

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι 100 μέρες
του Πρώτου Ειδικού Δικαστηρίου Αθηνών
(Δικαστήριο Δωσιλόγων Πρωθυπουργών και Υπουργών) -
(21/02/1945 - 31/05/1945)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αναστασία Φριτάκη

Αθήνα 2025

Επιτροπή

ΕΙΡΗΝΗ ΛΑΓΑΝΗ, Ομότιμη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπουσα)

ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αναστασία Φριτάκη, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα (e-mail: nfritaki@gmail.com).

Η έκκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

-

Ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση μιας διπλωματικής εργασίας αποτελεί διαδικασία απαιτητική, αλλά ταυτόχρονα βαθιά δημιουργική. Όταν ξεκίνησα, δεν μπορούσα να προβλέψω ούτε τις δυσκολίες που θα προέκυπταν, ούτε τον όγκο των γνώσεων και πληροφοριών που θα αποκόμιζα. Φθάνοντας στο τέλος της, συνειδητοποίησα ότι το αποτέλεσμα αυτό είναι ο καρπός μιας επίμονης προσωπικής προσπάθειας, η οποία, ωστόσο, δεν θα είχε ευοδωθεί χωρίς την καθοριστική συμβολή και τη στήριξη ορισμένων ανθρώπων, για τους οποίους αισθάνομαι βαθιά ευγνωμοσύνη. Ο κατάλογος των προσώπων αυτών, όσο περιορισμένος κι αν είναι – γεγονός που ίσως τον καθιστά ακόμη πιο ουσιαστικό–, δεν έχει τυπικό χαρακτήρα. Απεναντίας, περιλαμβάνει ανθρώπους που, τόσο μέσα από τον θεσμικό τους ρόλο όσο και υπερβαίνοντάς τον, συνέβαλαν ουσιαστικά με τις γνώσεις, την αφοσίωση και το ειλικρινές ενδιαφέρον τους στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Ιεραρχικά και χρονικά, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς τους επιβλέποντές μου, την Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Ειρήνη Λαγάνη και τον Ομότιμο Καθηγητή Ιστορίας κ. Προκόπη Παπαστράτη, για την εξαιρετική τιμή που μου έκαναν να εποπτεύσουν την εργασία μου. Η καθοδήγησή τους υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση του προβληματισμού γύρω από την πολιτική πραγματικότητα της εποχής, καθώς και για την κατανόηση της δικαϊκής της διάστασης, μέσα από τις ζυμώσεις που αναπτύχθηκαν σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η εκτενής γνώση τους επί των σχετικών θεμάτων, η πολυετής διδασκαλία τους στο συναφές αντικείμενο αλλά και ο ξεχωριστός τρόπος σκέψης τους, αποτέλεσαν για εμένα ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης, γεγονός το οποίο θα μου φέρνει πάντα ένα χαμόγελο κάθε φορά που θα αναπολώ την πορεία προς την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής μελέτης.

Θα ήταν, ωστόσο, σοβαρή παράλειψη να μην αναφερθώ στη συμφοιτήτριά μου και πολύτιμη φίλη, Βίκυ Κανατά, η οποία υπήρξε σταθερή συνοδοιπόρος όχι μόνο στην ακαδημαϊκή μου πορεία, αλλά και στην απαιτητική καθημερινότητα. Η διαρκής παρουσία και η αμέριστη υποστήριξή της ενίσχυσαν ουσιαστικά την προσπάθειά μου σε κρίσιμες στιγμές, καθιστώντας τη συμβολή της ανεκτίμητη.

Το μεγαλύτερο, όμως, «ευχαριστώ» ανήκει δικαιωματικά στην οικογένειά μου, που αποτέλεσε ακλόνητο στήριγμα σε όλη τη διάρκεια αυτής της διαδρομής. Ιδιαίτερος ευχαριστώ την αδελφή μου Μαρία, για την απλόχερη και ακούραστη συμπαράστασή της σε κάθε στάδιο της προσπάθειας. Η σταθερή τους παρουσία και η άνευ όρων στήριξή τους υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΑΡΤΙΚΟΛΕΞΑ.....	10
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	11
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	12
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	13
ABSTRACT.....	15
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ.....	17
ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ.....	24
1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	33
2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ.....	41
2.1 Περί του όρου “δωσίλογος”	41
2.2 Πτυχές και Διαστάσεις του φαινομένου του δωσιλογισμού	46
3. ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ: ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ, ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ Ή «ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ»;.....	58
3.1 Η συνθηκολόγηση του Ελληνικού Στρατού	64
3.2 Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ (η κυβέρνηση του Στρατού).....	74
3.3 Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ (Η μεταβατική κυβέρνηση)	88
3.4 Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΡΑΛΛΗ (η κυβέρνηση των Ταγμάτων Ασφαλείας).....	92
4. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΔΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΔΩΣΙΛΟΓΩΝ – ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	99
4.1 Η υπ. Αριθμ. 8/24.03.1944 νομοθετική πράξη της Π.Ε.Ε.Α.	101
4.2 Η Γενική Διαταγή της κυβερνητικής «Επιτροπής για τον έλεγχο της νομοθεσίας της Κατοχής»	106
4.3 Η ΣΠ υπ. Αριθμ. 1/1944	108
4.4 Η Σ.Π. υπ. αριθμ. 6/1945	110

5.	ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ	123
5.1	Η συνθεση του δικαστηρίου.....	126
5.2	Το Κατηγορητήριο	129
5.3	Οι Κατηγορούμενοι.....	132
5.4	Οι συνήγοροι υπεράσπισης.....	143
5.5	Η Προδικασία.....	147
6.	ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ	152
6.1	Οι καταθέσεις των μαρτυρων κατηγορίας	169
6.1.1	Θεμιστοκλής Τσάτσος.....	171
6.1.2	Αγησίλαος Ταμπακόπουλος (1892-1958).....	172
6.1.3	Σέργιος Γυαλίστρας (1888-1964)	174
6.1.4	Θεμιστοκλής Σοφούλης (1860-1949).....	175
6.1.5	Παράσχος Μελισσηνός (1891-1953).....	177
6.1.6	Λεωνίδας Καλφαρέντζος (1891-1953)	178
6.1.7	Γεώργιος Μπαλής (1879-1957).....	179
6.1.8	Ιωάννης Στρίμπερ (1894-1949)	180
6.1.9	Κ. Τριανταφυλλόπουλος (1881-1966)	181
6.1.10	Παναγιώτης Κανελλόπουλος (1902-1986).....	182
6.1.11	Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968).....	183
6.1.12	Αλέξανδρος Μυλωνάς (1881- 1967)	185
6.1.13	Λάζαρος Πηνιάτογλου (1909-1945)	186
6.1.14	Αχιλλέας Κύρου (1898-1950)	187
6.1.15	Παναγιώτης Κόκκας (1919-1974)	187
6.1.16	Αθανασιος Σμπαρουνης (1892-1987).....	188
6.1.17	Αριστοτέλης Πέππας.....	189
6.1.18	Δημ. Μαγκριώτης (1897-1976).....	190
6.1.19	Ε. Δαλαμάγκας	191
6.1.20	Στυλιανός Γρηγορίου.....	192
6.1.21	Οθων Μοδινός.....	193
6.1.22	Αθανάσιος Τριανταφύλλης	193
6.1.23	Χαράλαμπος Θεοδωρόπουλος (1886-1960).....	194
6.1.24	Γεωργιος. Βακαλόπουλος.....	195

6.1.25	Μιχαήλ Οικονόμου.....	195
6.1.26	Ανδρέας Παπαδημητρίου	196
6.1.27	Αλβέρτος Ρωμανός.....	196
6.1.28	Μιχαήλ Κύρκος (1893-1967).....	196
6.1.29	Χαράλαμπος Ρουχωτάς.....	198
6.1.30	Ιωάννης Παρασκευόπουλος (1900-1984).....	199
6.2	Οι Μάρτυρες Υπερασπίσεως.....	201
6.2.1	Δημήτριος Μάξιμος (1873-1955).....	203
6.2.2	Γεώργιος Στράτος (1887 - 1973).....	205
6.2.3	Δ. Γιαννόπουλος (1887-1953).....	206
6.2.4	Κωνσταντίνος Ροδοκανάκης (1877-1956).....	206
6.2.5	Κωνσταντίνος Γράψας (1889-1949).....	206
6.2.6	Κωνσταντίνος Ρέντης (1884-1958).....	207
6.2.7	Φ. Πάλλας.....	208
6.2.8	Κ. Βλάχος.....	208
6.2.9	Ι. Αιλιανός.....	208
6.2.10	Θρασύβουλος Τσακαλώτος (1897-1989)	209
6.2.11	Ιωάννης Νάσκος.....	210
6.2.12	Ιωάννης Σταθάκης.....	210
6.2.13	Παναγιώτης Παναγάκος (1885-1962)	210
6.2.14	Νικόλαος Μπαλής.....	212
6.2.15	Χαρίλαος Βουζουναράς.....	212
6.2.16	Μητροπολίτης Ιωαννίνων Σπυρίδων (1873-1956)	213
6.2.17	Ιωάννης (Τζων Θεοτόκης) (1880-1961)	214
6.2.18	Ι. Γαργαρόπουλος.....	215
6.2.19	Χαρίλαος Αντωνάτος.....	215
6.2.20	Νικόλαος Παπαδόπουλος.....	216
6.2.21	Γεώργιος Κολίτσας.....	216
6.2.22	Άγγελος Μπακόπουλος.....	216
6.2.23	Ελένη Λαζαράτου	216
6.2.24	Αλέξανδρος Κοντοστάνος	217
6.2.25	Γεώργιος Μερτίκας.....	217

6.2.26	Ιωάννης Καμινίπετρος	218
6.2.27	Π. Παυλάκης	218
6.2.28	Γ. Δραβίλλας.....	219
6.2.29	Σωτήριος Μανούσος.....	219
6.2.30	Αντώνιος Αθηνογένης.....	219
6.2.31	Σπυρίδων Μαυρομμάτης	220
6.2.32	Νικόλαος Θαλασσινός	220
6.2.33	Κωνσταντίνος Γεωργαντάς.....	220
6.2.34	Κυριάκος Μουσούρος.....	221
6.2.35	Παναγιώτης Βαρελάς	222
6.2.36	Νικόλαος Καπαράκος	222
6.2.37	Ηρακλής Ζουμπουλάκης.....	222
6.2.38	Λεωνίδα Στεργιόπουλος	222
6.2.39	Γεώργιος Καλλέργης	223
6.2.40	Χρήστος Λεμπέσης	223
6.2.41	Παναγιώτης Πετρουτσόπουλος	223
6.2.42	Κυριάκος Λαμπρίας.....	223
6.2.43	Δημήτριος Μπούας.....	224
6.2.44	Γρηγόριος Καρύδης	224
6.2.45	Ιωάννης Γιαννούτσος	224
6.2.46	Γεώργιος Φιλιππόπουλος	225
6.2.47	Πέτρος Εξαρχάκης	225
6.2.48	Ιωάννης Κοφτερός.....	227
6.2.49	Βασίλειος Σκουρλέτης.....	227
6.2.50	Ιωάννης Γραικός.....	227
6.2.51	Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος (1879-1951).....	228
6.2.52	Μιλτιάδης Χριστοφής	228
6.2.53	Ιωάννης Βαβούρης (1884-1962).....	228
6.2.54	Ευάγγελος Καλαντζής (1904-1976).....	229
6.2.55	Νικόλαος Οικονομόπουλος	229
6.2.56	Θεόδωρος Πάγκαλος (1878-1952)	230
6.2.57	Παναγιώτης Ζερβός (1878-1952)	231
6.2.58	Θεοδώρου	231

6.2.59 Ιωάννης Χατζημήχος	231
6.2.60 Εμμανουήλ Καρζής	231
6.2.61 Φωκίων Κοπανάρης, ...	231
6.2.62 Ιωάννης Νέρης	231
6.2.63 Παναγιώτης Μητσόπουλος	232
6.2.64 Αθανάσιος Σαμπάνης	232
6.2.65 Βασίλειος Καρπέτης (ή Σκαρπέτης)	232
6.2.66 Ιωάννης Μαυρομάτης	232
6.2.67 Αργύριος Παπαργύρης	232
6.2.68 Μιχαήλ Παπαδάκος	233
6.2.69 Σπυρίδων Κώτσης	233
6.2.70 Περικλής Παπαδόπουλος	234
6.2.71 Στέφανος Ελευθερίου	234
6.2.72 Γεώργιος Κατωπόδης	236
6.2.73 Κωνσταντίνος Οικονομίδης	236
6.2.74 Εμμανουήλ Κοθρής (1904-2000)	236
6.2.75 Πολυχρόνης Πολυχρονίδης	236
6.2.76 Παναγιώτης Κριάρης	236
6.2.77 Τηλέμαχος Παγκαράς	236
6.2.78 Λυκούργος Σπεράντζας	236
6.2.79 Δημήτριος Κατσαλίδης	237
6.2.80 Δημήτριος Λάιος	237
6.2.81 Νικόλαος Νικολαΐδης	237
6.2.82 Ιάκωβος Ζαγαρόλας (ή Τσαγκαρόλης)	237
6.2.83 Δημήτριος Παπακυριακός	237
6.2.84 Στέφανος Ραυτόπουλος	237
6.2.85 Λύσανδρος Κυριακός	238
6.2.86 Νικόλαος Γυαλιάς	238
6.2.87 Καίτη Ζήκα	238
6.2.88 Χρήστος Μπάρλας (1893-1975)	238
6.2.89 Περικλής Κάβδας	239
6.2.90 Λώρης Μαργαρίτης (1895-1953)	239
6.2.91 Δημήτριος Οικονόμου (1883-1957)	239

6.2.92	Αθανάσιος Παπαναστασόπουλος	240
6.2.93	Δημήτριος Κρούσκας	240
6.2.94	Αντώνιος Χριστοδουλόπουλος.....	240
6.2.95	Α. Μπαλάσκας	241
6.2.96	Ορέστης Παπα(πα)ναγιώτου	241
6.2.97	Ηλίας Μπουκουβάλας.....	241
6.2.98	Νικόλαος Τζερμιάς (1887-1975).....	242
6.2.99	Κωνσταντίνος Τσάκωνας	242
6.2.100	Αντώνιος Διαμαντόπουλος	242
6.2.101	Κωνσταντίνος Νεοφύτου	242
6.2.102	Αλέξανδρος Μερεντίτης (1880-1964).....	242
6.2.103	Αριστοτέλης Χαρβαλιάς.....	243
6.2.104	Νικόλαος Πόρτολος	243
6.2.105	Νικόλαος Προβιαδάκης	244
6.2.106	Πάνος Αναστασόπουλος.....	244
6.2.107	Κωνσταντίνος Κατσαμπής	244
6.2.108	Παναγιώτης Χριστόπουλος.....	244
6.2.109	Δημήτριος Πετρίτης (1875-1960)	245
6.2.110	Θεόδωρος Γρηγοράκης.....	245
6.2.111	Ζέρβας	245
6.2.112	Δ. Ματσούκας.....	245
6.2.113	Κομνηνός Πυρομάγλου	246
7.	ΟΙ ΑΠΟΛΟΓΙΕΣ	247
7.1	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	247
7.2	Πλάτων ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ	252
7.3	Παναγιώτης ΔΕΜΕΣΤΙΧΑΣ	254
7.4	Χαράλαμπος ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΣ	257
7.5	Ιάσων ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ	258
7.6	Σωτήριος ΜΟΥΤΟΥΣΗΣ	259
7.7	Αντώνιος ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ	261
7.8	Νικόλαος ΜΑΡΚΟΥ.....	262
7.9	Δημήτριος ΠΟΛΥΖΟΣ	263

7.10	Αναστάσιος ΡΟΥΣΣΟΠΟΥΛΟΣ	263
7.11	Νικόλαος ΡΙΖΟΣ -ΡΑΓΚΑΒΗΣ	263
7.12	Α. (Λεωνίδας) ΤΣΙΡΙΓΩΤΗΣ	265
7.13	Εμμανουήλ ΛΟΥΛΑΚΑΚΗΣ	265
7.14	Ιωάννης ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ	266
7.15	ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΑΛΛΗΣ	267
7.16	Κωνσταντίνος ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ	273
7.17	Ιωάννης ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ	273
7.18	Νικόλαος ΛΟΥΒΑΡΙΣ	273
7.19	Αγησίλαος ΓΕΡΟΝΤΑΣ	275
7.20	Εμμανουήλ ΚΑΝΑΚΟΥΣΑΚΗΣ	276
7.21	Βασίλειος ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ	277
7.22	ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ	278
8.	Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΩΝ ΔΟΣΙΛΟΓΩΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΩΝ	279
8.1	Το σκεπτικό της απόφασης	280
8.2	ΟΙ ΕΠΙΒΛΗΘΕΙΣΕΣ ΠΟΙΝΕΣ	326
9.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	336
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	346
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	355
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ υπ. αριθμ. 1/06-11-1944	355
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ υπ. αριθμ. 6/20-01-1945	361
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ: ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ 533/03-09-1945	368
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV: ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ	372
	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	372
	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ	376
	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΡΑΛΛΗ	378

ΑΡΤΙΚΟΛΕΞΑ

SS (Schutzstaffel):	Ες Ες, Αποσπάσματα Προστασίας
ΑΚ:	Αστικός Κώδικας
ΑΠ:	Άρειος Πάγος
Α' ΠΠ:	Α' Παγκόσμιος Πόλεμος
Βλ.:	Βλέπε
Β' ΠΠ:	Β' Παγκόσμιος Πόλεμος
ΓΕΣ:	Γενικό Επιτελείο Στρατού
ΔΣΕ:	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ε.α:	εν αποστρατεία
ΕΑΜ:	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΔΔ:	Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων
ΕΔΕΣ:	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΛΑΣ:	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
Ε(Ε)ΠΑΚ:	Επιτροπή (Ελέγχου) Προμηθειών Αρχών Κατοχής
ΚΚΕ:	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος
ΚΠΔ	Κώδικα Ποινικής Δικονομίας
ΚΥΔΕΠ:	Κεντρική Υπηρεσία Διαχείρισης Εγχώριας Παραγωγής
Ν.:	Νόμος
ό.π. :	όπου παραπάνω
ΠΕΕΑ:	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
ΠΟΕΣ:	Πανελλήνιος Οργάνωσις Ελεύθερων Σκλάβων
ΣΠ:	Συντακτική Πράξη
ΣτΕ:	Συμβούλιο της Επικρατείας
Τ.Σ.Η.:	Τμήμα Στρατιάς Ηπείρου
ΤτΕ :	Τράπεζα της Ελλάδος
ΦΕΚ:	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Φωτογραφία 1: Οι τρεις κατοχικοί πρωθυπουργοί	18
Φωτογραφία 2: Αθήνα 1945 -Αφίσα του ΕΑΜ.....	42
Φωτογραφία 3: Ο Δήμαρχος Θεσσαλονίκης Κώστας Μερκουρίου με τον Αντιστράτηγο Νικόλαο Ραγκαβή, υποδέχονται τον Γερμανό Στρατηγό (Θεσσαλονίκη, 9 Απριλίου 1941)	48
Φωτογραφία 4: Η Παράδοση της πόλης της Αθήνας (27/4/1945).....	63
Φωτογραφία 5: Οι στρατηγοί Γ. Μπάκος και Γ. Τσολάκογλου και η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου.....	77
Φωτογραφία 6: Υψηλόβαθμες κοινωνικότητες στα μέσα της Κατοχής	83
Φωτογραφία 7: Η Κυβέρνηση Ι. Ράλλη μπροστά στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη	86
Φωτογραφία 8: Η Κυβέρνηση Ράλλη τιμά τη χιτλερική "Ημέρα των Ηρώων" 12/3/1944.....	86
Φωτογραφία 9: Η σημερινή όψη του πρώην Πρωτοδικείου Αθηνών.....	115
Φωτογραφία 10: Διαδήλωση έξω από το Πρωτοδικείο Αθηνών κατά τη διάρκεια της Δίκης	116
Φωτογραφία 11: Ο εφέτης κ. Αθανάσιος Παπαναστασίου	119
Φωτογραφία 12: Ο εφέτης κ. Θεόδωρος Γιαννόπουλος	119
Φωτογραφία 13: Ο Αντιστράτηγος Ιωάννης Πιτσίκας, ο Στρατηγός Παναγιώτης Δεμέστιχας και ο Αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγου. Αλβανία, 1940.....	134
Φωτογραφία 14: Στιγμιότυπα της 1 ^{ης} ημέρας της Δίκης.....	144
Φωτογραφία 15: Ο κ. Ι. Ράλλης ομιλών στο Δικαστήριο	147
Φωτογραφία 16: Στιγμιότυπο της Δίκης	147
Φωτογραφία 17: Ο Θεμιστοκλής Σοφούλης.....	165
Φωτογραφία 18: Ο καθηγητής κ. Τριανταφυλλόπουλος.....	171
Φωτογραφία 19: Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς.....	175

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Διάγγελμα του Πρωθυπουργού Α. Κοριζή προς τον Ελληνικόν Λαόν....	50
Εικόνα 2: Διάγγελμα της Α.Μ. του Βασιλέως προς τον Ελληνικόν Λαόν της 6/4/1941.....	51
Εικόνα 3: Διάγγελμα της Α.Μ. του Βασιλέως προς τον Ελληνικόν Λαόν της 23-4-1941.....	52
Εικόνα 4: Οι διαδρομές εισβολής των Γερμανικών στρατευμάτων (Απρίλιος – Μάιος 1941).....	55
Εικόνα 5: Διάγγελμα Γ. Τσολάκογλου (29/4/1941).....	67
Εικόνα 6: Δημοσίευμα Εφημερίδας.....	68
Εικόνα 7: Άρθρα 1-7 του Νομοθετικού Διατάγματος 1/1941 περί αρμοδιοτήτων της Κυβερνήσεως.....	69
Εικόνα 8: ΦΕΚ σύστασης Ειδικού Δικαστηρίου για τους καταχραστές από 4/8/ 1936 έως 29/4/ 1941	73
Εικόνα 9: Διάγγελμα Γ. Τσολάκογλου προς τον Ελληνικό Λαό	78
Εικόνα 10: Επιστολή του Γ. Τσολάκογλου προς την Ελληνική Κυβέρνηση	78
Εικόνα 11: Διάγγελμα Κ. Λογοθετόπουλου	81
Εικόνα 12: Διάγγελμα Ιωάννη Ράλλη της 7/4/1943.....	85
Εικόνα 13: Διάγγελμα Ι. Ράλλη προς στους Αντάρτες του ΕΛΑΣ (5/5/1943).....	87
Εικόνα 14: Διάγγελμα Ιωάννη Ράλλη της 12/10/1944.....	89
Εικόνα 15: Απόσπασμα από το Λόγο της Απελευθέρωσης του Γ. Παπανδρέου 18/10/1944.....	95
Εικόνα 16: Απόφαση Κυβέρνησης Τσουδερού περί αφαίρεσης ιθαγένειας των μελών των κατοχικών κυβερνήσεων (Πηγή: Εφημερίδα Ελευθερία 21/2/1945).....	109
Εικόνα 17: Πρωτοσέλιδο της εφ. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΛΛΟΝ (20/2/1945).....	124

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τη σημασία της δίκης των τριών πρωθυπουργών και υπουργών των κατοχικών κυβερνήσεων, Γεωργίου Τσολάκογλου, Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου και Ιωάννη Ράλλη, η οποία διεξήχθη σε εκατό συνεχείς συνεδριάσεις από τις 21 Φεβρουαρίου έως τις 31 Μαΐου 1945 από το Α΄ Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Αθηνών. Η μελέτη εντάσσει τη δίκη στο ευρύτερο πλαίσιο της μεταπολεμικής «κάθαρσης» και διερευνά τον τρόπο με τον οποίο το ελληνικό κράτος και η πολιτική τάξη επιχείρησαν να διαχειριστούν, σε θεσμικό επίπεδο, την κοινωνική απαίτηση για παραδειγματική τιμωρία των συνεργατών των δυνάμεων Κατοχής.

Αφετηρία της έρευνας αποτελεί η θεσμική άρθρωση αυτού του αιτήματος ήδη από την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (Μάρτιος 1944) και η επανεπιβεβαίωσή του στη Διάσκεψη του Λιβάνου (17-20/5/1944), καθώς και το κανονιστικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε με τις Συντακτικές Πράξεις 1/1944 και 6/1945 της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας του Γεωργίου Παπανδρέου. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζονται η εισαγωγή και η εφαρμογή της έννοιας της «εθνικής αναξιοσύνης», το περιεχόμενο του κατηγορητηρίου (σχηματισμός κυβέρνησης με τη συναίνεση του εχθρού, διευκόλυνση του έργου του, προπαγάνδα υπέρ των κατοχικών αρχών κ.ά.) και ο τρόπος με τον οποίο οι νομικές κατηγορίες διασταυρώθηκαν με τις πολιτικές σκοπιμότητες της περιόδου. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο γεγονός ότι η δίκη διεξήχθη σε κλίμα οξείας πολιτικής πόλωσης, αμέσως μετά τα Δεκεμβριανά και τη Συμφωνία της Βάρκιζας, με χαρακτηριστική την απουσία εκπροσώπων του ΕΑΜ από τη δικαστική διαδικασία.

Σε επίπεδο πηγών, η εργασία αντιμετωπίζει το πρόβλημα της απουσίας των επίσημων πρακτικών του Δικαστηρίου, τα οποία, κατά πάσα πιθανότητα, καταστράφηκαν, χωρίς όμως να σώζονται τεκμήρια για το πώς και γιατί. Για την υπέρβαση αυτού του κενού, αξιοποιήθηκε η σωζόμενη απόφασή του, η καθημερινή αθηναϊκή εφημεριδογραφία με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία εκείνης της περιόδου, καθώς και τα απομνημονεύματα κεντρικών πρωταγωνιστών. Η μεθοδολογική προσέγγιση στηρίζεται σε μια προσωπογραφική ανάλυση των βασικών δρώντων –δικαστών, κατηγορουμένων, συνηγόρων και μαρτύρων– με στόχο την ανασύσταση του ανθρώπινου και θεσμικού τοπίου της δίκης, πέρα από το επίσημο νομικό της περίβλημα. Μέσα από αυτή την οπτική, η εργασία φωτίζει σχέσεις έντασης, σύγκρουσης, αλλά και στιγμές διαπραγματεύσεως και προσαρμογής που αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα της μεταπολεμικής δικαιοσύνης.

Παράλληλα, παρουσιάζονται και οι κυριότερες ιστοριοπολιτικές συζητήσεις που εκτυλίχθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, όπως η στρατιωτική συνθηκολόγηση του 1941, η συγκρότηση και δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας, οι μορφές οικονομικής συνεργασίας με τον κατακτητή και η στάση των κατοχικών κυβερνήσεων απέναντι στο αντιστασιακό κίνημα. Η αξιοποίηση της χρονικής απόστασης επιτρέπει την εκ νέου αποτίμηση αυτών των ζητημάτων, σε συνάρτηση τόσο με τη μεταπολεμική πολιτική εξέλιξη, όσο και με τη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης για την Κατοχή και τον Εμφύλιο.

Η συγκεκριμένη δίκη λειτούργησε όχι μόνο ως μηχανισμός ποινικής λογοδοσίας, αλλά και ως θεσμικό πεδίο στο οποίο συμπυκνώθηκαν οι αντιφάσεις της μεταπολεμικής «κάθαρσης». Μέσα από αυτή τη διαδικασία, αναδεικνύονται η συνέχεια σημαντικών τμημάτων των προπολεμικών και κατοχικών ελίτ, η επιλεκτικότητα της απονομής δικαιοσύνης και ο τρόπος με τον οποίο ο δημόσιος λόγος για την Κατοχή αναδομήθηκε στις δεκαετίες που ακολούθησαν, διαμορφώνοντας σταθερές γραμμές ερμηνείας και σιωπής στην ελληνική ιστοριογραφία και πολιτική κουλτούρα.

Λέξεις Κλειδιά: *Συνθηκολόγηση, Δωσίλογοι, Κατοχικές Κυβερνήσεις, Ειδικό Δικαστήριο, Κατοχή, 2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος*

**"The First Special Court for Collaborators in Athens:
A Hundred Days of Justice (21 February – 30 May 1945)"**

ABSTRACT

The present thesis examines the establishment, operation, and significance of the trial of the three prime ministers and ministers of the collaborationist governments, Georgios Tsolakoglou, Konstantinos Logothetopoulos, and Ioannis Rallis, which was conducted in one hundred consecutive hearings from 21 February to 31 May 1945 by the First Special Court for Collaborators in Athens. The study situates the trial within the broader framework of the post-war “purge” and investigates how the Greek state and the political class sought, at an institutional level, to respond to society’s demand for the exemplary punishment of those who had collaborated with the Occupying Powers.

The starting point of the research is the institutional articulation of this demand by the Political Committee of National Liberation (March 1944) and its reaffirmation at the Lebanon Conference (17-20/5/1944), as well as the normative framework shaped by Constituent Acts 1/1944 and 6/1945 of Georgios Papandreou’s Government of National Unity. Within this context, the thesis examines the introduction and application of the notion of “national indignity”, the content of the indictment (formation of a government with the enemy’s consent, facilitation of its work, propaganda in favour of the occupation authorities, etc.), and the ways in which legal categories intersected with the political calculations of the period. Particular emphasis is placed on the fact that the trial took place in a climate of acute political polarization, immediately after the December events and the Varkiza Agreement, with the conspicuous absence of EAM representatives from the courtroom.

At the level of sources, the thesis confronts the problem posed by the absence of the court’s official transcripts, which were in all likelihood destroyed, although no evidence survives as to how or why this occurred. To overcome this gap, it makes use of the surviving judgment of the Court, the leading Athenian daily newspapers with the highest circulation at the time, as well as the memoirs of key actors. The methodological approach rests on a prosopographical analysis of the main protagonists – judges, defendants, defence counsel, and witnesses – with the aim of reconstructing the human and institutional landscape of the trial beyond its formal legal framework. Through this lens, the study sheds light on relations of tension and conflict, but also on moments of negotiation and accommodation, which highlight the complexity of post-war justice.

In parallel, the thesis discusses the principal historical and political debates that unfolded before the Court, such as the 1941 military capitulation, the formation and activity of the Security Battalions, the various forms of economic collaboration with the occupier, and the stance of the collaborationist governments towards the Resistance movement. The temporal distance allows these issues to be reassessed in connection both with post-war political developments and with the construction of collective memory regarding the Occupation and the Civil War.

The trial in question functioned not only as a mechanism of criminal accountability but also as an institutional arena in which the contradictions of the post-war “purge” were condensed. Through this process, the thesis brings to the fore the continuity of substantial segments of the pre-war and occupation-era elites, the selectivity of the administration of justice, and the ways in which public discourse on the Occupation was reconstructed in the following decades, shaping enduring patterns of interpretation and silence in Greek historiography and political culture.

Keywords: *Capitulation, Collaborators, Collaborationist governments, Special Court for Collaborators, Axis Occupation of Greece, World War II*

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΕΙΔΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

(21/2 - 31/5/1945)

21 Φεβρουαρίου :	Ανάδειξη λαϊκών δικαστών με κλήρωση, Ενστάσεις επί του κύρους της Συντακτικής Πράξης
22 Φεβρουαρίου	Ενστάσεων συνέχεια
23 Φεβρουαρίου	Ένσταση εξαίρεσης του Κυβερνητικού Επιτρόπου
24 Φεβρουαρίου	Ερμηνεία του άρθρου 7 του Συντάγματος
25 Φεβρουαρίου	----- (Κυριακή)
26 Φεβρουαρίου	Συνέχεια ενστάσεων επί της Συντακτικής Πράξης
27 Φεβρουαρίου	<u>Έναρξη καταθέσεων μαρτύρων κατηγορίας –</u> Κατάθεση Θεμιστοκλή Τσάτσου
28 Φεβρουαρίου	Ολοκλήρωση κατάθεσης Θεμιστοκλή Τσάτσου
1η Μαρτίου	Κατάθεση Αγησίου Ταμπακόπουλου Κατάθεση αντιστράτηγου Σέργιου Γυαλίστρα
2 Μαρτίου	Ολοκλήρωση κατάθεσης αντιστράτηγου Σέργιου Γυαλίστρα Κατάθεση Θεμιστοκλή Σοφούλη
3 Μαρτίου	Κατάθεση υποστράτηγου Παράσχου Μελισσηνού - Κατάθεση αντισυνταγματάρχη Λεωνίδα Καλφαρέντζου
4 Μαρτίου	----- (Κυριακή)
5 Μαρτίου	Αναβολή συνεδρίασης λόγω ασθένειας ενόρκου κ. Βαλλιάνου
6 Μαρτίου	Συνέχεια αναβολής συνεδρίασης
7 Μαρτίου	Ολοκλήρωση κατάθεσης Λεωνίδα Καλφαρέντζου – Κατάθεση καθηγητή Νικολάου Μπαλή Κατάθεση υποστράτηγου Ιωάννη Στρίμπερ Κατάθεση Κ. Τριανταφυλλόπουλου
8 Μαρτίου	Κατάθεση Παναγιώτη Κανελλόπουλου
9 Μαρτίου	Αναβολή συνεδρίασης λόγω αδιαθεσίας του Προέδρου κ. Καλέλη
10 Μαρτίου	Συνέχεια αναβολής συνεδρίασης
11 Μαρτίου	----- (Κυριακή)
12 -13 Μαρτίου	Συνέχεια αναβολής συνεδρίασης
14 Μαρτίου	Ολοκλήρωση κατάθεσης Π. Κανελλόπουλου
15 Μαρτίου	Κατάθεση Γ. Παπανδρέου

16 Μαρτίου	Κατάθεση Αλέξανδρου Μυλωνά, Κατάθεση δημοσιογράφου Λαζαρου Πηνιάτογλου, Κατάθεση δημοσιογράφου Αχιλλέα Κύρου Κατάθεση δημοσιογράφου Παναγιώτη Κόκκα
17 Μαρτίου	Κατάθεση καθηγητή Αθανάσιου Σμπαρούνη
18 Μαρτίου	----- (Κυριακή)
19 Μαρτίου	Ολοκλήρωση κατάθεσης καθηγητή Αθανάσιου Σμπαρούνη- Κατάθεση Αριστοτέλη Πέππα-
20 Μαρτίου	Κατάθεση Δημήτριου Μαγκριώτη, Κατάθεση Ε. Δαλαμάγκα
21 Μαρτίου	Κατάθεση Στυλιανού Γρηγορίου, Κατάθεση Όθωνα Μοδινού Κατάθεση Αθανασίου Τριανταφύλλη
22 Μαρτίου	Κατάθεση Χαράλαμπου Θεοδωρόπουλου, Κατάθεση Γεωργίου Βακαλόπουλου
23 Μαρτίου	Κατάθεση Μιχαήλ Οικονόμου, Κατάθεση Ανδρέα Παπαδημητρίου , Κατάθεση Αλβέρτου Ρωμανού, Κατάθεση Μιχαήλ Κύρκου
24 Μαρτίου	ΑΡΓΙΑ
25 Μαρτίου	----- (Κυριακή)
26 Μαρτίου	Κατάθεση πλωτάρχη Χαράλαμπου Ρουχωτά, Κατάθεση Ιωάννη Παρασκευόπουλου
<u>27 Μαρτίου</u>	<u>Έναρξη καταθέσεων μαρτύρων υπεράσπισης</u> Κατάθεση Δημητρίου Μάξιμου Κατάθεση Γεωργίου Στράτου Κατάθεση Δ. Γιαννόπουλου Κατάθεση Κωνσταντίνου Ροδοκανάκη Κατάθεση Κ. Γράψα
28 Μαρτίου	Ολοκλήρωση κατάθεσης Κ. Γράψα Κατάθεση Κ.Ρέντη Κατάθεση Φ. Πάλλα, Κατάθεση Κ. Βλάχου
29 Μαρτίου	Κατάθεση Ι. Αιλιανού Κατάθεση Θρασύβουλου Τσακαλώτου Κατάθεση Ιωάννη Νάσκου Κατάθεση Ιωάννη Σταθάκη Κατάθεση Παναγιώτη Παναγάκου

30 Μαρτίου	Συνέχιση κατάθεσης αντιστράτηγου Παναγιώτη Παναγάκου Δημοσίευση τροποποίησης Αναγκαστικού Νόμου περί ανώτατου αριθμού εξέτασης μαρτύρων υπεράσπισης και περιορισμού στις αγορεύσεις των συνηγόνων – Διαμαρτυρία και αποχώρηση συνηγόνων υπεράσπισης
31 Μαρτίου	Διορισμός εξ επαγγέλματος συνηγόνων υπεράσπισης από το Δικαστήριο
1 ^η Απριλίου	-----
2 Απριλίου	Ολοκλήρωση κατάθεσης Παναγάκου, Κατάθεση συνταγματάρχη Νικολάου Μπαλή Κατάθεση Χαρίλαου Βουζουναρά Προφυλάκιση κατηγορουμένων που προσήλθαν αυτοβούλως
3 Απριλίου	Αναβολή δίκης λόγω ασθένειας του λαϊκού δικαστή κ. Κωνσταντίνου
4 Απριλίου	Κατάθεση μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα Κατάθεση Ιωάννη Θεοτόκη Κατάθεση Ιωάννη Γαργαρόπουλου Κατάθεση Χαρίλαου Αντωνάτου Κατάθεση Νικολάου Παπαδόπουλου Κατάθεση Γεωργίου Κολίτσα Κατάθεση Άγγελου Μπακόπουλου Κατάθεση Ελένης Λαζαράτου Κατάθεση Αλέξανδρου Κοντοστάνου
5 Απριλίου	Κατάθεση Γεώργιου Μερτίκα Ιωάννης Καμινίπετρος Π. Παυλάκης Γ. Δραβίλλας Σ. Μανούσος Αντώνιος Αθηνογένης Σπυρίδων Μαυρομμάτης Νικόλαος Θαλασσινός Κωνσταντίνος Γεωργαντάς
6 Απριλίου	Κυριάκος Μουσούρος Παναγιώτης Βαρελάς Νικόλαος Καπαράκος Ηρακλής Ζουμπουλάκης Λεωνίδας Στεργιόπουλος Γεώργιος Καλλέργης Χρήστος Λεμπέσης Παναγιώτης Πετρουτσόπουλος Κυριάκος Λαμπρίας Δημήτριος Μπούας Γρηγόριος Καρύδης Ιωάννης Γιαννούτσος Γεώργιος Φιλιππόπουλος

7 Απριλίου	Πέτρος Εξαρχάκης Ιωάννης Κοφτερός Βασίλειος Σκουρλέτης Ιωάννης Γραϊκός Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος Μιλτιάδης Χριστοφής Ιωάννης Βαβούρης Ευάγγελος Καλαντζής
8 Απριλίου	----- (Κυριακή)
9 Απριλίου	Νικόλαος Οικονομόπουλος, Θεόδωρος Πάγκαλος, Παναγιώτης Ζερβός, Θεοδώρου, Ιωάννης Χατζημύχος, Εμμανουήλ Καρζής, Φωκίων Κοπανάρης, Ιωάννης Νέρης, Παναγιώτης Μητσόπουλος, Αθανάσιος Σαμπάνης, Βασίλειος Σκαρπέτης
10 Απριλίου	Ιωάννης Μαυρομάτης, Αργύριος Παπαργύρης, Μιχαήλ Παπαδάκος, Σπυρίδων Κώτσης, Περικλής Παπαδόπουλος, Στέφανος Ελευθερίου, Γεώργιος Κατωπόδης, Κωνσταντίνος Οικονομιδης, Εμμανουήλ Κοθρής, Πολυχρόνης Πολυχρονίδης, Παναγιώτης Κριάρης, Τηλέμαχος Παγκαράς, Λυκούργος Σπεράντζας, Δημήτριος Κατσαλίδης, Δημήτριος Λάιος, Νικόλαος Νικολαΐδης
11 Απριλίου	Ιάκωβος Ζαγκαρόλας Δημήτριος Παπακυριακος, Στέφανος Ραυτόπουλος, Λύσανδρος Κυριακός, Νικόλαος Γυαλιάς, Καίτη Ζήκα , Χρήστος Μπάρλας, Περικλής Κάβδας Λώρης Μαργαρίτης, Δημήτριος Οικονόμου,

Αθανάσιος Παπαναστασόπουλος,
Δημήτριος Κρούσκας,
Αντώνιος Χριστοδουλόπουλος

12 Απριλίου	Α. Μπαλάσκας, Ορέστης Παπα(πα)ναγιώτου, Ηλίας Μπουκουβάλας, Νικόλαος Τζερμιάς, Κωνσταντίνος Τσάκωνας, Αντώνιος Διαμαντόπουλος, Κωνσταντίνος Νεοφύτου
13 Απριλίου	Αλέξανδρος Μερεντίτης, Αριστοτέλης Χαρβαλιάς, Νικόλαος Πόρτολος, Νικόλαος Προβιαδάκης, Πάνος Αναστασόπουλος, Κωνσταντίνος Κατσαμπής,
14 Απριλίου	Παναγιώτης Χριστόπουλος, Δημήτριος Πετρίτης, Θεόδωρος Γρηγοράκης, Ζέρβας, Δ. Ματσούκας, Κομνηνός Πυρομάγλου, συμπληρωματική κατάθεση Θρασύβουλου Τσακαλώτου
15 Απριλίου	----- (Κυριακή)
16 Απριλίου	<u>Εναρξη απολογιών Κατηγορουμένων</u> Απολογία Γεωργίου Τσολάκογλου
17 Απριλίου	Συνέχιση απολογίας Γεωργίου Τσολάκογλου
18 Απριλίου	Ολοκλήρωση απολογίας Γεωργίου Τσολάκογλου Απολογία Πλάτωνα Χατζημιχάλη
19 Απριλίου	Ολοκλήρωση απολογίας Πλάτωνα Χατζημιχάλη Απολογία Παναγιώτη Δεμέστιχα
20 Απριλίου	Απολογία Χαράλαμπου Κατσιμήτρου Απολογία Ιάσωνα Παπαδόπουλου Απολογία Σωτηρίου Μουτούση
21 Απριλίου	Ολοκλήρωση απολογίας Σωτηρίου Μουτούση
22 Απριλίου	----- (Κυριακή)
23 Απριλίου	Απολογία Αντώνιου Λιβιεράτου
24 Απριλίου	Ολοκλήρωση απολογίας Αντώνιου Λιβιεράτου Απολογία Νικόλαου Μάρκου
25 Απριλίου	Απολογία Δημήτριου Πολύζου

	Απολογία Αναστάσιου Ρουσσόπουλου
26 Απριλίου	Απολογία Νικολάου Ρίζου -Ραγκαβή Απολογία Λεωνίδα Τσιριγώτη
27 Απριλίου	Απολογία Εμμανουήλ Λουλακάκη
28 Απριλίου	-----
29 Απριλίου	----- (Κυριακή)
30 Απριλίου	Απολογία Ιωάννη Καραμάνου Απολογία Ιωάννη Ράλλη
1 ^η Μαΐου	Ολοκλήρωση απολογίας Ιωάννη Ράλλη Απολογία Κωνσταντίνου Πουρναρά Απολογία Ιωάννη Γρηγοράκη
2 Μαΐου	Απολογία Νικόλαου Λούβαρη Απολογία Αγησίλαου Γέροντα
3 Μαΐου	Απολογία Εμμανουήλ Κανακουσάκη Απολογία Δημήτριου Μπακογιάννη – Λήξη απολογιών κατηγορουμένων
4 Μαΐου	ΑΡΓΙΑ – Μεγάλη Παρασκευή
5 Μαΐου	<u>Έναρξη αγόρευσης Κυβερνητικού Επιτρόπου</u>
6 Μαΐου	ΑΡΓΙΑ – Κυριακή ΠΑΣΧΑ
7 Μαΐου	ΑΡΓΙΑ – Δευτέρα του Πάσχα
8 Μαΐου	Συνέχιση αγόρευσης Κυβερνητικού Επιτρόπου – Ημέρα της Νίκης στην Ευρώπη (V-E Day), - Τέλος Β' ΠΠ
9 Μαΐου	Συνέχιση αγόρευσης Κυβερνητικού Επιτρόπου
10 Μαΐου	Συνέχιση αγόρευσης Κυβερνητικού Επιτρόπου
11 Μαΐου	Ολοκλήρωση αγόρευσης Κυβερνητικού Επιτρόπου
12 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης
13 Μαΐου	----- (Κυριακή)
14 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης
15 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης
16 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης
17 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης Συνέντευξη στρατηγού Πιτσικά στην εφημ. ΑΣΥΡΜΑΤΟΣ
18 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης

19 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης
20 Μαΐου	----- (Κυριακή)
21 Μαΐου	Αγόρευση συνηγόρων υπεράσπισης Συμπληρωματικές απολογίες κατηγορουμένων
22 Μαΐου	Συμπληρωματικές απολογίες κατηγορουμένων
23 Μαΐου	Συμπληρωματικές απολογίες κατηγορουμένων
24 Μαΐου	Διάσκεψη δικαστηρίου για έκδοση απόφασης
25 Μαΐου	Διάσκεψη δικαστηρίου για έκδοση απόφασης
26 Μαΐου	Διάσκεψη δικαστηρίου για έκδοση απόφασης
27 Μαΐου	----- (Κυριακή)
28 Μαΐου	Διάσκεψη δικαστηρίου για έκδοση απόφασης
29 Μαΐου	Διάσκεψη δικαστηρίου για έκδοση απόφασης
30 Μαΐου	Διάσκεψη δικαστηρίου για έκδοση απόφασης
<u>31 Μαΐου 1945:</u>	<u>Έκδοση Απόφασης Ειδικού Δικαστηρίου</u>

*Ἡ ἱστορία εἶναι ἓνας ἐφιάλτης
ἀπὸ τὸν ὁποῖο προσπαθῶ νὰ ζυπνήσω.*

ΤΖΑΙΗΜΣ ΤΖΟΥΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡ σθεναρὴ ἀντίσταση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐνάντια στὴν ἰταλική ἐπίθεση ποὺ ξεκίνησε στὶς 28 Οκτωβρίου 1940 στὸ ἐλληνοαλβανικὸ μέτωπο, ἀνακόπηκε στὶς 6 Ἀπριλίου 1941 μετὰ τὴν γερμανικὴ εἰσβολή στα ἐλληνοβουλγαρικὰ σύνορα. Τα γερμανικὰ στρατεύματα προελαύνοντας με ταχύτητα, διέσχισαν τὸ γιουγκοσλαβικὸ ἔδαφος, κατέλυσαν τὶς γραμμὲς ἀμυνας καὶ ἀπέκοψαν τὶς ἐλληνικὲς δυνάμεις τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ἀπὸ τὸ κύριον ἐλληνοαλβανικὸ μέτωπο.

Στὶς 9 Ἀπριλίου 1941, καὶ ἀφοῦ εἶχε ἤδη καταληφθεῖ ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ ἐλληνικὴ ἀντίσταση ἀπέναντι στὸν Ἀξονα φάνηκε νὰ καταρρέει. Στὶς 14 Ἀπριλίου ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἶχε ἤδη φτάσει στὸν ποταμὸ Ἀλιάκμονα. Ταυτόχρονα πραγματοποιοῦνταν σκληροὶ βομβαρδισμοὶ ἐλληνικῶν πόλεων (μεταξὺ ἄλλων Δράμα, Σέρρες, Ἰωάννινα, Ἄργος, Ναύπλιο, Αθήνα, Πειραιάς). Στὴν Αθήνα, ὁ Βασιλιάς Γεώργιος Β' καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος Ἀλ. Παπάγος ἀπέκλειαν τὴν πιθανότητα συνθηκολόγησης, ὡστόσο οἱ περισσότεροι στρατηγοὶ στὸ μέτωπο, εἴτε ἀπὸ ἡττοπάθεια, εἴτε ἀπὸ ρεαλισμὸ, θεωροῦσαν ὅτι ἡ συνέχιση τοῦ πολέμου ἦταν μάταιη καὶ ζητοῦσαν νὰ δοθεῖ «πολιτικὴ λύση».

Ὁ Βασιλιάς μετὰ τὸν πρωθυπουργὸ τοῦ Εὐμανουήλ Τσουδερό (ποὺ διαδέχθηκε τὸν Ἀλ. Κοριζή μετὰ τὴν αυτοκτονία τοῦ στὶς 18 Ἀπριλίου 1941) καὶ ἄλλους ἀνώτατους αξιωματοῦχους εἶχαν αποφασίσει νὰ εγκαταλείψουν τὴν Αθήνα καταφεύγοντας ἀρχικὰ στὴν Κρήτη. Ἡ ἀναχώρησή τους στὶς 23 Ἀπριλίου καὶ ἡ ἀκυβερνησία ποὺ συνεχίστηκε ἐπέδρασαν ἀρνητικὰ στὴν ψυχολογία τοῦ κόσμου καὶ ἐπέτειναν τὸ χάος στὸ στράτευμα.

Τὴν ἴδια ἡμέρα, στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ ἀντιστράτηγος Γεώργιος Τσολάκογλου, διοικητὴς τοῦ Τμήματος Στρατιάς Ἠπείρου - Μακεδονίας μετὰ τὴν σύμφωνη γνώμη ἀρκετῶν στρατιωτικῶν συναδέλφων του, θεωρώντας ὅτι δὲν υπήρχε δυνατότητα σύμπτυξης τοῦ

στρατού προχώρησε, χωρίς την έγκριση του Βασιλιά, της κυβέρνησης και του Γενικού Επιτελείου, στην υπογραφή τριών πρωτοκόλλων συνθηκολόγησης με τους κατακτητές¹. Ο ίδιος θεωρούσε παράλογη τη συνέχιση του πολέμου και υποστήριξε (τόσο στην απολογία του όσο και στα απομνημονεύματά του) ότι με την πρωτοβουλία του αυτή, στόχευε να πετύχει την αποφυγή της αιχμαλωσίας των Ελλήνων αξιωματικών και στρατιωτών.

Έτσι, μόλις έξι μήνες μετά από την ιταλική επίθεση και σχεδόν τρεις εβδομάδες από την γερμανική επίθεση, ορκίστηκε στην Αθήνα, με την έγκριση του Χίτλερ, η πρώτη ελληνική κατοχική κυβέρνηση αποτελούμενη σχεδόν αποκλειστικά από υψηλόβαθμους στρατιωτικούς² και πρωθυπουργό τον Γ. Τσολάκογλου. Ο τελευταίος υποστήριξε ότι στόχευε να εξασφαλίσει τη συνέχεια της διακυβέρνησης της χώρας και να αποφύγει τη μετατροπή της σε ιταλικό προτεκτοράτο³.

Οι δυνάμεις του Άξονα δεν ασκούσαν οι ίδιες απευθείας την πολιτική εξουσία στην κατεχόμενη Ελλάδα. Αυτή ασκούσαν από ελληνικές κυβερνήσεις, των οποίων, όμως, η ισχύς πήγαινε από το *jus occupationis* (δικαίωμα κατοχής - δικαίωμα που αποκτά ένα κράτος ή δύναμη όταν καταλαμβάνει εχθρικό έδαφος), δηλαδή από τις δυνάμεις κατοχής.

Το Δεκέμβριο του 1942, τη θέση του αντιστράτηγου Γ. Τσολάκογλου, ο οποίος παραιτήθηκε τυπικά για «λόγους υγείας», ανέλαβε ο καθηγητής Ιατρικής Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, ο οποίος με τη σειρά του αντικαταστάθηκε καθώς κρίθηκε ανεπαρκής από τους Γερμανούς στις 7 Απριλίου 1943, από τον παλαίμαχο πολιτικό κ. Ιωάννη Δ. Ράλλη. Οι δυνάμεις του Άξονα θεώρησαν τον τελευταίο ως μια πολιτική προσωπικότητα η οποία θα ήταν ικανή να συνασπίσει το μεγαλύτερο μέρος

¹ Ήδη από τις 9 Απριλίου είχε παραδοθεί το Τμήμα Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) που είχε δώσει επί τρεις ημέρες σκληρές μάχες στα οχυρά της «γραμμής Μεταξά». Στις 18 Απριλίου αυτοκτόνησε ο πρωθυπουργός Αλ. Κοριζής, ενώ στις 20 Απριλίου ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, ως διοικητής της στρατιάς Ηπείρου-Μακεδονίας, υπέγραφε την άνευ όρων παράδοση του στρατού της Αλβανίας στους Γερμανούς κόντρα στις διαταγές του Βασιλιά, της κυβέρνησης και του αρχιστράτηγου Παπάγου που επιθυμούσαν τη συνέχιση του αγώνα, ώστε να προλάβουν τουλάχιστον οι βρετανικές δυνάμεις να αποχωρήσουν συντεταγμένα για τη Μέση Ανατολή και να μην εγκλωβιστούν στην Ελλάδα.

² Στην πρώτη κατοχική κυβέρνηση συμμετείχαν κυρίως άτομα χωρίς αμιγώς πολιτική θητεία. Συμμετείχαν οκτώ στρατηγοί που διοίκησαν μεγάλα τμήματα του ελληνικού στρατού στο αλβανικό και το μακεδονικό μέτωπο, καθώς και δύο συνταγματάρχες.

³ Η υπογραφή της συνθηκολόγησης από τον Γ. Τσολάκογλου και η ανάληψη της πρωθυπουργίας της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης προκαλούν εύλογες αμφιβολίες για τα «αυθεντικά» πατριωτικά του κίνητρα. Οι όποιες επίσημες αιτιολογίες και οι αναφορές σε "αγνά κίνητρα" δεν αναιρούν το γεγονός ότι η κυβέρνησή του ήταν άμεσα εξαρτημένη από τη βούληση των γερμανικών αρχών και στερούνταν ουσιαστικής, ανεξάρτητης εξουσίας.

του πολιτικού κόσμου στο πλευρό των Γερμανών, με το πρόσχημα της αντιμετώπισης του «κομμουνιστικού κινδύνου».

Γεώργιος Τσολάκογλου.

Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος.

Ιωάννης Ράλλης.

Φωτογραφία 1: Οι τρεις κατοχικοί πρωθυπουργοί

(Πηγή εξώφυλλο βιβλίου Γασπαρινάτος, Σπ. Γ. (2015). *Οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις: Δίκες κατοχικών δοσιλόγων και εγκληματιών πολέμου*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας)

Και οι τρεις κατοχικές κυβερνήσεις εμφανίσθηκαν ως «ενδιάμεση διοίκηση», ως «μεσάζοντες μεταξύ των κατακτητών και του πληθυσμού», υποστηρίζοντας ότι η πολιτική της συνεργασίας (collaboration) με τον κατακτητή θα διασφάλιζε την επιβίωση της χώρας μέσα στη «Νέα Τάξη πραγμάτων» που διαμορφωνόταν στην Ευρώπη⁴. Ωστόσο, οι διαθέσιμες ιστορικές πηγές τείνουν να ενισχύουν την πεποίθηση ότι λειτούργησαν ως όργανο εφαρμογής της γερμανικής πολιτικής⁵: από την επίταξη τροφίμων και τη βίαιη καταστολή των αντιστασιακών κινημάτων, μέχρι την στάση τους απέναντι στις μαζικές εκτελέσεις του πληθυσμού. Για τους λόγους αυτούς και δεν έτυχαν ευρύτερης αποδοχής από τον ελληνικό λαό, καθώς θεωρήθηκαν κυβερνήσεις – μαριονέτες, έχασαν γρήγορα κάθε ίχνος αξιοπιστίας και η στάση τους ερμηνεύτηκε είτε ως προδοσία, είτε ως πράξη εθνικής αναξιοπρέπειας. Αυτή ακριβώς η απονομιμοποίησή τους ενίσχυσε τη ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνίας

⁴ Η έννοια της συνεργασίας προϋποθέτει την δράση δύο ή περισσότερων ατόμων ή ομάδων, με στόχο την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού, όπου οι συμμετέχοντες ενεργούν από κοινού. Συνεπώς, πρόκειται για μια μορφή συνεργατικής εργασίας που απαιτεί δέσμευση, εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα. Σύμφωνα με τον Χάγκεν Φλάισερ, οι κατακτητές έθεταν το πλαίσιο αλλά και τους όρους της συνεργασίας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι οι συνεργάτες τους ήταν παθητικοί δέκτες των εντολών τους, ελλείπει προσωπικών στόχων, συμφερόντων και πολιτικών. βλ. Δορδανάς, Σ. & Καλογρηάς, Β. (2010) *Έξι στιγμές του εικοστού αιώνα: 4. Κατοχή – Αντίσταση 1941–1944*, στο Ηλ. Νικολακόπουλος & Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ειδική έκδοση για την εφημερίδα Τα Νέα*. Αθήνα, σσ. 117–118

⁵ Όταν ρωτήθηκε ο Χίτλερ από αξιωματούχους της Βέρμαχτ για το πώς θα κυβερνήσει τα κράτη που κυρίευσε και με ποιον τρόπο θα νικούσε την εσωτερική αντίσταση των λαών απάντησε: *“Σε κάθε τόπο θα βρεθούν κάμποσα φιλόδοξα και ιδιοτελή καθάρματα που θα εξυπηρετήσουν πρόθυμα τους σκοπούς μου, γιατί αυτό θα είναι ο μόνος τρόπος για να αναδειχθούν και να πλουτίσουν στη χώρα τους ”* (βλ. Γκόντζος, Χ., & Αναστασάκος, Κ. (1985). *Οι εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση*. Δίπτυχο. Αθήνα)

αναδεικνύοντας αντιστασιακές οργανώσεις και σχήματα που συγκροτήθηκαν από πολίτες, στρατιωτικούς αλλά και πολιτικά στελέχη που αρνήθηκαν να συνεργαστούν με τον κατακτητή⁶.

Η κήρυξη του πολέμου από την Βουλγαρία εναντίον της Γερμανίας, στις 8 Σεπτεμβρίου 1944, υποχρέωσε τους Γερμανούς να επισπεύσουν την αποχώρησή τους από την Ελλάδα. Η απελευθέρωση της χώρας που ολοκληρώθηκε στα μέσα Νοεμβρίου 1944 έφερε μαζί της και τις ελπίδες για ένα νέο ξεκίνημα. Οι πολιτικές ισορροπίες και η διάταξη των πολιτικών δυνάμεων είχαν ανατραπεί εκ θεμελίων και δεν θύμιζαν σε τίποτα την προπολεμική περίοδο. Ο κυρίαρχος διπολισμός βενιζελικών– μοναρχικών σχεδόν εξαυλώθηκε, ενώ οι προπολεμικές κυρίαρχες πολιτικές ελίτ είχαν απαξιωθεί πλήρως, καθώς είτε συνεργάστηκαν με τους κατακτητές, είτε είχαν καταφύγει στο Κάιρο⁷.

Η απελευθέρωση αποτέλεσε μια περίπλοκη διαδικασία, στο επίκεντρο της οποίας τέθηκε το ζήτημα της εξουσίας. Η συλλογική θέληση της κοινωνίας για αλλαγή είχε ήδη αποτυπωθεί στις πρακτικές και τις δομές της Ελεύθερης Ελλάδας⁸. Ήδη από τον Μάρτιο του 1944, η τιμωρία των συνεργατών των δυνάμεων κατοχής αποτέλεσε ένα από τα κυριότερα αιτήματα της ελληνικής κοινωνίας και βασικό σημείο πολιτικής δέσμευσης της ΠΕΕΑ αλλά και της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας του Γεωργίου

⁶ Για περισσότερα στοιχεία της περιόδου 1940-1944 βλ. Richter, H. A. (1997) *Griechenland im Zweiten Weltkrieg August 1939–Juni 1941*. Bodenheim: Syndikat, Papastratis, P. (1984) *British Policy towards Greece during the Second World War, 1941–1944*. Cambridge: Cambridge University Press, Xydis, S. G. (1963) *Greece and the Great Powers, 1944–1947: Prelude to the “Truman Doctrine”*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, pp. 3–66, Διβάνη, Λ. (1991) *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941–1944*. Αθήνα–Κομοτηνή: Σάκκουλας, Richter, H. A. (1973) *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution (1936–1946)*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, pp. 123–124

⁷ Ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄, μετά την αυτοκτονία του πρωθυπουργού Αλ. Κοριζή, αποφάσισε στις 18 Απριλίου 1941 το σχηματισμό κυβέρνησης από τον Αλ. Κοτζιά, ο οποίος κατέθεσε την εντολή. Στη συνέχεια κλήθηκε ο αρχηγός των Φιλελευθέρων Θεμ. Σοφούλης ο οποίος όμως του απάντησε: «Τώρα είναι πολύ αργά Μεγαλειότατε». Για 24 ώρες ορκίστηκε ο Βασιλιάς ως Πρωθυπουργός. Τελικά ορκίστηκε ο τραπεζικός Εμμανουήλ Τσουδερός, ο οποίος τον συνόδευσε αρχικά στην Κρήτη, έπειτα στο Κάιρο, τη Νότιο Αφρική και τέλος το Λονδίνο, όπου και παρέμειναν με μικρές διακοπές μέχρι την απελευθέρωση. Η εξόριστη φιλοβασιλική κυβέρνηση είχε ως στόχο να οργανώσει στρατό και στόλο, ώστε να συνεχίσει τον πόλεμο εναντίον των δυνάμεων του Άξονα στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας. Μέχρι την απελευθέρωσή της η χώρα είχε δύο πολιτικά κέντρα (την κατοχική και την εξόριστη κυβέρνηση) και τον Μάρτιο του 1944 προστέθηκε ως τρίτος πόλος η Κυβέρνηση του Βουνού βλ. Papastratis, P. (1984) *British Policy towards Greece during the Second World War, 1941–1944*. Cambridge: Cambridge University Press, Μαθιόπουλος, Β. (1989) «Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής», στο Χ. Φλάισερ & Ν. Σβορώνος (επιμ.), *Ελλάδα 1936–1944: Δικτατορία – Κατοχή – Αντίσταση*. Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, σ. 251.

⁸ Ελεύθερη Ελλάδα ονομάστηκαν οι περιοχές που βρίσκονταν υπό τον πλήρη έλεγχο των ανταρτών εξοβελίζοντας τις δυνάμεις κατοχής (Πηγή: Βικιπαίδεια. (χ.χ.). Ελεύθερη Ελλάδα Ανάκτηση στις 29 Ιανουαρίου 2025, https://el.wikipedia.org/wiki/Ελεύθερη_Ελλάδα)

Παπανδρέου. Το αίτημα αυτό εκπορεύτηκε τόσο από το κοινωνικό αίσθημα δικαιοσύνης όσο και από την ανάγκη ηθικής αποκατάστασης, διαποτίζοντας τον δημόσιο λόγο και την πολιτική ρητορική της εποχής. Εξάλλου, η Κατοχή είχε φέρει τους Έλληνες αντιμέτωπους με τα όριά τους: ορισμένοι επέδειξαν ηρωισμό, ενώ άλλοι ακολούθησαν τη σκοτεινή διαδρομή της συνεργασίας με τον κατακτητή. Το κρίσιμο αυτό όριο ανέλαβαν να διασαφηνίσουν τα Ειδικά Δικαστήρια, τα οποία συστάθηκαν ώστε να εξετάσουν γρήγορα και αυστηρά τις περιπτώσεις συνεργασίας με τον εχθρό (δωσιλογισμού).

«*Ένας νέος κόσμος θα υψωθεί από τα ερείπια*» υποσχέθηκε ο Γεώργιος Παπανδρέου, στο λόγο της Απελευθέρωσης στην πλατεία Συντάγματος την 18η Οκτωβρίου 1944, και υπογράμμισε τη δέσμευση ότι η «*Εθνική Νέμεσις θα είναι αδυσώπητος*», αλλά και ότι η διαδικασία απόδοσης ευθυνών θα διαπνεόταν από πνεύμα δικαιοσύνης και όχι εκδίκησης.

Η πίεση της κοινής γνώμης ήταν τεράστια, καθώς το φαινόμενο του δωσιλογισμού είχε πολλαπλές μορφές—από τη συμμετοχή στις κατοχικές κυβερνήσεις, μέχρι την οικονομική συνεργασία και τη στράτευση στα Τάγματα Ασφαλείας. Την ίδια στιγμή, το ζήτημα της τιμωρίας των συνεργατών δεν ήταν απλά ηθικό, αλλά και βαθιά πολιτικό, με τις μεταπολεμικές «συγκρούσεις» να καθορίζονται από το πώς θα αποδοθούν ευθύνες για τη συνεργασία με τον εχθρό. Ωστόσο, η απονομή της δικαιοσύνης δεν αφέθηκε στην τύχη ούτε στις παρορμήσεις του πλήθους, καθώς θεσπίστηκαν νόμοι, ενώ ειδικά σχετικά διατάγματα είχαν ήδη προβλεφθεί – είτε από την εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου, είτε από την “Κυβέρνηση του Βουνού”.

Στα μέσα Ιανουαρίου 1942, κατά τη Διάσκεψη του Λονδίνου, οι Συμμαχικές Δυνάμεις έλαβαν την απόφαση πως οι εγκληματίες πολέμου θα έπρεπε να οδηγηθούν στη δικαιοσύνη και να τιμωρηθούν για τις πράξεις τους⁹. Στην κατεχόμενη Ελλάδα, ο πρώτος σχετικός νόμος παρήχθη από την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ). Ήταν η νομοθετική πράξη υπ’ αριθμόν 8/24.03.1944, με την οποία για πρώτη φορά αποκτούσε θεσμικό χαρακτήρα η τιμωρία όσων συνεργάστηκαν με τον

⁹ Η Διασυμμαχική Διακήρυξη η οποία υπογράφηκε στο Λονδίνο (την πρωτεύουσα της μόνης πολεμικής δύναμης στην Ευρώπη που δεν ήταν υπό την κατοχή του Άξονα και κέντρο της συμμαχικής διπλωματικής δραστηριότητας), αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα για την ίδρυση του ΟΗΕ. Η διάσκεψη αυτή εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της Διασυμμαχικής Διακήρυξης που υπογράφηκε στο Λονδίνο στις 12 Ιουνίου 1941, προαναγγέλλοντας την ίδρυση του ΟΗΕ και τη σύσταση πολεμικών δικαστηρίων για εγκλήματα κατοχής και συνεργασίας

κατακτητή. Ωστόσο, η εφαρμογή της περιοριζόταν στην Ελεύθερη Ελλάδα που τελούσε υπό τον έλεγχο της ΠΕΕΑ και όχι σε ολόκληρη τη χώρα.

Σχεδόν τρεις μήνες αργότερα, η Διάσκεψη του Λιβάνου (Μάιος 1944) επιβεβαίωσε την πρόσθεσή της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας για αυστηρή αντιμετώπιση «των συνεργασθέντων μετά του εχθρού» προβάλλοντας την ως σημείο εθνικής ενότητας

Με την έκδοση της Συντακτικής Πράξης¹⁰ υπ' αριθ. 1/1944 «Περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού» (ΦΕΚ 12/6-11-1944), η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας προχώρησε στη θεσμοθέτηση ποινικών μέτρων κατά όσων συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις κατοχής. (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ υπ. αριθμ. 1/06-11-1944).

Η μεσολάβηση των Δεκεμβριανών οδήγησε στην υπονόμευση του θέματος από την Κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα (καθώς το ΕΑΜ είχε αποχωρήσει από την κυβέρνηση) και στις 20 Ιανουαρίου 1945 θεσπίστηκε η Συντακτική Πράξη 6/1945 «Περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού», βάσει της οποίας συστάθηκαν τα Ειδικά Δικαστήρια¹¹ (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ υπ. αριθμ. 6/20-01-1945).

Εκτός από τις συνήθειες ποινές, θεσπίστηκε και το **ιδιώνυμο αδίκημα της “εθνικής αναξιοσύνης”**¹² που επέσυρε ποινή φυλάκισης από 6 μήνες έως 5 χρόνια, καθώς και ισόβια στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων. Αυτή η ποινή αφορούσε τους συνεργάτες των

¹⁰ Σύμφωνα με το Συνταγματικό Δίκαιο με τον όρο Συντακτική Πράξη χαρακτηρίζεται οποιοδήποτε νομοθέτημα άσκησης εξουσίας που εκδόθηκε από την κυβέρνηση απουσία της Βουλής και το οποίο εισάγει κανόνες που αντιβαίνουν στις διατάξεις του ισχύοντος συντάγματος. Η έκδοση αυτών των πράξεων γίνεται προς αντιμετώπιση επιτακτικών αναγκών και επικινδύνων καταστάσεων.

¹¹ Η αρχική ΣΠ 1/1944, λόγω γενικόλογης διατύπωσης, αντικαταστάθηκε από τη ΣΠ 6/1945, η οποία εξειδικεύθηκε και τροποποιήθηκε από τον Αναγκαστικό Νόμο 533/1945 (ΦΕΚ Α 224/1945), τη Συντακτική Πράξη 12/1945, και τους νόμους 217, 271, 295 και 332/1945.

¹² Κατά το άρθρο 4 της Σ.Π. 6/1945, για **εθνική αναξιοσύνη** ετιμωρείτο «όστις καίτοι μη υποπεσών εις αδίκημα φέρον άπαντα τα στοιχεία του άρθρου 1, συνειργάσθη εν τούτοις μετά του εχθρού κατά τρόπον ανάξιον Έλληνο πολίτου θίγοντα την εθνικήν αξιοπρέπειαν και διευκόλυνεν ούτω το έργον της Κατοχής». Έτσι το **ιδιώνυμο αδίκημα της εθνικής αναξιοσύνης** θεσπίστηκε προκειμένου να δοθεί στις επερχόμενες γενεές το παράδειγμα ότι δεν μπορούν να μένουν ατιμώρητοι όσοι προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον εχθρό της Πατρίδας του, και ταυτόχρονα εξυπηρετούσε και έναν προληπτικό σκοπό, υποδεικνύοντας το εθνικό καθήκον σε περιόδους δοκιμασίας και κινδύνους (βλ. Βικιπαίδεια. (χ.χ.). *Εθνική αναξιοσύνη*. Ανάκτηση στις 29 Ιανουαρίου 2025, από https://el.wikipedia.org/wiki/Εθνική_αναξιοσύνης). Με τις αλληπάλληλες τροποποιήσεις της αρχικής Συντακτικής Πράξης προσδιορίστηκαν με ακρίβεια τα πραγματικά περιστατικά που συνιστούσαν αδικήματα συνεργασίας με τον εχθρό και εθνικής αναξιοσύνης, καθώς και η διαδικασία τιμωρίας και το εύρος των ποινών.

κατακτητών, οι οποίοι δεν ενέπιπταν σε κάποια από τις περιπτώσεις που προέβλεπε η Συντακτική Πράξη.

Οκτώ ημέρες μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας και με ενεργοποιημένη τη Συντακτική Πράξη 1/1944, όπως είχε τροποποιηθεί με τη 6/1945, συγκροτήθηκε το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Αθηνών. Η επιδίωξη της κυβέρνησης για ταχεία απονομή δικαιοσύνης ως προς τα αδικήματα του δωσιλογισμού ήταν έκδηλη· έτσι παραπέμφθηκαν σε δίκη συνολικά 33 άτομα που είχαν διατελέσει μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων. Οι βασικές κατηγορίες σχετίζονταν με τη συγκρότηση κυβέρνησης μετά από συγκατάθεση των κατοχικών αρχών, την άσκηση προπαγάνδας ή και τη διευκόλυνση του κατακτητή. Επειδή για ορισμένους το δικαστήριο έκρινε εαυτό αναρμόδιο, άλλοι είχαν ήδη εκτελεστεί από τον ΕΛΑΣ και κάποιοι είχαν διαφύγει στο εξωτερικό - ανάμεσά τους και ο πρώην πρωθυπουργός Κ. Λογοθετόπουλος -, στο εδώλιο κάθισαν τελικά 20 άτομα.

Η δίκη των μελών των κατοχικών κυβερνήσεων ξεκίνησε στις 21 Φεβρουαρίου 1945 (163 ημέρες μετά την απελευθέρωση) και διήρκησε 100 ημερολογιακές ημέρες, ολοκληρώνοντας τις εργασίες της στις 31 Μαΐου 1945 ενώπιον του Πρώτου Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων Αθηνών. Διεξήχθη δε σε κλίμα έντονης πολιτικής και κοινωνικής ρευστότητας όπως είχε διαμορφωθεί μετά τα Δεκεμβριανά.

Η ακροαματική διαδικασία πολλές φορές έμοιαζε με συζήτηση κοινοβουλευτικού τύπου, κατά την οποία πρώην υπουργοί και πρωθυπουργοί αντιπαρετίθεντο γύρω από το ποια γραμμή υπήρξε αποτελεσματικότερη για την εξουδετέρωση των επαναστατικών σχεδίων του ΚΚΕ, ενώ ο ανταγωνισμός φιλελεύθερων και βασιλικών για τον έλεγχο της εξουσίας έγινε φανερός από τη δίκη. Ταυτόχρονα, οι αριστερές εφημερίδες συνέχιζαν αδιάλειπτα να παρουσιάζουν τις καταθέσεις, επιμένοντας σε εκείνες που αποκάλυπταν την «προδοτική συνεργασία» των ελίτ της Αθήνας και της Μέσης Ανατολής για να χτυπήσουν το ΕΑΜ»¹³.

Η συγκεκριμένη δίκη είχε σαφώς παραδειγματικό χαρακτήρα¹⁴, καθώς τόσο η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου όσο και αυτή του Ν. Πλαστήρα που ακολούθησε,

¹³ Κουσουρής, Δ. (2009) «Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944–1949)», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση, Εμφύλιος, Παλινόρθωση, τ. Δ1*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 116.

¹⁴ Στη νεοελληνική ιστορία, η δίκη ήταν η 7η κατά σειρά δίκη πολιτικής φύσης. Η παλαιότερη ήταν η δίκη του Θ. Κολοκοτρώνη και ακολούθησαν οι δίκες των Λυπριτή και Κακάβου (επί πρωθυπουργίας

επέλεξαν να δικάσουν ενιαία όλα τα μέλη των κατογικών κυβερνήσεων. Η καθυστέρηση στην απόδοση δικαιοσύνης, με το γεγονός ότι τέσσερις μήνες μετά την Απελευθέρωση δεν είχε υπάρξει καταδικαστική απόφαση, ανέδειξε την αναγκαιότητα ταχείας ολοκλήρωσης της διαδικασίας. Η κυβέρνηση Πλαστήρα φιλοδόξησε, μέσα από την εν λόγω δίκη, να επιρρίψει πολιτικές και ποινικές ευθύνες στους ανώτατους πολιτικούς που συνεργάστηκαν με τους κατακτητές, προσδίδοντας στη διαδικασία ξεχωριστό συμβολισμό ως τομή για την «αποκατάσταση της δικαιοσύνης και της ηθικής τάξης».

Κλείνοντας αυτό τον εκτενή πρόλογο επισημαίνεται ότι η παρούσα εργασία αποπειράται να χαρτογραφήσει τις 100 ημερολογιακές ημέρες του Πρώτου Ειδικού Δικαστηρίου Αθηνών, γνωστού και ως Δικαστήριο Δωσιλόγων Πρωθυπουργών και Υπουργών (*εφεξής η Δίκη*) συνθέτοντας τα δημοσιεύματα από 14 ημερήσιες εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας της εποχής. Αφορμή υπήρξε το γεγονός ότι στην σχετική ιστοριογραφική συζήτηση που προέκυψε τα τελευταία χρόνια δεν έχει καταγραφεί ικανός αριθμός μελετών που να εξειδικεύουν στο θέμα. Για το λόγο αυτό, κύρια πηγή πρωτογενούς υλικού για την παρούσα έρευνα αποτέλεσε ο Τύπος της εποχής¹⁵, καθώς οι λιγοστές δημοσιευμένες επιστημονικές μελέτες που κάνουν αναφορές στο ζήτημα δεν επαρκούν για να συνθέσουν την πλήρη εικόνα της.

Το εγχείρημα ήταν ιδιαίτερα απαιτητικό καθώς όχι μόνο τα επίσημα, αλλά και τα στενογραφημένα πρακτικά της δίκης, φαίνεται ότι κατεστράφησαν (αν και δεν υπάρχουν τεκμηριωμένες αποδείξεις ή επίσημα αρχειακά στοιχεία που να επιβεβαιώνουν ότι αυτό έγινε σκόπιμα ή με οργανωμένο τρόπο). Το πρόβλημα που ανέκυψε με το διαθέσιμο υλικό (δημοσιεύματα, απομνημονεύματα κλπ.), αφορούσε στην αξιοπιστία των μεταδιδόμενων πληροφοριών και τον ενδεχόμενο συναισθηματικό τους τόνο που αλλοιώνει το χαρακτήρα τους. Η σύνθεση της καταγραφής των

Ελ. Βενιζέλου 1920), η δίκη των Εξ (1922), η δίκη κατά του Αλ. Παπαναστασίου στη Λαμία για το Μανιφέστο της Δημοκρατικής Ένωσης, η δίκη των Γαργαλίδη, Μεταξά και Λεοναρδόπουλου (1923). Ακολούθησε η δίκη των συμμετεχόντων στο κίνημα του 1935. Όμως όλες αυτές οι σχέσεις με τους κατακτητές, ήταν περισσότερο «εσωτερικής» φύσης. βλ. Εφημερίδα *Ακρόπολις* (22 Φεβρουαρίου 1945). Αθήνα

¹⁵ Ο κορυφαίος Γάλλος δημοσιογράφος του 18^{ου} αιώνα Μπενζαμίν Κονσταν, υποστήριξε (ορθώς) ότι: Μοναδική υποστήριξη των αδικούμενων πολιτών από τις αυθαιρεσίες των ασκούντων εξουσία, είναι οι αποκαλύψεις του Τύπου για τις πράξεις και παραλείψεις των αδικούντων» βλ. *Εφημερίδα Η Καθημερινή* (19 Μαΐου 1999), Αθήνα)

λεχθέντων μέσα από τα δημοσιεύματα του Τύπου ήταν εξαιρετικά δύσκολη, καθώς οι καταθέσεις των μαρτύρων υπεράσπισης και κατηγορίας και οι απολογίες των κατηγορουμένων συχνά απέκρυπταν ή διαστρέβλωναν τα περιστατικά. Από την άλλη πλευρά και το σκεπτικό της απόφασης του ΕΔΔ δεν ήταν ενδεικτικό των πραγματικών περιστατικών, λόγω της επιλεκτικότητας της καταγραφής τους, λήφθηκε υπόψη η αλληλεπίδραση μεταξύ της δικαστικής διαδικασίας και της υφιστάμενης την περίοδο εκείνη κοινωνικοπολιτικής συγκυρίας. Για το λόγο αυτό κρίθηκε απαραίτητη και η διασταύρωση των στοιχείων.

Ας μην ξεχνάμε ότι οι κοινωνικοπολιτικές διεργασίες της ταραγμένης αυτής περιόδου διαμόρφωσαν το πλαίσιο στο οποίο διεξήχθη η δίκη. Αυτές οι συνθήκες επηρέασαν όχι μόνο τη στάση της δικαστικής αρχής και τον τρόπο αντιμετώπισης της υπόθεσης, αλλά και τα επιχειρήματα και τις τακτικές των μαρτύρων, «διαμορφώνοντας» τελικά το ίδιο το αρχειακό υλικό του Τύπου.

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ

Καθώς είναι συνήθως εκείνες οι λεπτομέρειες που μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα τα ιστορικά γεγονότα, κατά την προσπάθεια της χαρτογράφησης της Δίκης καθώς και της ένταξής της στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής, έγινε προσπάθεια ανασύνθεσης, με όσο το δυνατό ακριβέστερο τρόπο. Βεβαίως, τρεις ουσιώδεις παράμετροι λήφθηκαν υπόψη κατά την ανάλυση των στοιχείων του αρχειακού υλικού της δίκης των κατοχικών πρωθυπουργών και υπουργών:

- Η δίκη πραγματοποιήθηκε σε ένα περιβάλλον έντονα φορτισμένο κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά, χαρακτηριστικό της μετακατοχικής περιόδου. Είχαν προηγηθεί τα Δεκεμβριανά, η Συμφωνία της Βάρκιζας και η αποχώρηση από την κυβέρνηση του ΕΑΜ, γεγονός που οδήγησε και στην απουσία εκπροσώπων του από τη Δίκη.
- Οι μαρτυρίες και οι δηλώσεις όσων συμμετείχαν στη διαδικασία της δίκης διαμορφώθηκαν μέσα σε ένα αυστηρά οριοθετημένο και ιεραρχημένο πλαίσιο εξουσίας, όπως αυτό ορίστηκε από τη δικαστική διαδικασία και τους σχετικούς κανόνες. Κατά συνέπεια, τα επιχειρήματα και οι αφηγήσεις των μαρτύρων οργανώθηκαν σύμφωνα με τα πρότυπα και τις απαιτήσεις της ανακριτικής και δικαστικής διαδικασίας, εντασσόμενα σε ένα σαφές κανονιστικό πλαίσιο. Επιπλέον, οι καταθέσεις συχνά παρουσίαζαν επιλεκτικότητα — περιστατικά αποκρύπτονταν ή διαστρεβλώνονταν, ενώ το σκεπτικό των αποφάσεων ελάχιστα αντανακλούσε τα πραγματικά συμβάντα, καθώς η επιλογή και η καταγραφή του υλικού ελέγχονταν ή περιορίζονταν από τους εμπλεκόμενους. Οι μαρτυρικές αφηγήσεις διαμορφώνονταν ανάλογα, είτε με την αυτοδικαίωση των κατηγορουμένων, είτε με τη φιλοδοξία των μαρτύρων κατηγορίας για «αποκατάσταση» της αλήθειας, προβάλλοντας διαφορετικές οπτικές γωνίες και συχνά διεκδικώντας τη δική τους εκδοχή για τα γεγονότα.
- Το αρχειακό υλικό του ημερήσιου τύπου που εξετάστηκε χαρακτηρίζεται από έντονα στοιχεία προφορικότητας. Για το λόγο αυτό επιχειρήθηκε η διερεύνηση αυτών των «ιχνών» και η ανάδειξη των πολλαπλών φωνών που διατυπώθηκαν μέσα

και από τις μεγαλύτερες καθημερινές εφημερίδες της περιόδου, με σκοπό την ανασύσταση όψεων της καθημερινότητας στη διαδικασία της υπό εξέταση δίκης¹⁶.

Μεθοδολογικά προηγήθηκε η συγκέντρωση και ακολούθησε η παράλληλη και συγκριτική μελέτη και σε συνολικά 14 εφημερίδες, δέκα της Αθήνας (ΑΣΥΡΜΑΤΟΣ¹⁷, ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ¹⁸, ΒΡΑΔΥΝΗ¹⁹, ΕΘΝΟΣ²⁰, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ²¹, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΙΜΑ²²,

¹⁶ Τα δημοσιεύματα λειτούργησαν ως μέσο δημόσιας εποπτείας και εξυπηρέτησαν το κοινό συμφέρον για ενημέρωση, καθώς συνέβαλαν στην ανάπτυξη της δημόσιας συζήτησης γύρω από ένα ζήτημα ευρύτερου ενδιαφέροντος.

¹⁷ Ο εφημερίδα Ασύρματος πρωτοεκδόθηκε στις 12 Ιουνίου 1939 από τον Γεώργιο Τζιρακόπουλο και ήταν προσκείμενη στο καθεστώς Μεταξά και τον Βασιλιά. Με την εισβολή των Γερμανών στην Αθήνα σταμάτησε την κυκλοφορία της και επανακυκλοφόρησε τον Φεβρουάριο του 1945. βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή. (2023). *1940–1944: Η αντίσταση και ο αγώνας των δημοσιογράφων για την ελευθερία* (σ. 16). Αθήνα: Μέλισσα.

¹⁸ Η ημερήσια πρωινή εφημερίδα γνώμης Ακρόπολις ιδρύθηκε το 1883 από τον Βλάση Γαβριηλίδη, αποτελώντας συνέχεια της πολιτικο-σατιρικής εφημερίδας Μη Χάνεσαι του ίδιου. Παρότι δεν ήταν η «αρχαιότερα των ελληνικών εφημερίδων», όπως αναφερόταν στον υπότιτλό της, υπήρξε πρωτοποριακή για την εποχή της ως προς το περιεχόμενο και την εμφάνισή της. Μετά τον θάνατο του ιδρυτή της διέκοψε την κυκλοφορία της και επανακυκλοφόρησε το 1929, με ιδιοκτήτη και διευθυντή τον Γεώργιο Σ. Βουτσινά, ενώ το 1938, με τον θάνατό του, τη διεύθυνση ανέλαβε ο Νάσος Μπότσης. Τον Ιούλιο του 1941 ο Μπότσης συνελήφθη και εξορίστηκε στην Ιταλία, η εφημερίδα ωστόσο δεν σταμάτησε την έκδοσή της. Τον Ιανουάριο του 1945 ο Μπότσης επανήλθε στην Ελλάδα και μαζί με τον αδελφό του Σάκη προχώρησε στην επανέκδοση της εφημερίδας (είχε προηγηθεί τετράμηνη διακοπή της). βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή, 2023, σ. 8

¹⁹ Η εφημερίδα Βραδυνή πρωτοεκδόθηκε το 1923 από ομάδα συντακτών και το 1924 πέρασε στην ιδιοκτησία του Δημητρίου Αραβαντινού. Το 1938, όταν απεβίωσε ο Αραβαντινός, ο Λεωνίδας Μπορτολής ανέλαβε τη διεύθυνσή της. Κατά την περίοδο της Κατοχής δεν διέκοψε τη λειτουργία της μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1944, όταν άρχισε να κυκλοφορεί σε κοινή έκδοση με τα Αθηναϊκά Νέα, βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή, 2023, σ. 20

²⁰ Ημερήσια απογευματινή εφημερίδα, που άρχισε να εκδίδεται το 1913 από τον Σπύρο Κ. Νικολόπουλο. Μετά τον θάνατό του, το 1938, η ιδιοκτησία περιήλθε στους Ι. Νικολόπουλο, Δ. Κυριαζή και Κ. Νικολόπουλο. Η έκδοσή της διακόπηκε στις 29 Απριλίου 1941, όταν οι Γερμανοί κατέλαβαν τις τυπογραφικές της εγκαταστάσεις. Επανεκδόθηκε στις 29 Ιανουαρίου 1945. Βλ. ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΣΗΕΑ – ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ (2023) σ. 32

²¹ Η εφημερίδα Ελευθερία των Πάνου Κόκκα και του Πέτρου Παπακωνσταντίνου άρχισε την έκδοσή της τον Αύγουστο του 1944 ως αντιστασιακή εφημερίδα και ημιεπίσημο όργανο της εξορίστης κυβέρνησης «Εθνικής Ενότητας» του Καΐρου. Μετά την Απελευθέρωση συνέχισε την κυκλοφορία της, νόμιμα πια, ως καθημερινή πρωινή εφημερίδα και συνέχισε μέχρι το 1967, υπηρετώντας την αριστερόστροφη πτέρυγα του Κέντρου. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή, 2023, σ. 36 και Πασχαλούδη, Ε. (2022, 26 Νοεμβρίου). *Ο Τύπος στην Κατοχή* [Εισήγηση σε εκδήλωση]. Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Θεσσαλίας – Στερεάς Ελλάδας – Εύβοιας, Βόλος, εκδήλωση στο πλαίσιο του εορτασμού της Ημέρας Εθνικής Αντίστασης.

²² Η εφημερίδα ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΙΜΑ υπήρξε αρχικά όργανο της ομώνυμης αντιστασιακής οργάνωσης που ιδρύθηκε το 1941 από τους δημοσιογράφους Κωνσταντίνο Βοβολίνη, Λάζαρο Πηνιάτογλου και Ιωάννη Μήλιο με σκοπό την τόνωση του εθνικού φρονήματος. Από το 1942 έως το 1948 κυκλοφόρησε ως, κατά μεγάλο διάστημα, παράνομο έντυπο, περιλαμβάνοντας ειδήσεις, αναλύσεις, καταλόγους θυμάτων και δωσιλόγων, καθώς και πληροφορίες για τις κινήσεις των εχθρικών στρατευμάτων. Μετά την Απελευθέρωση, προσέλαβε έντονα φιλοβασιλικό χαρακτήρα, στηρίζοντας το «Νέο Κόμμα» του Σπ. Μαρκεζίνι και εμπλουτίζοντας την ύλη της με ανταποκρίσεις, συνεντεύξεις και κείμενα σημαντικών προσωπικοτήτων. Το 1948, η δράση της εντάχθηκε θεσμικά στην ανώνυμη εταιρεία «Εκδόσεις Εθνικών Αγώνων», συνεχίζοντας την έκδοση πολιτικών και ειδησεογραφικών εντύπων. Βλ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784-1974, επιμ. Α. Δρούλια – Γ. Κουτσοπανάγου, Αθήνα 2008, Πασχαλούδη Ελένη (2022) ό.π.

ΕΜΠΡΟΣ, ΕΣΤΙΑ²³, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ ΝΕΑ²⁴, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ²⁵ και η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΣ²⁶ και της Θεσσαλονίκης: ΦΩΣ και ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (οι οποίες δεν έκαναν ιδιαίτερη αναφορά στη δίκη παρά μόνο για την έναρξη και τη λήξη της) Έτσι, για πρώτη φορά παρέχεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να αποκτήσει συνθετική και ολοκληρωμένη εικόνα της εξέλιξης της δίκης σε καθημερινή βάση, ώστε να διαμορφώσει προσωπική άποψη και να διαμορφώσει τα δικά του συμπεράσματα έχοντας υπόψη του και το γενικότερο κλίμα της κοινωνικής και πολιτικής πόλωσης της εποχής.

Για να μειωθεί όσο το δυνατόν περισσότερο η απόκλιση μεταξύ των χαμένων επίσημων πρακτικών και των δημοσιευμάτων, πραγματοποιήθηκε διασταύρωση των δημοσιευμάτων και δημοσιογραφικών ανταποκρίσεων με πρόσθετες πηγές και στοιχεία, ώστε να ενισχυθεί η αξιοπιστία της επεξεργασίας και να καλυφθούν τα κενά και οι παραλείψεις που ενδεχομένως υπήρχαν στα επίσημα έγγραφα. Ειδικότερα, εξετάστηκαν:

²³ Η εφημερίδα ΕΣΤΙΑ προήλθε από τη μετατροπή του ομώνυμου φιλολογικού και καλλιτεχνικού περιοδικού σε καθημερινή απογευματινή εφημερίδα το 1895 από τον Γεώργιο Δροσίνη. Το 1898 τη διεύθυνσή της ανέλαβαν οι Αδωνis Κύρου και Σπύρος Δάσιος, με τον πρώτο να παραμένει ο μοναδικός ιδιοκτήτης μέχρι τον θάνατό του, το 1918, όταν και τον διαδέχθηκαν οι γιοί του Αχιλλέας και Κύρος Κύρου. Διέκοψε την κυκλοφορία της τον Οκτώβριο του 1941, και επανεκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1945 βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή, 2023, σελ. 50

²⁴ Αντιστασιακή καθημερινή εφημερίδα που άρχισε να εκδίδει στις 25 Αυγούστου του 1944 από τον Λουκή Ακρίτα, ο οποίος δύο μήνες μετά συμμετείχε στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας ως υφυπουργός Τύπου. Είχε προηγηθεί η έκδοση στρατιωτικής εφημερίδας από τον ίδιο κατά τη θητεία του στο αλβανικό μέτωπο. Συνέχισαν την κυκλοφορία τους και μετά την Απελευθέρωση ως πρωινή εφημερίδα. βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή, 2023, σ. 56

²⁵ Άρχισε να εκδίδεται στη Θεσσαλονίκη από τον Γεώργιο Πετσόπουλο τον Ιούνιο του 1916 και μετά από έναν χρόνο κυκλοφόρησε στην Αθήνα. Αρχικά, ήταν ένα καθαρά φιλελεύθερο έντυπο («Εφημερίς Δημοκρατικών Αρχών»), το οποίο με την ίδρυση του ΣΕΚΕ, το 1918, στράφηκε προς τα αριστερά του πολιτικού φάσματος. Το 1924 το ΣΕΚΕ μετονομάστηκε σε ΚΚΕ, και έκτοτε η εφημερίδα αποτελεί το επίσημο όργανό του. Τα επόμενα χρόνια η εφημερίδα αντιμετώπισε πολλές απαγορεύσεις της έκδοσής της, με μεγαλύτερη σε διάρκεια αυτή που επέβαλε η δικτατορία Μεταξά και συνεχίστηκε από τους κατακτητές. Ωστόσο, καθ' όλα αυτά τα διαστήματα ο Ριζοσπάστης κατόρθωνε να κυκλοφορεί παράνομα μεταξύ των θιασωτών του ΚΚΕ, μέχρι τη νομιμοποίησή του μετά την Απελευθέρωση. βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή, 2023, σ. 96

²⁶ Η εφημερίδα ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΣ αποτέλεσε όργανο της αστικής αντιστασιακής οργάνωσης Στρατιά Σκλαβωμένων Νικητών (ΣΣΝ), η οποία ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1941. Ήταν από τα πρώτα παράνομα αντιστασιακά φύλλα που κυκλοφόρησαν στην Αθήνα με επικεφαλής τον Κώστα Περρίκο. Το πρώτο φύλλο της κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 1941 και είχε άτακτη περιοδικότητα αρχικά, ενώ μετά την Απελευθέρωση έγινε καθημερινή. Μετά την αποχώρηση του Κ. Περρίκου από τη ΣΣΝ, τον Ιούλιο του 1942, το ενδιαφέρον της εφημερίδας εστιάστηκε περισσότερο στην εσωτερική αντιπαλότητα. βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή, 2023, 78

- **Η απόφαση του Ειδικού Δικαστηρίου Αθηνών κατά των Πρωθυπουργών και Υπουργών των κατοχικών κυβερνήσεων**, η οποία βρισκόταν στο αρχειακό του κατοχικού υπουργού κ. Πλ. Χατζημιχάλη στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης (ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ)

- **Η δημοσιευθείσα στο ΦΕΚ νομοθεσία πάνω στην οποία βασίσθηκε το Ειδικό Δικαστήριο :**
 - A. Συντακτικές Πράξεις περί επιβολής κυρώσεων κλπ.
 - Συντακτική Πράξη 4/1944 «περί καταργήσεως νομοθετημάτων συντακτικού περιεχομένου των ετών 1941-1944 διά νόμου» από την εξόριστη κυβέρνηση
 - Συντακτική Πράξη 1/03.11.1944 της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας «περί επιβολής ποινικών κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού»
 - Συντακτική Πράξη 6/1945 της Κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα που κατήργησε την προηγούμενη
 - Συντακτική Πράξη 12/1945 που συμπλήρωσε την προηγούμενη

 - B. Νομοθεσία σχετική με τα Ειδικά Δικαστήρια Δωσιλόγων
 - ΑΝ 533/1945 "Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως της υπ' αριθ. 6/1945 Συντακτικής Πράξεως περί επιβολής κυρώσεων κ.λπ. ως έχει τροποποιηθή"
 - ΑΝ 332/1945 "Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως της υπ' αριθ. 6/1945 Συντακτικής Πράξεως και του Αν. Νόμου 217/1945 "
 - ΑΝ 295/1945 "Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως της υπ' αριθ. 6/1945 Συντακτικής Πράξεως"
 - ΑΝ 271/1945 "Περί τροποποιήσεως ποινικών τινων δικονομικών διατάξεων" (άρθρο 8)

- **Τα δημοσιευθέντα διαγγέλματα**
 - Διάγγελμα της Α.Μ. του Βασιλέως προς τον Ελληνικόν Λαόν της 6-4-1941 (ΦΕΚ Α' 103/6-4-1941).

- Διάγγελμα του Πρωθυπουργού Αλ. Κοριζή προς τον Ελληνικόν Λαόν της 6-4-1941 (ΦΕΚ Α' 104/6-4-1941).
 - Διάγγελμα της Α.Μ. του Βασιλέως προς τον Ελληνικόν Λαόν της 22-4-1941 (ΦΕΚ Α' 139/23-4-1941).
 - «Διάγγελμα του Προέδρου της Κυβερνήσεως προς τον Ελληνικόν Λαόν» της 23-4-1941 (ΦΕΚ Α' 140/23-4-1941).
 - «Προκήρυξις προς τον ελληνικόν λαόν» του Προέδρου της Κυβερνήσεως Στρατηγού Γ. Τσολάκογλου (ΦΕΚ Α' 146/29-4-1941).
 - Διάγγελμα του Πρωθυπουργού Στρατηγού Γ. Τσολάκογλου προς τον Ελληνικόν Λαόν (ΦΕΚ 306 Α' 306/2-12-1942)
 - Διάγγελμα του Προέδρου της Κυβερνήσεως κ. Κ. Λογοθετόπουλου προς τον Ελληνικόν Λαόν (ΦΕΚ Α' 307/2-12-1942)
 - Διάγγελμα του Προέδρου της Κυβερνήσεως κ. Ιωάννου Δ. Ράλλη προς τον Ελληνικόν Λαόν (ΦΕΚ Α' 81/7-4-1943)
- **Τα εκδοθέντα απομνημονεύματα των τριών κατηγορούμενων πρωθυπουργών,** που προσφέρουν, μέσω της αυτοβιογραφικής τους απολογίας, σημαντικά πληροφοριακά στοιχεία που συμβάλλουν στην αξιολόγηση των πράξεων ενός εκάστου πρωταγωνιστή της περιόδου εκείνης²⁷:
- Γεώργιου Τσολάκογλου, Απομνημονεύματα, Αθήναι 1960, εκδ. «Ακρόπολις». Είναι η εκδοχή του πρώτου κατοχικού πρωθυπουργού, επικεντρωμένη πρωτίστως στον πόλεμο της Αλβανίας και δευτερευόντως μόνο στα κατοχικά πεπραγμένα του.
 - Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου, Ιδού η αλήθεια, Αθήναι 1948, ιδιωτική έκδοση.
 - Γεώργιος Ράλλης (επιμ.), Ο Ιωάννης Δ. Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου, Αθήναι 1947. Το πρώτο μέρος του βιβλίου αποτελείται από την απολογία του στο

²⁷ Τα απομνημονεύματα των τριών πρωθυπουργών αποτελούν ως σύνθετες γραπτές πηγές με ιδιαίτερη σημασία, αλλά και με όρια που απαιτούν κριτική προσέγγιση. Δυστυχώς οι Γ. Τσολάκογλου και Κ. Λογοθετόπουλος δεν κράτησαν ένα σύστοιχο ημερολόγιο, παρά μόνο τα απομνημονεύματα τους, τα οποία φέρουν το προσωπικό τους φίλτρο και εξυπηρετούν συχνά τον αυτοπροσδιορισμό ή ακόμα και τη δικαίωση τους. Στην περίπτωση του Ι. Ράλλη έχουμε τις αποκαλυπτικές και «έντιμες» – αλλά όχι άμεσες- μαρτυρίες του κ. Γεωργίου Ι. Ράλλη χωρίς να είναι δυνατή η διάκριση μεταξύ προσωπικής μνήμης και ευρύτερης ιστορικής αλήθειας.

Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων· ενώ το δεύτερο έχει συνταχθεί από τον γιο του, μελλοντικό πρωθυπουργό το 1980-81.

- **τα απομνημονεύματα των κατηγορουμένων και μαρτύρων κατηγορίας** που εντοπίστηκαν: των κατηγορουμένων (του υπουργού Σωτήριου Γκοτζαμάνη²⁸, του Στρατηγού Π. Δεμέστιχα²⁹, και του υπουργού Γεωργίας Γ. Παμπούκα³⁰ καθώς και των μαρτύρων κατηγορίας (του πολιτικού Παναγιώτη Κανελλόπουλου, και του οικονομολόγου Αθ. Σμπαρούνη³¹),).

Ταυτόχρονα, η εργασία πλαισιώθηκε εκτενώς με σχεδόν όλες τις φωτογραφίες και σκίτσα που δημοσιεύθηκαν στον εξεταζόμενο τύπο, με στόχο να αναπαραχθούν όλες οι ιστορικές στιγμές της δίκης και να αναδειχθούν τα οπτικά «ίχνη» της.

- **Οι επιστημονικές μελέτες** οι οποίες αποτέλεσαν το θεμέλιο της παρούσας εργασίας:
 - το βιβλίο του ιστορικού καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, Δημήτρη Κουσουρή, «Δίκες των Δοσιλόγων, 1944-1949- Δικαιοσύνη, Συνέχεια του Κράτους και Εθνική Μνήμη», εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2014
 - το βιβλίο του Νίκου Καρκάνη «Οι δοσίλογοι της Κατοχής: Δίκες-Παρωδία. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή», 1983
 - τα βιβλία του δικηγόρου Σπύρου Γ. Γασπαρινάτου, το πεντάτομο συνολικά έργο Κατοχή (3 τόμοι) - Απελευθέρωση - Δεκεμβριανά - Βάρκιζα (2 τόμοι) και Οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις: Δίκες κατοχικών δοσιλόγων και εγκληματιών πολέμου. Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2023
 - το βιβλίο του Δημοσθένη Κούκουνα, δημοσιογράφου και ιστορικού συγγραφέα, «Η δίκη Τσολάκογλου» σύμφωνα με τα επίσημα πρακτικά, το οποίο παρουσιάζει σημαντικά στοιχεία από τα πρακτικά της δίκης, ωστόσο χαρακτηρίζεται από ελλιπέστατη καταγραφή των πηγών που χρησιμοποίησε.
 - Το βιβλίο του ιδρυτικού μέλους του ΕΑΜ και μαχητή του ΔΣΕ Λευτέρη Αποστόλου «Η παρωδία της δίκης των δοσιλόγων και η αυτοκαταδίκη της Δεξιάς», εκδόσεις Ο Ρήγας, Αθήνα, Ιούνιος 1945

²⁸ Γκοτζαμάνης, Σ. (2016). *Κατοχικόν δάνειον και δαπάναι Κατοχής*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Historia.

²⁹ Δεμέστιχας, Π. Π. (2002). *Αναμνήσεις 1900–1950*. Εκδόσεις Πελασγός.

³⁰ Παμπούκας, Γ. (1946). *Το έργον μου εν τω Υπουργείω της Γεωργίας κατά την Κατοχήν*. [χ.ε.]. Αθήνα.

³¹ Σμπαρούνης, Α. Ι. (1950). *Μελέται και αναμνήσεις εκ του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου*. [Ιδιωτική έκδοση]. Αθήνα.

- το βιβλίο του ιστορικού Μενέλαου Χαραλαμπίδη, «Οι Δωσίλογοι- Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής» εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Αθήνα 2023, όπου αποτυπώνεται τη δράση των συνεργατών των δυνάμεων κατοχής, οι παράγοντες και οι μηχανισμοί που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του φαινομένου της συνεργασίας, καθώς και οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που διευκόλυναν την εμφάνισή του.

Μεθοδολογικά η υπόλοιπη εργασία δομείται ως εξής:

Στο **Κεφάλαιο 2**, αναλύεται η έννοια του δωσιλογισμού και παρουσιάζονται οι διαστάσεις του φαινομένου, καθώς οι κατηγορούμενοι δικάστηκαν με την κατηγορία του δωσίλογου, και εξετάζεται το φαινόμενο της τιμωρίας τους στις κατεχόμενες ευρωπαϊκές χώρες γεγονός που δεν αποτέλεσε αποκλειστικό φαινόμενο στην ελληνική περίπτωση.

Στο **Κεφάλαιο 3** εξετάζονται συνοπτικά, οι ιστορικές συνθήκες υπό τις οποίες έλαβε χώρα η συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού, καθώς αποτέλεσε κομβικό στοιχείο του κατηγορητηρίου. Ακολουθεί η συνοπτική περιγραφή της θητείας των τριών κατοχικών κυβερνήσεων καθώς η συνεργασία και η προπαγάνδα τους υπέρ των δυνάμεων κατοχής, αποτέλεσαν και αυτές μέρος του κατηγορητηρίου.

Στο **Κεφάλαιο 4** παρουσιάζεται η πορεία του νομικού πλαισίου, το οποίο διαταράχθηκε κατά τη διάρκεια της Κατοχής λόγω της πληθώρας διαταγμάτων που εξέδωσαν οι κατοχικές κυβερνήσεις, καθώς και των Συντακτικών Πράξεων που θεσπίστηκαν κατά την Απελευθέρωση. Οι πράξεις αυτές αποσκοπούσαν στην ηθική αλλά και νομική τιμωρία των δωσιλόγων και αποτέλεσαν το θεμέλιο λειτουργίας του Ειδικού Δικαστηρίου. Επίσης διερευνώνται τα βασικά νομικά ζητήματα περί αντισυνταγματικότητας των Συντακτικών Πράξεων που επικαλέστηκαν οι συνήγοροι υπεράσπισης, σε σχέση με το ισχύον κατοχικό και μεταπολεμικό θεσμικό πλαίσιο και αφορούσαν κατά κύριο λόγο την νομιμότητα της θέσπισής τους καθώς και την απαγόρευση της αναδρομικής ισχύος τους.

Στο **Κεφάλαιο 5**, γίνεται μια συνοπτική περιγραφή των βασικών παραμέτρων της δίκης. Παρουσιάζεται η σύνθεση της Έδρας, οι κατηγορούμενοι και το κατηγορητήριο, και οι συνήγοροι υπεράσπισης, καθώς και οι καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας και υπεράσπισης.

Στο **Κεφάλαιο 6** παρουσιάζονται τα κυριότερα σημεία των 100 ημερών της Δίκης, όπως αυτά χαρτογραφήθηκαν από τα δημοσιεύματα του Τύπου και οι διαδικαστικές πράξεις που οδήγησαν στην τελική απόφαση .

Στο **Κεφάλαιο 7** οι απολογίες των κατηγορουμένων και στο **Κεφάλαιο 8** η απόφαση του Δικαστηρίου.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το **Κεφάλαιο 9**, με την επισκόπηση των σύγχρονων ζητημάτων που αναδύθηκαν από τη δίκη και προσδιόρισαν την μεταπολεμική πολιτική ζωή της χώρας.

2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ

2.1 ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥ “ΔΩΣΙΛΟΓΟΣ”

*Η λέξη δωσίλογος είναι σύνθετη, από το μέλλοντα «δώσω» του ρήματος Δίδωμι+ λόγος και γράφεται με ωμέγα και χαρακτηρίζει αυτόν α) που οφείλει να δώσει λόγο, να απολογηθεί για τις πράξεις του και β) αυτόν που συνεργάστηκε με τον εχθρό τη περίοδο της κατοχής.*³²

Σήμερα, ο όρος “δωσίλογος” συναντάται σαφέστατα διατυπωμένος στο άρθρο 303 του Αστικού Κώδικα με τίτλο “Υποχρέωση σε λογοδοσία”:

*«Όποιος έχει τη διαχείριση μιας ολικά ή μερικά ξένης υπόθεσης, εφόσον η διαχείριση συνεπάγεται εισπράξεις και δαπάνες, έχει υποχρέωση να λογοδοτήσει. Για το σκοπό αυτόν ο δωσίλογος οφείλει να ανακοινώσει στο δεξίλογο, λογαριασμό που να περιέχει αντιπαράθεση των εσόδων και των εξόδων, καθώς και ό,τι προκύπτει από την αντιπαράθεση αυτή και να επισυνάψει τα δικαιολογητικά, εφόσον συνηθίζονται.»*³³

Σύμφωνα με τον Στέφανο Κουμανούδη³⁴, η λέξη εισήχθη στο ελληνικό λεξιλόγιο περί το 1840. Ο δωσίλογος δεν είναι τίποτε άλλο από αυτό που στην καθομιλουμένη συνήθως χαρακτηρίζουμε ως υπόλογο. Η νομική έννοια του δωσίλογου δεν παριστά κάτι απαξιωτικό και υποτιμητικό, αλλά μια συχνή σε ιδιωτικό και δημόσιο δίκαιο έννομη ιδιότητα, με τα χαρακτηριστικά και τις υποχρεώσεις που προαναφέρθηκαν.

Σε μια σύντομη αναδρομή στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία, συναντάμε τη λέξη «δωσίλογοι»³⁵ για πρώτη φορά την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, όπου έχουμε

³² Βλ. Πάπυρος. (χ.χ.). *Λεξικό της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος.

³³ Lawspot. (χ.χ.). *Άρθρο 303 – Αστικός Κώδικας: Υποχρέωση σε λογοδοσία*. Ανάκτηση στις 29 Ιανουαρίου 2025, από <https://www.lawspot.gr/nomikes-plirofories/nomothesia/astikos-kodikas/arthro-303-astikos-kodikas-ypohreosi-se-logodosia>

³⁴ Κουμανούδης, Σ. Α. (2006). *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθισάν από της Αλώσεως μέχρι των καθ’ ημάς χρόνων*. Αθήνα: Ερμής.

³⁵ Η διαφορετική ορθογραφία της λέξης (ιδίως η οριστικοποίηση του «δωσίλογος» αντί «δωσίλογος») οφείλεται μάλλον στη μεταγλώττιση του Αστικού Κώδικα με το Π.Δ. 456/1984. Έως τότε η λέξη γραφόταν και με τους δύο τρόπους. Σήμερα στη νομική της έννοια γράφεται με όμικρον και στην ιστορική της συνήθως με ωμέγα. (βλ. <https://www.elaliberta.gr/ιστορία-θεωρία/ιστορία/9470->

το ξέσπασμα ενός κύματος λαϊκής οργής που ζήτησε να λογοδοτήσουν όσοι διαχειρίστηκαν τη δημόσια περιουσία και οδήγησαν τη χώρα σε χρεοκοπία. Την ξανασυναντάμε λίγο μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και την επικράτηση του κινήματος Πλαστήρα, όπου και πάλι συγκροτείται η Ανακριτική Επιτροπή Δοσιλόγων Μικράς Ασίας, προκειμένου να εξετάσει και την οικονομική διαχείριση της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Τέλος, μία τρίτη ανάσυρση του όρου, πρόσφατη και από κάθε άποψη απεχθής, ήταν ότι με την ίδια λέξη «δωσίλογοι» χαρακτηριζε η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου όσους είχαν συμμετάσχει στην κυβέρνηση Ιωάννη Μεταξά, διότι ενέπλεξαν την Ελλάδα στον πόλεμο του 1940 με συνέπεια την τριπλή της κατοχή.³⁶

Το φαινόμενο της συνεργασίας μεταξύ κατακτητή και κατακτημένου, δηλαδή της “συνεργατικής εργασίας” ή του λεγόμενου “δωσιλογισμού” όπως επικράτησε ο όρος στην Ελλάδα, συναντάται χωρίς εξαιρέσεις σε όλες τις κατεχόμενες από τον Άξονα χώρες κατά τον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και σε όλα τα πεδία δραστηριοποίησης (οικονομικό, κοινωνικό, στρατιωτικό και πολιτιστικό). Αυτό που διέφερε ήταν το είδος και η έκταση της συνεργασίας. Στο πλαίσιο αυτό και ο όρος συνεργασία με τον εχθρό απέκτησε διαφορετικό νόημα στην πάροδο των ετών, που διήρκεσε η κατοχή από τις δυνάμεις του Άξονα.

Αρχικά, ο όρος συνεργασία με τον εχθρό χρησιμοποιήθηκε από όσους συνεργάστηκαν με τις κατοχικές δυνάμεις, ως στοιχείο μίας πολιτικής που στόχευε να διατηρήσει σε κάποιο βαθμό την ανεξαρτησία της κατακτημένης χώρας και στη μείωση των δεινών για τους πολίτες της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της πολιτικής αποτέλεσε η Κυβέρνηση του Βισι (Vichy) υπό τον στρατάρχη και ήρωα του Α’ Παγκοσμίου πολέμου Φιλίπ Πεταίν (**Philippe Pétain**) (1940-1944).

δωσίλογοι-όταν-η-ιστορία-αποδίδει-δικαιοσύνη-γράφει-ο-κώστας-παπαδάκης.) Η πιο ορθή γραφή φαίνεται να είναι με ωμεγα, καθώς η λέξη είναι σύνθετη από το «δώσω λόγον» και όχι το “δόσις λόγον” που επικράτησε κατά την ιστορούμενη περιοχή. (βλ. Δημητράκος, Β. Δ. (1956). *Νέον λεξικόν, ορθογραφικόν και ερμηνευτικόν της ελληνικής γλώσσης*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου Α.Ε., σ. 424)

³⁶ Όσοι συμμετείχαν και στις τρεις κατοχικές κυβερνήσεις, δεν ανήκαν στην κατηγορία των κουίςλινγκ, δηλαδή δεν ήταν αυτοί που προετοίμασαν τη τριπλή κατοχή όπως υποστήριζαν οι Γ. Παπανδρέου και Π. Κανελλόπουλος στη δίκη των δοσιλόγων, σε αντίθεση με τον Voigt (Voigt, F. A. (1949). *Pax Britannica*. Constable. p.372) που θεωρεί κουίςλινγκ μόνο τον Λογοθετόπουλο, ενώ τους Γ. Τσολάκογλου και Ι. Ράλλη συνεργάτες των Γερμανών, όχι όμως προδότες. Τον χαρακτηρισμό κουίςλινγκ αποδίδει σε όλες τις κατοχικές κυβερνήσεις και ο πρεσβευτής των ΗΠΑ Lincoln MacVeagh. βλ. Γασπαρινάτος, Σ. Γ. (1998). *Η Κατοχή: Η κατοχική περίοδος μέχρι τον Οκτώβριο 1943* (Τόμ. Α, σ. 203). Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Αντίθετα, για όσους αντιστάθηκαν στους κατακτητές, η συνεργασία με τον εχθρό ήταν συνώνυμο της προδοσίας, του καιροσκοπισμού και της φαυλότητας. Μετά την απελευθέρωση δε, η συνεργασία με τον κατακτητή απέκτησε και νομική σημασία, αφού θεσπίστηκε συγκεκριμένο αδίκημα, με ειδικότερες μορφές, με το οποίο διώχθηκαν σε όλες σχεδόν τις χώρες οι συνεργάτες των κατακτητών ³⁷.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι προδότες και οι συνεργάτες των Γερμανών χαρακτηρίστηκαν ως δωσίλογοι και όχι ως συνεργάτες και μέχρι και σήμερα η λέξη έχει φτάσει να θεωρείται ύβρις. Επίσης, η λέξη δωσίλογος διαφοροποιείται στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες³⁸, οι οποίες χρησιμοποιούν τον όρο «συνεργάτης». Ο δωσιλογισμός στην Ελλάδα ήταν «πρακτικά κάθε μορφή συνδιαλλαγής κατά την οποία οι εμπλεκόμενοι αποκόμιζαν όφελος οι ίδιοι με διάφορους τρόπους και ζημίωναν την Ελλάδα ή τον εθνικό αγώνα με βάση τους τότε νόμους».

Σύμφωνα με τον Κ. Παπαδάκη,³⁹ θα περίμενε κανείς ότι η επιλογή του χαρακτηρισμού “δωσίλογος” εδράζεται στο Εθνικό Συνέδριο του Λιβάνου (Μάιος 1944), αντικείμενο του οποίου μεταξύ άλλων υπήρξε και η αντιμετώπιση του ζητήματος των συνεργατών των Γερμανών, Ο όρος που χρησιμοποιήθηκε σε αυτό το πρώτο σχέδιο νόμου που

³⁷ Για τα χαρακτηριστικά του ελληνικού δωσιλογισμού, ενδεικτικά: Φλάισερ, Χ. (1995). *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης* (Τόμ. 1, σσ. 352–368· Τόμ. 2, σσ. 146–147). Αθήνα., Φλάισερ, Χ. (1984). Επαφές μεταξύ των γερμανικών αρχών κατοχής και των κυριότερων οργανώσεων της ελληνικής αντίστασης. Στο Ι. Ιατρίδης (Επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940–1950: Ένα έθνος σε κρίση* (σσ. 91–115). Αθήνα, Φλάισερ, Χ. (2000). Κατοχή και Αντίσταση, 1941–1944. Ο δωσιλογισμός. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΣΤ, σσ. 43–47). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

³⁸ Στην αγγλική γλώσσα, ο όρος *collaborator* χρησιμοποιείται συνήθως χωρίς αρνητική φόρτιση. Σημαίνει απλώς «συνεργάτης», αυτόν που δουλεύει μαζί με άλλους, μια έννοια που αντλεί την καταγωγή της από το λατινικό *co-laboratio*, δηλαδή «συνεργασία». Όμως, όταν οι αγγλόφωνοι θέλουν να μιλήσουν για κάποιον που συντάχθηκε με τον εχθρό, ιδίως σε καιρό πολέμου, επιλέγουν το όνομα *Quisling*, έναν όρο που γεννήθηκε από τον Βίντκουν Κουίσιλινγκ, τον Νορβηγό πολιτικό που ταυτίστηκε με τη συνεργασία με τους ναζί και κληροδότησε το όνομά του στην προδοσία. Στα γαλλικά η λέξη *collaborateur* μπορεί να δηλώνει και τον απλό, καθημερινό συνεργάτη, αλλά και εκείνον που συνέπραξε με τον κατακτητή. Γι' αυτό χρησιμοποιείται ένας δεύτερος όρος, πιο ειδικός και σαφώς αρνητικός για να διακρίνει τον ιδεολογικά ταυτισμένο φασίστα/ναζιστή συνεργάτη (*collaborationniste*) από τον πιο «πραγματιστικό» *collaborateur* που συνεργάζεται για λόγους ανάγκης, επιβίωσης ή καριέρας. Στη γερμανική γλώσσα, ο όρος *Kollaborateur* δηλώνει κυρίως τον συνεργάτη του εχθρού. Παρόλο που σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να έχει ουδέτερη σημασία, οι περισσότερες χρήσεις του παραπέμπουν ευθέως στην πράξη της συνεργασίας με τον κατακτητή. Έτσι, μέσα από τις αποχρώσεις των λέξεων και τη χρήση τους, η κοινωνία προσπαθεί να ερμηνεύσει — ή να στιγματίσει — την πράξη της συνεργασίας με τον εχθρό, μια πράξη που παραμένει εγκλωβισμένη στο αμφίσημο πεδίο ανάμεσα στην ανάγκη, την επιλογή και την προδοσία. Βλ. Βατάλης Κωνσταντίνος (2020), *Το φαινόμενο του Δωσιλογισμού στην Κοζάνη κατά τη διάρκεια της Ιταλικής και Γερμανικής κατοχής*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Θεσσαλονίκη.

³⁹ Παπαδάκης, Κ. (2024). *Δωσίλογοι: Όταν η Ιστορία αποδίδει δικαιοσύνη*. Ανάκτηση στις 29 Ιανουαρίου 2026, από https://www.alfavita.gr/koinonia/441140_dosilogoi-otan-i-istoria-apodidei-dikaiosyni

προετοίμασε ο συνταγματολόγος Θεμιστοκλής Τσάτσος, (ο οποίος είχε αναλάβει καθήκοντα Υπουργού Δικαιοσύνης), αναφέρεται στον τίτλο του: «περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού». Ο όρος “συνεργασθέντες” εμπεριείχε την έννοια του προδότη, καθώς η συνεργασία εθεωρείτο ως συνώνυμο της προδοσίας.

Λίγο πριν την απελευθέρωση, με την υπ’ αριθμόν 1/03.11.1944 Συντακτική Πράξη της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας «περί επιβολής ποινικών κυρώσεων **κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού**» (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ υπ. αριθμ. 1/06-11-1944- ΦΕΚ 12/06.11.1944), καθορίστηκε το πρώτο – βραχύβιο – θεσμικό πλαίσιο για τη δίωξη των δωσιλόγων. Την ευθύνη της κατάρτισής του είχε και πάλι ο υπουργός Δικαιοσύνης της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου κ. Θεμιστοκλής Τσάτσος και δημοσιεύθηκε αρχικά στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας στο Κάιρο στις 14.10.1944, τέσσερις μέρες πριν από την επάνοδο της κυβέρνησης στην Ελλάδα (18.10.1944) με τον τίτλο: «Περί επιβολής ποινικών κυρώσεων **κατά των προδοτών**», ο οποίος διέφερε από αυτόν της Συντακτικής Πράξης 1/1944, με σαφή στόχο την υποβάθμιση της σημασίας των εγκλημάτων τους ⁴⁰.

Με τον τρόπο αυτό παρατηρήθηκε μια συρρίκνωση της αντικειμενικής υπόστασης του προβλεπόμενου αδικήματος, καθώς αξιοσημείωτη ήταν και η θέσπιση παραγραφής (άρθρο 8) των προβλεπόμενων αδικημάτων αν δεν υποβληθεί μήνυση εντός 6 μηνών, από την αποχώρηση των Γερμανών.

Η Συντακτική Πράξη 1/1944 διαφοροποιείται εμφανώς από την προγενέστερη εαμική νομοθεσία της Π.Ε.Ε.Α.

Αρχικά, απαιτούσε όχι απλώς συνεργασία, όπως η προηγούμενη, αλλά συνεργασία εκ προθέσεως, δηλαδή με την πρόθεση της προδοσίας. Αυτό σήμαινε ότι η συνεργασία έπρεπε να είναι εκ των προτέρων προδοτική, κρίνοντας όχι μόνο την πράξη, αλλά και

⁴⁰ Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος: αριθ. 36, Κάιρο, 14 Οκτωβρίου 1944, Συντακτική Πράξη «Περί επιβολής κυρώσεων κατά των προδοτών», εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο την 1η Οκτωβρίου 1944, και δημοσιεύτηκε μετά την Απελευθέρωση στο ΦΕΚ αριθ. 12, 6 Νοεμβρίου 1944. Συντακτική Πράξη 1, αριθ. 12, Αθήνα, 20 Ιανουαρίου 1945, βλ. Παπαστράτης, Π. (2003). Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση. Στο Μ. Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο* (σσ. 73–86). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

τις προθέσεις του συνεργάτη. Επιπλέον, προβλεπόταν ότι για να στοιχειοθετηθεί η κατηγορία, έπρεπε να είχε προκύψει συγκεκριμένο αποτέλεσμα, όπως προσωπικό όφελος για τον κατηγορούμενο ή αντίστοιχα ζημία για το κράτος ή τους πολίτες.

Παρόλο που φαίνεται να έγινε προσπάθεια να αντιμετωπισθούν οι πιθανές ερμηνευτικές αμφισημίες, η νέα διάταξη εξακολουθούσε να παρουσιάζει περιορισμούς, ειδικά με τη θέσπιση εξάμηνης παραγραφής των κατηγοριών.

Μετά τα Δεκεμβριανά, η κυβέρνηση του Νικολάου Πλαστήρα προχώρησε στην κατάργηση της Συντακτικής Πράξης 1/1944 και στην ψήφιση της αυστηρότερης Συντακτικής Πράξης 6/1945. Η νέα αυτή πράξη, ήδη από το πρώτο της άρθρο και τις 13 λεπτομερείς παραγράφους του, καθόριζε τον όρο «δωσίλογος» με σαφήνεια, αναλύοντας τις συνθήκες και τα κριτήρια που αποτελούσαν αδικήματα προς δίωξη. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στη δίωξη των πρώην πρωθυπουργών και υπουργών των κατοχικών κυβερνήσεων, όσων είχαν υπηρετήσει σε στρατιωτικές, δικαστικές ή διοικητικές θέσεις κατά τη διάρκεια της Κατοχής, καθώς και σε πρόσωπα που είχαν οικονομική συνεργασία με τον κατακτητή⁴¹, είχαν ενεργήσει ως πράκτορες της Gestapo, ή είχαν αναπτύξει αντεθνική δράση και προπαγάνδα κατά της ακεραιότητας της χώρας.

Η ΣΠ 6/1945 προέβλεπε σημαντικές εξαιρέσεις, αποκλείοντας από τον χαρακτηρισμό του «δωσιλόγου» πολλές διοικητικές ή κοινωνικές πράξεις που δεν συνιστούσαν σαφή προδοτική συμπεριφορά, καθώς και πρόσωπα που δεν προέκυπτε άμεση εμπλοκή σε δωσιλογική δραστηριότητα. Για τον λόγο αυτό, αποδόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ύπαρξη σαφών και αποδεδειγμένων στοιχείων για συνειδητή συνεργασία και υλικό

⁴¹ Ενδιαφέρον για τη στάση (και) των επιχειρηματιών ήταν τέλος ο χαρακτηρισμός που ένα στέλεχος του γαλλικού κρατικού μηχανισμού έδωσε μεταπολεμικά. Η έκφραση «**σύνδρομο της γέφυρας του ποταμού Κβάν**», χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει κυρίως τη συμπεριφορά διοικητικών στελεχών στην κατεχόμενη Γαλλία λόγω των ομοιοτήτων με τη στάση του πρωταγωνιστή του ομώνυμου μυθιστορήματος που έγινε ταινία: πολιτική αποστασιοποίηση και περιορισμός του ορίζοντά τους στα καθαρά τεχνικά, ή επαγγελματικά χαρακτηριστικά που θα τους επέτρεπαν «να κάνουν καλά τη δουλειά τους». Εξάλλου σε μια περίοδο ήττας και ανατροπής των βεβαιοτήτων, αυτή η στενή εστίαση στις επαγγελματικές υποχρεώσεις ήταν συχνά η μόνη που μπορούσε να δώσει κάποιο νόημα στη ζωή τους. Βλ. De Rochebrune, R., & Hazera, J.-C. (2013). *Les patrons sous l'Occupation* (repr. de l'éd. orig. 1995, p. 791). Paris: Odile Jacob. Ο χαρακτηρισμός προέρχεται από συνέντευξη με τον François Bloch – Lainé, τραπεζίτη, στελέχους του γαλλικού κρατικού μηχανισμού από τα τελευταία προπολεμικά χρόνια και συγγενούς του προκατοχικού πρωθυπουργού Léon Blum, με συμμετοχή στη γαλλική αντίσταση.

αποτέλεσμα, με στόχο να περιοριστούν οι μαζικές και αδιακρίτως διώξεις που είχαν παρατηρηθεί σε προηγούμενα στάδια της σχετικής νομοθεσίας.

2.2 ΠΤΥΧΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ

Η πολιτική του Άξονα και ειδικότερα της ναζιστικής Γερμανίας απέναντι στη διοίκηση των κατεχόμενων ευρωπαϊκών χωρών δεν ήταν ενιαία, αλλά διαφοροποιούνταν ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, τη στρατηγική σημασία κάθε περιοχής και τον βαθμό εμπιστοσύνης προς τις εγχώριες ελίτ. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στη Γαλλία, τη Νορβηγία και τη Δανία, εφαρμόστηκε το πρότυπο των κυβερνήσεων συνεργασίας, επιτρέποντας στις τοπικές δομές έναν περιορισμένο βαθμό αυτονομίας υπό γερμανική εποπτεία. Αντίθετα, στην Πολωνία και στα κατεχόμενα εδάφη της Σοβιετικής Ένωσης, εγκαθιδρύθηκαν καθαρά γερμανικές διοικητικές αρχές, αποκλείοντας πλήρως τους τοπικούς φορείς και επιβάλλοντας απολυταρχική διακυβέρνηση.

Υπήρχαν όμως και ενδιάμεσα μοντέλα, ειδικά στη Βοημία-Μοραβία, την Ολλανδία, το Βέλγιο, τη Σερβία και την Ελλάδα· εκεί χρησιμοποιήθηκαν οι τοπικοί κρατικοί μηχανισμοί υπό στενή εποπτεία, χωρίς πλήρη αυτονομία αλλά και χωρίς ολική εξαφάνιση της τοπικής διοίκησης. Έτσι, ο γερμανικός «χάρτης» στρατιωτικής και πολιτικής κατοχής διαμορφώθηκε σαν πολύχρωμο μωσαϊκό διαφορετικών πρακτικών, ανάμεσα στα άκρα της αυτονομίας και της πλήρους κατάργησης της τοπικής εξουσίας.⁴² Υπήρχε μια «γκρίζα ζώνη» ανάμεσα σε αντίσταση και δωσιλογισμό, καθώς πολλοί άλλαξαν στρατόπεδο. Το ποιοι εντέλει θεωρήθηκαν δωσίλογοι, εξαρτήθηκε από την οικονομική επιφάνεια, τα ερείσματα και τις διασυνδέσεις που διέθετε ο καθένας στο εσωτερικό της κρατικής μηχανής και στο πολιτικό προσωπικό που διαχειρίστηκε τη μετάβαση στον μεταπολεμικό κόσμο.⁴³

⁴² Βλ. Βατάλης, Κ. Π. (2020). *Το φαινόμενο του δοσιλογισμού στην Κοζάνη κατά τη διάρκεια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία). Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. και Mazower, M. (2006). Συνεργασία: το ευρωπαϊκό πλαίσιο. Στο Ι. Μιχαηλίδης, Η. Νικολακόπουλος & Χ. Φλάισερ (επιμ.), *Εχθρός εντός των τειχών: Όψεις του δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής* (γ' εκδ., σσ. 23–31). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

⁴³ Κουσουρή, Δ. (2014, 8 Δεκεμβρίου). Η εγχώρια ελίτ διέσωσε χιλιάδες δωσίλογους. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*.

Ανακτήθηκε από <https://web.archive.org/web/20171206212509/http://www.efsyn.gr/arthro/ighoria-elit-diesose-hiliades-dosilogoyis-0>

Ενδεικτικά, στις 30 Οκτωβρίου 1940 ο Φιλίπ Πεταίν, σε διάγγελμά του προς τους Γάλλους, υποστήριξε ότι η συνεργασία με τη Γερμανία ήταν αναγκαία για τη διαφύλαξη της εθνικής ενότητας και τη μείωση των συνεπειών του πολέμου, στο πλαίσιο της «νέας ευρωπαϊκής τάξης». Τα προσδοκώμενα οφέλη περιλάμβαναν ηπιότερη μεταχείριση αιχμαλώτων, περιορισμό οικονομικών απαιτήσεων των κατακτητών, καλύτερη επικοινωνία και βελτίωση της διοίκησης και του επισιτισμού. Έτσι, σε πολλές κατεχόμενες ευρωπαϊκές χώρες, επιδιώχθηκε να διαχωριστεί ο «ενεργητικός» από τον «παθητικό» δωσιλογισμό. Χαρακτηριστικά, στο Βέλγιο χρησιμοποιήθηκε ο όρος *passive Kollaboration* για όσους συνεργάστηκαν όχι λόγω ιδεολογικής ταύτισης ή προσωπικού συμφέροντος αλλά υπό πίεση ή χωρίς εναλλακτικές, παρουσιάζοντάς τους ως θύματα των συνθηκών, αναγκασμένα να συνδιαλλαγούν με τον κατακτητή ως μέσο επιβίωσης ⁴⁴.

Βεβαίως θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι Έλληνες που πλαισίωσαν τους Γερμανούς παρακινήθηκαν από τριών ειδών κίνητρα: Πτυχές της ελληνικής εκδοχής του δωσιλογικού φαινομένου αποτέλεσαν:

- η έκταση της ένοπλης μορφής του ήταν αξιοσημείωτη, παρά την απουσία μαζικού φασιστικού κινήματος και το γενικευμένο μίσος προς τη γερμανική κατοχή που ήταν και η πλέον πολυσυζητημένη μορφή συνεργασίας
- κινείται από την ανάγκη της επιβίωσης έως την ευκαιρία πλουτισμού (μαυραγορίτες και όσοι έκαναν συναλλαγές ή συμβάσεις με τους κατακτητές για εμπόριο ή βιομηχανική παραγωγή προϊόντων) ⁴⁵

⁴⁴ βλ. Wouters, N. (2016). *Mayoral collaboration under Nazi occupation in Belgium, the Netherlands and France, 1938–46*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. και Βατάλης, Κ. (2020). *Το φαινόμενο του δωσιλογισμού στην Κοζάνη κατά τη διάρκεια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία). Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

⁴⁵ Σύμφωνα με τον στον Γάλλο δημοσιογράφο και συγγραφέα Patrick Ragonneau (Ραγκουνιό), η Κατοχή έφερε όλους τους ανθρώπους μπροστά σε ένα όριο. Κάποιοι συμπεριφέρθηκαν σαν ήρωες. Άλλοι εισέδυσαν στη σκοτεινή πλευρά. Αυτό το όριο οφείλουν να ξεδιαλύνουν τα «ειδικά δικαστήρια» που συγκροτήθηκαν για να δικάσουν «τάχιστα και αυστηρά» τα περιστατικά δωσιλογισμού, αλλά και οι επιτροπές «κάθαρσης» που έσπασαν επαγγελματικές οργανώσεις, όπως του θεάτρου και των λογοτεχνών, για το «μεγάλο ξεκαθάρισμα», για «να ενταφιάσουν το πλήθος των συνεργασιών με τον εχθρό κάτω από μια χιονοστιβάδα από καταδίκες. Βλ. Ragougneau, A. (2020). Νιλς (μτφρ. Μ. Πιμπλής). Αθήνα: Στερέωμα.

- κυριαρχείται από έντονη φιλοναζιστική /αντικομμουνιστική ή/και αντισημιτική ιδεολογία (π.χ. ΕΣΠΟ, ΕΕΕ)
- αναβίωση εθνοτικών παθών (σλαβόφωνοι, Τσάμηδες, Πόντιοι, τουρκόφωνοι, Βλάχοι)
- η μεταπολεμική ‘ατιμωρησία’ των δοσιλόγων (με ελάχιστες εξαιρέσεις) και η ενσωμάτωσή τους στην ελληνική εμφυλιακή κοινωνία

Μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, οι ελληνικές δικαστικές αρχές επιδόθηκαν μεθοδικά στην επίσπευση των δικογραφιών για δωσιλόγους δεύτερης σειράς, οι οποίοι ξεπερνούσαν τις 3.000⁴⁶.⁴⁷

Για τον Δημήτρη Κουσουρή το φαινόμενο του δοσιλογισμού «ήταν μεν μειοψηφικό, είχε ωστόσο μαζικά χαρακτηριστικά. Οι μηχανισμοί του παλαιού καθεστώτος, του προκατοχικού κράτους συγκροτήθηκαν ούτως ώστε να αποφύγουν την ολοκλήρωση μιας διαδικασίας κοινωνικής επανάστασης και την κατάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές, όταν θα έφευγαν οι δυνάμεις κατοχής»⁴⁸ Ωστόσο, σύμφωνα με τον Ν. Μαραντζίδη, «αντίθετα απ’ ό,τι πιστεύει ο μέσος φιλίστορας, η ένοπλη συνεργασία στην Ελλάδα δεν υπήρξε ένα περιθωριακό φαινόμενο».

Το φαινόμενο του δοσιλογισμού στην κατεχόμενη Ελλάδα είχε πολλαπλές διαστάσεις :

- Η πρώτη του διάσταση αφορά στην έκτασή του. Η συνεργασία με τις κατοχικές αρχές ήταν ένα ηθικό ναρκοπέδιο, καθώς δεν περιοριζόταν σε επιμέρους περιστατικά ή σε δευτερεύοντα πρόσωπα, αλλά συγκροτούσε ένα εκτεταμένο φάσμα ποικίλων συμπεριφορών. Έλαβε μάλιστα ουσιώδεις διαστάσεις περιλαμβάνοντας και την πλέον σκληρή του εκδήλωση, δηλαδή την ένοπλη

⁴⁶ Ο Εισαγγελέας Εφετών κ. Κωνσταντίνος Κόλλιας, ταξινόμησε τους υπόλογους δωσιλόγους δεύτερης σειράς σε τρεις βασικές κατηγορίες, διευκολύνοντας έτσι την δικαστική διαδικασία. Η πρώτη κατηγορία αφορούσε όσους συνεργάστηκαν τεκμηριωμένα με τις γερμανικές αρχές (Γκεστάπο και Ες-Ες), παραδίδοντας ομήρους ή διαπράττοντας εγκλήματα και καταχρήσεις σε βάρος του λαού, με περίπου 200 άτομα να εντάσσονται σε αυτήν. Η δεύτερη κατηγορία περιλάμβανε δημόσιους λειτουργούς και πολιτικούς που, εκμεταλλευόμενοι τις θέσεις τους, συνεργάστηκαν με τον εχθρό, προκαλώντας ζημιές σε εθνικά συμφέροντα – περίπου 1.000 τέτοιες υποθέσεις οδηγήθηκαν στη δικαιοσύνη. Η τρίτη και μεγαλύτερη κατηγορία αφορούσε ιδιώτες που εκμεταλλεύτηκαν την κατοχή προς ίδιον οικονομικό όφελος, με τουλάχιστον 2.000 εμπλεκόμενους, εκ των οποίων 30 βαρύνονταν με μεγάλες υποθέσεις αθέμιτης κερδοσκοπίας, φτάνοντας σε ορισμένες περιπτώσεις ποσά άνω του ενός εκατομμυρίου αγγλικών λιρών

⁴⁷ βλ. *Εστία* (15 Φεβρουαρίου 1945). Αθήνα.

⁴⁸ Κουσουρή, Δ. (2009). Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944–1949). Στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945–1952* (τ. Δ1, σσ. 105–130). Αθήνα: Βιβλιόραμα.

συνεργασία. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, τα Τάγματα Ασφαλείας και συναφείς σχηματισμοί αριθμούσαν περί τους 17.000 - 23.000 άνδρες. Ο αριθμός αυτός αυξάνεται εντυπωσιακά αν ληφθούν υπόψη η Χωροφυλακή (η οποία συμμετείχε σε επιχειρήσεις κατά του ΕΛΑΣ), οι διάφορες τοπικές πολιτοφυλακές και οι ένοπλες φρουρές χωριών που εξοπλίστηκαν από τις γερμανικές δυνάμεις, καθώς και παραστρατιωτικές ή άτακτες ομάδες.

- Η δεύτερη διάσταση αφορά στη σύνθεση του φαινομένου του δοσιλογισμού υπό το πρίσμα των πολιτικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων. Τα πλέον πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι η πλειονότητα εκ των περίπου 1.000 αξιωματικών που στελέχωσαν τα Τάγματα Ασφαλείας προερχόταν από τον βενιζελικό χώρο. Αντιθέτως, για τις πολιτικές πεποιθήσεις των απλών οπλιτών δεν υφίστανται σαφή στοιχεία. Είναι προφανές ότι μεταξύ αυτών υπήρχαν αντικομμουνιστές, ωστόσο το μείζον ερώτημα παραμένει εάν η ένταξή τους στα εν λόγω σώματα υπαγορεύθηκε από αντικομμουνιστικά κίνητρα ή εάν, αντιστρόφως, η συμμετοχή τους συνέβαλε στην υιοθέτηση αντικομμουνιστικών αντιλήψεων — και τι ακριβώς εννοείτο, στην πράξη, με τον όρο «αντικομμουνισμός» την περίοδο εκείνη.
- Η Τρίτη διάσταση αφορά στους πολιτικούς στόχους και τις επιδιώξεις του δοσιλογισμού, δηλαδή κινητήριες δυνάμεις αποτέλεσαν η εξουσία, η επιβίωση, ή ο αντικομμουνισμός
- Τέλος, η τέταρτη διάσταση αφορά στην μεταπολεμική αντιμετώπιση του δοσιλογισμού και των δοσίλογων από τις αντίπαλες παρατάξεις. Δηλαδή πώς οι συνεργάτες αντιμετωπίστηκαν νομικά και πολιτικά μετά τον πόλεμο, τόσο από το κράτος όσο και από αντίπαλα πολιτικά ρεύματα — με επίκεντρο ειδικές ομάδες, όπως πρώην υπουργοί, και την ευρύτερη διαχείριση των ευθυνών
- Η τρίτη διάσταση αναφέρεται στους πολιτικούς στόχους και τις επιδιώξεις που συνδέονταν με το φαινόμενο του δοσιλογισμού, δηλαδή εάν τα κίνητρα των εμπλεκομένων προσδιορίζονταν πρωτίστως από την επιδίωξη της εξουσίας, την ανάγκη επιβίωσης ή τον αντικομμουνισμό.
- Τέλος, η τέταρτη διάσταση αφορά στη μεταπολεμική διαχείριση του δοσιλογισμού, δηλαδή πώς η ελληνική κοινωνία και οι αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις αντιμετώπισαν νομικά και πολιτικά τους συνεργάτες, μετά την απελευθέρωση. Η μεταπολεμική αυτή αντιμετώπιση περιέλαβε τόσο τις

θεσμικές ενέργειες του κράτους (π.χ. ειδικά δικαστήρια για δωσίλογους, διώξεις) όσο και τις αντιδράσεις εκ μέρους αντικρουόμενων πολιτικών ρευμάτων, με επίκεντρο ορισμένες κατηγορίες — όπως οι τέως υπουργοί — αλλά και στη γενικότερη ανάληψη ή διάχυση των σχετικών ευθυνών ⁴⁹.

Φωτογραφία 2: Αθήνα 1945 -Αφίσα του ΕΑΜ
(Πηγή <https://cognoscoteam.gr/archives/22045>)

Αναφορικά με τις κατοχικές κυβερνήσεις, θα πρέπει αναφερθεί ότι όπως συνέβη και στις υπόλοιπες χώρες που βρέθηκαν υπό την κατοχή του Άξονα, έτσι και στην Ελλάδα, αξιοποίησαν τον κρατικό μηχανισμό για να εφαρμόσουν τις πολιτικές και τα μέτρα καταστολής των Αρχών Κατοχής, νομιμοποιώντας στην ουσία πρακτικές τρομοκρατίας μέσω κρατικών διατάξεων. Παράλληλα όμως, οι δυνάμεις κατοχής διατήρησαν δικούς τους κατασταλτικούς φορείς και στρατοδικεία, στα οποία παραπέμπονταν άτομα που συμμετείχαν σε αντιστασιακές οργανώσεις. Οι κατοχικές κυβερνήσεις, υιοθετώντας αυτή τη λογική, ενεργούσαν συστηματικά κάθε φορά που λάμβανε χώρα αντιστασιακή ενέργεια, νομοθετώντας με στόχο την ενίσχυση της καταστολής του αντιστασιακού κινήματος και τον εκφοβισμό της κοινωνίας.

Στη Γαλλία, ο Μορίς Παπόν (1910-2007), ένας γραφειοκράτης που είχε υπογράψει τις θανατικές καταδίκες εκατοντάδων Εβραίων κατά τη θητεία της κυβέρνησης του Βισύ και, στη συνέχεια, είχε επιτυχημένη καριέρα ως αξιωματικός πολλών γαλλικών

⁴⁹ Καμπύλης, Τ. (2007, 4 Νοεμβρίου). Οι «άνθρωποι-σκιές» του δωσιλογισμού. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2026 από <https://www.kathimerini.gr/society/303455/oi-anthropoi-skies-toy-dosilogismoy/>

κυβερνήσεων, τελικά καταδικάστηκε το 1998, περήφανος μέχρι τέλους που οι ανώτεροι του εκτιμούσαν το έργο του.

Στην Ελλάδα, οι δωσίλογοι οι οποίοι τιμωρήθηκαν ήταν οι λιγότεροι σε όλη την Ευρώπη. Οι ταγματασφαλίτες αντιμετωπίστηκαν με πρωτοφανή επιείκεια, πολλές φορές μάλιστα αθωώθηκαν «λόγω βλακειάς» εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους. Όσον αφορά τους επώνυμους δωσίλογους, αυτούς που ανήκαν στην πρωτοποριακή αστική τάξη, δεν καταδικάστηκε κανένας, ούτε κατ' εξαίρεση όπως έγινε στη Γαλλία. Η βασική ελληνική ιδιαιτερότητα ήταν πως οι περισσότεροι ένστολοι δωσίλογοι ενσωματώθηκαν στον κρατικό μηχανισμό πριν προλάβουν να δικαστούν.

Στην πολιτική δίκη των κυβερνήσεων οι βασικοί κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν, αλλά κανείς δεν εκτελέστηκε όπως έγινε σε όλη την Ευρώπη. Μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις η απόδοση δικαιοσύνης για τα εγκλήματα των Ναζί και των συνεργατών τους να υπήρξε ατελής και ανολοκλήρωτη, όμως σε κάθε περίπτωση ήταν καλύτερη από την παντελή απουσία της.

Εξάλλου, στα μέσα Ιανουαρίου 1942 είχε ήδη πραγματοποιηθεί στο Λονδίνο Διασυμμαχική Διάσκεψη⁵⁰, όπου τα δεκαοκτώ συμμετέχοντα κράτη καταδίκασαν τις πράξεις βίας και τα εγκλήματα που διέπραξαν οι δυνάμεις κατοχής και οι εγχώριοι συνεργάτες τους. Τα κράτη αποφάσισαν ότι οι ένοχοι θα πρέπει να καταδιωχθούν, να δικαστούν και οι αποφάσεις των δικαστηρίων να εκτελεστούν⁵¹.

Μετά την απελευθέρωση, η κατηγορία της συνεργασίας με τις δυνάμεις κατοχής μετατράπηκε σε σημείο αναφοράς στον πολιτικό λόγο των αντιμαχόμενων παρατάξεων, χρησιμοποιούμενη όχι μόνο για την περιγραφή της συνεργασίας με τον κατακτητή, αλλά κυρίως ως μέσο για να επισημανθούν οι διαφορετικές συμπεριφορές και θέσεις απέναντι στην αντιστασιακή δράση, καθώς και τα συγκρουόμενα οράματα

⁵⁰ Η Διασυμμαχική Διακήρυξη η οποία υπογράφηκε στο Λονδίνο (την πρωτεύουσα της μόνης πολεμικής δύναμης στην Ευρώπη που δεν ήταν υπό την κατοχή του Άξονα, και κέντρο της συμμαχικής διπλωματικής δραστηριότητας), ήταν ένα πρώτο βήμα προς την ίδρυση του ΟΗΕ. Η διάσκεψη αυτή εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της Διασυμμαχικής Διακήρυξης που υπογράφηκε στο Λονδίνο στις 12 Ιουνίου 1941, προαναγγέλλοντας την ίδρυση του ΟΗΕ και τη σύσταση πολεμικών δικαστηρίων για εγκλήματα κατοχής και συνεργασίας.

⁵¹ Παπαστράτης, Π. (2003). Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση. Στο Μ. Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο* (σσ. 73–86). Αθήνα: Αλεξάνδρεια και Τσουδερός, Ε. Ι. (1950). *Διπλωματικά παρασκήνια 1941–1944*. Αθήνα: Αετός.

και πολιτικές επιδιώξεις που διαμορφώθηκαν στην πρώτη περίοδο της μεταπολεμικής Ελλάδας.

Στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες που είχαν ζήσει τη ναζιστική Κατοχή, οι δίκες των δωσίλογων δεν ήταν απλώς πράξεις δικανικής αποκατάστασης· ήταν πάνω απ' όλα, μια πολιτική πράξη: το κράτος διεκδικούσε ξανά το μονοπώλιο της νόμιμης βίας. Ήταν μια δήλωση ότι η τιμωρία των ενόχων δεν θα αφεθεί στα χέρια των ανταρτών ή στις αυθόρμητες πράξεις αντεκδίκησης, αλλά θα περάσει μέσα από την τυπική νομιμότητα, όσο εύθραυστη κι αν ήταν εκείνες τις πρώτες, θυελλώδεις ημέρες της Απελευθέρωσης. Ήταν κάτι ανάλογο με αυτό που ο Γάλλος στρατηγός και πολιτικός Σαρλ Ντε Γκωλ αποκάλεσε “αυτοσχεδρισμούς εξουσίας των δυνάμεων της Αντίστασης” – αυθόρμητες δίκες, συχνά βιαστικές, συχνά με συνοπτικές διαδικασίες, απέναντι σε ορισμένους από τους πιο διαβόητους συνεργάτες των δυνάμεων κατοχής. Εξάλλου το λαϊκό αίτημα για απονομή δικαιοσύνης ήταν κοινό σε όλη την Ευρώπη· αλλά κάθε χώρα το προσέγγισε με τα δικά της εργαλεία, τα δικά της τραύματα, και τη δική της μνήμη. Ωστόσο, ο οξυμένος αντικομμουνισμός από τις πολιτικές ελίτ, επιβράδυνε τις εκκαθαρίσεις των δωσιλόγων στη Δυτική Ευρώπη.

Όπως επισημαίνει ο ιστορικός Δ. Κουσουρής⁵² στις κατεχόμενες από τον Άξονα χώρες, αλλά και στην Ελλάδα, υπήρξε «απουσία δηλαδή συστηματικής κάθαρσης των φορέων των φασιστικών ή δωσιλογικών καθεστώτων και αυθαίρετη χρήση της κρατικής εξουσίας. Ειδικά για την Ελλάδα, η χρήση αυτή αποσκοπούσε στην περιθωριοποίηση και υπονόμηση των κομμουνιστών και των λοιπών αντιφρονούντων ⁵³. Ταυτόχρονα, εξυπηρετούσε πολλαπλές επιδιώξεις, ενισχύοντας τη δημοκρατική εικόνα των κυβερνήσεων που ανέλαβαν μετά τα Δεκεμβριανά, και εμπνέοντας εμπιστοσύνη για τη διαχείριση της πολιτικής αστάθειας με αντικειμενικότητα. Παράλληλα, υπογράμμιζε τη διαφοροποίηση του μεταπολεμικού κοινοβουλευτικού συστήματος έναντι των προηγούμενων δικτατορικών ή κατοχικών καθεστώτων. Επιπλέον, η πολιτική αυτή ανταποκρινόταν στην ανάγκη μείωσης των βρετανικών πιέσεων για ταχεία ομαλοποίηση, καθώς οι Βρετανοί έθεταν ως όρο την αποτελεσματική εκκαθάριση για

⁵² Κουσουρής, Δ. (2009). Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944–1949). Στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Ανασυγκρότηση, εμφύλιος, παλινόρθωση* (τ. Δ1, σσ. 105–130). Αθήνα: Βιβλιόραμα.

⁵³ Δασκαλοπούλου, Ν. (2014, 29 Δεκεμβρίου). Δημήτρης Κουσουρής: «Η εγχώρια ελίτ διέσωσε χιλιάδες δωσίλογους». *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/9344_dimitris-koysoyris-i-eghoria-elit-diesose-hiliades-dosilogoyis

τη σταθερότητα της χώρας. Τέλος, η ταυτόχρονη ποινική αντιμετώπιση τόσο της κομμουνιστικής δράσης όσο και του δωσιλογισμού/κατοχικής συνεργασίας, ενίσχυε την αξιοπιστία των κεντρικών πολιτικών σχηματισμών, αν και προκάλεσε αντιδράσεις ακόμη και εντός της άρχουσας τάξης λόγω της έκθεσής τους σε διώξεις.⁵⁴ Όπως αναφέρει ο Δ. Κουσουρής⁵⁵, αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Βάρκιζας, οι αίθουσες των δικαστηρίων γέμισαν με πρόσωπα που μέχρι χθες υπηρετούσαν πρόθυμα τους κατακτητές και τώρα καλούνταν να λογοδοτήσουν ενώπιον της Δικαιοσύνης.

Εξετάζοντας το θέμα από ένα ευρύτερο πρίσμα, παρατηρούμε ότι στη μεταπολεμική Ευρώπη, τα εθνικά δικαστήρια, ακολουθώντας το πρότυπο των Διεθνών Δικαστηρίων Νυρεμβέργης και Τόκυο, εφάρμοσαν την αρχή της ατομικής ευθύνης και όχι της συλλογικής ενοχής κατά την ποινική δίωξη των δωσιλόγων. Έτσι, κατέστη δυνατή η εξατομικευμένη καταστολή προσώπων που παραβίασαν τους διεθνείς κανόνες του πολέμου, με τον αριθμό των διωχθέντων να κυμαίνεται κατά κράτος σε δεκάδες ή εκατοντάδες χιλιάδες⁵⁶. Και σε ολόκληρη την κατεχόμενη Ευρώπη, η υπεράσπιση όσων αποδέχθηκαν κυβερνητικά αξιώματα υπό τις δυνάμεις του Άξονα, είτε μέσω άμεσου διορισμού είτε με την ανοχή τους, στηρίχθηκε σε ένα κοινό αφήγημα: η συνεργασία στις περισσότερες περιπτώσεις δεν παρουσιάστηκε ως προδοσία, αλλά ως πράξη μετριοπάθειας και υπευθυνότητας, επιβεβλημένη από τις περιστάσεις.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της Γαλλίας, όπου τα πρώτα αντίποινα ξεκίνησαν ακόμη πριν από την απελευθέρωση του Παρισιού, με ομάδες αντίστασης να εκτελούν, χωρίς δίκη, μέλη της φασιστικής πολιτοφυλακής, μαυραγορίτες και πληροφοριοδότες σε όλη τη χώρα. Ωστόσο, η τιμωρία των συνεργατών των ναζί (collabos) δεν βρέθηκε στο επίκεντρο της πολιτικής του Ντε Γκωλ, ο οποίος επένδυσε στην προσωπική του ταύτιση με την τιμή της Γαλλίας κατά τα χρόνια της εξορίας.

⁵⁴ βλ. Παπαστράτης, Π. (2003). Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση. Στο Μ. Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο* (σσ. 73–86). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

⁵⁵ Κουσουρής, Δ. (2018, 14 Οκτωβρίου). «Το 85% των υποθέσεων δωσιλογισμού αρχειοθετήθηκαν». Συνέντευξη στη Μ. Ρηγούτσου και τη *Deutsche Welle*. TVXS/Deutsche Welle. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από <https://tvxs.gr/news/ellada/polloi-dosilogoι-proseferan-ypiresies-sto-neo-kathestos-kai-toys-symmaxoys-gia-tin-katap/>

⁵⁶ Ήδη από το 1943, η Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελεύθερης Γαλλίας (GPRF), που είχε εγκατασταθεί στο Αλγέρι, είχε προχωρήσει σε σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες για την καταστολή της συνεργασίας με τους Γερμανούς. Μάλιστα, με τη διαταγή (Ordonnance) της 26.6.1944, προχώρησε σε αναθεώρηση της προηγούμενης ρύθμισης της 18.8.1943, κάνοντας πλέον πιο σαφείς τους μηχανισμούς για την εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού και τη δημόσιας ζωής από τους δωσιλόγους

Δημόσια, ο Ντε Γκωλ διαμόρφωσε ένα αφήγημα σύμφωνα με το οποίο μόνο μια μικρή μερίδα Γάλλων είχε συνεργαστεί ή συμπαθήσει το καθεστώς των ναζί, ενώ η μεγάλη πλειοψηφία φερόταν ως ενεργοί ή σιωπηλοί αντιστασιακοί. Με αυτόν τον τρόπο, κατάφερε να εμπεδώσει την πεποίθηση ότι «η Γαλλία δεν έπαψε ποτέ να αγωνίζεται κατά του Χίτλερ» και συνεπώς δικαιούταν να συμπεριληφθεί ανάμεσα στις συμμαχικές νικήτριες δυνάμεις.⁵⁷

Μετά την απελευθέρωση, το σχέδιο της κυβέρνησης του Ντε Γκωλ ήταν να παύσει όλους τους «ελέω Βισύ» δημάρχους και να επαναφέρει στη διοίκηση τους δημοτικούς συμβούλους που είχαν εκλεγεί πριν τον Σεπτέμβριο του 1939, ενισχύοντάς τους με προσωρινά διορισμένα μέλη από τους νομάρχες. Οι οργανώσεις της Αντίστασης συνεργάστηκαν ενεργά για την αποκατάσταση των δημοκρατικών θεσμών σε τοπικό επίπεδο, έως ότου να διεξαχθούν εκλογές και να επιστρέψει η εξουσία στα χέρια των εκλεγμένων αντιπροσώπων του λαού⁵⁸.

Ακολούθησε στη συνέχεια ένας πιο θεσμικός μηχανισμός εκκαθάρισης, καθώς σημαντικοί δωσίλογοι οδηγήθηκαν ενώπιον της δικαιοσύνης. Ο στρατάρχης Φιλίπ Πεταίν, ο πρωτεργάτης του καθεστώτος του Βισύ, καταδικάστηκε για προδοσία σε ισόβια κάθειρξη, ενώ ο πρωθυπουργός Πιερ Λαβάλ ήταν μεταξύ των σχεδόν 800 εκτελεσθέντων προδοτών που τιμωρήθηκαν με βάση τις αποφάσεις των δικαστηρίων εκκαθάρισης.⁵⁹

Πριν ακόμη από την απελευθέρωση, η Αντίσταση είχε επιτεθεί σε συνεργάτες των Γερμανών και είχε δημοσιεύσει καταλόγους με ονόματα προσώπων που θα τιμωρούνταν μετά την απελευθέρωση. Τα άτομα που φέρονταν ως συνεργοί του εχθρού, τώρα θα καλούνταν να λογοδοτήσουν για τη στάση τους κατά τον πόλεμο στο πλαίσιο μιας πολυδιάστατης «εκκαθάρισης». Σε μια πρώτη φάση, που έχει μείνει γνωστή ως «άγρια εκκαθάριση», περίπου 10.000 συνεργοί του εχθρού εκτελέστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες από ομάδες Αντίστασης ή εξαγριωμένα πλήθη. Οι σκληρές εικόνες από τη δημόσια διαπόμπευση γυναικών με ξυρισμένα μαλλιά (*femmes*

⁵⁷ Riding, A. (2014, 25 Αυγούστου). Ο Ντε Γκωλ και η διαστρέβλωση της Ιστορίας. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2026 από <https://www.tovima.gr/2014/08/25/world/o-n-te-gkol-kai-i-diastreblwsi-tis-istorias/>

⁵⁸ Παρόμοια προσέγγιση εφαρμόστηκε και στη Γιουγκοσλαβία, όπου ο Τίτο επανέφερε το παραδοσιακό σύστημα κοινοτικών συμβουλίων, τα οποία ανέλαβαν τη διαχείριση της τοπικής διοίκησης στις απελευθερωμένες περιοχές.

⁵⁹ Κυριαζοπούλου, Α. (2024, 13 Ιανουαρίου). Η τιμωρία των δωσίλογων στην Ευρώπη. *Offline Post*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από <https://www.offlinepost.gr/2024/01/14/i-timoria-ton-dosilogon-stin-europi/>

tondues) που κατηγορήθηκαν για σχέσεις με Γερμανούς, αποκαλύπτουν την οργή που κυριάρχησε στη γαλλική κοινωνία σχετικά με το ζήτημα του δοσιλογισμού. Παράλληλα, θεσπίστηκε ειδική νομοθεσία στο πλαίσιο ενός εκτεταμένου προγράμματος «νομικής εκκαθάρισης». Ανώτατο Δικαστήριο καταδίκασε τον στρατάρχη Πεταίν σε θάνατο για συνεργασία με τον εχθρό, όμως ο στρατηγός Ντε Γκωλ μετέτρεψε την ποινή του σε ισόβια. Υπουργοί και συνεργάτες του καθεστώτος Βισύ επίσης καταδικάστηκαν, ανάμεσα στους οποίους και ο πρωθυπουργός Πιέρ Λαβάλ, ο οποίος εκτελέστηκε το 1945 και ήταν μεταξύ των σχεδόν 800 εκτελεσθέντων προδοτών που τιμωρήθηκαν με βάση τις αποφάσεις των δικαστηρίων εκκαθάρισης.⁶⁰

Όπως έγραψε ο Α. Χ. Τούσης⁶¹ σε ελληνικό νομικό περιοδικό το 1945, μέχρι τότε στη Γαλλία είχαν αποσπασθεί 865 δικαστές σε ειδικά δικαστήρια δωσιλόγων, είχαν σχηματίσει 74.424 δικογραφίες, είχαν εκδοθεί 996 αποφάσεις που επέβαλαν θανατική καταδίκη, 427 ισόβια δεσμά και 5.928 ποινές φυλάκισης. Οι καταδικαστικές αποφάσεις αυξήθηκαν σημαντικά στα χρόνια που ακολούθησαν: ο αριθμός των εκτελέσεων ανήλθε συνολικά σε 2.861, ενώ 25.901 άτομα οδηγήθηκαν στη φυλακή, 13.339 υποχρεώθηκαν σε αναγκαστική εργασία, ενώ 49.723 καταδικάστηκαν για «εθνική αναξιοπρέπεια» χωρίς περαιτέρω ποινή.

Μια ξεχωριστή περίπτωση στα ευρωπαϊκά χρονικά ήταν η Νορβηγία με τον Βίντεκουν Κουίσλινγκ (Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling), Ταγματάρχη του Νορβηγικού Στρατού. Με το Φασιστικό Κόμμα (Nasjonal Samling) του οποίου ήταν αρχηγός, ανακήρυξε τον εαυτό του αρχηγό της κυβέρνησης και διέταξε τις ένοπλες Δυνάμεις της χώρας του να σταματήσουν να μάχονται, εκπλήσσοντας ακόμα και τους ίδιους τους Γερμανούς. Τον Φεβρουάριο του 1942 οι Γερμανοί τον ονόμασαν Πρόεδρο της χώρας του, κάτι που αποτελούσε εξαιρετική μεταχείριση σε σχέση με τους συνεργάτες τους σε άλλες χώρες. Την πραγματική εξουσία όμως ασκούσε ο Επίτροπος του Ράιχ. Ωστόσο, ο Β. Κουίσλινγκ, παρά την τοποθέτησή του επικεφαλής του κατοχικού καθεστώτος και τη στενή του συνεργασία με τη ναζιστική Γερμανία, δεν κατόρθωσε

⁶⁰ Κυριαζοπούλου, Α. (2024, 13 Ιανουαρίου). Η τιμωρία των δωσιλόγων στην Ευρώπη. *Offline Post*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από <https://www.offlinepost.gr/2024/01/14/i-timoria-ton-dosilogon-stin-europi/>

⁶¹ Σκληρή τιμωρία όσων συνεργάστηκαν με τον κατακτητή. (χ.χ.). *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από <http://www.kathimerini.gr/420045/article/epikairothta/kosmos/sklhrh-timwria-oswn-synergastikan-me-ton-katakthth>

ποτέ να κερδίσει την ενεργό υποστήριξη ευρείας μερίδας του νορβηγικού λαού, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό τον αντιμετώπιζε ως προδότη.

Σε χώρες που είχαν καταληφθεί από τα χιτλερικά στρατεύματα, οι τοπικές αρχές επιδόθηκαν σε μια προσπάθεια καθορισμού του βαθμού και των κριτηρίων ενοχής. Στο Βέλγιο, τα δικαστήρια άσκησαν ποινική δίωξη σε 634.000 ανθρώπους για τη συνεργασία τους με τις δυνάμεις κατοχής, αριθμός συγκλονιστικός για μια χώρα μόλις οκτώ εκατομμυρίων κατοίκων. Στη Νορβηγία, 55.000 μέλη του τοπικού Ναζιστικού κόμματος δικάστηκαν μετά τον πόλεμο και στη συντριπτική τους πλειονότητα φυλακίστηκαν, ενώ οι εκτελέσεις δεν ξεπέρασαν τις 25.

*Φωτογραφία 3: Ο Δήμαρχος Θεσσαλονίκης Κώστας Μερκουρίου με τον Αντιστράτηγο Νικόλαο Ραγκαβή, υποδέχονται τον Γερμανό Στρατηγό (Θεσσαλονίκη, 9 Απριλίου 1941)
Πηγή: mixanitouxronou.gr*

Από την άλλη, στην Αυστρία, όπου μεγάλο μέρος του πληθυσμού φάνηκε να χαιρετίζει με ενθουσιασμό την ένωση της χώρας με τη Γερμανία του Χίτλερ, μόλις 9.000 άτομα δικάστηκαν και 35 δωσίλογοι εκτελέστηκαν. Στην Ιταλία, τα αντίποινα σε βάρος των συνεργατών των ναζί στο τέλος του πολέμου δρομολογήθηκαν με ταχύτητα και αποτελεσματικότητα, φτάνοντας τις περίπου 15.000 εκτελέσεις μεταξύ 1943 και 1946. Ωστόσο, δεν διεξήχθησαν μαζικές δίκες φασιστών μετά τον πόλεμο, κυρίως επειδή, συγκριτικά με τους Γερμανούς ναζί, οι Ιταλοί φασίστες είχαν υπάρξει πιο ήπιοι απέναντι στους πολιτικούς εχθρούς τους.

Επιπλέον, εκατομμύρια άνθρωποι είχαν ενταχθεί σε φασιστικές οργανώσεις στη Γερμανία, την Ιταλία, την Ουγγαρία και σε άλλες χώρες, διότι αισθάνονταν εθνικό

καθήκον ή είχαν ωφεληθεί για να το πράξουν. Στην Ανατολική Ευρώπη, οι εκκαθαρίσεις συνεργατών των Ναζί άρχισαν να πραγματοποιούνται εντατικά σε χώρες όπως η Τσεχοσλοβακία και η Ουγγαρία, όπου τοπικά δικαστήρια εκτέλεσαν χιλιάδες υπόπτους για συνεργασία. Στην Πολωνία, η κομμουνιστική κυβέρνηση οδήγησε σε μαζικές εκκαθαρίσεις.

3. ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ: ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ, ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ Ή «ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ»;

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφονται παρουσιάζονται συνοπτικά τα βασικά γεγονότα που συνδέονται με την συνθηκολόγηση του Ελληνικού Στρατού με τις δυνάμεις του Άξονα από τον αντιστράτηγο Γ. Τσολάκογλου μετά την κατάρρευση του μετώπου τον Απρίλιο του 1941.

Η διερεύνηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες υπογράφηκαν τα τρία πρωτόκολλα ανακωχής/ συνθηκολόγησης, είναι απαραίτητη, καθώς αποτέλεσαν κομβικό σημείο του κατηγορητηρίου. Επίσης, περιγράφονται τα βασικά στοιχεία της σύστασης και του έργου των τριών κυβερνήσεων συνεργασίας, της περιόδου 1941-1944. Η συνοπτική περιγραφή των ενεργειών των πρωταγωνιστών της συνθηκολόγησης είναι απαραίτητη για την πληρέστερη κατανόηση των απολογιών των κατηγορουμένων. Από την άλλη πλευρά η περιγραφή του έργου των κατοχικών κυβερνήσεων που ακολούθησαν, είναι υποστηρικτική, καθώς σύμφωνα με το κατηγορητήριο ο σχηματισμός τους συντέλεσε στην «... διευκόλυνση τοῦ ἔργου τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴν προπαγάνδα ὑπὲρ αὐτοῦ».

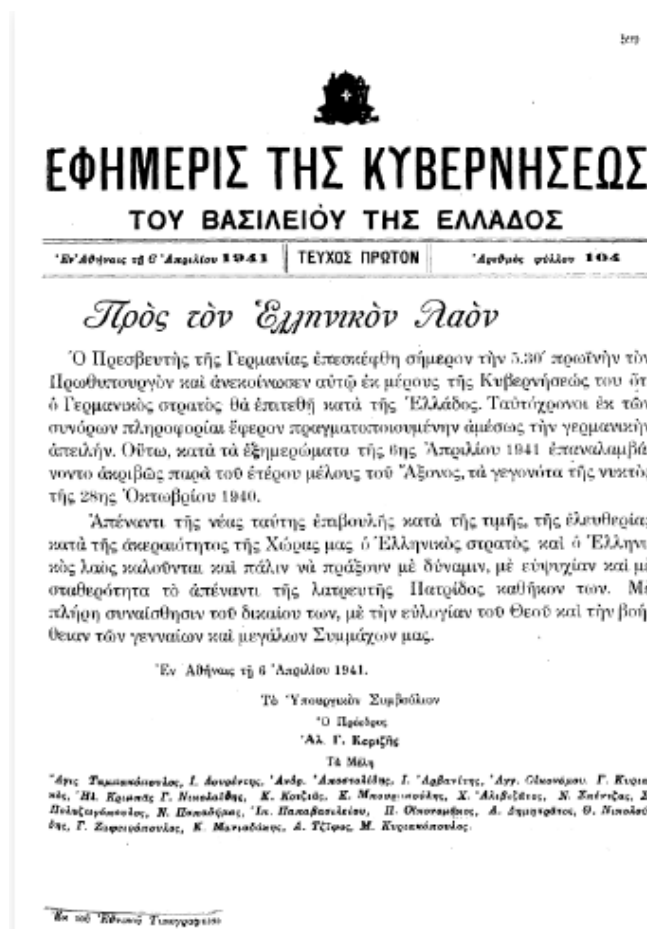
Οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV: ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ) κατηγορούνταν⁶²:

- η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου για τον λιμό που ξέσπασε κατά τη διάρκεια της θητείας της και τον παράλληλο μαυραγοριτισμό. Ο ίδιος ο Γ. Τσολάκογλου προσωπικά για την συνθηκολόγηση του στρατού,
- η κυβέρνηση Κ. Λογοθετόπουλου κυρίως για την ανοχή που επέδειξε στην προσπάθεια των Γερμανών για πολιτική επιστράτευση του ελληνικού λαού

⁶² Βλ. Ρίζος, Κ. (2021). *Οι δοσιλογικές κυβερνήσεις και η τιμωρία των κατοχικών πρωθυπουργών στην ελληνική ποινική δικαιοσύνη* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία). Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα.

- η κυβέρνηση Ι. Ράλλη για την ίδρυση και την δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας⁶³

Παρά τις όποιες δικαιολογίες για "αναγκαία" προσαρμογή στη σκληρή πραγματικότητα της Κατοχής, η συνεργασία των κατοχικών κυβερνήσεων με τον εχθρό άφησε ένα βαθύ τραύμα στη συλλογική μνήμη του ελληνικού λαού, καθώς αφορούσε σε μια περίοδο που η χώρα είχε ανάγκη από ηθική συνοχή και αντίσταση. Για το λόγο αυτό οι πράξεις τους εξακολουθούν να προκαλούν ιστορικές και ηθικές συζητήσεις, υπενθυμίζοντας τα διλήμματα που γεννά η ήττα, η Κατοχή και η απώλεια της εθνικής κυριαρχίας.

Εικόνα 1: Διάγγελμα του Πρωθυπουργού Αλ. Κοριζή προς τον Ελληνικόν Λαόν
Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο

⁶³ Τα Τάγματα Ασφαλείας ιδρύθηκαν το 1943 από την κυβέρνηση Ιωάννη Ράλλη, με την ονομασία «Τάγματα Ευζώνων», και αποτέλεσαν παραστρατιωτικούς σχηματισμούς με σαφή αντικομμουνιστική κατεύθυνση. Εξοπλίστηκαν και υποστηρίχθηκαν από τις γερμανικές δυνάμεις Κατοχής και χρησιμοποιήθηκαν τόσο για την καταστολή της Αντίστασης όσο και για τη φύλαξη κρατουμένων και τη συμμετοχή σε επιχειρήσεις κατά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Μετά την Απελευθέρωση συνελήφθησαν από τον ΕΛΑΣ και τις βρετανικές δυνάμεις, αλλά αφέθηκαν ελεύθεροι από την κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου. Η εμπλοκή τους στα Δεκεμβριανά στο πλευρό των Βρετανών τους προστάτευσε από τιμωρία και τους ανέδειξε σε πρωταγωνιστές της «λευκής τρομοκρατίας».

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 6 Ἀπριλίου 1941

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 103

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΤΗΣ Α.Μ. ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ,

Ἕλληνες,

Νέος ἐχθρὸς προσέβαλε σήμερον τὴν πρωΐαν τὴν τιμὴν τῆς Πατρίδος μας. Χωρὶς καμμίαν προειδοποίησιν, τὴν ἰδίαν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεδίδετο ἀπὸ τὴν Γερμανικὴν Κυβέρνησιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐν ἔγγραφον ἀναγγέλλον ἀπλῶς τὴν ἐνέργειάν της, τὰ γερμανικὰ στρατεύματα ἐκτύπησαν τὰ σύνορά μας.

Ὁ ἡρωϊκὸς μας στρατὸς, φρουρὸς ἀκοίμητος τοῦ ἱεροῦ μας ἐδάφους, τὸ προασπίζει ἤδη διὰ τοῦ αἵματός του.

Ἕλληνες,

Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς, ὁ ὁποῖος ἀπέδειξεν ἤδη εἰς τὸν κόσμον ὅτι θέτει ὑπὲρ πάντων ἄλλων Τιμὴν, θὰ τὴν ὑπερασπισθῇ καὶ ἔναντι τοῦ νέου ἐχθροῦ μέχρις ἐσχάτων. Ἡ Ἑλλάς, ἡ τόσον μικρά, τὴν ὁποίαν προσβάλλει σήμερον μία ἀκόμη αὐτοκρατορία, εἶναι ταυτοχρόνως τόσον μεγάλη ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς κανένα νὰ τὴν θίξῃ.

Ὁ ἀγὼν μας θὰ εἶναι σκληρὸς, τραχὺς, ἀμείλικτος. Δὲν θὰ ὀρροδήσωμεν πρὸ οὐδενὸς πόνου, δὲν θὰ σταματήσωμεν πρὸ οὐδεμιᾶς θυσίας. Ἀλλ' ἡ Νύξ μας ἀναμένει εἰς τὸ τέμας τοῦ δρόμου μας διὰ νὰ στεφανώσῃ μίαν ἀκόμη καὶ ὀριστικὴν φορὰν τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸ πλευρόν μας ἴστανται, πανίσχυροι σύμμαχοι, ἡ Βρετανικὴ Αὐτοκρατορία μετὰ τὴν ἀκατάβλητον θέλησίν της καὶ αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς μετὰ τοὺς ἀνεξάντλητους πόρους των. Εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἀγωνιζόμεθα ἀγριῶνα πρὸς ἀγριῶνα, μετὰ τοὺς ἀδελφοὺς μας Νοτιωσλαύους, οἱ ὅποιοι χύνουν καὶ αὐτοὶ μαζί μας τὸ αἷμα των διὰ τὴν σωτηρίαν ὁλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Θὰ νικήσωμεν! Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν εὐλογίαν τῆς

598

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ)

Παναγίας θὰ νικήσωμεν! Ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν θὰ γράψῃ ἀκόμη μίαν φορὰν ὅτι ἡ χώρα τὴν ὁποίαν λαμπρύνει ὁ Μαραθὼν καὶ ἡ Σαλαμὶς δὲν ὑποκύπτει, δὲν κάμπτεται, δὲν παραδίδεται.

Ὅλοι μαζί, Ἕλληνες, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, ὑψώσατε τὸ ἀνάστημά σας, ἀφίξατε τοὺς γρόνθους σας καὶ σταθῆτε εἰς τὸ πλευρόν Μου, προασπισταὶ τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος, τῆς χθερῆς, τῆς σημερινῆς καὶ τῆς αὐριανῆς, ἀντάξιοι τῶν προγόνων σας, παραδείγματα εἰς τοὺς ἐπιγόνους σας, πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας τῆς βγαλμένης ἀπὸ τὰ κόκαλα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά.

Ἐμπρός, τέκνα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγώνα!

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β

Ἐν τοῖς Ἀνακτόροις Ἀθηνῶν,
τῇ 6ῃ Ἀπριλίου 1941

Εἰκόνα 2: Διάγγελμα τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν τῆς 6/4/1941
(Πηγή: Ἐθνικὸ Τυπογραφεῖο)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εν Αθήναις τῇ 23 Ἀπριλίου 1941

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 139

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑΤΗΣ Α.Μ. ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ,

Τὰ σιληρὰ πεπρωμένα τοῦ πολέμου ἀναγκάζουν ἡμᾶς σήμερον, ὅπως ἡμεῖς μετὰ τοῦ Διαδόχου τοῦ Θρόνου καὶ τῆς νομίμου Κυβερνήσεως τῆς Χώρας, ἀπομακρυνθώμεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ μεταφέρωμεν τὴν Προτείνουσαν τοῦ Κράτους εἰς Κρήτην, ὅπόθεν θὰ δυνηθώμεν νὰ συνεχίσωμεν τὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον ἡ θέλησις τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου καὶ τὸ καθήκον τῆς περιφρουρήσεως τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Χώρας ἐπέβαλον ἡμῖν νὰ ἀναλάβωμεν μετὰ τὴν ἀπρόκλητον ἐπίθεσιν, ἣν ὑπέστημεν ἐκ μέρους δύο αὐτοκρατοριῶν.

Ἡ θέλησις ἡμῶν, τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ποιικυλοτρόπως διατρανωθεῖσα, μέχρι σήμερον προϋπέθετε τὴν μέχρις ἐσχάτων ἀντίστασιν τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἅτινα παρὰ τὸν ἀνισὸν ἀγῶνα, ἰδίως μετὰ τὴν γερμανικὴν εἰσβολὴν εἰς τὰ ἐδάφη μας, πεισιμόνως ἠγωνίσθησαν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔχοντα συνεπίκουρα καὶ τὰ Βρετανικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἔσπευσαν εἰς βοήθειάν μας, καὶ τὰ ὁποῖα λαμπρῶς ἠγωνίσθησαν, καὶ ἀγωνίζονται ἀκόμη ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ὑπὲρ μιᾶς δικαίας ὑποθέσεως.

Τὰ στρατεύματα ἡμῶν ἐξηντλημένα ἐπὶ τοῦ τραχέως καὶ νικηφόρου πολέμου, τὸν ὁποῖον διεξήγον ἐπὶ ἑξὲς μῆνας ἐναντίον κατὰ πολὺν ἰσχυρότερον ἐχθροῦ, γράψαντα τὰς ἐνδοξότερας σελίδας τῆς στρατιωτικῆς ἱστορίας, ἐσυνέχισαν τὸν κατὰ τῆς Γερμανίας ἀγῶνα μετ' ἀφαντάστου ἡρωϊσμοῦ.

Ἀγνοοῦμεν ἀκόμη ὑπὸ ποίας συνθήκας ἐπακριβῶς, εὐρεθεῖς ὁ στρατὸς τῆς Ἠπείρου ὑπέγραψεν ἀναχωρῆσιν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν, τοῦ Ἀρχιστρατήγου καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ πράξις αὕτη κατ' οὐδὲν δεσμεύει τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἔθνους, τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος δι' ὅλων τῶν ὑπολοιστομένων ἡμῖν δυνάμεων πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὑπάτων ἐθνικῶν συμφερόντων.

740

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ)

Ὑποχρεωμένοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ μεταβώμεν εἰς Κρήτην, δὲν τὸ πράττομεν εἰμῇ, ἵνα ἐλευθέρως καὶ ἀπὸ ἐλευθέρως Ἑλληνικῆς γῆς δυνηθώμεν νὰ συνεχίσωμεν τὸν κατὰ τῶν εἰσβολέων ἀγῶνα μέχρι τῆς τελικῆς νίκης, ἥτις καὶ θὰ ἐπαβραβεύσῃ πλήρως τὰς μεγάλας θυσίας τοῦ ἔθνους.

Μὴ ἀποθαρρῆσθε, Ἕλληνες, οὐδὲ κατὰ τὴν ὀδυνηρὰν αὐτὴν στιγμὴν τῆς ἱστορίας μας. Θὰ εἶμαι πάντοτε μετὰξὺ ὑμῶν. Τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος μας καὶ ὁ Θεὸς θὰ βοηθήσουν ὅπως ἐπιτύχωμεν δι' ὅλων τῶν μέσων τὴν τελικὴν νίκην, παρὰ τὰς δοκιμασίας, τὰς θλίψεις, τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποῖους ἀπὸ κοινοῦ ἐδοκιμάσαμεν καὶ θὰ δοκιμάσωμεν ἐν τῷ μετὰξυ.

Μείνατε πιστοὶ εἰς τὴν ἰδέαν μιᾶς ἡνωμένης, ἀδριαρέτου, ἐλευθέρως Πατρίδος. Ἐντείνετε τὰς θελήσεις σας. Ἀντιτάξτε τὴν Ἑλληνικὴν σας ὑπερηφάνειαν κατὰ τῆς ἐχθρικῆς βίας καὶ τῶν ἐχθρικῶν δελεασμῶν. Θυρεῖτε, αἱ καλαὶ ἡμέραι θὰ ἐπανέλθουν.

Ζήτω τὸ ἔθνος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β

Ἐν τοῖς Ἀνακτόροις Ἀθηνῶν
τῇ 22ῃ Ἀπριλίου 1941.

Εἰκόνα 3: Διάγγελμα τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν τῆς 23-4-1941

Πηγή: Εθνικὸ Τυπογραφεῖο

Ο αστικός πολιτικός κόσμος, σχεδόν στο σύνολό του, όχι μόνο δεν πήρε κάποια πρωτοβουλία για την οργάνωση αντιστασιακού αγώνα, αλλά ήταν και βασικά αντίθετος με κάθε σχετική ιδέα (με την αιτιολογία ότι οι αντιστασιακές ενέργειες θα επισύρουν αντίποινα στον ελληνικό λαό, ο οποίος ήταν ήδη καθημαγμένος από τα δεινά του πολέμου)⁶⁴. Ωστόσο, έχοντας την αντίληψη ότι είναι απαραίτητος ο σχηματισμός εθνικής κυβέρνησης, πρωτοστάτησαν στη δημιουργία της Νέας Τάξης. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η τακτική του Χίτλερ και του Γ' Ράιχ ήταν να εγκαθιστά κυβερνήσεις της δικής του επιλογής, τους λεγόμενους "κουίςλινγκ", ωστόσο σε ορισμένες χώρες, μεταξύ των οποίων και την Ελλάδα, επέτρεψε τη διακυβέρνηση σε κυβερνήσεις που απλά είχαν τη δική του συγκατάθεση. Η προσφορά του Γ. Τσολάκογλου να συστήσει κυβέρνηση και να αναλάβει την πρωθυπουργία, θεωρήθηκε ως "δώρο εξ ουρανού" για την γερμανική πλευρά.

Εξάλλου, ο Βασιλιάς και η εξόριστη κυβέρνηση που κυριαρχούνταν από τα στοιχεία της 4ης Αυγούστου, από το Κάιρο έχασαν σχεδόν κάθε επαφή με τον βασανιζόμενο από τον κατακτητή λαό, και περιορίστηκαν σε "συστάσεις υπομονής, σύνεσης και παρηγοριάς".⁶⁵ Χαρακτηριστικό δε της νοοτροπίας τους ήταν το ότι δεν κατήγγειλαν ως προδότες την κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου αλλά και τις επόμενες, καθώς και το γεγονός ότι δεν απελευθέρωσαν τους πολιτικούς κρατούμενους τη στιγμή της κατάρρευσης, αλλά αντίθετα έδωσαν διαταγή να "κρατηθούν" και σε λίγο να παραδοθούν στους Γερμανούς. Το αποτέλεσμα ήταν να τουφεκιστούν πάνω από 800 πολιτικοί κρατούμενοι και εξόριστοι.⁶⁶ Πάντως θα πρέπει να τονίσουμε ότι, μόνο μεταπολεμικά πληροφορήθηκαν οι Έλληνες ότι η εξόριστη κυβέρνηση μελετούσε την "τέλεια" μορφή

⁶⁴ Στα απομνημονεύματα του Γ. Τσολάκογλου αναφέρει σειρά προσώπων του τότε πολιτικού και πνευματικού κόσμου που τον επισκέφθηκαν κατόπιν πρόσκλησής του, μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησής του, γιατί έκριναν ότι ήταν προτιμότερο να σχηματισθεί μια ελληνική κυβέρνηση, παρά να γίνει η Ελλάς προτεκτοράτο. βλ. Τσολάκογλου, Γ. (1959). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ακρόπολις. σ.60)

⁶⁵ Η Ελληνική Κυβέρνηση το πρωί της ημέρας που υπογράφηκε στη Θεσσαλονίκη το Τρίτο Πρωτόκολλο παράδοσης, αποβιβαζόταν στο λιμάνι της Σούδας Χανίων Κρήτης, και ο Βασιλιάς Γεώργιος στις 23/4/1941 απεύθυνε διάγγελμα προς τον Ελληνικό Λαό εξηγώντας ότι "τα σκληρά πεπρωμένα του πολέμου και το καθήκον της περιφρουρήσεως της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της χώρας", αναγκάζουν την κυβέρνηση να απομακρυνθεί από την Αθήνα και να συνεχίσει τον αγώνα στην Κρήτη (βλ. *Έθνος* (23 Απριλίου 1941). Αθήνα). Σε δημοσίευσμά της η εφημερίδα Ριζοσπάστης (σημειώνει ότι «ο Τσουδερός, ο πρίγκιπας Πέτρος και ο Άγγλος πρεσβευτής σερ Μάικλ Πάλαιρετ εγκατέλειπαν την Ελλάδα μ' ένα υδροπλάνο 'Sunderland'», συνδέοντας ρητά Τσουδερό, πρίγκιπα Πέτρο και τον Βρετανό πρεσβευτή με την ίδια πτήση διαφυγής (βλ. *ένθετη έκδοση «7 μερες μαζί»*, εφ. *Ριζοσπάστης* 27/10/2007)

⁶⁶ βλ. Κατσούλης, Γ. Δ. (1975). *Το κατεστημένο στη νεοελληνική ιστορία*. Αθήνα: Νέα Σύνορα

της αντίστασης, γιατί κατά την διάρκεια της κατοχής, κανείς πατριώτης δεν πληροφορήθηκε εγκαίρως τις “μελέτες” της Κυβέρνησης⁶⁷.

Μετά από ισχυρές πιέσεις των Βρετανών, στις 31 Δεκεμβρίου 1943, με απόφαση της εξόριστης Ελληνικής κυβέρνησης και του πρωθυπουργού του Εμμανουήλ Τσουδερού, αφαιρέθηκε η Ελληνική ιθαγένεια και κατασχέθηκε η περιουσία των κατοχικών Πρωθυπουργών και Υπουργών (Β.Δ. 3234/31-12-1943)⁶⁸

Τέλος, συνοπτικά θα πρέπει να αναφερθεί ότι η νομική φύση των κυβερνήσεων που λειτούργησαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής απασχόλησε τη νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων της χώρας. Μεταπολεμικά το Συμβούλιο της Επικρατείας, βασιζόμενο στη θεωρία των *de facto* κυβερνήσεων και των επαναστατικών μορφωμάτων⁶⁹, αναγνώρισε σε αυτές πλήρη αρμοδιότητα νομοθέτησης, με εξαίρεση τα ζητήματα που αφορούσαν τον έλεγχο από τις κατοχικές δυνάμεις⁷⁰. Η προσέγγιση αυτή, ωστόσο, αγνόησε ή εξωράισε το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις Κατοχής στερούνταν ουσιαστικής αυτονομίας και κυριαρχίας, λειτουργώντας κυρίως ως διοικητικά εργαλεία των κατακτητών. Η εν λόγω νομολογιακή θέση έπρεπε να ιδωθεί υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν το 1941, δηλαδή μιας περιόδου κατάλυσης της κρατικής οντότητας και σοβαρών περιορισμών στην ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας, η οποία επηρεαζόταν από παύσεις και διώξεις μη αρεστών δικαστών καθώς και από το γενικευμένο κλίμα φόβου που επικρατούσε υπό το κατοχικό καθεστώς.

⁶⁷ βλ. Γρηγοριάδης, Φ. Ν. (1964). *Το αντάρτικο: ΕΛΑΣ – ΕΛΕΣ – ΕΚΚΑ – 5/42* (τ. 1). Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Χ. Καμαρινόπουλου.

⁶⁸ Κοντογιαννίδης, Τ. Κ. (2016). *Ηρώες και προδότες στην κατοχική Ελλάδα: Άγνωστα γεγονότα και ιστορίες προσώπων από τον θάνατο του Μεταξά έως και τις δίκες των δοσιλόγων* (Γ' έκδ.). Αθήνα: Πελασγός.

⁶⁹ Οι κυβερνήσεις της απελευθέρωσης, μέχρι και τις εκλογές του 1946, ασκούν *de facto* εξουσία. Δεν έχουν τυπική δημοκρατική νομιμοποίηση, αφού δεν έχουν προκύψει με εκλογές, αλλά διαθέτουν ιστορική νομιμοποίηση, αφού εκπροσωπούν ουσιαστικά τη συνέχεια του ελληνικού δημοκρατικού κράτους, μετά τη μεγάλη παρένθεση της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου και των κυβερνήσεων κατοχής. βλ. Κουτσουμπίνης, Σ. Ι. (2004). Τα τρία καθεστώτα της περιόδου της Κατοχής (1941–1944). Στο 30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975: Τα ελληνικά Συντάγματα από τον Ρήγα έως σήμερα (σσ. 123–135). Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.

⁷⁰ Βλ. Απόφαση ΣτΕ 97/1942 και Σταυρουλάκης, Δ. (2021). *Η ιδιαιτερότητα του μεταπολεμικού Συντάγματος του 1952: Κράτος, δίκαιο και πολιτικοί θεσμοί στην Ελλάδα από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι την Απριλιανή Δικτατορία* (Διδακτορική διατριβή, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών). Αθήνα.

*Προκειμένου να γίνει αφέντης,
ο πολιτικός προσποιείται τον υπηρέτη.
Charles de Gaulle*

3.1 Η ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Μετά την ταχύτατη κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τα γερμανικά στρατεύματα στις 9 Απριλίου 1941, η ελληνική αντίσταση απέναντι στον Άξονα φάνηκε να καταρρέει καθώς αποκόπηκαν οι ελληνικές δυνάμεις στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Γερμανικά στρατεύματα προωθήθηκαν μέσω Γιουγκοσλαβίας και αφού κατέλαβαν τα Σκόπια και έφθασαν στον ποταμό Αλιάκμονα στις 14 Απριλίου, εγκλώβισαν τον ελληνικό στρατό στο Αλβανικό Μέτωπο. Στην Εικόνα 4 παρουσιάζονται οι διαδρομές εισόδου των γερμανικών στρατευμάτων στην ελληνική επικράτεια. Ταυτόχρονα πραγματοποιούνταν σκληροί βομβαρδισμοί ελληνικών πόλεων όπως αυτός της Δράμας, των Σερρών, των Ιωαννίνων, του Πειραιώς.

Εικόνα 4: Οι διαδρομές εισβολής των Γερμανικών στρατευμάτων (Απρίλιος – Μάιος 1941)
(Πηγή: Βικιπαίδεια. Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα. (2026, 29 Ιανουαρίου). Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025
από https://el.wikipedia.org/wiki/Γερμανική_εισβολή_στην_Ελλάδα)

Στη στρατιωτική ηγεσία του ελληνικού μετώπου επικρατούσε η κοινή πεποίθηση πως η συνέχιση του πολέμου ήταν μάταιη, αν και η παράδοση στον εχθρό αποκλειόταν από τον Βασιλιά, την κυβέρνηση και το Γενικό Επιτελείο. Η μοναδική προτεινόμενη λύση ήταν η παράδοση με «έντιμους όρους» στους Γερμανούς, δηλαδή όρους που θα διασφάλιζαν κάποιο σεβασμό προς τον ηττημένο. Πριν την γερμανική επίθεση, σημαντικά στελέχη του στρατού όπως ο αντιστράτηγος Ιωάννης Πιτσίκας και οι διοικητές Αντιστράτηγος Παναγιώτης Δεμέστιχας (Διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού), και υποστράτηγος Γεώργιος Μπάκος είχαν εκφράσει την ανάγκη για σύμπτυξη των δυνάμεων ή την εύρεση άλλης «λύσης» που θα διασφάλιζε το γόητρο του νικημένου στρατού. Ο διοικητής του Τμήματος Στρατιάς Κεντρικής Μακεδονίας, αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, θεωρούσε ότι η ευκαιρία για τη σύμπτυξη είχε πλέον χαθεί.

Η διαταγή σύμπτυξης εκδόθηκε στις 12 Απριλίου, μετά από καθυστέρηση που προκάλεσε κρίση στο στρατό και την κυβέρνηση. Η καθυστέρηση αυτή οδήγησε σε πνεύμα απείθειας και δυσαρέσκειας, με τη σύμπτυξη να μετατρέπεται σύντομα σε άτακτη υποχώρηση. Μαζικές λιποταξίες ξέσπασαν μέχρι τις 15 Απριλίου, με τους στρατιώτες να θεωρούν το συνεχόμενο πόλεμο μάταιο και να αισθάνονται εγκαταλειμμένοι από τις ηγεσίες. Η αποσύνθεση των στρατιωτικών μονάδων ήταν εκτεταμένη, με πολυάριθμες μεραρχίες να διαλύονται, στερώντας τον στρατό από οργανωμένη αντίσταση. Η υποχώρηση συχνά γινόταν εσπευσμένα και χωρίς συντονισμό, ενώ οι επικοινωνίες διακόπτονταν.

Στις 15 και 16 Απριλίου 1941, διαταγές για αποστράτευση νεοσύλλεκτων προκάλεσαν σοβαρό πλήγμα στο ηθικό, ερμηνευόμενες ως πρόωρη εγκατάλειψη. Παρά τις πιέσεις και την αντιπαράθεση στην ηγεσία, η συνθηκολόγηση αποφεύχθηκε όσο υπήρχαν βρετανικές δυνάμεις στην Ελλάδα. Τελικά, όμως, ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και η κυβέρνηση αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Αθήνα για να επιτρέψουν στον στρατό αργότερα να διαπραγματευτεί με τον κατακτητή. Η απόφαση αυτή προκάλεσε πανικό και ηττοπάθεια στον ελληνικό λαό αλλά και το στράτευμα⁷¹. Η κυβέρνηση Κοριζή, υπό την πίεση των Βρετανών, αντιστάθηκε στο ενδεχόμενο συνθηκολόγησης, και για το

⁷¹ «Η αναχώρηση κυβερνήσεως-βασιλέως επέδρασε αρνητικά στην ψυχολογία του πληθυσμού και δημιούργησε συναισθήματα πίκρας και απογοήτευσης που ενισχύοντο από διαδόσεις ότι οι αναχωρήσαντες μετέφεραν πολύτιμα είδη ενώ ο πρωθυπουργός συνοδεύετο και από το σκυλάκι του». βλ. Σακελλαρίου, Α. Ε. (1945). *Η θέσις της Ελλάδος εις τον Δεύτερον Παγκόσμιον πόλεμον* (τ. 1). Αθήνα: Δημητράκος

λόγο αυτό ο ίδιος ο Αλ. Κοριζής, φέρεται να αυτοκτόνησε τη Μεγάλη Παρασκευή 18 Απριλίου 1941. Η ακυβερνησία που ακολούθησε επέτεινε το χάος στην Αθήνα⁷².

Την ίδια μέρα, αποφασίστηκε η αναβολή της αναχώρησης της Κυβέρνησης, έπειτα από διαβεβαίωση του Βρετανού διοικητή ότι η πρωτεύουσα δεν διέτρεχε κίνδυνο τουλάχιστο για μια εβδομάδα ακόμη. Είχε προηγηθεί το πρωί, τηλεφωνική έκκληση του αντιστρατήγου Ιωάννη Πιτσικά στον πρωθυπουργό να βρεθεί αμέσως λύση, και ο τελευταίος υποσχέθηκε να τηλεγραφήσει ως το μεσημέρι στο μέτωπο την άδεια να συναφθεί ανακωχή. Ενώ ο αντιστρατήγος Ιωάννης Πιτσικάς πίεζε το Γενικό Στρατηγείο και την Κυβέρνηση για να αποφασίσουν σχετικά με την τύχη του στρατού, οι τρεις σωματάρχες με την υποστήριξη του μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα⁷³ πήραν την πρωτοβουλία να κινηθούν προς ανακωχή. Τη νύχτα της 18ης Απριλίου αποφάσισαν να στείλουν στην Κυβέρνηση ένα τηλεσίγγραφο 12 ωρών, απαιτώντας να λάβει άμεσα απόφαση. Σε περίπτωση που δεν υπήρχε θετική απάντηση, οι σωματάρχες θα σχημάτιζαν δική τους κυβέρνηση στα Ιωάννινα, με πρωθυπουργό τον μητροπολίτη και μέλη τους ίδιους, με στόχο να βρουν λύση στην κρίση λόγω του πολιτικού κενού που είχε δημιουργηθεί.⁷⁴.

⁷² Σημαντική ήταν η απόκλιση απόψεων σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης της δημιουργηθείσας κατάστασης μεταξύ Αθηνών και μετώπου. Οι περισσότεροι στρατηγοί στο μέτωπο είτε από ηττοπάθεια είτε από ρεαλισμό, ζητούσαν 'πολιτική λύση' ενώ η κυβέρνηση και ο βασιλεύς υπεστήριζαν τον αγώνα μέχρις εσχάτων. Οι στρατιωτικοί είχαν συνειδητοποιήσει ότι ο ελληνικός στρατός είχε φθάσει στα όρια των δυνατοτήτων του και κάθε προσπάθεια να αντικρούσει επικείμενη γερμανική επίθεση ήταν ανέφικτη. Εξ άλλου η προέλαση των γερμανικών δυνάμεων σε Μακεδονία και Θράκη εκφόβισε τον πληθυσμό των περιοχών αυτών, ο οποίος άρχισε να εγκαταλείπει τις εστίες τους και να καταφθάνει στην Αθήνα, η οποία σε λίγες ημέρες είδε τον πληθυσμό της να αυξάνει κατά 200.000 περίπου άτομα. Βλ. Κοτζιάς, Κ. Γ. (1947). *Ελλάς: Ο πόλεμος και η δόξα της. Ιστορικών χρονογράφημα 14 Μαΐου 1940–22 Απριλίου 1941*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.

⁷³ Ο μητροπολίτης Ιωαννίνων και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Ελλάδος (Σπυρίδων Βλάχος) από την πρώτη στιγμή είχε επίσημα διακηρύξει ότι «*θά έθυσιάζε και τήν τιμήν του διά να έπιτευχθή ή άνακωχή και να άποτραπή ή βεβαία άτίμωσις, και πιθανώς το όλοκαύτωμα μιάς γενεάς ή όποία κατενίκησε μιάν Αυτοκρατορίαν κάΙ να άποτραπή ή έξόντωσις τών νικητών παρά τών ήττημένων*». Ήδη στις 16 Απριλίου τηλεγραφεί στον πρωθυπουργό Κοριζή εκλιπαρών «*επιτρέψατε... έλευθέραν ενεργειαν Στρατιάς Ήπειρου*» ενώ στις 17 Απριλίου - Μ. Πέμπτη με πολύτιμο». Ζητεί δε αεροπλάνο για να μεταβεί. Βλ. Τσολάκογλου, Γ. (1959). *Απομνημονεύματα. Αθήνα: Εκδόσεις Ακροπόλεως*. σ. 100-101

⁷⁴ Είναι χαρακτηριστική η επιστολή του υποστράτηγου Γ. Μπάκου προς τον Γ. Τσολάκογλου, η οποία παρουσιάζεται στα απομνημονεύματα του τελευταίου, και αναφέρει μεταξύ άλλων και την πρόθεσή του για σχηματισμό πραξικοπηματικής κυβέρνησης υπό την προεδρία του Μητροπολίτη Ιωαννίνων (!) : «*Μεγάλο Σάββατο 19 Απριλίου 1941, Αγαπητέ Γιώργο, όπως εμείναμε σύμφωνοι προ ολίγου εις το τηλεφωνο, σε εξουσιοδοτούμε και γώ και ο κ. Δεμέστιχας ν' αναλάβης ως αρχαιότερος την Διοίκησιν της Στρατιάς Ήπειρου και να έλθης εις συνθηκολόγησιν με τους Γερμανούς, διότι δεν πρέπει ν' ανεχθώμεν να μας προδίδουν οι εν Αθήναις ανάληγτοι και αργυρώνητοι. Αλλ' ούτε πρέπει ν' ανεχθώμεν το αίσχος να μας διοική ο ανόητος Κοτζιάς ... Ιδού πώς πρέπει να εξελιχθούν κατά σειράν τα γεγονότα: 1) Ανάληψιν της Διοικήσεως της Στρατιάς Ήπειρου και Μακεδονίας υπό του Αντιστρατήγου Τσολάκογλου και κοινοποιήσις σχετικής διαταγής εις τα Σώματα Στρατού και Μεραρχίας, δι' ης θα καθίστατο γνωστόν ότι θα ζητήση ανακωχήν παρά των Γερμανών. 2) Σχηματισμός Κυβερνήσεως ή Διευθυντηρίου εν Ιωαννίνοις, υπό την*

Στις 18 Απριλίου 1941, ο Γ. Τσολάκογλου απέστειλε στο Γενικό Στρατηγείο τον επιτελάρχη του, συνταγματάρχη Αθανάσιο Χρυσοχόου, προκειμένου να παρουσιάσει τις συνθήκες που επικρατούσαν στο μέτωπο και να πείσει τον αρχιστράτηγο για την αναγκαιότητα συνθηκολόγησης. Ο Αθ. Χρυσοχόου έφθασε στην Αθήνα το απόγευμα της Μεγάλης Παρασκευής, επιχειρώντας να συναντήσει τον αρχιστράτηγο Αλ. Παπάγο. Στο Γενικό Επιτελείο επικρατούσε δυσαρέσκεια για τη διστακτικότητα του αρχιστράτηγου, ο οποίος δεν ήθελε να αναλάβει την πρωτοβουλία, ρωτώντας «Γιατί να μην το κάνουν μόνοι τους οι στρατηγοί στο μέτωπο;». Τελικά, η συνάντηση με τον Παπάγο κατέληξε στο ότι συνθηκολόγηση ενώ μάχονταν βρετανικά στρατεύματα στην Ελλάδα ήταν αδύνατη. Το βράδυ της ίδιας ημέρας, ο Αθ. Χρυσοχόου ενημέρωσε τον Γ. Τσολάκογλου για την συγκεχυμένη κατάσταση στην πρωτεύουσα και πιθανώς πρότεινε τη λήψη πρωτοβουλίας από τους σωματάρχες. Επανέλαβε την ίδια πρόταση με νέο σήμα την επόμενη μέρα, παρουσιάζοντας την αποστολή ως εντολή του Γενικού Στρατηγείου, για να φανεί ότι είχε την σιωπηρή έγκριση του Παπάγου. Το σήμα αυτό, ληφθέν στις 2 π.μ. της 20ής Απριλίου, θεωρείται αποφασιστικό ώστε ο Γ. Τσολάκογλου να υπερβεί τους δισταγμούς του και να στείλει εκπροσώπους για διαπραγματεύσεις συνθηκολόγησης με τους Γερμανούς.

Στις 18:00 της 20ης Απριλίου 1941 στο Βοτονάσι, χωριό που βρίσκεται δυτικά της Κατάρας και 12 μόλις χλμ. δυτικά του Μετσόβου, ο αντιστράτηγος Γεώργιος Τσολάκογλου προχώρησε σε **«αυτόβουλο συνθηκολόγηση»** με υπογραφή του πρώτου πρωτόκολλου ανακωχής με τον Γερμανό διοικητή της μονάδας των SS «Σωματοφυλακή του Αδόλφου Χίτλερ», συνταγματάρχη Ζεπ Ντίντριχ⁷⁵. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τελευταίος φοβούμενος μήπως οι Έλληνες αλλάξουν γνώμη, έκανε αμέσως δεκτή την πρόταση της ελληνικής πλευράς και μετέβη στο στρατηγείο του Γ. Τσολάκογλου στο Βοτονάσι, η ισχύς του οποίου καθορίστηκε για τις 23:00 ώρα της ίδιας ημέρας. Παρά το γεγονός ότι δεν τέθηκε από την ελληνική πλευρά κανένα όρος, η αρχική συμφωνία ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκή για τους Έλληνες, προβλέποντας

προεδρίαν του Μητροπολίτου Ιωαννίνων και μέλη Τσολάκογλου, Δεμέστιχας, Μπάκος. Αμέσως μετά , διάγγελμα προς τον Ελληνικόν Λαόν. Γιώργο, και πάλιν σ' εξορκίζω να μη διστάσωμεν προ ουδενός.... (υπ.) Γεώργ. Μπάκος, Υποστράτηγος» βλ. Τσολάκογλου, Γ. (1959). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ακροπόλεως, σ. 128

⁷⁵ Κατά την αποψη του θα συνέβαινε αυτό που είχε προβλέψει ο Μεταξάς όταν, σε σύσκεψη αντιστρατήγων στις 21 Μαΐου του 1940, είχε τονίσει ότι «... εάν πρόκειται να πολεμήσωμεν κατά τίνος Μεγάλης Δυνάμεως αί δυνατότητες μειούνται.,,διάρκεια 15-20 ημερών υπολογίζεται καθ'ήν θά αντιταχώμεν σθεναρώς, θά δείξωμεν τάς ἀρετάς μας και θά πέσωμεν ἐνδόξως». Βλ. Τσολάκογλου, Γ. (1959). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ακροπόλεως.σ.12

διατήρηση του οπλισμού των αξιωματικών και αποφυγή αιχμαλωσίας⁷⁶. Κυρίως όμως απεφευγέτο η παράδοση του ελληνικού στρατού στους Ιταλούς, τους οποίους είχαν νικήσει στο Αλβανικό Μέτωπο. Ο Γ. Τσολάκογλου υποχρεώθηκε στην υπογραφή δύο πρόσθετων πρωτοκόλλων στα Ιωάννινα στις 21 Απριλίου 1941 και στη Θεσσαλονίκη στις 23 Απριλίου 1941, προκειμένου να αποκατασταθούν οι εσωτερικές ισορροπίες του Άξονα, που έφεραν τις υπογραφές του Γερμανού Στρατάρχη Γιόντλ και του Ιταλού Στρατηγού Φερρέρο⁷⁷.

Ο Γ. Τσολάκογλου με την υπογραφή της ανέλαβε την διεύθυνση του στρατού και μετέφερε το στρατηγείο του στα Ιωάννινα⁷⁸.

Ωστόσο, οι όροι τροποποιήθηκαν σύντομα υπό την πίεση του Χίτλερ, ώστε να ικανοποιηθούν οι Ιταλοί, οι οποίοι είχαν εξοργιστεί με τον παραγκωνισμό τους. Παρά το γεγονός ότι ο Γερμανός στρατάρχης Λιστ, ήταν δυσαρεστημένος με την τροπή των γεγονότων και την ανάγκη παραχώρησης τιμών στους Ιταλούς, και αρνήθηκε να υπογράψει την τροποποίηση, τίμησε τον Γ. Τσολάκογλου με γεύμα⁷⁹. Η δεύτερη τροποποίηση υπογράφηκε από τον στρατηγό φον Γκράϊφφενμπεργκ, ενώ ο Γ. Τσολάκογλου δήλωσε ότι «δεν το πράττει εκουσίως, αλλά ως αιχμάλωτος πολέμου».

⁷⁶ Παρ' όλη την σφοδρότητα της επίθεσης κατά των δύο κρατών που άρχισε στις 6 Απριλίου 1941 για την Ελλάδα, η γερμανική προπαγάνδα προσπάθησε να εμφανίσει την ενέργειά της αυτή ότι απέβλεπε μόνο στην εκδίωξη των Άγγλων και της βασιλικής κλίκας που εκπροσωπούσε τα συμφέροντά τους στην χώρα, και δεν εστρέφετο κατά του ελληνικού λαού και στρατού για τους οποίους η γερμανική ηγεσία έτρεφε θαυμασμό για τον ηρωικό τους αγώνα τόσο κατά των Ιταλών όσο και εν συνεχεία και κατά αυτών των ιδίων. Έτσι στις 8 Απριλίου 1941 σημειώνει ο Γκαίμπελς στο ημερολόγιό του: «Ο Χίτλερ θαυμάζει κυρίως το θάρρος των Ελλήνων... Απαγορεύει τον βομβαρδισμό της Αθήνας... Λυπάται πολύ γιατί είναι υποχρεωμένος να πολεμήσει τους Έλληνες. Εάν οι Άγγλοι δεν είχαν εγκατασταθεί στην χώρα ουδέποτε θα προσέτρεχε σε βοήθεια των Ιταλών».10 Και στις 9 Απριλίου «Οι Έλληνες μάχονται γενναία. Απαγορεύω στον τύπο να τους υποτιμήσουν». βλ. Goebbels, J. (1983). *The Goebbels diaries, 1939–1941* (F. Taylor, Ed. & Trans.). New York, NY: G. P. Putnam's Sons., p. 306

⁷⁷ Μαργαρίτης, Γ. (2009). *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων...: Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

⁷⁸ Malakasses, J. T. (1993). *The political and diplomatic entanglement with Britain in the spring of 1941*. Ioannina, p. 163

⁷⁹ Παρ' όλη την σφοδρότητα της γερμανικής επίθεσης της 6ης Απριλίου 1941, η γερμανική προπαγάνδα προσπάθησε να παρουσιάσει την ενέργειά της αυτή ότι απέβλεπε μόνο στην εκδίωξη των Άγγλων και της βασιλικής οικογένειας που εκπροσωπούσε τα συμφέροντά τους στην χώρα, και δεν εστρέφετο κατά του ελληνικού λαού και στρατού για τους οποίους η γερμανική ηγεσία έτρεφε θαυμασμό για τον ηρωικό τους αγώνα τόσο κατά των Ιταλών όσο και εν συνεχεία και κατά αυτών των ιδίων. Έτσι στις 8 Απριλίου 1941 σημειώνει ο Γκαίμπελς στο ημερολόγιό του: «Ο Χίτλερ θαυμάζει κυρίως το θάρρος των Ελλήνων... Απαγορεύει τον βομβαρδισμό της Αθήνας... Λυπάται πολύ γιατί είναι υποχρεωμένος να πολεμήσει τους Έλληνες. Εάν οι Άγγλοι δεν είχαν εγκατασταθεί στην χώρα ουδέποτε θα προσέτρεχε σε βοήθεια των Ιταλών».10 Και στις 9 Απριλίου «Οι Έλληνες μάχονται γενναία. Απαγορεύω στον τύπο να τους υποτιμήσουν». Goebbels, J. (1983). *The Goebbels diaries, 1939–1941* (F. Taylor, Ed. & Trans.). New York, NY: G. P. Putnam's Sons., p. 306 p. 306

Τέλος, το τρίτο και οριστικό πρωτόκολλο, υπογράφηκε την 23η Απριλίου στην Θεσσαλονίκη.

Και όλα αυτά διαδραματίζοντας ενώ ο γερμανικός στρατός προέλαυσε στα ελληνικά εδάφη, μέσα σε κλίμα πανικού και αβεβαιότητας.

Στις 20 Απριλίου 1941 κοντά στο Μέτσοβο, υπογράφηκε η πρώτη εκδοχή της διμερούς ανακωχής ανάμεσα στον Διοικητή του Σώματος «Σωματοφυλακή Ες-Ες Αδόλφος Χίτλερ» υποστράτηγο Ντήτριχ, και τον αντιστράτηγο Γ. Τσολάκογλου.

Εν τω μεταξύ μετά την αυτοκτονία του πρωθυπουργού Αλέξανδρου Κοριζή στην Αθήνα, στις 21 Απριλίου 1941, με εντολή του Βασιλιά, αναλαμβάνει, την τελευταία στιγμή, την πρωθυπουργία, ο Κρητικός πολιτικός και τραπεζίτης Εμμανουήλ Τσουδερός.

Στις 22 Απριλίου, ο Βασιλιάς και η Κυβέρνηση ξεκίνησαν τις απαραίτητες προετοιμασίες για να αναχωρήσουν το πρωί της 23ης Απριλίου 1941. Παράλληλα, η Κυβέρνηση ενημέρωσε τον στρατηγό Wilson ⁸⁰ για την προσεχή παραίτηση του Παπάγου από τη θέση του και για τη διάλυση του Γενικού Στρατηγείου. Η αιτιολογία που δόθηκε ήταν ότι κανείς δεν έπρεπε να παραμείνει σε ανώτατο αξίωμα, ώστε να είναι δυνατή η διαπραγμάτευση με τους Γερμανούς.

Με αίτησή του προς το υπουργείο Στρατιωτικών, ημερομηνίας 23 Απριλίου, ο Αλ. Παπάγος ζήτησε να απαλλαγεί από τα καθήκοντά του ως αρχιστράτηγος και να αποστρατευτεί, (για να μην βρεθεί στην ανάγκη να παραδοθεί στον αρχηγό του γερμανικού στρατού), αίτημα το οποίο εγκρίθηκε με Βασιλικό Διάταγμα της ίδιας ημέρας⁸¹. Στο Foreign Office επικρατούσε η αντίληψη ότι η παραίτηση του Παπάγου και η διάλυση του Γενικού Στρατηγείου οφείλονταν κυρίως στην έλλειψη εμπιστοσύνης της Κυβέρνησης προς το πρόσωπό του.

⁸⁰ Ο Βρετανός στρατάρχης Henry Maitland Wilson είχε το παρατσούκλι «Jumbo» λόγω της σωματικής του διάπλασης· ήταν ιδιαίτερα ψηλός και ογκώδης, οπότε οι συνάδελφοί του τον παρομοίασαν με τον διάσημο ελέφαντα Jumbo.

⁸¹ Ο αρχιστράτηγος Αλεξ. Παπάγος δεν μετέβη προσωπικά στο μέτωπο για να διαπραγματευτεί και να εξασφαλίσει την τήρηση της κυβερνητικής και βασιλικής γραμμής από τους διαφωνούντες στρατηγούς. Στόχευε να διατηρήσει τον τίτλο του στρατάρχη της νίκης, ελπίζοντας πως η πράξη της συνθηκολόγησης θα δρομολογούνταν από τα στελέχη του μετώπου, χωρίς τη δική του άμεση εμπλοκή. βλ. Βελλιάδης Αννίβας, *Κατοχή: Γερμανική πολιτική διοίκηση στην κατεχόμενη Ελλάδα 1941-1944*. Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος, 2008. σελ. 44

Την 23η Απριλίου, οι εκπρόσωποι του επίσημου Ελληνικού Κράτους αναχώρησαν για την Κρήτη⁸² ενώ όπως έχει αναφερθεί την ίδια ημέρα ο Γ. Τσολάκογλου υποχρεώθηκε να υπογράψει και τρίτο και τελικό πρωτόκολλο συνθηκολόγησης στη Θεσσαλονίκη, με λιγότερο ευνοϊκούς όρους για την Ελλάδα⁸³. Παρ' όλα αυτά, αναγνωρίστηκε επισήμως η ανδρεία του ελληνικού στρατού στον αγώνα, ενώ ταυτόχρονα η ελληνική πλευρά έπρεπε να αναλάβει και τα έξοδα διατροφής και συντήρησης των στρατευμάτων κατοχής.⁸⁴

Τρεις μέρες μετά, ο Γ. Τσολάκογλου παρουσιάστηκε στους Γερμανούς, προτείνοντας τον σχηματισμό νέας κυβέρνησης με την ακόλουθη διακήρυξη:

«Έχω δηλώσει στην Εξοχότητά Του, στον Ανώτατο Διοικητή, στρατάρχη Λίστ, και επαναλαμβάνω ακόμη μια φορά, ότι η Στρατιά Ηπείρου - Μακεδονίας, η οποία στο όνομα του ελληνικού λαού υπέστη τις μεγαλύτερες θυσίες στον πόλεμο, είναι έτοιμη, δια των στρατηγών της, να προσφέρει και πάλι τις υπηρεσίες της για τη δημιουργία μιας κυβέρνησης στην Αθήνα. Υποσχόμαστε στην Εξοχότητά Του, στον Αρχηγό του γερμανικού λαού, να υπηρετήσουμε σύμφωνα με την κατεύθυνση που θα υποδείξει» πρότεινε στις δυνάμεις κατοχής την ίδρυση νέας κυβέρνησης⁸⁵.

Στη συνέχεια, ο Γ. Τσολάκογλου προχώρησε στο σχηματισμό κυβέρνησης υπό την ηγεσία του. Ο ίδιος ισχυρίστηκε ότι ποτέ δεν επιδίωξε να σχηματίσει κυβέρνηση, αλλά αναγκάστηκε από τις περιστάσεις. Ωστόσο, φαίνεται πως δεν ήταν και τόσο διστακτικός όσο υποστήριζε. Σε συνομιλία του με τον Έλληνα διπλωμάτη Ιωάννη Πολίτη τον Μάιο του 1941, ο Γ. Τσολάκογλου φέρεται να εξέφρασε την πεποίθηση ότι η Ελλάδα όφειλε να ταχθεί στο πλευρό της Γερμανίας και να προβεί σε παραχωρήσεις

⁸² Η εγκατάσταση της ελληνικής κυβέρνησης στην Κρήτη ήταν προσωρινή, ελλείψει αποτελεσματικού σχεδίου αντίστασης σε περίπτωση νέας εχθρικής εισβολής. Αν και ζητήθηκε από τη Βρετανία η μεταφορά της κυβέρνησης στην Κύπρο, το αίτημα απορρίφθηκε· έτσι, τόσο η κυβέρνηση όσο και η βασιλική οικογένεια αναγκάστηκαν να μετακινηθούν στην Αίγυπτο. Αυτή η μεταφορά αποτέλεσε σαφή ένδειξη ότι ο πόλεμος για την Ελλάδα δεν είχε τελειώσει βλ. Αβτζιγιάννης, Κ. Ε., & Ταυγέτης, Χ. (2006). *Ο ελληνικός στρατός στη Μέση Ανατολή, 1941–1944*. Αθήνα: Αμυντική Γραμμή.

⁸³ βλ. Μαργαρίτης, Γ. (2009). *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων...: Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*. Αθήνα: Βιβλιόραμα. σελ. 97 και Φλάισερ, Χ. (1988). *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941–1944* (τ. 1). Αθήνα: Παπαζήσης. σ.70-73)

⁸⁴ βλ. Γρηγοριάδης, Σ. Ν. (1986). *Συνοπτική ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941–45)* (2η αναθ. έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος. σ.89.

⁸⁵ βλ. Clogg, R. (1997). *Geschichte Griechenlands im 19. und 20. Jahrhundert: Ein Abriss*. Köln: Romiosini. p. 151. και Olshausen, K. (1973). *Zwischenspiel auf dem Balkan: Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juli 1941*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt., pp. 236-237.. , Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [PA AA]. (1941, 26. April). R 29880, Unterstaatssekretär, Akten betreffend Griechenland vom Februar 1940 bis September 1942, KR HSF an das Auswärtige Amt, Gldt. Major Christian, „Amerikazug“.

προς τη Βουλγαρία. Επίσης, τόνισε ότι οι Έλληνες είχαν συμφέρον να εξευμενίσουν τους Γερμανούς και να προσαρμοστούν στο κοινωνικό τους σύστημα.

Την ημέρα της υπογραφής του τελικού πρωτοκόλλου συνθηκολόγησης συνέβη στο μέτωπο ένα αξιομνημόνευτο και συμβολικό γεγονός, που καταγράφεται στην έκθεση του διοικητή του Α' Σώματος Στρατού: «*Ο Ταγματάρχης Πυροβολικού Βέρσης, υπό διαταγή των Γερμανών να παραδώσει τα πυροβόλα της Μοίρας του, αφού πρώτα τα συγκέντρωσε και αποχαιρέτησε τιμητικά, έδωσε τέλος στη ζωή του, την ώρα που η Μοίρα του έψαλλε τον Εθνικό Ύμνο*».⁸⁶

Στις 27 Απριλίου 1941 εισήλθαν μονάδες της Βέρμαχτ στην Αθήνα. Στην **φωτογραφία 4**, παρουσιάζονται φωτογραφίες από την παράδοση της πόλης της Αθηνών στη Γερμανική αντιπροσωπεία από τον Στρατηγό Χρήστο Καβράκο⁸⁷.

Οι Γερμανοί δεν αναζήτησαν στους φίλους και τους πιστούς τους κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, τα μέλη της κυβέρνησης συνεργασίας που επείγονταν να εγκαταστήσουν στην κατεχόμενη Ελλάδα. Αντιθέτως, θα έλεγε κανείς πως κινήθηκαν βιαστικά και σχεδόν πρόχειρα, επιλέγοντας τους πρώτους που βρέθηκαν διαθέσιμοι και αυτοί δεν ήταν άλλοι από αυτούς που είχαν βάλει την υπογραφή τους στη συνθηκολόγηση του ελληνικού στρατού στην Αλβανία⁸⁸.

⁸⁶ βλ. Κολιόπουλος, Ι. Σ. (1977). Η στρατιωτική και η πολιτική κρίση στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 1941. *Μνήμων*, 6, 53–74. <https://doi.org/10.12681/mnimon.174>

⁸⁷ Ο «χαμογελαστός» στρατηγός Χρήστος Καβράκος που παρέδωσε στους Γερμανούς την πόλη των Αθηνών στις 27/4/1941, ανέλαβε καθήκοντα γενικού διευθυντή της Πανελλήνιας Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών τον Ιούνιο 1941. Μαζί με άλλους 100 αξιωματικούς ανέλαβαν τη συγκέντρωση των σιτηρών της χώρας για τις ανάγκες των κατακτητών. Στα Δεκεμβριανά συνελήφθη από την Πολιτοφυλακή του ΕΛΑΣ και εκτελέστηκε στον Ύμητό για δωσιλογισμό. Το όνομά του δόθηκε σε δρόμο της πόλης των Τρικάλων και στο στρατόπεδο της ΣΜΥ (1975) που υπάρχει η προτομή του και προσωπικά του αντικείμενα που εκτίθενται σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο. Στις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης, ο τότε Υπουργός Άμυνας Ευάγγ. Μεϊμαράκης απάντησε πως «από τα ως άνω στοιχεία προκύπτει ότι το όνομα του στρατηγού Χρήστου Καβράκου πληροί όλες τις προϋποθέσεις της Γενικής Διαταγής περί “Ονομασιών-Μετονομασιών Στρατοπέδων”». Ως σήμερα, και παρά τις αντιδράσεις πολλών Τρικαλινών, εξακολουθεί να τιμάται ως στρατιωτική φυσιογνωμία. Βλ. Τιμούν έναν δωσίλογο στρατηγό. (χ.χ.). *e-Πρόλογος*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2026 από <https://www.e-prologos.gr/τιμούν-έναν-δωσίλογο-στρατηγό/>

⁸⁸ Η ενέργεια αυτή των Γερμανών κάθε άλλο παρά πολιτική αφέλεια μπορεί να θεωρηθεί. Οι Έλληνες, νικητές στο αλβανικό μέτωπο, ήταν δύσκολο να αποδεχθούν μια συνεργασία με τους Ιταλούς, οι οποίοι είχαν ταπεινωθεί και βρέθηκαν στη δυσμενή θέση του ηττημένου. Παράλληλα, με την ανάληψη της ευθύνης της συνθηκολόγησης, ο Γ. Τσολάκογλου και οι συνεργάτες του ήρθαν σε ρήξη με το Παλάτι, δηλαδή με τη βρετανική επιρροή στην Ελλάδα. βλ. Μαργαρίτης, Γ. (2009). *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων...: Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*. Αθήνα: Βιβλιόραμα σ. 160-161

Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΠΛΥΤΑΣ ΚΑΙ Ο
ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΚΑΒΡΑΚΟΣ,
ΧΑΜΟΓΕΛΑΣΤΟΣ, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΤΗ
ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ
ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΟ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗ ΦΟΝ ΣΤΕΦΑΝ.

Φωτογραφία 4: Η Παράδοση της πόλης της Αθήνας (27/4/1945)

Πηγή: <https://atticavoice.gr/istoria/item/4821-giati-apousiazoun-oi-stratigoi-tis-pindou-apo-to-to-iroiko-afigima-tis-28is-oktovriou>

Έτσι, μέσα σε ελάχιστο χρόνο, χωρίς κανένα δημοκρατικό έρεισμα και μέσα στο κενό εξουσίας που άφησε πίσω της η φυγή της νόμιμης κυβέρνησης και του Βασιλιά, ο Γ. Τσολάκογλου προχώρησε στον σχηματισμό της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης⁸⁹.

Η παραμορφωμένη αναπαράσταση της συνθηκολόγησης σηματοδότησε την ανάδειξη δύο καίριων στόχων:

- να παρουσιαστεί η Νέα Τάξη πραγμάτων ως οριστική
- να αποσυνδεθεί κάθε σχέση της Νέας Τάξης πραγμάτων με το άμεσο παρελθόν⁹⁰

Η Νέα Τάξη πραγμάτων, προκειμένου να μη χαθεί η λογική πίσω από τη συνεργασία με τις δυνάμεις Κατοχής, έπρεπε να παρουσιαστεί στον ελληνικό λαό ως οριστική, μόνιμη και κυρίως ως μη αναστρέψιμη και κατ' επέκταση απόλυτα αναγκαία για τους κατακτημένους. Με τον τρόπο αυτό λοιπόν οι δωσίλογοι “ξεπλένονταν” καθώς έβλεπαν τους εαυτούς τους ως “πραγματικούς Έλληνες”. Επίσης, εκτός από τον οριστικό χαρακτήρα της η Νέα Τάξη πραγμάτων έπρεπε να πείσει και για τον νεωτερικό της χαρακτήρα, ότι ήταν μια “νέα ιστορική περίοδος”. Σύμφωνα με την

⁸⁹ Ο Μανώλης Γλέζος ονομάζει τις κυβερνήσεις συνεργασίας ως «υποτυπώδες Ελληνικό Δούλο Κράτος», βλ. Γλέζος, Μ. (2006). *Εθνική Αντίσταση 1940–1945: Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος Πόλεμος* (τ. 2). Αθήνα: Στοχαστής, σ. 808

⁹⁰ Για την θεσμική ασυνέχεια της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου και το μεταξικό καθεστώς βλ. Παπαναστασίου, Ν. (2006). Δωσίλογοι εναντίον μεταξικών «δωσιλόγων και καταχραστών»: Η θεσμική ασυνέχεια της κατοχικής κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου. Στο Ι. Μιχαηλίδης, Η. Νικολακόπουλος & Χ. Φλάισερ (επιμ.), *«Εχθρός» εντός των τειχών: Όψεις του δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής* (σσ. 107–122). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

εφημερίδα “ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ” της Θεσσαλονίκης, τον Απρίλιο του 1941, ξεκινούσε μια “νέα κοσμοϊστορική εποχή, μια νέα έκπαγλος κοσμογονία”. Και η καθιέρωση της Νέας Τάξης πραγμάτων με τη συνεργασία με τις δυνάμεις του Άξονα, θα δημιουργούσε τη Νέα Ελλάδα, όπου το συλλογικό συμφέρον, θα ήταν πάνω από το ατομικό.

Η συνθηκολόγηση της Ελληνικής Στρατιάς στο Βορειοηπειρωτικό μέτωπο αποτελεί μέχρι σήμερα αντικείμενο έντονης ιστοριογραφικής αντιπαράθεσης. Από τη μία πλευρά, υφίσταται η άποψη —η ταυτότητα των υποστηρικτών της είναι ευχερώς αντιληπτή— σύμφωνα με την οποία η πράξη της συνθηκολόγησης συνιστούσε μορφή προδοσίας εκ μέρους της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας, σε σύμπραξη με τον Μητροπολίτη Ιωαννίνων, και ολοκληρώθηκε με τη συγκρότηση της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης, η οποία απαρτιζόταν, κατά κύριο λόγο, από στρατιωτικούς που είχαν εμπλακεί στη διαδικασία της ανακωχής.

Στον αντίποδα, διατυπώνεται η άποψη ότι οι αξιωματικοί που ενήργησαν προς την κατεύθυνση της συνθηκολόγησης είχαν αποδείξει εμπράκτως τον πατριωτισμό τους κατά τη διάρκεια του νικηφόρου πολέμου εναντίον της Ιταλίας. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή, η συνθηκολόγηση δεν υπήρξε προδοσία, αλλά αποτέλεσμα επιτακτικής εθνικής ανάγκης, το οποίο προκλήθηκε, μεταξύ άλλων, από την αδυναμία του Γενικού Επιτελείου Στρατού να διατάξει εγκαίρως την σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων από το μέτωπο της Ηπείρου. Τονίζεται ότι η απόφαση αυτή είχε το σημαντικό πλεονέκτημα της διάσωσης εκατοντάδων χιλιάδων στρατιωτών από τη βέβαιη αιχμαλωσία. Κατ’ αυτή τη λογική, η συνθηκολόγηση ήταν η μόνη ρεαλιστική επιλογή για τη Στρατιά της Αλβανίας, η οποία, υπό δυσμενέστατες συνθήκες, κατόρθωσε να εξασφαλίσει τους ευνοϊκότερους δυνατούς όρους για έναν ηττημένο στρατό. Η επιτυχία αυτή, ωστόσο, αμβλύθηκε από την ενσωμάτωση των Ιταλών στη συμφωνία, οι οποίοι, παρά την ήττα τους, διατηρούσαν εδαφικές βλέψεις εις βάρος της Ελλάδας.

Στα επόμενα κεφάλαια, παρουσιάζεται αναλυτικότερα, το κατηγορητήριο για τον Γ. Τσολάκογλου, οι καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας αλλά και υπεράσπισης καθώς και η απολογία του αναφορικά με την υπογραφή των τριών πρωτοκόλλων συνθηκολόγησης.

3.2 Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ (Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ)

Στις 25 Απριλίου 1941, μόλις δυο ημέρες πριν την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην Αθήνα, ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, ο διοικητής της ισχυρότερης ελληνικής μονάδας στο αλβανικό μέτωπο, προσφέρθηκε στη Γερμανική Διοίκηση να σχηματίσει την πρώτη στρατιωτική κατοχική κυβέρνηση⁹¹. Στις 29 Απριλίου 1941, ο ίδιος άνθρωπος που λίγες ημέρες νωρίτερα είχε υπογράψει τη συνθηκολόγηση⁹², απηύθυνε διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό—δημοσιευμένο στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως—μία ημέρα πριν τον (αυτό)διορισμό του ως πρωθυπουργού⁹³.

⁹¹ Στα αρχεία του γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών διατηρείται ένα τηλεγράφημα της 25ης Απριλίου 1941, που απέστειλε ο Στρατάρχης Λιστ προς το αρχηγείο των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων. Σε αυτό επισυνάπτεται και το τηλεγράφημα που απέστειλε ο Γεώργιος Τσολάκογλου προς τον Αδόλφο Χίτλερ. Το τηλεγράφημα έλεγε: «*Δήλωσα στην Αυτού Εξοχότητα τον Στρατάρχη Λιστ και επαναλαμβάνω εδώ, ότι η Στρατιά της Μακεδονίας και Ηπείρου, που στο όνομα του ελληνικού λαού υπέστη τις μεγαλύτερες θυσίες κατά τη διάρκεια του πολέμου, είναι μέσω της ηγεσίας της διατεθειμένη να προσφέρει τις υπηρεσίες της για να σχηματισθεί μια κυβέρνηση στην Αθήνα. Υποσχόμαστε στην Αυτού Εξοχότητα τον Φύρερ του γερμανικού λαού να υπηρετήσουμε κατά τον τρόπο που θα υποδείκνυε αυτός*». Στα ίδια γερμανικά αρχεία σε μνημόνιο του γερμανού πρέσβη στη Ρώμη Φον Μάκενζεν, με ημερομηνία 27 Απριλίου 1941, καταγράφεται νυχτερινή τηλεφωνική συνομιλία του πρέσβη με τον υπουργό Εξωτερικών του Ράιχ, Ρίμπεντροπ, στο Βερολίνο:

«*...Να ζυγνήσετε αμέσως τον Ντούτσε και να τον ανακοινώσετε εκ μέρους του Φύρερ, ότι ο στρατηγός Τσολάκογλου προσφέρεται να σχηματίσει κυβέρνηση στην Αθήνα. Για μας η προσφορά αυτή είναι δώρο από τον ουρανό. Με τη βοήθεια του Τσολάκογλου θα είναι για μας ευκολότερο να καταλάβουμε τα ελληνικά νησιά κι ακόμη να περιέλθει στην κατοχή μας ο ελληνικός στόλος. Ο Φύρερ είναι με την ιδέα αυτή βαθύτατα ικανοποιημένος και θέλει να προωθήσει την πρόταση του στρατηγού Τσολάκογλου, σε περίπτωση που θα ήταν σύμφωνος ο Ντούτσε. Μας έδωσε ήδη διαβεβαιώσεις για τον τρόπο της μελλοντικής συνεργασίας του μαζί μας, τις οποίες, σε δεδομένη στιγμή θα ήταν δυνατό να διευρύνουμε και να καταστήσουμε δεσμευτικές...*» βλ. Μαθιόπουλος, Β. (1980). *Η ελληνική αντίσταση (1941–1944) και οι «σύμμαχοι», όπως καταξιώνεται από τα επίσημα γερμανικά αρχεία* (Β' έκδ.). Αθήνα: Παπαζήσης σ.80 και Μαθιόπουλος, Β. (1989). Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής. Στο Χ. Φλάισερ & Ν. Γ. Σβορώνος (επιμ.), *Η Ελλάδα 1936–1944: Δικτατορία – Κατοχή – Αντίσταση. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, Ουάσινγκτον, 1984* (σσ. 248–257). Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ. σ.251

⁹² Για το λόγο αυτό το Πρώτο Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων τον καταδίκασε σε θάνατο, ενώ ταυτόχρονα το ίδιο δικαστήριο ζήτησε τη μετατροπή της ποινής σε ισόβια δεσμά αναγνωρίζοντας την «λαμπράν πολεμικήν δράσιν του» μέχρι την συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς. Το Συμβούλιο Χαρίτων συνήλθε στις 19 Αυγούστου του 1945 και μετέτρεψε την ποινή σε ισόβια κάθειρξη και οδηγήθηκε στις Φυλακές Ζελιώτη της Αθήνας

⁹³ Χαρακτηριστικός ήταν ο τύπος που επιλέχθηκε για τον διορισμό της κυβέρνησης, καθώς παρέμεινε απaráλλακτος σε όλες τις κατοχικές κυβερνήσεις. Το διάταγμα διορισμού φέρει την υπογραφή του ίδιου του πρωθυπουργού, ο οποίος, έτσι, εμφανίζεται να διορίζει τον εαυτό του. Οι τυπικές διαδικασίες, ωστόσο, στερούνται ουσιαστικής σημασίας, αφού η χώρα δεν διαθέτει Σύνταγμα και κάθε κυβέρνηση λειτουργεί ως απλός τοποτηρητής των δυνάμεων κατοχής και όχι ως κυρίαρχη εξουσία. Το διάγγελμα του Γ. Τσολάκογλου που φέρει την υπογραφή του, είναι χωρίς την ύπαρξη ανώτερης συνταγματικής νομιμοποίησης καθώς ο Βασιλιάς και κυβέρνηση είχαν εγκαταλείψει την Ελλάδα. βλ. Κείμενα συνταγματικής ιστορίας, Αντώνης Παντελής, Στέφανος Κουτσομπίνης, Τριαντάφυλλος Γεροζήσης, τόμος 2, εκδόσεις Αντώνη Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1993, σελ 382-383, 501 και Σταυρουλάκης, Δ. (2021). *Η ιδιαιτερότητα του μεταπολεμικού Συντάγματος του 1952: Κράτος, δίκαιο και πολιτικοί θεσμοί στην Ελλάδα από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι την απριλιανή δικτατορία* (Διδακτορική διατριβή, Νομική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών). Αθήνα.σ.28

Σε αυτό (βλ. Εικόνα 5), διαπιστώνει ότι, μετά την αποχώρηση των Βρετανών, η συνέχιση των στρατιωτικών επιχειρήσεων είναι αδύνατη και επιχειρεί να απονομιμοποιήσει την αντίσταση εναντίον των κατακτητών, επιρρίπτοντας την ευθύνη για τις συμφορές του έθνους στην εξόριστη κυβέρνηση και τον Βασιλιά, παρουσιάζοντας τον αγώνα ως μάταιο. Παρουσιάζει τη νέα κυβέρνηση ως αναγκαστική λύση και ως προϊόν της βούλησης *«όλων των Στρατηγών και Αξιωματικών του αγωνισθέντος Ελληνικού Στρατού»*, η οποία ταυτίσθηκε ρητορικά με την *«κυρίαρχον θέλησιν του Ελληνικού λαού»*. Εμφανίζει τον εαυτό του ως εγγυητή της ευημερίας του ελληνικού λαού, υποστηρίζοντας ότι η διοίκηση υπό τις κατοχικές αρχές διασφαλίζει ησυχία, τάξη και ασφάλεια – θεμέλια της εθνικής ευτυχίας. Επικαλούμενος τη λογική του «μικρότερου κακού», ισχυρίζεται ότι αναλαμβάνει την εξουσία για να αποτρέψει αιματοχυσία και να προστατεύσει τον λαό από τις συνέπειες του πολέμου. Ο δε πληθυσμός καλούνταν να παραμείνει *«μακράν παντός ξένου συμφέροντος»* και να συστρατευθεί στο έργο της *«αναστηλώσεως της φιλτάτης μας Πατρίδος»*. Τέλος, παρουσιάζοντας τη συνθηκολόγηση ως εθνική σωτηρία και προσπαθεί να εμφανίσει την κυβέρνηση ως ανεξάρτητη και αφοσιωμένη στα εθνικά συμφέροντα, αν και τελικά ευχαριστεί δημόσια τους κατακτητές για το ενδιαφέρον τους προς τον ελληνικό λαό⁹⁴.

Το διάγγελμα αντικατόπτρισε τον στρατοκρατικό προσανατολισμό του δημόσιου λόγου της νέας κυβέρνησης. Ως *«εντολή και μοναδικός προορισμός»* της κυβέρνησης προσδιοριζόταν η *«αποκατάστασις της ησυχίας και της τάξεως»*, με τη ρητή συναίνεση των κατοχικών δυνάμεων.

⁹⁴ Η κυβέρνηση Τσολάκογλου, λειτούργησε και ως ένας μηχανισμός διασφάλισης των επαγγελματικών συμφερόντων των αξιωματικών και στελεχών του στρατού, που μετά τη διάλυση του ελληνικού στρατού βρέθηκαν χωρίς θεσμική θέση. Πολλοί αξιωματικοί τοποθετήθηκαν σε επισιτιστικές υπηρεσίες, νομαρχίες και άλλες θέσεις στον δημόσιο τομέα, ενώ βαθμοφόροι αποσπάστηκαν στη Χωροφυλακή ή εντάχθηκαν σε άλλους μηχανισμούς ασφαλείας του κράτους Κατοχής. Μετά το κλείσιμο της Σχολής Ευελπίδων το 1941, οι ευέλπιδες εγγράφηκαν αυτοδίκαια στα πανεπιστήμια, όπως το Πολυτεχνείο, σύμφωνα με τα μέτρα και τις διευκολύνσεις που επέβαλε το νέο καθεστώς.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Εν Αθήναις τῇ 29 Ἀπριλίου 1941

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 146

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝἙλληνες Μαχηταί,
Ἑλληνικὲ Λαέ,

Οἱ ὑπεύθυνοι τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς ἔφυγαν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ ἐγκατέλειψαν τὸ πάτριον ἐδαφος. Ὑπὸ τὴν ἀσφαλὴ προστασίαν τῆς θαλάσσης ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἀντιπάλου, ἀπαυτοῦν ἀπὸ ὅλους μας νὰ συνεχισθῇ ὁ ἀγὼν, τὸ μάταιον τοῦ ὁποῖου Σεῖς ὅλοι οἱ παραινεῖντες ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους ἔχετε κατανοήσει.

Ἡ σκληρὰ πραγματικότητα εἶνε, ὅτι, μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ἀγγλῶν, δὲν δύναται νὰ γίνη οὐδεὶς πλέον λόγος περὶ συνεχίσεως τοῦ ἀγώνος.

Κυβέρνησις ποῦ ἐτράπη εἰς φυγὴν οὐδὲν δικαίωμα ἔχει νὰ ἀπαυτῇ ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν θυσίας αἱ ὁποῖαι ἰσοδυναμοῦν μὲ σφαγιασμὸν καὶ αὐτοκτονίαν.

Ἑλληνες,

Πρέπει ν' ἀναλάβωμεν τὴν τύχην τῆς Χώρας σθεναρῶς εἰς τὰ χέρια μας καὶ ν' ἀτενίζωμεν κατὰματα τὴν σκληρὰν πραγματικότητα.

Διὰ ν' ἀνταποκριθῶμεν εἰς ταῦτα ἀπεφάσισα ἀπὸ κοινοῦ μεθ' ὅλων τῶν Στρατηγῶν καὶ Ἀξιωματικῶν τοῦ ἀγωνισθέντος Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ νὰ σχηματίσω ὑπὸ τὴν Προεδρίαν μου Κυβέρνησιν, ἣτις θὰ ἐξασκῇ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀνεξάρτητα τῆς μέχρι τοῦδε Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐδραζομένην ἐπὶ μόνῃς κυριάρχου θελήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Αὕτῃ θὰ εἶνε ἡ μόνη νόμιμος Κυβέρνησις ἐν Ἑλλάδι καὶ θὰ ἔχη ὡς ἐντολήν καὶ μοναδικὸν προορισμὸν, τῇ συγκαταθέσει τῶν δυνάμεων κατοχῆς, ν' ἀποκαστήσῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν τάξιν εἰς τὸν δυστυχισμένον αὐτὸν τόπον καὶ νὰ χωρίσῃ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν τὴν ἀσφάλειαν διὰ μᾶς ὑπευθύνου καὶ δραστηριᾶς ἐνεργείας, ὥστε κανεὶς νὰ μὴ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑπὸ τὰς σημερινὰς δυσκόλους καὶ τραγικὰς στιγμὰς, ὡς ἀπροστίτευτον.

754

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ)

Καθένας ἀπὸ Σᾶς θὰ αἰσθάνεται ὅτι ὑφίσταται Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἣτις στοργικῶς καὶ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις θὰ προσπαθῇ νὰ σᾶς ἀνακουφίσῃ ἀπὸ τὸ βαρὺ φορτίον ποῦ ἐπεσώρευσεν ὁ πόλεμος.

Ἑλληνες,

Μὲ γνωρίζετε ὡς διοικητὴν στρατευμάτων καὶ γνωρίζετε τοὺς λοιποὺς στρατηγούς, ὡσαύτως ὡς διοικητὰς στρατευμάτων, ἅτινα πάντα ἡμῖν ἔβησαν τοῦ πατρίου ἐδάφους εἰς ἡρώεα καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας. Διὰ τῶν ἀγώνων τούτων ἐπετύχατε νὰ κρατήσῃτε ψηλὰ τὴν τιμὴν τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ ν' ἀναδειχθῇτε ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν ἡρώων ἀγωνιστῶν τοῦ Μαραθῶνος, τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν. Δι' ὃν λόγον ὑπεχρεώθητε τελικῶς ὡς ἐναπομείνας εἰς τὸ μέτωπον ἀνώτερος διοικητῆς τῶν στρατευμάτων νὰ δώσω εἰς Σᾶς τὴν διαταγὴν νὰ καταθέσῃτε τὰ ὅπλα, διὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς λόγον σᾶς προσκαλῶ σήμερον νὰ με ἀκολουθήσῃτε πρὸς ἀναστήλωσιν τῆς φυλᾶτος μας Πατρίδος. Ὁ λόγος οὗτος εἶνε, ὅτι ἔπρεπε πλέον νὰ σταματήσῃ ἡ ἄσκοπος αἱματοχυσία.

Ἐφεξῆς δέ, μαζορὰν παντὸς ξένου συμφέροντος καὶ ὀδηγούμενοι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὸ ἀκριβὲς Ἑλληνικὸν συμφέρον, ἃς προσπαθήσωμεν νὰ ζήσῃ ἡ Ἑλλὰς καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐκ νέου εἰς τὸν Λαὸν τῆς ἡ εἰρήνῃ καὶ ἡ ἐργασία.

Κανένας νὰ μὴ διστάσῃ.

Πάντες ἃς συμβάλλωμεν μὲ ὅλας μας τὰς δυνάμεις εἰς τοῦτο.

Βασίζομαι εἰς τὸν πατριωτισμὸν κάθε ἐνὸς ἀπὸ σᾶς.

Εν Αθήναις τῇ 29 Ἀπριλίου 1941.

Ο ΠΡΕΣΒΥΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Εικόνα 5 Διάγγελμα Γ. Τσολάκογλου (29/4/1941)

Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο

Την επόμενη μέρα σχηματίσθηκε η νέα κυβέρνηση, της οποίας έξι από τα δέκα μέλη ήταν ανώτεροι στρατιωτικοί⁹⁵. Στην Εικόνα 6 παρουσιάζεται το φύλλο της 30^{ης} Απριλίου 1941 της καθημερινής εφημερίδας Αθηνών «Η ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ», με τη σύνθεση της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης αλλά και σχολιασμός του διαγγέλματος του νέου πρωθυπουργού προς τον ελληνικό λαό.

Στην Εικόνα 7 παρουσιάζεται το νομοθετικό διάταγμα της Ελληνικής Πολιτείας αναφορικά με τις αρμοδιότητες της Κυβέρνησης και των Υπουργών. Η Κυβέρνηση, ως όργανο που αντιπροσωπεύει την ενότητα του Ελληνικού Λαού, έχει την εξουσία να εκδίδει διατάγματα, αποφάσεις και νομοθετικές ρυθμίσεις που δεσμεύουν το σύνολο της χώρας. Το τέταρτο και το πέμπτο άρθρο καθιστούν σαφές ότι «Κανονιστικά Διατάγματα» έχουν ισχύ ίση με τους νόμους, επιτρέποντας στην Κυβέρνηση να νομοθετεί σε θέματα που έχουν ανατεθεί σε αυτή χωρίς να χρειάζεται η έγκριση της Βουλής. Τέλος, το έβδομο άρθρο περιλαμβάνει διατύπωση πίστης και υπακοής στην πατρίδα και στα θεσμικά όργανα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Μαΐου 1941 **ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ** **Ἀριθμὸς φύλλου 151**

[illegible]

Εικόνα 7: Άρθρα 1-7 του Νομοθετικού Διατάγματος 1/1941 περί αρμοδιοτήτων της Κυβερνήσεως
Πηγή : Εθνικό Τυπογραφείο

Η κυβέρνηση «υποχρεώθηκε» σε μια πολιτική στενής συνεργασίας με τις δυνάμεις του Άξονα⁹⁷ η οποία μεταπολεμικά χαρακτηρίστηκε ως προδοσία και η ίδια η κυβέρνηση ως δωσιλογική⁹⁸. Έτσι, με τον τρόπο αυτό υπήρξε θεσμική συνέχεια και παρέμεινε σε λειτουργία, προκειμένου να αξιοποιηθεί από τις δυνάμεις κατοχής ο υφιστάμενος διοικητικός μηχανισμός και δεν απαιτήθηκε η συγκρότηση από τις δυνάμεις κατοχής ενός νέου για την κάλυψη του κενού εξουσίας, καθώς αρκέστηκαν στην επιλογή ορισμένων προσώπων για την πλήρωση των κενών θέσεων του⁹⁹.

Σύμφωνα με τον Υπουργό Εξωτερικών του Ράιχ, φον Ρίμπεντροπ, (von Ribbentrop) η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου θα βοηθούσε επιπλέον στο «να διατηρήσουμε σε λειτουργία την ελληνική διοικητική μηχανή»¹⁰⁰. Το Βερολίνο, όμως, δεν είχε κανένα συμφέρον να παραχωρήσει στην ελληνική κυβέρνηση κυριαρχικά δικαιώματα. Για το λόγο αυτό, δεν διορίστηκε Έλληνας υπουργός Εξωτερικών, και η κυβέρνηση συνεργασίας των Αθηνών —επονομαζόμενη επίσης και κατοχική κυβέρνηση— δεν καλλιέργησε διπλωματικές σχέσεις με τις δυνάμεις του Άξονα ή άλλα κράτη.

Η πρώτη «θεσμική» επιτυχία της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης προσδίδοντάς της μια σφραγίδα κύρους, ήρθε νωρίτερα και από την ορκωμοσία της. Ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος (παλαιός μητροπολίτης Τραπεζούντας που διετέλεσε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος από το 1938 έως το 1941) σε μια πράξη πολιτικού συμβολισμού, αρνήθηκε να ορκίσει την κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου¹⁰¹, και

⁹⁷ Fleischer, H. (1986). *Im Kreuzschatten der Mächte: Griechenland 1941–1944 (Okkupation – Resistance – Kollaboration)* (Bd. 1–2). Frankfurt am Main–Bern–New York: Lang., p.185.

⁹⁸ Την ίδια ημέρα που ανακήρυξε επίσημα την “Ελληνική Πολιτεία”, εκπρόσωποι των δύο πολιτικών παρατάξεων (Βενιζελικοί, Λαϊκό Κόμμα) αναγνώρισαν την κυβέρνησή του ως «κυβέρνηση εθνικής ανάγκης» - Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα* (8 Μαΐου 1941). Αθήνα

⁹⁹ Σύμφωνα με τα Γερμανικά Αρχεία, ο φον Ρίμπεντροπ, περιέγραψε την πρωτοβουλία του Τσολάκογλου ως ένα ως “ουρανόπεμπτον δώρον”, δεδομένου ότι όσον αφορά τα γερμανικά συμφέροντα θα είχαν έναν ιδανικό συνομιλητή. Υποστήριξε ότι η ύπαρξη μιας γερμανόφιλης ελληνικής κυβέρνησης θα είχε πολεμικά πλεονεκτήματα, καθώς αυτή θα μπορούσε να εκδώσει διακήρυξη που θα εμπόδιζε τη συνέχιση της άσκοπης αιματοχυσίας και θα έβαζε τέλος στις πολεμικές συγκρούσεις. Επιπλέον, μέσω αυτής της θα ήταν πιο εύκολη η κατάληψη των ελληνικών νησιών και πλοίων. Από πολιτικής άποψης, Σε πολιτικό επίπεδο, ο Γ. Τσολάκογλου ήταν ένας ευυπόληπτος άνδρας, για την πίστη του οποίου απέναντι στις δυνάμεις του Άξονα ήταν πεπεισμένος βλ. *Auswärtiges Amt*. (1969). *Akten zur deutschen auswärtigen Politik, 1918–1945. Serie D: 1937–1941, Bd. XII/2: Die Kriegsjahre, fünfter Band, zweiter Halbband: 6. April bis 22. Juni 1941*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprechtsehl. p.539

¹⁰⁰ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [PA AA]. (1941, 26. August). R 29880, Unterstaatssekretär, *Akten betreffend Griechenland vom Februar 1940 bis September 1942*, RAM 366/R, Nr. 894b

¹⁰¹ Με την έναρξη της ιταλικής επίθεσης κατά της Ελλάδας, ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος εξέφρασε με τρεις σαφείς αρνήσεις την αντίθεσή του στη γερμανική Κατοχή. Σε ραδιοφωνικό και γραπτό διάγγελμα του, δήλωσε την πλήρη συμπαράσταση της Εκκλησίας στον εθνικό αγώνα, ξεκινώντας με τη συμβολική φράση «Η Εκκλησία ευλογεί όπλα τα ιερά». Όταν οι Γερμανοί κατέλαβαν την Αθήνα (27 Απριλίου

αντικαταστάθηκε άμεσα από τον μεγάλο του αντίπαλο στην εκκλησιαστική ιεραρχία, το Δαμασκηνό, (κεντρικό πρόσωπο των κάθε είδους παρασκηνίων σέ όλη τη διάρκεια τής Κατοχής και στην Απελευθέρωση), ο οποίος θα έμπαινε σύντομα στο προσκήνιο όχι μόνο ως εκκλησιαστικός ηγέτης αλλά και ως μελλοντικός Αντιβασιλέας της χώρας.¹⁰²

Από τις πρώτες κιόλας ημέρες της συγκρότησής της, η κυβέρνηση κατακλύσθηκε από «συγχαρητήρια τηλεγραφήματα» πνευματικών, θρησκευτικών και οικονομικών παραγόντων, οι οποίοι προέβησαν ως κύριο επιχείρημα ότι η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να παραμείνει ακυβέρνητη¹⁰³. Ο ίδιος ο Γ. Τσολάκογλου επιδίωξε να αποκτήσει αν όχι την ανοικτή υποστήριξη και συμμετοχή, τουλάχιστον την ανοχή ή την «ευμενή ουδετερότητα» του παλαιού πολιτικού κόσμου. Ύστερα από πολυάριθμες προσωπικές επαφές και κάποιες πιο επίσημες συσκέψεις, με χαρακτηριστικότερη εκείνη της 7ης Μαΐου με εκπροσώπους των παλαιών κομμάτων – Λαϊκών και Φιλελευθέρων- κατόρθωσε να αποσπάσει τη σιωπηρή συναίνεσή τους, δηλαδή την αποφυγή κάθε μορφής ανοιχτής αντιπαράθεσης με την κυβέρνησή του ¹⁰⁴. Η μεταγενέστερη εξέλιξη

1941), αρνήθηκε να συμμετάσχει στην τελετή παράδοσης της πόλης, τονίζοντας πως «οι Έλληνες Ιεράρχες δεν παραδίδουν πόλεις στον εχθρό, καθήκον των είναι να εργασθούν δια την απελευθέρωσίν των». Παράλληλα απέκλεισε τη δυνατότητα δοξολογίας για την είσοδο των Γερμανών υπογραμμίζοντας ότι «δοξολογία δεν έχει θέσιν επί τη υποδουλώσει της Πατρίδος μας» και ότι η στιγμή αυτή θα έρθει μόνο με την απελευθέρωση και αρνήθηκε να ορκίσει την κυβέρνηση Τσολάκογλου ως μη νόμιμη, αφού δεν είχε εγκριθεί από τον λαό ή τον Βασιλιά, αλλά είχε επιβληθεί από τον κατακτητή. Το 1945, υπήρξε υποψηφιότητά του για διάδοχος του Οικουμενικού Πατριάρχη Βενιαμίν, αλλά απορρίφθηκε λόγω της ελληνικής του υπηκοότητας και αντιδράσεων από μητροπολίτες του πατριαρχικού κύκλου Βλ. Βοβολίνης, Κ. Α. (1952). *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της ελευθερίας 1453–1953*. Αθήνα: Παν. Αθ. Κλεισιούνης σ.269-271, Γρηγοριάδης, Σ. Ν. (1986). *Συνοπτική ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941–45)*. Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, σελ. 46-47., Βουρνάς, Τ. (2000). *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας: Πόλεμος 1940–1941, Κατοχή, Εθνική Αντίσταση, Απελευθέρωση – Δεκέμβριος 1944 – Βάρκιζα* (τ. 3, 4η έκδ.). Αθήνα: Πατάκης, σ. 55, εφημερίδα *Μακεδονία* (7 Ιουνίου 1945). Θεσσαλονίκη

¹⁰² Μαργαρίτης, Γ. (2009). *Προαγγελία θωελλωδών ανέμων: Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ.162-163

¹⁰³ Ο δημοσιογράφος και ακαδημαϊκός Σπύρος Μελάς δημοσίευσε επαινετικό άρθρο με τίτλο «Ο στρατηγός», αφιερωμένο στην προσωπικότητα και την προσπάθεια του, ενώ ήταν μεταξύ εκείνων που τον επισκέφθηκε στο γραφείο του, όπου τον συνεχάρη για το σχηματισμό της κυβερνήσεως. (βλ. Καθημερινή. (1941, 30 Απριλίου). Αθήνα.)

¹⁰⁴ «Ο πρωθυπουργός κ. Τσολάκογλου εδέχθη χθες τους πολιτικούς ηγέτες της χώρας, κ. κ. Πάγκαλον, Γονατάν, Οθωναίον, Κ. Τσαλδάρη, Γ. Παπανδρέου, Π. Κανελλόπουλον, Β.Δηλιγιάννη, Γ. Πεσματζόγλου, Γ. Μερκούρη, Βελέτζαν και Περ. Ράλλην. Μετά τας συνομιλίας εδόθη εις τον Τύπον η κάτωθι επίσημος ανακοίνωσις: ‘Ο κ. Πρωθυπουργός ήκουσε μετά προσοχής τας γνώμας των ανδρών τούτων, αφού εξέθεσε την κατάστασιν και τας ακολουθητέας κατευθύνσεις της κυβερνήσεως. Πάντες ανεγνώρισαν ότι η κυβερνήσις Εθνικής Ανάγκης είναι επιβεβλημένον να υποστηριχθή εκ μέρους πάντων των Ελλήνων άνευ επιφυλάξεων και ειλικρινώς. Επίσης πάντες ανεγνώρισαν το σφάλμα του εκπεσόντος καθεστώτος να κηρύξει τον πόλεμον κατά της Γερμανίας και διακήρυξαν το χάσμα, το οποίον χωρίζει την Ελλάδα από την κυβέρνησιν των εν Κρήτη εγκατασταθέντων φυγάδων. Πολλοί εξ αυτών εξεδήλωσαν τον ζωηρόν αποτροπιασμόν των, διότι οι φυγάδες ούτοι δεν συνεταύτισαν τας τύχας των με τον Ελληνικόν λαόν, τον οποίον εκτός της συμφοράς του πολέμου, απεγύμνωσαν δια της αφαιρέσεως

κατέδειξε ότι η πλειονότητα του κοινοβουλευτικού κόσμου ήταν έτοιμη να συνεργαστεί με τις δυνάμεις κατοχής. Η εξέλιξη αυτή αποτράπηκε κυρίως χάρη στη βρετανική παρέμβαση και ιδίως στη στρατηγική διορατικότητα του Ούνιστον Τσώρτσιλ, ο οποίος, στοχεύοντας στη μεταπολεμική συγκρότηση της Ευρώπης, επιδίωξε να διαφυλάξει το ελληνικό συντηρητικό πολιτικό σύστημα από τον στιγματισμό της συνεργασίας με τον κατακτητή. Με αυτόν τον τρόπο, διασφαλίστηκαν τα απαραίτητα κοινοβουλευτικά ερείσματα για τη βρετανική πολιτική στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο, ώστε να έχει η βρετανική πολιτική κοινοβουλευτικά στηρίγματα μετά τον πόλεμο.

Από τον βρετανικό Τύπο ο Γ. Τσολάκογλου χαρακτηρίστηκε ως «Έλληνας Κουίσλινγκ»¹⁰⁵. Η εξόριστη κυβέρνηση αν και αποκομμένη από τα γεγονότα που λάμβαναν χώρα στην κατεχόμενη Ελλάδα, και χωρίς ουσιαστική επιρροή στις εξελίξεις, παρέμενε το θεσμικό σύμβολο της εθνικής νομιμότητας και έχαιρε της αναγνωρίσεως όλων των συμμάχων χωρών. Έτσι, προχώρησε στον αποκλεισμό όλων των στρατιωτικών μελών της κατοχικής κυβέρνησης από τις γραμμές του ελληνικού Στρατού και τους αφαίρεσε – όπως και τα λοιπά μέλη της κυβέρνησής- την ελληνική ιθαγένεια.

Από την πλευρά της η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου κατάργησε τη μοναρχία¹⁰⁶ και μπροστά στο υφιστάμενο κενό εξουσίας προχώρησε σε έναν θεσμικό ελιγμό, την ανακήρυξη της «Ελληνικής Πολιτείας»¹⁰⁷, ένα μόρφωμα, όπου το Υπουργικό Συμβούλιο μπορούσε να νομοθετεί και ταυτόχρονα να ασκεί εκτελεστικά καθήκοντα.

του Δημοσίου Χρήματος» (βλ. Πυρομάγλου, Κ. (1965). *Ο Γεώργιος Καρτάλης και η εποχή του, 1934–57*. Αθήνα: Ιστορική Έρευνα. σ. 136-137). Ακόμη και ο στρατηγός Πλαστήρας, ο “Μαύρος Καβαλάρης” και ήρωας κατά τις επιχειρήσεις στην Μικρά Ασία, καλούσε τον λαό με επιστολή του να συνεργαστεί με τους κατακτητές Συγκεκριμένα έγραφε: «Είμαι της γνώμης ότι πρέπει να γίνει κυβέρνησις φιλογερμανική, για να καταστήσωμεν ολιγώτερον οδυνηράν την ήτταν. Αυτό θα πρέπει να γίνει και αν ακόμη θα ηξεύραμε ότι ο πόλεμος θα ετελείωνε και μετά τινος μόνο μήνας με τελείαν ήτταν του Άξονος (όπερ απίθανον)» (βλ. εφημερίδα Καθημερινή. (1998, 14 Σεπτεμβρίου). Αθήνα.

¹⁰⁵ Βλ. *The Times*. (1941, April 30). London. Ο όρος Κουίσλινγκ (Quisling), γεννήθηκε από τον Βίντκουν Κουίσλινγκ, τον Νορβηγό Ταγματάρχη του νορβηγικού στρατού που ταυτίστηκε με τη συνεργασία με τους ναζί και κληροδότησε το όνομά του στην προδοσία. Με το Φασιστικό Κόμμα (Nasjonal Samling) του οποίου ήταν αρχηγός ανακήρυξε τον εαυτό του αρχηγό της κυβέρνησης και διέταξε τις ένοπλες Δυνάμεις της χώρας του να σταματήσουν να μάχονται εκπλήσσοντας ακόμα και τους ίδιους τους Γερμανούς.

¹⁰⁶ Η κατάργηση της μοναρχίας δε συνέβη ωστόσο μέσω επίσημης κυβερνητικής πράξης. Ο Γεώργιος Β΄ απλά «αγνοήθηκε». Αντί στο όνομα του βασιλέως ανακοινώνονταν π.χ. οι δικαστικές αποφάσεις στο όνομα του «Ελληνικού Έθνους». βλ. Αλιβιζάτος, Ν. Κ. (1995). *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922–1974): Όψεις της ελληνικής εμπειρίας* (3η έκδ.). Αθήνα: Θεμέλιο. σ.141.

¹⁰⁷ Ο όρος «Ελληνική Πολιτεία» αποτέλεσε το όνομα του Ελληνικού κράτους και κατά την περίοδο 1828-1832 της Κυβέρνησης Καποδίστρια βλ. Ν.Δ. 1 της 30/4/1941.

Το όνομα «Ελληνική Πολιτεία» αποδόθηκε για να μην χρησιμοποιείται πλέον το όνομα «Βασίλειον της Ελλάδος», δεδομένου ότι ο Βασιλιάς είχε φύγει μαζί με τη κυβέρνηση Τσουδερού και δεν αναγνωριζόταν από τις γερμανικές αρχές Κατοχής. Ήταν δηλαδή μια «νομική κατασκευή», με σκοπό να προσδώσει έναν αέρα θεσμικής νομιμότητας σε μια κυβέρνηση που είχε συγκροτηθεί εν μέσω κατοχής και χωρίς καμία λαϊκή εντολή. Η μετονομασία του κράτους από «Βασίλειον της Ελλάδος» σε «Ελληνική Πολιτεία» (ονομασία με ιστορικό προηγούμενο κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του Ιωάννη Καποδίστρια), σηματοδότησε συμβολικά τη διαφοροποίηση από το προηγούμενο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, το οποίο είχε διεκδικήσει να δημιουργήσει ένα νέο πολιτειακό καθεστώς¹⁰⁸. Η κυβέρνηση Μεταξά θεωρήθηκε ως «υπεύθυνη της εθνικής συμφοράς». Για το λόγο αυτό, η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου προχώρησε την συγκρότηση Ειδικού δικαστηρίου «δια την εκδίκασιν των αδικημάτων των καταχραστών από 4^{ης} Αυγούστου και εφεξής» διαχωρίζοντας και σε θεσμικό επίπεδο (ΦΕΚ 165/Α/15-5-1941, βλ. Εικόνα 8). Παρόλα αυτά, σε ευρύτερο επίπεδο, η αποχώρηση του Βασιλιά και της νεοσύστατης κυβέρνησης Τσουδερού, δεν επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στη λειτουργία και στη δομή του κρατικού μηχανισμού.

Εικόνα 8: ΦΕΚ σύστασης Ειδικού Δικαστηρίου για τους καταχραστές από 4/8/ 1936 έως 29/4/ 1941 (Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο)

¹⁰⁸ βλ. Λιάκος, Α. (2019). *Ο ελληνικός 20ός αιώνας*. Αθήνα: Πόλις, σ. 395

Σύντομα, οι αρχικές διακηρύξεις της κυβέρνησης προσαρμόστηκαν στη νέα πραγματικότητα. Το αρχικό επιχείρημα για εξασφάλιση ειδικής σχέσης με τη Γερμανία που θα προστάτευε τη χώρα από την επιβουλή των γειτόνων της, ακυρώθηκε γρήγορα, καθώς αρχικά τα βουλγαρικά και στη συνέχεια τα ιταλικά στρατεύματα ανέλαβαν τη στρατιωτική κατοχή της χώρας ¹⁰⁹. Η βουλγαρική ζώνη κατοχής θύμιζε προσάρτηση χώρας.

Μέσα στους πρώτους μήνες της θητείας της, η κυβέρνηση εκσυγχρόνισε το θεσμικό πλαίσιο για την καταστολή της «αναρχίας», προσαρμόζοντάς το στις νέες συνθήκες της Κατοχής. Ειδικές διατάξεις ποινικοποίησαν την οποιαδήποτε δημόσια κριτική εναντίον των κατοχικών στρατευμάτων και κάθε έκφραση πολιτικών απόψεων που αφορούσαν ξένη δύναμη, αποκλείοντας φυσικά τους υποστηρικτές του Άξονα ¹¹⁰. Οι μαζικές διοικητικές εκτοπίσεις (κληρονομικό δικαίωμα από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου), συνεχίστηκαν εξίσου μαζικά, μετά την αποκέντρωση των αρμοδίων «Επιτροπών Ασφαλείας» και τη μετατόπιση της αποφασιστικής αρμοδιότητας από τους νομάρχες στη Χωροφυλακή (Ν.Δ. 207/19.6.41). συνεχίστηκαν με αποκέντρωση των αρμοδιοτήτων από τους νομάρχες στη Χωροφυλακή. Επιπλέον, νομοθετήθηκε η δίωξη όποιου θεωρείτο ύποπτος για κομμουνιστική ή ανατρεπτική δράση, καλύπτοντας κοινωνικές, οικονομικές και θρησκευτικές ιδέες (βλ. Ν.Δ. 345/1.8.41). Αυτές οι πολιτικές αντανακλούσαν τη στενή συνεργασία και υποταγή της κυβέρνησης στις δυνάμεις κατοχής ¹¹¹.

¹⁰⁹ Ο Υπουργός Εθνικής Αμύνης χωρίς στρατό στις διαταγές του, ο υποστρατηγός Γ. Μπάκος θα επιχειρήσει αργότερα να καλύψει το κενό με τη δημιουργία μιας «ελληνικής εθελοντικής λεγεώνας», προοριζόμενης για το Ανατολικό Μέτωπο – σχέδιο που θα μείνει όμως στα χαρτιά, εξαιτίας (και) της ιταλικής αντίδρασης.

¹¹⁰ Ειδικές διατάξεις (Ν.Δ. 33/13.5.41 και 178/14.6.41) ποινικοποίησαν την «καθ' οιονδήποτε τρόπον δημοσίως, προφορικώς ή εγγράφως, διά λόγων ή έργων, αμέσως ή εμμέσως» επίκριση των κατοχικών στρατευμάτων και κάθε εκδήλωση «αντιλήψεων ή συναισθημάτων εν σχέσει προς τον διεξαγόμενον Πόλεμον» ή «εξωτερίκευσιν πολιτικών απόψεων αφορμών Ξένην Δύναμιν» – εξαιρώντας προφανώς, τους υποστηρικτές του Άξονα.

¹¹¹ Καθοριστική ήταν η πρόθεσή της κυβέρνησης να επιβάλλει την τάξη με τη βία των γερμανικών στρατευμάτων, όποτε το θεωρούσε αναγκαίο. Στις 23 Αυγούστου 1941, ο Τσολάκογλου έδωσε σαφείς οδηγίες προς τους επάρχους, νομάρχες και κοινοτάρχες της Μακεδονίας, δίνοντάς τους εντολή να ζητούν τη συνδρομή των κατοχικών αρχών για την επιβολή της τάξης, όταν τα τοπικά όργανα αποδεικνύονταν ανεπαρκή. «Όταν παρίσταται ανάγκη επιβολής του Κράτους του Νόμου διά καταναγκαστικών μέτρων», προστάζει, «μη διστάζετε να ζητήτε την συνδρομήν των αρχών της Κατοχής, όταν τα διατιθέμενα παρ' υμίν όργανα καθίστανται ανεπαρκή ή ανίκανα να επιβάλουν την τάξιν και να εφαρμόσουν τα υπό της Κυβερνήσεως διατασσόμενα μέτρα». Τόνιζε ότι η βοήθεια από τα γερμανικά όπλα ήταν λογική και απαραίτητη και δεν έπρεπε να θεωρηθεί ως επέμβαση στα εσωτερικά της χώρας. Αυτή η στάση αντικατοπτρίζει την υποταγή και συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις για τη διατήρηση της τάξης και την επιβολή της κυβέρνησης βλ. Δορδανάς, Σ. Ν. (2007). *Το αίμα των αθώων: Αντίποινα των γερμανικών αρχών κατοχής στη Μακεδονία, 1941–1944*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 94.

Κυρίως όμως, από τους πρώτους μήνες, η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου αντιμετώπισε δύο μεγάλα προβλήματα: α) τη ρύθμιση της αγοράς ειδών πρώτης ανάγκης και την πρόληψη επισιτιστικής κρίσης¹¹², και β) το ζήτημα διατήρησης της εδαφικής ακεραιότητας απέναντι στις ιταλικές επιδιώξεις προσάρτησης περιοχών όπως τα νησιά του Ιονίου και η Σάμος. Η διαχείριση και των δύο αυτών ζητημάτων υπήρξε ανεπαρκής, με λήψη πενιχρών μέτρων που απέτυχαν να αποτρέψουν τη λαίλαπα που ακολούθησε¹¹³. Παρά τις προσπάθειες να διατηρηθεί η δραχμή ως κατοχικό νόμισμα, η κυβέρνηση δεσμεύτηκε από τις κατοχικές αρχές να προχωρήσει σε συνεχείς υποτιμήσεις, με αποτέλεσμα εκρηκτική αύξηση τιμών και πείνα, ενώ παράλληλα η χρυσή λίρα αποθησαυριζόταν. Ακολούθησε η σκληρότητα της μάχης της Κρήτης, και η καταδίκη (μέσα από μια διάθεση φιλοπατρίας), των «ακροτήτων σε βάρος των Γερμανών στρατιωτών από «εγκληματικά στοιχεία του τοπικού πληθυσμού», προκειμένου να αιτιολογηθεί η σκληρότητα των γερμανικών αντιποίνων.

Επιβεβαιώθηκε επίσης νομοθετικά η εξακολούθηση της δίωξης κάθε «υπόπτου κομμουνιστικής δράσεως» ή οπαδού «ανατρεπτικών κοινωνικών, οικονομικών και θρησκευτικών ιδεών, θεωριών και συστημάτων» (Ν.Δ. 345/1.8.41).¹¹⁴ Οι διεργασίες

¹¹² Αντιμέτωπος με τον λιμό το χειμώνα 1941-42, ο πρωθυπουργός Τσολάκογλου με εγκύκλιό του διατάζει τους αξιωματούχους να... αυτενεργήσουν μη δίνοντας την παραμικρή πρακτική υπόδειξη: «Έχω την απόφασιν να πυρπολήσω ολόκληρον το χάρτινον οικοδόμημα των γραφειοκρατικών διατυπώσεων. [...] Θυσιάζω όλους τους τύπους και όλας τας διατυπώσεις [...] Αι νομαρχίαι δέον ν' αποβούν κυψέλαι δημιουργικής εργατικότητος και να παύσουν να είναι κέντρα σχολαστικής εγγραφολογίας» (Τσολάκογλου, ό.π., σ. 172-3).

¹¹³ Η εφημερίδα Εστία Αθηνών της 8/5/1941 ανέφερε: «Σοβαράι δηλώσεις του στρατηγού Τσολάκογλου. Η συνεργασία Ελλάδος και Γερμανίας». Οι στενές οικονομικές σχέσεις με τους κατακτητές θεωρούνταν βέβαια «μονόδρομος» για την ανάκαμψη της χώρας. Κάποιες από τις πρώτες δηλώσεις Τσολάκογλου στις εφημερίδες ανέφεραν πως: «αι σχέσεις μεταξύ Γερμανίας και Ελλάδος να καταστούν έτι μάλλον στεναί και σταθεραί παρ' όσον ήσαν προηγουμένως, προς όφελος της χώρας μας, ήτις οφείλει πολλά εις την Γερμανίαν», συνεχίζοντας πως «[ό]σον αφορά την νέαν Ευρώπην, κηρύσσομαι υπέρ της νέας αυτής τάξεως, διότι είμαι πεπεισμένος, ότι ο Φύρερ, όστις θαυμάζει τον αρχαίον Ελληνικόν πολιτισμόν, θα δώσει ωσαύτως εις τον Ελληνικόν λαόν την δυνατότητα συμμετοχής εις την νέαν τάξιν.» Εξάλλου, η Ελλάδα «εκ φύσεώς της δεν είχε μιαν ισορροπημένην εθνικήν οικονομίαν» και «εζημιώθη σημαντικώς όσον αφορά το σπουδαιότερον προϊόν της, του οποίου είχε το μονοπώλιον της εξαγωγής, εκ της απωλείας παραγωγικών γαιών καπνοκαλλιεργείας εις το βόρειον αυτής τμήμα», ενώ έχασε και τον εμπορικό της στόλο. Θεωρήθηκε λοιπόν «αυτονόητον το ότι η Ελλάς πρέπει και θέλει σήμερον να προσαρμοσθεί εις το εθνικοσοσιαλιστικόν οικονομικόν σύστημα.» βλ. Μανουσάκης, Β. Γ. (2014). *Οικονομία και πολιτική στην Ελλάδα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1940-1944)* (Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). σελ. 85

¹¹⁴ Καθοριστικότερη, στις δεδομένες συνθήκες, αποδείχθηκε ωστόσο η διαθεσιμότητα των κυβερνητικών στελεχών να προσφύγουν στη βία των κατοχικών στρατευμάτων για να επιβάλουν την τάξη. Οι οδηγίες Τσολάκογλου προς τους επάρχους, νομάρχες και κοινοτάρχες της Μακεδονίας (23/8/1941) είναι απ' αυτήν την άποψη διαφωτιστικές: «Όταν παρίσταται ανάγκη επιβολής του Κράτους του Νόμου διά καταναγκαστικών μέτρων», [...] «μη διστάζετε να ζητήτε την συνδρομήν των αρχών της Κατοχής, όταν τα διατιθέμενα παρ' υμίν όργανα καθίστανται ανεπαρκή ή ανίκανα να επιβάλουν την τάξιν και να εφαρμόσουν τα υπό της Κυβερνήσεως διατασσόμενα μέτρα». Προλαβαίνοντας μάλιστα ενδεχόμενες αμφιβολίες των υφισταμένων του, τους διαβεβαιώνει πως αυτού του είδους η «ενίσχυσις» από τα κατοχικά όπλα «είναι

αυτές θα προετοίμαζαν τη συνέχεια τόσο σε επίπεδο κοινωνίας, όσο και σε επίπεδο κρατικού μηχανισμού.

Η ύπαρξη τυπικά μιας ελληνικής κυβέρνησης, με τους δικούς της κρατικούς μηχανισμούς – έστω και αν αυτοί βεβαίως δεν είχαν μεγάλα περιθώρια ανεξαρτησίας από τις αρχές κατοχής¹¹⁵ – αλλά και ο τυπικός (όχι όμως πάντα ουσιαστικός) σεβασμός του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας ερχόταν για παράδειγμα σε αντίθεση με τις πρακτικές που ακολουθούνταν κατά κόρον στη Σοβιετική Ένωση¹¹⁶

Η πλήρης αποξένωση της κυβέρνησης από το κοινωνικό σώμα εκδηλώθηκε το καλοκαίρι του 1942, καθώς το κίνημα της εθνικής αντίστασης (κυρίως στην ύπαιθρο) είχε πλέον ενηλικιωθεί, καθώς οι ειδικές συνθήκες που διαμορφώνονταν στην επαρχία καθιστούσαν ανίσχυρη τη δωσιλογική εξουσία. Ταυτόχρονα, η οικονομική κρίση είχε καταστεί και πολιτική. Η νέα κοινωνική πυραμίδα που είχε συγκροτηθεί στην Κατοχή, διέφευγε από την πολιτική διαχείριση και από τους πάγιους και γενικής ισχύος κανόνες¹¹⁷. Οι τριγμοί στην κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου έκαναν ολοένα και πιθανότερο το ενδεχόμενο συνολικής παραίτησης της κυβέρνησης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στις 18 Αυγούστου 1942, επτά πολιτικοί αρχηγοί (Θ. Σοφούλης, Γ. Καφαντάρης, Στ. Γονατάς, Δημ. Μάξιμος, Γ. Παπανδρέου, Ι. Ράλλης και Θ. Πάγκαλος)¹¹⁸, απέστειλαν κοινή επιστολή στον πρωθυπουργό να απαιτήσει από τις γερμανικές αρχές «την διακοπήν ή έστω την αναστολήν επί χρονικόν τι διάστημα» της καταβολής των «δαπανών κατοχής», προκειμένου ν' αποφευχθεί η «οικονομική συντριβή του

λογική και ενδεδειγμένη, πόρρω απέχουσα από του να θεωρείται επέμβασις εις τα εσωτερικά ημών πράγματα» (Δορδανάς Στράτος (2007) «Το αίμα των αθώων», εκδόσεις ΕΣΤΙΑ Αθήνα, σ. 94).

¹¹⁵Στις 16 Οκτωβρίου 1941, υπογράφοντας με τον υπουργό του Μουτούση παραχώρησε στον επιχειρηματία Γεώργιο Μιχ. Παπακωνσταντίνου, γιος του οποίου ήταν ο μετέπειτα υπουργός των κυβερνήσεων του Κέντρου και του Κωνσταντίνου Καραμανλή Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, το προνόμιο παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στην Πτολεμαΐδα βλ. Κούκουνας, Δ. (2012). *Η ελληνική οικονομία κατά την Κατοχή και η αλήθεια για τα κατοχικά δάνεια*. Θεσσαλονίκη: Ερωδός.

¹¹⁶ Οι ίδιοι οι Γερμανοί επιχείρησαν είδη από την αρχή της κατοχής να εμφανιστούν ως εγγυητές της ιδιοκτησίας, προσπάθεια που εντάθηκε προς το τέλος της κατοχής, όταν η κατοχική προπαγάνδα εμφάνιζε ως απειλή τις οργανώσεις της αντίστασης (κυρίως το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ). Βλ. ενδεικτικά το άρθρο με τίτλο: «Ο Γερμανικός Στρατός εγγυάται πλήρη ασφάλειαν των προσώπων και της ιδιοκτησίας», Εφημερίδα Πρωΐα, 7/5/1941.

¹¹⁷ Λιάκος, Α. (2022). *Ο ελληνικός 20ός αιώνας*. Αθήνα: Πόλις, σ. 353

¹¹⁸ βλ. εφ. Ακρόπολις. (1941, 8 Μαΐου). Αθήνα Στο δημοσίευμα αναφέρονται οι Πάγκαλος, Γονατάς, Οθωναίος, Μάξιμος, Ντ. Τσαλδάρης, Παπανδρέου, Π. Κανελλόπουλος, Β. Δεληγιάννης, Γ. Πεσμαζόγλου, Γ. Μερκούρης, Βελέτζας και Περ. Ράλλης. Ο Τσολάκογλου στα απομνημονεύματά του αναφέρει και άλλα ονόματα (πχ. Σβώλος, Καρτάλης), τα οποία όμως δεν είχαν δημοσιευτεί τότε. βλ. Φύτρος, Π. (2019). *Κατοχικό κράτος και κοινωνία μέσα από τη νομοθεσία της Ελληνικής Πολιτείας (Θέματα κρατικής οργάνωσης, επισιτισμού, μαύρης αγοράς, κοινωνικής και εργατικής πολιτικής)* (Διπλωματική εργασία, ΜΠΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας) σελ. 23

τόπου»¹¹⁹. Ωστόσο, η αδυναμία του Γ. Τσολάκογλου να εξασφαλίσει έστω και την ελάχιστη παραχώρηση εκ μέρους των δυνάμεων κατοχής υπαγόρευσε την αποχώρησή του. Η πρόθεσή του να παραιτηθεί διατυπώθηκε για πρώτη φορά στις 29 Αυγούστου και επιβεβαιώθηκε στις 24 Οκτωβρίου, όταν κατέστη πλέον εμφανής η αποτυχία του Υπουργού Σ. Γκοτζαμάνη να μεταπείσει τη Ρώμη και το Βερολίνο ως προς τον περιορισμό των απαιτήσεών τους.

Στις 15 Νοεμβρίου 1942 ο Γ. Τσολάκογλου αντικαταστάθηκε άτυπα από τον αντιπρόεδρό του, Κων/νο Λογοθετόπουλο, και στις 2 Δεκεμβρίου η παραίτησή του επισημοποιήθηκε με διάγγελμα προς τον Ελληνικό Λαό (**βλ. Εικόνα 9**) αλλά και επιστολή του προς το Υπουργικό Συμβούλιο που δημοσιεύθηκαν στο ΦΕΚ, με την προσχηματική επίκληση «λόγων υγείας», ορίζοντας πλέον και τυπικά πρωθυπουργό τον Κ. Λογοθετόπουλο.

Αριστερά: ο στρατηγός Μπάκος, «υπουργός Άμυνας» χωρίς στρατό, με τον Τσολάκογλου. Δεξιά: ο Λογοθετόπουλος με τους υπουργούς του, εν μέσω Γκοτζαμάνη και Τσιρονίκου- ακριβώς πίσω του, ο Ταβουλάρης. Ο στρατοκρατικός χαρακτήρας της κυβέρνησης Τσολάκογλου διατηρήθηκε εν μέρει και στη διαδοχή της | Χ. ΦΛΑΙΣΕΡ, «ΣΤΕΜΜΑ ΚΑΙ ΣΒΑΣΤΙΚΑ» (Αθήνα 1988) / ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ του 20ού ΑΙΩΝΑ

Φωτογραφία 5: Ο υποστράτηγος Γ. Μπάκος και αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου (αριστερά) και η κυβέρνηση Κων. Λογοθετόπουλου (δεξιά)

Πηγή: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/193118_apo-ton-tsolakogloy-ston-ralli

¹¹⁹ Μόνο το 1941 Γερμανοί και Ιταλοί απορρόφησαν τα 2/3 του εθνικού εισοδήματος. Ενδεικτικά, πιστώσεις 150 εκατ. μάρκων που διέθεσε η κυβέρνηση Τσολάκογλου για την αγορά κάρβουνου από τη Γερμανία, κατασχέθηκε από τους ίδιους τους Γερμανούς. Το Δημόσιο Ταμείο έγινε πιστωτής του Γ' Ράιχ και των Ιταλών (Ο καθηγητής Αγγελόπουλος έχει υπολογίσει ότι το χρέος των Γερμανών ανέρχεται σε 400 εκατ. μάρκα). Σε μια προσπάθεια να δείξει πως είχε την υποστήριξη του ελληνικού λαού, ή τουλάχιστον της ηγεσίας του – παλιάς και νέας – ο Γ. Τσολάκογλου φαίνεται πως ζήτησε τη μεσολάβηση του Θ. Πάγκαλου (με τον οποίον διατηρούσε αρκετά στενές επαφές), προκειμένου να εξασφαλίσει την υποστήριξη των παλιών πολιτικών αρχηγών της χώρας σχετικά με τα οικονομικά αιτήματα προς τις αρχές κατοχής. Στις 18 Αυγούστου 1942 τελικά στάλθηκε προς τον Τσολάκογλου επιστολή των Θ. Σοφούλη, Γ. Καφαντάρη, Σ. Γονατά, Δ. Μάξιμου, Γ. Παπανδρέου, Ι. Ράλλη και Θ. Πάγκαλου, στην οποία δήλωναν πως τον υποστήριζαν στην προσπάθεια για μείωση των εξόδων κατοχής και βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Η επιστολή αυτή συνοδεύτηκε με δήλωση του Πάγκαλου πως σε περίπτωση παραίτησης Τσολάκογλου οι πολιτικοί αρχηγοί δεν ήταν διατεθειμένοι να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της χώρας με τους ίδιους όρους. βλ. Τσολάκογλου, Γ.. (1959). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ακροπόλεως, σσ. 213-215 (όπου αναπαράγεται και η επιστολή), Μανουσάκης, Β. Γ. (2014). *Οικονομία και πολιτική στην Ελλάδα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1940–1944)* (Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). σ. 187-188

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Δεκεμβρίου 1942

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 303

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ

ΤΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Ἐπὶ δεκαοκτὰμηνον παρέμεινα εἰς τὴν σκοπιὰν τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ὅπου ἐτάχθην θελήσει καὶ ἐντολῇ τοῦ Στρατοῦ μας ἵνα ἐπαγρυπνῶ διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους ὅπερ εὖρον ἀκυβέρνητον ἐν μέσῳ τῆς φοβερᾶς θυέλλης τῆς καταστροφῆς καὶ ἐξετέλεσα εἰς τὸ ἀνέγκαιον καὶ εὐσυνειδήτως τὸ καθήκον μου.

Ἀποχωρῶν τῆς ἀρχῆς, συναποκομίζω τὴν ικανοποίησιν καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν ὅτι εὐρέθην ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ λαοῦ μας εἰς μίαν ἀπὸ τὰς δραματικωτέρας στιγμὰς τῆς ζωῆς του, καὶ ἠνάλωσα ἀπάσας τὰς δυνάμεις μου χάριν τοῦτου ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν ἐγκρατέρευσίν του, τὸ μεγαλεῖόν του καὶ τὸν πατριωτισμόν του.

Θὰ ἦτο παράληψις ἐὰν τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν ἐξέφραζα αἰσθημα εὐγνωμοσύνης πρὸς τὰς κυβερνήσεις τοῦ Ἄξονος καὶ τὰς ἐνταῖθα Ἀρχὰς Κατοχῆς διότι ἐπέδειξαν μέγιστον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ πλήρη συναντίληψιν τῶν στερήσεων καὶ ἀναγκῶν μας.

Καθ' ὃ διάστημα ἐξετέλουν τὰ ὄψιμα καθήκοντά μου, ἀπηύθυνα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τὰς ἀναγκαῖας συστάσεις ὅπως ἐκτιμῆσιν τὰς περιστάσεις καὶ κατανοήσῃ τὸ συμφέρον μας. Τὰς αὐτὰς συστάσεις ἐπαναλαμβάνω καὶ τὸνίζω σήμερον.

Ἐν τῇ βιοπάλῃ καὶ τῇ ἐπιτελέσει τῶν νομιμοφρόνων καθηκόντων μας, ἂς μὴ λησμονώμεν ὅτι ὑπεράνω ὅλων εὐρίσκεται ἡ Πατρίς, ἐπὶ τὸ μέλλον τῆς ὁποίας πιστεύω ἀκράδαντος. Ταύτην θὰ προσασπίζωμεν ἡνωμένοι, νομιμόφρονες καὶ ἀξιοπρεπεῖς.

Οἱ τελευταῖοι μου λόγοι ὡς Πρωθυπουργοῦ πρὸς τὸν λαὸν εἶναι: **Ζήτω ἡ Ἑλλάς.**

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἀθήναι 1 Δεκεμβρίου 1942

Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου.

Εικόνα 9: Διάγγελμα Γ. Τσολάκογλου προς τον Ελληνικό Λαό
(Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Δεκεμβρίου 1942

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 306

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ
ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΝ

Οἱ λόγοι ὑγείας οἱ ὅποιοι με ἠνάγκασαν ν' ἀπομακρυνθῶ τῆς Κυβερνήσεως παραμένουν εἰσέτι. Ἐν τῇ ὑψίστῳ συμφέροντι τῆς Χώρας αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραχωρήσω ὀριστικῶς τὴν Ἀρχήν.

Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος τὸ ὁποῖον καθόρισα ἐν τῇ διαγγέλματι ὅπερ ἀπηύθυνα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν τὴν 29ην Ἀπριλίου 1941, καὶ τὸ ὁποῖον πάντοτε ἤμω λούθησα μέχρι σήμερον ἐν πλήρει συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς.

Ὡς διάδοχόν μου καὶ Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως ὀρίζω τὸν νῦν Ἀντιπρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως Καθηγητὴν κ. Κων. Λογοθετόπουλον.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Δεκεμβρίου 1942.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου

Εικόνα 10: Επιστολή του Γ. Τσολάκογλου προς την Ελληνική Κυβέρνηση
(Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο)

3.3 Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ (Η μεταβατική κυβέρνηση)

Η κυβέρνηση του “πατέρα” της ελληνικής γυναικολογίας, ιατρού Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου η οποία επιβλήθηκε μετά από ενέργειες της Γερμανίδας συζύγου του, προσπάθησε να καλύψει την κρίση νομιμοποίησης που απομάκρυνε από τον πρωθυπουργικό θώκο τον Γ. Τσολάκογλου. Η Παραίτηση του Γ. Τσολάκογλου και ο διορισμός του νέου Προέδρου της Κυβερνήσεως κ. Λογοθετόπουλου δεν έγινε με διάταγμα.

Ακολουθώντας το παράδειγμα του προκατόχου του, στο παρθενικό διάγγελμά του ο Κ. Λογοθετόπουλος στις 2/12/1945 (βλ. Εικόνα 11) ότι κύρια φροντίδα του θα είναι να εξασφαλίσει *«την βελτίωσιν των όρων διαβιώσεως του Ελληνικού Λαού και την γαλήνιον απασχόλησίν του εις τα ειρηνικά έργα, προς περισυλλογήν και ανοικοδόμωσιν των ερειπίων της Χώρας»* και η καταστολή των *«τυχοδιωκτών αισχροκερδών»*. Στιγμάτισε δε την *«καταπληκτικήν στάσιν»* των παλιών πολιτικών, που *«οχυρωθέντες εις τα φρούρια της ιδίας αυτών σκοπιμότητος»* και *«αδιάφοροι προ της χειμαζομένης Πατρίδος, ουδεμίαν ηθέλησαν να προσφέρουν υπηρεσίαν εις την Ελλάδα, εγκαταλείψαντες αυτήν εις την δίνην των κυμάτων και τον στρόβιλον της καταγίδος»*.

Το βασικό όμως μέτωπό του το επιφύλαξε για τους «αυτόκλητους» αγωνιστές της Αντίστασης, τους οποίους παρουσίασε ως αφελείς ή υποκεινούμενους από τους κομμουνιστές με στόχο την πρόκληση αναρχίας και λεηλασίας. Χαρακτήρισε δε τις ενέργειές τους ως «νόθο πατριωτισμό» και κάλεσε τον ελληνικό λαό να εγκαταλείψει κάθε τέτοια πρωτοβουλία, επιστρέφοντας στα «ειρηνικά έργα» υπό την καθοδήγηση της κυβέρνησής του. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο ίδιο διάγγελμα ο πρωθυπουργός κάνει λόγο για «ελληνική φυλή» με τον έννοια που έδινε στον όρο ο εθνικοσοσιαλισμός¹²⁰

¹²⁰ βλ. Σταυρουλάκης, Δ. (2021). *Η ιδιαιτερότητα του μεταπολεμικού Συντάγματος του 1952: Κράτος, δίκαιο και πολιτικοί θεσμοί στην Ελλάδα από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι την απριλιανή δικτατορία* (Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Νομικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών).σ. 29

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Εν Ἀθήναις τῇ 2 Δεκεμβρίου 1942

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 307

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ
ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
Κ. Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Ἐπαυξόμενος ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἡγεσίας τῆς χώρας, αἰσθάνομαι ἐν πρώτοις τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω τὴν λύπην μου διὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Στρατηγοῦ Τσολάκογλου τοῦ εὐθὺς στρατιώτου, ὅστις τὸ πᾶν ἐπραξε κατὰ τὴν συνείδησίν του διὰ νὰ διασώσῃ τὴν Πατρίδα ἐκ τῆς πλήρους καταστροφῆς.

Ἐχω σαφὴ συνείδησιν τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν εὐθυνῶν τοῦ νέου μου ἀξιωματος, καὶ γνωρίζω ἐκ τῆς κτηθέσεως πείρας καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς διεκδικήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπευθυνθῶ πρὸς αὐτὸν τὴν στιγμὴν ταύτην διὰ νὰ τὸν καταστήσω κοινωνὸν τῶν σκέψεών μου, τῶν αἰσθημάτων μου καὶ τῶν κατευθύνσεών μου.

Δὲν ἀνεμίχθην ποτὲ εἰς τὴν πολιτικὴν, καίτοι ἐπανειλημμένως μοι ἐπροτάθη τοῦτο, οὐδὲ ἔσχον ποτὲ τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἡγηθῶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Τοῖς πᾶσι τυγχάνει γνωστὸν, ὅτι ἐπὶ ἄλλου ἐπιστημονικοῦ πεδίου ἐπεζήτησα πάντοτε νὰ δράσω καὶ κολαυεύομαι νὰ πιστεύω ὅτι, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπον αἱ ἀσθενεῖς μου δυνάμεις, δὲν ἀπέτυχον πρὸς τοῦτο. Καλούμενος ὁμως νῦν, χωρὶς ποσὺς νὰ τὸ ἐπιδιώξω νὰ προσφέρω τὰς ὑπηρεσίας μου εἰς τὴν δαινῶς χερμαζομένην Πατρίδα, πράττω τοῦτο ἐξ αἰσθήματος πλήρους πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεως, ἐφ' ὅσον μάλιστα εὐρισκόμεθα ἅπαντες πρὸς τῆς κατακλητικῆς στάσεως ἣν τηροῦν πλείστοι ἐκ τῶν ἄλλοτε ἐντολοδόχων τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Οὗτοι ὀχυρωθέντες εἰς τὰ Φρούρια τῆς ἰδίας αὐτῶν σκοπιμότητος, ἀδιάφοροι πρὸς τῆς χερμαζομένης Πατρίδος, οὐδεμίαν ἠθέλησαν νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐγκαταλείψαντες αὐτὴν εἰς τὴν δίνην τῶν κυμάτων καὶ τὸν στρόβιλον τῆς καταγίγδος. Διότι ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα θὰ προσέφερον καὶ προστάτες καὶ φύλακες τῆς ἡθελὸν ταχθῇ, ἐὰν ὡς φυσικοὶ ἡγέται ἀνελάμβανον τὴν περιφρούρησιν τῶν συμφερόντων τοῦ Λαοῦ, ὡς ἐπραξαν πάντοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ μας οἱ πνευματικοὶ καὶ ἔθνικοι ἡγέται, παραμίναντες ἐν μέσῳ τῶν συμφορῶν τῆς φυλῆτός Πατρίδος, ἀκοίμητοι παραστέταται τοῦ ποιμνίου τῶν καὶ ἐν ταῖς πλέον ζοφεραῖς ἡμέραις τοῦ δούλου βίου τῆς.

Ἀναλαμβάνων τὴν Προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως εἰς στιγμὰς τόσοσιν χαλεπὰς διὰ τὴν Χώραν, ἐφ' ἑνὸς καὶ μόνον κατέχομαι αἰσθήματος: Νὰ καταβάλω πάσας τὰς δυνάμεις καὶ πράξω πᾶν τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, ἵνα ἐξασφαλίσω τὴν βελτίωσιν τῶν ὅρων τῆς διαβιώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ τὴν γαλήνιον ἀσασχολίαν του εἰς τὰ εἰρηνικά του ἔργα, πρὸς περισυλλογὴν καὶ ἀνοικοδόμησιν τῶν ἐρειπίων τῆς Χώρας.

Ὡς Ὑπουργὸς τῆς Ἐθνικῆς Προνοίας ἠγωνίσθην ἐν τῇ Κυβερνήσει τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἡ μάχη τῆς υἱείας, τὴν ὁποίαν ἐκερδίσαμεν ὁλοκληρωτικῶς κατὰ τὸ διαρρεῖσθαι ἔτος, μᾶς δίδει τὸ θάρρος νὰ ἀποδυθῶμεν εἰς νέους ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας πλήρους εὐημερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Δὲν ὑπῆρξεν ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ὑπαίτιος τῆς κακοδαιμονίας του καὶ τὸ μέλλον του δὲν πρέπει νὰ κριθῇ ἐκ τῶν ἀδοκίμων συμφορῶν του. Εἶναι πάντοτε ἄξιος τῶν μεγάλων πεπραγμένων του καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ δὲν θὰ παύσῃ νὰ διεκδικῇ ἀείποτε τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ πολιτισμῷ τῶν αἰώνων.

Ὡς ἐκπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος, θὰ προσπαθῶμεν νὰ ὁδηγήσωμεν αὐτὴν ἐν μέσῳ τῶν λαῶν, οἵτινες θὰ ὁργανωθῶσιν, ὡς ἐλπίζεται, ἐν εἰρήνῃ, ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐλευθερίᾳ, διὰ νὰ κατα-

λάβη και αὐτὴν τὴν θέοιν ποῦ τῆς ἀνῆκει ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἀγώνων τῆς.

Ἄς παύσουν αἱ εὐθυνολογίαι καὶ οἱ προσηλακισμοί.

Δὲν εἶναι ἡ στιγμή ἡ κατάλληλος, πρὸ τοῦ ἀσπαίροντος πτώματος τῆς δυστυχούς πατρίδος τῆς ἀναζητήσεως εἰθυνῶν. Θὰ ἐπισημῇ ἡ ὥρα αὐτῶν. Καὶ οἱ μὴ ὀκνήσαντες νὰ ἀναλάβωσιν αὐτὰς εἰς μίαν τύσον κρίσιμον καμπὴν τοῦ βίου τοῦ ἔθνους, βεβαίως δὲν θὰ δειλιάσωσι καὶ νὰ ἐμφανισθῶσι μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλὰ πρὸ τοῦ κριτηρίου τῆς Κοινῆς Γνώμης.

Νῦν ὁ ἀγὼν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ἐστὶ. Νῦν ὁ ἀγὼν ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῶν ὄσων ἐκ τῆς ἀνευ προηγουμένου καταστροφῆς ἀπέμειναν. Νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγὼν.

ἔχει ἀκόμη κάποια μεγάλην ἀποστολὴν νὰ ἐπιτελέσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Πατρίς καὶ διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀποστολῆς, ἔξαιτοῦμαι τὴν βοήθειαν ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ ποιῶμαι ἐκκλησίαν πρὸς τὸν ἐπέρτατον πατριωτισμὸν τῶν. Μόνον ἡ Ἑλλὰς ἂς ἐμφωλεύσῃ εἰς τὰς καρδίας ὅλων μας, καὶ ἡνωμένοι εἰς τὰ αἰσθήματά μου καὶ ὁμοιοῦντες ἂς φροντίσωμεν δι' αὐτήν, καὶ ἂς ἀπομακρυνώμεν, ὑπὸ τὰς σημερινὰς δεινὰς περιστάσεις, τὴν διχόνοιαν τὴν θρυματίζουσαν τὰς προσπαθείας μας.

Κόποι πολλοὶ καὶ ἐντονοὶ προσπαθεῖται δέον νὰ καταβληθῶσι. Τὸ πρόβλημα τῆς διατροφῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ χρήζει μεγάλων καὶ ἀόκνων φροντίδων, ἵνα λυθῇ ἱκανοποιητικῶς. Ἡ ἀσφάλεια τῆς Χώρας, εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὴν βιαιοῦσαν, ἔχει ἀνάγκην ἀμέσου ἐνισχύσεως καὶ ἀποτελεσματικῆς ἀναδιοργανώσεως διὰ νὰ φέρουν ἀρθῶναι τοὺς καρπούς τῶν αἱ λεγόντων τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἐργατῶν τῆς Ἑλλάδος, τῶν ἀγωνιζομένων τὸν τίμιον ἀγῶνα, τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς δημιουργίας. Θὰ λάβωμεν ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν τῆς Ἑλλάδος ἅπαντα τὰ μέτρα βελτιώσεως τῆς θέσεώς των καὶ ἡδὴ ἐπι κεφαλῇς τοῦ Ὑπουργείου Ἑργασίας ἐτοποθετήθη ἄξιος ἐκπρόσωπος τῶν τάξεων των.

Ἡ, ἐκ τοῦ πολέμου, συμφορὰ ἐξώγκωσε τὰς φάλαγγας τῶν πενιτέρων πολιτῶν καὶ ἐν τῇ δικαίᾳ φροντίδι του τὸ Κράτος πρέπει νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν μοῖραν των, στρέφον ἰδίᾳ ὅλην τὴν στοργὴν πρὸς τὰ θύματα τοῦ πλείου, τὰ ἀναδεχθέντα τὸ μέγιστον βῆρος τῶν θυσιῶν ὑπὲρ τῆς φιλιότητος Πατρίδος.

ἔχω ὑπ' ὄψιν σειρὰν ἀμέσων μέτρων διὰ τὴν ἀποκαθάρσιν τῆς χώρας ἐκ τῆς σπείρας τῶν λυμῶνων τῆς συμφορᾶς μας τῶν τυχοδιωκτῶν ἀισχροκερδῶν ποῦ ἀρνησίσθησαν ἐκ τοῦ σκοτοῦς ὡς σκώληκες, διὰ νὰ ἀπομυζήσουν πᾶσαν ἱκμάδα ἐκ τοῦ σώματος τῆς Ἑλλάδος, ὅπου εἶδον ἐκτάδην καὶ ἐνόμισαν νεκρὸν.

Εἰμεθα ἐλεύθεροι νὰ διοικήσωμεν τὰ ἑσωτερικά μας, κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμῶν θέλησιν καὶ θὰ ἀναδιοργανώσωμεν τὴν Κρατικὴν μηχανήν, χρησιμοποιοῦντες τὰ τιμιώτερα καὶ τὰ φιλοπονέστερα στελέχη τῆς, ὑπὲρ ὧν δὲν θέλει ἀπολείπει ἡ στοργὴ μας. Πρέπει ἡ περισυλλογὴ τῶν ἐργασιῶν μας νὰ εἶναι πλήρης καὶ νέα ἀρόπνις τῆς φυλῆς νὰ ἀναισθήσῃ.

ἔξαιτοῦμαι ὅλων τῶν Ἑλλήνων τὴν συνεργασίαν διὰ τὴν ἱερὰν ἀποστολὴν ἣτις μοῦ ἔλαχε. Ἡ Ἑλλὰς πρέπει ν' ἀνορθωθῇ καὶ πᾶσα θυσία εἶναι ἐπιβεβλημένη διὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς.

Διὰ τὴν ἀναγέννησιν ὅμως τῆς φιλιότητος Πατρίδος, ἐν καὶ μόνον ἔχουσιν ὑπέρτατον καὶ ἐπιτακτικὸν καθήκον ὅσοι φλέγονται ἐξ ἀληθείας καὶ ἀγνοῦ Πατριωτισμοῦ. Τὸ καθήκον αὐτὸ εἶναι ἡ πλήρης, καὶ ἀπόλυτος πειθαρχία. Πειθαρχία πρὸς τὰ κελεύσματα ἐκείνων οἵτινες φέρουν σήμερον ὅλας τὰς εὐθύνas, πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὰ ὄργανα αὐτῆς.

Δυστυχῶς ἐπῆρξαν θερμοῦμοι ἄνθρωποι ἐξ ἀγαθοῦ συνειδότες ἐνόμισαν ὅτι τὰ ζητήματα τῆς Ἑλλάδος δύνανται νὰ λυθῶσι ἐὰν ἕκαστος πολίτης ἀνελάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς σωτηρίας τῆς Πατρίδος. Καὶ τοὺς ὀλίγους αὐτοὺς συνεταιρίσθησαν εὐθὺς ἀμέσως οἱ ἄνθρωποι τοῦ σκοτοῦς, οἱ ἀσυνειδήτοι καὶ ταραξίαι, οἱ κομμουνισταί, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἐν ὀνόματι τοῦ πατριωτισμοῦ τὴν προσφιλεῖ δι' αὐτοὺς εἰκόνα τῆς ἀναρχίας, τῆς λεηλασίας καὶ τῆς ἀρπαγῆς. Ὁ νόθος αὐτὸς πατριωτισμὸς ἂς κοπᾷ καὶ ἂς ἐπανεῖθῃ ἕκαστος εἰς τὰ εἰρηνικά του ἔργα, ἵνα ἐν ψυχικῇ ἡρεμίᾳ ὀδηγήσῃ τὴν Πατρίδα εἰς τὴν βεβαίαν σωτηρίαν τῆς. Αὕτη εἶναι ἡ ἀποστολὴ ἣτις μοῦ ἔλαχε. Ἥδη αἱ Ἀρχαὶ Κατοχῆς αἵτινες μετὰ πάσης προσοχῆς συμπεριφέρονται πρὸς τὸν τίμιον καὶ ἐργαζόμενον Ἑλληνικὸν Λαόν, μοὶ παρέχουν διαβεβαιώσεις περὶ τῆς ἀμερίστου ἐνισχύσεώς των, πρὸς πραγμάτων τῆς ἀποστολῆς μου.

Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἀναλαμβάνω τὸν τίμιον ἀγῶνα, ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν πάντων τῶν πατριωτῶν, πάντων τῶν ποιοῦντων τὴν ἀτυχῆσαν Πατρίδα μας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Δεκεμβρίου 1942

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου.

Εἰκόνα 11: Διάγγελμα Κ. Λογοθετόπουλου
Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο

Κατὰ τὴν βραχύβια θητεία του (που δὲν ξεπέρασε τοὺς 5 μῆνες), με σχετικὸ διάταγμα¹²¹ δόθηκε ἐντολή γιὰ βίαιη ἐπιστράτευση τοῦ ἐλληνικοῦ ἐργατικοῦ

¹²¹ Τὸν Μάρτη τοῦ 1943 ἦρθε μιὰ ἀποφασιστικὴ καμπή, ἡ γενικὴ ἀπεργία που ἀκύρωσε τὴν «πολιτικὴ ἐπιστράτευση» καὶ ὀδήγησε σὲ παραίτηση τὴ δεύτερη δωσιλογικὴ κυβέρνησις τοῦ Ι. Λογοθετόπουλου. Στις 19 Φλεβάρη, ὁ στρατηγὸς Βίλχελμ Σπάλιντελ –στρατιωτικὸς διοικητὴς νοτίου Ἑλλάδας τότε–

δυναμικού ηλικίας 16-45 ετών για καταναγκαστική εργασία στα εργοστάσια της Γερμανίας, αλλά και την αποστολή «εθελοντών» στο Ανατολικό μέτωπο στο πλευρό της Βέρμαχτ, όπως έγινε και σε άλλες χώρες. Αυθόρμητα στην αρχή και στη συνέχεια οργανωμένα, την επόμενη μέρα, στις 5 Μαρτίου 1943 πραγματοποιήθηκε μεγάλο συλλαλητήριο το οποίο οδήγησε στο κάψιμο των καταλόγων πολιτικής επιστράτευσης και στην απόσυρση του διατάγματος της επιστράτευσης¹²². Η ματαίωση της πολιτικής επιστράτευσης ήταν και η τελευταία πολιτική πράξη της δεύτερης κατοχικής κυβέρνησης.

Η αστική τάξη αν και διατήρησε παθητικό ρόλο καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής, ήταν σαφές ότι χρειαζόταν μία «νέα» κατοχική κυβέρνηση, πιο κατάλληλη και ικανή να «χειριστεί» το λαό. Ήταν πλέον σαφές ότι και οι Γερμανοί χρειάζονταν έναν δυναμικότερο πρωθυπουργό που να έχει το σθένος της επιβολής και να καταστέλλει τις διαμαρτυρίες και τις εξεγέρσεις.¹²³

Ο Λογοθετόπουλος δεν εκπλήρωνε τις απαραίτητες προϋποθέσεις λόγω έλλειψης πολιτικής οξυδέρκειας και πολιτικής επιρροής. Η επιλογή του ως πρωθυπουργού ήταν αναγκαστική και φανερά μεταβατική λύση. Κατά τη θητεία του, οξύνθηκε η οικονομική κρίση της χώρας. Ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα της 5ης Μαρτίου 1943, επαναβεβαιώθηκε ότι τη θέση του πρωθυπουργού έπρεπε να καταλάβει πρόσωπο αποφασιστικό, προερχόμενο από τον αστικό πολιτικό κόσμο του κοινοβουλευτισμού, προκειμένου να διεκρινθούν οι συμμαχίες και η κοινωνική βάση της κατοχικής κυβέρνησης. Ο δικηγόρος και πολιτικός Ι.Ράλλης, στον οποίο προτάθηκε η πρωθυπουργία από τη Γερμανική Διοίκηση, αρχικά αρνήθηκε. Βασικός λόγος ήταν το ότι δεν έγινε δεκτό το αίτημά του να δημιουργηθούν τα Τάγματα Ασφαλείας. Ως αιτία της απόρριψης φέρεται η αντίδραση της ιταλικής στρατιωτικής διοίκησης, η οποία υποστήριζε σθεναρά την τοποθέτηση του «υπερυπουργού» Σ. Γκοτζαμάνη στην πρωθυπουργία, η επιλογή του τελευταίου όμως δεν υλοποιήθηκε.

υπέγραψε το διάταγμα «περί υποχρεωτικής εργασίας του αστικού πληθυσμού της Ελλάδας». Το Διάταγμα δεν ανέφερε ρητά ότι οι επιστρατευμένοι θα μεταφέρονταν μέχρι και στα εργοστάσια στην Γερμανία. Όμως, αυτή ήταν η γενική πεποίθηση. Το ίδιο βράδυ δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως σχετικό διάταγμα με τίτλο «Περί υποχρεωτικής εργασίας του αστικού πληθυσμού της Ελλάδος».

¹²² Εφημερίδα Το Βήμα. (1943, 7 Μαρτίου). Αθήνα.

¹²³ Προσπαθώντας να διασώσει έστω και εκ των υστέρων τη φήμη του ο Κ. Λογοθετόπουλος στα απομνημονεύματά του υποστήριξε ότι αναγκάστηκε να παραιτηθεί διότι είχε αντιρρήσεις στις προσαγές των Γερμανών.

Έτσι, η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου αποτέλεσε το μεταβατικό σχήμα προς την αναζήτηση μιας πολιτικής λύσης.

Υψηλόβαθμες κοινωνικότητες στα μέσα της Κατοχής: η πρωταγωνίστρια του Εθνικού Θεάτρου Ελένη Παπαδάκη, που λίγο αργότερα θα γινόταν διάσημη (και) ως ερωμένη του κατοχικού πρωθυπουργού Ιωάννη Ράλλη, με τον προκάτοχό του Λογοθετόπουλο και την παρέα τους (ΓΓΤΠ-ΓΓΕΕ)

Φωτογραφία 6: Υψηλόβαθμες κοινωνικότητες στα μέσα της Κατοχής
(Πηγή: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/193118_apo-ton-tsolakogloy-ston-ralli)

3.4 Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΡΑΛΛΗ (η κυβέρνηση των Ταγμάτων Ασφαλείας)

Τελικά στις 7 Απριλίου 1943, ο Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος αντικαταστάθηκε από τους Γερμανούς ως ανεπαρκής με τον παλαίμαχο πολιτικό κ. Ιωάννη Δ. Ράλλη, ο οποίος θεωρήθηκε ως μια πολιτική προσωπικότητα η οποία θα ήταν ικανή να συνασπίσει μέρος του πολιτικού κόσμου στο πλευρό των Γερμανών, με το πρόσχημα της αντιμετώπισης του «κομμουνιστικού κινδύνου».

Η συγκρότηση της κυβέρνησης Ράλλη αποτέλεσε καθοριστική τομή στην εξέλιξη του εγχώριου δωσιλογισμού.¹²⁴ Ήταν αυτή που προσέφερε τις πιο σημαντικές υπηρεσίες

¹²⁴ Ο Κομνηνός Πυρομάγλου επισημαίνει ότι ο Ι. Ράλλης ήταν σε απόλυτη σύμπλευσή με την εκτός Ελλάδος πολιτική ηγεσία της χώρας: «Η κυβέρνηση Ι. Ράλλη σχηματίζεται, την 8ην Απριλίου 1943, με την ρητήν συγκατάθεσιν των Αρχηγών των αστικών Πολιτικών Κομμάτων και την υποστήριξιν των Αρχών Κατοχής εις την Ελλάδα, ιδιαιτέρως των Γερμανών. Ακόμη και με την σιωπηράν έγκρισιν του Βασιλέως Γεωργίου Β' και την σιωπηράν ανοχήν του Λονδίνου {...} η κυβέρνηση Ι. Ράλλη είναι, εις τας παραμονάς της απελευθέρωσης της Ελλάδος, η πρώτη "Δυτικοσυμμαχική" Κυβέρνησις εις την Ελλάδα {...} Συνεπώς, η Κυβέρνησις Ράλλη και τα Τάγματα Ασφαλείας δεν είναι απλώς μία Κατοχική Κυβέρνησις, αλλά, προ παντός, η "Τρίτη Δύναμις", η δυναμική εμφάνισις των Παλαιών Κομμάτων, η διεκδικούσα εθνική και πολιτική δύναμις την Εξουσίαν μετά την απελευθέρωσιν». Από την δική του πλευρά ο Γκίντερ Αλτενμπουργκ, πληρεξούσιος (πρέσβης) του Γ' Ράιχ στην Ελλάδα γράφει, για το ίδιο θέμα: «...θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι ο Ράλλης είχε δηλώσει επανειλημμένα σε μεταξύ μας συζητήσεις, ότι ανέλαβε το αξίωμα μετά από συνεννόηση με την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση του Καΐρου». Βλ. Πυρομάγλου, Κ. (1980). *Ο Δούρειος Ίππος: Η εθνική και πολιτική κρίσις κατά την Κατοχή*. Αθήνα: Δωδώνη. σ. 385.

στις κατοχικές αρχές σε μία εποχή που οι κατακτητές είχαν σκληρύνει τη στάση τους, παγιδευμένοι από τη φήμη ότι επίκειται συμμαχική απόβαση στην Ελλάδα. Προτάθηκε από τους παλαιούς μοναρχικούς πολιτευτές του Λαϊκού Κόμματος και επιβλήθηκε αποκλειστικά από τους Γερμανούς, χωρίς προηγούμενη έγκριση των Ιταλών ¹²⁵. Ορκίστηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό και αμέσως μετά την ανάληψη τη «διακυβέρνηση» της χώρας, απεύθυνε διάγγελμά προς τον Ελληνικό Λαό ¹²⁶, (όπως και οι προκάτοχοί του Γ. Τσολάκογλου και Κ. Λογοθετόπουλος), όπου εξηγούσε ότι δέχθηκε τη διακυβέρνηση της χώρας για να μειώσει την δυστυχία του Ελληνικού λαού. Αναφέρθηκε επίσης στις συνέπειες που θα είχε η έλλειψη ελληνικής κυβέρνησης κατά την διάρκεια της Κατοχής και ότι έθετε ως στόχο της κυβέρνησής του την αποκατάσταση της τάξης και την προστασία του κοινωνικού καθεστώτος, υπογραμμίζοντας την ανάγκη ενότητας και ομοψυχίας απέναντι στις δυσκολίες. Τόνιζε ότι οι δυνάμεις του Άξονα διεξήγαγαν σκληρό αγώνα εναντίον του «κομμουνιστικού κινδύνου» και κατά συνέπεια «δικαιούνταν» τουλάχιστον να μην αντιμετωπίζουν εμπόδια εκ μέρους του ελληνικού λαού. Απευθύνθηκε στους δημόσιους υπαλλήλους και το λαό, ζητώντας υπευθυνότητα και συνέχιση της προσπάθειας για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Τέλος, διακήρυξε ότι θα μεριμνούσε για τις ανάγκες του πληθυσμού αλλά ταυτόχρονα θα καταστείλει με αυστηρότητα κάθε απόπειρα διατάραξης της δημόσιας τάξης, ανεξαρτήτως προέλευσης.

Ο Ιωάννης Ράλλης υπήρξε, ενδεχομένως, η πλέον καθοριστική προσωπικότητα μεταξύ των τριών πρωθυπουργών της Κατοχής, καθώς υπό την πρωθυπουργία του συγκροτήθηκαν τα Τάγματα Ασφαλείας με τον νόμο 260/1943. Η ίδρυση αυτών των σχηματισμών αποτέλεσε τομή, δεδομένου ότι μεταξύ των τάξεων τους εντάχθηκαν τουλάχιστον 1.800 αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού με θητεία στο αλβανικό μέτωπο· στοιχείο που μαρτυρεί, εν μέρει, την πρόθεση ορισμένων κύκλων να τα αξιοποιήσουν ως καταφύγιο έναντι της αναπτυσσόμενης κομμουνιστικής επιρροής κατά την περίοδο της Κατοχής ¹²⁷

¹²⁵ Μαθιόπουλος, Β. (1989). Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής. Στο Χ. Φλάισερ & Ν. Σβορώνος (επιμ.), *Ελλάδα 1936–44: Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση* (σσ. 248–257). Αθήνα., σ. 253)

¹²⁶ *Διάγγελμα του Προέδρου της Κυβερνήσεως κ. Ιωάννου Δ. Ράλλη προς τον Ελληνικόν Λαόν, ΦΕΚ 81Α/7.4.1943. (βλ. Εικόνα 12: Διάγγελμα Ιωάννη Ράλλη της 7/4/1943)*

¹²⁷ βλ. Σταυρουλάκης, Δ. (2021). *Η ιδιαιτερότητα του μεταπολεμικού Συντάγματος του 1952: Κράτος, δίκαιο και πολιτικοί θεσμοί στην Ελλάδα από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι την αприλιανή δικτατορία* (Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Νομικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών) σ. 29

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Εν Αθήναις τῇ 7 Ἀπριλίου 1943

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 81

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ
ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΡΑΛΛΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Συνασθανόμενοι τὰς βαρυτάτας συνεπειάς, τὰς ὁποίας θὰ εἶχε διὰ τὴν Χώραν ἡμῶν ἡ ἔλλειψις Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ὥραν, κατελάβομεν τὴν Ἀρχήν, τῇ συνανέσει τῶν Δυνάμεων τῆς Κατοχῆς, μετὰ τὴν ἐκουσίως ὑποβληθεῖσαν παραίτησιν τῆς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀξιολύτου καθηγητοῦ κ. Κωνσταντίνου Λογοθετοπούλου Κυβερνήσεως.

Ἐχουσα ἡ ὑφ' ἡμῶν διορισθεῖσα καὶ ὑφ' ἡμᾶς Κυβέρνησις πάντα λόγον νὰ πιστεύῃ, ὅτι πᾶσα συνέχισις τῆς διαταραξέως τῆς δημοσίας τάξεως θὰ συσσωρεύσῃ ἀνεπανορθώτους συμφοράς εἰς τὴν Χώραν ἡμῶν, κύριον αὐτῆς καθήκον θεωρεῖ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τὴν προστασίαν τοῦ κοινωνικοῦ μας καθεστώτος ὑπὸ τὸ ὅποιον καὶ μόνον δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὰ μεγάλα τῆς πεπρωμένης ἡ Ἑλλάδος, ἡ προσφιλῆς καὶ ἀγία Πατρίς ὅλων ἡμῶν.

Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς γνωρίζει, ὅτι ἡ εἰς τὴν Πατρίδα μας ἐνσκήψασα θύελλα εἶνε δυστυχῶς ἔργον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπιλήσιμονες γενόμενοι τῶν ἱερῶν τῶν ὑποχρεώσεων, ἐπέβαλον εἰς τὴν ἐλευθέραν Χώραν μας ἔν τυραννικὸν καθεστὸς, τὸ ὅποιον ἀπερισκέπτως ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν δύνῃν τοῦ πολέμου, ἐνῶ ἡδύνατο ἡ μικρὰ Ἑλλάς διὰ σώφρονος καὶ νουνεχοῦς διακυβερνήσεως νὰ παραμείνῃ ἐκτὸς αὐτῆς.

Ἐγκαταλειφθέντες εἰς τὴν τύχην μας μόνοι, μόνοι θὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὴν δυστυχίαν μας καὶ μόνοι, διὰ τῆς διακρινούσης τὴν φυλὴν μας συνέσεως καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς της εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων μας καὶ εἰς τὰς ἱεράς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας μας, θὰ ὀδηγήσωμεν μίαν ἡμέραν εἰς ὑπὲρ ἡμῶν λυμένα τὴν ἐθνικὴν ζωῶν.

Πρέπει καλῶς πάντες νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι διεξάγων ὁ Ἄξων σκληρὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐπαπειλούντος τὸν πολιτισμὸν φοβεροῦ κομμουνιστικοῦ

528

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ)

κινδύνου, δικαιούται νὰ ἔχῃ τοῦλάχιστον τὴν ἀξίωσιν ὅπως μὴ δημιουργῇ εἰς αὐτὸν ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς περιτλοκάς καὶ ὅπως μὴ παρεμβάλλῃ ἐμπόδια εἰς τὸ βαρύτερον τοῦτο ἔργον του.

Ἡ Κυβέρνησις ἡμῶν ὑπόσχεται καὶ θὰ τηρήσῃ ἀπαρεγκλίτως τὴν ὑπόσχεσιν τῆς, νὰ περιβάλλῃ δι' ἀληθοῦς πατρικῆς στοργῆς ἅπαντας ἀνεξαρτέτως τοῦς πειθαρχοῦντας πολίτας εἰς τὴν δυσχερεστάτην αὐτῆς προσπάθειαν πρὸς παγίωσιν τῆς τάξεως καὶ βελτίωσιν τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν τοῦ Λαοῦ, σαφεστάτην ἔχουσα ἐπίγνωσιν τῆς σημερινῆς δυστυχίας καὶ τῶν πόνων τῶν Ἑλλήνων.

Εἰδικώτερον κρίνομεν σκόπτειν νὰ δηλώσωμεν ἀπὸ τοῦδε, προκειμένου περὶ τῶν δημοσίων ἐπαλλήλων, οὔτινες ἀποτελοῦν ταύτην τὴν κρατικὴν μηχανὴν καὶ περὶ τῶν ἀναπήρων τῶν πολέμων, οὔτινες εἶνε ἱερὸν ἐθνικὸν σόλισμα, ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ διστάσῃ νὰ ὑποβάλῃ τὸ Κράτος εἰς πᾶσαν δυνατὴν θυσίαν πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν.

Δηλοῦμεν ὅμως, ὅτι μεθ' ὅσης στοργικῆς μερίμνης θ' ἀντιμετωπίσῃ ἡ Κυβέρνησις τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, μετ' ἰσῆς αὐστηρότητος ἀμειλίχως θὰ πατάξῃ οἰανδήποτε ἀπόπειραν διασαλεύσεως τῆς τάξεως, ὅθεν δήποτε καὶ ἂν ἤθελε προέλθῃ αὕτη.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 7 Ἀπριλίου 1943.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
 ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΡΑΛΛΗΣ

Εἰκόνα 12: Διάγγελμα Ἰωάννη Ράλλη τῆς 7/4/1943
 (Πηγή: Εθνικὸ Τυπογραφεῖο)

Την πρώτη μεγάλη «πατριωτική» πράξη της κυβέρνησης αποτέλεσε το Διάγγελμα του Προέδρου της στις 5 Μαΐου 1943 προς τους Αντάρτες του ΕΛΑΣ να παραδώσουν τα όπλα, με την υπόσχεση αμνηστίας, το οποίο δημοσιεύτηκε στον αθηναϊκό Τύπο αυθημερόν, μαζί με ανακοινώσεις της Ανωτάτης Γερμανικής και Ιταλικής Διοίκησης (βλ. Εικόνα 14 Διάγγελμα Ιωάννη Ράλλη της 12/10/1944) Ταυτόχρονα αεροπλάνα με μορφή προκήρυξης σκόρπισαν το «Διάγγελμα» στα βουνά και στην ύπαιθρο.¹²⁸

Το υπουργικό συμβούλιο σε πλήρη ανάπτυξη. Διακρίνονται επίσης οι Αγγελάκος Γέροντας (Συγκοινωνιών και Ναυτιλίας), Βασιλείος Καραπάνος (Προνοίας), Εκτωρ Τσιρονίκος (αντιπρόεδρος, Οικονομικών, Εθνικής Οικονομίας και Επιστημονών), Εμμανουήλ Κανακουσάκης (Εργασίας) και Αναστάσιος Ταβουλάρης (Εσωτερικών). | ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ του 20ού ΑΙΩΝΑ

Φωτογραφία 7: Η Κυβέρνηση Ι. Ράλλη μπροστά στο Μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη
(Πηγή: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/193118_apo-ton-tsolakogloy-ston-ralli)

Η κυβέρνηση Ράλλη τιμά στον Άγνωστο Στρατιώτη τη χιτλερική «Ημέρα των Ηρώων» (12/3/1944). Πάνω, ο Ράλλης με τον διοικητή των Ταγμάτων Ασφαλείας, υποστράτηγο Βασίλειο Ντερτιάδη. Σε δεύτερο πλάνο, από αριστερά προς δεξιά: ο αρχηγός της Αστυνομίας Αγγελος Εβέρτ, οι υπουργοί Δικαιοσύνης Κων/νος Πουρνάρας και Παιδείας Νικόλαος Λούβαρης, ο συνταγματάρχης των ταγματσαφολιτών Ιωάννης Πλυντζανόπουλος και ο υφυπουργός Αμυνας Δημοσθένης Διαλέτης. | Τ. ΨΑΡΑΚΗΣ, «ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ ΚΑΤΟΧΗΣ» (Αθήνα 1980)

Φωτογραφία 8: Η Κυβέρνηση Ράλλη τιμά τη χιτλερική "Ημέρα των Ηρώων" 12/3/1944
(Πηγή: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/193118_apo-ton-tsolakogloy-ston-ralli)

¹²⁸ Στην ημιτελή απολογία που συνένταξε μετά την Απελευθέρωση, ο Ιωαν. Ράλλης αποδίδει καθοριστική σημασία στο γεγονός ότι, ήδη από τον Απρίλιο του 1943, αν και η ήττα του Άξονα ήταν ορατή, στο εσωτερικό της χώρας επικρατούσε «αναρχία» και ενίσχυση των «ανατρεπτικών στοιχείων», που κλόνιζαν τα θεμέλια του κράτους, το οποίο όφειλε να προετοιμαστεί για την άμυνά του, προκειμένου να επιβιώσει. (Ράλλης, Γ. Ι. (1947). *Ο Ιωάννης Α. Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου* (επιμ. Γ. Ι. Ράλλης). Αθήνα: Τύποις Ι. Γ. Παπανικολάου. σ. 42).

Εικόνα 13 Διάγγελμα Ι. Ράλλη προς τους Αντάρτες του ΕΛΑΣ (5/5/1943)

Η κυβέρνηση Ράλλη «παρέδωσε» την εξουσία στις 12 Σεπτεμβρίου 1944, λίγες ώρες πριν από την αποχώρηση της Βέρμαχτ. Στο αποχαιρετιστήριο διάγγελμά του, απευθυνόμενο κυρίως στους διαδόχους του (στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας), ο επικεφαλής της «χαιρέτισε» μάλιστα το τέλος της Κατοχής, ισχυριζόμενος πως «ουδέποτε εδέχθη» να λειτουργήσει σαν όργανό της: «Ευτυχής διότι υπό αίσιους ιωινοὺς λήγει η μαρτυρική αποστολή μου και με ήσυχον την συνείδησιν ότι εξετέλεσα πιστὸς το καθήκον μου, επανέρχομαι εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἑτοιμὸς νὰ λογοδοτήσω ἐνώπιον παντός αρμοδίου» (ΦΕΚ 1944/Α/242).

Από την άλλη πλευρά, ο σκληρός πυρήνας των συνεργατών του ακολούθησε διαφορετική πορεία: αποχωρώντας μαζί με τη Βέρμαχτ, συγκρότησε στην Αυστρία μια «εξόριστη κυβέρνηση» με την ονομασία «Ελληνική Εθνική Επιτροπή». Επικεφαλής

ορίστηκε ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Ράλλη, Έκτορας Τσιρονίκος, πρώην τραπεζίτης και βιομήχανος στη Ρωσία, ο οποίος προς το τέλος της Κατοχής είχε αναλάβει πέντε υπουργεία (Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικών, Επισιτισμού, Εθνικής Προνοίας και Γεωργίας).¹²⁹.

¹²⁹ Η ακριβής σύνθεση της Επιτροπής παραμένει ασαφής, μολονότι βέβαιο είναι ότι συμμετείχαν σ' αυτή ο Ταβουλάρης και κάποιοι δευτεροκλασάτοι Έλληνες ναζί (Παναγιώτης Γούλας, Αριστείδης Ανδρόνικος, Ξενοφών Γιοσμάς κ.ά.).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Αθήναις τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1944

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 242

ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ
ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΡΑΛΛΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Τὴν 7ην Ἀπριλίου 1943 ἀθεώρησα ὅτι εἶχον ἐπιβεβλημένον καθήκον νὰ καταλάβω τὴν Ἀρχήν, μὴ ὑπαρχούσης κυβερνήσεως καὶ συνεπὲς μὴ ἐπισταμένῃ οὐδενὸς δυναμένου νὰ ἀγωνίζηται ἐναντὶ τῶν ἀρχῶν κατοχῆς διὰ τὴν μείωσιν τῆς δυστοχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ἀπεβόηκα τότε διάγγελμα πρὸς τὸν Λαόν, πρὸς ὃν ἐξήγγειον, ὅφ' ὅσον τοῦτο ἦτο ἐπιτετραμμένον ἐκ τῆς ὑπαρχούσης πραγματικῆς καταστάσεως, ἥτις τῆς κατοχῆς τῆς Χώρας μας ὑπὸ τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας καὶ ἀλλοτρίων καὶ ἀπειθαριεμένων ἐπιταγμάτων τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ἀναποσπάτως συνδεόμενον μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, τοὺς λόγους δι' οὓς ἀθεώρησα καθήκον ἐπεὶ ἐναντὶ τῆς Πατρίδος νὰ πράξω τοῦτο.

Υποσχεθὲν συνάμα ὅτι ἡ κυβέρνησίς μου θὰ περὶ ἑσέως δι' ἀληθοῦς πατριτικῆς στοργῆς ἀπαντᾷ τοῖς παιδαγωγούντας πολίτας εἰς τὴν δυσχερεστάτην προσπάθειαν τῆς κυβερνήσεως πρὸς παγίωσιν τῆς τάξεως καὶ ἐς λήψιν τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν τῶν Ἑλλήνων, τῇ δυστοχίᾳ καὶ τῶν πόνων τῶν ὁποίων εἶχον, ὡς ἑταῖρον, σφαιροτάτην ἐμπέρισιν.

Υποσχεθὲν ἐπὶ πλέον πρὸς τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, ὡς ἀποτελοῦντας αὐτὴν καὶ τὴν κρατικὴν μηχανὴν καὶ πρὸς τοὺς ἀναπήρους τῶν πολέμων, οἵτινες ὄντως εἶναι ἔθνικόν κόσμημα, ὅτι δὲν θὰ ἐξίστα-

ζον νὰ υποβάλω τὸ Κράτος εἰς πᾶσαν δυνατόν θυσίαν πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν.

Τὰς ὑποσχέσεις μου αὐτάς ἐτήρησα ἀπαρεγκλιτῶς ἐν τῇ μέτρῃ τῶν δυνατοτήτων κυβερνήτου κατὰ τὸ δόγμα ξενικῆς κατοχῆς, πάντως ὅμως ἔχει κυβερνήτου τῆς κατοχῆς, διότι ποτὲ δὲν ἐδέχθην νὰ συγκροτήσῃ κυβέρνησιν τῆς κατοχῆς.

Ἐν τῇ διαγγέλματί μου ἐκείνῃ ἐξέφραζον τὴν πεποθήσασθαι ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Φυλὴ, διὰ τῆς διακρινούσης αὐτὴν συνέσεως καὶ φιλοπατρίας ἠθέληεν ἐπιτύχει μίαν ἡμέραν νὰ ἐδηγῆται εἰς ὑπὸνικον λιμένα τὴν ἐθνικὴν κιβωτὸν. Ἡ πρόρρησίς μου αὕτη, τὴν ἔπειαν πᾶς Ἑλλὴν γινώσκων τὴν ἐνδοξὴν ἱστορίαν μας θὰ ἤδυνάτο νὰ κάμῃ ἀσφαλῶς, εἰσῆλθε πλέον εἰς τὴν ἐξὸν τῆς πραγματοποιήσεως. Τὰ ζεφερὰ νέφη τῆς δουλείας ἤρχισαν νὰ διαλύονται ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου τῆς ἐλευθερίας.

Εὐτοχῆς διότι ὑπὸ αἰσίους αἰωνοὺς λήγει ἡ μαρτυρικὴ ἀπιστολή μου καὶ μὲ ἥσυχον τὴν συνείδησιν ὅτι ἐξετέλεσα πιστῶς τὸ καθήκον μου, ἐπανέρχεται εἰς τὴν βιωτικὴν βίαν, ἑτοιμὸς νὰ λογοδοτήσῃ ἐνώπιον παντὸς ἀρμοδίου.

ΙΩΑΝ. Δ. ΡΑΛΛΗΣ

Ἀθήναι τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1944.

(Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου)

Εικόνα 14 Διάγγελμα Ἰωάννη Ράλλη τῆς 12/10/1944
(Πηγή: Εθνικὸ Τυπογραφεῖο)

4. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΔΙΩΞΗΣ ΤΩΝ ΔΩΣΙΛΟΓΩΝ – ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Κατά τη διάρκεια της τριπλής κατοχής (1941-1944), η Ελλάδα τέθηκε υπό το καθεστώς τεσσάρων παραλλήλων και, συχνά, συγκρουόμενων εννόμων τάξεων: α) του δικαίου των κατακτητών (Γερμανών, Ιταλών και, σε ορισμένες περιοχές, Βουλγάρων), β) του δικαίου των διορισμένων κατοχικών κυβερνήσεων, οι οποίες αντλούσαν την εξουσία και τη νομιμοποίησή τους αποκλειστικά από τις κατοχικές αρχές, γ) του δικαίου της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης, η οποία απολάμβανε διεθνή αναγνώριση, (στοιχείο που, ωστόσο, δεν αρκούσε για τη δημιουργία ουσιαστικής κρατικής υπόστασης), και δ) του κανονιστικού πλαισίου των εσωτερικών ένοπλων αντιστασιακών οργανώσεων, κυρίως της ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης), που λειτούργησε ως *de facto* (=εκ των πραγμάτων, δηλ. εκλεγμένη από το εκλογικό σώμα) κυβέρνηση με αποδεδειγμένη λαϊκή νομιμοποίηση στα εδάφη που ήλεγχε.

Η συνύπαρξή τους, οι διασταυρώσεις και οι συγκρούσεις τους, δεν ανέδειξε απλώς την πολυπλοκότητα της νομικής πραγματικότητας της Κατοχής, αλλά συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνοχής. Συγκρότησε το θεμέλιο για την κατανόηση των μεταπολεμικών συγκρούσεων αναφορικά με το ποια αρχή κατείχε την ουσιαστική ή ηθική νομιμοποίηση για την άσκηση εξουσίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο¹³⁰.

Οι δύο έννομες τάξεις που διεκδίκησαν ισχύ κατά την περίοδο της κατοχής, δηλαδή **το δίκαιο των κατοχικών κυβερνήσεων της Αθήνας** που διορίστηκαν από τους κατακτητές, και **το δίκαιο της αυτοεξόριστης κυβέρνησης του Καΐρου**, που διορίστηκε από τον Βασιλιά Γεώργιο Β', δεν μπορεί να θεωρηθούν ότι άσκησαν ουσιώδη ρόλο στην διαμόρφωση των εγχώριων δικαιοκτικών θεσμών της εποχής. Και στις

¹³⁰ Κουράκης, Ν. Ε. (2021). Η απονομή της δικαιοσύνης στην Ελλάδα επί Κατοχής: Εισαγωγικές επισημάνσεις. Στο Σ. Αδάμ-Μαγνήσαλη, Α. Αλεξάκης & Ν. Αναστασόπουλος (επιμ.), *Αρετήν την καλλίστην: Σύμμεικτα προς τιμήν της Καθηγήτριας Καλλιόπης (Κέλλυς) Α. Μπουρδάρα* (τ. Α', σσ. 421–431). Αθήνα–Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σσ. 187–197

δύο περιπτώσεις εξέλειπαν, εξ άλλου, ουσιώδη συστατικά στοιχεία της έννοιας του Κράτους (όπως λαός, αυτοδύναμη εξουσία, έδαφος)¹³¹.

Σύμφωνα με τον ιστορικό Γ. Μαργαρίτη:

- Η αυτοεξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου “ήταν κυβέρνηση χωρίς έδαφος και χωρίς λαό, στηριγμένη αποκλειστικά στην διπλωματική αναγνώριση από την Μεγάλη Βρετανία και τα υπόλοιπα συμμαχικά κράτη”, ενώ και “οι χώροι επί των οποίων μπορούσε να ασκήσει την εξουσία της ήταν εξαιρετικά περιορισμένοι”,
- Η κατοχική κυβέρνηση “διέθετε έδαφος και λαό, ήταν όμως συζητήσιμο κατά πόσον διέθετε εξουσία”, καθώς την μεγαλύτερη εξουσία στην χώρα ασκούσαν οι κατοχικοί στρατιωτικοί διοικητές, ο Γερμανός, ο Ιταλός και ο Βούλγαρος, ο καθένας στη δική του ζώνη¹³². Σημειωτέον ότι η νομιμότητα της είχε ήδη αμφισβητηθεί κατά την περίοδο της Κατοχής με το σκεπτικό ότι “υφισταμένης έν τινι χώρα ξένης στρατιωτικής κατοχής, αιτία πολέμου, η διαληφθείσα προϋπόθεσις της πραγματικής και ακωλύτου ασκήσεως πάσης της κρατικής εξουσίας εν αυτή ελλείπει”. Επιπρόσθετα, δεν διέθεταν ούτε και το προαπαιτούμενο του λαού, αφού δεν είχε αναδειχθεί με την ελεύθερη βούληση του λαού, αλλά με την εντολή των δυνάμεων κατοχής¹³³.

Στην περίοδο της Κατοχής, αν και τμήμα της προπολεμικής νομοθεσίας διατηρήθηκε σε ισχύ, μεγάλο μέρος αυτής τροποποιήθηκε, αντικαταστάθηκε ή καταργήθηκε με διατάγματα. Οι κατοχικές κυβερνήσεις και τα δικαστήρια, λειτουργούσαν βασιζόμενα στις διαταγές των κατακτητών, γεγονός που έθεσε υπό αμφισβήτηση το κύρος των

¹³¹—βλ. Μαργαρίτης, Γ. (χ.χ.). Η Κατοχή 1941–1944. Στο *Κατοχή & Αντίσταση 1941–1945* (σσ. 37–38). Αθήνα: Ελευθεροτυπία.. Πάντως κατά τους Βερέμης, Θ. Μ., & Κολιόπουλος, Ι. Σ. (2006). *Ελλάς: Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτης, σελ. 395, η κατοχική κυβέρνηση δεν διέθετε ούτε και το προαπαιτούμενο του λαού, αφού «δεν είχε αναδειχθεί με την ελεύθερη βούληση του λαού, αλλά με την εντολή των δυνάμεων κατοχής».

¹³² ΣτΕ 97 και 98/1942, “Θέμις”, ΝΣΤ’ : 1945, 41-45: 42 επ. Για το θέμα αυτό βλ. και την εκτενή μονογραφία του δικηγόρου Πεσμαζόγλου, Μ. Α. (1942). *Η νομική φύσις της υπό εχθρικήν στρατιωτικήν κατοχήν συγκροτηθείσης ελληνικής κυβερνήσεως: Από μίαν δίκην εις το Συμβούλιον της Επικρατείας*. [Αθήναι]: Ιδιωτική έκδοση και ιδίως σελ. 98.

¹³³ Βερέμης, Θ. Μ., & Κολιόπουλος, Ι. Σ. (2006). *Ελλάς: Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

κανόνων δικαίου τόσο κατά τη διάρκεια της Κατοχής όσο και μετά την Απελευθέρωση¹³⁴.

4.1 Η ΥΠ. ΑΡΙΘΜ. 8/24.03.1944 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ Π.Ε.Ε.Α.

Η Διάσκεψη του Λονδίνου (1942) αποφάσισε πως οι εγκληματίες πολέμου θα δικάζονταν και τιμωρούνταν¹³⁵. Στην Ελλάδα, η πρώτη επίσημη απόφαση ήταν κατά τη σύσκεψη του Μυριόφυλλου – Πλάκας στην Ήπειρο. Σε αυτή την κοινή απόφαση των ΕΑΜ, ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ, η οποία συνυπογράφηκε και από τον επικεφαλής της βρετανικής αποστολής Κρις Γουντχάουζ στις 19 Φεβρουαρίου 1944, οι συνεργάτες των κατακτητών χαρακτηρίστηκαν ως «έχθροι τοῦ ἔθνους, ἐγκλημαῖαι πολέμου, ὑπόλογοι εἰς αὐτὸ διὰ πράξεις προδοσίας».¹³⁶

Ένα μήνα μετά, το Μάρτιο του 1944, καταρτίστηκε στην Ελεύθερη Ελλάδα ο μοναδικός έως τότε νόμος για τους συνεργάτες του κατακτητή. Ήταν η – βραχύβια- υπ' αριθμόν 8/24.03.1944 νομοθετική πράξη της Κυβέρνησης του Βουνού (Π.Ε.Ε.Α), η οποία ίσχυσε μόνο στα όρια της επικράτειας που ασκούσε πολιτική εξουσία και μέχρι την αυτοδιάλυσή της στις 5.11.1944 και προέβλεπε ότι:

«Ὅποιος συνεργάζεται με τους Γερμανούς και τους Βουλγάρους κατακτητές στην καταπολέμηση του εθνικού αγώνα και την καταπίεση του ελληνικού λαού, είτε με την συμμετοχή του στην δήθεν κυβέρνηση που αυτοί εγκαθίδρυσαν, είτε με την κατάταξη τους στα τάγματα ασφαλείας που συγκρότησαν, είτε με την υποστήριξη τους σε αυτά τα όργανα των κατακτητών, είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, κηρύσσεται εχθρός της πατρίδας,

¹³⁴ Η κυβέρνηση Τσολάκογλου εξέδωσε από το Μάιο του 1941 έως τον Δεκέμβριο του 1942 περισσότερα από 1995 νομοθετήματα. Η κυβέρνηση Λογοθετόπουλου, εξέδωσε από το Δεκέμβριο του 1942 έως τον Απρίλιο του 1943, 251 νομοθετήματα. Η κυβέρνηση Ράλλη από το Απρίλιο του 1943 μέχρι τον Οκτώβριο του 1944 1977 νομοθετήματα. Το νομοθετικό ρεκόρ το συγκεκριμένο διάστημα κατείχε το Υπουργείο Παιδείας με 680 νομοθετήματα. Ακολουθούσε το Υπουργείο Αμύνης (χωρίς στρατό, στόλο και αεροπορία με 446 νομοθετήματα και το Υπουργείο Ασφαλείας) με 287 νομοθετήματα. Αντίστοιχα υπήρχαν νομοθετήματα για δημοσίους υπαλλήλους, για αστικά και ποινικά θέματα κλπ. Από αυτά, μόνο 56 νόμοι αφορούσαν ειδικά την ξένη κατοχή.

¹³⁵ Είχε προηγηθεί στα μέσα Ιανουαρίου 1942 στο Λονδίνο (την πρωτεύουσα της μόνης πολεμικής δύναμης στην Ευρώπη που δεν ήταν υπό την κατοχή του Άξονα, και κέντρο της συμμαχικής διπλωματικής δραστηριότητας), η Διασυμμαχική Διάσκεψη όπου καταδίκασαν τις πράξεις βίας και τα εγκλήματα που διέπρατταν οι δυνάμεις κατοχής και οι ντόπιοι συνεργάτες τους και αποφασίστηκε η παραπομπή τους σε δίκη. Βλ. Τσουδερός, Ε. Ι. (1950). *Διπλωματικά παρασκήνια 1941–1944*. Αθήνα: Αετός. σ.108-109

¹³⁶ Βλ. Βατάλης, Κ. Π. (2020). *Το φαινόμενο του δοσιλογισμού στην Κοζάνη κατά τη διάρκεια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας).

ένοχος εσχάτης προδοσίας και τιμωρείται με την ποινή του θανάτου και με δήμευση της περιουσίας του».¹³⁷

Η ανωτέρω νομοθετική πράξη, παρουσίαζε τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- θεσπίστηκε ως έγκλημα συμπεριφοράς
- όριζε ως εχθρό της πατρίδας και ένοχο εσχάτης προδοσίας όποιον συνεργαζόταν με τους κατακτητές.
- βασιζόταν στην αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*», (δηλ. δεν υπάρχει έγκλημα αν δεν υπάρχει νόμος που να τιμωρεί την πράξη) .
- δεν είχε αναδρομικότητα, και χρησιμοποιεί ενεστώτα χρόνο για να δείξει ότι η εφαρμογή της ήταν από την έκδοσή της και στο εξής
- εξέλειπε η αναφορά σε συνεργάτες των Ιταλών οι οποίοι είχαν συνθηκολογήσει (Σεπτ. 1943)
- δεν προαπαιτούνταν η πρόκληση και επέλευση οποιουδήποτε αποτελέσματος για την στοιχειοθέτησή του εγκλήματος.
- Ίσχυε μόνο στις περιοχές που ελεγχόταν από την Π.Ε.Ε.Α.

Σχεδόν τρεις μήνες αργότερα, η Διάσκεψη του Λιβάνου (Μάιος 1944) –η οποία, αν και πραγματοποιήθηκε σε κλίμα συναινέσεων και πολιτικών συμβιβασμών υπήρξε καθοριστική για τον ελληνικό πολιτικό σχεδιασμό της εποχής – νομιμοποίησε την αυστηρή αντιμετώπιση προδοτών, δωσιλόγων και εκμεταλλευτών του ελληνικού λαού. Η τιμωρία τους και η απονομή δικαιοσύνης για πράξεις συνεργασίας με τις κατοχικές δυνάμεις και τα Τάγματα Ασφαλείας πρόβαλε ως σημείο εθνικής ενότητας, ακόμη και για τις συμμετέχουσες πολιτικές δυνάμεις που βρίσκονταν υπό την επιρροή των Βρετανών.

Συνολικά, το μεταπολεμικό πρόβλημα του δωσιλογισμού στην Ελλάδα, καθώς και στη δυτική Ευρώπη, απέκτησε σύνθετες νομικές διαστάσεις που ενέπλεξαν τη διερεύνηση των ατομικών ευθυνών, β) τη μεταχείριση στρατιωτικών και πολιτικών υπεύθυνων α) της Κατοχής, και γ) την ευρύτερη συζήτηση για τη «συγχώρεση» ή αμνήστευση μέρους των συνεργατών του εχθρού. Στην πράξη, παρατηρήθηκε επικράτηση ρεαλιστικών

¹³⁷ Ολόκληρη η ανάλυση, με το ιστορικό και νομικό πλαίσιο της πράξης 8/24.03.1944, όπως και η αυτούσια φρασεολογία, παρατίθεται στο Παπαδάκης, Κ. (2024, 29 Φεβρουαρίου). *Δωσιλόγοι: Όταν η ιστορία αποδίδει δικαιοσύνη*. Kommon. <https://kommon.gr/istoria/item/15533-dosilogoi-otan-i-istoria-apodidei-dikaiosyni-tou-kosta-papadaki>

προσεγγίσεων, που επιδίωξαν να αποφευχθούν μαζικές τιμωρίες, να εξασφαλιστεί η θεσμική συνέχεια και να περιοριστούν οι κοινωνικές αναταράξεις στο μέτρο του δυνατού.¹³⁸ Έτσι, η αντιμετώπιση του δωσιλογισμού μετεξελίχθηκε από ζήτημα διεθνούς και εθνικής πολιτικής σε θεμελιώδες εσωτερικό πολιτικό και κοινωνικό ζήτημα.¹³⁹

Η απελευθέρωση της χώρας από τα γερμανικά στρατεύματα (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1944) έθρεψε προσδοκίες κοινωνικής δικαιοσύνης, αποκατάστασης της τάξης και κάθαρσης από αυτούς που συνεργάστηκαν με τους κατακτητές πολιτικά ή οικονομικά κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Απελευθέρωση και η ΣΠ υπ. Αριθμ. 1/1944

Ένα από τα κύρια αιτήματα της ελληνικής κοινωνίας αλλά και μία από τις πρωταρχικές εξαγγελίες της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, ήταν η τιμωρία των δωσίλογων, δηλαδή όσων συνεργάστηκαν, στήριξαν ή διευκόλυναν το έργο των δυνάμεων κατοχής. Το αίτημα αυτό δεν ήταν πλέον απλώς πολιτικό, ήταν βαθιά ριζωμένο στη λαϊκή συνείδηση και συνοδευόταν από έντονο αίσθημα ηθικής αποκατάστασης ¹⁴⁰. Ήταν τέτοια η ένταση και η έκταση του λαϊκού πόθου, που ανάγκασε τον πρώτο μετακατοχικό πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου να υιοθετήσει και να ενσωματώσει και ρητορικά την έννοια της «λαοκρατίας» στον «Λόγο της Απελευθερώσεως» που εκφώνησε στην πλατεία Συντάγματος την 18η Οκτωβρίου του 1944. Με σπάνια ειλικρίνεια για έναν πολιτικό άνδρα ομολόγησε μπροστά στο συνεπαρμένο πλήθος, ότι: «*η Ηγέτις Τάξις, κατά μέγα μέρος, δεν απεδείχθη αξία του Λαού*», και δεσμεύτηκε (προς το παρόν λεκτικά) για την τιμωρία των δωσίλογων ¹⁴¹:

¹³⁸ Η απελευθέρωση ανέδειξε αντιφάσεις όσον αφορά το θέμα, καθώς τμήματα της ελληνικής κοινωνίας και θεσμών (όπως ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας) εμφανίστηκαν να έχουν εδραιωθεί, δυσχεραίνοντας την κατά μέτωπο εκκαθάριση. Οι προσπάθειες πλήρους εκκαθάρισης περιορίστηκαν από κοινωνικές, πολιτικές και διεθνείς ισορροπίες, βλ. Π. Παπαστράτης, «Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση», στο: Mazower, M. (Επιμ.). (2003). *Μετά τον πόλεμο: Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943–1960*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια σσ. 73–86.

¹³⁹ Παπαστράτης, Π. (2003). Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση. Στο Μ. Mazower (Επιμ.), *Μετά τον πόλεμο: Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943–1960* (σσ. 73–85). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 74

¹⁴⁰ Σε μήνυμά του ο ΕΛΑΣ από το Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών (23/9/1944) προανέγγειλε την απελευθέρωση της Αθήνας. Ο εκφωνητής και Εαμίτης Κώστας Τσαλόγλου έστειλε το ιστορικό μήνυμα: «Σας μιλάει το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Έλληνες! Όλοι επί ποδός πολέμου. Ο ΕΛΑΣ λευτερώνει την αγαπημένη μας πατρίδα. [...] Φωτιά και τσεκούρι στους αμετανόητους ταγματασφαλίτες, στους συνεργάτες των Γερμανών και στους Μπουραντάδες [...] βλ. Γλέζος, Μ. (2006). *Εθνική Αντίσταση 1940–1945: Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος Πόλεμος* (Τόμ. Β'). Αθήνα: Στοχαστής. σελ. 838

¹⁴¹ Παπανδρέου, Γ. Α. (χ.χ.). *Η απελευθέρωσις της Ελλάδος* (3η έκδ.). Αθήνα: Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία Α.Ε. σ. 195

«Το Εθνικὸν Συμβόλαιον τοῦ Λιβάνου επαγγέλλεται τὴν ἐπιβολὴν σκληρῶν κυρώσεων κατὰ τῶν προδοτῶν τῆς Πατρίδος καὶ τῶν ἐκμεταλλευτῶν τῆς δυστυχίας τοῦ Λαοῦ μας. Με τὸ Διάγγελμα τῆς 4ης Σεπτεμβρίου, ἡ Κυβέρνησις ἐπανάλαβε τὴν υπόσχεσιν ὅτι ἡ Εθνικὴ Νέμεσις θα εἶναι ἀδυσώπητος. Καὶ τώρα θα τηρήσῃ τὴν υπόσχεσίν της.

Ὁ νόμος τῆς ἐπιβολῆς τῶν δικαίων κυρώσεων ἔχει δημοσιευθῇ καὶ θὰ τεθῇ ἀμέσως εἰς ἐφαρμογὴν. Ἔχουν προνοηθῇ ὅλοι αἱ ἐγγυήσεις, ὥστε νὰ μὴ μεταβληθῇ εἰς ὄργανον ἐκδικήσεων καὶ ἱκανοποιήσεως παθῶν. Ἐμπνευστὴς τῶν ποινῶν θὰ εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ Ἔθνους.

Δὲν πρόκειται βεβαίως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως συνέβη εἰς ἄλλας χώρας, περὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐνόχων, περὶ μερίδων Λαοῦ αἱ ὁποῖαι ἠπίστησαν πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ προσεχώρησαν εἰς τὸν Κατακτητὴν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξε καθολικὴ ἡ πίστις πρὸς τὴν συμμαχικὴν ὑπόθεσιν καὶ ἐλάχιστα τὰ περιστατικὰ τῆς προδοτικῆς συνεργασίας μὲ τὸν ἐχθρόν. Ἀλλὰ ἀκριβῶς δι' αὐτό, διότι εὐρίσκοντο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸ καθολικὸν αἶσθημα τοῦ Λαοῦ, θὰ πρέπει νὰ ὑποστοῦν αὐστηρὰν καταδίκην. Ἡ ἐκκαθάρισις τῶν εὐθυνῶν τοῦ παρελθόντος θὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ καθολικὸν Ἐθνικὸν καὶ Ἡθικὸν αἶτημα, θὰ ἐξυγιάνῃ τὴν ἀτμόσφαιραν, θὰ ἐξατμίσῃ τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν τοῦ Λαοῦ καὶ θὰ θεμελιώσῃ ἀσφαλέστερον τὸ μέλλον τῆς Ἐθνικῆς μας Ἀναγεννήσεως.»

Εἰκόνα 15: Απόσπασμα ἀπὸ τὸ Λόγο τῆς Ἀπελευθέρωσης τοῦ Γ. Παπανδρέου 18/10/1944
Πηγή: Παπανδρέου Γεώργιος, *Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος* σελ.195

Με ἄλλα λόγια, τὸ βασικὸ πολιτικὸ πλαίσιο στο ὁποῖο κινήθηκε ὁ λόγος τοῦ Γ. Παπανδρέου ἦταν ἡ ἐξύμνησις τῆς λαϊκῆς Ἀντίστασις καθὼς αὐτὴ ἐπούλωνε τὸ τραῦμα τῆς συνθηκολόγησις, τόνωνε τὴν ἐλληνικὴ υπερηφάνεια καὶ κατὰ συνέπεια συνέβαλε στὴ νομιμοποίησις τῶν ἀστικῶν δυνάμεων ποὺ θα μετεῖχαν στὴν μεταπολεμικὴ πραγματικότητα. Ὅπως ὁμως φάνηκε ἐκ τῶν υστέρων, ἦταν μιὰ πρώτη προσπάθεια ἀποσιώπησις τῆς μαζικότητος τοῦ δωσιλογισμοῦ.¹⁴² Ὡστόσο, ὅσο καὶ ἀν ἡ πατριωτικὴ μνήμη προσπαθοῦσε νὰ συσπειρώσῃ καὶ νὰ προσανατολίσῃ τὴν κοινωνία στο μέλλον, υπῆρχε τὸ κατοχικὸ παρελθόν ποὺ δημιουργοῦσε συγκρούσεις. Ἰδιαίτερα, κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς Κατοχῆς ἓνα κύμα βίας καὶ ἀντεκδίκησης σήμαινε ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦ δοσιλογισμοῦ δὲν ἦταν ἀπλᾶ ἠθικὸ ἀλλὰ βαθύτατα

¹⁴² Πρβλ. Χαϊδιά, Ε. (2003). Δωσίλογοι: Ἀπὸ τὴν Κατοχὴ στὴν Ἀπελευθέρωσις. Στὸ Μ. Mazower (Επιμ.), *Μετά τὸν πόλεμο: Ἡ ἀνασυγκρότησις τῆς οἰκογένειας, τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους στὴν Ἑλλάδα, 1943–1960* (σσ. 53–72). Ἀθήνα: Ἀλεξάνδρεια.

πολιτικό ¹⁴³. Η πίεση της κοινής γνώμης για άμεση απόδοση δικαιοσύνης αλλά και η ύπαρξη μαζικών φαινομένων δοσιλογισμού που είχε πάρει διάφορες μορφές όπως : στελέχωση των κατοχικών κυβερνήσεων, ένταξη στους μηχανισμούς πληροφοριών και προπαγάνδας, οικονομική συνεργασία, συγκρότηση Ταγμάτων Ασφαλείας κλπ., δημιούργησαν μια πρωτόγνωρη για τη χώρα κατάσταση¹⁴⁴. Επιπρόσθετα, η κατηγορία της συνεργασίας με τις κατοχικές δυνάμεις περιελάμβανε πολλούς και διαφορετικούς τύπους, οι οποίοι έπρεπε να αντιμετωπιστούν με τις ανάλογες ποινές. Εντύπωση όμως προκάλεσε και η διαβεβαίωση του Γ. Παπανδρέου ότι : **“δεν πρόκειται βεβαίως εις την Ελλάδα, όπως συνέβη εις άλλας χώρας , περί μεγάλου αριθμού ενόχων.”**¹⁴⁵

Ωστόσο, η νομοθετική λειτουργία δεν αποκαταστάθηκε άμεσα, καθώς δεν ήταν εφικτό να επανέλθει αυτομάτως στο προπολεμικό της πλαίσιο, ούτε να συμπεριλάβει το σύνολο των ποικίλων και ετερόκλητων πράξεων που είχαν θεσπιστεί κατά τη διάρκεια της Κατοχής¹⁴⁶. Χαρακτηριστικό είναι ότι, σύμφωνα με στοιχεία της «Επιτροπής για τον έλεγχο της νομοθεσίας της Κατοχής»¹⁴⁷ που συστάθηκε μετά την απελευθέρωση,

¹⁴³ Δορδανάς, Σ. Ν. (2011). *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη: Επιβιώσεις του δοσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945–1974*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας. σσ. 15-16

¹⁴⁴ Το τελευταίο διάστημα πριν την απελευθέρωση, η κυβέρνηση του Ιωάννη Ράλλη θέσπισε και ενίσχυσε με νόμους τη λειτουργία και στελέχωση των Ταγμάτων Ασφαλείας, αυξάνοντας τον αριθμό των αξιωματικών του τακτικού στρατού που τα στελέχωναν και φροντίζοντας για τις προαγωγές τους τόσο στα Τάγματα όσο και σε νέες μονάδες που στόχο είχαν τη διασφάλιση της τάξης στην ύπαιθρο. Επίσης, θέσπισε, κατά παράβαση των ισχυόντων διατάξεων, ειδική διάταξη απονομής μεταλλίων διακεκριμένων υπηρεσιών σε περίοδο που δεν υπήρχε εμπόλεμη κατάσταση με τη Γερμανία, τα οποία απονεμήθηκαν σε άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας, προς αναγνώριση των πράξεων τους που υπερέβαιναν το συνηθισμένο τους καθήκον. Βλ. Π. Παπαστράτης, «Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση», στο: Mazower, M. (Επιμ.). (2003). *Μετά τον πόλεμο: Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943–1960*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. , σσ. 75

¹⁴⁵ Παπανδρέου, Γ. Α. (χ.χ.). *Η απελευθέρωση της Ελλάδος* (3η έκδ.). Αθήνα: Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία Α.Ε. σ. 195

¹⁴⁶ Η ρύθμιση της ισχύος των συντακτικών πράξεων που εκδόθηκαν στη μεταπολεμική περίοδο μέχρι την εφαρμογή του αναθεωρημένου Συντάγματος του 1952 έγινε με το Ψήφισμα της 16/29 Απριλίου 1952 (Α' 120). Το Ψήφισμα αυτό κατήργησε αναδρομικά την υποχρέωση των κυβερνήσεων να υποβάλλουν τις συντακτικές πράξεις προς κύρωση στην Αναθεωρητική Βουλή (άρθρο 1) και διατήρησε την ισχύ των πράξεων που εκδόθηκαν από τις 14.10.1944 και μετά, ακόμη και εάν ήταν αντίθετες προς το νέο Σύνταγμα, μέχρι να καταργηθούν ή τροποποιηθούν με νόμο (άρθρο 3). βλ. Καϊδατζής, Α. (2010). *Συμφωνία της Βάρκιζας – Ισχύς συντακτικών πράξεων: ΣτΕ 1683/2009 Τμ. Γ'* [Σημείωμα]. Constitutionalism.gr. Ανακτήθηκε από <https://www.constitutionalism.gr/1588-symfwnia-tis-barkizas-ishys-syntaktikwn-praxewn/>

¹⁴⁷ Σκοπός της ειδικής αυτής επιτροπής ήταν η καταγραφή, ο έλεγχος και η αξιολόγηση του τεράστιου πλήθους , των νομοθετημάτων που είχαν εκδοθεί από τις κατοχικές κυβερνήσεις ως προς το ποια από αυτά τα νομοθετήματα θα διατηρούνταν, τροποποιούνταν ή καταργούνταν, προκειμένου να αποκατασταθεί η νομιμότητα και να διασφαλισθεί η αποκατάσταση της νομιμότητας θεσμική συνέχεια του ελληνικού κράτους μετά τη λήξη της Κατοχής. Χαρακτηριστικό είναι πως η διαδικασία αυτή τελείωσε μόλις το 1974 με την έκδοση του Νομοθετικού Διατάγματος 466/1974 (ΦΕΚ Α' 187/Α/2.7.1974) «περί εκκαθάρισεως των εκδοθέντων κατά την διάρκεια της εχθρικής κατοχής της Ελλάδος των ετών 1941 έως 1944 νομοθετημάτων». Βλ. Παντελής, Α. Μ. (2007). *Εγχειρίδιο*

μεταξύ Μαΐου 1941 και Οκτωβρίου 1944 εκδόθηκαν 4.223 νομοθετήματα—μεγάλο μέρος των οποίων αφορούσε διοικητικά, δημόσια, αστικά, ποινικά ή ειδικά κατοχικά ζητήματα, ενισχύοντας έτσι την αίσθηση της «νομοθετικής αποκολοκύνθωσης» της περιόδου.

4.2 Η ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗΣ «ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ»

Η υπ' αριθμ. 1 Γενική Διαταγή της τριμελούς κυβερνητικής «Επιτροπής για τον έλεγχο της νομοθεσίας της Κατοχής», που συγκροτήθηκε από τους υπουργούς της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας Φίλιππο Μανουηλίδη (νομικό), Γιάννη Ζεύγο (εκπρόσωπο του ΚΚΕ) και Θεμιστοκλή Τσάτσο (νομικό, εκπρόσωπο της κυβέρνησης Παπανδρέου και γνώστη της γερμανικής λόγω των σπουδών του στη Χαϊδελβέργη), οι οποίοι αφίχθηκαν στην Αθήνα μέσω του αεροδρομίου της Νεράιδας αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών στις 12 Οκτωβρίου 1944, έθεσε ως προτεραιότητα τη δίωξη των δοσιλόγων. Με τη διαταγή αυτή απαγορευόταν αυστηρά οποιαδήποτε μορφή ασύλου ή βοήθειας προς τα συνεργατικά πρόσωπα ή την παρουσία τους, με την απειλή βαριών ποινών για τους παραβάτες ¹⁴⁸, αντικατοπτρίζοντας το επιτακτικό κοινωνικό αίτημα για κάθαρση στη μεταπολεμική Ελλάδα¹⁴⁹.

Επίσης, εξέδωσε διαταγή για τη σύλληψη των κατοχικών πρωθυπουργών, υπουργών και υφυπουργών, ¹⁵⁰ αλλά και των διευθυντών εφημερίδων που είχαν συνεργαστεί ανοιχτά με τους Γερμανούς, (όπως ο Θ. Βουτσινάς της Εφημερίδος ΑΚΡΟΠΟΛΗ).¹⁵¹

συνταγματικού δικαίου: Βασικές έννοιες – Συνταγματική ιστορία (2η έκδ.). Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη, σελ. 259.

¹⁴⁸ Εφημερίδα Ριζοσπάστης 12/10/1944 Στο ίδιο φύλλο φιλοξενείται σχόλιο για τον Ιωάννη Πλυντζανόπουλο, αρχηγό των γερμανοτσολιάδων της Αθήνας, ο οποίος έβγαλε διαταγή στις 5 Οκτωβρίου αναφέροντας ότι «Αλλά επειδή είμαστε τίμιοι Έλληνες, δεν θα ξεχάσουμε το λόγο μας και δεν θα στρέψουμε ποτέ τα όπλα εναντίων των Γερμανών»

¹⁴⁹ Την ίδια ημέρα, η γαλλική κυβέρνηση ανακοίνωσε την ίδρυση Ειδικών Δικαστηρίων, αρμόδιων για την εκδίκαση πολιτών που συνεργάστηκαν με τον εχθρό σε διάφορες μορφές (κατέδωσαν πατριώτες παρέδωσαν, τροφοδότηση του εχθρού με εργατικό προσωπικό, υλικό/όπλα, υπονόμηση του ηθικού, παράδοση οικονομικών μέσων και πηγών της χώρας στον εχθρό)

¹⁵⁰ Οι συλλήψεις και οι φυλακίσεις των μελών των κατοχικών κυβερνήσεων πραγματοποιήθηκαν, μεταξύ άλλων, σε εκτέλεση οδηγιών του Βρετανού στρατηγού Σκόμπυ. βλ. Κοντογιαννίδης, Τ. Κ. (2006). *Ηρωες και προδότες στην κατοχική Ελλάδα: Άγνωστα γεγονότα και ιστορίες προσώπων από τον θάνατο του Μεταξά έως και τις δίκες των δοσιλόγων*. Αθήνα: Πελασγός.

¹⁵¹ Εφημερίδα *Ελευθερία*. (1944, 12 Οκτωβρίου). Αθήνα.

Την επόμενη μέρα 13/10/1944, η Αστυνομία, υπό τις διαταγές του Άγγελου Έβερτ, συνέλαβε τον τελευταίο κατοχικό πρωθυπουργό Ιωάννη Ράλλη ο οποίος είχε παραμείνει στη Μητρόπολη Αθηνών καθ' όλη τη διάρκεια της 12ης Οκτωβρίου 1944. Μεταξύ των συλληφθέντων της ημέρας ήταν και ο τέως υπουργός Δικαιοσύνης Κων/νος Πουρνάρας.¹⁵²

Στις 27/10/1944 κατόπιν κυβερνητικής διαταγής, συνελήφθη ο πρώην στρατηγός και πρωθυπουργός Θεόδωρος Πάγκαλος και κρατήθηκε στις φυλακές Αβέρωφ μαζί με άλλους στρατιωτικούς και πολιτικούς που αντιμετώπιζαν παρόμοιες κατηγορίες.¹⁵³

Έτσι, στις αρχές Νοεμβρίου 1944, λίγο περισσότεροι από 500 δωσίλογοι κρατούνταν επίσημα από τις αρχές. Από αυτούς η μεγάλη πλειοψηφία ήταν στρατιωτικοί, περίπου 400, ενώ οι πολίτες ήταν μόνο 132. Τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων και οι άνθρωποι που είχαν οργανώσει από το παρασκήνιο τα ένοπλα σώματα, όπως ο πρώην στρατηγός Θ. Πάγκαλος, έχοντας πολύ καλές σχέσεις με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους υποστήριζαν από τις φυλακές Αβέρωφ πως δεν τελούσαν υπό κράτηση αλλά «φυλάσσονταν» εκεί για την αποφυγή πράξεων αντεκδίκησης¹⁵⁴.

Σε επίσημο γεύμα που παρατέθηκε λίγο μετά την απελευθέρωση, στην έδρα του Στρατηγείου του ΕΛΑΣ προς τιμή των υπουργών κ.κ.. Θεμ.Τσάτσου και Ι.Ζεύγου, οι δυο υπουργοί ανέφεραν μεταξύ άλλων στην ανακοίνωσή τους :

[...] Συνιστώμεν μόνον, κανείς να μὴ παρασυρθῇ ἀπὸ δικαιοτάτην ἀπαίτησιν τιμωρίας προδοτῶν καὶ αὐτοδικήσῃ. Τιμωρία προδοτῶν θὰ ἐπιβληθῇ ἀμείλικτος, ἀλλὰ ἀπὸ Κυβέρνησιν. Αὕτη καὶ μόνη, ἡ ὑπευθύνως ἐκπροσωπεῖ ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιβάλῃ δικαίας κυρώσεις. Καὶ θὰ τὰς ἐπιβάλῃ μετὰ πάσης τῆς τάξεως ἣ ἀρμόζει, καὶ πάσης τῆς αὐστηρότητος ἣ ἐπιβάλλεται..

Ταυτόχρονα σε διάγγελμά του το ΚΚΕ ανέφερε μεταξύ άλλων:

¹⁵² Εφημερίδα *Ελευθερία*. (1944, 14 Οκτωβρίου). Αθήνα.

¹⁵³ Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*. (1944, 27 Οκτωβρίου). Αθήνα

¹⁵⁴ Ο ίδιος δήλωσε στον ανακριτή που τον επισκέφθηκε για να πάρει την απολογία του, ότι : «Εγώ εδώ δεν είμαι κρατούμενος. Είμαι φιλοξενούμενος για την προσωπική μου ασφάλεια!» Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*. (1944, 3 Νοεμβρίου). Αθήνα.

[...] Η έξασφαλισις τῆς τάξεως καὶ τῆς ὁμαλῆς πολιτικῆς ζωῆς ἐν τοιαύταις στιγμαῖς εἶναι ἐθνικὸν χρέος. Οἱ ἐγκληματῖαι πολέμου, ὅποιοι καὶ νὰ εἶναι, θὰ τιμωρηθῶσι, καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως. Αποφύγετε τὴν αὐτοδικίαν καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν ἥ κλονίζει τὸ τόσον ὑψηλὸν ἔργον ὅπερ δημιουργήσαμεν ὅλοι ἡμεῖς.. [...].¹⁵⁵

4.3 Η ΣΠ. ΥΠ. ΑΡΙΘΜ. 1/1944

Οι κυρώσεις επισημοποιήθηκαν από την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, και από τον Υπουργό Δικαιοσύνης με τη δημοσίευση της Σ.Π. υπ'. αρ 1/1944, «Περί ἐπιβολῆς κυρώσεων κατὰ τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ ἐχθροῦ» (βλ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ υπ. αριθμ. 1/06-11-1944), η οποία τέθηκε άμεσα σε εφαρμογή στις 6 Νοεμβρίου 1944¹⁵⁶. Με αυτήν θεσπίστηκε το βασικό νομικό πλαίσιο για τη δίωξη ὅσων συνεργάστηκαν με τον εχθρό κατά την Κατοχή, καθώς εισήγαγε διατάξεις που αφορούσαν κυβερνητικά στελέχη, οικονομικούς συνεργάτες, προπαγανδιστές, καταδότες και δημόσιους λειτουργούς, ενώ θέσπισε και τη συγκρότηση Ειδικών Δικαστηρίων και τη διαδικασία εκδίκασης, ὅπως και κυρώσεις για ευρύ φάσμα πράξεων δωσιλογισμού.

Στην Σ.Π. 1/1944 συρρικνωνόταν η έννοια του δωσίλογου, και περιοριζονταν η αντικειμενική υπόσταση των αδικημάτων. Ειδικότερα, με βάση το άρθρο 1 απαιτούνταν η συνεργασία εκ προθέσεως (!!!) και να έχει προκύψει αποτέλεσμα, δηλαδή προσωπικό όφελος ή ζημία στον εθνικό και συμμαχικό αγώνα ή σε Έλληνες ή/και συμμαχικούς πολίτες (άρθρο 1), και το άρθρο 2 περιείχε έναν εκτενή αλλά ενδεικτικό κατάλογο πράξεων (α' – ι') που αποτελούσαν τις ειδικές περιπτώσεις δωσιλογισμού. Οι ποινές για τη διάπραξη οποιασδήποτε από τις περιπτώσεις του άρθρου 2, προσδιορίζονταν στο επόμενο άρθρο και ήταν ανάλογες με τη ιδιότητα ή τη θέση ή την σοβαρότητα των αποτελεσμάτων της πράξης. Αξιοσημείωτη ήταν και η

¹⁵⁵ Εφημερίδα *Ελευθερία*. (1944, 7 Οκτωβρίου). Αθήνα.

¹⁵⁶ Η επίμαχη Συντακτική Πράξη καταρτίστηκε από τον Θεμιστοκλή Τσάτσο, υπουργό Δικαιοσύνης της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης, με την έγκριση των Συμμάχων, και δημοσιεύθηκε αρχικά στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, που εκδιδόταν στο Κάιρο, στις 14.10.1944 (ΦΕΚ Α' 36/14.10.1944). Μετά την Απελευθέρωση και την εγκατάσταση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας στην Αθήνα, τέθηκε σε ισχύ και δημοσιεύθηκε εκ νέου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ 12/6.11.1944).

πρόβλεψη εξαμηνιαίας παραγραφής, καθώς αν δεν ασκείτο δίωξη εντός έξι μηνών από την αποχώρηση των Γερμανών, το αδίκημα παραγραφόταν.

Η νομοθετική αυτή ρύθμιση διέφερε από τις διατάξεις της ΠΕΕΑ, καθώς προϋπέθετε όχι μόνον πράξη, αλλά και πρόθεση προδοσίας και συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Παρότι επιδίωκε να αποσαφηνίσει ερμηνευτικά προβλήματα και αμφισημίες, παρέμειναν σοβαροί περιορισμοί — με κυριότερο την εξάμηνη παραγραφή, που περιόρισε τον αριθμό των διωκόμενων υποθέσεων.

Ταυτόχρονα με την έκδοση της Συντακτικής Πράξης, ολοκληρωνόταν η αποχώρηση της Βέρμαχτ από τα ελληνικά εδάφη και η πιο αιματηρή μάχη της απελευθέρωσης, που τελείωσε με τη συντριβή των ένοπλων συνεργατών της Βόρειας Ελλάδας από τον ΕΛΑΣ στο Κιλκίς. Αυτές οι εξελίξεις άλλαξαν αμέσως και δραματικά τη στάση των παραδοσιακών αστικών κομμάτων απέναντι στη δράση του ΕΛΑΣ.

Μία μέρα μετά, στις 7 Νοεμβρίου, ο Γ. Παπανδρέου ανακοίνωσε μονομερώς τον αφοπλισμό των αντάρτικων σωμάτων, ενώ ακολούθησε η εσπευσμένη άφιξη της III Ορεινής Ταξιαρχίας στην Αθήνα, γεγονός που σφράγιζε τη συγκέντρωση σχεδόν του συνόλου των μάχιμων αντικομμουνιστικών δυνάμεων στην περιοχή της πρωτεύουσας¹⁵⁷.

Τροποποιήσεις στη Συντακτική Πράξη 1/1944 επέφερε ο Νόμος 37/1944 «Περί αντικαταστάσεως διατάξεων της υπ' αριθμόν 1 Συντακτικής Πράξεως "περί επιβολής ποινικών κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού"», με τον οποίο επικυρώθηκε μεν η ισχύς των μέχρι τότε διενεργηθεισών ανακριτικών πράξεων και συλλήψεων, αλλά τέθηκαν υπό την κρίση των νέων ειδικών επιτρόπων (ΦΕΚ Α' 22/23.11.1944).

Την 4η Δεκεμβρίου 1944, η έκρηξη των Δεκεμβριανών συγκρούσεων στην Αθήνα, δεν επέτρεψε την λειτουργία των δικαστηρίων. Παρόλα αυτά, το κοινό αίσθημα έτρεφε έκδηλη έχθρα εναντίον όλων αυτών που επέδειξαν δωσιλογική συμπεριφορά και

¹⁵⁷ Στις 6 Νοεμβρίου 1944, η Τρίτη Ορεινή Ελληνική Ταξιαρχία επιβιβάστηκε στο πλοίο «Αλκαντάρα» και, την επόμενη μέρα, απέπλευσε για τον Πειραιά, συνοδευόμενη από βρετανικό πολεμικό και το ελληνικό αντιτορπιλικό «Πίνδος». Στη μεταφορά συμμετείχαν 262 αξιωματικοί και 2.711 οπλίτες. Ένα τμήμα της δύναμης, αποτελούμενο από 85 αξιωματικούς και 800 οπλίτες -κυρίως του Πυροβολικού-, μαζί με τα πυροβόλα του III Συντάγματος Πεδινού Πυροβολικού, τα Κάρριερς και όλα τα οχήματα, παρέμειναν προσωρινά στον Τάραντα και έφτασαν στην Ελλάδα σε μεταγενέστερο χρόνο.

αποκόμισαν προσωπικά οφέλη ή/και τεράστιες περιουσίες εις βάρος του ελληνικού λαού.

4.4 Η Σ.Π. ΥΠ.΄ ΑΡΙΘΜ. 6/1945

Η προσπάθεια υπονόμησης της σημασίας του προβλήματος του δωσιλογισμού, φάνηκε αργότερα, όταν η κυβέρνηση Πλαστήρα την 3/1/1945 διαδέχθηκε την κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου. Η νέα κυβέρνηση επανήλθε στο ζήτημα αυτό, με τη νέα ΣΠ υπ'. αρ. 6 (ΦΕΚ 12, 20 Ιανουαρίου 1945) (βλ.ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ υπ. αριθμ. 6/20-01-1945), η οποία (εκτός από την αλλαγή του τίτλου), καταργούσε την προηγούμενη ΣΠ υπ'. αρ 1 /1944, γνωστή ως Νόμος “περί δωσιλόγων”, αποσαφήνισε ορισμένα σημεία αλλά και μετέτρεψε μερικά άρθρα με πιο απόλυτο ή/και αυστηρό τρόπο.

Η νέα Σ.Π. σύμφωνα με την εκτενή εισηγητική έκθεση που τη συνόδευε, επικεντρώνονταν σε δύο βασικές τροποποιήσεις του αρχικού νόμου: τον ακριβή καθορισμό της ευθύνης των κυβερνήσεων κατοχής και της φύση του αδικήματος που τις επιβάρυνε, και τον προσδιορισμό της σύνθεσης του Ειδικού Δικαστηρίου. Όπως αναφερόταν και στην εισηγητική έκθεση:

[...] Ο Νόμος ούτος τῆς προκατόχου Κυβερνήσεως ἦτο κατ' ἀρχὴν ἄρτιος· ἐὰν δὲ σήμερον προβαίνωμεν εἰς ὠρισμένας τροποποιήσεις αὐτοῦ, πράττομεν τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν χάριν ἀποσαφηνίσεως ὠρισμένων αὐτοῦ διατάξεων, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἡδύνατο νὰ προκύψῃ ἀμφισβήτησις· ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ὁ Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης θεωρεῖ ὅτι θὰ πρέπει νὰ δοθοῦν ἐγγυήσεις πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἐκδικάσεως τῶν ὑποθέσεων τούτων ὑπὸ ἀνεξαρτήτων δικαστῶν. [...]

Στο διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της ψήφισης των δύο αυτών Σ.Π., μεσολάβησαν κρίσιμες πολιτικές εξελίξεις – με κορύφωση τα Δεκεμβριανά του 1944 – που όξυναν το ήδη τεταμένο κλίμα Το ΕΑΜ είχε πλέον αποχωρήσει από την κυβέρνηση και βρέθηκε σε ευθεία αντιπαράθεση με τις αστικές πολιτικές δυνάμεις. Ως αποτέλεσμα, σημειώθηκε αλλαγή στάσης στο θέμα της εκκαθάρισης των δωσιλόγων, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις οι αντιστασιακές οργανώσεις δεν κατονομάζονταν ρητά, αλλά αναφέρονταν γενικά ως «συμμαχικές οργανώσεις» ή με άλλες, πιο ουδέτερες

διατυπώσεις, αντανakλώντας τη μεταπολεμική πολιτική πόλωση και τις έντονες ιδεολογικές αντιπαραθέσεις.

Βάσει της νεας Σ.Π. 6/1945, συνεργάτες των δυνάμεων κατοχής αποτελούσαν μεταξύ άλλων:

“όσοι διαρκούσης της Ξένης Κατοχής ανέλαβον τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως και την προεδρίαν αυτής τη συγκαταθέσει των εχθρών της Πατρίδος... Όσοι διετέλεσαν Υπουργοί ή Υφυπουργοί των κατά την διάρκειαν της Ξένης Κατοχής Κυβερνήσεων διευκολύναντες [ούτως] το έργον ταύτης”... ¹⁵⁸

Αναλυτικότερα, η Σ.Π. 6/1945 προέβλεπε:

- i. Το δικαστήριο θα συντίθετο από τακτικούς δικαστές.
- ii. Τα αδικήματα δεν θα δικάζονταν ως πολιτικά, αλλά ως αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου.
- iii. Η πρόθεση ή μη των κατηγορουμένων αφαιρέθηκε ως ελαφρυντικό στοιχείο της πράξεως. *«Μόνον τὸ γεγονός τῆς ἀποδοχῆς σχηματισμοῦ κυβερνήσεως καὶ συμμετοχῆς εἰς αὐτὴν ἀποτελεῖ ἀδίκημα, ἀποκλειομένης τῆς ἐξετάσεως τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ τοῦ δόλου» ¹⁵⁹.*
- iv. Η παραπομπή των κατηγορουμένων στο ακροατήριο, θα γίνονταν χωρίς απολογία, αλλά διά απευθείας κλήσεως.

¹⁵⁸ Δωσίλογοι κατά τη Συντακτική Πράξη 6/1945 είναι : α) : Αυτοί που κατά τη διάρκεια της κατοχής ανέλαβαν τον σχηματισμό κυβέρνησης και την προεδρία της με την συγκατάθεση των εχθρών της πατρίδας. β) Όσοι διατέλεσαν Υπουργοί και υφυπουργοί αυτών των κυβερνήσεων. γ) Όσοι, ενώ είχαν δημόσια θέση στρατιωτική, διοικητική, δικαστική ή άλλη, έγιναν συνειδητά όργανα του εχθρού ή άσκησαν (χρησιμοποίησαν) το λειτουργημά τους για να διευκολύνουν το έργο της κατοχής. δ) Όσοι ανέλαβαν υπηρεσία στο πλευρό των αρχών κατοχής και διευκόλυναν το έργο της. ε) Όσοι έγιναν συνειδητά όργανα του εχθρού για να διαδοθεί η προπαγάνδα του. ζ) Όσοι κατέδωσαν στον εχθρό Έλληνες ή ξένους υπηκόους που εργάζονταν χάρη του εθνικού ή συμμαχικού αγώνα. η) Όσοι διέπραξαν πράξεις βίας εις βάρος Ελλήνων εξ αιτίας της δράσης τους εναντίον των εχθρών. θ) Όσοι παρείχαν συστηματικά πληροφορίες για κινήσεις ατόμων και οργανώσεων που εργάζονταν για τον εθνικό και συμμαχικό αγώνα. ι) Όσοι εμπόδισαν με οποιονδήποτε μέσο εθνική και συμμαχική ενέργεια. ια) όσοι με τη βοήθεια του εχθρού έγιναν αρχηγοί ή οποία είχε για σκοπό της την προσβολή της ακεραιότητας της χώρας. ιβ) Όσοι εκμεταλλεύτηκαν την οικονομική τους συνεργασία με τον εχθρό και προκάλεσαν ζημιές στον ελληνικό λαό η αποκόμισαν ασυνήθιστα οικονομικά ωφελήματα. ιγ) Όσοι κατά τη διάρκεια της εχθρικής κατοχής συνεργάστηκαν με τον εχθρό και ωφελήθηκαν η ζημίωσαν το συμμαχικό αγώνα ή Έλληνες πολίτες ή πολίτες συμμαχικού κράτους.

¹⁵⁹ Το Δικαστήριο με βάση το άρθρο 1 της 6ης Συντακτικής Πράξης μετά την Απελευθέρωση, αναφορικά με το “ποινικό αδίκημα της ανάληψης του υπουργικού αξιώματος κατά τη διάρκεια της Κατοχής, όρισε ως επιβλητέα ποινή το θάνατο ή ισόβια δεσμά και σε ελαφρυντικές περιπτώσεις τουλάχιστον 5ετής ειρκτή. βλ. Γασπαρινάτος, Σπ. Γ. (2015). *Οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις: Δίκες κατοχικών δοσιλόγων και εγκληματιών πολέμου*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας. σ. 210

- v. Δεν προβλέπονταν το δικαίωμα ασκήσεως ενδίκων μέσων (εφέσεως, αναίρέσεως, αναψηλαφήσεως) κατά των δικαστικών αποφάσεων.
- vi. Τέθηκαν περιορισμοί στην διάρκεια των αγορεύσεων, τον αριθμό των μαρτύρων και σε άλλα δικονομικά θέματα, για την επίτευξη του συντομότερου χρόνου εκδικάσεως της υποθέσεως.
- vii. Όσον αφορά τη νομιμοποίηση των κατοχικών κυβερνήσεων στην εισηγητική έκθεση της Σ.Π. αναφέρονταν ότι: **Δεν ήταν de facto** (εκ των πραγμάτων), δηλαδή εκλεγμένες από το εκλογικό σώμα, **ούτε de jure** (κατά την πράξη), δηλαδή επιβληθείσες δια της βίας, με κατάλυση της συνταγματικής νομιμότητας. Αλλά «*κυβερνήσεις, στηριζόμεναι εις την θέλησιν τῆς Ξένης κατοχικῆς Δυνάμεως*».
- viii. Η τιμωρία που προέβλεπε η Σ.Π. ήταν θάνατος και τα ισόβια ή πρόσκαιρα δεσμά ή η ειρκτή ¹⁶⁰ το λιγότερο τριών (3) ετών, ανάλογα με την ιδιότητα και τη θέση που κατείχαν οι κατηγορούμενοι ή τη σοβαρότητα και τα αποτελέσματα της πράξης τους. Το δικαστήριο μπορούσε να επιβάλει και μερική ή ολική δήμευση της περιουσίας του δωσίλογου.¹⁶¹
- Σύμφωνα με το πρότυπο των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών, η κυβέρνηση Πλαστήρα μετέθεσε διά της Συντακτικής Πράξης τη δικαιοδοσία των υποθέσεων δωσιλογισμού σε ειδικά μεικτά ορκωτά δικαστήρια, στα οποία συμμετείχαν δικαστικοί λειτουργοί και λαϊκοί εκπρόσωποι, με τους πρώτους να διατηρούν την αριθμητική υπεροχή. Τα εν λόγω δικαστήρια, τα οποία έγιναν γνωστά ως ειδικά δικαστήρια δωσιλόγων ή ειδικά δικαστήρια της Συντακτικής Πράξης 6/1945, ιδρύονταν (ένα ή περισσότερα) σε κάθε εφετειακή περιφέρεια. Για τις υποθέσεις των κατηγοριών των πρωθυπουργών και υπουργών των κατοχικών κυβερνήσεων, καθιερώθηκε η δημιουργία ειδικού δικαστηρίου με σύνθεση που περιλάμβανε έναν Αρεοπαγίτη, πέντε Εφέτες και τρία λαϊκά μέλη. Το άρθρο 10 της ΣΠ καθόριζε την επιλογή Γενικού Επιτρόπου των Ειδικών Δικαστηρίων από τον Πρόεδρο και τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, σε βαθμό Εφέτη ή Αντεισαγγελέα Εφετών, με ευθύνη την ανώτατη επίβλεψη του συνόλου των ειδικών δικαστηρίων της επικράτειας

¹⁶⁰ Ποινή που αντιστοιχεί στη σημερινή πρόσκαιρη κράτηση

¹⁶¹ Κόγιας, Ν. (2015). *Ένοχοι χωρίς αποδείξεις* (Τόμ. 2). Βέροια: χ.ο (core.ac.uk/download/pdf/84439387.pdf): σελ. 25

Η νέα ΣΠ περιοριζόταν στην ποινική ευθύνη των κυβερνήσεων κατοχής και η σχετική εισηγητική έκθεση αναδείκνυε ως μόνη πολιτική σκοπιμότητα του νόμου την καταδίκη των μελών τους ως υπευθύνων για τη συνθηκολόγηση του 1941 και για τα δεινά της Κατοχής. Μάλιστα ο τότε υπουργός δικαιοσύνης Ν. Κολυβάς χαρακτήριζε τη συγκρότηση αυτών των κυβερνήσεων αλλά και τη συμμετοχή σε αυτές «τυπικό αδίκημα». Σύμφωνα με τον Δ. Κουσουρή, «η νομική συλλογιστική που στήριζε αυτή την επιλογή αποκάλυπτε πως η καταδίκη των «πρωταιτίων» στόχευε ταυτόχρονα στην εξασφάλιση μιας έμμεσης ασυλίας για τα υπόλοιπα στρώματα του κρατικού μηχανισμού, κι ιδιαίτερα για τον ένοπλο κλάδο του»¹⁶²

Αξίζει να σημειωθεί ότι με το άρθρο 28 απαγορεύθηκε η άσκηση οποιουδήποτε ενδίκου μέσου κατά των αποφάσεων των ειδικών δικαστηρίων (τακτικών ή έκτακτων), ακόμη και η άσκηση ανακοπής. Αρμόδιος για την εκτέλεση των ποινών ορίστηκε ο ειδικός επίτροπος (άρθρο 29). Επιπλέον, απαγορεύθηκε η χορήγηση αμνηστίας (άρθρο 31), αλλά προβλέφθηκε η δυνατότητα απονομής χάριτος στον καταδικασθέντα μετά από γνωμοδότηση του Συμβουλίου των Χαρίτων με ειδική σύνθεση (άρθρο 32). Τέλος, με το άρθρο 34 καθορίστηκε ότι κατά τα λοιπά, δηλαδή για όσα θέματα δεν ρυθμιζόνταν με τη Συντακτική Πράξη, θα εφαρμόζεται συμπληρωματικά η Ποινική Δικονομία.¹⁶³

Με αυτή τη διαμόρφωση του ανωτέρω θεσμικού πλαισίου, η Κυβέρνηση Πλαστήρα προχώρησε στην δίκη των επιφανών δωσίλογων (πρωθυπουργών και υπουργών των κατοχικών κυβερνήσεων).¹⁶⁴ Μετά τη Βάρκιζα, μέσω της δίκης, έμμεσα επιδίωξε να γεφυρώσει το χάσμα με το ΚΚΕ, απαιτώντας τήρηση της συμφωνίας από το ΕΑΜ-ΚΚΕ και ταυτόχρονα απομάκρυνση ακροδεξιών ένοπλων ομάδων από τον κρατικό μηχανισμό. Ωστόσο, η δημοσίευση, τον Απρίλιο 1945, των επιστολών Πλαστήρα του

¹⁶² Κουσουρή, Δ. (2009). Η ποινική δίωξη των δωσίλογων της Κατοχής (1944–1949). Στο Χ. Χατζηιωσήφ (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Ανασυγκρότηση, Εμφύλιος, Παλινόρθωση, 1945–1952* (τ. Δ1). Αθήνα: Βιβλιόραμα. σελ. 111.

¹⁶³ βλ. Βατάλης, Κ. (2020). *Το φαινόμενο του δοσιλογισμού στην Κοζάνη κατά τη διάρκεια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία). Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. σ. 76

¹⁶⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 43 του παραρτήματος των Συμβάσεων της Χάγης (1907), προβλέπεται πως οι τυχόν κυβερνήσεις κατοχής δικαιούνται να εκδίδουν αποκλειστικά και μόνο «νόμους αφορώντας την τήρησιν της δημοσίας τάξεως». Αυτό ήταν και το κρίσιμο σημείο, σύμφωνα με το οποίο τα Ειδικά Δικαστήρια θα χαρακτήριζαν λίγο αργότερα «νόμιμη» την ίδρυση και τη δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας.

1941¹⁶⁵ παρουσιάζεται από πολλές πηγές ως κίνηση που συνέπεσε με τους βρετανικούς σχεδιασμούς για σκληρότερη στάση έναντι του ΕΑΜ-ΚΚΕ, ενώ έχει διατυπωθεί η άποψη ότι προωθήθηκε στον Τύπο από βρετανικές υπηρεσίες για να οδηγήσει στην απομάκρυνσή του.

Η δίκη ολοκληρώθηκε στις 31/5/1945 με την έκδοση της απόφασης όταν πλέον η κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα είχε αντικατασταθεί από την κυβέρνηση Π. Βούλγαρη.

Βεβαίως θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε συνθήκες πλήρους αποδιοργάνωσης του κράτους κατά την Απελευθέρωση, το δικαστικό σώμα ήταν ίσως ο μόνος οργανισμός του οποίου η συνοχή και η συνέχεια είχαν μείνει σχετικά ανέπαφες από τις δραματικές ανακατατάξεις της μεταξικής δικτατορίας, του πολέμου και της Κατοχής. Οι δικαστικές αρχές, αντικομμουνιστικές κατά κύριο λόγο από το Μεσοπόλεμο έπρεπε τώρα να διαμορφώσουν ένα νομικό πλαίσιο για τη δίωξη του εαμικού κινήματος σε μια περίοδο κατά την οποία η ισχύς των «ειδικών» νόμων του Μεσοπολέμου είχε καταργηθεί.

Μετά από απόφαση του Προέδρου και του εισαγγελέως του Αρείου Πάγου, στις 24/1/1945, επαναποθετήθηκαν σε εφαρμογή της Σ.Π. 6/1945, ως γενικός επίτροπος ο Αντιεισαγγελέας του Αρείου Πάγου κ. Αποστολόπουλος και Ειδικός Επίτροπος ο Προϊστάμενος της Εισαγγελίας Εφετών κ. Ιωάννης Κόλλιας. Με ξεχωριστή απόφαση

¹⁶⁵ Μετά το αποτυχημένο στρατιωτικό κίνημα της 5ης Μαρτίου 1933, ο Νικόλαος Πλαστήρας με τη βοήθεια του Ελευθερίου Βενιζέλου, διέφυγε στη Γαλλία όπου παρέμεινε μέχρι το 1944. Στο διάστημα αυτό ανέλαβε ονομαστικά την ηγεσία του κινήματος του 1935, χωρίς να επιστρέψει στην Ελλάδα. Κατά τη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου, επιχείρησε να οργανώσει την αντιστασιακή οργάνωση ΕΔΕΣ, που αργότερα έδρασε στην Κατοχή με επικεφαλής τον Ν. Ζέρβα. Παρά την αντιδικτατορική του εικόνα, πριν το 1935 είχε εκφράσει επιδοκμασία για φασιστικά καθεστώτα και υιοθέτηση αντίστοιχων πρακτικών στην Ελλάδα. Κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πρότεινε ουδετερότητα για την Ελλάδα και αργότερα αποδοχή γερμανικών προτάσεων για ανακωχή. Μετά την κατάρρευση της Πολωνίας και της Γαλλίας σε λίγες μόνο μέρες, ο Πλαστήρας από τη Γαλλία εξέφρασε την άποψη ότι η Ελλάδα δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να εμπλακεί σε πόλεμο κατά της Ιταλίας και της Γερμανίας, λόγω της συντριπτικής τους στρατιωτικής υπεροχής. Αλλά και μετά την έναρξη του Ελληνο-Ιταλικού πολέμου, είχε την άποψη πως η Ελλάδα όφειλε να δεχθεί τις γερμανικές προτάσεις που προέβλεπαν ανακωχή στα αλβανικά βουνά με προσάρτηση της Β. Ηπείρου στην Ελλάδα. Οι απόψεις του αυτές είχαν καταγραφεί σε μια επιστολή του Πλαστήρα στον Έλληνα πρέσβη στην Γαλλία του Βισύ, Πλούταρχο Μεταξά τον Σεπτέμβριο του 1941, αφού η Ελληνική κυβέρνηση είχε καταφύγει στην Μέση Ανατολή (ολόκληρη η επίμαχη επιστολή Πλαστήρα υπάρχει στο Γρηγοριάδης, Σ. Ν. (2009). *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, 1941–1974* (επανεκδ.). τ.4 Αθήνα: Polaris., σελ.38 κ.εξ.). Η επιστολή αυτή δημοσιεύτηκε και στην εφημερίδα "Ελληνικό Αίμα" τον Απρίλιο του 1945, λίγο μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, όταν ο Πλαστήρας ήταν πρωθυπουργός, προκαλώντας πολιτική κρίση και οδήγησε στην παραίτησή του, εν μέσω πολιτικών πιέσεων και δικών δοσιλόγων (βλ. Εφημερίδα Καθημερινή. (1997, 14 Σεπτεμβρίου). Αθήνα. Ο Πλαστήρας δεν αρνήθηκε τη γνησιότητα της επιστολής και, έπειτα από τη δημοσίωσή της, παραιτήθηκε στις 7 Απριλίου 1945, εν μέσω των Δικών των Δοσιλόγων Πρωθυπουργών, και διαδέχθηκε η κυβέρνηση Βούλγαρη.

ορίσθηκε ο Πρόεδρος του Ειδικού Δικαστηρίου των Δοσιλόγων Πρωθυπουργών και Υπουργών ο αρεοπαγίτης κ. Καλέλης ¹⁶⁶

Η τιμωρία των δοσιλόγων είχε καθοριστική πολιτική σημασία, καθώς αποτελούσε βασικό μέσο για τη νομιμοποίηση της νέας εξουσίας και την προσαρμογή της στο μεταπολεμικό διεθνές περιβάλλον που απαιτούσε σαφή απόδοση δικαιοσύνης για τη συνεργασία με τον κατακτητή. Η δίωξη και καταδίκη των στελεχών των κατοχικών κυβερνήσεων κρίθηκε απαραίτητη προκειμένου το μεταπολεμικό καθεστώς να εδραιώσει τη νομιμότητά του και να εξασφαλίσει την αποδοχή τόσο στο εσωτερικό όσο και στη διεθνή κοινότητα της εποχής.

Όπως ανέφερε η εφημερίδα «Ελληνικό Αίμα» (9/6/1945) ¹⁶⁷

«Η συντακτική πράξις του νόμου περί δοσιλόγων τροποποιείται εκ νέου ως προς ωρισμένας διατάξεις αι οποίαι φορούν την σύνθεσιν των ειδικών δικαστηρίων, την δικαιοδοσίαν των επιτροπών και αντιπροσώπων και την ίδρυσιν και λειτουργίαν ειδικού δικαστηρίου εις Χαλκίδα. Συγχρόνως θα γίνη κωδικοποίησις όλων των μέχρι τούδε εκδοθέντων τροποποιητικών νόμων της ως άνω συντακτικής πράξεως. Θα θεωρούνται δε παραγεγραμμένα τα αδικήματα των δοσιλόγων, εάν δεν ασκηθή ποινική αγωγή αυταπάγγελτος ή δεν υποβληθή μήνυσις μέχρι τας 20 Ιουλίου 1945 διά τα τελεσθέντα εις περιφερείας του Εφετείου Αθηνών και μέχρι της 31 Οκτωβρίου διά τα τελεσθέντα αλλαχού».

Τα βασικά νομικά ζητήματα περί αντισυνταγματικότητας των Συντακτικών Πράξεων, τα οποία αναδύθηκαν σε σχέση με το ισχύον κατοχικό και μεταπολεμικό θεσμικό πλαίσιο, είχαν ήδη απασχολήσει και λυθεί σε χώρες όπως η Γαλλία, το Βέλγιο και η Ολλανδία. Παρά το γεγονός ότι τα ευρωπαϊκά συντάγματα καθιέρωναν την αρχή της *nullum crimen, nulla poena sine lege* – ότι δηλαδή «δεν υπάρχει έγκλημα, ούτε επιβάλλεται ποινή χωρίς προηγούμενο νόμο»– όλα τα κράτη που βίωσαν φαινόμενα συνεργασίας με τον εχθρό κλήθηκαν να υπερβούν το συγκεκριμένο εμπόδιο.

Όταν διαπράχθηκαν οι πράξεις του δοσιλογισμού, δεν υπήρχε εκ των προτέρων νομοθετική πρόβλεψη. Πρώτοι οι Γάλλοι υπερέβησαν αυτό το ζήτημα, υιοθετώντας την άποψη πως ο σχετικός νόμος δεν χρειαζόταν να εμπεριέχεται στον ποινικό κώδικα,

¹⁶⁶ Εφημερίδα *Ακρόπολις*. (1945, 25 Ιανουαρίου). Αθήνα.

¹⁶⁷ Εφημερίδα *Ελληνικόν Αίμα*. (1945, 9 Ιουνίου). Αθήνα.

αρκεί να υπήρχε στην εθνική συνείδηση: η κοινωνία αναγνώριζε τις πράξεις αυτές ως εγκληματικές και προδοτικές. Αντίστοιχη προσέγγιση ακολούθησε και η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου, επικαλούμενη, επιπλέον, το ρωμαϊκό αξίωμα του Κικέρωνα «*Salus patriae suprema lex esto*» («Η σωτηρία της πατρίδας ας είναι ο υπέρτατος νόμος»). Η επίκληση αυτής της αρχής χρησιμοποιήθηκε ιστορικά, σε δημοκρατικούς αλλά και αυταρχικούς σχηματισμούς, για τη νομιμοποίηση μέτρων έκτακτης ανάγκης ή και για τον περιορισμό ατομικών δικαιωμάτων, πάντα υπό το πρίσμα του υπέρτατου εθνικού συμφέροντος. Και η σωτηρία της πατρίδος στέκεται πάνω από τους συνταγματικούς ορισμούς.

Μετά τον καθορισμό της έναρξης της δίκης, καταβλήθηκε συστηματική και επίμονη προσπάθεια ματαίωσής από τους συνηγόρους υπεράσπισης. Έτσι αναδύθηκε το νομικό σόφισμα ότι η ΣΠ 6/1945 «περί κυρώσεων...» είναι αντισυνταγματική. Πολιτευτές «παλαιού κύρους» προσήλθαν ως μάρτυρες και κατέθεσαν ότι η κυβέρνηση Πλαστήρα δεν έχει δικαίωμα να εκδίδει συντακτικές πράξεις, ενισχυόμενοι από καθηγητές Πανεπιστημίου οι οποίοι χαρακτηρίζονταν από προσήλωση στον στείρο νομικισμό. Μάλιστα και η αρχαιότερη δικαστική επιθεώρηση, η «Θέμις» άσκησε ανοιχτή πολεμική στον νέο νόμο, αλλά η κυβέρνηση προχώρησε στην άμεση εφαρμογή του.

Οι συνήγοροι υπεράσπισης αμφισβήτησαν τη νομιμότητα της κυβέρνησης να εκδίδει Συντακτικές Πράξεις, ιδίως ως προς τη δυνατότητα έκδοσης διατάξεων που αντίκεινται στο Σύνταγμα, και αφορούσαν την αναδρομικότητα των ποινικών νόμων και τη σύσταση Ειδικών Δικαστηρίων. Πράγματι, το Σύνταγμα όριζε ότι μόνο θεμελιώδεις διατάξεις μπορούν να τροποποιηθούν, και αυτό μόνο από την εθνική αντιπροσωπεία με συγκεκριμένη διαδικασία—αρμοδιότητα που στερείται μια κυβέρνηση. Ωστόσο, διαχρονικά η κρατούσα νομική θεωρία αναγνώριζε ότι μια επικρατούσα επανάσταση έχει τη δύναμη να υπερβαίνει τους συνταγματικούς περιορισμούς: αποκτά δηλαδή τη δυνατότητα να θέτει νέους κανόνες δικαίου που γίνονται σεβαστοί, ακόμη και έναντι της ίδιας της επαναστατικής εξουσίας, όταν υπάρχει ισχυρή λαϊκή αποδοχή¹⁶⁸.

Το κρίσιμο ερώτημα στη συγκεκριμένη δίκη ήταν αν οι κυβερνήσεις Γ. Παπανδρέου και Ν. Πλαστήρα διέθεταν πράγματι τον χαρακτήρα «επανάστασης», ώστε να

¹⁶⁸ Αναφορικά με τη συνταγματικότητα της συγκρότησης του Ειδικού Δικαστηρίου υπήρχε γνωμάτευση του καθηγητή Κ. Τριανταφυλλόπουλου σύμφωνα με την οποία η εκδίκαση των δοσιλόγων αποτελεί συνταγματική πράξη.

νομιμοποιούνται να θεσπίζουν κανόνες συνταγματικού κύρους. Η απάντηση που δόθηκε ήταν θετική: το Εθνικό Συμβόλαιο του Λιβάνου, συνιστώντας μια επαναστατική τομή, ανέτρεψε το προηγούμενο καθεστώς και έφερε στην εξουσία κυβέρνηση εθνικής ενότητας, με ευρεία λαϊκή αντιπροσώπευση. Εξάλλου, επανάσταση νοείται όχι μόνο ως λαϊκή εξέγερση, αλλά και ως μεταβολή που προκύπτει από ενέργειες των ιδίων κυβερνώντων (π.χ. πραξικόπημα). Ο ίδιος ο Γ. Παπανδρέου δήλωσε ότι το κράτος υλοποιεί μια επανάσταση στο όνομα του λαού. Συνεπώς, οι συντακτικές πράξεις των κυβερνήσεων Γ. Παπανδρέου και Ν. Πλαστήρα απέκτησαν αναγνωρισμένη νομιμότητα και δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν αντισυνταγματικές. Η πράξη της κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα, ως τροποποιητική της προηγούμενης, εντάχθηκε στη διαδοχή μιας θεσμικής επανάστασης, διασφαλίζοντας έτσι τη σχετική νομοθετική νομιμοποίηση¹⁶⁹.

Στη δίκη των δοσιλόγων πρωθυπουργών και υπουργών προέκυψε επίσης ένσταση περί αναρμοδιότητας του δικαστηρίου, στηριζόμενη στη συνταγματική αρχή του άρθρου 8 που ορίζει ότι «ουδείς στερείται του καθορισμένου εις αυτόν δικαστού»[. ¹⁷⁰ Οι συνήγοροι υπεράσπισης Επικαλούμενοι το άρθρο 80 («Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορεί τους Υπουργούς κατά τους περί ευθύνης των Υπουργών νόμους ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου.», υποστηρίζαν ότι μόνο η Βουλή μπορεί να απαγγείλει κατηγορία σε Υπουργούς, σύμφωνα με τη νομοθεσία «περί ευθύνης Υπουργών», και αυτοί δικάζονται αποκλειστικά από το ειδικό δικαστήριο που προβλέπεται από το Σύνταγμα. Επιπλέον, το άρθρο 91 απαγορεύει ρητά τη σύσταση δικαστικών επιτροπών και έκτακτων δικαστηρίων («Δικαστικά επιτροπαί και έκτακτα δικαστήρια, υπό οιονδήποτε όνομα, δεν επιτρέπεται να συσταθώσιν.»). Υπό το πρίσμα αυτών των διατάξεων, οι τέως υπουργοί όφειλαν να παραπεμφθούν σε ειδικό δικαστήριο κατόπιν κατηγορίας της Βουλής, γεγονός που σήμαινε πως το τακτικό δικαστήριο στερούνταν αρμοδιότητας να εξετάσει τις πράξεις αυτές.¹⁷¹

Η εφημερίδα Ελευθερία (21/2/1945) υποστήριξε ότι δεν αξίζει να γίνεται πολύς λόγος περί συνταγματικότητας, όταν πρόκειται να δικαστούν κατηγορούμενοι οι οποίοι στερούνται της ελληνικής ιθαγένειας και έχουν χαρακτηριστεί ως οικειοποιηθέντες το

¹⁶⁹ Εφημερίδα *Καθημερινά Νέα*. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

¹⁷⁰ Το Σύνταγμα του 1911, είχε τροποποιηθεί και συμπληρωθεί από το Σύνταγμα του 1927, ωστόσο καταργήθηκε με την παλινόρθωση της μοναρχίας το 1935 και επανήλθε σε ισχύ μετά την Απελευθέρωση όπου παρέμεινε μέχρι την αναθεώρησή του το 1952.

¹⁷¹ Εφημερίδα *Εμπρός*. (1945, 22 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

υπουργικό αξίωμα, ως προδότες από τον Αναγκαστικό Νόμο υπ' αριθμ. 3233/1943 της κυβέρνησης Τσουδερού που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, τεύχος Α'. αρ. φυλ. 33).

Σχετικά με την δίκη των δοσιλόγων, ο Δημ. Κούκουνας¹⁷² ανέφερε ότι έναρξη της διαδικασίας υπαγορεύτηκε από λόγους σκοπιμότητας, γεγονός που εξηγεί και την ταχεία διεξαγωγή της. Η μεταπολεμική Ελλάδα έσπευσε να αποδείξει στους Συμμάχους ότι προχωρά στην τιμωρία όσων είχαν συνεργαστεί με τον κατακτητή, ιδίως όσων είχαν αναλάβει κυβερνητικές θέσεις κατ' εντολήν του και στηριζόμενοι στη δύναμη που αντλούσαν απ' αυτόν.

Η νομοθεσία της εποχής αντιμετώπιζε εξ αρχής όσους ανέλαβαν υπουργικές θέσεις ως ενόχους, δίχως να εξετάζει αν οι πράξεις τους υπήρξαν ευεργετικές ή επιζήμιες για τη χώρα. Παράλληλα, αναφύονταν ζητήματα σχετικά με τη νομιμότητα της αναδρομικής ισχύος του αδικήματος και της ποινής, όπως και με το κατά πόσον τηρήθηκαν οι προβλέψεις περί αρμόδιου δικαστηρίου.

¹⁷² Κούκουνας, Δ. (2016). *Η δίκη Τσολάκογλου: Σύμφωνα με τα επίσημα πρακτικά*. Αθήνα: Historia. σσ. 7 – 8.

'Αν. Νόμος ἐπ. ἀριθ. 3231)1943
 (Ἐφ. Κυβ. Τεύχος Α' ἄρ. φύλ. 35)
 «Περὶ ἀφαιρέσεως Ἑλληνικῆς ἰθαγενείας καὶ στρατιωτικοῦ ἐσθρῦ ὡς καὶ ἀπολύσεως ἀπὸ δημοσίων θέσεων τῶν Γ Τσαλασγλου, Κ. Λογοθεσιπούλου καὶ Ἰωάν. Δ. Ράλλη καὶ πάντων τῶν χρηματισθέντων ἐν Ἑλλάδι ὑπουργῶν κατὰ τῆς διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατεχθῆς τῆς χώρας».
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'
 Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων
 "Ἐκοτες ἐπ' ὄρι τὸ ἄρθρον 22 τοῦ Συντάγματος ὡς καὶ τὸ ἄρθρον 5 τῆς ἀπὸ 22 Ὀκτωβρίου 1941 Συντακτικῆς Πράξεως, προτάσει καὶ ὁμοφωνῶ γνῶμῃ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου,
 Ἀπεφασίσαντες καὶ διατάσσοντες
 Ἄρθρον Μόνον
 Ἀφαιροῦμεν τὴν Ἑλληνικὴν ἰθαγενείαν καὶ τὸν ὄν ἐκτινεται τυχὼν στρατιωτικὴν ἐσθρὸν ὡς καὶ πᾶσαν νομίμως κτηθεῖσαν θέσιν ἐν τῇ δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ ἀπὸ τοῦς Γεωργίου Τσαλασγλου, Κωνσταντίνου Λογοθεσιπούλου καὶ Ἰωάννην Δ. Ράλλη καὶ ὡς καὶ ἀπὸ πάντες τοῦς παρὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοῦς νόμους τοῦ Κράτους οικειοποιηθέντες τὸ Ὑπουργικὸν ὄψιμα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατεχθῆς τῆς χώρας καθῶσαν ἐξυπηρετήσαντες οὕτω τὸν ἐχθρὸν εὐρίθουν εἰς ὄψιν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐλλάδα καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ κατέστησαν ἀνόμιμοι τῆς Πατρίδος.
 Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος νόμου ἀρχεῖται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του εἰς τὴν ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.
 Εἰς τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἀνατίθειται τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος Ἀν. Νόμου,
 Ἐν Κοίτῃ τῇ 31 Δεκεμβρίου 1943
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'
 Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον
 Ὁ Πρόεδρος
 Ε. Ι Τσακιδῆς
 Τὸ Μὲλη
 Στ. Δημητρακόπουλος, Γ Βελζιλος, Β Καραπαναγιώτης, Π Βαύλαρης, Ἐμμ Σοφούλης, Στ. Οἰοφανίδης.

Εικόνα 16: Απόφαση Κυβέρνησης Τσουδερού περί αφαίρεσης ιθαγένειας των μελών των κατοχικών κυβερνήσεων
 (Πηγή: Εφημερίδα Ελευθερία 21/2/1945)

Όταν ρωτήθηκε ο υπουργός Δικαιοσύνης κ. Κολυβάς για την αντισυνταγματικότητα του νόμου, δήλωσε:

«Από τη στιγμή που ο νόμος δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, η ερμηνεία του και εν γένει η κριτική του νόμου δεν ανήκει σε εμένα αλλά στα δικαστήρια τα οποία καλούνται να τον εφαρμόσουν. Θα μπορούσα μάλιστα να παρεξηγηθώ αναπτύσσοντας τη μία ή την άλλη γνώμη, όταν βρισκόμαστε στην παραμονή της δίκης των δοσιλόγων». Τόνισε δε ότι το ίδιο παράδειγμα θα πρέπει να δώσει και το Τύπος. Άρα θα πρέπει να περιορισθεί η δημοσίευση των πρακτικών της δίκης χωρίς να εκφέρει καμμία κρίση επί της δίκης. Τούτο εξάλλου επιβάλλει και ο νόμος. Το δικαστήριο είναι ανεπηρέαστο, αλλά θα πρέπει να δίνεται και η εντύπωση ότι δεν μπορεί να επηρεαστεί από την κοινή γνώμη την οποία εκπροσωπεί ο Τύπος. Για αυτό η κυβέρνηση θα περιφρουρήσει την ανεξαρτησία του. Το δικαστήριο θα κρίνει και

θα αποφανθεί αν η συνεννόηση των Ελλήνων με τους εχθρούς της πατρίδας για να γίνουν πρωθυπουργοί και να ασκήσουν εξουσία, αποτελεί από μόνο του ένα γεγονός που δεν ανταποκρίνεται στο κοινό αίσθημα. Ζητείται από το Δικαστήριο να κρίνει τους δωσίλογους κυρίως κατ' ουσίαν και όχι απλώς τυπικά. Ο υπουργός δήλωσε ότι αυτό που τον ενδιαφέρει είναι να τερματισθούν το ταχύτερο οι δίκες των δωσιλόγων. Δεν πρέπει να κρατήσουν για πολλούς μήνες, διεγείροντας την κοινή γνώμη. Έτσι θα αποκατασταθεί η πολιτική ομαλότητα και η ηθική ανόρθωση την οποία επιδιώκει η κυβέρνηση και να προχωρήσει στην διενέργεια ελεύθερων εκλογών. ¹⁷³

Ξεχωρίζει για τη βαρύτητά της, η θεσμική ένσταση που αφορούσε την αντισυνταγματικότητα της Συντακτικής Πράξης 6/1945, βάσει της οποίας συστήθηκαν τα Ειδικά Δικαστήρια Δοσιλόγων καθώς κάτι τέτοιο δεν προβλεπόταν στο Σύνταγμα καθώς και αυτή που αφορούσε την τιμωρία του σχηματισμού δοσιλογικών κυβερνήσεων με βάση μεταγενέστερη νομοθέτηση αμέσως μετά την Απελευθέρωση. Ωστόσο ειδικά σχετικά διατάγματα είχαν προβλεφθεί και εκδοθεί είτε από την εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου¹⁷⁴ είτε από την Π.Ε.Ε.Α. Προς αντιμετώπιση των δυο αυτών ενστάσεων, το Δικαστήριο εξέδωσε τις υπ' αριθμ. 2/1945 και 10/1945 παρένθετες απορριπτικές αποφάσεις του.

Επίσης, διατυπώθηκε από τους συνηγόρους υπεράσπισης ¹⁷⁵ η γνώμη ότι το δικαστήριο που θα δίκασε ήταν αντισυνταγματικό και ότι η συντακτική πράξη περί δοσιλόγων, αφού πρόκειται να υποβληθεί στην συγκληθείσομενη συντακτική συνέλευσης δεν επιτρέπεται να επιφέρει ανεπανόρθωτα αποτελέσματα. Όμως αυτό δεν ευσταθεί νομικά καθώς η Κυβέρνηση Πάγκαλου είχε χαρακτήρα de facto κυβέρνησης. Με τη διάλυση της Βουλής του 1936 χωρίς την πρόσκληση των εκλογέων για να εκλέξουν νέα Βουλή εντός των υπό του Συντάγματος καθοριζόμενων προθεσμιών, ο Βασιλιάς και η τότε κυβέρνηση Ι. Μεταξά έκανε πραξικόπημα και μετά την επιτυχία του δημιουργήθηκε δίκαιο εφαρμοσθέν από τα ελληνικά δικαστήρια, τα οποία δέχθηκαν ότι έλαβε χώρα επιτυχής επανάσταση.

Από την πλευρά της υπερασπίσεως δύο ήταν οι σπουδαιότερες ενστάσεις:

¹⁷³ Εφημερίδα *Ελευθερία*. (1945, 20 Φεβρουαρίου)

¹⁷⁴ Η εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου υιοθέτησε έναν νόμο με τον οποίο αφαιρούσε την ιθαγένεια από τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων ακριβώς για να μπορέσουν να διωχθούν ατομικά.

¹⁷⁵ Εφημερίδα *Ελευθερία*. (1945, 21 Φεβρουαρίου)

α. Η πρώτη αφορούσε την κατάργηση της συνταγματικής αρχής της εκδίκασης του κατηγορουμένου από τον φυσικό του δικαστή. Προκειμένου για τους πολιτικούς, αρμόδιο δικαστήριο ήταν η βουλή και για τους στρατιωτικούς το στρατοδικείο.

β. Η δεύτερη ένσταση αφορούσε την βασική ισχύουσα αρχή: «*Ἀδίκημα δέν ὑπάρχει, οὐδέ ποινή ἐπιβάλλεται ἄνευ ἰνόμου ἰσχύοντος πρό τῆς τελέσεως τῆς πράξεως*». Η 6η Συντακτική πράξη επί της οποίας στηρίχθηκε το κατηγορητήριο εκδόθηκε το 1945, επί κυβερνήσεως Πλαστήρα, μετά την τέλεση των αδικημάτων.

Το ερώτημα των συνηγόρων υπεράσπισης εστιάστηκε στο αν η κυβέρνηση Τσαλδάρη δικαιούνται να εκδίδει νόμους συνταγματικού περιεχομένου καθώς δεν είναι επαναστατική κυβέρνηση για να έχει το δικαίωμα αυτό, αλλά υπηρεσιακή (κατ' ομολογία της ίδιας) και συνταγματική, ως διορισθείσα κανονικά από τον ρυθμιστή του πολιτεύματος. Άρα κάθε πράξη συνταγματικού περιεχομένου της Κυβέρνησης θα πρέπει να κυρωθεί από την μέλλουσα Συντακτική Συνέλευση. Δεν είναι λοιπόν δυνατόν να εκδοθούν ανεπανόρθωτες αποφάσεις (όπως η θανατική ποινή). Το ζήτημα αυτό της συνταγματικότητας ή μη του νόμου προκάλεσε ζήτημα συγκρότησης του Δικαστηρίου και άρα διεξαγωγής της δίκης.¹⁷⁶

Με την έναρξη της δίκης, υποβλήθηκαν από τους συνηγόρους υπεράσπισης ενστάσεις αναφορικά με την αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου, τη σύνθεσή του, την θέσπιση κατά την προδικασία μυστικής ανάκρισης, την κλήτευση των κατηγορουμένων χωρίς να έχει προηγηθεί το στάδιο της προανάκρισης κλπ. Ωστόσο, όλες απορρίφθηκαν και πολλές από αυτές με οριακή πλειοψηφία.

Μετά την κατάρρευση, ο Βασιλιάς εξέδωσε την 22-10-1941 συντακτική πράξη στο Λονδίνο που χαρακτήρισε ως συντακτική, με μόνη την υπογραφή του και που κατά ρητή διάταξή της προσυπέγραψε και ο Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου μέσω της οποίας στο άρθρο 1 ορίζεται : «*Μέχρι της απελευθερώσεων της υπό του εχθρού κατεχομένης πατρίδος και της εισαγωγής και λειτουργίας ελεύθερου συνταγματικού πολιτεύματος [...].* Με αυτή την πράξη ο Βασιλιάς για πρώτη φορά αναγνώριζε την ανάγκη της εκ νέου λειτουργίας ελεύθερου συνταγματικού πολιτεύματος. Στη συνέχεια ο Βασιλιάς με νέες δηλώσεις του τον Ιούλιο του 1943, το Νοέμβριο του 1943 και τον Απρίλιο του 1944 και με τον διορισμό του Αντιβασιλέα Δαμασκηνού αποδεχόταν ότι

¹⁷⁶ Εφημερίδα *Ελευθερία*. (1945, 20 Φεβρουαρίου)

ο τελευταίος αναλάμβανε την υποχρέωση να συγκαλέσει συντακτική συνέλευση και να μην επανέλθει στην Ελλάδα ο Βασιλιάς πριν τη διενέργεια δημοψηφίσματος για την διατήρηση ή μη της βασιλευμένης δημοκρατίας. Τόσο η σύγκλιση συντακτικής συνέλευσης όσο και η διενέργεια δημοψηφίσματος είναι επαναστατικές πράξεις και η βασιλική συναίνεση σε καμία περίπτωση δεν μεταβάλλει τον επαναστατικό χαρακτήρα των πράξεων αυτών. Επίσης, οι κυβερνήσεις Παπανδρέου και Πλαστήρα σχηματίστηκαν με τρόπο ανώμαλο και άρα δεν μπορεί να αναζητηθεί στοιχείο νομιμότητας στον τρόπο διορισμού τους εκ μέρους του Βασιλιά, καθώς ο τελευταίος βρισκόταν σε αδυναμία για να μη δεχτεί τον διορισμό τους.

Ως de facto κυβέρνηση σε μια χώρα όπου το πολίτευμα τελούσε υπό αίρεση και δεν υφίστατο σύνταγμα, είναι θεωρητικά αποδεκτό ότι η έκδοση Συντακτικής Πράξης υπήρξε ορθή επιλογή, ανταποκρινόμενη στη λαϊκή βούληση για τιμωρία των δωσιλόγων. Επιπλέον, έχει καταγραφεί σχετικό προηγούμενο με την κυβέρνηση Τσαλδάρη, η οποία, μολονότι η Βουλή δεν είχε διαλυθεί, προχώρησε στην έκδοση συντακτικών πράξεων. Βάσει αυτών επιβλήθηκαν θανατικές καταδίκες στους στρατηγούς Αναστάσιο Παπούλα και Μιλτιάδη Κοιμήση, καθώς και τον επιλαρχο Βολάνη, των οποίων το βασικό σφάλμα συνίστατο στην αφοσίωσή τους προς το τότε νόμιμο πολίτευμα. Μάλιστα, η εν λόγω συντακτική πράξη, στην ακροτελεύτια διάταξή της, προέβλεπε την επικύρωσή της από τη συντακτική συνέλευση. Τα δικαστήρια, τέλος, έκριναν νόμιμες τις συντακτικές αυτές πράξεις, αναγνωρίζοντας ότι είχαν εκδοθεί από επιτυχημένη επανάσταση υπό την κυβέρνηση Τσαλδάρη.

Λόγω της αδιάλειπτης πολυνομίας που είχε συσσωρευτεί κατά την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας και της Κατοχής, γεγονός που προκαλούσε σοβαρές δυσχέρειες στη λειτουργία τόσο της διοίκησης όσο και της δικαστικής εξουσίας, το Υπουργείο Δικαιοσύνης, λίγες ημέρες πριν από την έναρξη της δίκης, προχώρησε στη θέσπιση νόμου. Με τον νόμο αυτό ανατέθηκε στο Συμβούλιο της Επικρατείας η αρμοδιότητα να ταξινομήσει κατά κατηγορίες το σύνολο της ισχύουσας νομοθεσίας του Ελληνικού Κράτους, καθώς και να μελετήσει τα νομοθετήματα που εκδόθηκαν κατά τις περιόδους της Κατοχής και της Δικτατορίας, ώστε να κωδικοποιηθούν και να παραμείνουν εν ισχύ μόνον όσα θεωρηθούν αναγκαία.

5. ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ

Η δίκη των μελών των κατοχικών κυβερνήσεων (διάρκειας 100 ημερών - 21/2/1945-31/5/1945), διεξήχθη μέσα σε κλίμα πολιτικής και κοινωνικής αναστάτωσης, λίγες μέρες μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας, είχε παραδειγματικό χαρακτήρα και ονομάστηκε από όλους ως “**η Δίκη των Δοσιλόγων**”.

Αντικείμενό της ήταν η εκδίκαση κατηγοριών, βάσει του άρθρου 1 (παρ. α, β, ε, ζ) της Συντακτικής Πράξης 6/1945, του άρθρου 199 παρ. α του Στρατιωτικού Ποινικού Νόμου και των άρθρων 123 παρ. β και 125 παρ. 1 του Στρατιωτικού Ποινικού Νόμου, σε βάρος σειράς κατηγορουμένων.

Η επιλογή ήταν να δικαστούν όλα μαζί τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων όπως και να ολοκληρωθεί το συντομότερο δυνατό, αναγνωρίζοντας ότι ήδη 4 μήνες μετά την Απελευθέρωση, η Δικαιοσύνη δεν έχει ουσιαστικά τιμωρήσει κανέναν.

Δεδομένης της πολιτικής αστάθειας που επικρατούσε, η κυβέρνηση Πλαστήρα θεώρησε ως πολιτικό ελιγμό την επιτάχυνση της δίκης, καθώς με τον τρόπο αυτό θα φαινόταν ότι κάνει μια κάποια παραχώρηση προς το ΕΑΜ, ενώ ταυτόχρονα ανέμενε την ολοκλήρωση του αφοπλισμού του ΕΛΑΣ που είχε αποφασιστεί με τη Συμφωνία της Βάρκιζας (12/2/1945) με καταληκτική ημερομηνία την 28η Φεβρουαρίου 1945.

Ετσι, η χρονική περίοδος διεξαγωγής της διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο και η ίδια η δίκη απέκτησε έναν παραδειγματικό χαρακτήρα. Ήδη από την Απελευθέρωση, το αίτημα για «λαϊκά δικαστήρια» που θα επέβαλλαν τιμωρία στους συνεργάτες των ναζί κυριαρχούσε στις διαδηλώσεις. Το Δικαστικό του ΕΛΑΣ είχε συλλέξει χιλιάδες δικογραφίες, τις οποίες τελικά παρέδωσε στη «Δικαιοσύνη». Την άνοιξη του 1945 όμως, ο ΕΛΑΣ δεν υφίστατο πλέον και η Αριστερά τελούσε υπό διωγμό. Η «λευκή τρομοκρατία» πλήττε την ύπαιθρο και τα αστικά κέντρα. Η Συμφωνία της Βάρκιζας, την οποία είχε υπογράψει η ηγεσία, είχε παραδώσει το κίνημα ανυπεράσπιστο στην εκδικητική οργή του αστικού κράτους που ανασυγκροτούνταν. Η κυβέρνηση Πλαστήρα προσπάθησε να αποδώσει ευθύνες στους ανώτατους πολιτικούς άρχοντες που συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις κατοχής και προσέδωσε ιδιαίτερο συμβολισμό στην όλη διαδικασία, επιχειρώντας να σηματοδοτήσει μέσω αυτής, την έναρξη της «προσπάθειας αποκατάστασης της δικαιοσύνης και της ηθικής τάξης». Ταυτόχρονα

μέσα σε ένα κλίμα έντονης πολιτικής και κοινωνικής ρευστότητας, μόλις οκτώ ημέρες μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας (Δευτέρα 12 Φεβρουαρίου 1945)¹⁷⁷ η κυβέρνηση Πλαστήρα θεώρησε ως πολιτικό ελιγμό την επιτάχυνση της δίκης. Με τον τρόπο αυτό θα φαινόταν ότι κάνει μια κάποια παραχώρηση προς το ΕΑΜ, ενώ ταυτόχρονα ανέμενε την ολοκλήρωση του αφοπλισμού του ΕΛΑΣ με καταληκτική ημερομηνία την 28η Φεβρουαρίου 1945 που είχε αποφασιστεί με τη Συμφωνία της Βάρκιζας¹⁷⁸ **Με τον τρόπο αυτό δίκη αυτή αποτέλεσε το βασικό μέσο νομιμοποίησης του “μεταβαρκιζικού” καθεστώτος.**

Φωτογραφία 9: Η σημερινή όψη του πρώην Πρωτοδικείου Αθηνών
(Πηγή: Αθηναϊκή Μπιενάλε. (2021). Εκθεσιακοί χώροι | AB7: ECLIPSE. Αθηναϊκή Μπιενάλε.
<https://eclipse.athensbiennale.org/venues.html>)

Η Δίκη των δωσιλόγων πρωθυπουργών ξεκίνησε την Τετάρτη 21 Φεβρουαρίου 1945, μέσα σε ένα κλίμα έντονης πολιτικής και κοινωνικής ρευστότητας, μόλις οκτώ ημέρες μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας (Δευτέρα 12 Φεβρουαρίου 1945)¹⁷⁹. Η όλη διαδικασία διήρκεσε 100 ημέρες και ολοκληρώθηκε την 31η Μαΐου 1945 οπότε και εκδόθηκε η απόφαση του δικαστηρίου. Ενώ αρχικά είχε προγραμματισθεί να διεξαχθεί στο Εφετείο Αθηνών (στο 2ο όροφο του πρώην Αρσακείου), τελικά

¹⁷⁷ Η διεξαγόμενη δίκη δωσιλόγων πρωθυπουργών είναι η δεύτερη κατά σειρά δίκη δωσιλόγων, δεδομένου ότι η πρώτη έγινε την 4η Δεκεμβρίου με κατηγορούμενο τον Γιαννόπουλος. Λόγω όμως των Δεκεμβριανών —που άρχισαν εκείνη την ίδια μέρα στην Αθήνα, η διαδικασία διακόπηκε και η εκτέλεση της θανατικής ποινής δεν πραγματοποιήθηκε. Η ανανέωση της διαδικασίας ξεκίνησε τελικά στις 2 Δεκεμβρίου 1947 στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων της Θεσσαλονίκης, όπου καταδικάστηκε ξανά στην εσχάτη των ποινών στις 11 Δεκεμβρίου 1947 (βλ. *Ελευθερία*. (1945, 22 Φεβρουαρίου))

¹⁷⁸ Από ουσιαστική άποψη, η Συμφωνία της Βάρκιζας, για όσο ίσχυσε (στην πραγματικότητα, ελάχιστα) αποτέλεσε ένα «προσύνταγμα», κατά το χαρακτηρισμό του Νίκου Αλιβιζάτου, όπου αποτυπώθηκε ένα *minimum* συναίνεσης για τη συνταγματική εξέλιξη της χώρας (βλ. Παπαστυλιανού, Χ. (2008). Μετακατοχικές κυβερνήσεις και Σύνταγμα: Σχόλιο στο πρακτικό ΣτΕ Ολ. 2/1945. Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, 436–(επ.), Γ. Τασόπουλου, «Ο κανόνας και οι εξαιρέσεις: Το Σύνταγμα του 1952 και η (α) συνέχεια της συνταγματικής μας παράδοσης», σε: Μ. Τσαπόγα, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.)),

¹⁷⁹ Η διεξαγόμενη δίκη δωσιλόγων πρωθυπουργών είναι η δεύτερη κατά σειρά δίκη δωσιλόγων, δεδομένου ότι η πρώτη έγινε την 4η Δεκεμβρίου με κατηγορούμενο τον Γιαννόπουλος. Λόγω όμως των Δεκεμβριανών —που άρχισαν εκείνη την ίδια μέρα στην Αθήνα, η διαδικασία διακόπηκε και η εκτέλεση της θανατικής ποινής δεν πραγματοποιήθηκε. Η ανανέωση της διαδικασίας ξεκίνησε τελικά στις 2 Δεκεμβρίου 1947 στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων της Θεσσαλονίκης, όπου καταδικάστηκε ξανά στην εσχάτη των ποινών στις 11 Δεκεμβρίου 1947 (βλ. *Ελευθερία*. (1945, 22 Φεβρουαρίου)).

επιλέχθηκε να διεξήχθη εξ' ολοκλήρου στο κτίριο του παλιού Πρωτοδικείου Αθηνών¹⁸⁰ στην οδό Σανταρόζα (γωνία Σταδίου και Αρσάκη) στην σημερινή πλατεία Δικαιοσύνης¹⁸¹. Η αίθουσα με περιορισμένη χωρητικότητα μόλις 150 ατόμων¹⁸² αποδείχθηκε ανεπαρκής για το μέγεθος και τη βαρύνουσα σημασία της δίκης αυτής τόσο σε νομικό όσο και σε ιστορικό και πολιτικό επίπεδο, καθώς ανέδειξε πλήθος ντοκουμέντων, μαρτυριών αλλά και απολογιών που τεκμηρίωσαν και δημόσια τη λειτουργία των κατοχικών κυβερνήσεων και τη σχέση τους με τις δυνάμεις κατοχής. Δεν θα ήταν υπερβολή να θεωρήσουμε ότι η δίκη αυτή αποτέλεσε έναν από τους πλέον εμβληματικούς σταθμούς της μεταπολεμικής απονομής δικαιοσύνης στην Ελλάδα¹⁸³.

Στην δίκη απαγορεύτηκε η παράσταση πολιτικής αγωγής, με το σκεπτικό ότι κάθε Έλληνας πολίτης θα μπορούσε να προβάλλει χρηματικές αξιώσεις από τους κατηγορουμένους, γεγονός που θα οδηγούσε σε μη αντιμετωπίσιμες καταστάσεις.

Φωτογραφία 10: Διαδήλωση έξω από το Πρωτοδικείο Αθηνών κατά τη διάρκεια της Δίκης (Πηγή: Βαθύ Κόκκινο. (2020, 15 Μαρτίου). 21 Φεβράρη 1945 αρχίζει η δίκη-παρωδία των αρχιδοσιλόγων. Βαθύ Κόκκινο. <http://vathikokkino.gr/archives/129838>)

¹⁸⁰ Η κατεδάφιση του συγκεκριμένου κτιρίου είχε αποφασιστεί προ ετών βλ. *Ακρόπολις*. (1945, 22 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

¹⁸¹ Το νεοκλασικό κτήριο με λιθόκτιστο ισόγειο και δεύτερο όροφο, χτίστηκε το 1834 από τον Βαυαρό αρχιτέκτονα Joseph Hoffer, με σκοπό να στεγάσει το Βασιλικό (μετέπειτα Εθνικό) Τυπογραφείο και Λιθογραφείο. Το 1844, ο όροφος μετατράπηκε σε κατοικία του διευθυντή και το 1854, μία μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε τον δεύτερο όροφο. Το κτίριο μετά από πρόχειρες επισκευές για αρκετές δεκαετίες παρέμεινε μονώροφο. Το 1931-32, προστέθηκε σε αυτό δεύτερος όροφος (πλήρης) και αναμορφώθηκαν οι όψεις του, προκειμένου να στεγαστούν υπηρεσίες του Πρωτοδικείου Αθηνών. Είναι το μόνο από τα πρώτα δημόσια κτίρια της Αθήνας ως πρωτεύουσας του έτους 1834 που είχε απομείνει ως αρχιτεκτονική κληρονομιά. (βλ. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2023, 27 Απριλίου) Δελτίο Τύπου).

¹⁸² Στην αίθουσα αυτή είχαν γίνει οι περισσότερες δίκες των τελευταίων προπολεμικών ετών όπως η θρυλική δίκη του Μήτσου Αθανασόπουλου (έγκλημα Χαροκόπου), δίκη για τη νοθεία κινινης, η δίκη των αλεύρων, και συνεδρίασαν τα κακουργειοδικεία για την υπόθεση Δουλφή (που σκότωσε τα παιδιά του) και της Υβόννης Περδικάρη. βλ. *Ακρόπολις* (1945, 22 Φεβρουαρίου) Αθήνα

¹⁸³ Η πρώτη δίκη δοσιλόγου του Βισύ στη Γαλλία ξεκίνησε στις 12 Μαρτίου 1945 και αφορούσε τον ναύαρχο Εστεβά, ο οποίος υπήρξε γενικός διοικητής της Τύνιδος πριν αυτή καταληφθεί από τους συμμάχους. Ο Εστεβά ήταν ο πρώτο ανώτερος αξιωματούχος του καθεστώτος του Βισύ ο οποίος προσήχθη ενώπιον της δικαιοσύνης. Τη θέση του δημοσίου κατηγορου κατείχε ο Ισιντόρ Μερμέ, ο οποίος καταδίκασε δικαστικώς την περίφημη κατάσκοπο του Α' ΠΠ Μάτα Χάρι. (βλ. *Καθημερινά Νέα*. (1945, 13 Μαρτίου) Αθήνα

5.1 Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

Η Συντακτική Πράξη 1/1944 όριζε ότι η σύνθεση των δικαστηρίων θα περιλάμβανε τακτικούς δικαστές, αξιωματικούς της στρατιωτικής δικαιοσύνης καθώς και λαϊκά μέλη, τα οποία μάλιστα θα υπερείχαν αριθμητικά. Καθήκοντα εισαγγελέα ανατίθεντο στον Ειδικό Επίτροπο. Τα λαϊκά μέλη θα προέκυπταν με κλήρωση από καταλόγους, τους οποίους θα συνέτασσαν τα επαγγελματικά σωματεία, τα επιμελητήρια, οι γεωργικοί συνεταιρισμοί και οι εργατικές ενώσεις. Οι πρόεδροι και οι επίτροποι θα διορίζονταν με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου, *«κατὰ προτίμησιν ἐκ τῶν ἐπιδειξάντων ὁμολογουμένως ἐξάίρετον Ἐθνικὴν διαγωγὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Κατοχῆς»*.

Το 9μελές δικαστήριο εκδίκασε την υπόθεση αυτή ως ποινικό δικαστήριο και είχε μικτή σύνθεση. Αποτελούνταν από 6 διορισθέντες τακτικούς δικαστές (εφέτες) και 3 κληρωθέντα λαϊκά μέλη (ένορκοι) τα οποία εκλέχτηκαν την πρώτη μέρα μετά από κλήρωση από ειδικό κατάλογο τον οποίο είχαν υποβάλλει οι επιστημονικές, επαγγελματικές και εργατικές οργανώσεις στον Άρειο Πάγο. Καθώς η διάρκεια της δίκης προβλεπόταν να είναι πέραν του διμήνου, ορίσθηκαν και αναπληρωματικά μέλη, τόσο των εφετών όσο και των ενόρκων. Αναλυτικότερα, η σύνθεση του Ειδικού Δικαστηρίου Δοσιλόγων των Αθηνών είχε ως ακολούθως:

Πρόεδρος είχε οριστεί ο Αρεοπαγίτης Χρήστος Καλέλης με αναπληρωτή τον κ. Σπηλιωτόπουλο.

- 6 Δικαστικά Μέλη (διορισθέντα): Ο Πρόεδρος Εφετών Αντώνιος Χαμάρτος¹⁸⁴ και οι Εφέτες Αθανάσιος Παπαναστασίου, Παναγιώτης Πετρέας,

¹⁸⁴ Ο Αντ. Χαμάρτος διορίστηκε στις 19/10/1950 επόπτης για τις ανακρίσεις του σκανδάλου του ΟΛΠ και διετέλεσε Υπουργός Συγκοινωνιών ως Αρεοπαγίτης στην υπηρεσιακή Κυβέρνηση Δημ. Κιουσόπουλου το 1952. Παρέμεινε αντιπρόεδρος του Αρείου Πάγου έως το 1959 όπου παραιτήθηκε για λόγους υγείας σύμφωνα με την εφημερίδα Ελευθερία. (1959, 18 Ιανουαρίου.)

Κωνσταντίνος Καυκάς¹⁸⁵ και Θεόδωρος Γιαννόπουλος. Ο Ι. Πίκουλας και ο Ν. Κάτελας¹⁸⁶ Εφέτες, και ο κ. Ρεμπού ήταν αναπληρωματικά μέλη

- 3 λαϊκά μέλη (με κλήρωση): Αριστομένης Κωνσταντίνου, φαρμακοποιός, οι ιατροί Μαρίνος Βαλλιάνος και Βαγγέλης Δανόπουλος (υφηγητής Παθολογίας), και αναπληρωματικά μέλη ήταν ο δικηγόρος Θεόδωρος Δασκαρόλης και ο φαρμακοποιός Νικόλαος Γερολυμάτος¹⁸⁷

Ειδικός επίτροπος ήταν ο Αντεισαγγελέας Εφετών Νίκος Παπαδάκης¹⁸⁸ με αναπληρωτές τους κ.κ. Γεωργιάδης, Χαλκιάς και Κατωπόδης.¹⁸⁹

Γραμματέας ορίστηκε ο κ. Γεώργιος Οικονομίδης.

Σύμφωνα με την Εφημερίδα Ακρόπολις. (1945, 21 Φεβρουαρίου), κάποιος από το κοινό έκανε τη διαπίστωση ότι και οι τρεις κληρωθέντες ένορκοι είναι σχετικοί με την

¹⁸⁵ Ο Κωνσταντίνος Καυκάς ήταν αδερφός του Αντιστρατήγου Ιωάννη Καυκά. Διατέλεσε, από το 1959 έως το 1963, Πρόεδρος του Αρείου Πάγου και μετά την αποχώρησή του από τη θέση του Προέδρου, του απονεμήθηκε ο τίτλος του Ισοβίου Επιτίμου Προέδρου. Συμμετείχε στην 20μελή Επιτροπή Νομομαθών και διορίστηκε μέλος της επιτροπής που είχε αναλάβει τη σύνταξη του Συντάγματος του καθεστώτος της 21ης Απριλίου, το οποίο παρουσίασε στις 25 Μαρτίου 1968 ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, ενώ ανακοίνωσε πως θα διεξαχθεί δημοψήφισμα για την έγκρισή του.

¹⁸⁶ Ο κος Κάτελας χαρακτηριζόταν ως το φόβητρον των εγκληματιών. «Κατά τον μακρύ δικαστικό του βίο ουδέποτε εθεάθη μειδιών» (βλ. Μεγάλη Ελλάς. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα.)

¹⁸⁷ Κληρώθηκαν από τη λίστα των 15 ενόρκων που είχε ήδη καταρτισθεί από τον Άρειο Πάγο τα τρία (3) λαϊκά μέλη του Δικαστηρίου. Στη λίστα περιλαμβάνονταν οι: Κ. Αλεξίου (υπάλληλος της Αγροτικής Τράπεζας), Ι. Καπετανάκης (συμβολαιογράφος), Θ. Δασκαλάκης (κατ' ορισμένες εφημερίδες Δασκαρίδης) (δικηγόρος), Γ. Καρανίκας (υπάλληλος Εθνικής Τράπεζας), Ν. Κουρόπουλος υπάλληλος της Τράπεζας Αθηνών, Διον. Ποταμιάνος (δικηγόρος), Π. Μεγαλοοικονόμου (δικηγόρος), Δ. Καρακώστας (έμπορος), Μαρίνος Βαλμάνος (ιατρός), Νικ. Γερολυμάτος (φαρμακοποιός), Αγγ. Βαρβούλος (ιατρός), Ν. Βαλτής (φαρμακοποιός), Κλεομένης Παπαδόπουλος (συμβολαιογράφος), Ι. Καραβίτης (ιατρός), Ι. Μαρκιανός (ιατρός), Γ. Λιαρόπουλος (Δικηγόρος), Αρ. Κωνσταντίνου (φαρμακοποιός), Κ. Δήμητσας (ιατρός), Σωτ. Μπέλλος (φαρμακοποιός), Ε. Μπίσιας (ιατρός) Δ. Παπαμήτρου (Δικηγόρος), Ζ. Βλυσίδης (ιατρός), Ε. Δανόπουλος (ιατρός), Ι. Μαυρίκος (φαρμακοποιός) και οι υπάλληλοι της Αγροτικής Τραπεζής Λ. Γουλής, Αθ. Γεωργιάδης, Ν. Βουγιουκλής, Π. Λαμπαδάρης και Ερρίκος Βογιατζής. Βλ. σχετικά Μεγάλη Ελλάς. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα., Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα., Εστία. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα., Ακρόπολις. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα. Ωστόσο η εφημερίδα Ελευθερία. (1945, 7 Φεβρουαρίου). Αθήνα, ανέφερε ότι ο κατάλογος των προς κλήρωση ενόρκων ήταν τριάντα (30) άτομα.

Επίσης φαίνεται σύμφωνα με την εφημερίδα Ακρόπολις. (1945, 22 Φεβρουαρίου). Αθήνα., ότι κάποιος από το κοινό έκανε τη διαπίστωση ότι και οι τρεις κληρωθέντες ένορκοι είναι σχετικοί με την ιατρική (δύο γιατροί και ένας φαρμακοποιός) και αναρωτήθηκε δυνατά : «Λες να στάζει φαρμάκι η γνώμη τους για τους δoσιλόγους;»

¹⁸⁸ Ο Επίτροπος κ. Παπαδάκης καταγόμενος από την Κρήτη, είχε διορισθεί ως εισαγγελέας πρωτοδικών την κυβέρνηση Πλαστήρα και είχε σταλεί από αυτή στο Παρίσι για ευρύτερες σπουδές. Τον Ιανουάριο του 1943 επί κυβερνήσεως Λογοθετόπουλου τοποθετήθηκε προϊστάμενος της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών και έκτοτε, υπηρετούσε στην Εισαγγελία Εφετών Αθηνών (Μεγάλη Ελλάς. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα. Ήταν συγγενής του Νικολάου Ασκούτση, πρώην υπουργού και εκ των ηγετικών στελεχών του Ε.Α.Μ.,

¹⁸⁹ Ελευθερία. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα., Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

ιατρική (δύο γιατροί και ένας φαρμακοποιός) και αναρωτήθηκε δυνατά : «Λες να στάζει φαρμάκι η γνώμη τους για τους δοσιλόγους;»

Φωτογραφία 11: Ο εφέτης κ. Αθανάσιος Παπαναστασίου
(Πηγή: Έθνος, (1945, 24 Φεβρουαρίου).Αθήνα))

Όπως αναφέρει η Εφημερίδα ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΣ η εκλογή του Προέδου κ. Καλέλη εθεωρήθη γενικώς ως επιτυχής καθώς εθεωρήτο ως εκ των πλέον διακεκριμένων και αδέκαστων δικαστών της χώρας.¹⁹⁰

Για την καλύτερη τήρηση των πρακτικών της Δίκης, εξελέγησαν εννέα (9) από τους/τις πρακτικογράφους της Βουλής¹⁹¹

Φωτογραφία 12: Ο εφετης κ. Θεόδωρος Γιαννόπουλος
(Πηγή: Έθνος, (1945, 24 Φεβρουαρίου).Αθήνα)

Όπως αναφέρει η Εφημερίδα ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΑΣ η εκλογή του Προέδου κ. Καλέλη εθεωρήθη γενικώς ως επιτυχής καθώς εθεωρήτο ως εκ των πλέον διακεκριμένων και αδέκαστων δικαστών της χώρας.¹⁹²

Για την καλύτερη τήρηση των πρακτικών της Δίκης, εξελέγησαν εννέα (9) από τους/τις πρακτικογράφους της Βουλής¹⁹³

¹⁹⁰ Μεγάλη Ελλάς. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

¹⁹¹ Ακρόπολις. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

¹⁹² Μεγάλη Ελλάς. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

¹⁹³ Ακρόπολις. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

5.2 ΤΟ ΚΑΤΗΓΟΡΗΤΗΡΙΟ

Το εκτενέστατο κατηγορητήριο είχε ήδη παραδοθεί στους κατηγορούμενους στις 9 Φεβρουαρίου 1945, δώδεκα ημέρες πριν από την έναρξη της δίκης¹⁹⁴. Η επίδοση των δικαστικών κλητηρίων έγινε από ομάδα δικαστικών κλητήρων. Όταν οι κατηγορούμενοι πληροφορήθηκαν ότι είχαν φτάσει οι δικαστικοί κλητήρες με τα κατηγορητήρια στα χέρια, συγκεντρώθηκαν στον προθάλαμο του κρατητηρίου. Ο Ι. Ράλλης εξέτασε με προσοχή τις ημερομηνίες και έλεγξε αν το κλητήριο ήταν εμπρόθεσμο. Όταν ο κλητήρας κ. Ι. Μουτάκος του παρέδωσε το κατηγορητήριο, εκείνος χαμογέλασε, στράφηκε προς τους συγκρατούμενούς του και είπε: «Πιστεύω στη δεύτερη παρουσία και είμαι ήσυχος ότι αν δικαστώ με αυτό το κατηγορητήριο, θα λογαριαστούμε με τους συντάκτες του στον άλλο κόσμο». Αντίθετα, ο καταβεβλημένος κ. Γ. Τσολάκογλου παρέλαβε το κλητήριο με απόλυτη σιωπή, υπογράφοντας το επιδοτήριο με κάποια επισημότητα.

Ο Γ. Τσολάκογλου και 6 αντιστράτηγοι παραπέμφθηκαν και για παράβαση του άρθρου 199 της στρατιωτικής ποινικής νομοθεσίας, δηλαδή για εγκατάλειψη θέσεως και συνθηκολόγηση μετά του εχθρού χωρίς άδεια, η οποία αφορούσε την συνθηκολόγηση της 23ης Απριλίου 1941 με την Γερμανία και την Ιταλία.

Όλοι οι κατηγορούμενοι παραπέμφθηκαν με βάση δύο συντακτικές πράξεις (6/1945 όπως αυτή τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με την και 12/1945) και το κατηγορητήριο επιμερίσθηκε σε δύο αδικήματα: *«Τὴν διευκόλυνση τοῦ ἔργου τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴν προπαγάνδα ὑπὲρ αὐτοῦ»*.

Πιο συγκεκριμένα, τα κύρια σημεία του κατηγορητηρίου ήταν:

1) Οι μεν Γ.Τσολάκογλου, Κ.Λογοθετόπουλος και Γ.Ράλλης, [...] εκ προθέσεως προς εξυπηρέτησιν του εχθρού ανέλαβον τον σχηματισμόν κυβέρνησης και την Προεδρία αυτής της τη συγκαταθέση των εχθρών της πατρίδος Γερμανών και

¹⁹⁴ *Ελευθερία*. (1945, 20 Ιανουαρίου). Αθήνα. *Ασύρματος*. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα. *Εστία*. (1945, 12 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

Ιταλών διαρκούσης της ξένης κατοχής της Ελλάδος [...] ¹⁹⁵οι δε κατωτέρω από κοινού συμφέροντος κινούμενοι συναποφάσισαν την εκτέλεση των επόμενων αξιόποινων πράξεων και ένεκα τούτων συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν κατά τον αυτόν τρόπο και κατά διάφορα χρονικά διαστήματα διετέλεσαν υπουργοί και υφυπουργοί των κατά την διάρκεια της κατοχής ανωτέρω κυβερνήσεων διευκολύναντες το έργον τούτων.

2) Κατά τον αυτόν τόπον και κατά τα χρονικά διαστήματα καθ' α διετέλεσαν πρωθυπουργοί και υπουργοί εγένετο συνειδητά όργανα του εχθρού προς διάδοσιν της προπαγάνδας του εξαίροντες το έργον του κατακτητού¹⁹⁶ και προκαλούντος την ηττοπάθειαν παρά τω ελληνικό λαώ και την περιφρόνησιν του εθνικού και συμμαχικού αγώνος δια δημοσίων ομιλιών, ραδιοφωνικών εκπομπών άρθρων δημοσιευθέντων εις ημερησίας εφημερίδας, οργανώσεων διαλέξεων και διαυτής εν γένει πολιτικής των.¹⁹⁷

3) Κατά το αυτόν τόπον και χρόνον και κατά την διάρκεια της κατοχής υπό των εχθρικών γερμανικών και ιταλικών στρατευμάτων εκ προθέσεως και εκουσίως συνέντρεζαν τον εχθρον δια της διαθέσεως των απαιτούμενων χρημάτων, τροφίμων και ανδρών, όπως συνεχίση εντός και εκτός της Ελλάδος το κατ' αυτής και των συμμάχων της πόλεμον.

¹⁹⁵ Ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Αθήνα, Μακ Βη, σε μία εκτενή αναφορά του προς τον τότε υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, Χαλ, με ημερομηνία 19 Ιουλίου 1941, εξιστορώντας την κατάσταση που επικράτησε στην Ελλάδα αμέσως μετά τη Γερμανική εισβολή και Κατοχή, σημειώνει απερίφραστα: «Η ανακωχή υπογράφηκε από τον στρατηγό Τσολάκογλου, ο οποίος είχε τοποθετηθεί από τον Μεταξά, ήταν ως τότε άγνωστος στη φήμη αλλά καθ' υπόθεση «βασιλόφρων» και αργότερα ανάλαβε το ρόλο του Κούισλιγκ. Αν ήταν σωστό ότι περαιτέρω αντίσταση ήταν άχρηστη, όπως δήλωσαν αυτός και οι συνένοχοί του, τούτο μπορεί να κριθεί, αν είναι δυνατόν, μόνο από στρατιωτικούς κριτές. Γεγονός παραμένει πάντως, ότι ο βασιλιάς, η ανώτατη στρατιωτική διοίκηση και η βρετανική στρατιωτική αποστολή θεωρούσαν ότι η προβολή αντίστασης ήταν όχι μόνο επιθυμητή αλλά και δυνατή και ότι η υπογραφή της ανακωχής ήταν πράξη ανυπακοής. Είναι επίσης αληθές ότι οι στρατιώτες θεωρούν πως ο στρατός προδόθηκε από τους αξιωματικούς του και ότι ο Τσολάκογλου δεν έχει τώρα παρά μόνον την περιφρόνηση του ελληνικού λαού» βλ.: Ροδάκης, Π. Δ. (2004). *Η ιστορία της Ελλάδας, 20ός αιώνας*, τ. Β': 1923–1942. Γόρδιος.

¹⁹⁶ Η Ελλάδα υπήρξε η μοναδική χώρα στην Ευρώπη, στην οποία το κατηγορητήριο, για όσους συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις κατοχής, περιέλαβε και την κατηγορία για την έκδοση προπαγανδιστικών γραμματοσήμων υπέρ των δυνάμεων του Άξονα.

¹⁹⁷ Το διάγγελμα του προς τον καταπονημένο ελληνικό στρατό, είναι πραγματικά ανατριχιαστικό. «...Ο γερμανικός στρατός δεν ήλθεν ως πολέμος, ως εχθρός. Ήλθεν ως φίλος... Έχομεν υποχρέωσιν... να συμμορφωθώμεν προς την ΝΕΑΝ ΤΑΞΙΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ... να ενστερνισθώμεν τα μεγάλα δόγματα και τας υψηλὰς αρχὰς του εθνικοσοσιαλισμού... Μεταβαίνοντες εις τας εστίας σας διατηρήσατε αμείωτον την ευγνωμοσύνην σας προς τον Φύρερ...» βλ.: Σπαντιδάκης, Μ. (2015, 28 Απριλίου). 27 Απριλίου 1941 – Όταν η Αθήνα παραδόθηκε σ' ένα καφενείο. Στο Καρφί.

4) Οι Γ. Τσολάκογλου , Γ. Μπάκος, Σ. Μουτούσης, Χ. Κατσιμήτρος, Ν.Μάκος, Παν. Δεμέστιχας και Α. Ρουσσόπουλος κατά το χρονικό διάστημα από της 18-21 Απριλίου 1941 εν Ηπείρω διαρκούντους του μετά της Ιταλίας και Γερμανίας πολέμου της Ελλάδος, αι στρατιωτικοί όντες και δη στρατηγοί Διοικηταί Σωμάτων Στρατού και Μεραρχιών παρά την εντολήν ην έλαβον παρά του αρχηγού του στρατού να συνεχίσουν τον αγώνα εγκατέλιπον την θέσιν των ενώπιον του εχθρού τυγχάνοντες στρατηγοί και διοικηταί ενοπλου στρατεύματος εις ανοικτόν τόπον, διαπραγματευτήκαν μετά του εχθρού την σύναψιν ανακωχής συνθηκολογήσαντες μετ' αυτού χωρίς προηγουμένως να εκπληρώσουν ότι το καθήκον και η στρατιωτική τιμή υπαγόρευε αυτοίς, εκ της τοιαύτης δε συνθηκολογήσεως κατέθεσε τα όπλα τα υπό την διοίκηση αυτών στράτευμα (κατά το άρθρο 199 εδ. Α. της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας).

5) Οι Ιωαν. Ράλλης, Κ. Πουρναράς, Α. Ταβουλάρης, Ν. Λούβαρις, Ε. Τσιρονίκος, Α. Γέροντας, Ι. Γρηγοράκης, Γ. Παμπούκας. Β. Καραπάνος, Δ. Διαλέττης, Ν. Καλύβας, Εμμ. Κανακουσάκης, Δ. Μπακογιάννης, Α. Τσιριγώτης, Γ. Πειρουνάκης, Ι. Παπαδάκης και Β. Συμωνίδης υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι συναπεφάσισαν την εκτέλεσιν της επόμενης αξιοποινου πράξεως και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν εν Αθήναις κατά το ανωτέρω χρονικόν διάστημα καθ' ο διετέλεσε πρωθυπουργός ο πρώτος και υπουργοί οι λοιποί προέησαν εις πράξεις βίας τη συμπράξασα των οργάνων του στρατού κατοχής εις βάρος Ελλήνων και συμμάχων ένεκα της δράσεως των κατά του εχθρού και κατά των εθνικών οργανώσεων αντιστάσεως των αγωνιζόμενων κατά του εχθρού συγκροτησαντες στρατιωτικήν δύναμιν επιλεγόμενην Τάγματα Ασφαλείας ην και εξώπλισαν δια των χορηγηθέντων υπό των αρχών κατοχής όπλων εκ της συμπράξεως δε ταύτης επήλθαν θάνατοι Ελλήνων και συμμάχων, ούτω δε διήγειραν εμφύλιον πόλεμον και προς διέγερσιν αυτού όπλισαν τους πολίτας καταλλήλως.

Οι κατηγορούμενοι δεν υιοθέτησαν κοινή τακτική υπεράσπισης στο δικαστήριο. Αντιθέτως, κάθε ένας από αυτούς προσπάθησε ξεχωριστά να καταρρίψει τις κατηγορίες που αναφέρονταν εναντίον του, ισχυριζόμενος ότι κατά την περίοδο της κατοχής δεν διέπραξε τις πράξεις που του αποδίδονταν, αλλά αντίθετα εκτέλεσε τα

υπουργικά του καθήκοντα, όπως τα εννοούσε, και επιδίωξε να εξυπηρετήσει τον ελληνικό λαό.

5.3 ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ

Το διάστημα Οκτωβρίου - Νοεμβρίου 1944, επί κυβερνήσεως Γεωργίου Παπανδρέου, με τη βοήθεια των βρετανικών δυνάμεων και του στρατηγού Σκόμπυ), διατάχθηκε η σύλληψη ως δοσιλόγων, των κατοχικών πρωθυπουργών - υπουργών, προκειμένου να παραπεμφθούν σε δίκη.

Στις 12/10/1944 ¹⁹⁸, κατόπιν διαταγής της Τριμελούς Κυβερνητικής Επιτροπής συνελήφθησαν ως συνεργασθέντες μετά των Γερμανών οι : Ο Γεώργιος Τσολάκογλου (πρώην πρωθυπουργός), οι τέως υπουργοί ο Ιάσων Παπαδόπουλος, ο Ι. Καραμάνος ο Β. Καραπάνος, ο Β. Σιμωνίδης, ο Εμμ. Κανακουσάκης και ο Γ. Πειρουνάκης, και Δ. Μπακογιάννης, υποστράτηγος Γ. Μπάκος και Δ. Πολύζος και οι Ι. Βασιλόπουλος (τέως αρχηγός της Αστυνομίας πόλεων, Θ. Βουτσινάς (τέως διευθυντή της Εφ. Ακρόπολης) από τον Αστυνομικό Διευθυντή Αθηνών, Άγγελο Έβερτ και προφυλακίσθηκαν μαζί με τους λοιπούς συλληφθέντες υπουργούς στις φυλακές Αβέρωφ (επί της Λεωφ. Αλεξάνδρας).

Την επόμενη μέρα 13/10/1944 συνελήφθη και ο Ιωάννης Ράλλης, πρώην πρωθυπουργός και οι υπουργοί Δ. Διαλέτης και Κ. Πουρναράς μαζί με άλλους ανώτατους λειτουργούς (Λάμπου, Μαντάς, Παπαγρηγοράκης, Παρθενίου κ.λπ)¹⁹⁹

Οι κατηγορούμενοι που είχαν συλληφθεί μεταφέρθηκαν στις φυλακές Αβέρωφ στη Λεωφ. Αλεξάνδρας. Ωστόσο, στις 5/12/1944 κατά τις μάχες των Δεκεμβριανών, ο ΕΛΑΣ επιτέθηκε προκειμένου να καταλάβει τις φυλακές Αβέρωφ και να συλλάβει τους κατοχικούς υπουργούς και πρωθυπουργούς. Στη μάχη του ΕΛΑΣ με τη Φρουρά των φυλακών, προσέτρεξαν προς βοήθεια των τελευταίων, ένα τμήμα της ΙΙ Ορεινής Ταξιαρχίας και ένα μηχανοκίνητο τμήμα των Βρετανών. Οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ κατάφεραν μόνο να καταλάβουν μια από τις πτέρυγες των φυλακών όπου βρίσκονταν οι κατάδικοι του κοινού ποινικού δικαίου και να συλλάβουν τον στρατηγό Γ. Μπάκο (υπουργό Εθνικής Αμύνης της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου) και τον Γ. Πειρουνάκη

¹⁹⁸ *Ελευθερία*. (1944, 12 Οκτωβρίου). Αθήνα.

¹⁹⁹ *Ελευθερία*. (1944, 14 Οκτωβρίου). Αθήνα.

(υπουργό της κυβέρνησης Ράλλη), τους οποίους και εκτέλεσαν λίγες μέρες αργότερα. Όσοι διέφυγαν από την επίθεση του ΕΛΑΣ μεταφέρθηκαν από τους Βρετανούς σε βρετανικό στρατόπεδο στα παραπήγματα της οδού Βασ. Σοφίας (εκεί που βρίσκεται σήμερα το Μέγαρο Μουσικής), και στη συνέχεια για λόγους ασφαλείας στον Πειραιά, και με βρετανικό πλοίο στο Τομπρούκ και έπειτα στην Ασμάρα της Ερυθραίας, καταλήγοντας στο στρατόπεδο Αμπρία έξω από το Κάϊρο. Έτσι, μετά τη λήξη των Δεκεμβριανών, οι δύο υπόδικοι πρωθυπουργοί και οι συλληφθέντες υπουργοί των κυβερνήσεών τους, επέστρεψαν στην Αθήνα για να δικαστούν. Οι κατηγορούμενοι που είχαν μεταφερθεί από την Αίγυπτο αρχικά πήγαν στις φυλακές της Καλλιθέας (χωριστά από τους στασιαστές) και στη συνέχεια μεταφέρθηκαν στο κτήριο Ζελιώτη. Βλ. ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ (23/2/1945). Ανάμεσα σε όσους μεταφέρθηκαν δεν περιλαμβανόταν ο πρώην υφυπουργός Εθνικής Αμύνης, Δημοσθένης Διαλέτης, καθώς εξακολουθούσε να βρίσκεται στην Ασμάρα της Ερυθραίας

A. ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΙ²⁰⁰:

1. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ, αντιστράτηγος, διοικητής Τμήματος Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας Πρωθυπουργός από 30.4.1941 έως 2.12.1942²⁰¹
2. ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΑΛΛΗΣ, Νομικός, Πρωθυπουργός από 7.4.1943 έως 12.10.1944²⁰²

B. ΔΙΑΦΥΓΩΝ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

1. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ, Πρωθυπουργός από 2.12.1942 έως 7.4.1943 και Αντιπρόεδρος Υπουργικού Συμβουλίου, Υπουργός Εθνικής Προνοίας και προσωρινώς Παιδείας στην κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου²⁰³

²⁰⁰ Για τον πρώην υφυπουργό Εθνική Αμύνης, κ. Δημοσθένη Διαλέτη το κατηγορητήριο είχε διαχωριστεί, ώστε η δίκη του να διεξαχθεί ξεχωριστά (βλ. *Ελευθερία*, (1945, 7 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

²⁰¹ Ο Γεώργιος Τσολάκογλου γεννήθηκε το 1886 στη Ρεντίνα Καρδίτσας, μέλος ιστορικής οικογένειας των Αγράφων με πολυετή στρατιωτική παράδοση. Αποφοίτησε από τη Σχολή Υπαξιωματικών το 1912 και συμμετείχε σε όλους τους σημαντικούς πολέμους της εποχής: Βαλκανικούς, Α' Παγκόσμιο, ουκρανική και μικρασιατική εκστρατεία. Στον ελληνοϊταλικό πόλεμο διακρίθηκε ως διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, ξεκινώντας την ελληνική αντεπίθεση το 1940. Μετά τη γερμανική εισβολή στην Ελλάδα το 1941, ανέλαβε την πρωτοβουλία να συνθηκολογήσει με τους Γερμανούς χωρίς διαταγή της Κυβέρνησης και του Βασιλιά, ώστε να αποφευχθεί η αιχμαλωσία του στρατού. Στις 30 Απριλίου 1941 ορκίστηκε ως ο πρώτος πρωθυπουργός της κατοχικής κυβέρνησης, υπό το βλέμμα και την καθοδήγηση των Γερμανών, θέση από την οποία παραιτήθηκε με γερμανική πίεση το Δεκέμβριο 1942. Μετά την Απελευθέρωση δικάστηκε και καταδικάστηκε αρχικά σε θάνατο, αλλά η ποινή του μετατράπηκε σε ισόβια λόγω αναγνώρισης της μακράς στρατιωτικής προσφοράς του. Πέθανε σε ένδεια στο Νοσηλευτικό Ίδρυμα του Μετοχικού Ταμείου Στρατού.

²⁰² Ο Ιωάννης Ράλλης (1878–1946), γόνος γνωστής πολιτικής οικογένειας αθηναίων με ρίζες στην Κωνσταντινούπολη, σπούδασε νομικά στην Αθήνα, τη Γαλλία και τη Γερμανία. Εγκαταστάθηκε ως δικηγόρος στην Αθήνα και ανέπτυξε έντονη πολιτική δράση ήδη από το 1904, ως ιδρυτικό μέλος του «Ελληνικού Μακεδονικού Κομιτάτου». Εξελέγη βουλευτής Μεγαρίδος το 1905 και από τότε εκλεγόταν συνεχώς έως το 1936, υπηρετώντας ως υπουργός Ναυτικών και Εθνικής Οικονομίας. Διαφώνησε και με τον Παναγή Τσαλδάρη για το θέμα της βασιλείας, δημιούργησε το φιλοβασιλικό κόμμα «Ένωση Βασιλοφρόνων» και συνεργάστηκε με τον Μεταξά, αν και αντιτάχθηκε στη δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Το 1943 αναλαβε πρωθυπουργός της κατοχικής κυβέρνησης, διατηρώντας κομβικά υπουργεία. Οργάνωσε τα Τάγματα Ασφαλείας για την αντιμετώπιση του ΕΑΜ και την άμυνα της υπαίθρου, αποφασισμένος να αποτρέψει την επικράτηση των κομμουνιστών στην Ελλάδα μετά τη λήξη της Κατοχής. Μετά την απελευθέρωση συνελήφθη, δικάστηκε και καταδικάστηκε σε ισόβια· πέθανε στις φυλακές Αβέρωφ το 1946 από καρκίνο του πνεύμονα, ενώ ο γιος του εξέδωσε βιβλίο απολογητικό για τις επιλογές του.

²⁰³ Ο Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος (Ναύπλιο 1878–Αθήνα 1961) υπήρξε πρωτοπόρος γυναικολόγος, θεμελιωτής της ειδικότητας στην Ελλάδα, με σπουδές και μακρά θητεία στο Μόναχο. Καθηγητής, διευθυντής και πρόεδρος του Πανεπιστημίου Αθηνών, ίδρυσε σύγχρονες γυναικολογικές μονάδες, εκπαιδεύοντας γενιές ιατρών. Με διεθνή αναγνώριση, δημοσίευσε έργα σε ελληνικά και γερμανικά, ενώ εισήγαγε ρηξικέλευθες μεθόδους στην ογκολογική γυναικολογία. Κατά την Κατοχή, λόγω της φιλογερμανικής του στάσης ανέλαβε αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Τσολάκογλου, κατόπιν πρωθυπουργός (1942–43), ενέκρινε τον εκτοπισμό γιατρών στη Γερμανία και συνδέθηκε με την αποτυχημένη πολιτική επιστράτευση εργατών. Υπερασπίστηκε τον εαυτό του στο βιβλίο «Ίδού η αλήθεια», αλλά παρέμεινε στιγματισμένος για τη συνεργασία με τους κατακτητές· φυλακίστηκε ως δωσίλογος και πέθανε σε κοινωνική απαξία.

Γ. ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ (υπό κράτηση):

1. ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ Ιωάννης: Συνταγματάρχης Μηχανικού, Υπουργός Εργασίας στην κυβέρνηση Ράλλη ²⁰⁴
2. ΚΑΝΑΚΟΥΣΑΚΗΣ Εμμανουήλ: συνδικαλιστής, φορτοεκφορτωτής, Υπηρεσιακός Υφυπουργός Υπουργείου Εργασίας ²⁰⁵
3. ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ Βασίλειος: δικηγόρος, Υπουργός Εθνικής Προνοίας στην κυβέρνηση Ράλλη ²⁰⁶
4. ΛΟΥΒΑΡΙΣ Νικόλαος: θεολόγος, πανεπιστημιακός καθηγητή, Υπουργός Θρησκευμάτων και προσωρινώς Υπουργού Εθνικής Προνοίας
5. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Ιάσων: Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας
6. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ Κωνσταντίνος: Υπουργός Δικαιοσύνης και προσωρινώς Εθνικής Οικονομίας και προσωρινώς Υφυπουργού Εργασίας στην κυβέρνηση Ράλλη ²⁰⁷
7. ΤΣΙΡΙΓΩΤΗΣ Λεωνίδας: δικηγόρος, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργός Εσωτερικών, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Δικαιοσύνης, Υφυπουργός Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας ²⁰⁸

²⁰⁴ Ο Ιωάννης Γρηγοράκης (1894-1961), καταγόμενος από τη γνωστή οικογένεια των Γρηγοράκηδων της Λακωνίας, υπήρξε υποστράτηγος, βουλευτής και υπουργός. Γεννήθηκε στο Γύθειο, φοίτησε στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων και ξεκίνησε τη στρατιωτική του σταδιοδρομία ως ανθυπολοχαγός μηχανικού το 1914. Ως συνταγματάρχης, εξελέγη βουλευτής Γυθείου με τους Ανεξάρτητους Δημοκρατικούς σε συνεργασία με το Κόμμα Φιλελευθέρων. Διετέλεσε διοικητής του ΟΛΠ και Γενικός Διοικητής Αρχιπελάγους, ενώ το 1925 διορίστηκε υφυπουργός Συγκοινωνίας στην κυβέρνηση Πάγκαλου.

²⁰⁵ Στο κατηγορητήριο εμφανίζεται ως Υπουργός Εργασίας στην Κυβέρνηση Ράλλη. Ωστόσο στον ιστότοπο «Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων | ΡΑΛΛΗ ΙΩΑΝΝΟΥ». gslegal.gov.gr. (Ανακτήθηκε στις 26 Ιουνίου 2024), αναφέρεται ως Υπηρεσιακός Υφυπουργός.

²⁰⁶ Ο Βασίλειος Καραπάνος (1878–1948), δικηγόρος, γεννημένος στην Αμφίλοχια, υπήρξε βουλευτής Βάλτου και Άρτας (1905, 1910, 1923), ενώ το 1932 και 1933 υπήρξε γεροϋσιαστής

²⁰⁷ Κωνσταντίνος Πουρνάρας (Υπουργός Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση Ράλλη), γεννήθηκε στη Δημητσάνα Αρκαδίας το 1877, αρεοπαγίτης, παντρεμένος με την Ευαγγελία Διον. Οικονομοπούλου, άτεκνος.

²⁰⁸ Λεωνίδας Τσιριγώτης (1890 - 1971), σπούδασε νομικά και εργάστηκε ως δικηγόρος στη Σπάρτη. Εξελέγη βουλευτής Λακωνίας το 1935 και το 1936 με το Λαϊκό Κόμμα και στην κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου διορίστηκε υπουργός Γενικός Διοικητής Ηπείρου, έπειτα Μακεδονίας και υφυπουργός παρά τω Προέδρω της κυβερνήσεως την περίοδο από τις 21 Οκτωβρίου 1941 ως τις 21 Μαρτίου 1943.

Εικόνα 17: Οι κατηγορούμενοι προσερχόμενοι στο Δικαστήριο
(εφημ. Βραδυνή 21/2/1945)

Δ. ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ (προσήλθαν αυτοβούλως)²⁰⁹

1. ΓΕΡΟΝΤΑΣ Αγησίλαος: αντιναύαρχος, Υπουργός Συγκοινωνίας και προσωρινώς Εμπορικής Ναυτιλίας στην κυβέρνηση Ράλλη²¹⁰
2. ΔΙΑΛΕΤΗΣ Δημοσθένης: Υπηρεσιακός Υφυπουργός Υπουργείου Εθνικής Αμύνης (Δεν του απαγγέλθηκε κατηγορία καθώς βρισκόταν ακόμη στην Ασμάρα της Ερυθραίας)²¹¹

²⁰⁹ Υπάρχει απόκλιση στα δημοσιεύματα του Τύπου και την εξεταζόμενη βιβλιογραφία για τον κατάλογο των κατηγορουμένων που προσήλθαν αυθορμήτως.

²¹⁰ Ο Αγησίλαος Γέροντας (1873 – 1962) γεννημένος στην Αθήνα, αποφοίτησε από τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων το 1891 και το 1915 έφτασε στο βαθμό του πλοιάρχου. Μετεκπαιδεύτηκε στο εξωτερικό και υπηρέτησε σε πλοία επιφάνειας, καθώς και σε επιτελικές και διοικητικές θέσεις. Το 1926 αποστρατεύθηκε ως Υποναύαρχος ε.α. Τέλος, στις 17.05.1934, του απονεμήθηκε ο βαθμός του Αντιναύαρχου ε.α. Ως Πλοίαρχος, συνόδευε το βασιλικό ζεύγος Κωνσταντίνο Α' και Σοφία μέχρι το Παλέρμιο της Ιταλίας, κατά τη δεύτερη εξορία τους μετά την Επανάσταση του Σεπτεμβρίου του 1922, επιβαίνοντας στο επίτακτο ΠΑΤΡΙΣ. Συμμετείχε σε σημαντικές πολεμικές επιχειρήσεις, όπως τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο (1897), τους Βαλκανικούς Πολέμους (απελευθέρωση Λέσβου–Χίου) και τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Ανέλαβε κυβερνήτης πολεμικών πλοίων (ΚΕΡΑΥΝΟΣ, ΕΛΛΗ, ΚΙΑΚΙΣ) και διετέλεσε Διοικητής της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων, Διευθυντής Τεχνικών Υπηρεσιών και Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού (1922–1924). Διακρίθηκε για τη συμμετοχή του σε πολιτικοστρατιωτικά κινήματα και επαναστατικές επιτροπές (1909, 1922). Αποστρατεύθηκε το 1926 ως αντιναύαρχος ε.α., και του απονεμήθηκαν κρατικοί τιμητικοί βαθμοί. Υπήρξε πρώτος γενικός γραμματέας του Ναυτικού Ομίλου Ελλάδος και τιμήθηκε με τον Πολεμικό Σταυρό Α' τάξης. Κατά την Κατοχή ανέλαβε Υπουργός Συγκοινωνιών και Εμπορικής Ναυτιλίας στην κυβέρνηση Ράλλη βλ: Πολεμικό Ναυτικό. (χ.χ.). Πλοίαρχος Αγησίλαος Γέροντας ΠΝ. *Διατελέσαντες Αρχηγοί ΓΕΝ – Πολεμικό Ναυτικό*. Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2025 από <https://hellenicnavy.gr/diatelesantes-archigoi-gen/ploiarchos-agisilaos-gerontas-pn/>

²¹¹ Ο Δημοσθένης Διαλέτης (1869-1954), στρατιωτικός, πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους, στον Α' ΠΠ και, κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία, διακρίθηκε ως διοικητής του 34ου Συντάγματος Πεζικού, όπου κατά τη μάχη του Τουμλού Μπουνάρ ανέκοψε για δύο ημέρες επίθεση τριών τουρκικών

3. ΔΕΜΕΣΤΙΧΑΣ Παναγιώτης: αντιστράτηγος, Διοικητής του Α' Σώματος Στρατού: Υπουργός Εσωτερικών ²¹²
4. ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ Ιωάννης: Γεωπόνος, Υπουργός Γεωργίας και προσωρινώς Επισιτισμού²¹³
5. ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΣ Χαράλαμπος: υποστράτηγος, διοικητής της 8ης Μεραρχίας Πεζικού: Υπουργός Εργασίας και προσωρινώς Γεωργίας στην κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου²¹⁴

μεραρχιών, γεγονός που του χάρισε την προαγωγή σε Υποστράτηγο. Το 1928 έφτασε στο βαθμό του Αντιστρατήγου και αργότερα έγινε αρχηγός της Χωροφυλακής, πριν αποστρατευτεί το 1929. Στην κατοχική κυβέρνηση Ράλλη ανέλαβε από τον Ιούλιο 1943 έως την απελευθέρωση τη θέση του υπηρεσιακού υφυπουργού Εθνικής Άμυνας. Απεβίωσε διατηρώντας τον βαθμό του Αντιστρατήγου ε.α

²¹² Παναγιώτης Δεμέστιχας, (1885-1960) αντιστράτηγος, συμμετείχε ως διοικητής λόχου στους Βαλκανικούς πολέμους, με δύο τραυματισμούς στο πεδίο της μάχης. Στον Διχασμό που ακολούθησε, συντάχθηκε με την πλευρά του Βασιλιά, αλλά περιέργως δεν αποστρατεύθηκε από τους Βενιζελικούς, μαζί με τους υπόλοιπους βασιλόφρονες αξιωματικούς το 1917. Έτσι έλαβε μέρος τόσο στο Μακεδονικό μέτωπο του Α' ΠΠ, όσο και στην εκστρατεία της Ουκρανίας κατά των κομμουνιστών. Συμμετείχε στην μικρασιατική εκστρατεία από την αρχή, ως επιτελάρχης μεραρχίας. Στον μεσοπόλεμο, έλαβε μέρος στο κίνημα Γαργαλίδη-Λεοναρδόπουλου και μετά την αποτυχία του, κατέφυγε στην Βουλγαρία. Για δεύτερη φορά οι Βενιζελικοί δεν τον πείραξαν και του επέτρεψαν να γυρίσει στο στράτευμα. Όχι μόνο λοιπόν δεν αποστρατεύθηκε, αλλά του δόθηκε και τιμητική προαγωγή σε μονάδα της Κρήτης. Η σταδιοδρομία του συνεχίστηκε και το 1933 έφτασε να είναι διοικητής μεραρχίας. Ο Π. Δεμέστιχας αναφέρει στα απομνημονεύματά του ότι έμεινε μακριά της πολιτικής, ενώ ταυτόχρονα περιγράφει τις πυκνές επαφές του εκτός υπηρεσίας, που είχε με όλους τους δεξιούς πολιτικούς της εποχής εκείνης (Κονδύλης, Μεταξάς, Τσαλδάρης κτλ) και για σχετικές πολιτικές συζητήσεις με συναδέλφους του, στις οποίες λάμβανε μέρος. Είναι ιδιαίτερα επικριτικός για τον Κονδύλη, που τον χαρακτηρίζει "αδίστακτο. Ήταν και "πανούργο", αν και επιζήτησε την εύνοια του. Υπηρέτησε ως αρχηγός του Στρατιωτικού Οίκου του Βασιλέως (1938-39) και στον πόλεμο 1940-41 ως διοικητής του Α' και Ε' Σώματος Στρατού. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής διετέλεσε υπουργός Εσωτερικών στην κυβέρνηση Τσολάκογλου. Μεταπολεμικά καταδικάστηκε ως δωσίλογος. Το ίδιο διάστημα πέτυχε να του παραχωρηθεί από το Πανεπιστήμιο Αθηνών με μια απλή υπεύθυνη δήλωση, ο τάφος του άτεκνου ευεργέτη Α.Φ. Παπαδάκη στο Α' Νεκροταφείο Αθηνών (ισχυριζόμενος πως ήταν απόγονος του) στον οποίο και θάφτηκε μετά τον θάνατό του, το 1960. Μετά τη χορήγηση χάριτος αποκαταστάθηκε στο βαθμό του.

²¹³ Ιωάννης Καραμάνος, γεννημένος στη Μυτιλήνη, παντρεμένος με τη Φωφω Νεφελούδη, πατέρας 2 παιδιών. Σπούδασε γεωπονία στην Ιταλία, εργάστηκε αρχικά στην Καλαμάτα όπου εισήγαγε την καλλιέργεια) του ρυζιού και της αραχίδας (αράπικο φιστίκι) και ενεπλάκη στην αναδιανομή των γαιών της Θεσσαλίας Το 1922 διορίστηκε γενικός διευθυντής εποικισμού στη Μακεδονία. Από το 1929 μέχρι το 1932 διατέλεσε Γενικός Διευθυντής Γεωργίας στις κυβερνήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου και το 1936 εξελέγη βουλευτής Λέσβου με το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Παρά τη συμμετοχή του στις κατοχικές κυβερνήσεις και την μεταπολεμική καταδίκη του, έχαιρε ευρείας εκτίμησης. Διετέλεσε μεταξύ άλλων πρόεδρος της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Γεωπόνων, στηριζόμενος και από αριστερούς - γεωπόνους.

²¹⁴ Ο Χαράλαμπος Κατσιμήτρος (1886-1962) από το Καρπενήσι υπήρξε υποστράτηγος με αξιόλογη στρατιωτική και πολιτική πορεία. Παντρεύτηκε την Ελένη Στούπη και απέκτησε δύο παιδιά. Το 1904 κατατάχθηκε ως εθελοντής στον στρατό και σταδιακά ανήλθε στις ανώτατες βαθμίδες, συμμετέχοντας ενεργά στους Βαλκανικούς Πολέμους, στη Μικρασιατική Εκστρατεία – όπου τραυματίστηκε – αλλά και στη νικηφόρα άμυνα της VIII Μεραρχίας Ηπείρου κατά τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο του 1940. Εφάρμοσε τις γραμμές άμυνας της Ηπείρου και ηγήθηκε του ηρωικού αγώνα στο Καλάβκι, συμβάλλοντας καθοριστικά στη νίκη κατά των Ιταλών. Στις αρχές του 1945, ο πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας του ζήτησε να οργανώσει ξανά την VIII Μεραρχία στην Κέρκυρα και να συντονίζει τις αντάρτικες δυνάμεις του στρατηγού Ν.Ζέρβα. Μια μερα αργότερα μετά από έντονες αντιδράσεις λόγω της προηγούμενης συμμετοχής του στην κατοχική κυβέρνηση, ο Πλαστήρας ματαίωσε την εντολή. Στις 5 Οκτωβρίου 1949, με διάταγμα του βασιλέως Παύλου, του χαρίστηκε το υπόλοιπο της ποινής του, και το 1953 αποκαταστάθηκε αναδρομικά στον βαθμό του αντιστρατήγου ε.α, με την επαναφορά όλων των

6. ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ Αντώνιος: Υπουργός Δικαιοσύνης και προσωρινώς Αγορανομίας Υπουργός Δικαιοσύνης, και προσωρινώς Εργασίας, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εθνικής Οικονομίας ²¹⁵
7. ΛΟΥΛΑΚΑΚΗΣ Εμμανουήλ: νομικός Υπουργός - Γενικός Διοικητής Κρήτης
8. ΜΑΡΚΟΥ Νικόλαος: Υφυπουργός Δημοσίας Ασφαλείας, Υπουργού Δικαιοσύνης ²¹⁶
9. ΜΟΥΤΟΥΣΗΣ Σωτήριος: αντιστράτηγος, διοικητής Πυροβολικού του Γ' Σώματος Στρατού και της 13^{ης} Μεραρχίας Πεζικού, Υπουργός Σιδηροδρόμων και Αυτοκινήτων και προσωρινώς Συγκοινωνίας ²¹⁷
10. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ, Υπουργός Εσωτερικών ²¹⁸
11. Γ. ΠΑΜΠΟΥΚΑΣ Υπηρεσιακός Υφυπουργός Υπουργείου Γεωργίας (Δεν του απαγγέλθηκε κατηγορία) ²¹⁹

παρασήμων του. Παράλληλα, τέθηκε σε αναδρομική αποστρατεία από το 1947, λόγω της συμπλήρωσης του ορίου ηλικίας. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε σε οικία κοντά στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, στη συνοικία Κυψέλης στην Αθήνα, όπου συνήθιζε να κάνει την καθημερινή του βόλτα. Πέθανε το 1962, μόνος και λησμονημένος από φίλους και συμπολεμιστές (βλ.: Καπούτσης, Χ. (χ.χ.). *Χαράλαμπος Κασιμίτρος: Από ήρωας συνεργάτη των Γερμανών*. Militaire.gr. Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2025 από <https://www.militaire.gr/charalampos-katsimitros-apo-iroas-synergatis-ton-germanon/>

²¹⁵ Ο Αντώνιος Λιβιεράτος (1896 - 1989) δικηγόρος, εξελέγη στις εκλογές του 1933 βουλευτής Αθηνών με την Ηνωμένη Αντιπολίτευση και επανεξελέγη βουλευτής Αττικοβοιωτίας με το Λαϊκόν Κόμμα στις εκλογές του 1935 και Αθηνών το 1936 με τη Γενική Λαϊκή Ριζοσπαστική Ένωση. Στην κυβέρνηση του Παναγή Τσαλδάρη ανέλαβε υφυπουργός Συγκοινωνίας από τον Μάρτιο έως τον Ιούλιο του 1935. Έγινε υπουργός Δικαιοσύνης (από το 1941 έως το 1942) και προσωρινά Αγορανομίας και επίσης προσωρινά Εργασίας (το 1941) στην κυβέρνηση Τσολάκογλου

²¹⁶ Ο Εμμανουήλ Λουλακάκης (1893-1966) ήταν Κρητικός δικηγόρος και διοικητικός αξιωματούχος, γεννημένος στο Ηράκλειο. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και πολιτικές επιστήμες σε Βερολίνο, Παρίσι και Λονδίνο. Υπηρέτησε ως Νομάρχης Καβάλας και Γενικός Γραμματέας στη Μακεδονία και στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (1920s-1930s). Το 1941 διορίστηκε Γενικός Διοικητής Κρήτης στην κυβέρνηση Κατοχής, όπου πέτυχε να σταματήσουν οι εκτελέσεις πολιτών που πολέμησαν στη Μάχη της Κρήτης. Παραιτήθηκε τον Ιανουάριο 1943, συνελήφθη από τους Ναζί για αντιστασιακή δράση, καταδικάστηκε σε θάνατο αλλά απελευθερώθηκε το 1944 και αθωώθηκε ως δωσίλογος λόγω της εθνικής του δράσης. Εκλέχτηκε βουλευτής Ηρακλείου το 1946 και υπηρέτησε ως υφυπουργός και υπουργός σε μεταπολεμικές κυβερνήσεις, ενώ χαρακτηρίστηκε «αποστάτης» το 1965. Πέθανε τον Ιούλιο 1966 ως ενεργεία υπουργός.

²¹⁷ Ο Σωτήριος Μουτούσης (1894-1978) υποστράτηγος, υπηρέτησε στους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική Εκστρατεία, όπου και διακρίθηκε. Ήταν αρχηγός Πυροβολικού του Γ' Σώματος Στρατού το 1940 και διοικητής της XIII Μεραρχίας Πεζικού, με καθοριστική συμβολή στη μάχη της Καστοριάς ενάντια στη γερμανική 1η Θωρακισμένη Μεραρχία SS. Τιμήθηκε δύο φορές με το Αριστείο Ανδρείας και τον Πολεμικό Σταυρό Β' Τάξεως. Μετά την Απελευθέρωση καταδικάστηκε σε 11 χρόνια φυλάκιση για συνεργασία με τους κατακτητές, αλλά αποφυλακίστηκε το 1950 με χάρη και το 1953 αποκαταστάθηκε στο βαθμό του. Η οικογένειά του περιλάμβανε αδελφούς με έντονη παρουσία στον εμπορικό και στρατιωτικό χώρο, και ο ανιψιός του Νικόλαος Μουτούσης υπήρξε ήρωας της Εθνικής Αντίστασης.

²¹⁸ Δημήτριος Μπακογιάννης, αντισυνταγματάρχης, διετέλεσε επί κατοχής νομάρχης Αχαΐας και στη συνέχεια Γενικός Διευθυντής Ασφαλείας του Υπουργείου Εσωτερικών και τέλος Υπηρεσιακός Υφυπουργός Εσωτερικών στην Κυβέρνηση Ράλλη (21/7-12/10/1944).

²¹⁹ Ο Γεώργιος Παμπούκας (1890-1976) ήταν νομικός, καθηγητής και πολιτικός από το Κιάτο. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και συνέχισε τις σπουδές του στη Γερμανία. Δίδαξε στην Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή

12. ΠΟΛΥΖΟΣ Δημήτριος: συνταγματάρχης, Διοικητής του 10ου Συντάγματος Πεζικού, υπουργός Αγορανομίας και αργότερα Επισιτισμού
13. ΡΙΖΟΣ -ΡΑΓΚΑΒΗΣ Νικόλαος: υποστράτηγος, Υπουργός - Γενικός Διοικητής Μακεδονίας²²⁰
14. ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ Αναστάσιος: υποστράτηγος, διοικητής της 17ης Μεραρχίας Πεζικού, Υπουργός Εργασίας
15. ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Βασίλειος.: Γενικός Διοικητής Μακεδονίας. Δεν απαγγέλθηκε κατηγορία²²¹.
16. Πλάτων ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ Υπουργός Εθνικής Οικονομίας & προσωρινώς Οικονομικών²²²

Ε. ΤΥΠΙΚΑ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ (εκτελεσθέντες από τον ΕΛΑΣ και την ΟΠΛΑ κατά τα Δεκεμβριανά)²²³

του ΕΚΠΑ και διετέλεσε γενικός γραμματέας του υπουργείου Γεωργίας (1932-1935), βουλευτής Αργολιδοκορινθίας με το Λαϊκό Κόμμα (1935, 1936), υφυπουργός Γεωργίας στην κατοχική κυβέρνηση Ράλλη (1943-1944) και μεταπολεμικά αρχηγός του Λαϊκού Αγροτικού Κόμματος. Στις εκλογές του 1946 δεν εκλέχθηκε, αλλά επέστρεψε στη Βουλή το 1951 και το 1952 ως βουλευτής Κορινθίας με τον Ελληνικό Συναγερμό. Άφησε συγγραφικό έργο για τον φασισμό και την αγροτική πολιτική.

²²⁰ Νικόλαος Ρίζος - Ραγκαβής (1882-1968) (Γενικός Διοικητής Μακεδονίας), γεννημένος στην Αθήνα, αντιστράτηγος, έγγαμος με την Ελισάβετ Οθ. Τσαν. Ήταν γιος του Αλέξιου Ρίζου - Ραγκαβή, διπλωμάτη. Καταγόταν από παλιά φαναριώτικη οικογένεια και ήταν εγγονός του διπλωμάτη και πολιτικού Αποφοίτητος της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων και ακολούθησε σταδιοδρομία αξιωματικού στο Πυροβολικό. Συμπλήρωσε τις σπουδές του στο Βερολίνο και έλαβε μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους και στη Μικρασιατική εκστρατεία ως Συνταγματάρχης. Υπήρξε επίσης μάρτυρας υπεράσπισης στη Δίκη των Έξι το 1922. Αποστρατεύθηκε το 1923, και το 1934 ανέλαβε την οργάνωση του Κρατικού Ενεχυροδανειστηρίου. Το 1940 με τον βαθμό του αντιστράτηγου, ανέλαβε τη διοίκηση της Θεσσαλίας και στη συνέχεια της Μακεδονίας. Στην κυβέρνηση Τσολάκογλου διορίστηκε Υπουργός - Γενικός Διοικητής Μακεδονίας, παραιτήθηκε όμως σύντομα στις 12 Δεκεμβρίου του 1941. Είχε έναν γιο, τον Αριστείδη Ρίζο - Ραγκαβή που εκτελέστηκε από τους Γερμανούς το 1942. (βλ. εφημερίδα «Καθημερινή» της 22.2.1945)

²²¹ Δεν παραπέμφθηκε σε δίκη, καθώς το Δικαστήριο, με απόφαση που εκδόθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 1945, δήλωσε αναρμόδιο για να εξετάσει την υπόθεση όπως και για τον Γ. Παμπούκα

²²² Ο Πλάτων Χατζημιχάλης (1884 - 1978) έμπορος, ήταν γεννημένος στη Σμύρνη Μικράς Ασίας. Πατέρας του ήταν ο Θεόδωρος Σκουλικίδης όμως, λόγω των οικονομικών δυσκολιών της οικογενείας του, υιοθετήθηκε από τον Αθηναίο Νίκο Χατζημιχάλη. έγγαμος με την Αγγελική Αλ. Κολυβά, πατέρας ενός παιδιού (Νικόλαος Χατζημιχάλης). Πριν τον πόλεμο διατηρούσε γενικότερους εμπορικούς δεσμούς με τη Γερμανία, καθώς ήταν αντιπρόσωπος στην Ελλάδα των γερμανικών εταιριών «Senker» στις μεταφορές, καθώς και της εταιρείας ελαστικών «Continental». Υπήρξε επίτροπος του ναού της Μεταμορφώσεως στην Πλάκα καθώς και φίλος του Αρχιεπισκόπου Χρύσανθου. Με την τελευταία του ιδιότητα επισκέφθηκε τον Αρχιεπίσκοπο προκειμένου να τον πείσει να ορκίσει την κυβέρνηση Τσολάκογλου, κάτι που τελικά δεν κατόρθωσε. Στην κυβέρνηση Τσολάκογλου διορίστηκε υπουργός Εθνικής Οικονομίας, πράξη με την οποία εναντιώθηκε η οικογένειά του. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας παραπέμφθηκε σε δίκη και καταδικάστηκε σε είκοσι χρόνια φυλάκιση. Είχε συγγράψει το έργο "Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας, 1890 - 1940". Απέκτησε έναν γιο, τον Νίκο Χατζημιχάλη. Εγγονός του είναι ο Πλάτων - Αλέξιος Χατζημιχάλης, τώως πρέσβης της Ελλάδας στις Βρυξέλλες έως το 2012

²²³ Για τους τρεις αυτούς κατηγορουμένους, η ποινική δίωξη θα παύσει να ισχύει όταν προσκομιστούν τα ληξιαρχικά πιστοποιητικά θανάτου τους

1. ΚΩΝ/ΝΟΣ ΜΠΑΚΟΣ: Υπουργός Εθνικής Αμύνης (Στρατιωτικών, Ναυτικών και Αεροπορίας) στη κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου., προσωρινός Υπουργός Εσωτερικών ²²⁴
2. Νικόλαος ΚΑΛΥΒΑΣ, Υπουργός Εργασίας στις κυβερνήσεις Λογοθετόπουλου και Ράλλη
3. Γεώργιος ΠΕΙΡΟΥΝΑΚΗΣ, Υπουργός επισιτισμού στη κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου ²²⁵.

ΣΤ. ΔΙΑΦΥΓΟΝΤΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ (δικάστηκαν ερήμην) ²²⁶

1. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΣ Υπουργός Εσωτερικών και προσωρινός Εμπορικής Ναυτιλίας και Συγκοινωνίας, Υπουργός Άνευ Χαρτοφυλακίου, προσωρινός καθηκόντων Υπουργός Εργασίας ²²⁷

²²⁴ Ο Γ. Μπάκος (1892-1944) απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων, πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους, στη Μικρασιατική εκστρατεία, καθώς και στον πόλεμο του 1940, ως διοικητής της 3ης Μεραρχίας. Μετά τη συνθηκολόγηση του 1941 έγινε υπουργός στη κυβέρνηση του Τσολάκογλου. Φανατικός γερμανόφιλος και πίστευε στη νίκη του Άξονα και προσπάθησε, χωρίς επιτυχία, να δημιουργήσει την Κιανόλευκη μεραρχία στην οποία θα συμμετείχαν Έλληνες εθελοντές που θα πολεμούσαν στο ρωσικό μέτωπο μαζί με τον Γερμανούς. Μετά την απελευθέρωση, ο Γ. Μπάκος συνελήφθη και προφυλακίστηκε στις φυλακές Αβέρωφ. Εκεί τον εντόπισαν άνδρες του ΕΛΑΣ στα Δεκεμβριανά και τον εκτέλεσαν στα Κρώρα (άλλη ονομασία του χωριού Στεφάνη, κοντά στη Θήβα). μετά από σύντομη δίκη.

²²⁵ Ο Γεώργιος Πειρουνάκης, πρώην αξιωματικός της αστυνομίας, διετέλεσε υπουργός Επισιτισμού στην κυβέρνηση Ράλλη κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Παντρεύτηκε τη Λαΐδη Λω (Καίτη Χατζοπούλου), πρώην αντιβασίλισσα της Ινδίας. Κατά τα Δεκεμβριανά του 1944 συνελήφθη από αντάρτες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Αρχικά κρατήθηκε στη βίλα Παπαλεονάρδου, ενώ τον Ιανουάριο του 1945 μεταφέρθηκε στα Κρώρα Βοιωτίας, όπου και εκτελέστηκε.

²²⁶ Διαφορετική στάση από τους λοιπούς κατηγορούμενους επέλεξε ο σκληρός πυρήνας των συνεργατών του. Ακολουθώντας τη Βέρμαχτ στην υποχώρησή της, σχημάτισαν στην Αυστρία «εξόριστη κυβέρνηση» με την ονομασία «Ελληνική Εθνική Επιτροπή» και επικεφαλής τον αντιπρόεδρο του Ράλλη, Εκτορα Τσιρονίκο – παλιό τραπεζίτη και βιομήχανο στην τσαρική Ρωσία, ο οποίος στα τέλη της Κατοχής κατείχε πέντε υπουργεία (Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικών, Επισιτισμού, Εθνικής Προνοίας και Γεωργίας). Η ακριβής σύνθεση της Επιτροπής παραμένει ασαφής, μολοντί βέβαιο είναι ότι συμμετείχαν σ' αυτή ο Ταβουλάρης και κάποιοι δευτεροκλασάτοι Έλληνες ναζί (Παναγιώτης Γούλας, Αριστείδης Ανδρόνικος, Ξενοφών Γιοσμάς κ.ά.).

²²⁷ Ο Αναστάσιος Ταβουλάρης (1882-1945) ήταν αξιωματικός και πολιτικός, αποφοίτησε από τις στρατιωτικές σχολές Μόδενας και Πάρμας, συμμετείχε στο Κίνημα στο Γουδί (1909). Εξελέγη βουλευτής Ζακύνθου το 1923 και διετέλεσε υπουργός Συγκοινωνίας στην κυβέρνηση Πάγκαλου (1925-1926), ενώ αργότερα αθώωθηκε από υποθέσεις διαφθοράς και σκανδάλων, παρά το ότι είχε κατηγορηθεί για οικονομικές ατασθαλίες στη σύμβαση τηλεφώνιας. Επανεξελέγη βουλευτής το 1928 και το 1936 με τους Φιλελευθέρους. Κατά την Κατοχή ανέλαβε υπουργός Εσωτερικών στις κυβερνήσεις Λογοθετόπουλου και Ράλλη, έχοντας εκτεταμένη διοικητική ισχύ: απομάκρυνε αστυνομικούς, εισήγαγε στοιχεία του υποκόσμου στην Ειδική Ασφάλεια, ίδρυσε τα Τάγματα Ασφαλείας και συνεργάστηκε στενά με τους αρχηγούς της γερμανικής αστυνομίας. Διακρίθηκε για τη διοικητική του σκληρότητα, και ως στενός συνεργάτης των γερμανικών αρχών κατοχής, κατηγορήθηκε για βίαιη καταστολή και παραβιάσεις δικαιωμάτων. Υπήρξε υπεύθυνος για ωμές καταστολές και εξωδικαστικές εκτελέσεις. Μετά την Απελευθέρωση κατέφυγε στην Αυστρία όπου πέθανε από φυματίωση, έχοντας καταδικαστεί ερήμην σε ισόβια από το Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων. Το όνομά του φέρει δρόμος στη Ζάκυνθο, ενώ στη δημόσια μνήμη παραμένει ιδιαίτερος αμφιλεγόμενος.

2. ΕΚΤΩΡ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΣ Αντιπρόεδρος Κυβερνήσεως, Υπουργός Οικονομικών προσωρινώς Υπουργού Εθνικής Οικονομίας, Εθνικής Προνοίας, ως προς τα καθήκοντα Υπουργού Οικονομικών, Υπουργός Γεωργίας και προσωρινώς Επισιτισμού, Επισιτισμού υπό του Προέδρου Κυβερνήσεως, ως προς τα καθήκοντα Υπουργού Εθνικής Οικονομίας υπό Κ. Πουρνάρα Υπουργού Δικαιοσύνης, ως προς τα καθήκοντα Υπουργού Εθνικής Προνοίας υπό του Ν. Λούβαρη Υπουργού Θρησκευμάτων και Παιδείας ²²⁸
3. ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗΣ Υπουργός Οικονομικών, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εθνικής Προνοίας και Παιδείας, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εθνικής Οικονομίας ²²⁹
4. ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΣΑΔΑΚΗΣ Υπουργός Γενικού Διοικητού Κρήτης (ο οποίος βρισκόταν στην Κρήτη) ²³⁰

Ειδικότερα:

²²⁸ Ο Έκτωρ Τσιρονίκος (1881/2–1964) ήταν επιχειρηματίας με διεθνή παρουσία, σπουδασμένος στη Γαλλία, που δραστηριοποιήθηκε ως τραπεζίτης και πρόξενος της Αγγλίας στη Ρωσία, πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας στο Κίεβο και μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, εφοπλιστής στην Κωνσταντινούπολη και ιδιοκτήτης επενδυτικής εταιρείας στις Βρυξέλλες. Από το 1934 διετέλεσε εμπορικός σύμβουλος της ελληνικής πρεσβείας στο Βέλγιο. Μετά την κατάληψη του Βελγίου από τους Γερμανούς μεταφέρθηκε αναγκαστικά στην Ελλάδα. Επί Κατοχής υπηρέτησε σε κυβερνητικές θέσεις ως υπουργός Γεωργίας, Επισιτισμού, Οικονομικών, Εθνικής Οικονομίας, Εθνικής Προνοίας, και αντιπρόεδρος στην κυβέρνηση των Λογοθετόπουλου και Ράλλη, συμβάλλοντας στη διοίκηση σε κρίσιμους τομείς. Στο τέλος της Κατοχής, σχημάτισε ναζιστική εξόριστη κυβέρνηση στη Βιέννη, ενώ μετά την Απελευθέρωση καταδικάστηκε σε θάνατο ως δωσίλογος, φυλακίστηκε και απελευθερώθηκε με χάρη το 1952. Απεβίωσε το 1964 στο Γηροκομείο Αθηνών. Οι πράξεις του συνδέονται και με τις πωλήσεις κλεμμένων περιουσιακών στοιχείων Εβραίων και στενή συνεργασία με τη Βέρμαχτ.

²²⁹ Ο Σωτήρης Κοτζαμάνης (ή Γκοτζαμάνης, 1884-1958) γεννήθηκε στα Γιαννιτσά σε οικογένεια Μακεδονομάχων και σπούδασε ιατρική στην Πάδοβα της Ιταλίας. Δραστηριοποιήθηκε πολιτικά στη Θεσσαλονίκη μετά την απελευθέρωση της πόλης και διετέλεσε πολλές φορές βουλευτής (1919-1936), φθάνοντας να ηγηθεί του Εθνικού Μεταρρυθμιστικού Κόμματος το 1936. Το 1932-33 υπήρξε υπουργός Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής συνεργάστηκε ανοικτά με τους κατακτητές, αναλαμβάνοντας υπουργός Οικονομικών στις κυβερνήσεις Γ. Τσολάκογλου και Κ. Λογοθετόπουλου, ενώ από τον Μάρτιο 1942 έγινε «υπερ-υπουργός» διαχειριζόμενος τα χαρτοφυλάκια Οικονομίας, Γεωργίας, Βιομηχανίας, Εργασίας και Επισιτισμού. Χαρακτηρίστηκε για τη φιλοκατοχική του στάση, διεύρυνε προσωπικά δίκτυα εξουσίας και πλούτισε, εκμεταλλευόμενος τη θέση του. Πριν την απελευθέρωση κατέφυγε στη Γερμανία, καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο ως δωσίλογος, ωστόσο μετά από αμνηστία επέστρεψε στην Ελλάδα και πολιτεύθηκε εκ νέου, χωρίς όμως να επανέλθει σε υπουργική θέση.

²³⁰ Ο δικηγόρος Ιωάννης Πασαδάκης, υπήρξε βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής υπήρξε νομάρχης Ηρακλείου και γενικός διοικητής Κρήτης (1941-1944). Συχνά αναφερόταν ως ο «υπουργός» προπαγάνδας της Κρήτης, μιμούμενος τις μεθόδους του Γκαίμπελς, και προπαγάνδιζε υπέρ του Χίτλερ και του ναζισμού. Δικαιολογούσε τις μαζικές σφαγές, όπως το Ολοκαύτωμα της Βιάννου, και εκτόξευε αντικομμουνιστικούς λόγους, προωθώντας τη γερμανική φυλετική ανωτερότητα. Μέσω της ελεγχόμενης εφημερίδας «Κρητικός Κήρυξ» και του ραδιοσταθμού Αθηνών απευθυνόταν και στο πανελλήνιο. Ήταν υπεύθυνος για τη διοργάνωση μαζικών συγκεντρώσεων υπέρ των γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην Κρήτη.

- Εννέα από τους κατηγορούμενους στη δίκη κρατούνταν στον 5^ο όροφο του μεγάρου Ζελιώτη²³¹. Ο Ι. Ράλλης αρχικά ήταν υπό κράτηση στο Ναύσταθμο και μεταφέρθηκε και αυτός πριν την έναρξη της δίκης στις 14/2/1945 στο μέγαρο Ζελιώτη, στο ίδιο δωμάτιο με τον Γ. Τσολάκογλου²³².
- Έξι κατηγορούμενοι διέφυγαν στο εξωτερικό, αποφεύγοντας τη σύλληψη και δεν οδηγήθηκαν ενώπιον της Δικαιοσύνης.
- Δεκατέσσερεις κατηγορούμενοι που είχαν διαφύγει τη σύλληψη ή προσήλθαν αυτοβούλως ενώπιον του δικαστηρίου ²³³. Αρκετοί είχαν δραπετεύσει από τις φυλακές Αβέρωφ ή παρέμειναν στην Αίγυπτο όπου είχαν μεταφερθεί κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών²³⁴.
- Τρεις κατηγορούμενοι εκτελέστηκαν από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών.
- Σε δύο κατηγορουμένους δεν απαγγέλθηκε κατηγορία (Δ. Διαλέτης και Γ. Παμπούκας)

Όπως αναφέρει ο ιστορικός Δημήτρης Κουσουρή²³⁵, τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων και οι άνθρωποι που είχαν οργανώσει από το παρασκήνιο τα ένοπλα σώματα, όπως ο πρώην δικτάτορας στρατηγός Θ. Πάγκαλος, έχοντας πολύ καλές σχέσεις με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους υποστήριζαν από τις φυλακές Αβέρωφ πως δεν τελούσαν υπό κράτηση αλλά «φυλάσσονταν» εκεί για την αποφυγή πράξεων αντεκδίκησης.

²³¹ Το κτήριο που βρίσκεται ακόμη και σήμερα στη γωνία των οδών Πατησίων και Βερανζέρου στην Αθήνα, κοντά στην Πλατεία Ομονοίας, το 1930 στέγαζε τα καταστήματα ρούχων Ζελιώτη. Λίγα χρόνια αργότερα το κτίριο πήρε ο Ιωάννης Γεωργακάς, που είχε το περίπτερο MINION έξω από την επιχείρηση και γρήγορα εξελίχθηκε σε μεγάλο εμπορικό κέντρο, σημείο αναφοράς της πόλης, ειδικά στις γιορτές των Χριστουγέννων. Χρησιμοποιήθηκε ως προσωρινή φυλακή (βραχείας κράτησης) κατά τα χρόνια του Πολέμου και της Κατοχής, καθώς και αμέσως μετά την Απελευθέρωση. Οι 9 κατηγορούμενοι, έμεναν εκεί «υπό» επιτήρηση μέχρι το πέρας της δίκης βλ. MLP. (2024, 11 Μαρτίου). ΜΕΓΑΛΑ ΕΙΔΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΖΕΛΙΩΤΗ. MLP Blo-G-Spot. Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2025 από <https://mlp-blo-g-spot.blogspot.com/2024/03/zeliwths.html>, Πάνω Κάτω η Πατησίων... (2017, 1 Οκτωβρίου). Το Κουτί της Πανδώρας. Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2025 από <https://www.koutipandoras.gr/article/pano-kato-i-patision/>, Ν. Καρκάνη: Οι δοσίλογοι της κατοχής - Δίκες - Παρωδία (Ντοκουμέντα, αποκαλύψεις, μαρτυρίες) Μέρος 15ο. Οι καταδικασθέντες συνταξιοδοτούνται. (2018, 14 Αυγούστου). ΙΣΤΟΡΙΑ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ (istorika-ntokoumenta.blogspot.com). Ανακτήθηκε 7 Φεβρουαρίου 2025 από <http://istorika-ntokoumenta.blogspot.com/2018/08/15.html>.

²³² *Η Καθημερινή*. (1945, 15 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²³³ *Έθνος*. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²³⁴ *Ριζοσπάστης*. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²³⁵ Κουσουρή, Δ. (2009). *Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944–1949)*. Στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Δ1. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Αναφορικά με την εκδίκηση του τέως Γενικού Διοικητή Μακεδονίας κ. Σιμωνίδη, το δικαστήριο δήλωσε αναρμόδιο.

Φωτογραφία 13: Ο Αντιστράτηγος Ιωάννης Πιτσίκας, ο Αντιστράτηγος Παναγιώτης Δεμέστιχας και ο Αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγος. Αλβανία, 1940
(Πηγή: φωτο Δημήτρης Α. Χαρισιάδης (ΦΑ_12_7030)- Μουσείο Μπενάκη)

5.4 ΟΙ ΣΥΝΗΓΟΡΟΙ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ

Η υπεράσπιση αποτελούνταν από πολιτικές και νομικές προσωπικότητες του βασιλικού χώρου, που έσπευσαν αμέσως και οικειοθελώς να συνδράμουν τους κατηγορουμένους. Σύμφωνα με την εφημερίδα ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, οι συνήγοροι υπεράσπισης αποτελούσαν «τα μεγαλύτερα νομικά ονόματα του τόπου, τα οποία ετοιμάζονται για τον σφοδρότερο δικαστικό αγώνα που γνώρισε η Ελλάδα».

Οι συνήγοροι που ορίστηκαν, ξεπερνούσαν τους 50 και ήταν²³⁶:

²³⁶ Έθνος. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα. Ελευθερία. (1945, 20 Φεβρουαρίου)

#	Κατηγορούμενος	Συνήγοροι
1	Γεώργιος Τσολάκογλου	Δ. Μπαμπάκος, ²³⁷ Σ. Μπαμπάκος, ²³⁸ Β. Μείμαράκης ²³⁹
2	Αντώνιος Λιβεράτος	Κ. Τσουκαλάς, ²⁴⁰ Π. Κλαπέας, Κ. Καλκάνης
3	Πλάτων Χατζημιχάλης	Μ. Αργυρόπουλος, <i>(ο ποιητής Ρήγας Ραγιάς)</i>

²³⁷ Ο Δημήτριος Μπαμπάκος γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1891. Ακολούθησε νομικές σπουδές και άσκησε τη δικηγορία στην Αθήνα. Πολιτεύθηκε στις εκλογές του 1926 και εξελέγη βουλευτής Αθηνών με το Κόμμα Ελευθεροφρόνων υπό τον Ιωάννη Μεταξά, κόμμα με το οποίο πολιτεύθηκε και στις εκλογές του 1928 χωρίς να εκλεγεί. Στη συνέχεια προσχώρησε στο Λαϊκό Κόμμα (ΛΚ), με το οποίο εξελέγη βουλευτής Αθηνών στις εκλογές του 1932. Επανεξελέγη βουλευτής με το ΛΚ στην ίδια περιφέρεια Αθηνών στις εκλογές του 1933 και στην περιφέρεια Αττικοβοιωτίας στις εκλογές του 1935. Μεταπολεμικά, πολιτεύθηκε στις εκλογές του 1950 στην περιφέρεια Αθηνών με το συνδυασμό του συνασπισμού του Μετώπου Εθνικής Αναδημιουργίας χωρίς να εκλεγεί. Στη συνέχεια προσχώρησε στον Ελληνικό Συναγερμό, με τον οποίο εξελέγη βουλευτής Αθηνών στις εκλογές του 1951 και επανεξελέγη βουλευτής το 1952, αναλαμβάνοντας υπουργός Δικαιοσύνης (19.11.1952-11.4.1954) στην κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπάγου. Ανέλαβε υπουργός Βορείου Ελλάδος (15.10.1955-11.1.1956) στη διάδοχη κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή και τον Ιανουάριο του 1956 συμμετείχε στη συγκρότηση της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ), με την οποία πολιτεύθηκε στην περιφέρεια Αθηνών στις εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου χωρίς να εκλεγεί. Εξελέγη βουλευτής Αθηνών με την ΕΡΕ στις εκλογές του 1958 και πολιτεύθηκε με το ίδιο κόμμα στις εκλογές του 1961 και, τελευταία φορά, του 1963 χωρίς επιτυχία. Ο Δημήτριος Μπαμπάκος απεβίωσε στις 11 Μαρτίου 1976. Πέθανε σε ηλικία 83 ετών και κηδεύτηκε τον Μάρτιο του 1976. Προς τιμήν του θεσμοθετήθηκε βραβείο από την Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, για νέους δικηγόρους βλ *Βιογραφικό Λεξικό Ελλήνων Βουλευτών 1946–1956*, <https://greek-parliament-members.anavathmis.eu/>

²³⁸ Ο Σπυρίδων Μπαμπάκος, αδερφός του Δημήτριου Μπαμπάκου γεννήθηκε το 1904. Ακολούθησε νομικές σπουδές και άσκησε τη δικηγορία. Πολιτεύθηκε στις εκλογές του 1950 στην περιφέρεια Αθηνών με τον συνασπισμό του Μετώπου Εθνικής Αναδημιουργίας χωρίς να εκλεγεί. Στη συνέχεια, προσχώρησε στον Ελληνικό Συναγερμό, με τον οποίο πολιτεύθηκε στην περιφέρεια Ζακύνθου και εξελέγη βουλευτής στις εκλογές του 1951. βλ *Βιογραφικό Λεξικό Ελλήνων Βουλευτών 1946–1956*, <https://greek-parliament-members.anavathmis.eu/>

²³⁹ Ο νομικός και πολιτικός Βασίλειος Μείμαράκης της γνωστής οικογένειας του Ηρακλείου στο Ηράκλειο, δεν είχε διστάσει να καταγγείλει με αποτροπιασμό τις «ωμότητες» των συμπατριωτών του κατά των Γερμανών αλεξιπτωτιστών στη Μάχη της Κρήτης, ενώ δήλωνε ότι τασσόταν στο πλευρό της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου (βλ, Εφημερίδα Ελεύθερον Βήμα 5.6.1941).

²⁴⁰ Ο Κ. Τσουκαλάς (1878–1947) γεννημένος στο Μεσολόγγι, 1 σπούδασε Νομικά και ακολούθησε πανεπιστημιακή σταδιοδρομία στο Ποινικό Δίκαιο. Το 1935 εκλέχθηκε τακτικός καθηγητής Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Δίδαξε στη Νομική Αθηνών έως τον θάνατό του το 1947. Υπήρξε συνήγορος σε σημαντικές ποινικές δίκες της εποχής του: μεταξύ άλλων α) της υπόθεσης «Αθανασόπουλου» ως συνήγορος υπεράσπισης της Σοφίας Αθανασοπούλου, κατηγορουμένης για τη δολοφονία του συζύγου της Δημητρίου Αθανασόπουλου, υπόθεση που προσέλαβε τεράστια δημοσιότητα στον Μεσοπόλεμο, και β) της Δίκης των Έξ ως συνήγορος υπεράσπισης των Δημητρίου Γούναρη, Νικολάου Στράτου και Γεωργίου Χατζανέστη, οι οποίοι καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν για την ευθύνη τους στη Μικρασιατική Καταστροφή), γεγονός που τον κατέστησε ιδιαίτερα προβεβλημένη μορφή του μεσοπολεμικού νομικού κόσμου. Την περίοδο 1944–1945 διετέλεσε κοσμήτορας της Νομικής Σχολής Αθηνών, σε μια από τις πιο κρίσιμες φάσεις της νεότερης ιστορίας (Απελευθέρωση, Δεκεμβριανά, δίκες δωσιλόγων).

#	Κατηγορούμενος	Συνήγοροι
		A. Παπάς
4	Παναγιώτης Δεμέστιχας	K. Τσουκαλάς, I. Σταματάκης, N. Καμπάνης
5	Σωτήριος Μουτούσης	K. Θεοφανοπούλου, M. Βολανάκης
6	Χαράλαμπος Κατσιμήτρος	Γ. Μπακόπουλος, <i>(Αδελφός του Στρατηγού)</i> M. Στούπης
7	Νικόλαος Μάρκου	Π. Μαγιάκος K. Μάρκου
8	Δημήτριος Πολύζος	A. Αποστολίδης, Γ. Ζυμάρης, Θ. Τραπεζούντιος
9	Αναστάσιος Ρουσσόπουλος	Π. Σπηλιώτης
10	Ιάσων Παπαδόπουλος	Γ. Τσίληθρας, Γ. Μπακόπουλος, N. Λουμάκος
11	Σ. Κοτζαμάνης	—
12	Νικόλαος Ραγκαβής	Θ. Τραπεζουντίος Π. Ντουσόπουλος Σ. Παπαχαραλάμπους
13	Λεωνίδας Τσιριγώτης	M. Βαρβιτσιώτης 241
14	Εμμανουήλ Λουλακάκης	E. Φωτάκης, Γ. Μπάμιας
15	Ιωάννης Καραμάνος	E. Φωτάκης, Γ. Καραμάνος

²⁴¹ Ο Μ. Βαρβιτσιώτης (1897-1960) καταγόταν από τη Βαρβίτσα Λακωνίας και ήταν μέλος παλιάς πολιτικής οικογένειας. Σπούδασε νομικά και ιδιώτευσε ως δικηγόρος. Διετέλεσε υποδιοικητής της Ανατολικής Θράκης (1921 - 1922) και μέλος της Επιτροπής για την Αναθεώρηση του Συντάγματος. Την περίοδο 1946 - 1950 υπήρξε βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος. Ο γιος του Ιωάννης Βαρβιτσιώτης, νομικός, διετέλεσε επί σειρά ετών βουλευτής της ΕΡΕ και της Νέας Δημοκρατίας, υπουργός, ευρωβουλευτής και αντιπρόεδρος του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας (1993 - 1997).

#	Κατηγορούμενος	Συνήγοροι
16	Κ. Λογοθετόπουλος	Απών
17	Α. Ταβουλάρης	Απών
18	Ε. Τσιρονίκος	Απών
19	Ι. Πασσαδάκης	Απών
20	Ιωάννης Ράλλης	Κ. Τσουκαλάς, Γ. Πωπ, Γ. Ράλλης
21	Κωνσταντίνος Πουργαράς	Γ. Πωπ, Σ. Τριανταφύλλου, Γ. Μπουρίκος
22	Νικόλαος Λούβαρης	Γ. Κακομανώλης, Ε. Μπιτσαξής, Ε. Κάρναβος
23	Αγησίλαος Γέροντας	Δ. Βελλίνης, 242 Κ. Παυλόπουλος, Ι. Ράντος
24	Ιωάννης Γρηγοράκης	Π. Κουλουμβάκης, Δ. Σπηλιάδης
25	Βασίλειος Καραπάνος	Κ. Τσουκαλάς, Ξ. Οικονομόπουλος, Κ. Οικονόμου
26	Εμμανουήλ Κανακουσάκης	Π. Κλαπέας, Γ. Πάλλας, Δ. Ρουτσάκος
27	Δημήτριος Μπακογιάννης	Γ. Μπακόπουλος, Α. Γεννηματάς

Οι εμφανισθέντες ως συνήγοροι είχαν στο παρελθόν ιδεολογικούς δεσμούς με την πολιτική παράταξη που τροφοδότησε με «υπουργούς» τις προδοτικές, σχεδόν

²⁴² Ο κ. Βελλίνης διατηρούσε έως προ μηνός από την έναρξη της δίκης τη θέση του Αντεισαγγελέα Εφετών, από την οποία παραιτήθηκε με σκοπό να ασκήσει τη δικηγορία. Βλ. *Μεγάλη Ελλάδα*. (1945, 23 Φεβρουαρίου). Αθήνα

εικονικές, κυβερνήσεις της κατοχής. Ανάμεσα στους συνηγόρους διακρίθηκαν πρώην υπουργοί της Δεξιάς καθώς και ένας πανεπιστημιακός καθηγητής ο κ. Κων/νος Τσουκαλάς, ο οποίος μάλιστα υπήρξε ο πρώτος που εγκαινίασε τον θεσμό της «καθηγητοποίησής» του χωρίς έγκριση της οικείας σχολής, κατά την περίοδο της κυβέρνησης Τσαλδάρη το 1935 μετά την καταστολή του κινήματος²⁴³. Αντί να περιοριστούν στη διατύπωση νομικών επιχειρημάτων, όπως τους είχε επανειλημμένα συστήσει ο Πρόεδρος, προσπάθησαν να προκαταλάβουν το δικαστήριο εισάγοντας ζητήματα που αφορούσαν την ουσία της υπόθεσης, και συγκεκριμένα την ανάδειξη των «εθνικών υπηρεσιών» που, όπως υποστήριζαν, πρόσφεραν οι κατηγορούμενοι.

Γενικά, το πνεύμα των συνηγόρων ήταν πνεύμα συμπάθειας και επιδοκιμασίας των πράξεων των κατηγορουμένων, κι όχι απλώς προσπάθεια απόδειξης της αθωότητάς τους ή προσκόμισης ελαφρυντικών στοιχείων υπέρ τους. Παρά τη δήλωσή τους ότι οι ενστάσεις τους υποβάλλονταν από επαγγελματική ευσυνειδησία, ήταν φανερός ο φόβος που διακατείχε τόσο τους συνηγόρους όσο και τους κατηγορούμενους για την εξέλιξη της δίκης. Ωστόσο, φάνηκε ξεκάθαρη πρόθεση είτε να ματαιώσουν είτε να παρελκύσουν τη δίκη, προσπαθώντας εσκεμμένα να καθυστερήσουν, να αναβάλουν ή να παρατείνουν τη διαδικασία της με ενστάσεις, αιτήματα, ή διακοπές.

5.5 Η ΠΡΟΔΙΚΑΣΙΑ

Κατά τη διάρκεια της προδικασίας, υπό την επιμέλεια του Επιτρόπου εισαγγελέα κ. Παπαδάκη, εξετάστηκαν περίπου 25 άτομα (διάφοροι πολιτικοί αρχηγοί, πολλοί καθηγητές Πανεπιστημίου, στρατιωτικοί, οικονομολόγοι, δημοσιογράφοι), μεταξύ των οποίων ήταν οι κ. Θ. Σοφούλης, Γ. Καφαντάρης, Γ. Παπανδρέου, Ι. Θεοτόκης, Κ. Τσαλδάρης, Πέτρος Ράλλης, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Γ. Μπαλής, Γ. Μαριδάκης, Θεμ. Τσάτσος, Κ. Ρέντης, Π. Εξαρχάκης, Εμμ. Κριεζής, Ανδρ. Παπαδημητρίου, και οι δημοσιογράφοι κ. Αχ. Κύρου και Γεώργιος Βλάχος και

²⁴³ Το 1935 εκλέχθηκε τακτικός καθηγητής Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου δίδαξε έως τον θάνατό του (1947). Την περίοδο 1944–1945 διετέλεσε κοσμήτορας της Νομικής Σχολής Αθηνών, άρα βρισκόταν στην κορυφή της ακαδημαϊκής ιεραρχίας της Σχολής ακριβώς την εποχή της δίκης των δωσιλόγων πρωθυπουργών.

άλλες προσωπικότητες Ιωάννης Στρίμπερ, Αλεξ. Διομήδης, κλπ, βεβαίως πλην των ηγετών της Αριστεράς²⁴⁴ στο εξής ερωτηματολόγιο:²⁴⁵

- 1) Εάν έπρεπε να σχηματιστούν ελληνικές κυβερνήσεις κατά τη διάρκεια της Κατοχής.
- 2) Εάν οι μετάσχοντες στις κατοχικές κυβερνήσεις εξυπηρέτησαν αμέσως ή εμμέσως τον εχθρό και αν υφίστατο δόλια προαίρεση από την πλευρά των κατηγορουμένων.
- 3) Εάν υπό του Γ. Τσολάκογλου συναφθείσα ανακωχή και γενικότερα η κυβερνητική συνεργασία με τις αρχές κατοχής αποτελεί έγκλημα εσχάτης προδοσίας όπως ορίζεται στο άρθρο 123 παρ. 8 του Ποινικού Νόμου.
- 4) Εάν η κατά το κατηγορητήριο συμμετοχή στις κατοχικές κυβερνήσεις αποτελεί τυπικό αδίκημα (οπότε ασχέτως της δόλιας προαιρέσεως του κατηγορουμένου, δεν απαιτείται άλλη απόδειξη πραγματικών περιστατικών), ή ουσιαστικό αδίκημα (οπότε απαιτείται απόδειξη της δόλιας προαίρεσης και των γεγονότων τα οποία την αποδεικνύουν).

Οι απαντήσεις των εξετασθέντων στα παραπάνω ερωτήματα κυμαίνονταν, ενώ όλοι συμφώνησαν ότι κατ'αρχήν δεν έπρεπε να συγκροτηθούν ελληνικές κυβερνήσεις κατά το διάστημα της Κατοχής²⁴⁶.

Ο αργηγός των Φιλελευθέρων κ. Θεμιστοκλής Σοφούλης, υποστήριξε ότι η διακυβέρνηση της χώρας έπρεπε να παραμείνει εξ ολοκλήρου στα χέρια των κατακτητών, ώστε η ευθύνη για τα δεινά της Πατρίδας να βαρύνει αποκλειστικά εκείνους. Ωστόσο, τόνισε ότι δεν μπορούσε να ισχυριστεί ότι όλοι όσοι συμμετείχαν στις κυβερνήσεις κατοχής επιδίωκαν να εξυπηρετήσουν τα εχθρικά συμφέροντα.

Σχετικά με τον Βασίλειο Καραπάνο, υποστήριξε ότι αυτός δέχτηκε να συμμετάσχει στην Κυβέρνηση Ράλλη με την ειλικρινή επιθυμία να υπηρετήσει τη χώρα και να αποτρέψει ή να μετριάσει τα δεινοπαθήματα του λαού. Για τον Ιωάννη Ράλλη, ανέφερε ότι πίστευε πως θα μπορούσε να περιορίσει την καταπίεση του εχθρού και να προλάβει πολλά από τα δεινά που επέφερε η κατοχή. Για τον λόγο αυτό, αναλαμβάνοντας την

²⁴⁴ Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα, Ριζοσπάστης. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁴⁵ Ελευθερία. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα, Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁴⁶ Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα

κυβερνητική εξουσία, επιδίωξε να κερδίσει την εμπιστοσύνη του κατακτητή, προκειμένου να την αξιοποιήσει προς όφελος της χώρας.

Διαφορετική ήταν η στάση του απέναντι στον Υπουργό Δικαιοσύνης Κ. Πουρναρά, τον οποίο χαρακτήρισε ως άτομο που συμμετείχε στην κυβέρνηση παρασυρόμενο από προσωπική φιλοδοξία, επιθυμώντας να βρεθεί στην κορυφή της Δικαιοσύνης. Κατά τη γνώμη του, σε αυτή την απόφαση συνέβαλε και η αδυναμία χαρακτήρα του Πουρναρά να αντισταθεί στην επιμονή του Ράλλη.

Τέλος, για τον Λογοθετόπουλο, τον χαρακτήρισε ως τον κύριο υπεύθυνο της περιόδου κατοχής, καθώς ανέλαβε την πρωθυπουργία λόγω της γνωστής γερμανοφιλίας του και της πίστης του στη νίκη του Άξονα. Παρ' όλα αυτά, επανέλαβε την άποψή του ότι ήταν εσφαλμένη η ενεργός συμμετοχή στις κυβερνήσεις κατοχής. Συνέπεια αυτού του λάθους ήταν ότι οι συμμετέχοντες υποχρεώθηκαν να εξυπηρετήσουν τον εχθρό, ενώ παράλληλα αποδείχθηκαν ανίκανοι να αντιμετωπίσουν τα δεινά και την οικονομική καταστροφή της χώρας - ευθύνη που βαρύνει τους εκάστοτε πρωθυπουργούς και υπουργούς Οικονομικών ²⁴⁷.

Ο αρχηγός των Προοδευτικών κ. Γ. Καφαντάρης φαίνεται να ετόνισε ότι «οι πολιτικοί δεν είναι τα κατάλληλα πρόσωπα δια τοιούτου είδους μαρτυρίας και γνώμας, τοσούτων μάλλον καθ' όσον τα γεγονότα της κατοχής είνε πρόσφατα και γνωστά, η δε επ' αυτών κρίσις απλή. Αι κυβερνήσεις της κατοχής δεν εξυπνέτησαν παρά τους κατακτητάς όπως απεδείχθη εκ των πραγμάτων. Δεν δύναμαι όμως να είπω ότι οι μετασχόντες των κατοχικών κυβερνήσεων, εξαιρέσει ενός τυχοδιώκτου, διεκυβέρνησαν τον τόπον εκ προθέσεως δια να εξυπηρετήσουν τον εχθρόν μήτε δια να προδώσουν τα ελληνικά συμφέροντα. Φρονώ, ότι τα κίνητρα τα οποία τους οδήγησαν ήσαν η επιθυμία να προσφέρουν υπηρεσίας εις τον τόπον τους, ενισχύθηκαν δε από την πεποίθησίν των εις την γερμανικήν νίκην, μετά την οποίαν ήλπισαν ότι θα είχαν και την συμπάθειαν των νικητών. Δεν δύναμαι να χαρακτηρίσω εξ άλλου την δολίαν προαίρεσιν ενός εκάστου, διότι τούτο θα εξηρτάτο από πραγματικά περιστατικά τα οποία θα κρίνει ψυχραίμως η Δικαιοσύνη κα ούχί ημείς οι πολιτικοί, οι οποίοι είνε δυνατόν να παρασυρθόμεν από ιδεολογικάς ροπάς και πολιτικά αντιλήψεις». ²⁴⁸

²⁴⁷ Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα, Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁴⁸ Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα, Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

Ο πρώην πρωθυπουργός κ Γ. Παπανδρέου τόνισε στην κατάθεσή του απερίφραστα ότι κατά την διάρκεια της κατοχής δεν έπρεπε να υπάρξουν ελληνικές κυβερνήσεις και ότι οι υπηρεσίες των υπουργείων θα όφειλαν να ασκούν το κυβερνητικό έργο υπό την ηγεσία των γενικών διευθυντών. Τα καθήκοντα της περιθαλψης και της φιλανθρωπίας εν γένει θα έπρεπε να αναλάβει η Εκκλησία, η οποία θα μπορούσε να αναλάβει δραστηριότερο έργο. Το γεγονός εξάλλου ότι οι κατακτητές επεδίωξαν επίμονα τον σχηματισμό κυβερνήσεων καθαρά ελληνικών αποτελεί απόδειξη ότι με αυτό τον τρόπο εξυπηρετούντο τα συμφέροντά τους.²⁴⁹

Ο Ι.(Τζών) Θεοτόκης κατέθεσε ότι κατά τη γνώμη του, θα όφειλαν μάλλον να μη σχηματισθούν κυβερνήσεις ελληνικές κατά τη διάρκεια της Κατοχής. «Εν τούτοις, δεν δύναμαι να ισχυρισθώ, πολλώ μαλλον να αποδείξω, δολίαν προαίρεσιν των Ελλήνων κυβερνητών της κατοχής, μήτε συνειδητήν εξυπηρέτησιν εκ μέρους των, των εχθρικών συμφερόντων. Πιστεύω ότι οι κατηγορούμενοι ανέλαβαν αξιώματα με την ελπίδα ότι μιαν ημέραν θα εξυπνέουν τον ελληνικόν Λαόν εν τω συνόλω του, εκ των πραγμάτων δε κατεδείχθη ότι η διαβίωσις του Λαού πολλάκις εβελτιώθη τη μεσολαβήσει των».²⁵⁰

Ο αρχηγός του Ενωτικού Κόμματος κ. Παναγιώτης Κανελλοπουλος στην κατάθεσή του υποστήριξε ότι «Ο Λαός ο οποίος αναγκάζεται να ζη υπό κατακτητή, δικαιολογείται να έχη δημοσίας υπηρεσίας, δικαστήρια, διοίκησιν γενικώς όχι όμως και ιδίαν κυβέρνησιν. Δια του σχηματισμού της ελληνικής κυβερνήσεως κατά την κατοχήν, ουδείς εδικαιούταο να αναμένει μείωσιν της πιέσεως των εχθρών επί της Ελλάδος, αντιθέτως δι' ενός τοιούτου σχηματισμού, η Ελλάς εξετίθετο εις τα όμματα των Συμμάχων και εις την συνείδησιν των επερχόμενων ελληνικών γενεών. Κυβέρνησις χωρίς εθνικήν επικυριαρχίαν δεν είναι νοητή, εάν δε ήτο απαραίτητος μια οιαδήποτε μορφή διακυβερνήσεως, αυτή έπρεπε να αναζητηθεί εις διευθυντήριαν ανωτέρων δημοσίων υπαλλήλων υπό την προεδρίαν της Εκκλησίας, η οποία, συμφώνως προς παγίαν ελληνικήν παράδοσιν ετάχθη εις τα στιγμάς κάθε ξενικού ζυγού και εθνικής συμφοράς παρά το πλευρόν του ελληνικού λαού. Στο ερώτημα αν οι κατοχικές κυβερνήσεις εξυπνέτησαν τον εχθρό, απάντησε ότι η απάντησις του δεν δύναται να είναι παρά καταφατική. Εφ' όσον ευρέθησαν Έλληνες οι οποίοι υπό το

²⁴⁹ Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα, Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁵⁰ Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα, Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

καθεστώς της νέας τάξεως εσχημάτισαν κυβέρνησιν, τούτο ωφέλησεν ασφαλώς τον εχθρόν και απετέλεσεν ηθικόν στήριγμα του έργου του.»²⁵¹

Ο Υπουργός της Δικαιοσύνης κ. Κολυβάς, εκάλεσε την 20/2/1945 τον επίτροπο του Δικαστηρίου κ. Παπαδάκη και έδωσεν εις αυτόν οδηγίας για την διεξαγωγή της δίκης. Ο κ. Υπουργός επέστησε την προσοχή του Επιτρόπου επί της κυκλοφορησάσης πληροφορίας κατά την οποίαν φίλοι των κατηγορουμένων θα εισδύσουν εις το ακροατήριον και θα προβούν εις εκδηλώσεις υπέρ των δοσιλόγων, για να επηρεάσουν το δικαστήριον. Προς παρεμπόδισιν παρόμοιου ενδεχομένου, αστυνομική δύναμη θα τοποθετηθεί εντός και εκτός του δικαστηρίου. Εξάλλου, ο γενικός γραμματέας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, εδήλωσε ότι ελήφθησαν όλα τα μέτρα για την προσωπική ασφάλεια των κατηγορουμένων και των μελών του δικαστηρίου. Προς αποσόβησιν εξάλλου του συνωστισμού λαμβάνονται ειδικά μέτρα. Ιδιαίτεροι θέσεις θα εξασφαλισθούν εις τους αντιπροσώπους του ξένου τύπου και εις υπαλλήλους συμμαχικών αρχών οιτινες θα επεθύμουν να παρακολουθήσουν την δίκη. Η είσοδος στο δικαστήριο θα είναι ελευθέρα, θα προτιμώνται όμως οι προσερχόμενοι δια υπηρεσίαν. Θα τηρηθουν λεπτομερή πρακτικά λόγω του μεγάλου ενδιαφέροντος της δίκης.²⁵²

Αξίζει να σημειωθεί ότι στις 17/2/1945 συνεδρίασαν υπό την προεδρία του αεροπαγίτη κ. Καλέλη τα μέλη του Δικαστηρίου, προκειμένου να αποφανθούν επί της υποβληθείσας ενστάσεως από την πλευρά των συνηγόρων υπεράσπισης αναφορικά με τη συνταγματικότητα της παράτασης της προφυλάκισης των κατηγορουμένων. Στη συνεδρίαση δεν μετείχαν 3 λαϊκά μέλη, και δεν έγινε σχετική ανακοίνωση μετά το τέλος της συνεδρίασης για τις αποφάσεις που λήφθηκαν.²⁵³

²⁵¹ Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Αθήνα, Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁵² Καθημερινά Νέα. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁵³ Εστία. (1945, 17 Φεβρουαρίου). Αθήνα

6. ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ

Η δίκη των πρωθυπουργών και υπουργών των κατοχικών κυβερνήσεων, αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια να ικανοποιηθεί το αίτημα του λαού απέναντι σε εκείνους που η συλλογική του συνείδηση θεωρούσε υπεύθυνους, καθώς και την πρώτη απόπειρα της Ελλάδας να αποδείξει ότι μπορεί να τιμωρεί όσους θεωρεί προδότες της.

Παρά ταύτα, η διεξαγωγή της διαδικασίας επιλέχθηκε να πραγματοποιηθεί σε χώρο περιορισμένης χωρητικότητας, όπως το Πρωτοδικείο Αθηνών, ικανό να φιλοξενήσει μόλις λίγες δεκάδες ατόμων, με σκοπό να περιοριστεί η δυνατότητα παρακολούθησής της από το ευρύ κοινό. Αντιθέτως, σε άλλες χώρες, ανάλογες δίκες λάμβαναν χώρα σε ευρύχωρα θέατρα, παρουσία πολυάριθμου ακροατηρίου, γεγονός που ενίσχυε το θεσμικό και κοινωνικό κύρος της απονομής της δικαιοσύνης. Οι παρόντες δημοσιογράφοι και λιγοστοί ακροατές επέδειξαν έντονο ενδιαφέρον να παρακολουθήσουν εξ ολοκλήρου την ακροαματική διαδικασία, καθώς, για πρώτη φορά, ζητήματα που αφορούσαν το σύνολο του λαού τέθηκαν στη δημόσια συζήτηση, διαμορφώνοντας μιας σαφέστερη και αναλυτικότερη εικόνα της περιόδου 1940-1944. Επιπρόσθετα, είχε δοθεί εντολή από τον Υπουργό Δικαιοσύνης όπως παρθούν όλα τα αναγκαία μέτρα για την αποφυγή πάσης φύσης εκδηλώσεων υπέρ ή κατά των κατηγορουμένων.

Οι μαρτυρίες και τα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της δίκης ανέδειξαν με σαφήνεια την αλληλεξάρτηση και την αμοιβαία ενίσχυση ανάμεσα στα διάφορα τμήματα της αστικής τάξης —είτε επρόκειτο για εκείνα που συνδέονταν με τις δυνάμεις Κατοχής, είτε για εκείνα που διατηρούσαν σχέσεις με τους Άγγλους— καθώς και με τα ένοπλα σώματα που τα πλαισίωναν²⁵⁴. Παράλληλα, τα πρακτικά που δημοσιεύονταν καθημερινά στον Τύπο, μαζί με την τελική καταδικαστική απόφαση, παρέθεταν πλούσιο υλικό οικονομικής, πολιτικής και στρατιωτικής φύσεως, με στόχο να ενισχύσουν το κατηγορητήριο περί εσχάτης προδοσίας και συνδρομής προς τον εχθρό, τροφοδοτώντας διαρκώς το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης²⁵⁵.

²⁵⁴ Στην τρίτη σειρά των καθισμάτων βρίσκονταν δύο αξιωματικοί του Βρετανικού Στρατηγείου, οι οποίοι συνοδεύονταν από διερμηνέα. βλ. *Η Βραδυνή*. (1945, 24 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁵⁵ Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός ότι ο γνωστός μετέπειτα θεατρικός συγγραφέας και σκηνοθέτης Αλέκος Σακελλάριος, κάλυπτε τη δίκη ως δημοσιογράφος της εφημερίδας «Ασύρματος». Είχε ειδική στήλη στην πρώτη σελίδα, καταγράφοντας καθημερινά τα παραλειπόμενα και τα

Όπως ανέφερε σε άρθρο της η εφημερίδα Καθημερινά Νέα ²⁵⁶με διευθυντή τον πολιτικό και λογοτέχνη κ. Λουκή Ακρίτα,

[...] Ἡ δίκη τῶν δοσιλόγων ἀποκαλύπτει προδοσίας, χαρακτηρίζει τὸ θέατρον τῆς ἠθικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἀντοχῆς τῆς παλαιᾶς ἡγεσίας καὶ συγχρόνως ἀνατέμνει τμῆμα τοῦ παλαιοῦ κόσμου διὰ νὰ τὸ ἐμφανίσει ἐνώπιον τοῦ λαοῦ χωρὶς χρώματα καὶ χωρὶς σκηνοθεσίας. Ἐπειτα ἀπὸ κάθε συνεδρίασιν τοῦ δικαστηρίου σημειοῦται καὶ μία ἥττα. Ἀποκαλύπτεται ἡ ἀσυνειδησία τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰς ἀποφάσεις τῶν ὁποίων ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία τοῦ ἔθνους, ἐνῶ φωτίζεται ἡ συνειδήσις ἐκείνων ποὺ δὲν ἔπαυσαν νὰ φιλοδοξοῦν νὰ ἡγηθοῦν τῆς Νέας Ἑλλάδος. Ἡ δίκη ἐλέχθη ὅτι ἀποτελεῖ τὴν πρῶτην πράξιν τοῦ ἠθικοῦ καθαρμοῦ. Παρακολουθοῦμεν ὅμως ὅτι μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς θὰ συντελέσῃ ὅσον κανένα ἄλλο γεγονός εἰς τὴν ὁλοκληρωτικὴν κάθαρσιν τοῦ ἔθνους. Καὶ ὅσοι δὲν τιμωρηθοῦν ὡς δοσίλογοι θὰ ἐξαφανισθοῦν ὡς ἡγεσία – πρέπει νὰ ἐξαφανισθοῦν. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἱστορικῆς ταύτης δίκης θὰ λειτουργήσῃ πλὴν τοῦ ποινικοῦ καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος· καὶ ὁ τελευταῖος εἶνε ἀμείλικτος. Ἰσοδυναμεῖ μὲ ζωντανὸν θάνατον.

Το κλητήριο θέσπισμα επιδόθηκε νομότυπα σε όλους την 9η Φεβρουαρίου 1945, αναγνωρίστηκε η δυνατότητα ερημοδικίας για τους απόντες

Πριν την έναρξη της δίκης, οι συνήγοροι των κατηγορουμένων είχαν καταθέσει αίτηση αποφυλακίσεως των εντολέων τους, επικαλούμενοι σχετική συνταγματική διάταξη σύμφωνα με την οποία, σε περίπτωση πολιτικού αδικήματος, δεν επιτρέπεται η προφυλάκιση πέραν του τριμήνου. Μετά από εισήγηση του Επιτρόπου, λίγες ημέρες πριν την έναρξη της δίκης, τέθηκε προς συζήτηση στα ορισθέντα μέλη του Δικαστηρίου σε συνάντηση που είχαν στο Εφετείο Αθηνών (στο 2ο όροφο του πρώην Αρσάκειου). Ο Επίτροπος αιτήθηκε την απόρριψή της²⁵⁷, καθώς τα αδικήματα δεν είχαν απλά πολιτικό χαρακτήρα αλλά ήταν σύνθετα, καθώς οι κατηγορούμενοι θεωρούνταν ως διαπράξαντες την εσχάτη προδοσία²⁵⁸. Τελικώς, η πρόταση δεν συζητήθηκε, επειδή οι παρόντες αποφάνθηκαν ότι δεν μπορούσαν να συγκροτήσουν συμβούλιο για την έκδοση βουλεύματος, καθώς η Συντακτική Πράξη 6/1945 δεν

παρασκήνια των συνεδριάσεων. Εκτός από τις επίσημες διαδικασίες, κατά τις φιλικές συνομιλίες των κατηγορουμένων με τους δημοσιογράφους πριν ξεκινήσουν οι συνεδριάσεις, αποκαλύπτονταν συχνά νέα και εντυπωσιακά στοιχεία, τα οποία προσέθεταν δυναμική στη δημόσια εικόνα της δίκης και ενημέρωναν το κοινό για λεπτομέρειες που δεν καταγράφονταν στα επίσημα πρακτικά. Αυτές οι δημοσιογραφικές καταγραφές ενίσχυναν τη δημόσια συζήτηση και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης γύρω από το ιστορικό αυτό γεγονός.

²⁵⁶ Καθημερινά Νέα. (1945, 4 Μαρτίου). Αθήνα

²⁵⁷ Η Καθημερινή. (1945, 18 Φεβρουαρίου). Αθήνα

²⁵⁸ Η Καθημερινή. (1945, 17 Φεβρουαρίου). Αθήνα

προέβλεπε κάτι τέτοιο. Αυτό προβλεπόταν μόνο σε περιπτώσεις διαφωνίας αντεπιτρόπου και επιτρόπου αναφορικά με την προφυλάκιση ή μη ενός κατηγορουμένου, και τέτοια διαφωνία δεν υφίστατο στη συγκεκριμένη περίπτωση. Επίσης, υποστηρίχθηκε η ανάγκη όπως το μέρος της δίκης που αφορά την υπογραφή της ανακωχής, χωριστεί και δικαστεί ενώπιον στρατιωτικών δικαστηρίων αρμόδιων περί παραβάσεων των στρατιωτικών κανονισμών και παραδόσεων.

Περιορισμένος ήταν επίσης και ο αριθμός των μαρτύρων κατηγορίας, ενώ απουσίαζε το δικαίωμα έφεσης. Παρά τις αντιδράσεις πολιτών, για καταπάτηση του νόμου, το Δικαστήριο αποδέχτηκε την άποψη του Ειδικού Επιτρόπου²⁵⁹ και απαγόρευσε με απόφασή του την παράσταση πολιτικής αγωγής (παρά το γεγονός ότι προβλεπόταν ρητώς στο άρθρο 26 της 6ης Συντακτικής Πράξης και εφαρμόστηκε στις λοιπές δίκες κατά των δοσιλόγων), με το σκεπτικό ότι κάθε Έλληνας πολίτης θα μπορούσε να προβάλλει χρηματικές αξιώσεις από τους κατηγορουμένους, γεγονός που θα οδηγούσε σε απρόβλεπτες και μη αντιμετωπίσιμες καταστάσεις²⁶⁰.

Στο ακροατήριο παρέστησαν εξέχουσες προσωπικότητες, μεταξύ των οποίων πολιτικοί, μητροπολίτες και στρατιωτικοί. Ωστόσο, από τη δίκη απουσίαζαν οι πλέον καίριοι μάρτυρες, δηλαδή εκείνοι που ήταν αρμόδιοι να καταθέσουν σχετικά με τη σύναψη της ανακωχής· ο αρχιστράτηγος Αλ. Παπάγος καθώς και οι αντιστράτηγοι Ιωάννης Πιτσίκας, Κωνσταντίνος Μπακόπουλος, Δέδες και Κοσμάς. Η παρουσία τους θα ήταν απαραίτητη για τη διαμόρφωση ουσιαστικής άποψης εκ μέρους του δικαστηρίου, το οποίο, όπως επισημάνθηκε και από μάρτυρα, στερούνταν των αναγκαίων στρατιωτικών γνώσεων.

Η παρουσία, εντός του ακροατηρίου, οπαδών των κατηγορουμένων που προέβαιναν σε απειλές κατά των μαρτύρων κατηγορίας, η προκλητική στάση των ίδιων των κατηγορουμένων, καθώς και οι εμφανώς καλές σχέσεις τους με τους αστυνομικούς φρουρούς, σε συνδυασμό με μία πρόωγη απόφαση του δικαστηρίου που προεξόφλησε ότι τυχόν θανατικές καταδίκες δεν θα εκτελούνταν πριν από την κύρωσή τους από τη

²⁵⁹ Η άποψη του Ειδικού Επιτρόπου στηριζόταν στο γεγονός ότι “εφόσον οι εμφανιζόμενοι ως παθόντες δεν έπαθον λόγω του αδικήματος δι’ ο διώκονται οι κατηγορούμενοι, δεν είναι δυνατόν να στηριχθεί απαίτησις επί των περιουσιακών στοιχείων αυτών” βλ. Γασπαρινάτος Σπύρος σελ. 208

²⁶⁰ Μεταξύ άλλων δήλωσαν στο Δικαστήριο ότι παρίστανται ως πολιτική αγωγή οι απολυμένοι από τον Σ. Μουτούση υπάλληλοι του Υπ. Συγκοινωνιών καθώς και ο δικηγόρος Κ. Μελετόπουλος εκ μέρους του Ταμείου Συντάξεως Νομικών υποστηρίζοντας ότι οι κατηγορούμενοι εξημίωσαν τους συνταξιούχους νομικούς με τις διάφορες πράξεις τους βλ. Γασπαρινάτος Σπύρος σελ. 208

Βουλή η οποία θα προέκυπτε μετά τις επερχόμενες εκλογές, οδήγησαν από πολύ νωρίς τόσο τον φιλελεύθερο όσο και τον εαμικό Τύπο στο να χαρακτηρίσουν τη δίκη «παρωδία». Ο υπουργός Δικαιοσύνης κλήθηκε επανειλημμένως να παρέμβει δημόσια επί του ζητήματος και, στα τέλη Μαρτίου, ενώ η δίκη βρισκόταν σε εξέλιξη, αναγκάστηκε να περιορίσει τον αριθμό των μαρτύρων υπεράσπισης, εκδίδοντας νόμο που τροποποιούσε τους σχετικούς κανόνες.

Λίγες μέρες αργότερα η κυβέρνηση Πλαστήρα θα εξαναγκαζόταν σε παραίτηση υπό το βάρος αποκαλύψεων για το φιλοαξονικό παρελθόν του στρατηγού Πλαστήρα (8 Απριλίου 1945). Την διαδέχτηκε ένα νέο κυβερνητικό σχήμα, υπό την πρωθυπουργία του φιλοβασιλικού ναυάρχου Βούλγαρη.

Η κατηγορούσα αρχή και οι συνήγοροι υπεράσπισης από την πρώτη στιγμή διασταύρωσαν τα ξίφη τους. Οι τελευταίοι από την αρχή υπέβαλαν ένα χείμαρρο ενστάσεων αναρμοδιότητας του δικαστηρίου καθώς και ακυρότητας ορισμένων εκ των κατηγοριών.

Φωτογραφία 14: Στιγμιότυπα της 1^{ης} ημέρας της Δίκης
(Πηγή Εστία. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Αθηνά)

Σε ατμόσφαιρα νευρικότητας με επεισόδια, αντεγκλήσεις και καυγάδες πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες συνεδριάσεις του δικαστηρίου, χωρίς να εισέλθει στην ουσιαστική της φάση η δίκη. Η υπεράσπιση αμφισβήτησε τη συνταγματικότητα των Συντακτικών Πράξεων 6/1945 και 12/1945), υποστηρίζοντας ότι είχαν σκοπό την εκτόνωση της λαϊκής οργής, όχι τη δίκαιη απονομή της δικαιοσύνης.

Ειδικότερα, η υπερασπιστική γραμμή κινήθηκε στη βάση του ότι το δικαστήριο δεν ήταν αρμόδιο, καθώς παραβίαζε τέσσερις θεμελιώδεις συνταγματικές διατάξεις:

- Δεν μπορεί να παραμεριστεί ο θεσμός των ορκωτών δικαστηρίων: Σύμφωνα με το άρθρο 97 του Συντάγματος, τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονταν από μικτά ορκωτά δικαστήρια που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους.
- Δεν δύναται να συγκροτηθούν δικαστήρια μετά τη διάπραξη του αποδιδόμενου εγκλήματος: δηλ. τη συνταγματική αρχή της προδιαμορφωμένης δικαστικής εξουσίας, που απαγορεύει τη σύσταση ειδικών δικαστηρίων μετά τη διάπραξη των εγκλημάτων.
- Τα πολιτικά εγκλήματα εκδικάζονται μόνο από τους ψηφισμένους εκπροσώπους του Λαού είναι δηλαδή αρμοδιότητα της Βουλής: η συμμετοχή των ενόρκων (ως λαϊκών εκπροσώπων) είναι απαραίτητη για την εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων.
- Ο νόμος δεν όρισε την ποινή: παραβίαση της αρχής της νομιμότητας των ποινών.

Παράλληλα τέθηκαν υπό αμφισβήτηση τόσο η νομιμότητα της κυβέρνησης που εισήγαγε την Συντακτική Πράξη, όσο και η επάρκεια των νομικών επιχειρημάτων του Υπουργού Δικαιοσύνης και με αναφορές σε νομομαθείς όπως ο Α. Σβώλος και ο Ν. Σαρίπολος, υποστήριξαν την ακυρότητα της δίκης και ζήτησαν την αυτοδιάλυση του δικαστηρίου. Ως κριτήριο τέθηκε ο νόμος περί διορισμού του Αρχιεπισκόπου ως Αντιβασιλέως. Ειδικότερα οι συνήγοροι επέμειναν ότι:

- ούτε Υπουργός Δικαιοσύνης ούτε η κυβέρνηση είχαν το δικαίωμα να εκδώσουν νομοθέτημα συντακτικού περιεχομένου, εφόσον εμφανίζονταν ως συνταγματική κυβέρνηση που είχε ορκισθεί πίστη στο Σύνταγμα και ζήτησαν το Δικαστήριο να εξετάσει τη συνταγματικότητα του νόμου και μόνο τότε να δικάσει.
- τα αδικήματα δεν ήταν πολιτικής φύσης καθώς διαπράχθηκαν κάτω από εξαιρετικές για τη χώρα συνθήκες, ενώ ταυτόχρονα η κυβέρνηση χαρακτηρίζε ως πολιτικά αδικήματα τα εγκλήματα πρωτοφανούς αγριότητας τα οποία και αμνηστεύει.
- σύμφωνα με το άρθρο 80 του Συντάγματος²⁶¹, μόνο η Βουλή μπορεί να ασκήσει κατηγορίες και να δικάσει τους Υπουργούς και πρόσθεσαν ότι

²⁶¹ Άρθρο 79. – Ποτέ διαταγή του Βασιλέως έγγραφος ή προφορική δεν απαλλάσσει της ευθύνης τους Υπουργούς. Άρθρο 80. – Η Βουλή έχει το δικαίωμα να κατηγορεί τους Υπουργούς κατά τους περί

σύμφωνα με όσα όριζε το άρθρο 91 δεν μπορούσαν να συσταθούν ειδικά δικαστήρια ²⁶² Κατά συνέπεια, οι κατηγορούμενοί έπρεπε να δικαστούν σύμφωνα με το άρθρο 80 του Συντάγματος.

- Ανέφεραν δε ότι ο Αντιβασιλεύς έχει περισσότερη εξουσία από τον Βασιλιά. οι δικαστές πρέπει να φανούν πιστοί στις παραδόσεις της Ελληνικής δικαιοσύνης και να χαρακτηρίσουν τους εαυτούς τους αναρμόδιους παραπέμποντας τους κατηγορουμένους στους φυσικούς τους δικαστές.

Η συντονισμένη υποβολή ενστάσεων από την υπεράσπιση, είχε επικεφαλής καταξιωμένους νομικούς, των οποίων κεφαλή ήταν οι κ.κ. Τσουκαλάς, Γ. Πωπ και Δ. Μπαμπάκος, Π. Μπουρίκος, Θ. Τουρκοβασίλης οι οποίοι επικεντρώθηκαν τόσο σε διαδικαστικά όσο και σε ουσιαστικά ζητήματα, κυρίως αμφισβητώντας το κύρος του Δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, προβλήθηκε το επιχείρημα ότι, εφόσον ο Υπουργός Δικαιοσύνης έχει κηρύξει ως ανίσχυρους όλους τους νόμους που θεσπίστηκαν κατά την περίοδο της Κατοχής, τότε και ο νόμος της ίδιας περιόδου, ο οποίος παρέτεινε το όριο ηλικίας του Προέδρου του Αρείου Πάγου – και συνεπώς επέτρεψε στον κ. Καλέλη να παραμείνει στη θέση του και να συγκροτήσει το Δικαστήριο – είναι εξίσου άκυρος. Κατά συνέπεια, η παρουσία του κ. Καλέλη στο Δικαστήριο θεωρούταν από τους συνηγόρους παράτυπη και η συγκρότηση του Δικαστηρίου άκυρη.

ευθύνης των Υπουργών νόμους ενώπιον του επί τούτω δικαστηρίου, όπερ, προεδρευόμενον υπό του προέδρου του Αρείου Πάγου, συγκροτείται εκ δώδεκα δικαστών, κληρουμένων υπό του προέδρου της Βουλής, εν δημοσία συνεδριάσει, εξ απάντων των προ της κατηγορίας διωρισμένων αρεοπαγιτών, εφετών και προέδρων αυτών, κατά τα ειδικότερον δια νόμου οριζόμενα. Άρθρο 81. – Ο Βασιλεύς δύναται ν' απονείμη χάριν εις Υπουργόν καταδικασθέντα κατά τας ανωτέρω διατάξεις μόνον επί τη συγκαταθέσει της Βουλής

²⁶² Άρθρο 91. – Δικαστικά επιτροπαί και άκτακτα δικαστήρια υφ' οιονδήποτε όνομα δεν επιτρέπεται να συστηθώσιν. Ειδικώς νόμος θέλει κανονίσει, δια την περίπτωσιν εμπολέμου καταστάσεως, ή γενικής, ένεκεν εξωτερικών κινδύνων, επιστρατεύσεως, τα της προσωρινής, εν όλω ή εν μέρει, αναστολής της ισχύος των διατάξεων των άρθρων 5, 6, 10, 11, 12, 14, 20 και 95 του Συντάγματος, τα της κηρύξεως της καταστάσεως πολιορκίας και τα της συστάσεως και λειτουργίας εξαιρετικών δικαστηρίων. Ο νόμος ούτους δεν δύναται να μεταρρυθμισθή κατά το διάστημα των εργασιών της προς εφαρμογήν τούτου συγκαλουμένης Βουλής. Τίθεται δε κατά πάσας ή τινας μόνον αυτού διατάξεις εις εφαρμογήν καθ' όλην την Επικράτειαν ή μέρος αυτής δια βασιλικού διατάγματος, αδεία της Βουλής εκδιδομένου. - 54 - Εν απουσία της Βουλής ο νόμος δύναται να τεθή εις εφαρμογήν και άνευ αδείας αυτής δια βασιλικού διατάγματος προσυπογεγραμμένου υφ' ολοκλήρου του Υπουργικού Συμβουλίου. Δια του αυτού βασιλικού διατάγματος και επί ποινή ακυρότητος αυτού συγκαλείται η Βουλή εντός πέντε ημερών, και αν έτι έληξεν η περίοδος αυτής ή διελύθη, όπως δια πράξεως αυτής αποφασίση την διατήρησιν ή άρσιν των ορισμών του βασιλικού διατάγματος. Η βουλευτική ασυλία του άρθρου 63 ισχύει από της δημοσιεύσεως του βασιλικού διατάγματος. Η ισχύς των ανωτέρω βασιλικών διαταγμάτων, προκειμένου μεν περί πολέμου, δεν εκτείνεται πέραν της λήξεως αυτού, προκειμένου δε περί επιστρατεύσεως, αίρεται αυτοδικαίως μετά δίμηνον, εάν εν τω μεταξύ δεν παραταθή η ισχύς αυτών αδεία πάλιν της Βουλής.

Ομοίως, ζητήθηκε και η εξαίρεση του Κυβερνητικού Επιτρόπου κ. Παπαδάκη, έπειτα από λεκτικό διαξιφισμό με τον κ. Ράλλη. Αν και όλες οι ενστάσεις των κατηγορουμένων, περί αναρμοδιότητος του δικαστηρίου και εξαίρεσης του Επιτρόπου, απορρίφθηκαν την τρίτη ημέρα της δίκης, ο κ. Ράλλης αρνήθηκε να απολογηθεί, υποστηρίζοντας ότι το δικαστήριο είναι αναρμόδιο. Δήλωσε ότι μόνο ο λαός έχει το δικαίωμα να τον κρίνει και να τον καταδικάσει.

Φωτογραφία 15: Ο κ. Ι. Ράλλης ομιλών στο Δικαστήριο
(Πηγή Εφημερίδα Το Φως. (1945, 27 Φεβρουαρίου. Θεσσαλονίκη)

Ένα επιπλέον επιχείρημα που προβλήθηκε ήταν ότι η άσκηση της ποινικής δίωξης από τον ανώτερο εισαγγελέα των εφετών, ο οποίος είχε διοριστεί ως επίτροπος, είναι επίσης άκυρη, καθώς ο ίδιος ασκούσε εισαγγελικά καθήκοντα και κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης Λογοθετόπουλου, κατά την περίοδο της Κατοχής²⁶³.

Φωτογραφία 16: Στιγμιότυπο της Δίκης
(Πηγή Εφημερίδα Εμπρός. (1945, 22 Φεβρουαρίου). Αθήνα)

²⁶³ Το Φως. (1945, 23 Φεβρουαρίου). Καθημερινή ελληνική εφημερίδα Θεσσαλονίκης. Φύλλο εφημερίδας.

Κυρίαρχο χαρακτηριστικό όλων των συνεδριάσεων υπήρξε η πλήρης απουσία ενσυναίσθησης από την πλευρά των κατηγορουμένων ως προς τις ευθύνες που τους αποδίδονταν. Συχνά υιοθετούσαν στάση αθωότητας ή ακόμη και προκλητικής αφοβίας, σε βαθμό που ο κατά τα λοιπά ευγενικός Πρόεδρος του δικαστηρίου αναγκαζόταν επανειλημμένως να τους υπενθυμίζει τη δυσχερή και αξιοθρήνητη θέση στην οποία βρίσκονταν. Ταυτόχρονα, η υπεράσπιση, μέσα από τις αγορεύσεις της, κατέβαλλε συστηματική προσπάθεια να καλλιεργήσει ευνοϊκή εντύπωση για τους εντολείς της, παρουσιάζοντάς τους ως εθνομάρτυρες, άξιους ακόμη και να τιμηθούν με ανδριάντες. Χαρακτηριστικά, οι συνήγοροι κ.κ. Μείμαράκης, Καλκάνης και Γ. Μπακόπουλος έφτασαν στο σημείο να αιτηθούν την αναγνώρισή τους ως Μεγάλων Εθνικών Ανδρών.

Μετά την 5^η συνεδρίαση, η δίκη προχώρησε στην ουσιαστική της φάση με την εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας. Η πράξη των κατηγορουμένων να αναλάβουν την εξουσία δεν αμφισβητήθηκε ως γεγονός. Ωστόσο, οι συνήγοροι υπεράσπισης προετοίμασαν νέο κύμα επιχειρημάτων βασιζόμενο στο αν η πράξη αυτή προκάλεσε ζημιά στη χώρα ή συνιστούσε πράξη εθνικής προδοσίας. Έτσι η διαδικασία πλέον επικεντρώθηκε στην ερμηνεία του όρου «εσχάτη προδοσία», ο οποίος είχε προβληθεί από τον Υπουργό Δικαιοσύνης στην εισηγητική έκθεση του νόμου περί δοσιλόγων. Στο πλαίσιο αυτό, κλήθηκαν ως μάρτυρες ειδικοί καθηγητές του Πανεπιστημίου – μεταξύ των οποίων οι κ.κ. Τριανταφυλλόπουλος– όχι για να εξεταστούν επί των συγκεκριμένων πράξεων των κατηγορουμένων, αλλά για να αξιολογήσουν θεωρητικά και νομικά αν η ίδια η ανάληψη εξουσίας υπό τις συνθήκες εκείνης της περιόδου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πράξη εθνικής προδοσίας, και ειδικά κατά του συμμαχικού αγώνα.

Άλλωστε, ήδη από την έναρξη της δίκης, η υπεράσπιση είχε αποδεχθεί τη συμμετοχή των κατηγορουμένων στις κυβερνήσεις της Κατοχής, καθώς και το γεγονός ότι, εκ των πραγμάτων, εξυπηρέτησαν τα συμφέροντα του εχθρού. Υποστήριξε, όμως, ότι αυτό δεν αποτελούσε την αρχική τους πρόθεση και ότι οι πράξεις τους δεν τελέστηκαν με δόλο.

Από την πλευρά του, ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, στον οποίο αποδιδόταν η κύρια ευθύνη για τη συνθηκολόγηση, προσπάθησε να τεκμηριώσει ότι η συνέχιση της αντίστασης εκείνη την περίοδο ήταν ανέφικτη. Προς ενίσχυση του ισχυρισμού του, κάλεσε ως μάρτυρες υπεράσπισης μεγάλο αριθμό ανώτερων αξιωματικών του στρατού. Επί του θέματος, ο κ. Ράλλης υποστήριξε ότι παρέμεινε στην Ελλάδα και δεν

ακολούθησε τον κ. Τσιρονίκο στο εξωτερικό, μολονότι είχε τη δυνατότητα, επισημαίνοντας ότι η απόφασή του αυτή αποσκοπούσε— «*δια να αποδείξει ότι δεν έκανε κανένα κακό στον τόπο του*».

Περαιτέρω, αναδείχθηκαν ζητήματα σχετικά με τη διαφορετική μεταχείριση των κατηγορουμένων, καθώς ορισμένοι εξ αυτών τελούσαν υπό καθεστώς προφυλάκισης, ενώ άλλοι παρουσιάστηκαν ελεύθεροι ενώπιον του δικαστηρίου. Η διαφοροποίηση αυτή οφειλόταν στο γεγονός ότι, μετά την επίθεση στις φυλακές Αβέρωφ, κάποιοι από τους κατηγορουμένους είχαν τεθεί σε καθεστώς προστασίας για λόγους ασφαλείας, ενώ οι υπόλοιποι προφυλακίστηκαν βάσει των διατάξεων του νόμου. Η υπεράσπιση υπέβαλε αίτημα για την άρση της προφυλάκισης, επικαλούμενη την παρέλευση της τρίμηνης προθεσμίας που προέβλεπε η τότε ισχύουσα νομοθεσία για την προσωρινή κράτηση πριν από τη δίκη ²⁶⁴.

Δεδομένης της απαγόρευσης παράστασης πολιτικής αγωγής, η λίστα των μαρτύρων κατηγορίας καταρτίστηκε από την κατηγορούσα αρχή δηλαδή από τον ειδικό επίτροπο και τον υπουργό Δικαιοσύνης της κυβέρνησης Πλαστήρα. Ανήλθαν σε 30 και ήταν κυρίως πολιτικά πρόσωπα που εκπροσωπούσαν τον παλαιό πολιτικό κόσμο ή τις κυβερνήσεις του Καΐρου (τις δυνάμεις του «εθνικού και συμμαχικού αγώνος») και στρατιωτικοί που συχνά μοιράζονταν τον αντικομμουνισμό των κατηγορουμένων. Αρκετοί ανάμεσα στους υπολοίπους ήταν κυρίως ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι (διευθυντές υπουργείων, οργανισμών κλπ.), ενώ η παρουσία μαρτύρων εκ μέρους του ΕΑΜ ήταν ανύπαρκτη.

Αντίθετα ο κάθε κατηγορούμενος είχε τη δυνατότητα να καλέσει έως 35 μάρτυρες υπεράσπισης. Μετά την 5^η συνεδρίαση, και αφού ανακοινώθηκε από τον Υπουργό Δικαιοσύνης ότι δεν θα εκτελεστεί η θανατική ποινή σε περίπτωση που επιβληθεί, η υπεράσπιση των κατηγορουμένων αποφάσισε τελικώς να συμβάλει στην επιτάχυνση της διαδικασίας, και παραιτήθηκε από την εξέταση των περισσότερων μαρτύρων της, περιοριζόμενη μόνο στους πλέον σημαντικούς οι οποίοι ανήλθαν σε 90 τελικά.

Όπως ανέφερε ο Επίτροπος κ. Παπαδάκης, ο αγώνας μεταξύ κατηγορίας και υπερασπίσεως έμοιαζε εκ των προτέρων άνισος, καθώς μόνος του επωμιζόταν το βάρος

²⁶⁴ Κάθε πρωί κατά την διάρκεια της αναμονής έναρξης της συνεδριάσεως, οι κατηγορούμενοι που είχαν προφυλακισθεί έπαιρναν το πρωινό τους καθώς και τον καφέ τους, ενώ όσοι έρχονταν από το σπίτι τους (ενίοτε αργοπορούντες), έρχονταν με άνεση.

της δικαστικής εκπροσώπησης του κατηγορητηρίου, έχοντας απέναντί του μια στρατιά από δικηγόρους υπεράσπισης, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν γνωστότατοι ποινικολόγοι, λίαν επίφοβοι δια την κατηγορία και δικανικοί ρήτορες πρώτης γραμμής²⁶⁵

Η δίκη διεξήχθη σε ύφος άκρατης και αυστηρής καθαρεύουσας εκ μέρους των συνηγόρων, οι οποίοι συναγωνίζονταν ποιος θα χρησιμοποιήσει πιο εξεζητημένες εκφράσεις. Κι όμως, ανάμεσά τους υπήρχαν αρκετοί που στο παρελθόν είχαν ταχθεί υπέρ της καθιέρωσης της δημοτικής, ιδίως στον χώρο της Νομικής με τη χρήση της στη διατύπωση των δικαστικών εγγράφων. Αποδείχθηκε όμως ότι όσα εύκολα λέγονταν, δύσκολα μπορούσαν να εφαρμοστούν στην πράξη.

Αξιοσημείωτη ήταν η προσπάθεια των κατηγορουμένων να αποτινάξουν τον όρο «Κουϊσλινγκ» ο οποίος σύμφωνα με τη διεθνή νομική πρακτική και την απόφαση του δικαστηρίου της Χάγης, ορίστηκε ως συνεργασία με τις δυνάμεις του Χιτλεροφασισμού και αντίδραση απέναντι στον αγώνα των Συμμάχων. Ισχυρίστηκαν ότι η υπόθεσή τους δεν σχετίζεται με την περίπτωση του διαβόητου Νορβηγού πρωθυπουργού — τον οποίο συνέκριναν με τον αρχαίο Εφιάλτη. Τόνιζαν ότι ο Κουϊσλινγκ διευκόλυνε ενεργά την είσοδο των Γερμανών στη Νορβηγία, ενώ εκείνοι υποστήριζαν πως πολέμησαν υπέρ της Συμμαχικής ιδέας και πως συνθηκολόγησαν μόνο μπροστά σε υπερτέρα δύναμη. Επιπλέον, επικαλέστηκαν διαδικαστικές αποστάσεις, δηλώνοντας ότι ο όρος «Κουϊσλινγκ» διαμορφώθηκε μεταγενέστερα από την ημέρα που έγινε η συνθηκολόγηση στην Ελλάδα.

Όπως μεταξύ των μαρτύρων κατηγορίας ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζαν οι αρχηγοί κομμάτων και πρώην πρωθυπουργοί, κ.κ. Γεώργιος Παπανδρέου και Παναγιώτης Κανελλόπουλος, οι οποίοι κλήθηκαν περισσότερο ως «εμπειρογνώμονες», προκειμένου να συνεισφέρουν τη δική τους πολιτική εκτίμηση για τα γεγονότα της περιόδου. Αντιστοίχως, μεταξύ των πλέον σημαντικών μαρτύρων υπεράσπισης συγκαταλέγονταν επίσης πολιτικοί αρχηγοί και εξέχοντες παράγοντες της δημόσιας ζωής, όπως οι κ.κ. Θεόδωρος Πάγκαλος και Στυλιανός Γονατάς, οι οποίοι χαρακτηρίζονταν ως το «βαρύ πυροβολικό» της υπερασπιστικής γραμμής.

²⁶⁵ *Μεγάλη Ελλάς*. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Επίσημον όργανον της Κεντρικής Επιτροπής της Εθνικής Δημοκρατικής Ενώσεως Ελληνοπαίδων. Φύλλο εφημερίδας.

Οι περισσότεροι μάρτυρες κατηγορίας που είχε ορίσει το δικαστήριο κατέληξαν, στην πράξη, να λειτουργούν ως μάρτυρες υπεράσπισης, καθώς στις καταθέσεις τους δεν απέδιδαν δόλο στις πράξεις των κατηγορουμένων. Ωστόσο, όλοι συμφώνησαν ότι οι τελευταίοι δεν θα έπρεπε να είχαν αποδεχθεί τη συμμετοχή τους σε κυβέρνηση συνεργασίας με τις κατοχικές δυνάμεις και πως τη διακυβέρνηση όφειλαν να αναλάβουν οι ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι, υπό την καθοδήγηση του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού.

Οι κατηγορούμενοι επιχείρησαν να εμφανιστούν ως θύματα, ισχυριζόμενοι ότι λειτούργησαν ως «ασπίδα» για την προστασία του «χειμαζόμενου έθνους» από τις χειρότερες συνέπειες του πολέμου και της Κατοχής. Παράλληλα, δεν παρέλειψαν να προβάλουν τις αντικομμουνιστικές τους περγαμινές. Ο Ράλλης, πρωθυπουργός που συγκρότησε το 1943 τα ένοπλα Τάγματα Ασφαλείας, δεν έχανε ευκαιρία να αναφέρεται σε αυτή την «υπηρεσία». Όπως αναφέρει ο ιστορικός Δ. Κουσουρή:

«Τη στιγμή που ο αστικός Τύπος, μοναρχικός και φιλελεύθερος, παρουσίαζε τους συλληφθέντες αγωνιστές του ΕΑΜ σαν αιμοσταγείς δολοφόνους, στην αίθουσα του Ειδικού Δικαστηρίου το στρατόπεδο των δοσιλόγων περνούσε στην αντεπίθεση. Χαρακτηριστικά, ο πρώην υπουργός και μέλλον πρωθυπουργός Δημήτριος Μάξιμος υποστήριζε ευθαρσώς πως 'ο λαός ανάσαινε όταν έβλεπε τα Τάγματα'».

Η ανθρώπινη αδεξιότητα και η αταξία που χαρακτήριζαν τη ελληνική μεταπολεμική πραγματικότητα, οδήγησε και σε ευτράπελα και παραδοξότητες μετατρέποντάς την διαδικασία πολλές στιγμές σε σκηνή θεατρικού έργου. Οι προχειρότητες, τα λάθη των αρχών και η σύγχυση που επικρατούσε, απουσία οργανωμένου κρατικού μηχανισμού, οδήγησε τις παραμονές της δίκης, σε περιστατικά «σύγχυσης προσώπων». Για παράδειγμα, την προηγούμενη μέρα της δίκης, δημοσιογράφοι επισκέφθηκαν στο κτήριο Ζελιώτη το δωμάτιο όπου κρατούνταν ο τέως υπουργός Εργασίας κ. Αν. Ρουσσόπουλος. Ανοίγοντας όμως την πόρτα, αντί του γνωστού στρατηγού, βρέθηκαν μπροστά σε ένα νεαρό άνδρα (ο οποίος είχε μεταφερθεί κατά λάθος από την Αίγυπτο²⁶⁶), ο οποίος τους είπε χαμογελώντας:

²⁶⁶ *Ασύρματος*. (1945, 21 Φεβρουαρίου). Φύλλο εφημερίδας.

«Ξέρετε, δεν είμαι εγώ ο Ρουσσόπουλος ο κατηγορούμενος. Εγώ λέγομαι Αλέξανδρος Ρουσσόπουλος ενώ ο στρατηγός λέγεται Αναστάσιος. Οι Άγγλοι όμως έκαναν λάθος και αντί να φέρουν τον πραγματικό δωσίλογο, έφεραν εμένα και είμαι και εγώ υπό κράτησιν, ενώ ο κατηγορούμενος τέως Υπουργός, όπως έμαθα βρίσκεται εδώ και περιφέρεται. Το ίδιο λάθος έγινε και με τον Στρατηγό Διαλέτη, αντί του οποίου έφεραν το παιδί από δω».²⁶⁷

Ο κατηγορούμενος Ν. Λούβαρης αποκάλυψε ²⁶⁸ ότι: *«στις φυλακές Αβέρωφ είμεθα 300 κρατούμενοι [...] Το διάστημα μέχρι το Δεκέμβρη που έγινε η επίθεση του ΕΛΑΣ, «[...] το πέρασα ήρεμα στο κελί μου, διαβάζοντας Γκαίτε και γράφοντας μια φιλοσοφική μελέτη, που δεν είχα κατορθώσει να γράψω όταν ήμουν ελεύθερος. Δυστυχώς αυτή η μελέτη καθώς και μια αποκαλυπτική έκθεσις για τα απόκρυφα όλης της περιόδου της κατοχής χάθηκαν μέσα στο σάλο της Εαμικής επιθέσεως κατά των φυλακών Αβέρωφ. Δεν ξέρω αν θα ξαναγράψω τη μελέτη μου [...]*

Μετά από 45 συνεδριάσεις, η δίκη έφτασε στο στάδιο των απολογιών των κατηγορουμένων, με αποτέλεσμα να αναζωπυρωθεί το ενδιαφέρον του ακροατηρίου. Συνοπτικά οι καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας και υπεράσπισης παρουσιάζονται στις επόμενες ενότητες 6.1 αι 6.2 καθώς και οι απολογίες των κατηγορουμένων στην ενότητα 7.1

Μετά από 100 ημέρες ολοκληρώθηκε η διαδικασία και στις 31/5/1945 αναγνώσθηκε από τον Πρόεδρο του δικαστηρίου η Απόφαση, η οποία αποτελούνταν από 67 σελίδες. Η απόφαση αυτή συνιστά πραγματικά μνημειώδες κείμενο ως προς την καταγραφή των λεπτομερειών του εθνικού δράματος της περιόδου 1940-1941, αποτελώντας για τον ιστορικό του μέλλοντος πολύτιμη πηγή τόσο από νομική όσο και από αμιγώς ιστορική άποψη.

Ειδικότερα, η απόφαση του Δικαστηρίου ήταν χωρισμένη σε 3 κεφάλαια ενοχής για όλους τους κατηγορουμένους, αδιακρίτως εξουσίας την οποίαν άσκησαν. Το ένα ήταν για τη συνεργασία (διευκόλυνση) με τον εχθρό ο δεύτερο αφορούσε την πρόκληση εμφυλίου πολέμου και το τρίτο την προπαγάνδα υπέρ του εχθρού.

²⁶⁷ *Ακρόπολις*. (1945, 20 Φεβρουαρίου). Φύλλο εφημερίδας.

²⁶⁸ Εφημερίδα *Ελευθερία*. (1945, 20 Φεβρουαρίου). (Αθήνα, Διευθυντής: Αθ. Οικ. Κοκοράβας.)

Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης, το δικαστήριο αναγνώρισε ότι κανένας από τους κατηγορουμένους δεν προέβη στις αποδιδόμενες ενέργειες με πρόθεση προδοσίας της Πατρίδας. Επίσης, το δικαστήριο αν και αποδέχθηκε ότι ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου προχώρησε στη σύναψη της ανακωχής σε ανοικτό χώρο και παρέδωσε υλικό στον εχθρό, χωρίς να πράξει το επιβαλλόμενο από το στρατιωτικό καθήκον και την τιμή του, καθώς παρέκαμψε τις διαταγές του Βασιλέως και του αρχιστρατήγου, αναγνώρισε την έως τότε λαμπρή πολεμική του δράση.

Σχετικά με την κατηγορία της συνεργασίας με τον εχθρό μέσω παροχής διευκολύνσεων προς αυτόν, το δικαστήριο δεν αποδέχθηκε τη λεγόμενη **συλλογική ευθύνη**, όπως την είχε ορίσει η Συντακτική Πράξη βάσει της οποίας διεξήχθη η διαδικασία. Με άλλα λόγια, εάν γινόταν αποδεκτή η αρχή της συλλογικής ευθύνης, τότε όλοι οι κατηγορούμενοι, ανεξαρτήτως του τρόπου άσκησης της εξουσίας τους, θα έπρεπε να κριθούν ένοχοι ως αλληλέγγυοι για τις πράξεις όλων των συναδέλφων τους. Το δικαστήριο, ωστόσο, προτίμησε να προσδιορίσει τις ευθύνες ανάλογα με τη δράση κάθε προσώπου ξεχωριστά. Επιπλέον, διευκρίνισε σε μεγάλο βαθμό τις διευκολυντικές προς τον εχθρό ενέργειες, αναφέροντας ως σημαντικότερες, εκτός των άλλων, την καταβάρθρωση της δραχμής και την εκχώρηση άλλου ελληνικού πλούτου από τον οποίο οι Ιταλογερμανοί ωφελήθηκαν ποσών αξίας 9.948.000 λιρών, την παραχώρηση των νικελίνων κερμάτων, τον διορισμό του Τσιρονίκου — θεωρούμενου ως τυφλού οργάνου των Γερμανών — τη δέσμευση των καπνών, την παραχώρηση των συκών και την απόπειρα πολιτικής επιστράτευσης κ.ά. Για τα ζητήματα αυτά κήρυξε ενόχους ορισμένους εκ των κατηγορουμένων (Γ. Τσολάκογλου, Ι. Ράλλη, Κ. Λογοθετόπουλο κ.ά.), ενώ αθώωσε τους Γρηγοράκη, Εμμ. Λουλακάκη, Κανακουσάκη, Ραγκαβή, Ρουσσόπουλο και Μπακογιάννη, οι οποίοι απαλλάχθηκαν και από όλες τις λοιπές κατηγορίες και αποφυλακίστηκαν το απόγευμα της ίδιας ημέρας. Για ορισμένους από τους καταδικασθέντες για διευκόλυνση του εχθρού, το δικαστήριο αναγνώρισε ελαφρυντικά «λόγω συγχύσεως», γι' αυτό και οι επιβληθείσες ποινές ήταν ηπιότερες. Ειδικότερα, όσον αφορά την απόπειρα πολιτικής επιστράτευσης, κρίθηκε πλήρως ένοχος ο Σωτ. Γκοτζαμάνης ενώ ο Γ. Τσολάκογλου αναγνωρίστηκε μερικώς υπεύθυνος. Σε κάθε περίπτωση όμως επισημάνθηκε ότι η προσπάθεια επιστράτευσης ματαιώθηκε λόγω της λαϊκής εξέγερσης που σημειώθηκε.

Αξιοσημείωτο είναι ότι το δικαστήριο δεν δέχθηκε ότι η συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας αποσκοπούσε στη διέγερση εμφυλίου πολέμου (κατηγορία που αφορούσε κυρίως τους Ι. Ράλλη και Α. Ταβουλάρη) . Από την αποδεικτική διαδικασία, κατά την κρίση του, προέκυψε πως η ίδρυση των Ταγμάτων Ασφαλείας δεν αποσκοπούσε ούτε στην πρακτική άσκηση βίας εναντίον Ελλήνων λόγω δράσης τους κατά των Γερμανών ή Ιταλών, ούτε στην πρόκληση εμφυλίου πολέμου, αλλά, σύμφωνα με τη βούληση της κυβέρνησης που τα συγκρότησε, στην αποκατάσταση της δημόσιας τάξης στην υπαίθρο και τις πόλεις, οι οποίες είχαν διαταραχθεί επικίνδυνα από το καλοκαίρι του 1942 λόγω της δράσης κακοποιών στοιχείων. Ωστόσο, ανέφερε ότι επεδίωξε να επωφεληθεί από τη δράση τους ο κατακτητής Επιπλέον, η απόφαση αναφέρει ότι, επειδή δεν ασκήθηκαν ποινικές διώξεις από θύματα ή συγγενείς των θυμάτων των Ταγμάτων Ασφαλείας, το δικαστήριο δεν δύναται να καθορίσει συγκεκριμένες ευθύνες επί του θέματος αυτού.

Το δικαστήριο αναγνώρισε ακόμη ότι αυτά τα στοιχεία οδηγήθηκαν σε καταλύσεις αρχών, φόνους οργάνων τάξης και πολιτών, εμπρησμούς δημόσιων καταστημάτων και άλλων, αποτελέσματα μιας εκρηκτικής κατάστασης που ανάγκασε πολλούς κατοίκους της υπαίθρου να μετακινηθούν στα αστικά κέντρα για λόγους ασφαλείας.

Επιπλέον, αναγνωρίστηκε ότι τα Σώματα Ασφαλείας εξοπλίστηκαν από τους Γερμανούς για δικούς τους σκοπούς, δηλαδή προς ενίσχυση της ασφάλειάς τους στην Ελλάδα μέσω της υποδαύλισης εντάσεων μεταξύ των Ελλήνων, ωστόσο τέτοια πρόθεση δεν υφίστατο στη βούληση της συγκροτήσας τα Τάγματα Κυβερνήσεως, η οποία αθέλητα εξυπηρέτησε έτσι τις εχθρικές επιδιώξεις. Για τον λόγο αυτό το δικαστήριο κήρυξε αθώους για την εν λόγω πράξη τους κατηγορουμένους υπουργούς.

Αναφορικά με την τρίτη κατηγορία της προπαγάνδας, αναφέροντας διαγγέλματα, λόγους και άρθρα των κατηγορουμένων, το δικαστήριο θεώρησε ότι οι τελευταίοι υπέστησαν διαστροφή της εσωτερικής τους κοσμοθεώρησης λόγω των πρόσκαιρων νικών του Άξονα, σε αντίθεση με το πανελλήνιο λαϊκό αίσθημα. Για την εν λόγω κατηγορία, το δικαστήριο κήρυξε ενόχους τους περισσότερους από τους δικάσιμους.

Ακολούθως, ο Επίτροπος κ. Παπαδάκης υπογράμμισε την ιστορική σημασία της απόφασης και με βαθιά ψυχική οδύνη πρότεινε την εσχάτη των ποινών για τους τρεις πρωθυπουργούς (Γ. Τσολάκογλου, Κ. Λογοθετόπουλο και Ι. Ράλλη,) καθώς και για

τους Σωτ. Γκοτζαμάνη και Ε. Τσιρονίκο. Για τους υπόλοιπους κατηγορούμενους πρότεινε επιβολή μικρότερων ποινών, ζητώντας παράλληλα το δικαστήριο να συμπεριληφθεί στην απόφαση η σύσταση του δικαστηρίου όπως η εκτέλεση της ποινής αναβληθεί έως ότου αποφανθεί σχετικά η λαϊκή αντιπροσωπεία που θα προκύψει από τις επερχόμενες εκλογές.

Έπειτα, ο Πρόεδρος κ. Καλέλης κάλεσε τους συνηγόρους να τοποθετηθούν σχετικά με τον καθορισμό των ποινών· αυτοί αρνήθηκαν, ενώ ένας εκ των νεότερων συνηγώρων που επιχείρησε να μιλήσει παρεμποδίστηκε από τους συναδέλφους του.

Συνοπτικά με βάση την απόφαση καταδικάστηκαν

- εις θάνατον ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου και οι κ.κ. Ε. Τσιρονίκος και Σωτ. Γκοτζαμάνης
- σε ισόβια δεσμά οι κ.κ. Κ. Λογοθετόπουλος, Ι. Ράλλης, Καραμάνος, Ταβουλάρης και Πασσαδάκης
- σε πρόσκαιρα δεσμά οι κ.κ. Πλ. Χατζημιχάλης και Παν. Δεμέστιχας,
- σε 11ετή πρόσκαιρα δεσμά οι Λιβιεράτος, Μουτούσης και Νικόλαος Μάρκου
- σε 6 ετών φυλάκιση ο κ. Πολύζος
- σε 5 ½ έτη φυλάκισιν οι κ.κ. Πουρναρας, Ν. Λούβαρης, Α. Γέροντας και Β. Καραπάνος.
- σε 5 έτη φυλάκισιν οι κ.κ. Χ. Κατσιμήτρος και Ιάσων Παπαδόπουλος

Απαλλάχθηκαν πάσης κατηγορίας οι στρατηγοί Αν. Ρουσσόπουλος και Ν. Ραγκαβής, ο συντ/χης Δ. Μπακογιάννης και οι κ.κ. Εμμ. Λουλακάκης, Ιωαν. Γρηγοράκης, Τσιριγώτης και Εμμ. Κανακουσάκης.

Μεταξύ των καταδικασθέντων συγκαταλέγονταν: οκτώ αξιωματικοί (έξι του Στρατού Ξηράς, ένας του Βασιλικού Ναυτικού και ένας του Σώματος Εφοδιασμού και Μεταφορών), τρεις δικηγόροι, δύο ιατροί, ένας δικαστικός λειτουργός, ένας οικονομολόγος, ένας πολιτικός επιστήμων, ένας επιχειρηματίας, ένας γεωπόνος, ένας καθηγητής και ένας αξιωματικός του εμπορικού ναυτικού.

Σε όλους όσους καταδικάστηκαν επιβλήθηκε στέρηση των άρθρων 21, 23 και 24 του Κ.Π.Ν.²⁶⁹, καθώς και των πολιτικών τους δικαιωμάτων και η καταβολή των εξόδων και των τελών της δίκης και διά προσωπικής των κρατήσεως.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι οι περισσότεροι κατηγορούμενοι αντιμετώπισαν επιεική μεταχείριση, ενώ ακόμη και όσοι καταδικάστηκαν σε θανατική ποινή ή ισόβια κάθειρξη, έτυχαν σύντομα αμνηστίας. Η ατιμωρησία των συνεργατών των δυνάμεων Κατοχής αποδίδεται στη στενή διασύνδεσή τους με τον ευρύτερο αστικό κόσμο και στη σύμπραξή τους κατά του ΚΚΕ και του ένοπλου λαϊκού κινήματος. Στην περίπτωση αυτή, η Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαίρεση: η ατιμωρησία των δοσιλόγων και η επανένταξή τους στον αντικομμουνιστικό αγώνα μετά τον πόλεμο αποτέλεσαν διεθνές φαινόμενο ²⁷⁰

Η απόφαση χαρακτηρίστηκε «σκανδαλώδης». Οι αντιδράσεις των κομμάτων οφείλονταν κυρίως στο γεγονός πως διαφαινόταν ότι δεν επρόκειτο να εκτελεστεί καμιά θανατική καταδίκη. Από την άλλη μεριά όμως, η απόφαση κατάφερνε να τηρήσει τα προσχήματα τόσο απέναντι στη «μετριοπαθέστερη» μερίδα της κοινής γνώμης όσο και απέναντι τους Συμμάχους. Ο τότε υπουργός Δικαιοσύνης Σ. Σουλιώτης σε ερώτηση δημοσιογράφων τόνισε ότι ως Έλληνα εύρισκε τη δικαστική απόφαση επιεική.

Την επόμενη μέρα από την έκδοση της δικαστικής απόφασης, στο κύριο άρθρο της εφημερίδας ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (φύλλο της 1ης Ιουνίου 1945), αναφέρονται τα εξής

« Εντός εκατόν ακριβώς ημερών η ελληνική δικαιοσύνη απέδειξε ότι δεν έχει καμμία επαφή με το λαϊκόν αίσθημα επί του προβλήματος της τιμωρίας των δοσιλόγων κυβερνητών της Κατοχής .Η απόφασίς της θ' αποτελή εσαεί την ευγλωττοτέραν προτροπήν προς την εθνικήν προδοσίαν. Είθε ποτέ άλλοτε να

²⁶⁹ Το άρθρο 21 προέβλεπε ότι η επιβολή ορισμένων ποινών είχε ως συνέπεια τη στέρηση συγκεκριμένων πολιτικών, αστικών ή επαγγελματικών δικαιωμάτων. Το άρθρο 23 συνήθως αφορούσε στέρησης αναφορικά με ανυπότακτους ή στρατιωτικά εγκλήματα. Το άρθρο 24 περιέγραφε αναλυτικότερα τα είδη στέρησης, εξειδικεύοντας τα δικαιώματα που μπορεί να στερηθεί ο καταδικασθείς (π.χ. δικαίωμα κατοχής αδειών οδήγησης ή οπλοφορίας, απόκτηση περιουσιακών ωφελημάτων από το κράτος, άσκηση εκλογικών δικαιωμάτων, βλ. Αναγκαστικός νόμος 539/1945: Περί αποκαταστάσεως προσώπων κατηγορηθέντων επί δοσιλογισμού κ.λπ. βλ. *Φύλλον Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*, Α', 229/6.9.1945.

²⁷⁰ βλ. Κουσουρή, Δ. (2019, 28 Οκτωβρίου). Το 85% των υποθέσεων δοσιλογισμού αρχαιοθετήθηκαν. TVXS. <https://tvxs.gr/news/ellada/polloi-dosilogoι-proseferan-ypiresies-sto-neo-kathestos-kai-toys-symmaxoys-gia-tin-katap/>

μη δουλωθή αυτή η χώρα. Αν όμως μέσα εις των αιώνων τον ρουν δοκιμάση και άλλοτε το πικρόν ποτήριον της δουλείας, τότε όλοι οι Έλληνες θα είναι προδόται. Ο λαός, ο οποίος βλέπει πολύ απλά τα πράγματα, ανέμενεν ότι έκαστος εκ των κατηγορουμένων θα κατεδικάζετο 20.000 φορές εις θάνατον [...] Και το δικαστήριον ένα μόνον εξ αυτών – και δύο ερήμην – ευρήκε να καταδικάση με την ποινήν που εξέτισαν αναιτίως 500.000 αθώων»

Όπως αναφέρει ο Δ. Κουσουρής ²⁷¹, η ιδιαίτερη όμως πολιτική σημασία αυτής της επιλογής, το να αποφευχθεί η εκτέλεση κάποιου πολιτικού και στρατιωτικού ηγέτη ήταν πως «έκλεινε συμβολικά τον μακρύ κύκλο της σύγκρουσης ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες αστικές μερίδες, που είχε ανοίξει με τον Εθνικό Διχασμό τρεις δεκαετίες νωρίτερα. Η δικαιοσύνη σφράγιζε με αυτό τον τρόπο έναν «ιστορικό συμβιβασμό», ο οποίος στην πράξη είχε αρχίσει να συντελείται ήδη από το 1943, όταν βενιζελικοί και βασιλόφρονες συνασπίστηκαν για πρώτη φορά απέναντι στον κίνδυνο της εαμικής επανάστασης».

Ταυτόχρονα είχαν αρχίσει να εκδικάζονται άλλες υποθέσεις δωσιλογισμού από τις αρχές Μάρτη στην Αθήνα και από τα μέσα Απρίλη στη Θεσσαλονίκη. «Η πρώτη σειρά δικών αφορούσε ως επί το πλείστον βασανιστές των SS, καταδότες και κατασκόπους. Σύμφωνα με τον πρόεδρο της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Κ. Κόλλια, στον οποίο ανατέθηκε η πρώτη ταξινόμηση των υποθέσεων — μολονότι ήταν και ο ίδιος υπόδικος για δωσιλογισμό, αυτές ήταν οι «καθαρώς εγκληματικές περιπτώσεις» που έπρεπε να προταχθούν. Αν και μέχρι το πέρας της δίκης των κυβερνήσεων το ΕΔΔ Αθηνών διάνυσε την πιο αυστηρή περίοδο της δραστηριότητάς του, τα αποτελέσματα απείχαν πολύ από το να είναι θεαματικά». «Σε μια προσπάθεια να αντισταθμιστούν οι εντυπώσεις από τη μεγάλη δίκη, δικάστηκαν 89 άτομα, εκ των οποίων μόνον 20 κρίθηκαν αθώοι, 48 δικάστηκαν σε διάφορες ποινές φυλάκισης, 3 σε ισόβια δεσμά και 5 σε θάνατο, ενώ δύο από αυτές τις καταδίκες εκτελέστηκαν άμεσα».

Μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου, η κυβέρνηση του Σοφοκλή Βενιζέλου επιδίωξε να εδραιώσει κλίμα συμφιλίωσης μέσω του αναγκαστικού νόμου 1504/1950 (ΦΕΚ Α' 225/9.10.1950), ο οποίος κυρώθηκε στη συνέχεια με τον νόμο 1829/1951 (ΦΕΚ Α'

²⁷¹ Κουσουρής, Δ. (2009). Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944–1949). Στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση 1945–1952 (τ. Δ1, σσ. 105–130). Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 116

151/28.5.1951). Σύμφωνα με το άρθρο 4 του τελευταίου νόμου, «Καταδικαστικές αποφάσεις, εφόσον επιβάλλεται ποινή επανορθωτική, παραγράφονται μετά από δύο έτη, ενώ όλες οι άλλες παραγράφονται μετά από πέντε έτη από την τελεσιδικία. Όλες δε οι συνέπειες των ανωτέρω αποφάσεων και των εγκλημάτων που περιλαμβάνονται σε αυτές καταργούνται και αίρονται από την επιβολή τους». Βάσει της ρύθμισης αυτής, δεν εκδόθηκε γενική παραγραφή όλων των καταδικαστικών αποφάσεων που είχαν επιβληθεί μετά το τέλος του πολέμου, αλλά παραγράφηκαν ειδικά οι αποφάσεις που αφορούσαν κατοχικούς υπουργούς και όσους κατείχαν δημόσια, στρατιωτική, διοικητική ή άλλη θέση και ενήργησαν συνειδητά ως όργανα του εχθρού ή συνέβαλαν στο έργο του.

6.1 ΟΙ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί δεδομένης της απαγόρευσης παράστασης πολιτικής αγωγής, η λίστα των μαρτύρων κατηγορίας καταρτίστηκε από την κατηγορούσα αρχή δηλαδή από τον ειδικό επίτροπο και τον υπουργό Δικαιοσύνης της κυβέρνησης Πλαστήρα. Ανήλθαν σε 29 και ήταν κυρίως πολιτικά πρόσωπα που εκπροσωπούσαν τον παλαιό πολιτικό κόσμο ή τις κυβερνήσεις του Καΐρου (τις δυνάμεις του «εθνικού και συμμαχικού αγώνος) που συχνά μοιράζονταν τον αντικομμουνισμό των κατηγορουμένων. Αρκετοί ανάμεσα στους υπολοίπους ήταν κυρίως ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι (διευθυντές υπουργείων, οργανισμών κλπ.), ενώ η παρουσία μαρτύρων εκ μέρους του ΕΑΜ ήταν ανύπαρκτη.

Αντίθετα ο κάθε κατηγορούμενος είχε τη δυνατότητα να καλέσει έως 35 μάρτυρες υπεράσπισης. μάρτυρες υπεράσπισης υπολογίζονταν αρχικά σε περίπου 500 και τελικά λόγω τροποποίησης της ΣΠ κατέθεσαν 90) Οι μάρτυρες κατηγορίας καλούνταν κάθε ένας ειδικώς και σε περίπτωση αρνήσεώς τους, το δικαστήριο μπορούσε να διατάξει την βίαιη προσαγωγή τους.

Οι καταθέσεις τους ξεκίνησαν μετά την ολοκλήρωση των αρχικών ενστάσεων στις 27/2/1945 (6^η συνεδρίαση) και ολοκληρώθηκαν ένα μήνα μετά, στις 26/3/1945 (22^η συνεδρίαση). Εξετάζοντας συνολικά τις δημοσιευθείσες καταθέσεις τους, εύκολα συμπεραίνουμε ότι σχεδόν όλοι οι μάρτυρες κατηγορίας προέβαλαν την άποψη ότι δεν

έπρεπε οι κατηγορούμενοι να δεχθούν τη συμμετοχή τους σε κυβέρνηση συνεργασίας με τις κατοχικές δυνάμεις και τη θέση τους να είχαν πάρει οι ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι με επικεφαλής τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό. Πολλοί από αυτούς υπερασπίστηκαν ανοιχτά τη συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Η εξέτασή τους ξεκίνησε την 6^η ημέρα της δίκης (Τρίτη 27/2/1945), ανεγνώσθησαν τα ονόματα τους οι οποίοι έφθαναν τους 58 και σε αυτούς περιλαμβάνονταν σχεδόν όλοι οι πολιτικοί ηγέτες, πολλοί στρατιωτικοί και πολιτευόμενοι, τέσσερις καθηγητές και τρεις γυμνασιάρχες

Από τους μάρτυρες που κλητεύθηκαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζαν οι αρχηγοί πολιτικών κομμάτων, όπως οι κ.κ. Γεώργιος Παπανδρέου και ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Θεμιστοκλής Σοφούλης, Αλ. Μυλωνάς αλλά και εκπρόσωποι του πολιτικού και στρατιωτικού κατεστημένου όπως οι κ.κ. Θεμιστοκλής Τσάτσος, Θ. Πάγκαλος, Στυλιανός Γονατάς, στρατηγός Γυαλίστρας, καθηγητές Πανεπιστημίου όπως οι Τ. Τριανταφυλλόπουλος και Γ. Μπαλής και δημοσιογράφοι. Ωστόσο, κατά γενική εκτίμηση, δεν κατέθεσαν πρωτίστως ως μάρτυρες κατηγορίας, αλλά μάλλον υπό την ιδιότητα των εμπειρογνομόνων, προσφέροντας την πολιτική τους αποτίμηση των γεγονότων

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι από τη δίκη απουσίαζαν οι βασικοί μάρτυρες που είχαν άμεση γνώση των συνθηκών σύναψης της ανακωχής, δηλαδή ο αρχιστράτηγος Αλ. Παπάγος και οι αντιστράτηγοι Ιωάννης Πιτσίκας, Κωνσταντίνος Μπακόπουλος, Δέδες και Κοσμάς.²⁷² Η κατάθεσή τους θα ήταν απαραίτητη για να διαμορφώσει το δικαστήριο τεκμηριωμένη άποψη, καθώς το δικαστήριο στερούνταν των απαραίτητων στρατιωτικών γνώσεων για να αποτιμήσει πλήρως τα γεγονότα. Με τον τρόπο αυτό υπονομεύονταν η πληρότητα της αποδεδεικτικής διαδικασίας και ήταν ελλιπής η αποτίμηση της στρατιωτικής και πολιτικής πραγματικότητας της περιόδου.

Με τη σειρά που κατέθεσαν παρουσιάζονται τα κύρια σημεία των καταθέσεών τους έτσι όπως παρουσιάστηκαν στον ημερήσιο Τύπο της εποχής.

²⁷² Την 25η Ιουλίου 1943, όταν οι Γερμανοί συνέλαβαν τους πέντε Έλληνες ανώτατους αξιωματικούς οι οποίοι κρατήθηκαν ομηροί σε γερμανικά στρατόπεδα και φυλακές μέχρι τη λήξη του πολέμου. βλ. Μπακόπουλος, Κ. Θ. (1948). *Η ομηρία των πέντε αντιστρατήγων: Η ζωή των – στρατόπεδα συγκεντρώσεως*. Αθήνα, Ελλάδα.

6.1.1 Θεμιστοκλής Τσάτσος

Συνταγματολόγος, καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (1930), βουλευτής με το Κόμμα των Φιλελευθέρων στις εκλογές του 1936, Υπουργός Δικαιοσύνης στην Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου (8.6.1944 - 18.10.1944). Ήταν γιός του Δημητρίου Τσάτσου, πολιτικού και δικηγόρου και μεγαλύτερος αδελφός του ήταν ο μετέπειτα πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Τσάτσος,

Ο Θεμ. Τσάτσος ξεκίνησε την επί 5ωρο κατάθεσή τους στις 27/2/1945 η οποία και ολοκληρώθηκε την επόμενη μέρα. Τα κυριότερα σημεία της ήταν:

- Ανέφερε ότι δεν γνωρίζει τις συνθήκες υπό τις οποίες ο Γ. Τσολάκογλου ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας, η οποία ωστόσο διαβεβαίωσε ότι χρειάζοταν οπωσδήποτε τη συγκατάθεση των αρχών κατοχής. Θα μπορούσε να υπάρξει υπηρεσιακή κυβέρνηση καθώς η κυβέρνηση Τσουδερού, αναχωρώντας για το Κάιρο είχε επιτρέψει στους Γενικούς Γραμματείς των υπουργείων να ασκούν καθήκοντα Υπουργού.
- Υπογράμμισε ότι η μη αιχμαλωσία περίπου 300.000 στρατιωτών αποτέλεσε ενέργεια ωφέλιμη για τη χώρα και ότι η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου ενέργησε κατά τρόπο «ωφέλιμον».
- Όσον αφορά την αποστολή Ελλήνων εργατών στη Γερμανία, δήλωσε ότι δεν γνωρίζει αν αυτή έγινε με υποχρεωτικό τρόπο και με απόφαση της τότε κυβέρνησης ή του Υπουργού Εργασίας, κ. Λιβιεράτου. Ωστόσο ο Επίτροπος του υπενθύμισε ότι η απελευθέρωση των αιχμαλώτων έγινε σύμφωνα με την θέληση των κατακτητών και όχι του Γ. Τσολάκογλου.
- Αναφορικά με το θέμα της συνθηκολόγησης έχει ακριβώς την αντίθετη γνώμη, ότι ο Γ. Τσολάκογλου έβλαψε τη χώρα. Ανέφερε ότι εξ' όσων είχε ακούσει, πάνω από 30.000 Έλληνες εργάτες πήγαν στη Γερμανία κατά τη διάρκεια της Κατοχής.
- Τόνισε ότι οι πρώτες μονάδες αντίστασης στην ύπαιθρο συστάθηκαν σε μερικά χωριά από τη Χωροφυλακή κατ' εντολή της κυβερνήσεως (!!!), οι οποίες όταν διατάχθηκαν να συλλάβουν πατριώτες, αρνήθηκαν.
- Κλείνοντας την κατάθεσή του ανέφερε ότι τα Τάγματα Ασφαλείας ωφέλησαν το Εαμικό κίνημα «καθώς η κοινή γνώμη εστράφη υπέρ αυτών».

6.1.2 Αγησίλαος Ταμπακόπουλος (1892-1958)

Διακεκριμένος νομικός και διδάκτορας του Πανεπιστημίου του Γκέτινγκεν στη Γερμανία, με βαθιές οικογενειακές ρίζες στη στρατιωτική και πολιτική ιστορία της Βυτίνας Αρκαδίας. Πατέρας του υπήρξε ο Πέτρος Ταμπακόπουλος, Γενικός Γραμματέας του Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξανδρείας (1901–1912), από μια προυχοντική και εύπορη οικογένεια της Πελοποννήσου. Διετέλεσε Υπουργός Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση Μεταξά από τον Απρίλιο του 1938 και επί θητείας του δημοσιεύτηκαν ο Αστικός Κώδικας - τον οποίο επιμελήθηκε μαζί με τον Γεώργιο Μπαλή - και ο Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας. Μετά την αυτοκτονία του πρωθυπουργού Αλ. Κοριζή τον Απρίλιο 1941 ανέλαβε προσωρινά πρωθυπουργός για 3 ημέρες. Σημαντική ήταν η συμβολή του στη νομική επιστήμη στην Ελλάδα: Ίδρυσε το Ελληνικό Ινστιτούτο Διεθνούς και Αλλοδαπού Δικαίου, τα Παιδικά Δικαστήρια και το Ταμείο Συντάξεων Συμβολαιογράφων, ενώ διετέλεσε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου Αθηνών, ταμίας της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, αντιπρόεδρος της Ολυμπιακής Επιτροπής και του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Μεταπολεμικά πρωταγωνίστησε στην προώθηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης και στην ίδρυση ευρωπαϊκού δικαστηρίου για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Υπήρξε ιδρυτής και γενικός γραμματέας του Ελληνικού Συνδέσμου για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία και εκπρόσωπος της Ελλάδας στην πρώτη Σύνοδο του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1949 στο Στρασβούργο. Σήμερα, η Ακαδημία Αθηνών τιμά τη μνήμη του με ετήσια υποτροφία για τη Νομική

Ο κ. Α. Ταμπακόπουλος ξεκίνησε την κατάθεσή του στις 28/2/1945, η οποία ολοκληρώθηκε την επόμενη μέρα. Τα κυριότερα σημεία της ήταν:

- επισήμανε ότι η ανακωχή του Απριλίου 1941 συνήφθη χωρίς την έγκριση του Βασιλιά και της κυβέρνησης, παρά τις ρητές οδηγίες τους για συνέχιση των πολεμικών επιχειρήσεων. Επιβεβαίωσε την ενεργή ανάμειξη του Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδων, ο οποίος πίεσε ακμαίους στρατιωτικούς και πρωταγωνίστησε στις διαδικασίες της ανακωχής, όπως προκύπτει από συναποφάσεις και επαφές για πιθανό σχηματισμό κυβέρνησης· ωστόσο, τελικά παραγκωνίστηκε από τον Γ. Τσολάκογλου, που ανέλαβε μόνος την τελική επαφή και τις διαπραγματεύσεις με τους Γερμανούς. Ο μάρτυρας τόνισε επίσης ότι ήδη η κυβέρνηση Αλεξ. Κοριζή παρακολουθούσε στενά τις εξελίξεις και προχώρησε σε απομάκρυνση αξιωματικών οι οποίοι διατύπωναν αμφιβολίες σχετικά με την αποτελεσματικότητα του πολέμου
- Ο Γ. Τσολάκογλου ανέλαβε την πρωθυπουργία σε συνεννόηση με τους Γερμανούς και αποχώρησε επικαλούμενος λόγους υγείας, σύμφωνα με το σχετικό διάγγελμα

του. Ο Ι. Ράλλης ανέλαβε καθήκοντα με στόχο να αποτρέψει την ακυβερνησία μετά την παραίτηση του Κ. Λογοθετόπουλου.

- Χαρακτήρισε τις πράξεις των κυβερνήσεων Κατοχής ως παραβίαση του νόμου, αναγνωρίζοντας ότι πολλές από τις ενέργειές τους έπληξαν σοβαρά το εθνικό συμφέρον, αν και απέφυγε να προσδώσει σαφή προδοτική πρόθεση στους αξιωματούχους τους. Ειδικότερα, επισήμανε ως σοβαρές παραβάσεις του νόμου και των διεθνών συμβάσεων μέτρα όπως η υποχρεωτική μεταφορά εργατών στη Γερμανία, η στέρηση βασικών αγαθών, η απαγόρευση υποστήριξης προς τους Βρετανούς αιχμαλώτους και η αδράνεια κατά των σφαγών αμάχων, όπως των Καλαβρύτων.
- Υποστήριξε ότι οι κατοχικές κυβερνήσεις θεώρησαν τον πόλεμο αδικαιολόγητο, διευκόλυναν τον εχθρό, είχαν πολιτικό πρωταγωνιστικό ρόλο και συνέβαλαν καθοριστικά στη μεταστροφή της ελληνικής πολιτικής υπέρ του Άξονα, προκαλώντας μεγάλες απώλειες στη χώρα μέσω νομοθετικών πράξεων, καταναγκαστικής εργασίας και υποστήριξης προς τον κατακτητή. Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στους γερμανόφιλους αξιωματούχους Ε. Τσιρονίκο και Σ. Γκοτζαμάνη.
- Αναφέρθηκε στην πείνα και τις διαμαρτυρίες του λαού απέναντι στις κυβερνήσεις για την παράδοση περιοχών στη Βουλγαρία και τις παραβιάσεις των διεθνών συνθηκών.

Αξιοσημείωτη ήταν η ένταση που προέκυψε όταν ο Α.Ταμπακόπουλος, χαρακτήρισε τον Ι. Ράλλη υπουργό δικτατορικής κυβέρνησης. Ο Ράλλης ανταπαντώντας κατηγορήθηκε για εξύβριση μάρτυρα, ωστόσο απαλλάχθηκε από αυτή την κατηγορία.

Αξιοσημείωτο είναι ότι, κατέθεσε ότι σύμφωνα με τη νομική του γνώση και τις κείμενες διατάξεις ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου έπρεπε να δικάστεί για τις πράξεις του από στρατοδικείο (αυτό δηλαδή που ζητούσε η υπεράσπιση του κατηγορουμένου!!!). Στη διάρκεια της καταθέσεως του είχε φραστικό υβριστικό επεισόδιο με τον Γ. Τσολάκογλου. Πρώτος ο Ιωάννης Ράλλης είπε για τον Ταμπακόπουλο: «-Τολμά να μιλά ένα πρώην μέλος της 4ης Αυγούστου, ενός επαίσχυντου και δικτατορικού καθεστώτος του οποίου το όνομα θα γραφή εις την ιστορίαν με μεγάλα μαύρα γράμματα!». «-*Ημείς υπήρξαμεν κυβέρνησις Ελλήνων και*

όχι Γερμανών. Εμάς δεν μας εκτύπα κανείς το κουδούνι», ανταπέδωσε ο Ταμπακόπουλος .

Επίσης θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αμφισβήτησε τη γνησιότητα του γερμανικού εγγράφου προς το Φρουραρχείο, το οποίο κατέθεσε στην απολογία του ο κ. Λιβιεράτος. Μάλιστα, βεβαίωσε το δικαστήριο ότι εξήτησε από την γερμανική πρεσβεία την άρση της επίταξης της οικείας του, αλλά όπως ισχυρήθηκε αυτό δεν αποτελεί στοιχείο ότι συνεργάστηκε με τους Γερμανούς.²⁷³

6.1.3 Σέργιος Γυαλίστρας (1888-1964)

Απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων, μετεκπαιδεύτηκε στη Γαλλία σε προηγμένες στρατιωτικές τεχνικές και τακτικές, γεγονός που τον προετοίμασε για την ανώτερη στρατιωτική ηγεσία . Πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους, στη Μικρασιατική Εκστρατεία και στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο Έγραψε συνολικά 10 βιβλία για στρατιωτικά θέματα, από τα οποία τα δύο βραβεύτηκαν από την Ακαδημία Αθηνών.

Ο αντιστράτηγος Σ. Γυαλίστρας κατέθεσε ως ουσιώδης μάρτυρας αναφορικά με τις συνθήκες κατάρρευσης του αλβανικού μετώπου και τη σύναψη της ανακωχής με τους Γερμανούς, δεδομένου ότι άλλοι σημαντικοί μάρτυρες όπως οι αντιστρατηγói Αλ. Παπάγος, Κων. Μπακόπουλος, Δέδες, Δημ. Παπαδόπουλος και Ιωάννης Πιτσίκας δεν εκλήθησαν να καταθέσουν²⁷⁴. Κατέδειξε τρία διαδοχικά «ολισθήματα» του Γ. Τσολάκογλου: την παράνομη υπογραφή της ανακωχής κατά παράβαση του στρατιωτικού νόμου, την ανάληψη της κυβέρνησης και τη διαγραφή εξωτερικής πολιτικής ασύμβατης με τους εθνικούς σκοπούς της χώρας.

Περιέγραψε την κρίσιμη αποστολή του στα Ιωάννινα στις 20 Απριλίου 1941, ανήμερα του Πάσχα, έπειτα από εντολή του Βασιλέα να διερευνήσει την κατάσταση λόγω αντικρουόμενων πληροφοριών μεταξύ ελληνικού και βρετανικού στρατηγείου. Εκεί συνάντησε μόνο τον στρατηγό Πιτσικά, καθώς οι υπόλοιποι διοικητές σωμάτων και μεραρχιών απουσίαζαν. Ο αντιστράτηγος Ι. Πιτσίκας του ανήγγειλε την καθοριστική φράση: «Έφτασες πολύ αργά», εξηγώντας ότι ο Γ. Τσολάκογλου είχε ήδη αναλάβει

²⁷³ Η Καθημερινή. (1945, 26 Απριλίου) Αθήνα

²⁷⁴ Οι πέντε αντιστράτηγοι όμηροι σε γερμανικό στρατόπεδο συγκέντρωσης επέστρεψαν στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωσή τους από αμερικανικά στα μέσα Μαΐου 1945. βλ. Μπακόπουλος, Κ. Θ. (1948). Η ομηρία των πέντε αντιστρατήγων: Η ζωή των – στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Αθήνα, Ελλάδα.

πρωτοβουλία συνάψεως ανακωχής. Τέλος, υπογράμμισε ότι όταν υπεγράφη η ανακωχή, ο ελληνικός στρατός ήταν ήδη ουσιαστικά αιχμάλωτος.

Σύμφωνα με την εκτίμησή του, το ηθικό του στρατού απέναντι στους Ιταλούς παρέμενε αμείωτο και η σύμπτυξη γινόταν κανονικά, ενώ στο γερμανικό μέτωπο είχε καμφθεί λόγω της κύκλωσης του δεξιού τμήματος μετά την κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας. Ο Πιτσίκας, παρότι συμφωνούσε με την ανάγκη ανακωχής, αρνήθηκε να αναλάβει πρωτοβουλία σεβόμενος τις διαταγές συνέχισης του αγώνα.

Υποστήριξε ότι η συνθηκολόγηση ούτε ωφέλησε ούτε έβλαψε, καθώς το μέτωπο θα κατέρρεε εντός μίας-δύο ημερών λόγω της απειλής βομβαρδισμού πόλεων και της εκδικητικής μανίας των Ιταλογερμανών. Τόνισε όμως ότι η πράξη της ανακωχής δεν συγχωρείται, παρότι ο Γ. Τσολάκογλου ισχυρίστηκε ότι έσωσε 300.000 στρατιώτες από αιχμαλωσία.

6.1.4 Θεμιστοκλής Σοφούλης (1860–1949)

Καταγόμενος από τη Σάμο, σπούδασε αρχαιολογία και συμμετείχε σε πολλές ανασκαφές (ήταν υπεύθυνος για τις ανασκαφές στην αρχαία Μεσσήνη το 1895), ενώ δημοσίευσε πλήθος αρχαιολογικών μελετών. Όταν το 1899 δεν εκλεχθηκε τακτικός καθηγητής στο Παν. Αθηνών, στράφηκε στην πολιτική. Συμμετείχε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο κατά το Κίνημα της Εθνικής Άμυνας, αναλαμβάνοντας σημαντικές υπουργικές θέσεις. Ωστόσο, οι εξελίξεις που ακολούθησαν τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 τον οδήγησαν σε ρήξη με τη βενιζελική πολιτική και στην εγκατάλειψη του κόμματος. Το 1928, δημιούργησε το Κόμμα Φιλελευθέρων, το οποίο συνεργάστηκε με το Λαϊκό Κόμμα για τον σχηματισμό κυβερνήσεων. Ανέλαβε την πρωθυπουργία το διάστημα 1932-1933, σε μια περίοδο έντονης οικονομικής κρίσης. Μετά τη δίκη διετέλεσε 4 φορές πρωθυπουργός από το Νοέμβριο του 1945 έως το 1949, διενέργησε τις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές στις 31 Μαρτίου 1946 και 3 φορές πρόεδρος της Βουλής. Χορήγησε αμνηστία σε κομμουνιστές αντάρτες και τον Ιανουάριο του 1949 διόρισε τον Αλέξανδρο Παπάγο αρχιστράτηγο των επιχειρήσεων κατά του Δημοκρατικού Στρατού.

Ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, ο οποίος είχε ήδη καταθέσει και στην προδικασία, κλήθηκε ως μάρτυρας κατηγορίας, ακολουθώντας το παράδειγμα του Θ. Τσάτσου, κατέθεσε τελικά υπέρ των κατηγορούμενων.

Φωτογραφία 17: Ο Θεμιστοκλής Σοφούλης
(Πηγή: Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ 25/2/1945)

Ειδικότερα, ανέφερε ότι δεν γνώριζε τις συνθήκες υπό τις οποίες συνήφθη η ανακωχή, όπως και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ανέλαβαν οι κυβερνήσεις Γ. Τσολάκογλου και Ι. Ράλλη καθώς “δεν παρακολούθησε καθόλου αυτό το ζήτημα”. (!!!). καταγγέλλοντας κακή διαχείριση και διεύθυνση του αγώνα, καθώς το Γενικό Στρατηγείο είχε παύσει να επικοινωνεί με τις μονάδες του μετώπου. Είχε διαβάσει τις εκθέσεις στρατηγών στο Υπουργείο Εθνικής Αμύνης, συμπεριλαμβανομένων των Μπακόπουλου, Πιτσίκας και Γεωργούλη, οι οποίες έδειχναν ότι η ελληνική κυβέρνηση δεσμευόταν από υποχρεώσεις προς τους βρετανούς συμμάχους να μην κάνει μονομερή ανακωχή. Το τελευταίο το επιβεβαίωσε και ο Επίτροπος διαβάζοντας την υπ’ αριθμ. 1630 διαταγή του Υπουργού των Στρατιωτικών Παπάγου που διέτασσε αντίσταση μέχρις εσχάτων. Κατά τη γνώμη του θα ήταν προτιμότερο να μη δημιουργούνταν κυβερνήσεις κατοχής, ώστε οι Γερμανοί κατακτητές να φέρουν την πλήρη ευθύνη των καταστροφών που σωρεύθηκαν στον τόπο. Προτιμούσε εντελώς υπηρεσιακή κυβέρνηση από γενικούς γραμματείς και διευθυντές υπουργείων.

Αναφορικά με τα Τάγματα Ασφαλείας, παραδέχθηκε ότι εξετράπησαν του αρχικού σκοπού τους λόγω κακής διοίκησης και εκλογής ηγετικών στελεχών, αναφέροντας ότι του είχαν παραπονεθεί κομματικοί του φίλοι για βιαιοπραγίες σε συνοικισμούς της Αθήνας δηλώνοντας ωστόσο ότι δεν γνωρίζει αν τέθηκαν υπό των διαταγών του εχθρού. Άγνοια δήλωσε επίσης και στη διαταγή του Ταβουλάρη προς τα Τάγματα Ασφαλείας να ενεργήσουν εναντίον των συμμοριών και των σαμποτάζ, και ανέφερε ότι “από τον Ταβουλάρη δεν μπορούσε να περιμένει κανείς καλλίτερα πράγματα”. Ωστόσο, δήλωσε κατηγορηματικά ότι δεν μπορούσε ούτε κατ’ εικασίαν να παραδεχθεί πως οι κυβερνήσεις κατοχής πρόδωσαν την Ελλάδα, χαρακτηρίζοντας όλους τους

κατηγορουμένους "καλούς Έλληνες" που αγαπούν την πατρίδα τους και τους εκτιμά προσωπικά. Σε ερώτηση του κ. Τσουκαλά αν οι κυβερνήσεις κατοχής προδωσαν τους Έλληνες απάντησε : “Ούτε κατ’εικασίαν δύναμαι να το παραδεχθώ. Τους γνωρίζω όλους τους κατηγορουμένους, Είναι καλοί Έλληνες. Τους εκτιμώ”, και μάλιστα σε ερώτηση του κατηγορουμένου Εμμ. Λουλακάκη, αν ευεργέτησε πολλούς, απάντησε “Πολλούς. Και μάλιστα απορώ πώς ευρίσκεσθε εδώ”.

Τέλος, ανέφερε ότι είχε συμβουλευθεί τον κ. Γ. Τσολάκογλου να παραιτηθεί όταν αυτός τον επισκέφθηκε.

6.1.5 Παράσχος Μελισσηνός (1891-1953)

τέως Αρχηγός Επιτελείου Γενικού Στρατηγείου, Υποστράτηγος

Ο Π. Μελισσηνός περιέγραψε λεπτομερώς τη στρατιωτική κατάσταση της Ελλάδας κατά την επίθεση των Γερμανών τον Απρίλιο του 1941. Εξήγησε ότι οι γερμανικές δυνάμεις επιτέθηκαν ταυτόχρονα κατά μήκος της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου και με την κατάρρευση του γιουγκοσλαβικού μετώπου επετράπη η γερμανική διείσδυση μέσω της κοιλάδας του Αξιού και η κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Έτσι, η θέση του ελληνικού στρατού στην Αλβανία κατέστη εξαιρετικά δύσκολη, καθώς δεν μπορούσε να αντέξει τη διπλή επίθεση από βορρά και ανατολή. Παρά τις δυσμενείς συνθήκες, επεσήμανε ότι είχαν εκδοθεί κατηγορηματικές διαταγές του Βασιλιά και του Αρχιστρατήγου στις 15 Απριλίου προς όλες τις στρατιωτικές διοικήσεις του αλβανικού μετώπου, που διέταζαν συνέχιση του αγώνα μέχρι εσχάτων και απαγόρευαν κατηγορηματικά οποιαδήποτε σκέψη συνθηκολόγησης. Θεωρούσε ότι ήταν προτιμότερη η αιχμαλωσία από την συνθηκολόγηση και επισήμανε την ασυνεννοησία του Κέντρου με το Μέτωπο και τόνισε ότι ενώ ο Μεταξάς δεν έδινε στο Επιτελείο το δικαίωμα να κάνει προπαρασκευές, παρόλα αυτά ο ελληνικός στρατός έκανε το θαύμα. Κατηγόρησε ρητά τον Γ. Τσολάκογλου ότι δεν είχε το δικαίωμα να προβεί σε διαπραγματεύσεις για συνθηκολόγηση, καθώς η μέχρι εσχάτων άμυνα έχει τα όριά της, αλλά αυτά τα όρια δεν είχαν εξαντληθεί. Κατά συνέπεια αυθαιρέτησε καθώς δεν είχε κανένα δικαίωμα να συνθηκολογήσει, ενώ ο αντιστράτηγος Ι. Πιτσίκας είχε αντιταχθεί σε αυτήν παρά την πίεση των σωματαρχών. Απέδωσε την πράξη του Γ. Τσολάκογλου σε ψυχολογικούς λόγους, χωρίς πρόθεση προδοσίας, καθώς οι στρατηγοί φοβήθηκαν τον εξευτελισμό του νικητή ελληνικού στρατού από τους Ιταλούς και ήλπιζαν να

αποτρέψουν την είσοδό τους στην Ελλάδα. Τέλος, διευκρίνισε ότι οι στρατηγοί Αν. Ρουσσόπουλος και Μουτούσης δεν είχαν γνώση των διαπραγματεύσεων, ενώ ο Μουτούσης επέδειξε άκαμπτη αντίσταση.

6.1.6 Λεωνίδας Καλφαρέντζος (1891-1953)

Αντισυνταγματάρχης μηχανικού, διευθυντής του ιδιαίτερου γραφείου του αρχιστράτηγου Παπάγου κατά την πολεμική περίοδο

- Εξιστόρησε τα γεγονότα των πρώτων ημερών του Ελληνοϊταλικού πολέμου και της γερμανικής εισβολής. Διαίρεσε τον πόλεμο σε δύο περιόδους: την ελληνοϊταλική, κατά την οποία όλοι οι διοικητές δοξάστηκαν και απέσπασαν τα μεγαλύτερα παράσημα, και την ελληνογερμανική. Τόνισε ότι όταν ειπώθηκε το «ΟΧΙ» στους Ιταλούς, η κυβέρνηση και το Επιτελείο είχαν υπόψη τους ότι θα αντιμετώπιζαν και τους Γερμανούς.
- Αnéφερε τη σύσκεψη της 8ης Μαρτίου 1941 όπου αποφασίστηκε η αντίσταση στους Γερμανούς, παρά το ότι ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία λόγω της διαφοράς δυνάμεων. Στη σύσκεψη μετείχε και ο Γ. Τσολάκογλου. Ο Αρχιστράτηγος είχε εξηγήσει ότι δεν έκαναν πόλεμο αλλά πολιτική πράξη, καθώς η τελική νίκη θα ήταν των Άγγλων.
- Περιέγραψε τις διαταγές για αντίσταση μέχρις εσχάτων που δόθηκαν στις 6, 12 και 15 Απριλίου 1941, τονίζοντας ότι ήταν σαφείς και κατηγορηματικές. Επεσήμανε ότι ο Γ. Τσολάκογλου δεν είχε το δικαίωμα να παραβεί αυτές τις διαταγές και να συνθηκολογήσει, καθώς δεν ήταν διοικητής στρατιάς αλλά σώματος στρατού υπό τον Πιτσικά.
- Χαρακτήρισε ατυχή την ανάληψη της κυβέρνησης από τον Γ. Τσολάκογλου, καθώς η πολιτική τους δεν ήταν εθνική - κήρυσσαν έκπτωτο τον Βασιλέα και κατεφέροντο εναντίον εκείνων που συνέχιζαν τον πόλεμο. Ανεφερε ότι οι Μουτούσης και Γέροντας δεν ήταν φιλογερμανοί και μιλούσαν υπέρ των Συμμάχων.
- Αnéφερε ότι όταν δημιουργήθηκε το ΕΑΜ δεν πίστευε ότι ήταν εθνική οργάνωση γιατί οι ενέργειές της προκαλούσαν αντίποινα. Δήλωσε ότι τα Τάγματα Ασφαλείας συγκροτήθηκαν για να υπάρξει δύναμη που θα τηρούσε την τάξη όταν θα έφευγαν οι Γερμανοί και ότι όλοι οι αξιωματικοί κλήθηκαν να πάνε σε αυτά. Όμως εκείνες τις ημέρες η εξόριστη κυβέρνηση είχε αφαιρέσει την υπηκοότητα από το Ράλλη και όλοι ήταν μεταξύ “σφύρας και άκμονος”. Ο Ράλλης με την οργάνωσή τους ήθελε

να πάρει «συγχωροχάρτι» ισχυριζόμενος ότι τα οργάνωσε με σκοπό να καταπολεμήσει τον κομμουνισμό. Για το λόγο αυτό, κάλεσε από αντιστράτηγο μέχρι ανθυπασπιστή να καταταγούν σε αυτά. Πάντως, το ποιόν των στρατολογηθέντων ήταν τέτοιο ώστε να απομακρύνει πολλούς αξιωματικούς από την επιθυμία να υπηρετήσουν σε αυτά.

- Τέλος, απέδωσε την αυτοκτονία του Αλ. Κοριζή σε υπερβολική φιλοτιμία και στον ισχυρό κλονισμό που δοκίμασε βλέποντας να καταρρέει η Ελλάδα.
- Στην κατάθεσή του ανέφερε ότι “δεν μπορώ να παραδεχθώ ότι ήθελε να κάνει προδοσία ο Γ. Τσολάκογλου. Πιστεύω ότι και οι τρεις στρατηγοί Γεώργιος Μπάκος, Παναγιώτης Δεμέστιχας και Γεώργιος Τσολάκογλου “ενέργησαν από συμφώνου”.
- Σύμφωνα με την εφημερίδα Ριζοσπάστης (7/3/1945), με την υποστήριξη του υπουργού Μουτούση, διορίστηκε πρώτα στην Διεύθυνση της Επιτροπής Προμηθειών Αρχών Κατοχής (Δ/ντης 10ης Διευθύνσεως) και έπειτα στο Υπουργείο Συγκοινωνίας, όπου αντικατέστησε τους Διευθυντές της 2ης και 3ης Διευθύνσεως, που αρνήθηκαν να υπηρετήσουν τους Γερμανούς και να εκτελέσουν έργα οδοποιίας για τις στρατιωτικές ανάγκες της Κατοχής. Δήλωσε δε ότι «Λυπάται εκ των υστέρων γιατί δεν πήγε στα Τάγματα Ασφαλείας».

6.1.7 Γεώργιος Μπαλής (1879-1957)

Καθηγητής Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Το 1931 εξελέγη μέλος της Ακαδημίας Αθηνών της οποίας και διετέλεσε Πρόεδρος το 1935 και το 1945, Πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών (1929-1933). Το 1936 του ανατέθηκε από τον Ι. Μεταξά η ολοκλήρωση της σύνταξης του Αστικού Κώδικα της Ελλάδος ο οποίος τέθηκε τελικά σε ισχύ το 1946. Πρύτανης Πανεπιστημίου κατά την εποχή των γεγονότων.

Στην κατάθεσή του ανέφερε ότι “κατά τη γνώμη μου, η πράξη της ανακωχής ήταν εγκληματική και στρεφόταν εναντίον των συμμάχων μας των Άγγλων”. Η πράξη αυτή ήταν ατιμωτική για την ιστορία του Έθνους αλλά και για τους Συμμάχους. Οι Γερμανοί δεν θα αιχμαλώτιζαν το στρατό όπως έκαναν σε άλλες χώρες γιατί είχαν την ανάγκη παραγωγικών χεριών. Η ανακωχή έγινε από την πεποίθηση του Γ. Τσολάκογλου για τη Γερμανική νίκη, καθώς ήθελε να αποσπάσει την Ελλάδα από το άρμα των Συμμάχων και να την προσκολλήσει στον Άξονα. Η κυβέρνηση μετασχημάτισε το Υπουργείο

Τύπου και Τουρισμού σε Υπουργείο Τύπου και Ραδιοφωνίας με σκοπό να εξυπηρετήσει τη γερμανική προπαγάνδα επιβάλλοντας λογοκρισία και κοινοποίησε εγκύκλιο σε όλες τις κρατικές υπηρεσίες και το Πανεπιστήμιο, που καλούσε τους υπαλλήλους να δώσουν όρκο υποταγής στις ιταλικές αρχές “έν τω συμφερόντι του Έθνους” με σαφή εντολή να απολυθούν όσοι δεν συμμορφωθούν. Μάλιστα το Νοέμβριο του 1941 ο Γ. Τσολάκογλου κάλεσε όλους τους Πρυτάνεις και τους ζήτησε να αποδοκιμάσουν τον ρωσικό αγώνα κατά των Γερμανών και να λάβουν θέση στον αγώνα κατά του μπολσεβικισμού. Ο κ. Γ. Μπαλής απάντησε ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει γιατί με αυτό τον τρόπο θα αποδοκίμαζαν την Αγγλία και τους Συμμάχους. Για τα Τάγματα Ασφαλείας ανέφερε ότι ο σχηματισμός τους ήταν αποτέλεσμα της αντίδρασης απέναντι στις αντάρτικες ομάδες. Εξ’ ανάγκης ο εξοπλισμός τους θα γινόταν από τους Γερμανούς, οι οποίοι όμως αργότερα “μπέρδεψαν τα πράγματα”. Η πρόθεσή της ίδρυσής τους δεν ήταν να εξυπηρετήσουν τους Γερμανούς.

Αναφορικά με την βουλγαρική κατοχή, ανέφερε ότι αυτή αντιτίθετο προς το Διεθνές Δίκαιο το οποίο απαγόρευε την εκχώρηση χώρας στρατιωτικά κατεχόμενης, σε άλλη χώρα. Το γεγονός αυτό δεν το κατάγγειλε ως όφειλε η κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου δεν παραιτήθηκε καθώς ο στρατός βρισκόταν ήδη ασφαλής, αλλά έμεινε αμέτοχος.

6.1.8 Ιωάννης Στρίμπερ (1894-1949)

Υποστράτηγος, υπαρχηγός του Επιτελείου του αρχιστρατηγου Αλ. Παπαγού

Στην κατάθεσή του ανέφερε ότι η ανακωχή υπογράφηκε παρά τις διαταγές του Βασιλιά και του Στρατηγείου, τις οποίες ο ίδιος πληροφορήθηκε από τηλεγράφημα του κ. στρατηγού Γυαλίστρα, ενώ οι εντολές προς τον αντιστράτηγο Ι. Πιτσίκια ήταν ρητές: αποκλειόταν η συνθηκολόγηση και διατασσόταν η συνέχιση της αντίστασης. Ωστόσο, ο Γ. Τσολάκογλου ανέλαβε την πρωτοβουλία για τη σύναψη ανακωχής, με μεταγενέστερη αναφορά ότι ενέργησε με τη συγκατάθεση των διοικητών των Α’ και Β’ Σωμάτων Στρατού.

Ανέφερε ακόμη ότι δημοσιεύθηκε σε στρατιωτική επιθεώρηση του Βερολίνου έκθεση που παρουσιαζόταν ως γραμμένη από Έλληνα και έλεγε πως «ο στρατηγός Τσολάκογλου» αποφάσισε, παρά την εντολή του Βασιλέως, να προσφέρει την Ελλάδα στους Γερμανούς. Πρόσθεσε δε, ότι αγνοούσε αν ο Γ. Τσολάκογλου και οι επόμενες κυβερνήσεις έκαναν ενέργειες για να διευκολύνουν τον εχθρό, ότι τα Τάγματα

Ασφαλείας είχαν ως σκοπό τον αγώνα κατά του κομμουνισμού και ότι η ανακωχή προκάλεσε πολύ κακή εντύπωση στους Άγγλους.

6.1.9 Κ. Τριανταφυλλόπουλος (1881-1966)

Διδάκτωρ της Νομικής καταγόμενος από το Καρπενήσι, με σπουδές στη Γερμανία. Διετέλεσε δύο φορές κοσμήτορας της Νομικής σχολής Αθηνών και μέλος της συντακτικής επιτροπής για την εκπόνηση Αστικού κώδικα. Το 1933 εξελέγη τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, της οποίας διετέλεσε πρόεδρος το 1948, και το 1938 εξελέγη μέλος της Ακαδημίας Συγκριτικού Δικαίου της Λιέγης. Το 1944 τοποθετήθηκε διοικητής της Εθνικής Τράπεζας, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι το 1945. Είχε χρηματίσει υπουργός δικαιοσύνης στις κυβερνήσεις Γεωργίου Κονδύλη 1926 και Αλέξανδρου Παπαναστασίου 1932, καθώς και προσωρινός υπουργός Εθνικής Οικονομίας στην κυβέρνηση Παπαναστασίου (1932).

Ο καθηγητής κ. Τριανταφυλλόπουλος κατέθεσε ότι η συνθηκολόγηση του Γ. Τσολάκογλου και των άλλων στρατηγών πραγματοποιήθηκε χωρίς γνώση της κυβέρνησης, του αρχιστρατήγου ή του Βασιλιά. Επεσήμανε ότι με βάση το Διεθνές Δίκαιο, σε περιόδους κατοχής η διοίκηση της χώρας όφειλε να ασκείται από τον κατακτητή μέσω διαταγών προς τις τοπικές αρχές, όπως συνέβη σε Ολλανδία και Βέλγιο. Αντιθέτως, στην Ελλάδα δημιουργήθηκε κυβέρνηση με φαινομενική νομιμοποίηση, η οποία όμως δεν ήταν αληθινή κυβέρνηση, αλλά εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του κατακτητή καθώς διεκπεραίωνε προπαγανδιστικές δηλώσεις υπέρ του Άξονα και κατά των Συμμάχων.

Τόνισε ότι η παρουσία κυβερνήσεων κατοχής ευνόησε τη γερμανική διοίκηση, διευκόλυνε την εδραίωση της κατοχής και έδινε πρόσχημα νομιμότητας τόσο στον τοπικό πληθυσμό όσο και στη διεθνή κοινή γνώμη. Υπογράμμισε ότι ο βασικός τρόπος διευκόλυνσης του εχθρού ήταν ο ίδιος ο σχηματισμός αυτών των κυβερνήσεων, ενώ όλα τα υπόλοιπα αποτέλεσαν συνέπειές του. Επιπλέον, ανέφερε ρητά ότι τα Τάγματα Ασφαλείας παρέδιδαν Έλληνες πολίτες στους Γερμανούς, με αποτέλεσμα πολλοί να εκτελούνται ή να οδηγούνται σε στρατόπεδα εξόντωσης ή καταναγκαστικής εργασίας.

Φωτογραφία 18: Ο καθηγητής Κ. Τριανταφυλλόπουλος
(Πηγή: *Ελευθερία* 15/3/1945)

Στη συνέχεια περιέγραψε την οικονομική λεηλασία της χώρας από τους Γερμανούς, όπως η αρπαγή μετοχών και η αφαίμαξη στις επιχειρήσεις και τα επισιτιστικά αποθέματα προς ενίσχυση της πολεμικής προσπάθειας στη Βόρεια Αφρική. Τέλος, κατά την εξέτασή του δέχθηκε τις διαμαρτυρίες των κατηγορουμένων, επιμένοντας ωστόσο ότι η συμμετοχή στην κυβέρνηση κατοχής δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί ως υπηρεσία προς το έθνος, αλλά ήταν κομβικό στοιχείο συνέργειας στον εχθρό.

6.1.10 Παναγιώτης Κανελλόπουλος (1902–1986)

Υπήρξε καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1935 ίδρυσε το «Εθνικό Ενωτικόν Κόμμα» (Ε.Ε.Κ.). Κατά τη διάρκεια της Μεταξικής δικτατορίας εξορίστηκε στην Κύθο, τη Θάσο και την Κάρυστο. Στις 28 Οκτωβρίου 1940 τηλεγράφησε στον Ιωάννη Μεταξά και του ζήτησε να πολεμήσει ως εθελοντής στρατιώτης στον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Στις 2 Μαΐου 1942 ανέλαβε αντιπρόεδρος στην εξόριστη κυβέρνηση του Εμμανουήλ Τσουδερού. Παραιτήθηκε τον Μάρτιο του 1943, έπειτα από την πρώτη ανταρσία στις ελληνικές δυνάμεις της Μέσης Ανατολής. Το 1944 συμμετείχε στο ενωτικό συνέδριο του Λιβάνου (17–20 Μαΐου) και τον Ιούνιο ανέλαβε υπουργός Ανασυγκροτήσεως και προσωρινά Οικονομικών στην Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γεωργίου Παπανδρέου. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος της αντιστασιακής οργάνωσης ΠΕΑΝ κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Μετά το 1942 διέφυγε στο Κάιρο, όπου ανέλαβε υπουργικά καθήκοντα. Διετέλεσε υπουργός στην Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου και πρωθυπουργός για σύντομες περιόδους το 1945 και το 1967, αντιπρόεδρος και υπουργός σε κυβερνήσεις του Α. Παπάγου και του Κ. Καραμανλή, καθώς και αρχηγός της ΕΡΕ. Τιμήθηκε με το Αριστείο Γραμμάτων από την Ακαδημία Αθηνών.

Η κατάθεση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου παρείχε ένα αναλυτικό χρονικό της στρατιωτικής κατάρρευσης τον Απρίλιο 1941, με εστίαση στη σύμπτυξη των

ελληνικών δυνάμεων λόγω της γερμανικής προέλασης και της γιουγκοσλαβικής κατάρρευσης. Ο Κανελλόπουλος επιβεβαίωσε ότι η σύμπτυξη διατάχθηκε ορθώς από στρατηγική σκοπιά, αλλά σημείωσε το υψηλό ηθικό των στρατιωτών και αρνήθηκε την ύπαρξη πρότερης πρόθεσης για συνθηκολόγηση από τον Γ. Τσολάκογλου, απορρίπτοντας οποιαδήποτε υποψία προδοτικής συνεννόησης με τους Γερμανούς. Ιδιαίτερα στάθηκε στην ψυχολογική πίεση ως καθοριστικό παράγοντα των αποφάσεων, θεωρώντας τη σύναψη της ανακωχής περισσότερο ως προϊόν απογοήτευσης παρά σκόπιμης προδοσίας.

Διέκρινε σαφώς ότι ο σχηματισμός κατοχικών κυβερνήσεων ελάμβανε χώρα υπό ξένη επιρροή, τονίζοντας πως αυτές οι διοικήσεις δεν αντλούσαν εθνική νομιμοποίηση και δημιουργούσαν αρνητικές εντυπώσεις σε συμμάχους και ξένη κοινή γνώμη. Τόνισε ότι η ύπαρξη στρατιωτικών σχημάτων όπως τα Τάγματα Ασφαλείας, υπό έγκριση του κατακτητή, ήταν επιζήμια για τα εθνικά συμφέροντα και καταδίκασε την ίδρυσή τους, υπογραμμίζοντας πως προκάλεσαν εσωτερικές διαιρέσεις και δυσφήμισαν την εθνική παράταξη στο εξωτερικό. Διατύπωσε ότι στην Πελοπόννησο η δράση των Ταγμάτων ήταν συχνά επιζήμια τόσο για τον πληθυσμό όσο και για τα ίδια, χωρίς ουσιαστική προστασία των πολιτών από επιθέσεις και σφαγές.

Αρνήθηκε την ύπαρξη οιονδήποτε προδοτικών προθέσεων στους ηγέτες της εθνικής άμυνας, αλλά καταδίκασε απερίφραστα τις δοσιλογικές κυβερνήσεις και την ίδρυση των Ταγμάτων Ασφαλείας, προσδίδοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάγκη για νομιμότητα, εθνική ενότητα και ειλικρίνεια μεταξύ των Ελληνικών και συμμαχικών αρχών. Επισημάνε ότι η ευθύνη των κατηγορουμένων ήταν κυρίως ηθικής φύσεως, καθώς προέκυπτε από τον σχηματισμό κυβέρνησης υπό το καθεστώς της Κατοχής. Τέλος, ανέφερε πως διαπίστωσε την παρουσία Γερμανών, Ιταλών και Ρώσων αυτομόλων στις τάξεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ Πελοποννήσου, ενώ δήλωσε ότι δεν γνωρίζει αν οι μαχητές του ΕΛΑΣ ήταν οπλισμένοι με βουλγαρικά όπλα.

6.1.11 Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968)

Γεννημένος στο Καλέντζι Αχαΐας, σπούδασε Νομική και Πολιτικές Επιστήμες στην Αθήνα και το Βερολίνο. Υπήρξε στενός συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου, πρωτεργάτης του κινήματος Πλαστήρα-Γονατά το 1922 και ενεργός αντίπαλος των δικτατορικών καθεστώτων Πάγκαλου και Μεταξά. Διορίστηκε επανειλημμένα υπουργός από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 και διατέλεσε

τρεις φορές πρωθυπουργός (1944-1945, 1963, 1964-1965), διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στην αντίσταση της κατοχής, στη μεταπολεμική πολιτική συγκρότηση και στον αγώνα για την ενίσχυση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Ίδρυσε την Ένωση Κέντρου και η θητεία του χαρακτηρίστηκε από τον ανένδοτο αγώνα για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, την εξυγίανση της δημόσιας διοίκησης, τη διεκδίκηση κοινωνικών δικαιωμάτων και αδιάλειπτη αντίδραση στον αυταρχισμό.

Η μαρτυρία του Γεωργίου Παπανδρέου κατά την εξέτασή του επικεντρώθηκε στην καταδίκη της ύπαρξης και της λειτουργίας των κυβερνήσεων κατοχής, υποστηρίζοντας ότι σχηματίστηκαν μετά από υπόδειξη των κατακτητών και όχι αυτοβούλως, και ότι η ύπαρξή τους, καθώς και οι πράξεις τους, εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα του εχθρού και αποτελούσαν πολιτική και ηθική βλάβη για το έθνος.

- Ο κ. Παπανδρέου δήλωσε μη γνώστης των λεπτομερειών της ανακωχής, αλλά τόνισε πως αυτή συνήφθη χωρίς διαταγές από τη νόμιμη κυβέρνηση και τον αρχιστράτηγο. Θεωρούσε αδύνατο, δεδομένων των συνθηκών κατοχής, να σχηματιστεί κυβέρνηση αυτόβουλα.
- Υποστήριξε ότι η ίδια η ύπαρξη κυβέρνησης υπό κατοχή διευκόλυνε τον εχθρό και ενίσχυε την εικόνα της «Νέας Τάξεως» του Χίτλερ, βλάπτοντας το γόητρο του έθνους και αδυνατίζοντας το ηθικό των Συμμάχων. Η λειτουργία των κυβερνήσεων κατοχής αποτελούσε συνεργασία που σηματοδοτούσε αποδοχή της δουλείας.
- Αναφέρθηκε σε προσωπική του ενέργεια προς τον Αρχιεπίσκοπο Χρύσανθο, προτείνοντας η εκκλησία και η διοίκηση να παίζουν φιλανθρωπικό και πρακτικό ρόλο, χωρίς κυβέρνηση υπό τον κατακτητή.
- Επεσήμανε πως οι κυβερνήσεις κατοχής όχι μόνο παρέδιδαν πόρους στον εχθρό αλλά ήταν αλληλέγγυες με τη λεηλασία της χώρας, καθώς η λεηλασία συντελέστηκε επί των ημερών τους, χωρίς να απαιτείται ρητή συναίνεση.
- Για τα Τάγματα Ασφαλείας, τόνισε την ευθύνη των κυβερνώντων και χαρακτήρισε τα τάγματα όργανα του εχθρού που ενίσχυσαν τον εμφύλιο και προκάλεσαν ηθική ζημία, υπογραμμίζοντας πως οι επικεφαλής γνώριζαν τις συνέπειες.
- Ανέλυσε πως κάθε συνεργασία με τον κατακτητή ήταν εχθρική πράξη απέναντι στους Συμμάχους και επισήμανε την ανάγκη απολύτου διαχωρισμού από τις κατοχικές κυβερνήσεις για τη διασφάλιση της εθνικής υπόθεσης.

- Υποστήριξε ότι δεν υπήρξε προσυνεννόηση ή προδοτικό σχέδιο εκ μέρους των πολιτικών ηγεσιών, αλλά τόνισε πως η βλάβη του έθνους προήλθε από την επιλογή και την λειτουργία κατοχικών κυβερνήσεων.
- Τόνισε πως στην συνείδηση του λαού οι κυβερνήσεις κατοχής παρέμειναν ανυπόληπτες και αποκομμένες, καθώς το ελληνικό έθνος ουδέποτε αποδέχθηκε πολιτική συνεργασία με τον εχθρό.

6.1.12 Αλέξανδρος Μυλωνάς (1881- 1967)

Βουλευτής Αθηνών αρχηγός του Αγροτικού Δημοκρατικού κόμματος, οικονομολόγος, στενός συνεργάτης του Ελ. Βενιζέλου, διετέλεσε γενικός γραμματέας του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας (1912-15) και του νεοσύστατου υπουργείου Γεωργίας (1915-20) και συνέταξε το νόμο για την απαλλοτρίωση των μεγάλων τσιφλικιών. και αργότερα υπουργός σε διάφορα υπουργεία (Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ναυτικών κλπ). Κατά τη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά εξορίστηκε στην Ικαρία (1938) και το 1944 κατάφερε να διαφύγει στη Μέση Ανατολή. Από το 1951 έως το 1953 ήταν διοικητής της Αγροτικής Τράπεζας

Ο Α. Μυλωνάς επέδειξε αξιοσημείωτη επιμονή και ένταση ως μάρτυρας κατηγορίας, ξεπερνώντας ως προς τη ρητορική του όλους τους προηγούμενους. Η κατάθεσή του χαρακτηρίστηκε από ακραία κατηγορηματικότητα και έντονα πολιτική επιχειρηματολογία, διατυπώνοντας με απροσδόκητη ωμότητα την πεποίθησή του πως οι κατηγορούμενοι βαρύνονται με ενοχή σε όλα τα σκέλη του κατηγορητηρίου· τόσο για τη σύναψη της ανακωχής όσο και για το σχηματισμό κατοχικής κυβέρνησης και τη συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας. Η αγόρευση του κ. Μυλωνά προσέλαβε τον χαρακτήρα έντονου πολιτικού λόγου (φιλιππικός λόγος), ο οποίος έγινε αποδέκτης ελάχιστων αντιδράσεων από την υπεράσπιση.

Φωτογραφία 19: Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς
Πηγή: (ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ 17/3/1945)

Οι συνήγοροι υπεράσπισης, με πρωταγωνιστή τον Γ. Πωπ, αποφάσισαν να μην του υποβάλουν ερωτήσεις – τακτική που αιφνιδίασε τον μάρτυρα. Ο κ. Μυλωνάς συνέχισε επαναλαμβανόμενα να ενισχύει την επιχειρηματολογία του, χωρίς όμως να λαμβάνει περαιτέρω σημασία από τους συνηγόρους υπεράσπισης, οι οποίοι παρέμειναν σιωπηλοί καθ' όλη τη διάρκεια της αγόρευσης. Με τον τρόπο αυτό τερματίστηκε η κατάθεσή του.

6.1.13 Λάζαρος Πηνιάτογλου (1909-1945)

δημοσιογράφος, διευθυντής της εφημερίδος «Ελληνικό Αίμα» η οποία αναδείχθηκε σε κύριο εκπρόσωπο του εθνικόφρονου Τύπου.

Ο Λάζαρος Πηνιάτογλου στην κατάθεσή του επιβεβαίωσε ότι η πρωτοβουλία για τη σύναψη της ανακωχής ανήκε στον Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα σε συνεργασία με τον Γ. Τσολάκογλου. Η συνθηκολόγηση έγινε παρά τη βούληση της ανώτατης ελληνικής αρχής και ότι η συγκρότηση της κυβέρνησης κατοχής διενεργήθηκε σε πνεύμα που ευνοούσε τελικώς τον εχθρό. Σημείωσε ότι ενώ τα κυβερνητικά μέτρα δεν ελήφθησαν με πρόθεση προδοσίας, ωστόσο διευκόλυναν αντικειμενικά τον κατακτητή, τόσο με προνόμια σε εταιρείες όσο και με τη συμμετοχή τους στην προπαγάνδα και την αρπαγή αγαθών.

- Η πρώτη κυβέρνηση προσπάθησε να σχηματίσει μεραρχίες υπέρ των κατακτητών, προσπάθεια που εγκαταλείφθηκε έπειτα από λαϊκή αντίδραση, ενώ οι επόμενες κυβερνήσεις συνέχισαν υπό το πρόσχημα της καταπολέμησης των αντιστασιακών ομάδων.
- Τα Τάγματα Ασφαλείας οργανώθηκαν κυρίως επειδή το επιθυμούσαν οι Γερμανοί· η πρωτοβουλία για τη δημιουργία τους βαρύνει όσους τα οργάνωσαν, αλλά οι μεμονωμένοι που κατατάχθηκαν σε αυτά συχνά ανέλαβαν δράση υπό συνθήκες ανάγκης.
- Προέβαλε ότι υπήρξαν καταπιεστικά μέτρα κατά του ελληνικού λαού, ενώ οι Γερμανοί επεδίωκαν να αποδώσουν τις ευθύνες στις ελληνικές κυβερνήσεις κατοχής.
- Σημαντικό τμήμα των αγαθών της χώρας μεταφέρθηκε στη Γερμανία ως λεία πολέμου, αρχικά αφήνοντας ορισμένους πόρους στους Έλληνες, αργότερα όμως αποσύρθηκαν και αυτοί χάριν της στρατιωτικής προσπάθειας του Άξονα.

- Εκτίμησε ότι συνολικά όλα τα μέλη των τριών κατοχικών κυβερνήσεων έχουν ευθύνη για τα δεινά, με ιδιαίτερες αναφορές σε πρόσωπα για την ηγετική ή φιλογερμανική/φιλοϊταλική τους στάση, ενώ σημείωσε ότι τα κόμματα σιώπησαν και απέτυχαν να οργανώσουν την αντίσταση.
- Τέλος εξήγησε πως ο απλός λαός απαιτούσε να μην υπάρχει καμιά επαφή με τους κατακτητές και περίμενε από τα κόμματα να διευκολύνουν την νόμιμη εξόριστη κυβέρνηση και να οργανώσουν τον εθνικό αγώνα.

6.1.14 Αχιλλέας Κύρου (1898-1950)

Ελληνοκύπριος δημοσιογράφος και συγγραφές, γιός του Άδωνη Κύρου και διευθυντής της εφημερίδας Εστία. Σπούδασε φυσικομαθηματικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και το 1918 ανέλαβε τη διεύθυνση της "Εστίας" μαζί με τον αδελφό του. Η εφημερίδα διατήρησε φιλοβασιλική και συντηρητική ταυτότητα, γεγονός που συχνά οδήγησε σε συγκρούσεις με τις κυβερνήσεις και προσωρινές αναστολές λειτουργίας της. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ανέλαβε για μικρό χρονικό διάστημα τη διεύθυνση της "Εστίας" μετά από υπόδειξη των γερμανικών αρχών, αλλά παραιτήθηκε για λόγους συνείδησης.

Μίλησε για τον περιβόητο Γιοκαρίνη και τον Ε.Τσιρονίκο. Ο Πηνιατόγλου ανέφερε ότι τα νοσοκομεία μετατράπηκαν σε κέντρα διασκέδασης και πολλοί επικρότησαν τα μέτρα διάλυσής τους, χωρίς αυτό να δικαιολογεί την ενέργεια της δήθεν κυβέρνησης, που όφειλε να είχε προνοήσει ώστε να μην δημιουργηθούν τέτοιες καταστάσεις. Αναφορικά με την παροχή ωφελημάτων στους Γερμανούς από τις κατοχικές κυβερνήσεις, τόνισε ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ελαφρυντικό, καθώς τα κόμματα υπήρξαν εθνικά ανάξια και αδρανή στη διάρκεια της Κατοχής. Ανέφερε ότι υπήρξαν πολιτικές επαφές με την κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου, αλλά ο λαός ζητούσε να μην υπάρχει καμιά επαφή με τον κατακτητή και ότι τα κόμματα έπρεπε να οργανώσουν την αντίσταση και να στηρίξουν τη νόμιμη κυβέρνηση στην εθνική της ηγεσία.

6.1.15 Παναγιώτης Κόκκας (1919-1974)

Απόφοιτος της Νομικής Σχολής Αθηνών, Δημοσιογράφος, εκδότης της εφημερίδας ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, που ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1944 και αντιπροσώπευε τον κεντρικό χώρο και αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες εφημερίδες της εποχής. Το 1944 κατέφυγε στην Αίγυπτο προκειμένου να διαφύγει της συλλήψεώς του από τις γερμανικές αρχές. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα συνέχισε την έκδοση της εφημερίδας μέχρι και την εκδήλωση του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου, οπότε και διέκοψε οριστικά την έκδοσή της.

Ο Παναγιώτης Κόκκας δήλωσε ότι ο ίδιος δεν διέθετε άμεση γνώση για τη συνθηκολόγηση, αλλά όλοι οι αξιωματικοί με τους οποίους είχε επαφή, τόσο στην περίοδο της κατοχής όσο και στη Μέση Ανατολή, την χαρακτήριζαν λανθασμένη, αντεθνική και προσβολή στην τιμή του έθνους. Τόνισε ότι η ελληνική κοινή γνώμη αντιτάχθηκε καθολικά στον σχηματισμό κυβέρνησης από τους συνθηκολογήσαντες, τους οποίους θεωρούσε προδότες. Κατά την άποψή του, οι πρώτες κυβερνήσεις κατοχής (Γ. Τσολάκογλου και Κ. Λογοθετόπουλου) συγκροτήθηκαν με την πεποίθηση επικείμενης γερμανικής νίκης, χωρίς αίσθηση του ενιαίου συμμαχικού αγώνα, και όχι μόνο δεν επέδειξαν «σεμνότητα θυσίας», αλλά επιδίωξαν να επεκτείνουν τον κύκλο των υπευθύνων και να εξυπηρετήσουν τους Γερμανούς.

Τις μεγαλύτερες ευθύνες απέδωσε στην κυβέρνηση Ράλλη, η οποία, με την ίδρυση των Ταγμάτων Ασφαλείας, λειτούργησε ως εργαλείο της γερμανικής στρατηγικής, ενισχύοντας τον κίνδυνο εμφυλίου πολέμου τη στιγμή που επιδιώκετο η ενότητα της ελληνικής αντίστασης. Ανέφερε ότι τα Τάγματα Ασφαλείας διενεργούσαν μαζικές επιχειρήσεις «μπλόκων» και υιοθετούσαν μεθόδους αντίστοιχες των γερμανικών, όπως εμπρησμούς σπιτιών, βασανισμούς και δολοφονίες, πρακτικές που ο λαός θεωρούσε αντεθνικές. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα επικαλέστηκε το περιστατικό του Μαΐου 1944, όταν η Ειδική Ασφάλεια παρέδωσε στους Γερμανούς έναν Βρετανό πράκτορα, γεγονός που οδήγησε στη σύλληψη και βασανισμό άνω των 60 ατόμων και στη διάλυση ναυτικής αντιστασιακής οργάνωσης. Τέλος, υπογράμμισε ότι ακόμη και αν γινόταν δεκτό το επιχείρημα περί «διάσωσης» της χώρας, οι κυβερνήσεις κατοχής όφειλαν να παραιτηθούν όταν οι Βούλγαροι κατέλαβαν τη Μακεδονία και τη Θράκη, ώστε να διαφυλάξουν την τιμή τους.

6.1.16 Αθανασιος Σμπαρουνης (1892-1987)

Διακεκριμένος οικονομολόγος από το Ευάλιο Φωκίδας. Ήταν διδάκτωρ Οικονομικών(ΑΣΟΕΕ) και Νομικών επιστήμες (Αωζάνη) , και εκλέχθηκε ισόβιο μέλος διεθνών ακαδημιών. Υπηρέτησε σε ανώτερες θέσεις στο Υπουργείο Οικονομικών (1925-1943), διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην οικονομική διαχείριση της Κατοχής. Διέφυγε στη Μέση Ανατολή, εργάστηκε στην εξόριστη κυβέρνηση και μετείχε στη Διάσκεψη του Bretton Woods. Μετά την απελευθέρωση υπήρξε υφυπουργός και καθηγητής Δημοσίων Οικονομικών στην ΑΣΟΕΕ μέχρι το 1962.

Αναφορικά με τη χρηματοδότηση των Αρχών Κατοχής, εξήγησε πως οι Γερμανοί επέβαλαν το μάρκο κατοχής ως νόμιμο νόμισμα και προσπάθησαν να

χρηματοδοτούνται μέσω πληρωμών από την κατεχόμενη Ελλάδα, χωρίς να επιτρέπουν στην ελληνική κυβέρνηση να γνωρίζει το συνολικό ποσό που κυκλοφορούσε. Η κυκλοφορία του μάρκου είχε σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία, καθώς αφαιρούσε την αγοραστική δύναμη και ενίσχυσε την κερδοσκοπία, ενώ δεν είχε ανταλλακτική αξία για γερμανικά προϊόντα. Τα χαρτονομίσματα τυπώνονταν στην Κηφισιά και, μετά από διαβήματα στο Υπουργείο Οικονομικών, οι Γερμανοί δέχθηκαν πληρωμές σε δραχμές μέσω της Τράπεζας της Ελλάδος. Οι απαιτήσεις τους αυξάνονταν συνεχώς, φτάνοντας σε δυσθεώρητα ποσά, συχνά χωρίς αντίρρηση από τον πρωθυπουργό Γκοτζαμάνη, ο οποίος υπέκυπτε στις απαιτήσεις τους.

Οι Γερμανοί πίεζαν να δοθεί έως και το 50% του εθνικού εισοδήματος της χώρας για έξοδα κατοχής, ενώ οι Έλληνες προσπάθησαν, με εκθέσεις και επιχειρήματα, να περιορίσουν τις δαπάνες στα απόλυτα αναγκαία και να μην ξεπεραστεί η οικονομική αντοχή της χώρας. Παρά τις προσπάθειες για περιορισμό των ποσών, τα έξοδα αυξάνονταν και οι Γερμανοί εισέπρατταν τα χρήματα βάσει απλών σημειωμάτων, ενώ υπήρχε επίμονη φορολόγηση για απορρόφηση των μάρκων.

Η στάση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν, κατά τον μάρτυρα, ανεπαρκώς αντισταθμιστική έναντι των γερμανικών απαιτήσεων, με χαρακτηριστική έλλειψη σθένους προς άρνηση στις πιέσεις, ενώ η διαχείριση των δαπανών συνεχίστηκε υπό την κυβερνήση Λογοθετόπουλου έως και το 1943. Συνολικά, τα καταβληθέντα ποσά ανήλθαν σε οκτώ εκατομμύρια χρυσές λίρες, με τον πραγματικό υπολογισμό να είναι πιθανώς μεγαλύτερος λόγω του πληθωρισμού.

6.1.17 Αριστοτέλης Πέππας

Γενικός Διευθυντής Φορολογίας του Υπουργείου Οικονομικών

Ο κ. Πέππας κατέθεσε ότι οι πρώτοι που υπέστησαν την αρπακτικότητα των Γερμανών ήταν οι υπάλληλοι των υπηρεσιών, με χαρακτηριστική περίπτωση τον Γερμανό Όττο που τοποθετήθηκε επικεφαλής της υπηρεσίας λειών πολέμου και δέσμευσε όλα τα εμπορεύματα των αποθηκών του Πειραιά, ανεξάρτητα αν ανήκαν σε ιδιώτες ή στο δημόσιο. Η αρπαγή δεν περιορίστηκε στις αποθήκες, αλλά επεκτάθηκε και σε πωλήσεις ή εξαγωγές εμπορευμάτων ως ιδιωτική περιουσία Γερμανών αξιωματικών. Τα εμπορεύματα τα οποία αφαιρέθηκαν ή λεηλατήθηκαν ήταν τεράστιες ποσότητες: 7.000 τόνοι γαιανθράκων, 3.000 τόνοι ζάχαρης, 8.000 σάκοι καφέ, 1.000 τόνοι χοιρινού

λίπους, 1.500 μπάλες ερίου, χιλιάδες οκάδες δερμάτων, κριθής, ορύζης, καθώς και μεγάλες ποσότητες κασσίτερου και θειικού χαλκού.

Ο Πέππας επισήμανε ότι αργότερα πληροφορήθηκε από δημοσιεύματα ότι οι Γερμανοί δέσμευσαν εμπορεύματα αξίας 800.000 λιρών στην Ελεύθερη Ζώνη του Πειραιά και επιπλέον ποσότητες στις αποθήκες. Τα ελληνικά καπνά υπέστησαν ιδιαίτερη λεηλασία, αφού ο Γερμανός στρατάρχης Φον Λιστ είχε διατάξει τη δέσμευση όλης της παραγωγής του 1940, με τις τιμές εξαγοράς να είναι εξευτελιστικές (τιμές του 1939). Οι Γερμανοί δέσμευσαν τη συνολική ελληνική παραγωγή καπνού, αποζημιώνοντας τους παραγωγούς με ελάχιστα ποσά και θεωρώντας δεσμευμένη ακόμα και τη νέα σοδειά, ενώ επιβλήθηκαν οι σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις από τις κατοχικές κυβερνήσεις.

Εκτός από τα καπνά, δέσμευσαν λάδι, δέρματα και άλλα αγαθά, τα οποία πλήρωσαν με πληθωριστικές δραχμές, παρέχοντας ως αντάλλαγμα ελάχιστα φάρμακα ή είδη όπως αθύρματα και κούκλες. Ο Πέππας επιβεβαίωσε ότι το πρόγραμμα απογύμνωσης της χώρας ήταν σχεδιασμένο πριν από την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα και υλοποιήθηκε οργανωμένα, με όφελος για τον κατακτητή εις βάρος του ελληνικού πληθυσμού και των παραγωγών. Δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσει ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις διευκόλυναν τον εχθρό εκ προθέσεως, όμως ανέφερε περιπτώσεις όπου Έλληνες αξιωματούχοι λειτουργούσαν υπέρ των γερμανικών συμφερόντων, ακόμα και σε βάρος του δημοσίου.

6.1.18 Δημ. Μαγκριώτης (1897-1976)

Διευθυντής Υπουργείου Οικονομικών, Συγγραφέας, Δρ. της Νομικής Σχολής Αθηνών, Σύμβουλος του Ελεγκτικού Συνεδρίου από το 1951,

Ο κ. Μαγκριώτης αποκάλυψε με λεπτομέρειες τις μεθόδους διαρπαγής των ελληνικών καπνών από τους Γερμανούς κατά την Κατοχή. Εξήγησε ότι οι Γερμανοί έπαιρναν τα καπνά από τους παραγωγούς με το πρόσχημα πληρωμής σε χρήματα που τους διέθετε το ελληνικό δημόσιο, τα μεταπωλούσαν στη συνέχεια στο ίδιο το δημόσιο σε πολλαπλάσια τιμή, τα ξαναγόραζαν ως αφορολόγητα τσιγάρα πάλι με δημόσια χρήματα, και τέλος τα διέθεταν στη μαύρη αγορά. Συνεπώς, το ελληνικό δημόσιο κατέβαλε πολλαπλά το κόστος των ίδιων προϊόντων, με τρομακτικά κέρδη για τις γερμανικές αρχές, καθώς και για ορισμένους δωροδοκημένους Έλληνες συνεργάτες.

Αφού εμφανίστηκαν αντιδράσεις από τους καπνοπαραγωγούς, οι κατακτητές ανέθεσαν τη συγκέντρωση των καπνών σε δύο δικές τους εταιρίες, οι οποίες λειτούργησαν ως μονοπώλιο και απορρόφησαν όλη την ελληνική παραγωγή. Ο Μαγκριώτης κατονόμασε πολλούς ιδιώτες που έλαβαν τεράστιες ποσότητες καπνού από τις αρχές Κατοχής, χαρακτηρίζοντας το σύστημα ως μηχανισμό διαφθοράς όπου ανώτατοι γερμανοί αξιωματικοί και Έλληνες συνεργοί επωφελούνταν ακόμα και από τα τελευταία αποθέματα καπνού. Η κατάσταση ήταν ανάλογη και σε άλλους τομείς: αποκάλυψε για παράδειγμα ότι οι Ιταλοί προκαλούσαν ψεύτικους συναγερμούς για να κλέβουν το αλάτι από τις αλυκές της Αναβύσσου την ώρα που οι υπάλληλοι κατέβαιναν στα καταφύγια. Εκτίμησε ότι λόγω των παρεμβάσεων των κατακτητών, το δημόσιο απώλεσε τεράστια φορολογικά έσοδα.

6.1.19 Ε. Δαλαμάγκας

Διευθυντής Υπουργείου Οικονομικών (Διεύθυνση Προϋπολογισμού)

Οι δημόσιοι οργανισμοί διέθεσαν άμεσα μεγάλα χρηματικά ποσά για έργα των αρχών κατοχής, ενώ συγκεκριμένες εταιρείες όπως οι “Ντεγκρίγκες” και “Ντε Σάσιγκ” καταλήστευσαν τη χώρα, με το ακριβές ύψος των ζημιών να μένει αδιευκρίνιστο. Οι πράξεις των κυβερνήσεων κατοχής που διευκόλυναν τον εχθρό περιελάμβαναν την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αγρινίου-Αμφιλοχίας, την εκχώρηση στους Γερμανούς χιλιάδων μετοχών της Εταιρίας Εναερίων Συγκοινωνιών, την σύμβαση της ΑΕΡΕ και το νόμο για την εκποίηση των μεταλλικών κερμάτων. Σύμφωνα με στοιχεία του επιτρόπου, ο οργανισμός ΕΠΑΚ διέθεσε 9.002.000 λίρες για έργα των αρχών κατοχής. Οι Γερμανοί και οι Ιταλοί λάμβαναν από το καλοκαίρι του 1941 μέχρι την Απελευθέρωση τεράστια ποσά από την Τράπεζα της Ελλάδος ως “προκαταβολές”, φτάνοντας τα 7.330.000 χρυσές λίρες σε χρυσό και 2.500.000 σε χαρτονομίσματα. Η συνεχιζόμενη αύξηση των απαιτήσεων οδήγησε σε διαπραγματεύσεις για την καθιέρωση της δραχμής ως μοναδικού νόμιμου νομίσματος και μέχρι τότε, είχαν εκταμιευθεί στους κατακτητές δισεκατομμύρια δραχμές. Από τον Αύγουστο του 1941 έως το τέλος της Κατοχής, καταβλήθηκαν συνολικά 220 εκατομμύρια δραχμές, που αντιστοιχούν σε 7,3 εκατομμύρια λίρες Αγγλίας. Ειδικότερα, ως τις 13 Νοεμβρίου 1942 καταβλήθηκαν 3.117.000 λίρες αγγλικές, ενώ ως τον Απρίλιο 1943 άλλες 3.800.000 λίρες, με φανερή επιτάχυνση επί κυβέρνησης Λογοθετοπούλου. Επιπλέον, το Δημόσιο υπέστη τεράστιες ζημιές από έργα και συμβάσεις που εξυπηρετούσαν τα

γερμανικά συμφέροντα: από μεταβιβάσεις μετοχών, συμβάσεις με τη «Λουφτχάνσα», την «Τελεφούνκεν», τη συγκέντρωση κουκουλιών και την εκποίηση νομισμάτων σε μέταλλο. Οι μάρτυρες επισημαίνουν πως η υπογραφή των σχετικών νόμων από τους κατηγορούμενους γινόταν πιθανώς με την πεποίθηση επικράτησης της Γερμανίας, πρακτική που οδηγούσε στη διατήρηση καλών σχέσεων με τις δυνάμεις κατοχής, εις βάρος της Ελλάδας. Κατά την Κατοχή, οργανισμοί δημοσίου δικαίου και εταιρίες όπως «Ντεγκρίγκες» και «Ντε Σάσιγκ» παρείχαν μεγάλες ποσότητες χρημάτων και καταλήστευσαν τη χώρα, χωρίς δυνατότητα ακριβούς προσδιορισμού της ζημιάς. Σύμφωνα με τις καταθέσεις του Ε. Δαλαμάγκα, μεταξύ των πράξεων που διευκόλυναν τον εχθρό ξεχωρίζουν η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αγρινίου–Αμφιλοχίας, η εκχώρηση χιλιάδων μετοχών αεροπορικών εταιριών σε γερμανικά συμφέροντα και διάφορες συμβάσεις για έργα κατοχικής διοίκησης. Τεράστια ποσά αντλήθηκαν από το ελληνικό Δημόσιο – π.χ. ο οργανισμός ΕΠΑΚ διέθεσε πάνω από 9 εκατ. λίρες για έργα των αρχών κατοχής. Από το θέρους του 1941, Γερμανοί και Ιταλοί έπαιρναν «προκαταβολές» εκατομμυρίων χρυσών λιρών μέσω της Τράπεζας της Ελλάδος, ενώ παράλληλα αυξάνονταν και οι αξιώσεις σε δραχμές και χαρτονομίσματα. Η διαπραγμάτευση για την καθιέρωση της δραχμής – ως μοναδικού νόμιμου νομίσματος – σηματοδότησε νέες χρηματοδοτικές απώλειες για το ελληνικό κράτος. Το σύνολο των δραχμών που καταβλήθηκαν μέχρι την αποχώρηση των δυνάμεων κατοχής ανήλθε σε 220 εκατομμύρια, δηλαδή 7,3 εκατομμύρια λίρες Αγγλίας. Η υπογραφή των νόμων που επέτρεψαν τις ανωτέρω ενέργειες γινόταν με την προσδοκία γερμανικής νίκης και τη διατήρηση «ευνοϊκών» σχέσεων με τις δυνάμεις κατοχής, παρά το τεράστιο οικονομικό κόστος για την Ελλάδα.

6.1.20 Στυλιανός Γρηγορίου

Οικονομολόγος, Διευθυντής της Τράπεζας της Ελλάδος

Ο Στ. Γρηγορίου ανέφερε ότι οι Γερμανοί κατέστρεψαν οικονομικά την Ελλάδα, ενώ με το σύστημα κλήρινγκ η χώρα χρεώθηκε με 263 εκατ. μάρκα (περίπου 13.000.000 χρυσές λίρες). Η συνθήκη της Ρώμης του 1942 επέβαλε μηνιαία καταβολή από την Ελλάδα 1,5 δισ. δραχμών ανά κατοχική δύναμη, ενώ οι δαπάνες που ξεπερνούσαν το ποσό δόθηκαν ως «αναγκαστικό κατοχικό δάνειο», με υπόσχεση μελλοντικής εξόφλησης. Οι Γερμανοί εισήγαγαν περίπου 1.500.000 λίρες για να διατηρήσουν

τεχνητά σταθερές τιμές και να απομυζήσουν την οικονομία συστηματικά. Μέσω της Τραπεζής της Ελλάδος, οι πληρωμές γίνονταν με εντολή του υπουργού Οικονομικών και προκάλεσαν τεράστια αφαίμαξη αγαθών και ρευστού από τον ελληνικό λαό. Κατά το πρώτο δεκάμηνο της συμφωνίας οι Γερμανοί απέσπασαν επιπλέον 1.300.000 χρυσές λίρες, με την υπόσχεση ότι θα αποπληρωθούν μετά τον πόλεμο από τις κυβερνήσεις τους. Η δραματική υποτίμηση της δραχμής οδήγησε στη θέσπιση τιμαρίθμου και ανώτατου ορίου αποζημιώσεων για τις δυνάμεις κατοχής. Συνολικά, οι Γερμανοί απέκτησαν 7.800.000 χρυσές λίρες, από τις οποίες 3.400.000 χαρακτηρίστηκαν «νόμιμες αποζημιώσεις» και 4.400.000 δόθηκαν ως δάνειο, το οποίο παραμένει ανεξόφλητο. Κατά την Κατοχή εισήλθαν στη χώρα 2.000.000 λίρες, με τις 1.500.000 να χρησιμοποιούνται για σταθεροποίηση τιμών από τους Γερμανούς και τις 500.000 να φτάνουν μέσω των ανταρτών. Η οικονομική καταστροφή οφείλεται κυρίως στις γερμανικές πρακτικές, ενώ η μαύρη αγορά αποτέλεσε για το ελληνικό πληθυσμό μηχανισμό επιβίωσης. Οι μάρτυρες ξέχωρα σημειώνουν πως η πρόθεση των κυβερνητικών παραγόντων ήταν να ενεργήσουν υπέρ της Ελλάδας, παρά τις επιπτώσεις των κατοχικών πολιτικών.

6.1.21 Οθων Μοδινός

Διευθυντής Γενικού Χημείου του Κράτους

Ο Οθ. Μοδινός κατέθεσε ότι με την άφιξη των Γερμανών, δεσμεύτηκε αμέσως η σταφίδα, η οποία εξαγόταν στο εξωτερικό και πουλιόταν μέσω διαφόρων προσώπων στην τοπική αγορά. Ακολούθως επιτάχθηκαν και τα κρασιά, που διατέθηκαν με τον ίδιο τρόπο. Επιπλέον, δημοσιεύθηκε νόμος που υποχρέωνε τους οινοπαραγωγούς να παραδίδουν το 30% της παραγωγής τους, ενώ επιτάχθηκε και το οινόπνευμα. Σε απάντηση ερωτήματος του λαϊκού δικαστή, ο μάρτυρας δήλωσε ότι τον χειμώνα του 1941 το ψωμί που μοιραζόταν στον λαό παρασκευαζόταν από αρτόδενδρο, κατάλληλο μόνο για ζωτροφή.

6.1.22 Αθανάσιος Τριανταφύλλης

Διευθυντής Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Διετέλεσε Υπουργό στις Κυβερνήσεις Κ. Δόβα (1961), Πιπινέλη και Στ. Μαυρομιχάλη (1963)

Ο Αθαν. Τριανταφύλλης ανέφερε ότι Γερμανοί και Ιταλοί λεηλάτησαν την Ελλάδα σε διάστημα τριών ετών, αρπάζοντας 80.000 τόνους μαύρης σταφίδας, 30.000 τόνους σουλτανίνας, 30.000 τόνους καλοφωνίου, 50.000 τόνους βαμβακιού, ολόκληρη την παραγωγή ελαιολάδου, 3.000 τόνους δερμάτων, 4.000 τόνους σύκων, 8.000 τόνους πυρηνελαίου, 5.000 τόνους παλαιοσιδήρων, όλες τις παραγωγές από εσπεριδοειδή της Χίου και άλλων περιοχών, 450 τόνους καφέ και εκατοντάδες χιλιάδες άλλων ειδών και τροφίμων. Επιπλέον, δέσμευσαν όλα τα βιομηχανικά προϊόντα και φεύγοντας άφησαν χρέος 3,5 εκατομμυρίων μάρκων στους Γερμανούς και 160 εκατομμυρίων λιρετών στους Ιταλούς.

Ο μάρτυρας θεώρησε σοβαρή την ευθύνη των τότε κυβερνώντων, υποστηρίζοντας πως οι κατηγορούμενοι όφειλαν να έχουν παραιτηθεί. Αναφορικά με τις ζημίες των κατακτητών, σημείωσε πως ήδη λειτουργεί επιτροπή η οποία θα καθορίσει το ύψος των γερμανικών και ιταλικών πολεμικών οφειλών προς την Ελλάδα.

6.1.23 Χαράλαμπος Θεοδωρόπουλος (1886-1960)

Οικονομολόγος, Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικός και Εμπορικός Σύμβουλος στην Τράπεζα της Ελλάδος (1946-1956) και Δ/ντής Διοικήσεως στη Γενική Διοίκηση Θράκης (1921-1922) και Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Συντονισμού στην Κυβέρνηση Μαρκεζίνη.

Ανέφερε ότι τα βασικά αίτια της οικονομικής καταστροφής ήταν δύο. Πρώτον, η έκδοση χαρτονομίσματος, μέσω της οποίας οι Γερμανοί μπορούσαν να λεηλατούν τη χώρα αγοράζοντας τα πάντα με αυτό το χρήμα, γεγονός που λειτούργησε ως βαρύς έμμεσος φόρος σε βάρος του λαού, καθώς η αξία του νομίσματος «εξατμιζόταν» από μέρα σε μέρα. Δεύτερον, ο τεμαχισμός της χώρας σε τρεις ζώνες κατοχής – γερμανική, ιταλική και βουλγαρική – που έπληξε κυρίως το εμπόριο και τον επισιτισμό, λόγω της δυσχέρειας μετακινήσεων και επικοινωνίας, ιδίως στη βουλγαροκρατούμενη περιοχή, όπου οι κατακτητές αφαιρούσαν ανενόχλητοι κάθε διαθέσιμο αγαθό.

Σε ό,τι αφορά τον νόμο με τον οποίο ακυρώθηκαν οι επιτάξεις και η προαγορά του καπνού, υποστήριξε ότι προφανώς ένας από τους τρεις συναρμόδιους υπουργούς – Οικονομικών, Εθνικής Οικονομίας ή Γεωργίας – έφερε την ευθύνη και ότι οι υπουργοί μπορούσαν να αντιδράσουν μόνο με την παραίτησή τους απέναντι στη ληστρική επίθεση του κατακτητή. Ανέφερε ακόμη ότι, μέσω του κλήρινγκ, οι Γερμανοί συγκέντρωσαν σημαντικές ποσότητες χρωμίου και ότι δημοσιεύτηκε νόμος με τον

οποίο το Ελληνικό Δημόσιο απαλλασσόταν από την ευθύνη για φθορές ή κλοπές εμπορευμάτων στον Πειραιά, επειδή, αφενός, οι Γερμανοί δεν επέτρεπαν την παραλαβή τους και, αφετέρου, τα άφηναν εσκεμμένα να λεηλατούνται από πολίτες, ώστε αργότερα να δικαιολογούν ακόμη μεγαλύτερες ποσότητες, τις οποίες οι ίδιοι υπεξαίρουσαν, έστελναν στη Γερμανία ή διέθεταν στη μαύρη αγορά.

6.1.24 Γεωργιος Βακαλόπουλος

Διευθυντής του Υπουργείου Επισιτισμού

Ο κ. Βακαλόπουλος κατέθεσε ότι ο κ. Πολύζος, σύμφωνα με τον μάρτυρα, κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια για την παραλαβή των εμπορευμάτων που βρίσκονταν στον Πειραιά, ενώ το κράτος ωφελήθηκε από την παραίτηση των εμπόρων από κάθε σχετική απαίτηση για τα εμπορεύματα αυτά. Με κυβερνητική διάταξη είχαν περιοριστεί οι μεταφορές τροφίμων από την επαρχία προς τις πόλεις, για να εξυπηρετηθούν οι κάτοικοι, μέτρο που οι Ιταλοί απαγόρευσαν εντελώς.

Ο μάρτυρας περιέγραψε την κατάσταση που επικρατούσε το πρώτο διάστημα της Κατοχής και αναγνώρισε ότι ο κ. Πολύζος προσπάθησε να αποδεσμεύσει τρόφιμα από τις αποθήκες της ελεύθερης ζώνης. Αναφέρθηκε επίσης στη δέσμευση διαφόρων ειδών από τις αρχές κατοχής, σημειώνοντας ότι ειδικά για τα δέρματα είχε εκδοθεί αγορανομική διάταξη που υποχρέωνε τους εμπόρους να δηλώνουν όλες τις ποσότητες, τις οποίες τελικά άρπαζαν οι κατακτητές.

6.1.25 Μιχαήλ Οικονόμου

Υπάλληλος Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, Εμπορικός Ακόλουθος στην Ελληνική Πρεσβεία του Βερολίνου

Ο Μιχ. Οικονόμου κατέθεσε ότι, έχοντας υπηρετήσει ως εμπορικός ακόλουθος επί δεκαεπτά χρόνια στην ελληνική πρεσβεία του Βερολίνου, γνώριζε πολύ καλά τη νοοτροπία των Γερμανών και ποτέ δεν πίστεψε ότι θα επέδειχναν ανθρωπισμό ή πολιτισμό απέναντι στους Έλληνες. Για τον λόγο αυτόν συμβούλευσε τον τότε υπουργό Χατζημιχάλη, ο οποίος ταξίδεψε στο Βερολίνο, να μην επιμένει μάταια στις απαιτήσεις για αποστολή τροφίμων προς την Ελλάδα. Κατέθεσε στοιχεία για τις

λεηλασίες που διέπραξαν οι Γερμανοί και ειδικότερα για την αφαίρεση 1.000 τόνων λίπους και την υφαρπαγή τεράστιων χρηματικών ποσών.

Η αποστολή εκείνη, όπως ανέφερε, πέτυχε μόνο να επιτραπεί από τους Γερμανούς να παραμείνει στους Έλληνες το ήμισυ της παραγωγής ελαιολάδου, καθώς και η παραχώρηση 10.000 τόνων σίτου και 18.000 τόνων ζάχαρης που διανεμήθηκαν στη χώρα. Ο κ. Πλ. Χατζημιχάλης, επιπλέον, ζήτησε την εκκένωση των ελληνικών περιοχών από τους Βούλγαρους.

6.1.26 Ανδρέας Παπαδημητρίου

Τέως υποδιοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος από 3 Ιουλίου έως 18 Νοεμβρίου 1941.

Ο κ. Παπαδημητρίου κατέθεσε ότι η χρηματοδότηση των γερμανικών αρχών και στρατευμάτων κατά την Κατοχή πραγματοποιούνταν με εντολή του Υπουργού Οικονομικών, όπου στην αρχή λειτουργούσε ανεξέλεγκτα και χωρίς ιδιαίτερους περιορισμούς. Στη συνέχεια, επιχειρήθηκε να ρυθμιστεί με βάση τις συμφωνίες της Ρώμης και του Βερολίνου, οι οποίες όμως, σύμφωνα με τον ίδιο, ποτέ δεν τηρήθηκαν στην πράξη.

6.1.27 Αλβέρτος Ρωμανός

Μέλος του Συνδέσμου Αναπήρων

Ανέφερε ότι οι κατηγορούμενοι στρέφονταν κατά των αναπήρων, επειδή εκείνοι διαμαρτύρονταν για τη βουλγαρική κατοχή και την επικείμενη επιστράτευση. Κατά τις διάφορες φάσεις της αντίστασης των αναπήρων απέναντι στις ψευδοκυβερνήσεις, καταγράφηκαν στις τάξεις τους 280 θύματα. Επίσης, περιέγραψε την τραγωδία των αναπήρων μετά την είσοδο των κατακτητών, όπου μέσα στα νοσοκομεία τρέφονταν με 36 δράμια μπομπότα και λαχανίδες.

6.1.28 Μιχαήλ Κύρκος (1893–1967)

Πολιτικός και δημοσιογράφος. Είχε μακρά κοινοβουλευτική δράση, εκλεγόμενος με διαφορετικά κόμματα (Κόμμα Φιλελευθέρων, Προοδευτικόν, Λαϊκόν, ΕΔΑ) στη Θεσσαλονίκη. Αποτέλεσε ηγετικό στέλεχος του ΕΑΜ στην Κατοχή, και υπήρξε διευθυντής σύνταξης στη «Ελεύθερη Ελλάδα», το επίσημο όργανο του κινήματος Πρωταγωνίστησε στην ίδρυση της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ) (1958) και διετέλεσε, μεταξύ

άλλων, Υπουργός Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως, Υπουργός Κρατικής Υγιεινής και Γενικός Διοικητής Κρήτης. Εκτοπίστηκε και φυλακίστηκε σε διάφορες περιόδους για τις ιδέες και την δράση του.

Χαρακτήρισε την ανάληψη της εξουσίας από τις κυβερνήσεις της Κατοχής ως πράξη αντίθετη προς τα συμφέροντα και την πολιτική του Έθνους και διάβασε αποσπάσματα από τα διαγγέλματα και τις προκηρύξεις των δύο πρώτων πρωθυπουργών. Ανέφερε ότι στις 2 Μαΐου 1941 ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου δήλωσε στους εκπροσώπους του Τύπου ότι η κυβέρνηση θα ζητήσει ευθύνες από όσους θεωρούνται υπεύθυνοι για τον πόλεμο κατά της Γερμανίας, καθώς και από εκείνους που άφησαν τον στρατό να σφαγιάζεται χωρίς να αναζητήσουν πολιτική λύση. Επιπλέον, στις 6 Ιουνίου 1941, σε ημερήσια διαταγή του προς τον στρατό, ανέφερε μεταξύ άλλων ότι «πρέπει να ενστερνισθούν τα μεγάλα δόγματα και τις υψηλές αρχές του εθνικοσοσιαλισμού, τις οποίες η μεγάλη διάνοια και η ψυχή του Φύρερ δημιούργησαν». Αντίστοιχα, ο Λογοθετόπουλος, σε διάγγελμά του στις 23 Φεβρουαρίου 1943, εξήρε τον αγώνα των Γερμανών, υποστηρίζοντας μεταξύ άλλων ότι «αγωνίζονται στις αχανείς στέπες της Ρωσίας κατά της ασιατικής βαρβαρότητας που απειλεί να κατακλύσει τον κόσμο».

Στη συνέχεια καταφέρθηκε εναντίον της Ειδικής Ασφάλειας, η οποία ανασυστάθηκε επί Λογοθετόπουλου και, όπως είπε, ασκούσε διώξεις χωρίς διάκριση, καταφεύγοντας σε βασανιστήρια και εκτελέσεις. Ανέφερε επίσης ότι τα Τάγματα Ασφαλείας, τα οποία θέλησαν να αναστείλουν την εθνική αντίσταση, στα μπλόκα συνεργάζονταν με τους Γερμανούς και προέβαιναν σε ακόμη μεγαλύτερες αγριότητες σε βάρος δεκάδων Ελλήνων πολιτών. Εκτελούσαν ψυχραιμότερα τους Έλληνες και άνευ δίκης όπως και οι Γερμανοί. Επεσήμανε μάλιστα ότι του έκανε εντύπωση το γεγονος ότι οι άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας ήταν αγριότεροι και των Γερμανών. Τέλος, επισήμανε ότι τον Αύγουστο του 1944 συγκροτήθηκε, με πρωτοβουλία του, επιτροπή από μητροπολίτες και μέλη της Ιεράς Συνόδου καθώς και διανοούμενους, η οποία επισκέφθηκε τον πρωθυπουργό κ. Ι. Ράλλη μετά το μπλόκο της Καλλιθέας και του υπέβαλε υπόμνημα διαμαρτυρίας για τη δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας. Κατά την κατάθεσή του, ο Ράλλης φέρεται να απάντησε: «Χάριν του συμφέροντος της χώρας, να μη γίνει καμιά συζήτηση. Είστε παράφρονες. Πάθατε ομαδική παράκρουση. Εάν δεν έχετε πάθει παράκρουση, είστε συνεργάτες και αλληλέγγυοι με τους κομμουνιστές».

6.1.29 Χαράλαμπος Ρουχωτάς

Πλωτάρχης της Ναυτικής Δικαιοσύνης. Εισηγητής του Ναυτοδικείου Πειραιώς. Διετέλεσε υφυπουργός Γενικός Διοικητής στις Κυβερνήσεις Βούλγαρη , Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού και Κανελλοπούλου (11-6/1945 έως 26/11/1945. Εξελέγη βουλευτής Κεφαλλονιάς το 1961 με την Ένωση Κέντρου

Κατέθεσε ότι η συνθηκολόγηση, τόσο από τακτική όσο και από νομική άποψη, ήταν αδικαιολόγητη. Θεωρούσε ότι, μετά την ανάληψη της εξουσίας, οι κυβερνώντες όφειλαν να απομακρυνθούν από τα αξιώματά τους, όταν διαπίστωσαν ότι ήταν αδύνατο να αντιδράσουν στη γερμανική κατοχή, η οποία, με κάθε τρόπο, στόχευε στην εξόντωση του ελληνικού λαού. Οι κυβερνήσεις της Κατοχής, κατά την άποψή του, συνεργάστηκαν με τους κατακτητές με πλήρη επίγνωση του αντεθνικού χαρακτήρα των πράξεών τους και εις βάρος των εθνικών μας συμφερόντων. Αναφέρθηκε ιδίως στους νόμους που θεσπίστηκαν μεταγενέστερα και με τους οποίους διευκολυνόταν το πολεμικό έργο των κατακτητών, ιδίως δε σε εκείνους που προέβλεπαν τη δίωξη των αξιωματικών οι οποίοι αναχωρούσαν για την Αίγυπτο. Η διακοπή της μισθοδοσίας των μονίμων αξιωματικών που έφευγαν για την Αίγυπτο συνέβαλε στον περιορισμό της διαρροής προς τα εκεί. Επίσης, οι οικογένειες των τελευταίων, με τον νόμο περί δημεύσεως των περιουσιών, καταδικάζονταν από Έλληνες υπουργούς σε θάνατο από πείνα.

Αναφέρθηκε, επίσης, στις ρυθμίσεις που αφορούσαν τη συγκέντρωση διαφόρων προϊόντων, οι οποίες, κατά την εκτίμησή του, αποσκοπούσαν στην εξυπηρέτηση των γερμανικών αρχών. Εχθρικά φορτηγά μετέφεραν από τους τόπους παραγωγής λάδι και άλλα αγαθά για την κάλυψη των αναγκών των κατοχικών στρατευμάτων. Προς ενίσχυση των ισχυρισμών του, παρέθεσε περιστατικά κατά τα οποία Γερμανοί στρατιώτες παρενέβαιναν στη διαδικασία συγκέντρωσης ή απόκρυψης προϊόντων και προέβαιναν σε αυθαίρετες ενέργειες.

Ως προς τον κ. Πολύζο, υποστήριξε ότι κατέβαλε επανειλημμένες προσπάθειες για την εξασφάλιση τροφίμων για τον πληθυσμό, αλλά, διαπιστώνοντας την αδυναμία επίτευξης αποτελέσματος, παραιτήθηκε από τη θέση του εντός δύο έως τριών μηνών. Τέλος, αναφέρθηκε σε αξιωματικούς του εμπορικού ναυτικού, κατονομάζοντάς τους, των οποίων οι περιουσίες δεσμεύθηκαν λόγω αναχώρησής τους στο εξωτερικό, ενώ σημείωσε ότι ορισμένοι εξ αυτών εκτελέστηκαν.

Σε ό,τι αφορά την πρόσκληση της κυβέρνησης Ράλλη προς τον ίδιο για να κινήσει διώξεις κατά οργανώσεων της Εθνικής Αντίστασης, κατέθεσε ότι εκείνος αντέδρασε υποβάλλοντας την παραίτησή του και συμπλήρωσε ότι κατά την άποψή του, η ίδρυση των Ταγμάτων Ασφαλείας, συνδεόταν αρχικά με το κλίμα αντίδρασης απέναντι στις δολοφονίες και τα έκτροπα που αποδίδονταν στην ΕΑΜμική παράταξη. Ωστόσο, επισήμανε ότι τα Τάγματα Ασφαλείας συνέβαλαν στην όξυνση του μίσους, στην επιδείνωση της εσωτερικής κατάστασης και, τελικά, στην εκδήλωση του εμφυλίου πολέμου, καθώς παρεξέκλιναν από τον αρχικό τους σκοπό. Παράλληλα, τόνισε ότι ο λαός αντιδρούσε σε κάθε μορφή συνεργασίας με τους Γερμανούς, ακόμη και όταν αυτή επιχειρούνταν να δικαιολογηθεί με επίκληση των ακροτήτων που, κατά την κρίση του, χαρακτήρισαν την εκτροχιασμένη απελευθερωτική δράση υπό την ηγεσία του ΕΑΜ.

Τέλος, σε σχετική ερώτηση, κατέθεσε ότι ο κ. Λιβιεράτος είχε πράγματι καταβάλει προσπάθειες, τόσο κατά τη θητεία του ως υπουργός όσο και μετά την παραίτησή του, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της Ένωσης Επτανησίων με την παροχή τροφίμων και άλλων διευκολύνσεων στους Επτανήσιους.

6.1.30 Ιωάννης Παρασκευόπουλος (1900-1984)

Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στην Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών, και τακτικός καθηγητής στην Πάντειο Σχολή. Ο Ιωάννης Παρασκευόπουλος εισήλθε στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος το 1931 ως προϊστάμενος Μελετών Επιχειρήσεων και Χρηματοδοσιών και αργότερα ανέλαβε τη Διεύθυνση Βιομηχανικής Πίστωσης. Το 1954 εκλέχθηκε υποδιοικητής της Τράπεζας, υπηρετώντας παράλληλα ως μέλος και πρόεδρος πολλών οργανισμών και διεθνών ιδρυμάτων, μεταξύ αυτών και ως αντιπρόεδρος της Διεθνούς Τράπεζας Ανασυγκροτήσεων. Διετέλεσε επανειλημμένα υπουργός σε υπηρεσιακές κυβερνήσεις και το 1963 και 1966 διορίστηκε πρωθυπουργός μεταβατικών κυβερνήσεων που οδήγησαν τη χώρα σε εκλογές. Μετά το 1967 αποσύρθηκε από τη δημόσια ζωή, αφήνοντας πλούσιο συγγραφικό έργο οικονομικού περιεχομένου.

Κατά την κατάθεσή του, υποστήριξε ότι οι κυβερνήσεις της Κατοχής είχαν δικτατορικό χαρακτήρα και ότι ορισμένοι στρατιωτικοί ηγέτες αγνόησαν τη λαϊκή θέληση για αντίσταση, αποδεχόμενοι να υπηρετήσουν τον εχθρό. Με τον τρόπο αυτό, όπως τόνισε, επέτρεψαν στους Γερμανούς να μεταβάλουν τη νομοθεσία και να διοικούν κατά βούληση, απαλλασσόμενοι έτσι από τις ιστορικές ευθύνες.

Επεσήμανε, επίσης, την έντονη οικονομική απομύζηση της χώρας, συγκρίνοντάς την με εκείνη της Ρωσίας, και καταδίκασε τις κατοχικές συμβάσεις για τα καπνά και τη

μετάξη, καθώς και τη λεηλασία των τραπεζικών τίτλων, αποδίδοντας την κύρια ευθύνη στους Σωτ. Γκοτζαμάνη και Εκτ. Τσιρονίκο.

6.2 ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΕΩΣ

Σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 2 της 6/1945 Συντακτικής Πράξης, “ο κατηγορούμενος δεν δικαιούται πέραν των 35 μαρτύρων υπεράσπισης.”²⁷⁵ Ωστόσο, με το άρθρο 7 του Α.Ν 217/1945 η διάταξη τροποποιήθηκε και ο αριθμός τους μειώθηκε σε 5 και δεν πρέπει να ξεπερνούν το 4πλάσιο του συνολικού αριθμού των μαρτύρων κατηγορίας

Το δικαστήριο βρέθηκε μπροστά σε ένα χείμαρρο καταλόγων μαρτύρων υπεράσπισης και αποφάσισε ότι κάθε κατηγορούμενος δικαιούταν να προτείνει 32 μάρτυρες υπεράσπισης²⁷⁶:

Ειδικότερα, κλήθηκαν πάνω από 500 μάρτυρες υπερασπίσεως μεταξύ των οποίων οι πολιτικοί, Γεώργιος Καφαντάρης (πρώην πρωθυπουργός), Γεώργιος Στράτος, Τζων Θεοτόκης, Κωνσταντίνος Ρέντης, Θεόδωρος Πάγκαλος, Ταξίαρχος Θρασύβουλος Τσακαλώτος, Μητροπολίτης Ιωαννίνων Σπυρίδων, Αντιναύαρχος Δημήτριος Οικονόμου, Δημήτριος Μάξιμος (πρώην Διοικητής Εθνικής Τραπέζης) κ.α.

Ανάμεσα στους μάρτυρες υπεράσπισης συναντάμε πάλι κρατικούς αξιωματούχους που ενσάρκωναν τη συνέχεια του κράτους και οι οποίοι μετατράπηκαν σε μάρτυρες υπεράσπισης. Μεταξύ των πλέον ενδιαφερόντων συγκαταλέγονται και πολιτικοί αρχηγοί ή σημαίνοντες παράγοντες της δημόσιας ζωής, όπως οι κ.κ. Θεόδωρος Πάγκαλος και Στυλιανός Γονατάς, οι οποίοι θεωρούνται το «βαρύ πυροβολικό» της υπερασπιστικής πλευράς.

ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ: Οι 32 μάρτυρες που πρότεινε βάσει του ανωτέρω ορίου ήταν: Στυλιανός Γονατάς, Λέων Σπαής, Κ. Ρέντης, Κ. Γράψας, Φ. Πάλλας, Γ. Φαρμακίδης, Δ. Βασιλόπουλος, Μητροπολίτης Ιωαννίνων Σπυρίδων, Α. Μερεντίτης, Κ. Βλάχος, Δ. Δημακόπουλος, Ν. Μπαλής, Π. Παναγάκος, Δ. Γαργαρόπουλος, Ν. Κονταρίνης, Μ. Νικολαΐδης, Κ. Παπαδόπουλος, Ε. Τρεπεκλής, Ε. Νάσιος, Κ. Σούρλος, Αθ.

²⁷⁵ Βλ. επίσης Εφημερίδα *Ακρόπολις*. (1945, 21 Φεβρουαρίου).

²⁷⁶ Ο ημερήσιος Τύπος τους χαρακτήρισε «μυρμυκιά» (βλ. *Ακρόπολις*. (1945, 28 Φεβρουαρίου))

Χρυσοχόου, Γρανίτσας, ο υπαρχηγός του Επιτελείου κ. Λιώσης, Θρασύβουλος Τσακαλώτος, Σταθάκης, Σ. Δημάρατος, Κλ. Μπουλαλάς και Κων. Πλατής²⁷⁷

Τελικά εξετάσθηκαν οι :

Κ. Ρέντης, Κ. Γράψας, Φ. Πάλλας, Κ. Βλάχος, Ν. Μπαλής, Π. Παναγάκος, Κ. Παπαδόπουλος, Θρασύβουλος Τσακαλώτος,

Ι. ΡΑΛΛΗΣ: πρότεινε μεταξύ άλλων τους: Στυλ. Γονατά, Δ. Μάξιμο, Γ. Στράτο, Π. Εξαρχάκη, Α. Πέππα, Α. Μιχαλακόπουλος, Θ. Κότη, Κ. Μητρομελέτη, Γ. Σίδερη, Κ. Γράψα, Α. Παπαγεωργίου, Σ. Μάρδα, Ι Θεοτόκη, Α. Φύλων, Β. Ξηνταράκος, Α. Σακελλαρόπουλος, Θ. Κουντουριώτης Μ. Μαυροκορδάτος, Δ. Χατζίσκο.

Α. ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ: πρότεινε μεταξύ άλλων τους: Χερουβείμ Άννινος, μητροπολίτης Παροναξίας Ι. Καμινοπετρος, Γ. Λαμπριανάκος, Δροβίλας, Ρουσσόπουλος, Π. Αναστασόπουλος, Κοντός, Σπεράντζας, Παναγιωτίδης, Ρόκκος, Κ. Σκορδίλης, Δ. Νικολαΐδης²⁷⁸

ΜΟΥΤΟΥΣΗΣ: πρότεινε τους εξής: Επαμ. Λιώσης, υπαρχηγός του Επιτελείου, Σ. Μανούσης, Σ. Αναγνωστόπουλος, Σακελλαρόπουλος, Αθ. Στυμφαλιάδης, Α. Λεμπέσης, Π Βαγκάς, Π. Καλογερόπουλος, Δ. Βασιλείου, Αλ. Παπαδόπουλος, Ν. Δροσόπουλος, Δ Καρακάσης Βισινιώτη, Κ. Σαμαρά, Α. Λεμπέση, Π. Βακάς, Ε. Στανωτά, Ι. Λιμπρίτη, Μ. Αργυρόπουλο Δ. Καρακά, Κ. Γρηγοράκη, Σκαρπέτη, Ν. Θαλασσινό, Γ. Καλλέργη, Δ. Πετρίτη, Αρβανίτη και Πεσσόπουλο²⁷⁹.

Ο κος Βολωνάκης, συνήγορος του Μουτούση, ζήτησε να προτείνει και άλλους μάρτυρες, το δικαστήριο όμως απέρριψε την αίτηση.²⁸⁰

ΠΛ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ πρότεινε ως μάρτυρες: το Μητροπολίτη Ιωαννίνων, Επ. Χαρίλαο (βιομήχανο), Αν. Μπακάλμπαση (πρώην υπουργό) Δημ. Γυαλίστρα (διευθυντή Τραπεζής), Γ. Κουρή (διευθυντή Υπ. Εθνικής Οικονομίας, Σπ. Μαυρομάτη, Ν. Οικονομόπουλο (ιατρό), Μιχάλη Οικονόμου, Δημήτρη Απέργη και Σ. Πανά.

²⁷⁷ Έθνος. (1945, 27 Φεβρουαρίου).

²⁷⁸ Έθνος. (1945, 27 Φεβρουαρίου).

²⁷⁹ Έθνος. (1945, 28 Φεβρουαρίου).

²⁸⁰ Ελευθερία. (1945, 28 Φεβρουαρίου).

Άλλοι μάρτυρες των οποίων αναγνώστηκαν τα ονόματα είναι μεταξύ άλλων : Π. Κατσώτας, Ναπ. Ζέρβας, ο αδελφός του Συντ/χη Ψαρρού (αρχηγού της ΕΚΚΑ), ο Α. Εβερτ, ο Ν. Παπαδόπουλος, Τ. Μπαρλάς, Λ. Τσιριγώτης, Ι. Λαζαράς, Κ. Τσαλδάρης, Παπακυριακού (του Υπουργείου Οικονομικών), Ι. Βαρδινογιάννης, ο μητροπολίτης Βασίλειος της Κρήτης, Μ. Νοταράς, Αχ. Περδικάρης, Ν. Ζαρίφης, Δ. Μαυρομάτης, Κ. Ζάνος, Ε. Χοχόλης, Λ. Κυριακός, Γ. Φιλιππόπουλος, Ν. Τσανκλής, Μητροπολίτης Κορινθίας κ. Μιχαήλ (του Λούβαρη), Γ. Καραντζάς, Π. Χάρης, Π. Ζέρβος, Α. Ζαφειρόπουλος, Μητροπολίτης Γυθείου, Δασκαλάκης (του Λούβαρη),²⁸¹ Μ. Μαντούδης, ο Μητροπολίτης Παροναξίας²⁸²

Επίσης μεταξύ των προταθέντων μαρτύρων υπερασπίσεως ήταν και οι : Γ. Καφαντάρης, Κ. Ρέντης, Φ. Κοπανάρης, Ηλ. Μπουκουβάλας, Τζων Θεοτόκης (του Καραπάνου), Γ. Τρίμης, Ι. Ράλλης (του Υπ. Εργασίας), Β. Ιωάννου, Δ. Ζώτος, Ευρ. Σταμπέλος, Αγαδάκης του Κανακουσάκη), Α. Τσιρογιάννης, Ε. Κιβωτός, Ντάκος, Παπαργύρης, Πάτερης (του Μπακογιάννη)

Τελικώς εξετάσθηκαν κατά σειρά οι:

6.2.1 Δημήτριος Μάξιμος (1873-1955)

Οικονομολόγος, τραπεζίτης και πολιτικός, γνωστός και για το Μέγαρο Μαξίμου που χρησιμοποιείται σήμερα ως πρωθυπουργική κατοικία. Σπούδασε νομικά και οικονομικά στην Αθήνα και το Παρίσι, και ξεκίνησε από το 1891 τραπεζική καριέρα στην Εθνική Τράπεζα όπου ανέβηκε τις βαθμίδες έως τη θέση του διοικητή (1921-1922). Μετά την Επανάσταση του 1922 κατέφυγε για πέντε χρόνια στη Φλωρεντία. Το 1927, συνεργάστηκε με το Λαϊκό Κόμμα και να βουλευτής και στη συνέχεια αριστίνδην γερουσιαστής. Διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών την περίοδο 1933-1935 και συνέβαλε στη Διαβαλκανική Συμφωνία. Το 1947 ανέλαβε πρωθυπουργός κυβέρνησης συνασπισμού.

Ο Δημήτριος Μάξιμος κατέθεσε ότι, πριν ο Ιωάννης Ράλλης αναλάβει την πρωθυπουργία, τον συμβουλευτηκε σχετικά με τη συγκρότηση κυβέρνησης. Ο Μάξιμος τον προέτρεψε να αναλάβει τα καθήκοντά του, κρίνοντας ότι η κατάσταση δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί διαφορετικά και ότι, ακόμη και αν υλοποιούνταν μόνο ορισμένες από τις υποσχέσεις των Γερμανών για την αντιμετώπιση οξυμένων

²⁸¹ *Ελευθερία*. (1945, 28 Φεβρουαρίου).

²⁸² *Ακρόπολις*. (1945, 28 Φεβρουαρίου).

προβλημάτων, όπως το επισιτιστικό και η ασφάλεια, αυτό θα αποτελούσε κέρδος για την Ελλάδα.

Ανέφερε ότι τόσο ο Ι. Ράλλης όσο και ο Λούβαρης, επανειλημμένα στο παρελθόν αλλά και κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, είχαν εκφραστεί με πεποίθηση υπέρ της νίκης των Συμμάχων και πως δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην κυβέρνηση με την ελπίδα ότι θα κατόρθωναν να μετριάσουν την ένταση και τη σκληρότητα της εχθρικής κατοχής. Απέρριψε τη θέση ότι θα έπρεπε να σχηματιστεί κυβέρνηση αποκλειστικά από υπηρεσιακούς παράγοντες, υποστηρίζοντας ότι ήταν απολύτως αναγκαία η συμμετοχή πολιτικών προσώπων, και μάλιστα σε ευρύτερη κλίμακα, διότι τέτοιες πρωτοβουλίες δεν ήταν δυνατόν να προέλθουν από μια «υπαλληλική» κυβέρνηση.

Ανέφερε επίσης ότι, όταν κλήθηκε από τον Γερμανό πρέσβη, στην αρχική φάση της Κατοχής, για να εκθέσει τις απόψεις του σχετικά με την εσωτερική κατάσταση της Ελλάδας, εξέφρασε τη δυσφορία του για το γεγονός ότι επιτράπη τόσο στους ηττημένους Ιταλούς όσο και στους άοπλους Βουλγάρους να εισέλθουν σε ελληνικό έδαφος. Αν και αναγνώρισε ότι έγιναν σοβαρά λάθη, υπογράμμισε πως η αποτίμηση των ενεργειών των κατηγορουμένων πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες μέσα στις οποίες κινήθηκαν. Τέλος, ανέφερε ότι πληροφορήθηκε πως ο Ράλλης ανέλαβε την πρωθυπουργία κατόπιν διαπραγμάτευσης συγκεκριμένων όρων με τους Γερμανούς και δήλωσε ότι εγκρίνει πλήρως αυτή την επιλογή.

Σε ερώτηση του προέδρου του Δικαστηρίου σχετικά με το αν οι υπουργοί ήταν επιλογής του Ι. Ράλλη, απάντησε ότι, σχεδόν πάντοτε, οι Γερμανοί τους επέβαλλαν, επισημαίνοντας ιδίως την περίπτωση του Σωτ. Γκοτζαμάνη, τον οποίο χαρακτήρισε άνθρωπο της εμπιστοσύνης των κατακτητών. Όσον αφορά τις ευθύνες των κατηγορουμένων, αναγνώρισε ότι διαπράχθηκαν σφάλματα, κυρίως στον οικονομικό τομέα, αλλά τόνισε ότι πρέπει να συνυπολογιστούν οι συνθήκες της εποχής και ότι, παρά τα λάθη, έγιναν προσπάθειες από τους υπουργούς για να εξυπηρετηθεί το εθνικό συμφέρον. Υποστήριξε ακόμη ότι υπήρξαν πολλά παραδείγματα ανθρώπων και οικογενειών που σώθηκαν την τελευταία στιγμή από τη μανία των κατακτητών χάρη στην παρέμβαση των κατηγορουμένων.

Σε σχέση με τα Τάγματα Ασφαλείας, υποστήριξε ότι τα γεγονότα του Δεκεμβρίου επιβεβαίωσαν, κατά τη γνώμη του, ότι η αρχική αντίληψη για τη χρησιμότητά τους

ήταν ορθή. Κατά την άποψή του, τα τάγματα υπήρξαν ιδιαίτερα χρήσιμα και ότι το κλίμα δυσφορίας που δημιουργήθηκε σε βάρος τους οφειλόταν σε παρεξήγηση, την οποία, όπως είπε, καλλιέργησαν «ύπουλοι εχθροί της πατρίδας». Τόνισε ακόμη ότι η χρησιμότητα των Ταγμάτων Ασφαλείας ήταν ακόμη πιο εμφανής στην ύπαιθρο, για την οποία –όπως υποστήριξε– όσοι βρίσκονταν στην Αθήνα διέθεταν πολύ περιορισμένη εικόνα.

6.2.2 Γεώργιος Στράτος (1887 - 1973)

Βουλευτής από την Αμφιλοχία Αιτωλοακαρνανίας, εξελέγονταν από το 1928 με το Λαϊκό Κόμμα. Διακρίθηκε στους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-13) και στη Μικρασιατική Εκστρατεία, φτάνοντας τον βαθμό του Ναυάρχου. Υπηρέτησε ως Υπουργός Συγκοινωνιών (1932-33) και Στρατιωτικών (1947-48). Συμμετείχε στη δημιουργία της ΕΟΚΑ από το 1953.

Ο ναύαρχος Γεώργιος Στράτος υπερασπίστηκε τους υπουργούς της Κατοχής, χαρακτηρίζοντας τις πράξεις τους πατριωτικές και απορρίπτοντας κάθε ιδιοτελές κίνητρο. Αναφέρθηκε σε διαφωνία με τον Παπανδρέου, ο οποίος υποστήριζε ότι απαιτείται "εξιλασμός για να ικανοποιηθεί η κοινή γνώμη", ενώ οι Φιλελεύθεροι απείλησαν με κυβερνητική κρίση εάν αυτό συνέβαινε. Ο Στράτος έκανε αναφορές σε ναυτικά ζητήματα, όπως η αρχική άρνηση του Διοικητή για διάλυση των συνεργείων του Ναυστάθμου, η επιτυχής έξοδος του θωρηκτού "Αβέρωφ" μέσα από ναρκοπέδιο και η δική του απόφαση να βυθίσει δύο κανονιοφόρους. Σημαντική ήταν η αφήγησή του για σύσκεψη με Βρετανό αξιωματικό, ο οποίος τάχθηκε αρνητικά τόσο απέναντι στη συμμετοχή "εαμοκομμουνιστών" στην κυβέρνηση Παπανδρέου, όσο και στην καταδίκη των Ταγμάτων Ασφαλείας, θέση με την οποία συμφώνησαν οι περισσότεροι Έλληνες πολιτικοί. Ο Γεώργιος Στράτος τόνισε ακόμα ότι ο Ράλλης ανέλαβε πρωτοβουλία να σχηματίσει κυβέρνηση με τον όρο να μην επεμβαίνουν οι κατακτητές στα εσωτερικά της χώρας, εξήρε τη συμβολή των ταγμάτων ασφαλείας, ενώ ανέφερε πως ο Μπακογιάννης έσωσε Έλληνες από τους Γερμανούς και αρνήθηκε να παραδώσει ευζώνους. Επίσης, μετέφερε πως ο Παπανδρέου επέμεινε στην καταδίκη της κυβέρνησης Ράλλη, αντίθετα με τον Σοφούλη που απείλησε με αποχώρηση των Φιλελευθέρων υπουργών.

6.2.3 Δ. Γιαννόπουλος (1887-1953)

Δικηγόρος, , Βουλευτής με το Λαϊκό κόμμα (1928, 1932, 1933, 1935, 1936, 1946, 1950). Τέως υπουργός Εσωτερικών στην κυβέρνηση Τσαλδάρη (1934), Δικαιοσύνης την Κυβέρνηση Κονδύλη (1935) και Εσωτερικών (1950).

Ο τέως υπουργός κ. Γιαννόπουλος κατέθεσε ότι τον Μάρτιο του 1942 ο κ. Ράλλης αρνήθηκε να σχηματίσει κυβέρνηση επειδή οι όροι που είχε θέσει δεν έγιναν αποδεκτοί από τους Γερμανούς. Το 1943 όμως ανέλαβε τον σχηματισμό κυβέρνησης, διότι πλέον οι όροι του εγκρίθηκαν: η απολύτως ανεξάρτητη άσκηση έργου από την κυβέρνηση, η απουσία λογοκρισίας στις κυβερνητικές ενέργειες και η συγκρότηση δύο ταγμάτων ασφαλείας ευζώνων στην Αθήνα.

6.2.4 Κωνσταντίνος Ροδοκανάκης (1877-1956)

Συγγραφέας, έλαβε μέρος ως αξιωματικός στους Βαλκανικούς και τον Α' ΠΠ, υπηρέτησε ως στρατιωτικός ακόλουθος στην Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου. Στη διάρκεια της κατοχής ήταν ηγετικό μέλος του ΕΔΕΣ (μέλος της Δ' Επιτροπής), και διετέλεσε Διευθυντής της Εταιρίας Κωπαΐδας,

Ο Κωνσταντίνος Ροδοκανάκης, μέλος της Δ' Επιτροπής του ΕΔΕΣ, ανέφερε ότι βρισκόταν σε επαφή με τον κ. Ράλλη με στόχο την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων. Σύμφωνα με την κατάθεσή του, ο κ. Ράλλης είχε ως διαρκή προτεραιότητα την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και βοήθησε τόσο τον ίδιο όσο και τον κ. Γέροντα να στείλουν εκατοντάδες αξιωματικούς στις αντάρτικες ομάδες του Ζέρβα. Επιπλέον, διευκόλυνε, το Σεπτέμβριο του 1944, τη μεταφορά όπλων προς την Αθήνα μέσω Ραφήνας, τα οποία παραδόθηκαν στις οργανώσεις Χ και ΕΔΕΣ. Ο Ράλλης παρείχε πληροφορίες που διοχετεύονταν στο εξωτερικό με την επιμέλεια του μάρτυρα και έθεσε τις δυνάμεις του στη διάθεση του κ. Σπηλιωτόπουλου, αν και αυτές δεν αξιοποιήθηκαν τελικά. Ο Κ. Ροδοκανάκης υποστήριξε ότι η δράση του κ. Ράλλη είχε έντονα πατριωτικό χαρακτήρα, καθώς συνέβαλε και στη διάσωση πολλών Ελλήνων από τους Ιταλούς και τους Γερμανούς.

6.2.5 Κωνσταντίνος Γράψας (1889-1949)

Συγγραφέας εκδότης και μεταφραστής, υπάλληλος στη Βουλή και τέως διευθυντή της, ο οποίος μετέφρασε Θεόκριτο και Ομήρου Οδύσσεια στη δημοτική και υπήρξε εκδότης της «Ελληνικής Πολιτικής Εγκυκλοπαίδειας» το 1938. Υπήρξε βασιικός συνεργάτης του εγκυκλοπαιδικού λεξικού «ΗΛΙΟΣ»

Ο κ. Γράψας κατέθεσε ότι οι υπουργοί υπέγραφαν καλόπιστα τους νόμους που προέρχονταν από άλλα υπουργεία, ενώ μόνο λίγοι από αυτούς που προέβλεπαν

κυρώσεις σε βάρος Ελλήνων για παραβάσεις εναντίον του Άξονα εφαρμόστηκαν στην πράξη, καθώς η υπογραφή τους συχνά καθυστερούσε όσο αυτό ήταν δυνατό. Ανέφερε ακόμη ότι, σύμφωνα με τις πληροφορίες του, κάθε δυνατότητα αντίστασης στο μέτωπο είχε εκλείψει όταν υπογράφηκε η ανακωχή και ότι όσοι στρατιώτες επέστρεψαν ζωντανοί όφειλαν τη σωτηρία τους στη συνθηκολόγηση. Υποστήριξε επίσης ότι οι δημόσιες δηλώσεις των πρωθυπουργών περιλάμβαναν ορισμένες αναγκαστικές φιλοϊταλικές ή φιλογερμανικές διατυπώσεις, επειδή μόνο υπό αυτές τις προϋποθέσεις επιτρεπόταν η δημοσίευσή τους, και επιβεβαίωσε ότι, κατά την περιοδεία του στη Μακεδονία και τη Θράκη, ο Γ. Τσολάκογλου μίλησε δημόσια υπέρ των εθνικών δικαίων. Πρόσθεσε, τέλος, ότι ο Κ. Λογοθετόπουλος και ο Σωτ. Γκοτζαμάνης απομακρύνθηκαν από τους Γερμανούς μετά από διένεξη μαζί τους.

Ακόμη, κατέθεσε ότι την ΕΟΧΑ τη συγκρότησαν ο Γ. Τσολάκογλου μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο και ότι, μέσω αυτής, διατέθηκαν σημαντικά χρηματικά ποσά σε οικογένειες κρατουμένων, καταδικασμένων κ.λπ., με ιδιαίτερη μέριμνα για τις οικογένειες όσων διώκονταν από τους κατακτητές. Σύμφωνα με την κατάθεσή του, η ΕΟΧΑ συστάθηκε τρεις έως τέσσερις μήνες μετά την ανακωχή. Τέλος, ο μάρτυρας αναφέρθηκε με θετικό τρόπο στη δράση του Λιβιεράτου.

6.2.6 Κωνσταντίνος Ρέντης (1884-1958)

Δικηγόρος, διπλωμάτης και πολιτικός του κεντρώου χώρου (Κόμμα Φιλελευθέρων, ΕΠΕΚ), με μακρά υπηρεσία ως υπουργός κυρίως τη δεκαετία 1940-1950. Υπηρέτησε στον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, διπλωμάτης στους Βαλκανικούς Πολέμους και σε ξένες πρεσβείες, ενώ μετείχε ως γενικός γραμματέας στην Επαναστατική Επιτροπή Βορείου Ηπείρου. Ανέλαβε διευθυντής πολιτικών υποθέσεων στο Υπουργείο Εξωτερικών και υπήρξε εκπρόσωπος στη Κοινωνία των Εθνών. Συμμετείχε ως βουλευτής και υπουργός Εξωτερικών σε διάφορες κυβερνήσεις (1922, 1924, 1925, 1946) και κατά την Κατοχή διέφυγε στη Μέση Ανατολή, εκπροσωπώντας τους Φιλελεύθερους στο Συνέδριο του Λιβάνου.

Ο κ. Ρέντης κατέθεσε ότι η Ελλάδα δεν υπέγραψε συνθηκολόγηση ως κράτος, ούτε ο κ. Γ. Τσολάκογλου ενήργησε ως επίσημος εκπρόσωπος της χώρας· προχώρησε σε ανακωχή ως διοικητής στρατιωτικής μονάδας, θεωρώντας ανώφελη κάθε περαιτέρω θυσία των ανδρών του. Στην Ελλάδα, παρά την ονομασία "κυβέρνηση" που της απέδωσαν οι Γερμανοί, συγκροτήθηκε απλώς διοίκηση. Οι κατηγορούμενοι προσπάθησαν να αμβλύνουν τα δεινά του ελληνικού λαού και να προστατεύσουν την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, συχνά παραπλανώντας τους κατακτητές. Πέρα από τη συνεργασία με τον κ. Γ. Τσολάκογλου, ο μάρτυρας συνεργάστηκε και με τον κ.

Λεμπέση στην επιτροπή στη Θράκη και τη Μακεδονία. Τα τάγματα, σημείωσε, δημιουργήθηκαν ως απάντηση σε εγκλήματα του ΕΑΜ και δεν χτύπησαν τους συμμάχους.

6.2.7 Φ. Πάλλας

Ιατρός

Τόνισε ότι ο κ. Γ. Τσολάκογλου έσωσε τους Έλληνες στρατιώτες οι οποίοι ήταν και πάλι έτοιμοι να γράψουν ένα νέο έπος.

6.2.8 Κ. Βλάχος

αντισυνταγματάρχης ιππικού, διευθυντής του 2^{ου} γραφείου της υπό τον κ. Γ. Τσολάκογλου στρατιάς.

Ο Κ. Βλάχος ανέφερε πως μεταφέρει τη φωνή των πολεμιστών που βίωσαν τα γεγονότα. Δήλωσε ότι δεν μπορεί να αποτιμήσει το μέγεθος του ήρωα στρατηγού Γ. Τσολάκογλου και τόνισε πως τέσσερις στρατηγοί και ορισμένοι διοικητές μονάδων είχαν προτείνει αρκετά νωρίτερα τη συνθηκολόγηση, αλλά ο Γ. Τσολάκογλου αντιστεκόταν, χωρίς πάντως να αποκαλύψει αρχικά τα ονόματα. Υπό την πίεση των συνηγόρων, ο Γ. Τσολάκογλου ανέγνωσε τα ονόματα αυτά, με τον μάρτυρα να τα επιβεβαιώνει και να δηλώνει πως, για χάρη της πατρίδας, νιώθει υποχρεωμένος να αρνηθεί ακόμη και τον θαυμασμό του προς τον στρατηγό που θεωρεί ότι έπραξε το καθήκον του ως στρατιώτης. Ο Βλάχος περιέγραψε ακολούθως το ταξίδι του, μαζί με τους συνταγματάρχες Μπαλή και Δημ. Λαγά, για να υποβάλουν τους όρους ανακωχής στους Γερμανούς και πώς έφτασαν με λευκή σημαία στις 9:30 π.μ. στο στρατηγείο του Ντίτριχ. Ο Γερμανός διοικητής τους δέχθηκε και απάντησε πως οι όροι θα υποβληθούν προς έγκριση στον Χίτλερ, ο οποίος μετά από δύομισι ώρες έδωσε τη συγκατάθεσή του. Έτσι υπεγράφη η ανακωχή με δύο βασικούς όρους: να θεωρηθούν οι Ιταλοί ηττημένοι και να τοποθετηθούν οι Γερμανοί ανάμεσα σε Έλληνες και Ιταλούς, και να αφεθούν ελεύθεροι οι Έλληνες αξιωματικοί και στρατιώτες με τον οπλισμό τους.

6.2.9 Ι. Αιλιανός

Οδοντίατρος

Ο κ. Αιλιανός ανέφερε στην κατάθεσή του ότι ο αδελφός του, ο οποίος είχε συλληφθεί για την ανατίναξη της ΕΣΠΟ, σώθηκε λόγω της μεσολάβησης του Γ. Τσολάκογλου — γεγονός που, κατά την κατάθεσή του, συνέβη και με άλλους Έλληνες.

6.2.10 Θρασύβουλος Τσακαλώτος (1897-1989)

διοικητής της Ταξιαρχίας Ρίμινι και πρώην επιτελάρχης του Β' Σώματος Στρατού

Απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων, συμμετείχε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τη Μικρασιατική Εκστρατεία, τον Ελληνοϊταλικό και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατά την Κατοχή και την Απελευθέρωση ήταν διοικητής της Γ' Ορεινής Ταξιαρχίας και συμμετείχε στις μάχες των Δεκεμβριανών. Στον Εμφύλιο ανέλαβε επιτελικές διοικητικές θέσεις: διοικητής Σχολής Πολέμου, Α' και Β' Σώματος Στρατού και αρχηγός του ΓΕΣ (1951-52). Αποστρατεύτηκε με τον βαθμό του αντιστρατήγου το 1952. Μετά την αποστρατεία του, υπηρέτησε ως πρεσβευτής στο Βελιγράδι και έλαβε διακρίσεις από τους Συμμάχους για τη συμβολή του στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο κ. Θ.Τσακαλώτος, τόνισε ότι υπήρξε μάρτυρας των γεγονότων και επισήμανε τη σημασία της νίκης του ελληνικού στρατού κατά των Ιταλών, καθώς και της σθεναρής αντίστασης απέναντι στην επίθεση των Γερμανών. Ο ελληνικός λαός ήταν ψυχικά προετοιμασμένος γι' αυτή τη δοκιμασία, τη στιγμή που τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη είχαν υποταχθεί στους επιτιθέμενους. Περιγράφοντας τα γεγονότα του μετώπου, υπογράμμισε το άριστο ηθικό των Ελλήνων στρατιωτών, ακόμη και μετά τη γερμανική επίθεση, σημειώνοντας πως η σύμπτυξη του στρατεύματος διατάχθηκε μόνο μετά την κατάρρευση της γιουγκοσλαβικής άμυνας και εκτελέστηκε επιτυχώς.

Σε σχετική ερώτηση του Προέδρου, δήλωσε ότι κατά την άποψη των στρατιωτικών η υπογραφή της ανακωχής ήταν βαρύ στρατιωτικό και ιστορικό σφάλμα. Τόνισε επίσης ότι η αποκήρυξη της κυβέρνησης Κατοχής από τον Βασιλιά και την Κυβέρνηση του Καΐρου ουσιαστικά σήμαινε την απόφαση για συνέχιση της αντίστασης με κάθε θυσία από ολόκληρο το έθνος.

Στις 14/4/1945 κλήθηκε να διευκρινίσει την προηγούμενη κατάθεσή του και ανέφερε πως η έκθεση των πεπραγμένων και άλλα σχετικά έγγραφα για τις διαπραγματεύσεις ανακωχής με τους Γερμανούς συντάχθηκαν στην Αθήνα, μετά την άφιξη του Επιτελείου, και επικυρώθηκαν από τον ίδιο ως επιτελάρχη του Β' Σώματος Στρατού. Υποστήριξε ότι το δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει αν ο κ. συνταγματάρχης Ν. Μπαλής αρνείται ότι συνέταξε αυτά τα έγγραφα μετά την άφιξή του στην Αθήνα.

Τόνισε επίσης ότι δεν έχει γνώση τηλεγραφήματος που αναφέρεται στην έκθεση ως αποσταλέν προς τον Χίτλερ.²⁸³

6.2.11 Ιωάννης Νάσκος

πρώην Γενικός Διευθυντής της Ασφαλείας στο Υπουργείο Εσωτερικών

Ο κ. Ι. Νάσκος, δήλωσε ότι ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου είχε δώσει εντολή να μη διώκονται οι Άγγλοι, να μη παραδίδονται στις γερμανικές αρχές κατάλογοι κομμουνιστών και να διευκολύνονται όσοι αναχωρούσαν για το εξωτερικό. Τις σχετικές διευκολύνσεις, σύμφωνα με την κατάθεσή του, παρείχε κυρίως ο κ. Έβερτ.

6.2.12 Ιωάννης Σταθάκης

Δικηγόρος

Ο κ. Σταθάκης, ανέφερε στην κατάθεσή του ότι ο κ. Γ. Τσολάκογλου, κατά την περιοδεία του στη Μακεδονία και Θράκη, εκφώνησε λόγους εναντίον των Βουλγάρων και καταπολέμησε την οργάνωση των κουτσοβλάχων, ενώ αντέδρασε στην αποστολή λεγεώνας στη Ρωσία. Επίσης, κατέθεσε θετικά για τους κ.κ. Ραγκαβή, Χατζημιχάλη και Καραντάνο.

6.2.13 Παναγιώτης Παναγάκος (1885-1962)

Ο αντιστράτηγος ε.α. συμμετείχε στους Βαλκανικούς Πολέμους καθώς και σε όλους τους επόμενους. Υπηρέτησε για σύντομο χρονικό διάστημα ως Υπουργός Στρατιωτικών, αρχικά υπό τον βασιλέα Γεώργιο Β΄ και στη συνέχεια υπό τον Εμμανουήλ Τσουδερό, έως την αναχώρηση της κυβέρνησης για την Κρήτη (20-24 Απριλίου 1941).

Ο αντιστράτηγος Π. Παναγάκος, καταθέτοντας στο δικαστήριο, εξήρε τη στρατιωτική διορατικότητα του στρατηγού Γ. Τσολάκογλου κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, επισημαίνοντας ότι, κατόπιν διαταγής της 17ης Νοεμβρίου, αναγκάστηκε να υποχωρήσει από τον Μοράβα, γεγονός που ματαίωσε τη συνέχιση της ιστορικής

²⁸³ Κατά τη διάρκεια της εξέτασης του Θ. Τσακαλώτου, ο κατηγορούμενος αντιστράτηγος Παν. Δεμέστιχας ανέγνωσε δύο επιστολές του εκλιπόντος στρατηγού Μπάκου, με την πρώτη να καλεί τον κατηγορούμενο να συμμετάσχει σε κυβέρνηση υπό τον Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα μαζί με τους Γ. Τσολάκογλου και Μπάκο. Η δεύτερη επιστολή γνωστοποιούσε ότι είχαν σταλεί απεσταλμένοι στους Γερμανούς για διαπραγμάτευση ανακωχής· ο Παν. Δεμέστιχας υποστήριξε ότι η πρόταση προς τους Γερμανούς περιλάμβανε και τη δική του υπογραφή χωρίς να έχει εξουσιοδοτήσει κάτι τέτοιο, προκαλώντας αίσθηση και αντιδράσεις στο ακροατήριο. Οι συνήγοροι του Γ. Τσολάκογλου επισήμαναν πως ο στρατηγός Γ. Τσολάκογλου ανέλαβε αποκλειστικά την ευθύνη της ανακωχής. Ο Παν. Δεμέστιχας δήλωσε ότι ήταν υπέρ της ανακωχής, εφόσον προτεινόταν και υπογραφόταν από νόμιμη κυβέρνηση. Τέλος, ο μάρτυρας χαρακτήρισε τον Γ. Τσολάκογλου «ήρωα του Πόγραδετς» και ξεχώρισε την εθνική δράση του μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα.

επιθετικής ενέργειας. Στη συνέχεια αναφέρθηκε στον ελληνογερμανικό πόλεμο, όπου οι αντιστράτηγοι Γ. Τσολάκογλου και Σωτ. Μουτούσης διακρίθηκαν για τις επιδόσεις τους. Στις 8 Απριλίου ο Γ. Τσολάκογλου εμφανίστηκε στη Φλώρινα και κατόπιν μετέβη στην Αθήνα, ζητώντας την υπαγωγή του γιουγκοσλαβικού στρατού στις διαταγές του Έλληνα Αρχιστρατήγου. Περιγράφοντας την ανατροπή του μετώπου, ο Παναγάκος είπε ότι το Μεγάλο Σάββατο ενημέρωσε τον Βασιλέα, τον Αρχιστράτηγο και τον στρατηγό Ουίλσον για την κατάσταση, λαμβάνοντας από τον τελευταίο την απάντηση: «Η τιμή και η υπόληψις της Ελλάδος διαφυλάχθηκαν απολύτως. Η Ελλάς έπραξε το καθήκον της».

Υποστήριξε ότι κατά τη στιγμή της συνθηκολόγησης είχε εξαντληθεί πλήρως η δυνατότητα αντίστασης και υπενθύμισε ότι οι συνθηκολογήσεις των Τρικούπη και Κλαδά στη Μικρά Ασία δεν είχαν οδηγήσει σε διώξεις. Βεβαίωσε επίσης ότι, κατόπιν διαταγής του Γ. Τσολάκογλου, είχε ξεκινήσει η οργάνωση ομάδας αξιωματικών, η οποία όμως προδόθηκε, με αποτέλεσμα ο επικεφαλής Κωνσταντίνος Πλατής (πρώην υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού), να συλληφθεί και να σταλεί στη Γερμανία²⁸⁴. Αναφερόμενος στην αποτυχημένη ιταλική επίθεση του Μαρτίου, τόνισε πως οι Ιταλοί υπερείχαν με τριπλάσιες δυνάμεις και υπερδιπλάσιο πολεμικό υλικό.

Ο μάρτυρας πρόσθεσε ότι όλοι οι στρατηγοί, πλην του υποστράτηγου Γεωργίου Λάβδα και του Κλεάνθη Μπουλαλά, είχαν συμφωνήσει στην υπογραφή της ανακωχής, ενώ οι κατηγορούμενοι Αν. Ρουσσόπουλος, Χαρ. Κατσιμήτρος, Ν. Μάρκου και ο αντιστράτηγος Παναγιώτης Δεμέστιχας διαμαρτυρήθηκαν ότι δεν ότι «το Έθνος οφείλει ευγνωμοσύνη στους στρατηγούς που διέσωσαν το άνθος του ελληνικού στρατού από τη σφαγή και την αιχμαλωσία».

Τέλος, σε ερώτηση για τα Τάγματα Ασφαλείας, αποκάλυψε ότι ο Ράλλης είχε συμβάλει οικονομικά στην ίδρυσή τους. Ειδικότερα, δήλωσε ότι πριν την οργάνωση των Ταγμάτων είχε ανακοινώσει την πρόθεσή του στους στρατηγούς Παπαδόπουλο, Παπακωνσταντίνου και Λάβδα, οι οποίοι τον ενθάρρυναν αλλά απέφυγαν να

²⁸⁴ Στις 3 Ιουνίου 1940, ο υποστράτηγος Κωνσταντίνος Πλατής ζήτησε επίσημα την αντικατάσταση του Παπάγου από την ηγεσία του στρατού, θεωρώντας μεγάλο λάθος την εναντίωση της Ελλάδας στον Άξονα. Η κίνηση αυτή εντάχθηκε σε ευρύτερη ομάδα γερμανόφιλων αξιωματικών που τελούσαν υπό παρακολούθηση του Μανιαδάκη· ακολούθησαν διαθεσιμότητα, ανακρίσεις και αποπομπή, ενώ μετά τον θάνατο του Μεταξά παραδόξως ο Κ. Πλατής επανήλθε στο στράτευμα με τη σύμφωνη γνώμη του Παπάγου και τοποθετήθηκε στο Τμήμα Στρατιάς Ηπείρου. Κατά την Κατοχή συνελήφθη από τους Γερμανούς και στάλθηκε σε ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης, ενώ πέθανε στην Αθήνα το 1951.

συμμετάσχουν ανοιχτά, θεωρώντας ότι η πρωτοβουλία έπρεπε να υλοποιηθεί «με έξοδα τρίτων». Επιπλέον, κατέθεσε ότι ο Ράλλης ενίσχυσε οικονομικά την προσπάθεια των Μπακογιάννη, Τσάκωνα, Κουρκουλάκου και Ζερβέα για την οργάνωση στην Πάτρα κινήματος αντίστασης κατά των λεγόμενων «αναρχικών στοιχείων».

6.2.14 Νικόλαος Μπαλής

Συνταγματάρχης, Διοικητής Πυροβολικού του Β' Σώματος Στρατού υπό τον στρατηγό Μπάκο κατά το 1941 και ήταν ένας από τους τρεις κήρυκες της συνθηκολόγησης

Εξιστόρησε τα γεγονότα που αφορούσαν την αποστολή κηρύκων και ανέφερε ότι ο υποστράτηγος Γ. Μπάκος τον έστειλε στον Γ. Τσολάκογλου, με την εντολή –εφόσον του ζητούνταν– να μεταβεί και ως κήρυκας. Ανέφερε σε συμπληρωματική του κατάθεση ότι ουδέποτε συνέταξε έκθεση σε σχέση με την αποστολή του ως κήρυκας προς τους Γερμανούς για την σύναψη ανακωχής. Επίσης, αναφορικά με το λεχθέν υπό άλλου μάρτυρα για την αποστολή τηλεγραφημάτων εκ μέρους των στρατηγών Μπάκου και Γ. Τσολάκογλου προς τον Χίτλερ, το οποίος αυτός ως κήρυξ προσκόμισε προς τον Γερμανό στρατηγό Ντήτριχ, ο συνταγματάρχης Ν. Μπαλής ανέφερε ότι ουδέν ενεχείρισεν εις τον ξένο στρατηγό πλην του πληρεξουσίου του στρατηγού Τσολάκογλου δια την αποστολή ην είχε αναλάβει.

6.2.15 Χαρίλαος Βουζουναράς

Καπνέμπορος

Ακολούθησε η εξέταση του μάρτυρα κ. Βουζουναρά, ο οποίος δήλωσε ότι ως μέλος της Δ.Ε. του ΕΔΕΣ είχε έρθει σε επαφή με τον Ιωάννη Ράλλη και διαπίστωσε ότι ο τελευταίος είχε πατριωτικά αισθήματα. Λόγω της φιλίας του και χάρις της επιτυχίας το εθνικού αγώνα της οργανώσεώς του, ζήτησε χάρη να τοποθετηθούν αξιωματικοί και υπάλληλοι σε εμπιστευτικές θέσεις, πράγμα το οποίο και έγινε. Επίσης κατέθεσε ότι ο κ. Ράλλης γνωρίζει τον ουσιαστικό αρχηγό του ΕΔΕΣ, το όνομα του οποίου αρνείται ο κ. Ράλλης να ανακοινώσει στο δικαστήριο. Επιπλέον, κατέθεσε ότι η κυβέρνηση Ράλλη αγόρασε όπλα από τους Ιταλούς μέσω των οργάνων ασφαλείας και τα παρέδωσε σε εθνικιστικές ομάδες. Ο ίδιος ανέφερε ότι στη Βιβλιοθήκη της Βουλής, λειτουργούσε ραδιοπομπός ασυρμάτου με τη γνώση του Ράλλη και του τότε Υπουργού Εσωτερικών. Σε αιφνιδιαστική έρευνα των Γερμανών στο γραφείο του Ταβουλάρη, συνελήφθησαν

ο Ντερτιλής και άλλοι αξιωματικοί ως ύποπτοι για κατασκοπεία υπέρ των Συμμάχων. Ο Βουζουναράς πρόσθεσε ότι ο Υπουργός Συγκοινωνιών Γέροντας παρείχε δωρεάν εισιτήρια στον ΕΔΕΣ, ενώ ο Υπουργός Πρόνοιας Β. Καραπάνος πρόσφερε ιατρούς και φάρμακα για τα μέλη της οργάνωσης. Τέλος, σημείωσε ότι ο Ράλλης κατάφερε να εξασφαλίσει την απελευθέρωση στελεχών του ΕΔΕΣ που είχαν συλληφθεί από τους Γερμανούς.

Ωστόσο, σε επιστολή του, ο πρόεδρος του ΕΔΕΣ Αθηνών κ. Ι. Ματσούκας διέψευσε κατηγορηματικά τις καταθέσεις Βουζουναρά σχετικά με την υποτιθέμενη ενίσχυση του ΕΔΕΣ από τον Ράλλη. Επεσήμανε μάλιστα ότι ο Βουζουναράς δεν ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΔΕΣ και ότι οι εφημερίδες της οργάνωσης, υπό τη διεύθυνση του Ματσούκα, πολέμησαν ανελέητα την κυβέρνηση Ράλλη και τα Τάγματα Ασφαλείας. Επίσης, ανέφερε πως διέγραψε και κάθε στέλεχος που προσπάθησε να έρθει σε συνεργασία με τον Ράλλη, ενώ επεσήμανε ότι αρκετά στελέχη του ΕΔΕΣ φυλακίστηκαν ή εκτελέστηκαν για την αντιστασιακή τους δράση.

6.2.16 Μητροπολίτης Ιωαννίνων Σπυρίδων (1873-1956)

Ο κατά κόσμον Σπυρίδων Βλάχος, 1873-1956) σπούδασε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης και διακρίθηκε για τη δράση του στη Μακεδονία και ιδιαίτερα στον Μακεδονικό Αγώνα. Το 1906 εξελέγη Μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης, ενώ το 1916 ανέλαβε τη Μητρόπολη Ιωαννίνων, στην οποία έμεινε έως το 1949. Συμμετείχε στον αγώνα για τη Βόρεια Ήπειρο και ήταν υπουργός στην προσωρινή κυβέρνηση της Αυτόνομης Βορείου Ηπείρου. Στην Ήπειρο ίδρυσε σχολεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα και στήριξε κοινωνικές δράσεις. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τάχθηκε υπέρ της ανακωχής, ενώ κατά την Κατοχή υπήρξε πρόεδρος του Οργανισμού Δημοσίας Αντιλήψεως Κοινωνικής Προνοίας Ηπείρου. Το 1949 εκλέχθηκε παμψηφεί Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, θέση που διατήρησε μέχρι τον θάνατό του το 1956.

Ο μητροπολίτης Ιωαννίνων Σπυρίδωνας δήλωσε αρχικά ότι αδυνατεί να αναφερθεί σε ουσιώδεις λεπτομέρειες σχετικά με το θέμα της ανακωχής, λόγω του δημόσιου χαρακτήρα της δίκης. Επισήμανε ότι ο στρατός προχώρησε στη συνθηκολόγηση μόνο όταν κρίθηκε πως η περαιτέρω αντίσταση ήταν μάταιη και, υπό την πίεση της κοινής γνώμης και ορισμένων στρατιωτικών, έγιναν διάφορα διαβήματα για να αποτραπεί περαιτέρω αιματοχυσία, να σωθεί ο στρατός, η Ήπειρος και η υπόλοιπη Ελλάδα.

Ανέφερε ότι στα μέσα Φεβρουαρίου είχε έρθει στην Αθήνα για άλλα ζητήματα, όπου ο Κοριζής του ανέφερε ότι θα συνεχισθεί ο αγώνας μέχρι εσχάτων. Αναφέρθηκε στη συνάντησή του με τον στρατηγό Μπάκο τα ξημερώματα του Μεγάλου Σαββάτου, από

τον οποίο ενημερώθηκε ότι το περιθώριο αντίστασης είχε εξαντληθεί και ο στρατός κινδύνευε να αιχμαλωτιστεί. Του προτάθηκε να συμμετάσχει σε προσπάθειες εξεύρεσης λύσης, καθώς προτεραιότητα ήταν η διάσωση του στρατού και η διασφάλιση της διοίκησης του τόπου, ιδιαίτερα μετά την αποχώρηση του βασιλέως και της νόμιμης κυβέρνησης. Στη συνέχεια, ανέφερε λεπτομέρειες σχετικά με την επαφή του με τον Γ. Τσολάκογλου στο Βοτονάσι και την υπογραφή της ανακωχής. Ο υποστράτηγος Γ. Μπάκος, υπέγραψε εν λευκω και για λογαριασμό του κ. Δεμέστιχα ο οποίος τον είχε εξουσιοδοτήσει στη συνάντησή τους την Μ. Παρασκευή στο Καλπάκι. Συντάχθηκε και σχέδιο τηλεγραφήματος προς τον Χίτλερ σε περίπτωση που θα επιλέγετο η πολιτική λύση αντί της στρατιωτικής. Το σχέδιο αυτό στάλθηκε στον Γ. Τσολάκογλου οστις προτιμήσας την στρατιωτική ενέργεια, ανέλαβε την πρωτοβουλία. Ο στρατηγός Πιτσιάκας συνέστησε στον Γ. Τσολάκογλου να αναβάλει την αποστολή κηρύκων μέχρι μεσημβρίας εν αναμονή της αφίξεως του αντιστρατηγου Γυαλίστρα. Το εδέχθη, αλλά επείγον τηλεφώνημα του Μεράρχου της 11^{ης} Μερραρχίας περί προώθησης των Γερμανών στον αυχένα τη Καντούρας, τον ανάγκασε να αποστείλει τους κήρυκες.

Ερωτηθείς για τη συνολική στάση του Γ. Τσολάκογλου, εξέφρασε τη βαθιά πεποίθησή του, η οποία είχε διαμορφωθεί μέσα από τις καθημερινές επαφές με την κυβέρνηση, ότι οι κυβερνώντες ήταν μάρτυρες που έφεραν το βάρος του μαρτυρίου εκείνης της εποχής. Ο κατηγορούμενος Ιωάννης Ράλλης, σύμφωνα με τη μαρτυρία του μητροπολίτη, έκανε ό,τι ήταν δυνατόν για να βοηθήσει Έλληνες πολίτες.

6.2.17 Ιωάννης (Τζων Θεοτόκης) (1880-1961)

Γεωπόνος, διορίστηκε αυλάρχης της Βασιλίσσης Σοφίας (1914). Βουλευτής Κερκύρας με το Λαϊκό Κόμμα και Υπουργός Γεωργίας στην Κυβέρνηση Τσαλδάρη(1933-1934) διετέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδας από τις 6 Ιανουαρίου έως τις 23 Μαρτίου 1950, ως επικεφαλής υπηρεσιακής κυβέρνησης που διεξήγαγε τις πρώτες εκλογές μετά τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου. Ήταν Κερκυραίος πολιτικός, πρόεδρος της Βουλής (1946-1949) και προερχόταν από ιστορική πολιτική οικογένεια.

Ο Ι. Θεοτόκης ανέφερε ότι στα Ιόνια νησιά όπου δεν υπήρχε κυβέρνηση, οι καταστροφές ήταν μεγαλύτερες και τα δεινοπαθήματα του πληθυσμού αφάνταστα. Υποστήριξε ότι οι κυβερνήσεις της κατοχής, αν και επιβλήθηκαν αρχικά από τους Γερμανούς, εξυπηρέτησαν τελικά τα εθνικά συμφέροντα. Υποστήριξε επίσης ότι ο αφοπλισμός των ταγμάτων ασφαλείας και η εξουδετέρωση της Χωροφυλακής από την

κυβέρνηση Παπανδρέου συνέβαλε στην προετοιμασία της εξέγερσης του Δεκεμβρίου. Τέλος, ο μάρτυρας επαίνεσε τον κύριο Ράλλη για την οργάνωση των σωμάτων ασφαλείας, αναφέροντας ότι προσπάθησε να σώσει ότι ήταν δυνατό, και ότι ο κ. Λιβιεράτος ανέλαβε μόνο για να εξυπηρετήσει τον λαό και να αποσοβήσει την αναμενόμενη τότε μεταβολή την Ελλάδα σε Ιταλικό προτεκτοράτο.

6.2.18 Ι. Γαργαρόπουλος

Υπασιιστής του κ. Γ. Τσολάκογλου

Κατέθεσε ότι ο πρώτος κατοχικός πρωθυπουργός έδρασε «εθνικώς κατά το διάστημα της πρωθυπουργίας του».

6.2.19 Χαρίλαος Αντωνάτος

γυμνασιάρχης, μέλος της Δ.Ε. του ΕΔΕΣ

Ο Χ. Αντωνάτος κατέθεσε ότι ο Ράλλης ενίσχυσε τον ΕΔΕΣ με όπλα και οικονομική βοήθεια, καθώς και ότι προσέφερε υποστήριξη και στον Ψαρρό με ένα σημαντικό ποσό χρημάτων. Σύμφωνα με την κατάθεσή του, ο ΕΔΕΣ ζήτησε από τον Ράλλη να ιδρύσει εθνικιστικές ομάδες στο Αγρίνιο και στη Μακεδονία, όπου οι τρεις Παπαδόπουλοι και ο Βαής οργάνωσαν ομάδες με συνολική δύναμη 8.500 ανδρών, οι οποίες τελικώς διαλύθηκαν με κυβερνητική εντολή από το Κάϊρο.

Ο κ. Αντωνάτος ανέφερε επίσης ότι κατά τη διάρκεια της Κατοχής οι Βούλγαροι και οι Ρουμάνοι διεξήγαγαν κατασκοπεία, γεγονός που έγινε γνωστό στον Ι. Ράλλη, ο οποίος φρόντισε ώστε ορισμένοι πράκτορες να απελαθούν. Στην αντεθνική αυτή δραστηριότητα φέρεται ως επικεφαλής κάποιος Σλατάρωφ, γιος Βούλγαρου κομιτατζή. Αναφέρθηκε επίσης ότι η οργάνωση ΕΔΕΣ, μέσω του Ι. Ράλλη, εγκατέστησε πομπό ασυρμάτου στο πολιτικό γραφείο Ράλλη, που χρησιμοποιήθηκε στον αντιστασιακό αγώνα.

Ο Επίτροπος επισήμανε ότι, σύμφωνα με τον καθηγητή Ζέρβα, ο κ. Αντωνάτος δεν ήταν μέλος του ΕΔΕΣ και πως προηγούμενοι καταθέτες που εμφανίστηκαν ως μέλη του ΕΔΕΣ υπηρετούσαν στην Ειδική Ασφάλεια. Ο κ. Αντωνάτος διευκρίνισε ότι μετά τη δολοφονία του Βαρδινογιάννη από κομμουνιστές και Γερμανούς, ηγήθηκε του

ΕΔΕΣ Πειραιώς, με 7.000 μέλη, και εξήγησε ότι ο Ζέρβας είχε δική του, ανεξάρτητη ομάδα που δεν συνεργαζόταν με εκείνη του Αντωνάτου. Τέλος, τόνισε ότι ο Ράλλης παρείχε κάθε δυνατή βοήθεια στον ΕΔΕΣ και διευκόλυνε αξιωματικούς και οπλίτες της οργάνωσης να καταφύγουν στα βουνά.

6.2.20 Νικόλαος Παπαδόπουλος

Υποδιοικητής της Ορεινής Ταξιαρχίας και μέλος της Φρουράς του Αγνώστου Στρατιώτη

Κατέθεσε ότι, ύστερα από πρόταση του Ιωάννη Ράλλη, ανέλαβε τη συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας, χωρίς όμως να προλάβει να ολοκληρώσει το έργο του, επειδή κλήθηκε από το Κάιρο και αναχώρησε εκεί.

6.2.21 Γεώργιος Κολίτσας

Ανθυπολοχαγός, σύνδεσμος των νομαρχιών Μακεδονίας

Κατέθεσε ότι ο Ι. Ράλλης ενίσχυε τις εθνικιστικές οργανώσεις και αφηγήθηκε διάφορα περιστατικά παρέμβασής του για την τόνωση του εθνικού φρονήματος και την ενίσχυση των οικογενειών των αξιωματικών.

6.2.22 Άγγελος Μπακόπουλος

πλοίαρχος του Πολεμικού Ναυτικού

Κατέθεσε ότι υπήρξε σύνδεσμος ανάμεσα στην κυβέρνηση του Καΐρου και τους εδώ αξιωματικούς του Ναυτικού και ότι διατηρούσε επαφή με τον Ιωάννη Ράλλη, ο οποίος κατέβαλλε σημαντικά χρηματικά ποσά για τη στήριξη των οικογενειών των αξιωματικών. Αποκάλυψε δε ότι παρέδωσε στον Ιωάννη Ράλλη τη μυστική έκθεση για τη δράση και τις κινήσεις του ελληνικού στόλου κατά την τετραετία, έως και τον Φεβρουάριο του 1944. Ανέφερε επίσης ότι συναντιόταν τακτικά με τον πρώην πρωθυπουργό και του ανακοίνωνε χωρίς επιφυλάξεις τις κινήσεις του στόλου, καθώς είχε απόλυτη εμπιστοσύνη στα πατριωτικά του αισθήματα.

6.2.23 Ελένη Λαζαράτου

Οικοκυρά, Πρόεδρος του Συνδέσμου Ομήρων, Αιχμάλωτων και Αγνοούμενων Αξιωματικών

Κατέθεσε ότι ο Ι. Ράλλης παρείχε συστηματική στήριξη στις εθνικιστικές οργανώσεις και, στη συνέχεια, αφηγήθηκε σειρά περιστατικών όπου ο ίδιος παρενέβη με σκοπό την ενίσχυση του εθνικού φρονήματος. Παράλληλα, αναφέρθηκε σε συγκεκριμένες

ενέργειες μέριμνας υπέρ των οικογενειών των αξιωματικών, τις οποίες περιέγραψε ως ενδεικτικές του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που επέδειξε.

Στη συνέχεια διαβάστηκε εκτενής έκθεση του αντισυνταγματάρχη Παπαθανασόπουλου, διοικητή των ταγμάτων Χαλκίδας, ο οποίος είχε αναλάβει την εξόντωση των «ληστοσυμμοριτών του ΕΛΑΣ» στην Εύβοια, σχετικά με τα γεγονότα στα οποία είχε πρωταγωνιστήσει. Από την έκθεση προέκυψε ότι ο Παπαθανασόπουλος απολύθηκε από τους Γερμανούς και αφοσιώθηκε στον «εθνικό αγώνα». Ωστόσο, στην ίδια έκθεση ανέφερε πως ζήτησε, μέσω του Ι. Βουλπιώτη, τη συνδρομή των Γερμανών για να επιτύχει την εξόντωση του ΕΛΑΣ στην Εύβοια. Επιβεβαίωσε ότι στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις της Εύβοιας συμμετείχαν ένας λόχος και μία πυροβολαρχία των Γερμανών, ενώ έκανε λόγο και για τη συμμετοχή της γερμανικής αεροπορίας. Σε ένα σημείο της έκθεσης τόνιζε χαρακτηριστικά ότι «η συγκίνησή του ήταν απερίγραπτη όταν είδε τους Γερμανούς συναδέλφους του να σπεύδουν να τον ενισχύσουν κατά τη διάρκεια μιας κρίσιμης φάσης της μάχης με τον ΕΛΑΣ». Κλείνοντας την έκθεσή του, ο Παπαθανασόπουλος απαρίθμησε τις συλλήψεις και εκτελέσεις πολιτών που πραγματοποίησε στην Εύβοια και βεβαίωσε ότι, χάρη στη βοήθεια των Γερμανών, «επέβαλε στην Εύβοια την τάξη και την ασφάλεια».

6.2.24 Αλέξανδρος Κοντοστάνος

Υπολοχαγός

Κατέθεσε ελαφρυντικά για τον κ. Μπακογιάννη.

6.2.25 Γεώργιος Μερτίκας

Συνταγματάρχης ε.α.

Βεβαίωσε ότι ο κατηγορούμενος κ. Λιβιεράτος, κατά την περίοδο που διετέλεσε υπουργός, συνέδραμε την «Πανελλήνιον Ένωσιν Εφέδρων Αξιωματικών» στις επαναστατικές της ενέργειες εναντίον των κατακτητών. Προς τούτο ανέφερε συγκεκριμένα περιστατικά, τα οποία τότε ο ίδιος είχε θεωρήσει υπερβολικά, όπως η πολυγράφηση, με τη συνδρομή της υπηρεσίας του Υπουργείου, της υπ' αριθμ. 1 επαναστατικής προκηρύξεως, την οποία είχε προσωπικά επεξεργαστεί.

Στη συνέχεια, περιέγραψε την ίδρυση της οργάνωσης, η οποία αριθμούσε περί τα 2.000 μέλη και αποσκοπούσε στην ενίσχυση της εθνικής αντιστάσεως, καθώς και στην

αποστολή εθελοντών στον Στρατό της Μέσης Ανατολής. Προς επιβεβαίωση, ανέφερε ονόματα αξιωματικών που είχαν αναχωρήσει τότε για τον σκοπό αυτό.

Επισήμανε ακόμη ότι μέλη της οργανώσεως διενεργούσαν κατασκοπεία υπέρ των Άγγλων. Την οργάνωση αυτή ίδρυσε ο κ. Λιβιεράτος υπό την ονομασία ΠΟΕΣ (Πανελλήνιος Οργάνωσις Ελευθέρων Σκλάβων).

6.2.26 Ιωάννης Καμινίπετρος

Ιατρός

Ο Ι. Καμινιπέτρος κατέθεσε ότι, χάρη στην ηθική στήριξη του υπουργού Λιβιεράτου, λειτούργησε στην Αθήνα συσσίτιο για περίπου 2.000 Κρήτες εφέδρους, οργανωμένο από την κ. Αδοσίδου με τη συνδρομή του κ. Ζάννα, στο οποίο ο Λιβιεράτος προσήλθε, μίλησε και τόνισε την ελπίδα ταχείας απελευθέρωσης της Ελλάδας. Κατά τη διάρκεια της υπουργίας του ο κ. Λιβιεράτος, φρόντισε για τον διορισμό πολλών Κρητών εφέδρων σε δημόσιες θέσεις, καθώς δεν μπορούσαν να επιστρέψουν στην Κρήτη, ενώ στο συσσίτιο τρέφονταν επίσης και Κρητικοί δάσκαλοι και οικογένειες δικαστικών. Ο μάρτυρας υπογράμμισε ότι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, δεν υπήρξαν «κακοί Έλληνες» στην Κατοχή και εξήρε ιδιαίτερα τον ρόλο του υπουργού Επισιτισμού Καραμάνου, ο οποίος ενίσχυσε το συσσίτιο, ακόμη και με χορήγηση λαδιού.

Σε ερώτηση για τον κ. Εμμ. Λουλακάκη, ανέφερε ότι αποδέχθηκε, ύστερα από παρακλήσεις των Κρητών της Αθήνας, να διοριστεί γενικός διοικητής Κρήτης, προκειμένου να αποτραπεί ο σχεδιαζόμενος από τον Γερμανό διοικητή Άντρε πλήρης «εξανδραποδισμός» της νήσου, και ότι, κατηγορηθείς για συνεργασία με τους Συμμάχους, συνελήφθη και φυλακίστηκε, κινδυνεύοντας με τυφεκισμό. Ο Καμινιπέτρος μνημόνευσε ακόμη τον ηρωικό θάνατο στην Κρήτη του μηχανικού Ραγκαβή, γιου του κατηγορούμενου στρατηγού, ο οποίος αντέδρασε με ύβρεις και χαστούκι προς τον επικεφαλής του γερμανικού αποσπάσματος λίγο πριν εκτελεστεί, και κατέληξε ότι οι Λιβιεράτος, Β. Καραπάνος, Καραμάνος και Εμμ. Λουλακάκης συνέβαλαν στην ανακούφιση του πληθυσμού μέσω συσσιτίων και διορισμών ανέργων πολεμιστών, ιδίως Κρητών εφέδρων.

6.2.27 Π. Παυλάκης

Γενικός Διευθυντής Υπουργείου Εργασίας

Ο κ. Π. Παυλάκης κατέθεσε ότι οι Γερμανοί, λεηλατώντας τα πάντα στην Ελλάδα, επιδίωκαν με κάθε τρόπο να στείλουν όσο το δυνατόν περισσότερους Έλληνες εργάτες στη Γερμανία και ζήτησαν από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Εργασίας πίνακες με τα ονόματά τους. Οι Έλληνες υπάλληλοι παρέλκυσαν την υπόθεση όσο μπορούσαν, μέχρι του σημείου να απειληθούν με σύλληψη, η οποία αποφεύχθηκε χάρη στην επέμβαση του Λιβιεράτου. Αναφέρθηκε ακόμη ότι ιδρύθηκαν γραφεία σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη για την αποστολή εργατών, ότι ο λαός αντέδρασε σθεναρά, και ότι τελικά μετεφέρθη στη Γερμανία μόνο περιορισμένος αριθμός, κυρίως εργάτες «κατώτατης ποιότητας και ελαχίστης αποδόσεως».

Ο κ. Παυλάκης υπολόγισε τους αναχωρήσαντες μέσω Αθηνών σε 13.039 και μέσω Θεσσαλονίκης σε 6.500, χωρίς να περιλαμβάνονται οι εργάτες Θράκης και οι συλληφθέντες στα «μπλόκα». Τόνισε ότι οι Γερμανοί επιχείρησαν πολιτική επιστράτευση με τη συνδρομή του Σωτ. Γκοτζαμάνη, αλλά ότι ο Γ. Τσολάκογλου την παρέλκυσε. Επισήμανε επίσης ότι ο Λιβιεράτος έλαβε μέτρα για την καταπολέμηση της ανεργίας, ώστε να αποτραπεί η στρατολόγηση εργατικών χεριών για τη Γερμανία. Αναφέρθηκε στις μεγάλες διαδηλώσεις κατά της επιστράτευσης, στα αιματηρά επεισόδια στο Υπουργείο Εργασίας και στη σχετική αντιπαράθεση στο ακροατήριο, ενώ κατέθεσε ευμενώς για τους κατηγορούμενους Κανακουσάκη και Μπακογιάννη και γενικά μίλησε επαινετικά για όλους σχεδόν τους υπουργούς, πλην του Ε. Τσιρονίκου και Σωτ. Γκοτζαμάνη.

6.2.28 Γ. Δραβίλλας

Πλοίαρχος

Κατέθεσε ελαφρυντικά για τον κ. Λιβιεράτο. Μεταξύ άλλων, αναφέρθηκε στις ενέργειες του κατηγορουμένου, δια των οποίων εξυπηρετήθηκαν ομάδες αντίστασης.

6.2.29 Σωτήριος Μανούσος

Αντιστράτηγος ε.α.

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορούμενου στρατηγού Μουτούση.

6.2.30 Αντώνιος Αθηνογένης

πρώην υπουργός

Κατέθεσε υπέρ των κατηγορουμένων Χατζημιχάλη, Καραμάνου, Μπακογιάννη και Ράλλη. Ο κ. Αθηνογένης υποστήριξε ότι «όλοι οι υπηρετήσαντες την πατρίδα υπουργοί της Κατοχής υπήρξαν μάρτυρες και ήρωες» και ότι, κατά τη διάρκεια της Κατοχής, οι τότε κυβερνήσεις άσκησαν κοινωνική πρόνοια τέτοιας εκτάσεως, ώστε «επιβάλλεται να αναγραφεί ως μία από τις ωραιότερες πράξεις του πολιτισμού».

6.2.31 Σπυρίδων Μαυρομμάτης

Διευθυντής προσωπικού Υπουργείου Οικονομικών

Κατέθεσε ότι ο κατηγορούμενος κ. Πλ.Χατζημιχάλης επέδειξε άψογη στάση ως προς τη διοίκηση του Υπουργείου.

6.2.32 Νικόλαος Θαλασσινός

Λιμενικός Πλοίαρχος

Κατέθεσε υπέρ των κατηγορουμένων Μουτούση, Παπαδόπουλου και Ραγκαβή.

6.2.33 Κωνσταντίνος Γεωργαντάς

Υποστράτηγος ε.α., υποδιοικητής της μεραρχίας του Σώματος Στρατού Δεμέστιχας

Κατέθεσε ότι ο Αντιστράτηγος Παναγιώτης Δεμέστιχας δεν υπέγραψε την ανακωχή ούτε είχε δώσει τη συγκατάθεσή του για την υπογραφή της και δήλωσε πως, εφόσον δεν είχε λάβει εγκαίρως διαταγές συμπτύξεως, η μεραρχία του είχε ήδη εκδώσει διαταγές προς τους άνδρες της για συνέχιση του πολέμου, διαβεβαιώνοντας ότι θα θυσιάζε ολόκληρη τη μεραρχία του και δεν θα συνήπτε ανακωχή, ζήτημα το οποίο χαρακτήρισε θέμα χαρακτήρα και αναλήψεως ευθυνών. Προσέθεσε, ωστόσο, ότι η μαχητική δύναμη του στρατού είχε εξαντληθεί λόγω του φόβου της αιχμαλωσίας και εξέφρασε την πεποίθηση ότι ο αντιστράτηγος Παναγιώτης Δεμέστιχας δεν ήταν ικανός να υπερβεί τα όρια της νομιμότητας.

Σε σχετικές ερωτήσεις από την έδρα και τους παράγοντες της δίκης, υποστήριξε ότι ο Δεμέστιχας δεν θα μπορούσε να έχει δώσει προηγουμένως εξουσιοδότηση για ανακωχή, ιδίως αφού στις 19 Απριλίου είχε κοινοποιήσει διαταγή αντιστάσεως «μέχρις εσχάτων», αποδίδοντας τις αντιφάσεις σε παρεξήγηση, ενώ στο ζήτημα της

δημοσίευσης άρθρων περί συνεργασίας με Γερμανούς και Ιταλούς δήλωσε ότι αυτά δεν απηχούσαν τις απόψεις του στρατηγού. Τέλος, σε ερώτηση αν δύναται σωματάρχης να συνθηκολογήσει παρά τις αντίθετες διαταγές, απάντησε ότι το θέμα συναρτάται με τον χαρακτήρα και την ικανότητα αναλήψεως ευθυνών, σημειώνοντας συγχρόνως ότι ο στρατηγός είχε εξαντλήσει όλα τα περιθώρια αντίστασης και δεν διέθετε πλέον τα αναγκαία μέσα.

6.2.34 Κυριάκος Μουσούρος

Συνταγματάρχης, Επιτελικός Αξιωματικός του Α' Σώματος Στρατού

Κατέθεσε σχετικά με τη συνάντηση των στρατηγών Μπάκου και Π. Δεμέστιχα ότι ο τελευταίος, έως και την ύστατη στιγμή, παρέμεινε αποφασισμένος να ακολουθήσει τις εντολές του Βασιλέως και της Κυβερνήσεως και να συνεχίσει τον αγώνα.

Ειδικότερα, ανέφερε ότι ο επιτελάρχης του Σώματος, κ. Βαγενάς, τον ενημέρωσε πως οι δύο στρατηγοί είχαν αποφασίσει να αποστείλουν από κοινού τηλεγράφημα προς την Κυβέρνηση στην Αθήνα. Το τηλεγράφημα όμως τελικώς δεν εστάλη, καθώς κρίθηκε σκόπιμο να ζητηθεί προηγουμένως η γνώμη των διοικητών των μεραρχιών. Στη συνέχεια, στην έδρα του Α' Σώματος Στρατού, όπου βρισκόταν ο αντιστράτηγος Παν. Δεμέστιχας, μετέβησαν δύο συνταγματάρχες —ο κ. Κουρκουλάκος και ένας ακόμη— εκ μέρους του Μπάκου, προκειμένου να τον πείσουν να συναινέσει στη σύναψη ανακωχής. Το Μεγάλο Σάββατο, ο Βαγενάς του μετέφερε ότι είχε διαπιστώσει τη διάλυση του στρατού του μετώπου και, επομένως, θεωρούσε την ανακωχή αναπόφευκτη. Ο αντιστράτηγος Π. Δεμέστιχας, ωστόσο, απάντησε ότι θα συμμορφωθεί προς τις διαταγές του Βασιλέως, τον οποίο, όπως τόνισε, «εγνώριζεν υπέρ πάντα άλλον διά τον πατριωτισμόν του».

Την επόμενη ημέρα, ο Βαγενάς του ανακοίνωσε πως είχε λάβει επιστολή από τον Μπάκο, ο οποίος τον ενημέρωνε ότι υπέγραψε εν λευκώ και για λογαριασμό του, χωρίς να τον συμβουλευθεί, ενώ ήδη είχαν αποσταλεί κήρυκες για την αίτηση ανακωχής. Οι αξιωματικοί, πάντως, ήταν πεπεισμένοι ότι ο αντιστράτηγος Π. Δεμέστιχας δεν θα υπερέβαινε τα όρια της νομιμότητας. Είχε μάλιστα διακηρύξει προς τους υφισταμένους του ότι η Ελλάδα θα συνέχιζε να μάχεται και κατά της Γερμανίας. Για τον σκοπό αυτό είχε εκδώσει ημερήσιες διαταγές εναντίον των φαινομένων διαρροής του στρατεύματος, απειλώντας με τυφεκισμό όσους επέδειχναν ηττοπάθεια.

Όσον αφορά τα γνωστά άρθρα του αντιστράτηγου Π. Δεμέστιχα, ανέφερε ότι τον επισκέφθηκε και του εξέφρασε την οδύνη του στρατιωτικού κόσμου. Ο Π. Δεμέστιχας, εντούτοις, του απάντησε ότι, πλήρως ενήμερος της εντύπωσης που θα προκαλούσαν, τα δημοσίευσε σκόπιμα, θεωρώντας πως έτσι θα ενίσχυε την εμπιστοσύνη των Ιταλών και ίσως κατόρθωνε να αμβλυνθούν τα πιεστικά μέτρα εις βάρος του ελληνικού λαού.

Τελικώς, όπως κατέθεσε, ο αντιστράτηγος Π. Δεμέστιχας απομακρύνθηκε από την Κυβέρνηση, επειδή δεν ενέπνεε εμπιστοσύνη στους κατακτητές.

6.2.35 Παναγιώτης Βαρελάς

Δικηγόρος

Κατέθεσε ότι η αρθρογραφία του κ. Π. Δεμέστιχα είχε σκοπό την εξευμένιση των κατακτητών.

6.2.36 Νικόλαος Καπαράκος

Δικηγόρος

Κατέθεσε ότι η αποτροπή της παράδοσης στους Γερμανούς είκοσι ομήρων από την Αθήνα οφειλόταν στην αντίσταση που προέβαλαν ο αντιστράτηγος Π. Δεμέστιχας και ο τότε δήμαρχος Μέρμηγκας.

6.2.37 Ηρακλής Ζουμπουλάκης

Συνταγματάρχης

Κατόπιν παρακλήσεως του Μπακογιάννη, λίγο πριν από την Απελευθέρωση, ο μάρτυρας συγκρότησε σε επιτελικό επίπεδο τα Τάγματα Ασφαλείας. Μαζί με τον Μπακογιάννη παρέδωσαν τους φακέλους και το αρχείο των Σωμάτων Ασφαλείας στον κ. Σπηλιωτόπουλο. Ο Μπακογιάννης, μέσω ανιψιού του, διατηρούσε επαφή με τον Σπηλιωτόπουλο. Ο μάρτυρας δήλωσε ότι δεν γνωρίζει να έχουν οι τσολιάδες εκτελέσει πολίτες και ότι, κατά τη γνώμη του, τα Τάγματα Ασφαλείας δεν συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς. Τόνισε, τέλος, ότι μέχρι και σήμερα παραμένει υποστηρικτής των Ταγμάτων Ασφαλείας.

6.2.38 Λεωνίδας Στεργιόπουλος

Υποστράτηγος

Στην κατάθεσή του ανέφερε ότι ο αντιστράτηγος Παν. Δεμέστιχας έσπευσε να απομακρυνθεί από την κυβέρνηση, καθώς δεν μπορούσε ψυχικά να αντέξει όσα διαπράττονταν από τους κατακτητές σε βάρος του ελληνικού λαού.

6.2.39 Γεώργιος Καλλέργης

Λιμενικός Αντιπλοίαρχος

Βεβαίωση ότι ο κ. υπουργός Σωτ. Μουτούσης διευκόλυνε πολλούς λιμενικούς αξιωματικούς να μεταβούν στη Μέση Ανατολή.

6.2.40 Χρήστος Λεμπέσης

Διευθυντής Υπουργείου Μεταφορών

Κατέθεσε ότι οι Ιταλοί επιχείρησαν να κατασκευάσουν σιδηροδρομική γραμμή μεταξύ Αγρινίου και Αμφιλοχίας, αλλά ο αντιστράτηγός Σωτ. Μουτούσης αντέδρασε συστηματικά και, σε συνδυασμό με την εμφάνιση των ανταρτών στην περιοχή, το έργο τελικά ματαιώθηκε.

6.2.41 Παναγιώτης Πετρουτσόπουλος

Αντισυνταγματάρχης

Εξήρε την πολεμική δράση του στρατηγού Κατσιμήτρου, σημειώνοντας ότι στο Καπάκι προχώρησε σε σειρά πρωτοβουλιών, παρά τις αντίθετες διαταγές του Στρατηγείου. Ανέφερε ακόμη ότι δύο Άγγλοι στρατηγοί τον συνεχάρησαν θερμά για τη στάση του και στη συνέχεια υποστήριξε πως οι Έλληνες στρατηγοί ενήργησαν ορθά όταν ανέλαβαν την πρωτοβουλία για τη σύναψη της ανακωχής.

6.2.42 Κυριάκος Λαμπρίας

Δικηγόρος, εισαγγελεύς εφετών και γεν. γραμματεύς του υπουργείου Δικαιοσύνης

Κατέθεσε για την υπόθεση Φερλάτσο – Σαλούστρου²⁸⁵ αθώς και για τη σκανδαλώδη ανάμειξη του ιδιαίτερου γραμματέα του Γκοτζαμάνη, Δ. Χορτιάτη, ο οποίος είχε

²⁸⁵ Η υπόθεση αφορούσε την παρουσία του Ιταλού αξιωματικού Εντουάρντο Φερλάτσο στην περιοχή δράσης του ΕΔΕΣ, στα βουνά της Ηπείρου, όπου διατηρούσε στενή επαφή με το περιβάλλον του Ναπολέοντα Ζέρβα. Βρετανικό ραδιογράφημα, που διαβιβάστηκε μέσω του συνδέσμου Σαλούστρου προς το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, αποκάλυπτε ότι αποστολή του Φερλάτσο ήταν η οργάνωση δολοφονικής απόπειρας εναντίον του Ζέρβα, γεγονός που οδήγησε στην έκδοση εντολής σύλληψής του. Αρχικά ο Φερλάτσο αντιμετωπιζόταν σχεδόν ως «επίτιμος φιλοξενούμενος» στον χώρο του Ζέρβα, όμως, κατόπιν της εντολής, τέθηκε υπό κράτηση, δωροδόκησε τον δεσμοφύλακά του και κατόρθωσε να αποδράσει, προτού αργότερα ομολογήσει την ενοχή του ενώπιον στρατοδικείου. Εκ των υστέρων, η

αποφυλακιστεί από τους Γερμανούς. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο σπίτι του Χορτιάτη βρέθηκαν ένσημα εράνων του ΕΑΜ και βιβλιάρια κομμουνιστικής προπαγάνδας. Αnéφερε επίσης ότι ο στρατηγός Ν. Μάρκου υπήρξε άψογος κατά την άσκηση των καθηκόντων του ως υπουργός Δικαιοσύνης και ότι είχε θελήσει να συλλάβει τόσο τον Γκοτζαμάνη όσο και τον Χορτιάτη. Μίλησε ακόμη υπέρ του κατηγορουμένου στρατηγού Μουτούση. Τέλος, περιέγραψε λεπτομερώς το σκάνδαλο των 60.000 τόνων τυριού της Αγροτικής Τράπεζας, που προορίζονταν να διανεμηθούν στον λαό, αλλά οι κ.κ. Θεοφιλόπουλος και Χορτιάτης του Υπουργείου Επισιτισμού το αποδέσμευσαν υπέρ μαυραγοριτών τυρεμπόρων.

6.2.43 Δημήτριος Μπούας

Έμπορος, πρώην έφεδρος λοχαγός

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορουμένου Πολύζου, ο οποίος υπηρετούσε τότε ως στρατιωτικός διοικητής Κερκύρας, ότι αρνήθηκε να δεχθεί τα τρία ιταλικά τελεσίγρφα για την παράδοση του νησιού μετά τη συνθηκολόγηση της στρατιάς Ηπείρου.

6.2.44 Γρηγόριος Καρύδης

Διευθυντής Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας

Κατέθεσε ότι ο κατηγορούμενος κ. Πολύζος αρνήθηκε να υποκύψει στις πιέσεις του, ήδη αποβιώσαντος, Μητροπολίτη Κερκύρας για την αποδοχή του ιταλικού τελεσιγράφου περί παραδόσεως της νήσου.

6.2.45 Ιωάννης Γιαννούτσος

Αστυνομικός Διευθυντής, Υπασπιστής του Υπουργού Δημόσιας Ασφάλειας Ν. Μάρκου

Κατέθεσε ότι ο κατηγορούμενος στρατηγός Νικόλαος Μάρκου, ως υπουργός Δημοσίας Ασφαλείας, διηύθυνε το υπουργείο με καθαρά υπηρεσιακό τρόπο, χωρίς να προβεί σε μεροληπτικές ενέργειες ή χαριστικές προαγωγές, και ότι τοποθέτησε στις καίριες θέσεις της αστυνομίας και του υπουργείου τους εντιμότερους αξιωματικούς, ευνοϊκά διακείμενους προς τους Συμμάχους. Αnéφερε επίσης ότι δεν προχώρησε σε καμία προαγωγή και ότι, κατ' εντολή του, χορηγήθηκαν ταυτότητες και άδειες εμπορίου στους

σύλληψη και η διαφυγή του συνδέθηκαν με υποψίες ότι ο Ζέρβας διατηρούσε ήδη από πριν επαφές και συναλλαγές με τις ιταλικές αρχές κατοχής.

ανώτατους αξιωματικούς της Αεροπορίας Οικονόμου και Δημάκη για τη Σάμο, προκειμένου να διευκολυνθεί η μετάβασή τους στην Αίγυπτο, κάτι που τελικά επιτεύχθηκε. Επισήμανε ακόμη ότι, όταν κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά ανταξονικές προκηρύξεις, ο Ν. Μάρκου δεν εξέδωσε καμία διαταγή για την καταδίωξη όσων τις διένειμαν, τηρώντας την ίδια στάση μέχρι τη στιγμή που θεωρήθηκε ύποπτος από τις ιταλικές αρχές, οπότε και παρέμεινε υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου. Γενικότερα, ο μάρτυρας υποστήριξε ότι η άσκηση των υπουργικών καθηκόντων από τον Ν. Μάρκου υπήρξε πατριωτική.

6.2.46 Γεώργιος Φιλιππόπουλος

Διευθυντής Υπουργείου Γεωργίας

Κατέθεσε ότι ο κατηγορούμενος Ιωάννης Καραμάνος, ως υπουργός Γεωργίας και Επισιτισμού, ίδρυσε τον Κεντρικό Οργανισμό Συγκέντρωσης Κρατικών Ελαίων / ελαιολάδου ²⁸⁶ και κατέβαλε προσπάθειες να εξασφαλίσει ποσότητες λαδιού για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού, προσπάθειες που όμως απέβησαν άκαρπες, καθώς οι κατακτητές και οι πράκτορές τους –μεταξύ των οποίων ο Τερζόγλου, ο Γκοβέρης και άλλοι– διακινούσαν το κρητικό λάδι στη μαύρη αγορά. Ισχυρίστηκε ότι «είχαμε συγκεντρώσει 780 τόνους λάδι. Οι κατακτητές πήραν 10.000 τόνους μόνο», χωρίς όμως να εξηγήσει τι απέγινε η υπόλοιπη ποσότητα. Στο ερώτημα γιατί ο κατηγορούμενος παρέμεινε στη θέση του υπουργού, ενώ διαπίστωνε ότι δεν επιτυγχανόταν ουσιαστικό αποτέλεσμα και ο κόσμος πέθαινε καθημερινά σε ολοένα αυξανόμενο αριθμό, ο μάρτυρας απάντησε ότι εκείνος «ελπίζε πάντοτε».

6.2.47 Πέτρος Εξαρχάκης

Διευθυντής Δημόσιου Λογιστικού

Κατέθεσε ότι αρχικά πίστευε στην τιμιότητα του Τσιρονίκου, αλλά στη συνέχεια διαπίστωσε την αβουλία και την ανικανότητά του, γεγονός που τον οδήγησε σε

²⁸⁶ Ο Κ.Ο.Σ.Κ.Ε. (Κεντρικός Οργανισμός Συγκέντρωσης Κρατικών Ελαίων / ελαιολάδου) ιδρύθηκε στην Κατοχή ως όργανο κρατικού ελέγχου του ελαιολάδου, με τυπική αποστολή τη συγκέντρωση των εθνικών αποθεμάτων και τη διανομή τους με δελτίο, ώστε να καλύπτονται οι στοιχειώδεις διατροφικές ανάγκες των αστικών πληθυσμών. Στην πράξη όμως οι ποσότητες που συγκεντρώνονταν ήταν ελάχιστες σε σύγκριση με εκείνες που κατευθύνονταν –νόμιμα ή παράνομα– προς Γερμανούς, Ιταλούς και μεγαλεμπόρους, με συνέπεια ο οργανισμός να αδυνατεί τόσο να περιορίσει τη μαύρη αγορά όσο και να αποτρέψει τον λιμό, βλ. Μανουσάκης, Β. (2020). Το εμπόριο ελαιολάδου στην κατεχόμενη Ελλάδα, 1941–44. ΓΣΕΒΕΕ, Συλλογικός Τόμος GSE

παραίτηση. Ο Ράλλης, ωστόσο, επέμεινε να μην υποβάλει την παραίτησή του, ενώ τόσο ο Τσιρονίκος όσο και ο Γκοτζαμάνης εμφανίζονταν υποχωρητικοί. Ο μάρτυρας επισήμανε επανειλημμένα ότι ο Τσιρονίκος επέδειξε αβουλία και ιδιοτέλεια.

Αντίθετα, για τον Ι. Ράλλη υποστήριξε ότι τήρησε ανδροπρεπή στάση απέναντι στους Γερμανούς, άκουγε ευμενώς τις εισηγήσεις της υπηρεσίας και ενδιαφέρθηκε για τη ζωή των υπαλλήλων. Σύμφωνα με την κατάθεσή του, ο Ράλλης δήλωνε συχνά ότι παρέμενε στην αρχή στην εξουσία για να προστατεύσει τους υπαλλήλους και να μην παραδώσει τη θέση του στον Τσιρονίκο ή τον Γούλα, εργαζόταν από το πρωί μέχρι το βράδυ με κύριο μέλημα τη διάσωση του λαού και την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος και διαβεβαίωνε ότι θα έμενε στην εξουσία μέχρι τέλους, ώστε να την παραδώσει και να λογοδοτήσει.

Για τον Τσιρονίκο ανέφερε ότι υπήρξε «τυφλό όργανο» των Γερμανών και άνθρωπος ιδιοτελής, ο οποίος φρόντιζε πρωτίστως για το ατομικό του συμφέρον και πάντα πλειοδοτούσε έναντι των επιθυμιών των Γερμανών. Το «παιχνίδι της λίρας», όπως χαρακτηριστικά το αποκάλεσε, το χειριζόταν ο ίδιος προσωπικά· όταν η υπηρεσία διαφωνούσε με τις απόψεις του, καλούσε τον προϊστάμενο και τον εξανάγκαζε σε παραίτηση. Παρά την αντίθετη γνώμη της υπηρεσίας, υπέγραφε στα τυφλά κάθε γερμανικό ή ιταλικό έγγραφο, ενώ στο «παιχνίδι της λίρας» εμπλέκονταν, εκτός από τον Τσιρονίκο, και στελέχη της Τράπεζας της Ελλάδος· μέσω τεχνητών διακυμάνσεων στην τιμή του νομίσματος, οι Γερμανοί, που διέθεταν ανεξέλεγκτα και σε αφθονία χαρτονομίσματα της Τραπεζής της Ελλάδος, αποκόμιζαν τα μεγαλύτερα οφέλη.

Ο Εξαρχάκης αναφέρθηκε επίσης στην παραχώρηση των κερμάτων στους Γερμανούς, που χαρακτήρισε ως μία ακόμη παρανομία του Τσιρονίκου: αν και ο νόμος προέβλεπε την πώλησή τους, στην πράξη, και παρά την αντίθεση των υπαλλήλων, αυτά χαρίστηκαν στους κατακτητές, καθώς τα ελληνικά κέρματα τυπικά εμφανίζονταν ως πωληθέντα, αλλά σε αντάλλαγμα η Ελλάδα λάμβανε μόνο δικά της χαρτονομίσματα. Κατά την κατάθεσή του, ο Τσιρονίκος εξυπηρέτησε τους Γερμανούς περισσότερο ακόμη και από τον Γκοτζαμάνη, ο οποίος επίσης λειτουργούσε ως «υπερπρωθυπουργός» και συνέβαλε στην ενίσχυση του κατακτητή· η αποπομπή τους ήταν αδύνατη χωρίς τη συγκατάθεση των αρχών κατοχής, που ενδιαφέρονταν κυρίως για τις σχετικές παροχές και έβρισκαν στους δύο υπουργούς πρόθυμους συνεργάτες. Ο Ράλλης παρενέβαινε, σύμφωνα πάντα με τον μάρτυρα, όταν οι υπάλληλοι τού

επεσήμαιναν προβλήματα, όμως, ιδίως προς το τέλος, η βούληση του Τσιρονίκου ήταν εκείνη που τελικώς επικρατούσε.

Τέλος, υπογράμμισε ότι, κατά την απελευθέρωση της χώρας, η λίρα βρισκόταν στην τιμή των 2.100 σταθεροποιημένων δραχμών, ενώ αργότερα έφθασε στις 7.000, εξέλιξη την οποία συνέδεσε με τη γενικότερη καταστροφή της χώρας.

6.2.48 Ιωάννης Κοφτερός

Διευθυντής του Τζάνειου Νοσοκομείου Πειραιά

Ο μάρτυρας, αναφερόμενος στον ρόλο της κατοχικής κυβέρνησης στον Πειραιά, υποστήριξε ότι το «στοργικό» ενδιαφέρον του πρωθυπουργού Γ. Τσολάκογλου και του υφυπουργού του, Λεωνίδα Τσιριγώτη, υπήρξε ιδιαίτερος έντονο σε μια περίοδο βαριών δοκιμασιών για την πόλη λόγω βομβαρδισμών και πείνας. Χαρακτήρισε βαθιά εσφαλμένη την άποψη ότι ο Γ. Τσολάκογλου υπήρξε γερμανόφιλος και, προς ενίσχυση της θέσης του, αναφέρθηκε σε περιστατικό από τα εγκαίνια των υποσιτιστικών θαλάμων στο Τζάνειο. Σύμφωνα με την κατάθεσή του, όταν στον χώρο εμφανίστηκε ο Γερμανός φρούραρχος, ο Γ. Τσολάκογλου αντέδρασε έντονα στην πρόσκληση του Γερμανού αξιωματικού, χρησιμοποιώντας τους απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς «παχύδερμα» και «παλαιογερμαναράδες» και ζητώντας εξηγήσεις για την παρουσία τους. Στην απάντηση ότι οι Γερμανοί είχαν κληθεί για να δουν τα θύματα της πολιτικής τους, ο στρατηγός φέρεται να σχολίασε πως ήταν τόσο «παχύδερμοι» ώστε να μην συγκινούνται από τίποτε, υποδηλώνοντας, κατά τον μάρτυρα, την ηθική και συναισθηματική τους αναλγησία.

6.2.49 Βασίλειος Σκουρλέτης

Απόστρατος Υποναύαρχος

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορουμένου κ. Γρηγοράκη, για τον οποίο υποστήριξε ότι υπήρξε έντιμος αξιωματικός και πάντοτε Αγγλόφιλος

6.2.50 Ιωάννης Γραικός

Διευθυντής Ένωσης Εφοπλιστών

Ανέφερε ότι, χάρη στον τότε κατηγορούμενο υπουργό Ι. Παπαδόπουλο, τα ελληνικά πλοία σώθηκαν από την κατάσχεση ή δέσμευσή τους από τους Γερμανούς.

6.2.51 Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος (1879-1951)

Νομικός, στενός συνεργάτης του Ελευθέριου Βενιζέλου, εκλέχθηκε επανειλημμένα βουλευτής Κέρκυρας (1910–1928), διετέλεσε πρόεδρος της Βουλής (1915), υπουργός Εσωτερικών στην κυβέρνηση Βενιζέλου (1928–1929), και υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση Μεταξά το 1936. Συνέδεσε το όνομά του με την πάταξη της ληστείας και με τη θέσπιση του "Ιδιώνυμου" (νόμος περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος).

Ο μάρτυρας κατέθεσε ότι, ως διοικητής της Εθνικής Τράπεζας, τύγχανε πάντοτε ειλικρινούς υποδοχής από τον Γ. Τσολάκογλου, κάθε φορά που ζητούσε τη συνδρομή του στην αντίσταση απέναντι στις πιέσεις και τις απαιτήσεις των Γερμανών, ενώ, αντίθετα, ο Ε. Τσιφονίκος και ο Κ. Λογοθετόπουλος παρουσιάστηκαν ως όργανα των κατακτητών. Ανέφερε ότι από την προσωπική του επαφή με τους Γ. Τσολάκογλου και Πλ. Χατζημιχάλη είχε πεισθεί πως επρόκειτο για Έλληνες που επιδίωκαν ειλικρινά να υπηρετήσουν την πατρίδα τους.

Για τα Τάγματα Ασφαλείας υποστήριξε ότι η συγκρότησή τους θεωρήθηκε τότε επιβεβλημένη για την εξασφάλιση της τάξης, ότι παρείχαν στοιχειώδη αλλά αναγκαία ενίσχυση της δημόσιας τάξης και ότι, χωρίς αυτή, τα «ανατρεπτικά στοιχεία» θα κυριαρχούσαν σε όλο το μέτωπο, αν και έκρινε πως θα ήταν προτιμότερο να είχε ενισχυθεί η χωροφυλακή και διευκρίνισε πως η ίδρυσή τους δεν αρκούσε, κατά τη γνώμη του, για την αναζήτηση ποινικών ευθυνών. Τέλος, απέκλεισε «απολύτως» τη δόλια προαίρεση και υποστήριξε ότι κανένας κυβερνήτης δεν θα μπορούσε να παρακολουθήσει τις «ελαφρότητες» του Γεωργίου Παπανδρέου, ο οποίος, με όσα είπε στο εξωτερικό, παρέδωσε –κατά την άποψή του– τη δημόσια τάξη στα χέρια κακοποιών.

6.2.52 Μιλτιάδης Χριστοφής

Λιμενικός ναύαρχος ε.α.

Κατέθεσε υπέρ του Ι. Παπαδόπουλου, υπογραμμίζοντας την αντίστασή του στις αξιώσεις που προέβαλαν οι Γερμανοί.

6.2.53 Ιωάννης Βαβούρης (1884-1962)

Πρώην διοικητής Αστυνομίας Κέρκυρας, Διευθυντής Αστυνομίας Αθηνών (1933-34, 1936-1941) . Απολύθηκε στην Κατοχή και επανήλθε το 1945 ως Αρχηγός Αστυνομίας Πόλεων,

Κατέθεσε ότι ο στρατηγός Αν. Ρουσσόπουλος ανέλαβε για πολύ σύντομο διάστημα το Υπουργείο Εργασίας, με αποκλειστικό σκοπό να εξυπηρετήσει τον εργαζόμενο κόσμο και να οργανώσει, μέσω των εργατικών σωματείων ως πυρήνων, τον αγώνα της εθνικής αντίστασης. Υποστήριξε ότι παραιτήθηκε όταν διαπίστωσε πως δεν μπορούσε να υλοποιήσει αυτό το πρόγραμμα και ότι στη συνέχεια συνεργάστηκε με εθνικές οργανώσεις, για τον λόγο αυτό συνελήφθη δύο φορές και φυλακίστηκε.

6.2.54 Ευάγγελος Καλαντζής (1904-1976)

Δικηγόρος, ανεξάρτητος βουλευτής Φθιωτιδοφωκίδος και στη συνέχεια βουλευτής του Ελληνικού Συναγερμού (1951-, 1952, της ΕΡΕ (1956, 1958, 1961, 1963, 1964) πρώην Γενικός Διοικητής Θράκης στις κυβερνήσεις Μεταξά και Κοριζή (1939-1941)

Επιβεβαίωσε ότι ο στρατηγός Αν. Ρουσσόπουλος ανέλαβε το Υπουργείο Εργασίας με σκοπό να οργανώσει τα εργατικά σωματεία σε κέντρα αντίστασης, αλλά αποχώρησε όταν διαπίστωσε ότι οι Βούλγαροι εισέρχονταν στο ελληνικό έδαφος.

6.2.55 Νικόλαος Οικονομόπουλος

Φυματιολόγος, Διευθυντής του Νοσοκομείου «Σωτηρία»

Ο μάρτυρας δήλωσε ότι δεν απέδωσε δόλο στους κατηγορουμένους και, αναφερόμενος στην ανακωχή, υποστήριξε ότι έπρεπε πρωτίστως να εξεταστεί αν υπήρχαν τα μέσα για συνέχιση της άμυνας, χαρακτηρίζοντας τις από την Αθήνα εκδιδόμενες διαταγές, που αγνοούσαν την πραγματική κατάσταση, ως «κουραφέξαλα» και κατηγορώντας τον στρατηγό Πιτσικά ότι δεν είχε το θάρρος να χαράξει μια σαφή γραμμή. Στη συνέχεια επέκρινε τον Γ. Τσολάκογλου και τους λοιπούς που ανέλαβαν αξιώματα και εξέδιδαν σωρηδόν νόμους, ενώ, κατά την άποψή του, όφειλαν να αφιερώσουν όλη τη μέριμνά τους στη διαφύλαξη της ζωής του ελληνικού λαού, και καταφέρθηκε επίσης εναντίον των κατηγορουμένων για τις διάφορες παροχές εφοδίων προς τους Γερμανούς, χωρίς ωστόσο να αποδώσει σε κανέναν πρόθεση προδοσίας.

Συνεχίζοντας, φέρεται να χαρακτήρισε τον Λογοθετόπουλο «Γερμανό» και τον Τσιρονίκο «τυχοδιώκτη» και συνέταιρο του Νοϋμπάχερ. Κατά την περαιτέρω εξέτασή του έγινε λόγος για το έγγραφο που είχαν αποστείλει οι αρχηγοί των κομμάτων προς τον Ι. Ράλλη, με το οποίο τον καλούσαν να παραιτηθεί, καθώς η κυβέρνησή του εξακολουθούσε να παρέχει αφειδώς χρήματα στους κατακτητές, υπερβαίνοντας ακόμη και τις παροχές των προηγούμενων κυβερνήσεων, ιδίως εκείνης του Γ. Τσολάκογλου, έγγραφο στο οποίο είχε συμπράξει και ο ίδιος ο κατηγορούμενος Ράλλης. Ο τελευταίος,

σύμφωνα με την κατάθεση, απάντησε ότι είχε «θαλερά τη μνήμη και το σώμα», αλλά ότι οι περιστάσεις είχαν πλέον μεταβληθεί, ενώ ο μάρτυρας διατύπωσε τη θέση ότι, σε σχέση με την ανακωχή, είχαν εξαντληθεί όλες οι δυνατότητες της άμυνας και ότι υπάρχουν πολλά παραδείγματα γενναίων στρατηγών που συνήψαν ανακωχή χωρίς να θεωρηθούν προδότες, αντιθέτως μάλιστα ορισμένοι εξ αυτών κλήθηκαν αργότερα να αναλάβουν και άλλα αξιώματα.

6.2.56 Θεόδωρος Πάγκαλος (1878-1952)

Αντιστράτηγος ε.α., πολιτικός Απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων, έλαβε μέρος στο κίνημα στο Γουδί, πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α' ΠΠ. Ανέλαβε πρωθυπουργός έπειτα από πραξικόπημα τον Ιούνιο του 1925 και κυβέρνησε έως το 1926, επιβάλλοντας σειρά αυταρχικών μέτρων και καταστέλλοντας τους πολιτικούς του αντιπάλους. Μετά την ανατροπή του από το κίνημα του Κονδύλη, αποσύρθηκε από την πολιτική ζωή με μικρά διαλείμματα ως το θάνατό του το 1952. Στην κατοχή είχε στενές σχέσεις με τις Ιταλικές αρχές και είχε λάβει ανοικτά θέση υπέρ του Μουσολίνι. Μετά την απελευθέρωση συνελήφθη ως δωσίλογος και προφυλακίστηκε, αλλά τον Σεπτέμβριο του 1945 απαλλάχθηκε με βούλευμα.

Κατέθεσε ότι από την έναρξη των επιχειρήσεων στην Αλβανία πίστευε πως, με μια αποφασιστική επίθεση, τα φασιστικά στρατεύματα μπορούσαν να συντριβούν και ο πόλεμος να λήξει με περήφανη νίκη του ελληνικού στρατού. Υποστήριξε ότι η συνθηκολόγηση δεν ήταν ηρωική πράξη, αλλά ούτε προδοσία ή ατιμία, καθώς –κατά τη γνώμη του– είχαν εξαντληθεί όλα τα περιθώρια άμυνας, επικαλούμενος και το παράδειγμα του Γάλλου στρατάρχη και πρόεδρου Patrice de MacMahon (Πατρίς ντε Μακ-Μαόν)²⁸⁷ ο οποίος στη αποφασιστική μάχη στο Σεντάν στις 2 Σεπτεμβρίου 1870 παραδόθηκε μαζί με 83.000 άνδρες, και σήμανε την ολοκληρωτική ήττα της Γαλλίας από την Πρωσία.

Απαντώντας σε ερωτήσεις του Προέδρου, του Επιτρόπου και των συνηγόρων, επέκρινε μεν όσους συμμετείχαν στις κυβερνήσεις Κατοχής, δεν τους απέδωσε όμως πρόθεση συνειδητής εξυπηρέτησης του εχθρού και βεβαίωσε ότι η συνθηκολόγηση ήταν επιβεβλημένη. Στη συνέχεια αναφέρθηκε στην ίδρυση των Ταγμάτων Ασφαλείας, χαρακτηρίζοντας τον Μπουραντά «ανώτατο Έλληνα» και δικαιολογώντας πλήρως την ίδρυση και δράση τους ως στραμμένη –κατ' αυτόν– εναντίον ενός εκτραπέντος αγώνα

²⁸⁷ Ο Θ. Πάγκαλος επικαλέστηκε το ιστορικό παράδειγμα του στρατάρχη MacMahon, ο οποίος αποδέχθηκε τη συνθηκολόγηση έπειτα από πλήρη στρατιωτική συντριβή, χωρίς αυτό να ταυτίζεται αυτομάτως με «προδοσία», αλλά με αναγνώριση ότι η άμυνα είχε φτάσει στα όριά της.

εθνικής αντίστασης. Τέλος, σημείωσε ότι του προτάθηκε να αναλάβει την κυβέρνηση επί γερμανικής κατοχής, πρόταση την οποία αρνήθηκε, ενώ αντιθέτως συνέστησε στον Ράλλη να αποδεχθεί την πρωθυπουργία.

6.2.57 Παναγιώτης Ζερβός (1878-1952)

Μαθηματικός, Διευθυντής Υπουργείου Παιδείας. Ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρίας. Το 1935 εξελέγη Πρόεδρος και το 1946 τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του ως προς τα ελαφρυντικά των κατηγορουμένων

6.2.58 Θεοδώρου

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.59 Ιωάννης Χατζημήχος

Έφεδρος λοχαγός, πρώην δημοσιογράφος

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.60 Εμμανουήλ Καρζής

Ιατρός, Πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών, της Ελληνικής Ακτινολογικής Εταιρίας, της Στέγης Ιατρών, του Ταμείου Συντάξεως Υγειονομικών. Ίδρυσε ιδιόκτητη ακτινολογική κλινική το 1921. Εξελέγη βουλευτής Αθηνών με το Μεταρρυθμιστικό Κόμμα και το 1946 διετέλεσε Αντιπρόεδρος της Βουλής.

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.61 Φωκίων Κοπανάρης,

Ιατρός, Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Προνοίας

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.62 Ιωάννης Νέρης

αστυνομικός διευθυντής

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.63 Παναγιώτης Μητσόπουλος

Διευθυντής Υπουργείου Εργασίας

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.64 Αθανάσιος Σαμπάνης

Αρχηγός Αστυνομίας Πόλεων

Κατέθεσε ότι, επί υπουργίας Μπακογιάννη, η Αστυνομία Πόλεων και η Χωροφυλακή ενίσχυαν τα Τάγματα Ασφαλείας στις επιχειρήσεις τους κατά των «αναρχικών». Πρόσθεσε ότι οι Γερμανοί παρείχαν αυθόρμητα τη συνδρομή τους στον αγώνα των Ταγμάτων Ασφαλείας, της Χωροφυλακής και των μηχανοκίνητων τμημάτων του Μπουραντά, τα οποία αναλάμβαναν και τις συλλήψεις στα διάφορα «μπλόκα». Σε σχετική ερώτηση, απάντησε ότι αγνοούσε αν η Ειδική Ασφάλεια παρέδιδε τους συλλαμβανόμενους Έλληνες στις γερμανικές αρχές.

6.2.65 Βασίλειος Καρπέτης (ή Σκαρπέτης)

Λιμενικός Πλοίαρχος

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.66 Ιωάννης Μαυρομμάτης

Διευθυντής υπουργείου Γεωργίας

Απαντώντας σε ερώτηση του κατηγορουμένου κ. Καραμάνου, κατέθεσε ότι χάρη στις ενέργειές του αποτράπηκε η μετακίνηση χιλιάδων προσφύγων από τη Μακεδονία προς εγκατάσταση στην Παλαιά Ελλάδα, όπως είχαν απαιτήσει οι Ιταλοί και οι Γερμανοί. Χαρακτήρισε τον κ. Καραμάνο ως υπάλληλο που ανήλθε στην υπηρεσιακή ιεραρχία χάρη στην προσωπική του ικανότητα και απέκλεισε την ύπαρξη πρόθεσης συνεργασίας με τον εχθρό. Μάλιστα ανέφερε ότι όταν ο κ. Καραμάνος ανέλαβε το Υπουργείο Γεωργίας, του είπε χαρακτηριστικά: «ανέρχομαι εις τον Γολγοθάν».

6.2.67 Αργύριος Παπαργύρης

συν/χης Χωροφυλακής

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορουμένου Μπακογιάννη. Εξήγησε ότι, μετά την αποφυλάκιση των πολιτικών κρατουμένων από το Χαϊδάρι, οι αξιωματικοί της Χωροφυλακής, μέσω επιτροπής και με την έγκριση του τότε υφυπουργού Ασφάλειας κ. Μπακογιάννη, ζήτησαν από τους πολιτικούς αρχηγούς τον σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης. Τόνισε επίσης ότι βρίσκονταν σε στενή συνεργασία με τον τότε διορισμένο στρατιωτικό διοικητή κ. Σπηλιωτόπουλο και ότι τα σχέδια που είχε καταρτίσει εκείνος για τη διατήρηση της ασφάλειας συνέπιπταν με τα μέτρα που είχε λάβει το Υπουργείο. Ανέφερε ότι ο κ. Μπακογιάννης δεν παρέδωσε κανέναν Έλληνα στους Γερμανούς, ότι επέδειξε πνεύμα αμεροληψίας απέναντι στους πολίτες και ότι φρόντισε για το Σώμα Χωροφυλακής, οργανώνοντάς το κατάλληλα, ώστε κατά το στασιαστικό κίνημα να μπορέσει να δράσει αποτελεσματικά. Σε άλλη ερώτηση απάντησε ότι το Υπουργείο είχε αγοράσει 50.000 φυσίγγια, τα οποία διανεμήθηκαν στα τμήματα της Χωροφυλακής και στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκαν για την αποκατάσταση της τάξης κατά τα Δεκεμβριανά.

6.2.68 Μιχαήλ Παπαδάκος

Συν/χης Χωροφυλακής

Κατέθεσε διάφορα περιστατικά κατά τα οποία ο κ. Μπακογιάννης αντέδρασε ενεργά στις πιέσεις και απαιτήσεις των Γερμανών αξιωματικών. Πιο συγκεκριμένα, ανέφερε ότι οι γερμανικές αρχές είχαν ζητήσει από το Υπουργείο τη χορήγηση πιστώσεων για τη συντήρηση διαφόρων προδοτικών σωμάτων, όπως εκείνου του Τάκη Μακεδόνα και άλλων, αίτημα στο οποίο ο κ. Μπακογιάννης αρνήθηκε κατηγορηματικά. Τελικώς, υπογράμμισε ότι ο τελευταίος επέδειξε σταθερή ψυχική αντοχή απέναντι στους κατακτητές, σε αντίθεση με τον Τσιρονίκο, ο οποίος παρείχε στους Γερμανούς ό,τι ζητούσαν, ενώ σε αυτούς αρνούνταν διαρκώς.

6.2.69 Σπυρίδων Κώτσης

Φοιτητής

Κατέθετοντας υπέρ του στρατηγού Κατσιμήτρου, ανέφερε ότι τον Αύγουστο του 1942, όταν ήρθε από τη Μέση Ανατολή στην Ελλάδα μαζί με άλλα πρόσωπα που συγκροτούσαν την αποστολή Τσιγάντε²⁸⁸, μέσω ενός ανιψιού του, ήρθε σε επαφή με

²⁸⁸ Η «αποστολή Τσιγάντε» ήταν η μυστική αποστολή του ταγματάρχη Ιωάννη Τσιγάντε στην κατεχόμενη Ελλάδα, το καλοκαίρι του 1942, με στόχο κυρίως τη συγκρότηση αντιστασιακού δικτύου,

τον κατηγορούμενο, ο οποίος τους παρείχε σημαντική διευκόλυνση. Στην οικία του Κατσιμήτρου έκρυψαν διάφορα υλικά της αποστολής και εγκατέστησαν ασύρματο, ενώ ο κατηγορούμενος συνέχισε να τους βοηθά και αργότερα.

Όταν τον Νοέμβριο του 1943 τραυματίστηκε από τα γερμανικά Ες-Ες στο Κολωνάκι, κατέφυγε και πάλι στην οικία του Κατσιμήτρου. Κατόπιν παρακλήσεώς του, εκείνος φρόντισε ώστε οι ανιψιοί του να αναχωρήσουν για την Αίγυπτο. Αργότερα, όταν συνελήφθη στη Νέα Φιλαδέλφεια μετά την εκτέλεση ενός προδότη, αφέθηκε ελεύθερος μόλις οι αξιωματικοί –ένας της Χωροφυλακής και ένας της Αστυνομίας– πληροφορήθηκαν την ιδιότητά του.

6.2.70 Περικλής Παπαδόπουλος

Διευθυντής Γραφείου Μελετών για την περισυλλογή κάθε εθνικού στοιχείου δια να χρησιμεύσουν κατά την ειρήνη. (εθνικές διεκδικήσεις, εθνολογικά ζητήματα κλπ.)

Κατέθεσε ότι ο Νικόλαος Λούβαρις ίδρυσε το Γραφείο Μελετών με σκοπό την υποστήριξη των ελληνικών δικαίων και την παρακολούθηση των βουλγαρικών ωμοτήτων.

6.2.71 Στέφανος Ελευθερίου

Διευθυντής του υπουργείου Συγκοινωνίας

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορουμένου κ. Γέροντα, τονίζοντας ότι είχε στηρίξει και εξυπηρετήσει τους υπαλλήλους του Υπουργείου Συγκοινωνιών. Αναφέρθηκε στις συμβάσεις της εταιρίας Τελεφούνκεν, η οποία είχε εξασφαλίσει για την ελληνική ραδιοφωνία σχέδιο σύμβασης που είχε μονογραφηθεί, αλλά τελικώς δεν υπογράφηκε, επειδή δεν κρίθηκε συμφέρουσα για το ελληνικό κράτος. Ειδικότερα ανέφερε ότι ο Μεταξάς δεν θέλησε να πραγματοποιηθεί η μονογραφείσα σύμβαση όταν ήρθαν οι Γερμανοί ζήτησαν να τεθεί αυτή σε εφαρμογή. Κατανόμασε μάλιστα έναν ιδιώτη, ο οποίος πήγε στο Βερολίνο και είπε στους Γερμανούς ότι αυτός αναλάμβανε να πείσει την κυβέρνηση να υπογράψει τη σύμβαση αν του έδιναν μερικές χιλιάδες λίρες.

τον συντονισμό αντιστασιακών οργανώσεων και σαμποτάζ σε καίρια σημεία όπως η Διόρυγα της Κορίνθου. Μετέφερε επίσης χρυσές λίρες, ασυρμάτους και εκρηκτικά, και οργάνωσε την «Μίδα 614» ως δίκτυο δράσης και επαφών.

Ο μάρτυρας άσκησε κριτική στην άποψη αυτή και ανέφερε πληροφορίες σύμφωνα με τις οποίες την κύρωση της σύμβασης ματαίωσε ο τότε Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, επειδή δεν έλαβε τα ζητηθέντα χρήματα από τον κ. Βουλπιώτη. Σε ό,τι αφορά την κύρωση της σύμβασης Τελεφούνκεν ή ΑΕΡΕ μετά την υποδούλωση της Ελλάδας, υπό την πίεση των Γερμανών, επισήμανε ότι το ελληνικό κράτος δεν ήταν απολύτως συνεπές απέναντι στην ΑΕΡΕ, καθώς δεν είχε εκπληρώσει ορισμένες συμβατικές του υποχρεώσεις. Τέλος, ανέφερε ότι ο ίδιος συνέταξε, ως αρμόδιος υπάλληλος, την υπογραφείσα σύμβαση και τη χαρακτήρισε ως ελληνική επιτυχία, διότι η εταιρία δεν υποχρεώθηκε να κατασκευάσει νέους σταθμούς.²⁸⁹

Τέλος ανέφερε ότι η ίδια εταιρία εξήτησε να υπογραφή σύμβαση περί παραχώρησης σε αυτήν του προνομίου της Ήστεον, αλλά μετά από ένα έτος και αφού οι Γερμανοί είδαν ότι η εταιρία δεν είχε έσοδα και αφού είχαν σπαταλήσει το εξ 70.000 λιρών απόθεμα της Ήστερν, εξήτησαν να ακυρωθεί η σύμβαση και ο κ. Γέροντας δεν το εδέχθη.

Η ίδια εταιρεία ζήτησε σύμβαση παραχώρησης του προνομίου της Ήστερν, αλλά μετά από ένα χρόνο, οι Γερμανοί –βλέποντας έλλειψη εσόδων και εξάντληση του αποθέματος 70.000 λιρών– απαίτησαν την ακύρωσή της, κάτι που ο κ. Γέροντας αρνήθηκε.²⁹⁰

²⁸⁹ Όταν οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Αθήνα έθεσαν υπό τον έλεγχό τους τον Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών, καταλαμβάνοντας τους ραδιοθαλάμους του Ζαπείου και τις εγκαταστάσεις των πομπών στα Νέα Λιόσια. Την εποπτεία της Ραδιοφωνίας ανέλαβε, με απόφαση της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου, ο υπουργός ΤΤΤ.

Τον Μάιο του 1941, υπό την αιγίδα του γερμανικού οίκου Telefunken, που ανέλαβε την αποκλειστική εκμετάλλευση των ραδιοφωνικών εκπομπών στην Ελλάδα, ιδρύθηκε η «Ανώνυμος Εταιρία Ραδιοφωνικών Εκπομπών» (ΑΕΡΕ), με διευθυντή τον Ιωάννη Βουλπιώτη. Βλ.

Η ιστορία της κρατικής ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ. – Ε.Ρ.Α.) ως τις μέρες μας (1923–2008). (2013, 23 Ιουνίου). Στο Ιστορικά Θέματα. Ανακτήθηκε 11 Φεβρουαρίου 2025, από <https://www.istorikathemata.com/2013/06/The-history-of-Greek-public-radio-ERA-1923-2008.html>

²⁹⁰ Ο Βουλπιώτης επέμεινε, μόλις άρχισε η Κατοχή, στην αποκατάσταση της εταιρίας Τελεφούνκεν ως προς την αρχική σύμβαση που είχε υπογραφεί με το ελληνικό δημόσιο τον Ιανουάριο του 1938. Χρειάστηκε να υπογραφεί νέα σύμβαση με την κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου ώστε να προστεθούν κάποιες ευνοϊκές ρυθμίσεις, ενώ με άλλη σύμβαση η Τελεφούνκεν ανέλαβε και την ενσύρματη και ασύρματη τηλεγραφία, σε διαδοχή της βρετανικής Eastern, που χειριζόταν το προνόμιο» Κούκουνας, Δ. (2012). *Η ελληνική οικονομία κατά την κατοχή και η αλήθεια για τα κατοχικά δάνεια*. Ερωδιός, σελ. 182.

6.2.72 Γεώργιος Κατωπόδης

Φαρμακέμπορος, Πρόεδρος του ΙΚΑ Πειραιώς και Αντιπρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου Αθηνών

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.73 Κωνσταντίνος Οικονομίδης

Μηχανικός Διευθυντής Εκμεταλλεύσεως ΣΕΚ

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.74 Εμμανουήλ Κοθρής (1904-2000)

Δικηγόρος, Γενικός Γραμματέας του Κόμματος των Φιλελευθέρων εξελέγη βουλευτής Λασιθίου με το κόμμα Φιλελευθέρων (1946-1958) και αργότερα την ΕΠΕΚ, την Ένωση Κέντρου και αργότερα με τη Νέα Δημοκρατία. Διετέλεσε υπουργός και υφυπουργός σε διάφορες κυβερνήσεις,

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.75 Πολυχρόνης Πολυχρονίδης

Δικηγόρος

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.76 Παναγιώτης Κριάρης

Χημικός

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.77 Τηλέμαχος Παγκαράς

Διευθυντής Αγροτικής Τράπεζας Χανίων

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.78 Λυκούργος Σπεράντζας

Διευθυντής (προσωπάρχης) του Υπουργείου Δικαιοσύνης

Κατέθεσε διάφορα περιστατικά που, κατά την άποψή του, μαρτυρούν την αντίσταση του κατηγορουμένου Λιβιεράτου απέναντι στις γερμανικές και ιταλικές επεμβάσεις.

6.2.79 Δημήτριος Κατσαλίδης

Μηχανικός

Εξύμνησε το έργο των Κανακουσάκη και Καλύβα και ανέφερε ότι όλοι αγωνίσθηκαν για την σωτηρία των εργατών από τους Γερμανούς.

6.2.80 Δημήτριος Λάιος

Συνταγματάρχης

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.81 Νικόλαος Νικολαΐδης

Σερβιτόρος

Εξύμνησε το έργο του Κανακουσάκη και ανέφερε ότι όλοι αγωνίσθηκαν για την σωτηρία των εργατών από τους Γερμανούς.

6.2.82 Ιάκωβος Ζαγαρόλας (ή Τσαγκαρόλης)

Υπάλληλος Υπουργείου Δικαιοσύνης

Ο μάρτυρας κατέθεσε υπέρ του κ. Λιβιεράτου και δήλωσε ότι ο νόμος 255 (άρθρο 14), ο οποίος προέβλεπε την αποφυλάκιση κρατουμένων του κοινού ποινικού δικαίου με απόφαση του υπουργού Δικαιοσύνης και χωρίς δικαστική απόφαση, θεσπίστηκε ώστε να νομιμοποιηθούν πολλές αποφυλακίσεις που είχαν γίνει αυθαίρετα από τους κατακτητές υπέρ προσώπων φιλικών προς αυτούς. Ο λόγος της ψήφισης του νόμου ήταν να αποτυπωθεί η πραγματικότητα και να πραγματοποιούνται «κανονικά» οι συγκεκριμένες αποφυλακίσεις. Ωστόσο, ο μάρτυρας επισήμανε ότι δεν σημειώθηκε καμία κατάχρηση του νόμου από τον κ. Λιβιεράτο.

6.2.83 Δημήτριος Παπακυριακος

Τελώνης

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορουμένου Τσιριγώτη, αναφέροντας διάφορες ενέργειες του τελευταίου προς όφελος των πολιτών και των υπαλλήλων.

6.2.84 Στέφανος Ραυτόπουλος

Τμηματάρχης Υπουργείου Επισιτισμού

Κατέθεσε υπέρ του Ι. Καραμάνου, αναφερόμενος στις ενέργειες του τότε υπουργού για τη βελτίωση των τραγικών συνθηκών διαβίωσης του ελληνικού λαού που προκάλεσε η αρπαγή των αγαθών από τους κατακτητές. Επίσης, έκανε λόγο για τις επιτυχίες, όπως ανέφερε, προσπάθειες του κ. Καραμάνου όσον αφορά τη διάσωση της μικρής σοδειάς του 1941, τη μεταφορά συγκεκριμένης ποσότητας σιτηρών από την Ιταλία και το Βανάτο, καθώς και για την έναρξη της επισιτιστικής βοήθειας από τους Συμμάχους.

6.2.85 Λύσανδρος Κυριακός

Τμηματάρχης Υπουργείου Επισιτισμού

Κατέθεσε υπέρ του Ι. Καραμάνου, αναφέροντας ότι χάρη στον κατηγορούμενο, σημειώθηκε – έστω και μικρή – πρόοδος στον επισιτισμό της χώρας.

6.2.86 Νικόλαος Γυαλιάς

Τμηματάρχης Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος

Κατέθεσε ότι ο κ. Καραμάνος διορίστηκε το 1943 υποδιοικητής της Αγροτικής Τράπεζας επειδή ο διοικητής ήταν ασθενής και ότι, ως υποδιοικητής, όχι μόνο δεν υπέκυπτε στις πιέσεις των κατακτητών αλλά συμμετείχε ενεργά στον αγώνα της αντίστασης. Επεσήμανε ότι επέτρεψε τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου στην Τράπεζα και μίλησε κατά την εκδήλωση αυτή, ενώ επίσης έσωσε πολλούς υπαλλήλους που καταδιώκονταν από τους Γερμανούς.

6.2.87 Καίτη Ζήκα

Υπάλληλος του Ερυθρού Σταυρού

Κατέθεσε ότι ο Ν. Ραγκαβής, ως γενικός διοικητής Μακεδονίας, ενήργησε με εθνικό πνεύμα και αντιστάθηκε σε πολλές αξιώσεις των κατακτητών. Εργάστηκε προς όφελος του εθνικού συμφέροντος και η συμπεριφορά του απέναντι στους κατακτητές υπήρξε αξιοπρεπής.

6.2.88 Χρήστος Μπάρλας (1893-1975)

Δημοσιογράφος, συνεργαζόμενος με τις εφημερίδες ΑΡΟΠΟΛΙΣ, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ κλπ.

Κατέθεσε υπέρ του κ. Γ. Τσολάκογλου. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.89 Περικλής Κάβδας

Συνταγματάρχης ε.α. τέως Γενικός Διευθυντής Θράκης

Κατέθεσε υπέρ του κ. Πολύζου. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.90 Λώρης Μαργαρίτης (1895-1953)

Μουσικός σύμβουλος Υπουργείου Παιδείας

Κατέθεσε υπέρ του κ. Λούβαρη. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.91 Δημήτριος Οικονόμου (1883-1957)

Αντιναύαρχος, πολέμησε στους Βαλκανικούς Πολέμους με το θωρηκτό «Ψαρά» και συμμετείχε στις ναυμαχίες της Έλλης και της Λήμνου. Το 1935–36 διετέλεσε Αρχηγός ΓΕΝ και υπήρξε ένας από τους τρεις αρχηγούς Όπλων που ηγήθηκαν του πραξικοπήματος της 10ης Οκτωβρίου 1935, το οποίο ανέτρεψε τη Β' Ελληνική Δημοκρατία και επανέφερε τη βασιλευόμενη δημοκρατία. Κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο παρέμεινε σε ανώτερη επιτελική θέση (Γενικός Επιθεωρητής), ενώ μετά την αποχώρηση της κυβέρνησης και του στόλου στη Μέση Ανατολή, ανέλαβε –για όσες μονάδες έμειναν– ανώτατα καθήκοντα ναυτικής διοίκησης στην κατεχόμενη Ελλάδα. Διετέλεσε πρόεδρος της Ελληνικής Θαλασσίας Ενώσεως²⁹¹

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορουμένου Ι. Παπαδόπουλου, αναφέροντας ότι, μετά την αναχώρηση της κυβέρνησης Τσουδερού, διορίστηκε ανώτατος αρχηγός των ναυτικών υπηρεσιών και, υπό αυτή την ιδιότητα, συνεργάστηκε στενά με τις ελληνικές ναυτικές αρχές, καθώς μόνο το ένα τέταρτο των στελεχών είχε φύγει για την Αίγυπτο. Υποστήριξε ότι στο έργο αυτό είχε τη στήριξη του υφυπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας Ι. Παπαδόπουλου και του Ι. Ράλλη, τονίζοντας ότι ορισμένοι κατηγορούμενοι παρενέβησαν για τη διάσωση συλληφθέντων ή καταδικασμένων αξιωματικών και, κατά τη γνώμη του, ενίσχυσαν με διάφορους τρόπους την εθνική αντίσταση, μεταξύ άλλων με τη χορήγηση 500 αγγλικών λιρών υπέρ των οικογενειών διαφευγόντων

²⁹¹ Η Ελληνική Θαλάσσια Ένωση (ΕΘΕ) ιδρύθηκε το 1931 και τελούσε υπό την εποπτεία του Υπουργείου Ναυτικών/ΓΕΝ. Σκοπός της ήταν η καλλιέργεια της ναυτικής παράδοσης, η διάδοση ναυτικής και θαλασσινής παιδείας και η ενίσχυση της σχέσης του κοινού με τη θάλασσα, με βασικό όργανο το περιοδικό «Ναυτική Ελλάς»

αξιωματικών. Στη συνέχεια αποκάλυψε ότι αρνήθηκε ιταλική πρόταση να διαδεχθεί τον Γ. Τσολάκογλου ως πρωθυπουργός και ότι, ακόμη και όταν εκπρόσωπος της Intelligence Service τον προέτρυνε να την αποδεχθεί, επέμεινε στην άρνησή του, θέση με την οποία συντάχθηκε και η ελληνική κυβέρνηση του Καΐρου. Ανέφερε ότι πρότεινε να ανατεθεί η διακυβέρνηση της χώρας σε συμβούλιο ανώτερων υπαλλήλων υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και ότι ενημέρωσε το Συμβούλιο Αντιστρατήγων για τις ιταλικές προτάσεις, ώστε να έχουν εκ των προτέρων διαμορφωμένη στάση σε περίπτωση που θα απευθύνονταν και σε αυτούς. Πρόσθεσε, τέλος, ότι, όταν η βρετανική μυστική υπηρεσία πληροφορήθηκε την ιταλική πρωτοβουλία, τον κάλεσε και, παρουσία των πλοιάρχων Μπακόπουλου και Πεζόπουλου, του ζήτησε να σχηματίσει κυβέρνηση, αλλά εκείνος απάντησε πως, παρότι είχε λάβει εντολή να παραμείνει στην Ελλάδα, αυτό δεν σήμαινε ότι όφειλε να αναλάβει την πρωθυπουργία· κατόπιν σχετικού ερωτήματος προς την κυβέρνηση του Καΐρου, η απάντηση υπήρξε αρνητική.

6.2.92 Αθανάσιος Παπαναστασόπουλος

Ραδιοτηλεγραφετής

Κατέθεσε υπέρ του κ. Γεροντα. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.93 Δημήτριος Κρούσκας

Τμηματάρχης Υπουργείου Εργασίας

Κατέθεσε υπέρ του κ. Κανακουσάκη. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.94 Αντώνιος Χριστοδουλόπουλος

Διευθυντής Υπουργείου Γεωργίας

Κατά την εξέταση, ο κ. Επίτροπος ανέγνωσε έγγραφο από το οποίο προέκυπτε ότι ο κατηγορούμενος κ. Καραμάνος συμμετείχε με ποσοστό 50% σε μία ελληνοϊταλική εταιρία εκμετάλλευσης ρητινοειδών προϊόντων. Ο κ. Χριστοδουλόπουλος επιβεβαίωσε ότι είχε υποβληθεί σχετική αίτηση στο Υπουργείο Γεωργίας για τη συμμετοχή του κ. Καραμάνου στην εταιρία αυτή, όμως η αίτηση απορρίφθηκε. Ο Καραμάνος

6.2.95 Α. Μπαλάσκας

Διευθυντής του Ταμείου Λιμενεργατών, μάρτυς υπεράσπισης του Κανακουσάκη,

Ο κ. Μπαλάσκας κατέθεσε σχετικά με τις περιστάσεις υπό τις οποίες ο κατηγορούμενος Εμμ. Κανακουσάκης ανέλαβε το αξίωμα του υπουργού. Επιβεβαίωσε ότι ο κατηγορούμενος υπήρξε αποδέκτης πιέσεων εκ μέρους εκπροσώπων της εργατικής τάξεως και της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών.

6.2.96 Ορέστης Παπα(πα)ναγιώτου

Υπάλληλος Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Πανελληνίου Ενώσεως Εφέδρων Αξιωματικών

Αποκάλυψε ότι τον Ιούνιο του 1941, ύστερα από μεσολάβηση του κατηγορουμένου Κατσιμήτρου, το Προεδρείο της Ενώσεως Εφέδρων Αξιωματικών συμμετείχε σε συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου για να υποβάλει αιτήματα σχετικά με την επαγγελματική αποκατάσταση των εφέδρων. Κατά τη συνεδρίαση, ο τότε υπουργός Εθνικής Αμύνης υποστράτηγος Γ. Μπάκος πρότεινε τη συγκρότηση «Ελληνικής Λεγεώνας» που θα πολεμούσε στο Ανατολικό Μέτωπο στο πλευρό των Γερμανών εναντίον των Σοβιετικών, υποστηρίζοντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα μετριαζόταν η Κατοχή στην Ελλάδα.

Την πρόταση αυτή στήριξαν οι υπουργοί Λογοθετόπουλος και Γκοτζαμάνης, ενώ οι υπόλοιποι παρέμειναν σιωπηλοί. Οι κατηγορούμενοι αντιστράτηγος Σωτ. Μουτούσης, Ν. Μάρκου και Πλ. Χατζημιχάλης αρνήθηκαν ότι συζητήθηκε τέτοιο ζήτημα στην κυβέρνηση. Ο Γ. Τσολάκογλου ισχυρίστηκε ότι σχετική κίνηση επιχειρήθηκε μόνο στη Μακεδονία και ματαιώθηκε λόγω αντίθεσης των Γερμανών. Σύμφωνα με τον μάρτυρα, μετά την απόρριψη της πρότασης από το Προεδρείο των Εφέδρων, ο υποστράτηγος Γ. Μπάκος ζήτησε κατάλογο όλων των αξιωματικών για να τον παραδώσει στη Γκεστάπο, γεγονός που ανάγκασε την Ένωση να περάσει σε παρανομία. Ο Επίτροπος υπενθύμισε ότι ο Γ. Τσολάκογλου είχε επίσης αναφερθεί στη «Λεγεώνα» σε ομιλία του στη Λάρισα, λέγοντας πως το έπραξε για να κολακεύσει τους Ιταλούς.

6.2.97 Ηλίας Μπουκουβάλας

Διευθυντής Υπουργείου Πρόνοιας

Κατέθεσε υπέρ του κ. Καραπάνου. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.98 Νικόλαος Τζερμιάς (1887-1975)

Δικηγόρος, εξελέγη βουλευτής Βέροιας με το Αγροτικό Κόμμα (1928) και διετέλεσε υφυπουργός γενικός διευθυντής Θράκης στην Κυβέρνηση Παπαναστασίου (1932)

Κατέθεσε ότι ο κ. Εμμ. Λουλακάκης ανέλαβε τη θέση του Γενικού Διευθυντή Κρήτης έπειτα από επίμονες πιέσεις όλων των πολιτευτών του νησιού. Εξαιτίας της εθνικής του δράσης, συνελήφθη και φυλακίστηκε από τους Γερμανούς. Σύμφωνα με τον κ. Τσουδερό, η πολιτεία του κ. Εμμ. Λουλακάκη άφησε άριστες εντυπώσεις. Τέλος, ανέφερε ότι όπως του είπε ο κ. Τσουδερός, η κυβέρνηση του Καίρου αναγνώριζε τις υπηρεσίες των κατηγορουμένων.

6.2.99 Κωνσταντίνος Τσάκωνας

Διευθυντής Υπουργείου Προνοίας

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.100 Αντώνιος Διαμαντόπουλος

Πλοιοκτήτης του ατμόπλοιου «Τερψιθέα»

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.101 Κωνσταντίνος Νεοφύτου

Πλοίαρχος Πολεμικού Ναυτικού

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.102 Αλέξανδρος Μερεντίτης (1880-1964)

Απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων, που συμμετείχε στους Βαλκανικούς, το Α' ΠΠ, την εκστρατεία στην Κριμαία και τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Το 1930 έγινε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Αεροπορίας και αποστρατεύτηκε το 1934. Την περίοδο της Κατοχής προήχθη σε αντιστράτηγο και συμμετείχε σε κυβερνητικά πόστα, όπως υφυπουργός Στρατιωτικών και γενικός διοικητής της Μακεδονίας το 1945. Υπηρέτησε επίσης ως υφυπουργός Ναυτικών σε μεταγενέστερη κυβέρνηση.

Η κατάθεση του Αλέξανδρου Μερεντίτη επικεντρώθηκε στην εκτίμησή του ότι, κατά την τελική φάση του ελληνοϊταλικού πολέμου (Απρίλιος 1941), ο ελληνικός στρατός είχε απωλέσει κάθε πραγματική δυνατότητα συνέχισης της αντίστασης. Κατά τον ίδιο, η ηττοπαθής προπαγάνδα των αντιπολιτευμένων, οι στερήσεις και κακουχίες του μετώπου, οι αμφιβολίες περί του σκοπού της συνέχισης του πολέμου και η μέριμνα των στρατιωτών για τις οικογένειές τους, είχαν επιφέρει κατάρρευση του ηθικού και της συνοχής του στρατεύματος ήδη από τις 18 Απριλίου 1941. Συνεπώς, θεωρούσε ότι ο

στρατός δεν μπορούσε πλέον να διεξαγάγει αγώνα και ότι η ανακωχή ήταν αναπόφευκτη. Επιβεβαίωσε ότι η συνθηκολόγηση δεν έβλαψε τον συμμαχικό αγώνα, καθώς οι Βρετανοί κατάφεραν να αποχωρήσουν, και ότι μέσω αυτής αποφεύχθηκε η φθορά του ελληνικού στρατού, την οποία οι Ιταλοί, «εκδικούμενοι για την ήττα τους», θα επιδίωκαν. Επιπλέον υποστήριξε ότι οι αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, υποστράτηγος Γ. Μπάκος και ο αντιστράτηγος Π. Δεμέστιχας συνεννοούνταν για την παύση του πολέμου, αλλά ότι δεν είναι κατακριτέοι, διότι διέσωσαν τον στρατό από πλήρη αιχμαλωσία. Αρνητικά σχολίασε ωστόσο την πρωτοβουλία στρατιωτικών να σχηματίσουν κυβέρνηση μετά τη συνθηκολόγηση. Αντιπαρέβαλλε την κατάσταση του 1941 με τη Μικρασιατική Καταστροφή, υποστηρίζοντας ότι η άκριτη υπακοή στις διαταγές μπορεί να οδηγήσει σε καταστροφή, όπως είχε συμβεί και τότε. Επομένως, θεωρούσε ότι η ευθύνη του ανώτερου αξιωματικού είναι να μη θυσιάζει άσκοπα το στράτευμά του, όταν δεν υπάρχουν πλέον χρησιμοποιήσιμα μέσα. Εξύμνησε τέλος τον Ι. Ράλλη για την προσπάθειά του να γεφυρώσει τη διάσταση μεταξύ εν ενεργεία και απομακρυσμένων αξιωματικών, επαναφέροντας τους τελευταίους στην υπηρεσία.

6.2.103 Αριστοτέλης Χαρβαλιάς

Δικηγόρος

Κατέθεσε υπέρ του Καραμάνου, μετά από αίτημα του τελευταίου, σχετικά με την ελληνοϊταλική εταιρεία εκμετάλλευσης ρητινοειδών προϊόντων, στην οποία ο κ. Καραμάνος συμμετείχε κατά 50% και της οποίας δικηγόρος ήταν ο κ. Χαρβαλιάς. Τόνισε ότι πίσω από την εταιρεία υποκρυπτόταν η ιταλική εταιρεία «Ριζινιέρα», η οποία λεηλατούσε τα προϊόντα της ελληνικής πεύκης, προσέθεσε όμως ότι ο κ. Καραμάνος δεν αποκόμισε κανένα όφελος.

6.2.104 Νικόλαος Πόρτολος

Αντισυνταγματάρχης

Ανέφερε ότι το τηλεγράφημα που συντάχθηκε στο Καλπάκι από τον Μπάκο και τον Δεμέστιχα προς την κυβέρνηση, με το οποίο ο δεύτερος όφειλε να επικοινωνήσει υπό την προϋπόθεση προηγούμενης συνεννόησης με τους μεράρχους για την ανακωχή, τελικά δεν στάλθηκε. Η Στρατιά πρότεινε αντίσταση «για μερικές ημέρες» και ανακοίνωσε ότι θα λάμβανε τα απαραίτητα μέτρα, καλώντας τους σωματάρχες στα Ιωάννινα. Ο αντιστράτηγος Π. Δεμέστιχας δεν έλαβε επιστολή με την οποία να του

γνωστοποιείται η αποστολή κηρύκων στους Γερμανούς και διαμαρτυρήθηκε για την ενέργεια αυτή.

6.2.105 Νικόλαος Προβιαδάκης

Δημοσιογράφος, υπάλληλος στη Διεύθυνση Τύπου στη Λογοκρισία

Κατέθεσε υπέρ του κ. Λιβιεράτου. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.106 Πάνος Αναστασόπουλος

Δικηγόρος, τέως πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου

Κατέθεσε υπέρ του κ. Λιβιεράτου. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.107 Κωνσταντίνος Κατσαμπής

Λιμενικός Ναύαρχος ε.α., Δ/ντής Τμήματος Εμπορικής Ναυτιλίας

Κατέθεσε στοιχεία σχετικά με την παραλαβή των ελληνικών ατμόπλοιων που βρίσκονταν στη Μασσαλία, καθώς και για την κράτηση δύο εξ αυτών, τα οποία απέπλευσαν προς ιταλικό λιμάνι.

Στο τέλος της κατάθεσής του αναγνώστηκαν διάφορα έγγραφα σε βάρος των κατηγορουμένων, ανάμεσα στα οποία και απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου για την καταβολή αποζημίωσης 4 εκατομμυρίων δραχμών στον Γερμανό πρεσβευτή, για κιγκλιδώματα της βίλας του που είχαν αφαιρέσει Ιταλοί στρατιώτες. Διαβάστηκαν, επίσης, τα ήδη γνωστά σε πολλούς προδοτικά άρθρα των Γκοτζαμάνη και Ταβουλάρη.

6.2.108 Παναγιώτης Χριστόπουλος

Υπάλληλος του Υπουργείου Εργασίας, Γραμματέας του Συμβουλίου Συντονισμού Νόμου 1038, μάρτυρας υπεράσπισης του κ. Κανακουσάκη

Υπερασπιζόμενος τον κ. Κανακουσάκη, κατέθεσε στοιχεία σχετικά με τον νόμο 1038, ο οποίος έδινε στις επιχειρήσεις το δικαίωμα να καταγγέλλουν τις συμβάσεις εργασίας, με αποτέλεσμα να εξασφαλίζονται εργάτες για αποστολή στη Γερμανία. Τις απολύσεις ενέκρινε το Συμβούλιο Συντονισμού, στο οποίο ήταν γραμματέας, υπό την προεδρία του πρωθυπουργού. Προσέθεσε ότι καμία από τις σχετικές αποφάσεις δεν έφερε την υπογραφή του κ. Ράλλη, καθώς ο ίδιος απλώς τις διαβίβαζε κατόπιν εντολής του Τσιρονίκου. Δήλωσε επίσης ότι ούτε τον τότε υφυπουργό Εργασίας, κ. Κανακουσάκη, βαρύνει ευθύνη, εφόσον δεν υπέγραψε. Επιπλέον, ανέφερε ότι από τον κ.

Κανακουσάκη είχε λάβει εντολή να κωλυσιεργεί και να καθυστερεί την κοινοποίηση των αποφάσεων για τις απολύσεις.

6.2.109 Δημήτριος Πετρίτης (1875-1960)

Αντιστράτηγος, Πρόεδρος του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς, διορισμένος από τον κ. Μουτούση

Κατέθεσε υπέρ του κατηγορουμένου υποστράτηγου Ν. Μάρκου. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.110 Θεόδωρος Γρηγοράκης

Υποναύαρχος του λιμενικού

Κατέθεσε υπέρ των κ.κ. Γέροντα και Μουτούση. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

6.2.111 Ζέρβας

Καθηγητής Πανεπιστημίου

Ανέφερε ότι ο Βουλπιώτης, επικεφαλής της ραδιοφωνικής εταιρίας και όργανο των Γερμανών, καθώς και άλλα πρόσωπα, διαγράφηκαν από τον ΕΔΕΣ. Κατά την κατάθεσή του υποστήριξε ότι ο Ταβουλάρης και η κυβέρνηση Ράλλη είχαν καταφέρει να παρεισφρήσουν τα άτομα αυτά στην οργάνωση, με σκοπό να τη δυσφημίσουν και να αποδυναμώσουν τον αγώνα της. Αναφέρθηκε εκτενώς στη δόλια δράση του Βουλπιώτη και των συνεργών του, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν από τον ίδιο για την προώθηση των γερμανικών σκοπών.

6.2.112 Δ. Ματσούκας

Αναγνώστηκε η κατάθεσή του σχετικά με τις συλλήψεις μελών του ΕΔΕΣ από τα Ες-Ες. Ο κ. Ι. Ράλλης παρενέβη χαρακτηρίζοντας την κατάθεση του Δ. Ματσούκα συκοφαντική και βεβαίωσε ότι ο στρατηγός Πλαστήρας, ο οποίος διέμενε στη Νίκαια, ήταν πρόεδρος του ΕΔΕΣ, ότι συνεννοούνταν με τον Γονατά για τη δράση της

οργάνωσης στην Ελλάδα και ότι ο Γονατάς του είχε ζητήσει άδεια για την επιστροφή του Πλαστήρα, την οποία εκείνος παρείχε. Πρόσθεσε όμως ότι ο Πλαστήρας ανέβαλε την άφιξή του στην Ελλάδα, ορίζοντας με έγγραφο της 10ης Ιανουαρίου 1944 ως πληρεξούσιο εκπρόσωπό του τον Γονατά.

6.2.113 Κομνηνός Πυρομάγλου

Διοικητής του ΕΔΕΣ

Η κατάθεσή του αναγνώσθηκε στο δικαστήριο και αφορούσε τις συλλήψεις των μελών του ΕΔΕΣ από τα Ες-Ες. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν πρόσθετα στοιχεία σχετικά με την κατάθεσή του.

7. ΟΙ ΑΠΟΛΟΓΙΕΣ

7.1 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Αντιστράτηγος, διοικητής Τμήματος Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας, Πρωθυπουργός

Κατά την τριήμερη απολογία του, που άρχισε στις 16 Απριλίου 1945 και διήρκεσε συνολικά 17 ώρες, ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου υποστήριξε ότι μετά από μια μεγάλη συμφορά, όπως ο πόλεμος, είναι φυσικό να αναζητούνται ένοχοι, αλλά στη δική του περίπτωση δεν υπήρχε ενοχή, παρά μόνο ατυχία. Ανέφερε ακόμη ότι η συνθηκολόγηση στην Αλβανία δεν συνιστούσε εθνική συμφορά και δεν έμοιαζε με καμία άλλη συνθηκολόγηση στρατού που πολέμησε εναντίον των δυνάμεων του Άξονα, ούτε καν με εκείνη του Βασιλιά του Βελγίου. Εξάλλου, τόνισε ότι πρωταρχικό του μέλημα ήταν να μη μειωθούν, εξαιτίας της δίκης, το έπος του ελληνικού στρατού στο αλβανικό μέτωπο κατά την περίοδο 1940-41, καθώς και η τιμή των αξιωματικών και οπλιτών που το δημιούργησαν.

Αναφέρθηκε εκτενώς στη στρατιωτική του σταδιοδρομία και στους πολέμους στους οποίους συμμετείχε, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην πρώτη φάση της ιταλικής επίθεσης, κατά την οποία, όπως υποστήριξε, τα ελληνικά τμήματα επέδειξαν ορμή και ψυχραιμία και πέτυχαν σημαντικές αντεπιθέσεις παρά την αριθμητική υπεροχή των Ιταλών, τονίζοντας ότι οι Έλληνες αξιωματικοί, μόνιμοι και έφεδροι, πολέμησαν με τέτοια ανδρεία ώστε δεν μπορούσε να διακρίνει κανείς ποιοι ήταν στρατιώτες, ποιοι βαθμοφόροι και ποιοι ανώτεροι αξιωματούχοι, αφού όλοι συναγωνίζονταν σε αυτοθυσία. Επεσήμανε εξάλλου, ότι η προθυμία και ο ενθουσιασμός των επιστρατευμένων εφέδρων οπλιτών, μαζί με τα αισθήματα που εκδήλωναν, λειτούργησαν ως «αναβάπτιση» όλων σε κοινή πίστη υπέρ του συμμαχικού αγώνα.

Αναφερόμενος στην κυβέρνηση Μεταξά τόνισε, ότι δεν είχε καθορίσει σαφή προπαγανδιστική γραμμή ως προς το με ποια πλευρά των εμπολέμων θα τασσόταν η Ελλάδα, γεγονός το οποίο προκάλεσε σύγχυση ακόμη και στους αξιωματικούς, με αποτέλεσμα άλλοι να ακούν τα συμμαχικά και άλλοι τα γερμανικά ραδιόφωνα· για τον λόγο αυτό, όπως εξήγησε, εξέδωσε διαταγή που απαγόρευε την ακρόαση ραδιοφώνου. Ειδικότερα, αναφερόμενος στην έναρξη της ιταλικής επίθεσης, σημείωσε ότι η διαταγή του Γενικού Επιτελείου προέβλεπε άμυνα διάρκειας 15–20 ημερών «για την τιμή των όπλων», όμως τα προκεχωρημένα τμήματα, ενεργώντας άμυνα από μόνα τους, άρχισαν να συλλαμβάνουν Ιταλούς αξιωματικούς και στρατιώτες αιχμαλώτους, υπερβαίνοντας

τις αρχικές προσδοκίες. Επισημάνε ότι οι Έλληνες στρατιώτες άντεξαν συνθήκες ακραίου ψύχους και αντιξοότητες με ηρωισμό και αυταπάρνηση, τονίζοντας ότι οι απώλειες του στρατού ήταν πολύ μεγάλες, με πολλά θύματα κυρίως στους αξιωματικούς, επικαλούμενος στοιχεία για να ενισχύσει το επιχείρημα περί ηρωισμού και βαρύτατου φόρου αίματος του ελληνικού στρατού: 42% για τους μόνιμους αξιωματικούς, 23% για τους εφέδρους αξιωματικούς και 17% για τους στρατιώτες.

Ανέφερε ότι όταν έγινε πιο ορατή η απειλή από τη Γερμανία, ξεκίνησαν συζητήσεις ανάμεσα στους αξιωματικούς για το αν υπήρχε λόγος να υπάρξει αντίσταση ή όχι. Στις αρχές Μαρτίου 1941, εκδόθηκε διαταγή που υπογράμμιζε πως η Ελλάδα έπρεπε να συνεχίσει τη μάχη με τιμή και πίστη στη δίκαιη υπόθεσή της, όποιο κι αν ήταν το αποτέλεσμα. Έγιναν διπλωματικές προσπάθειες για να αποτραπεί η γερμανική επίθεση, χωρίς όμως επιτυχία, καθώς οι ίδιοι οι Γερμανοί ξεκαθάρισαν ότι τα προστατευτικά μέτρα που είχαν ληφθεί δεν στρέφονταν εναντίον των Ιταλών, αλλά ούτε και απέτρεπαν τα γερμανικά σχέδια.

Ο αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου επεσήμανε τα σοβαρά προβλήματα στη διεύθυνση του στρατεύματος. Ενδεικτικά ανέφερε ότι ήταν σφάλμα η απομάκρυνση των αντιστράτηγων Γεωργίου Κοσμά και Δημήτριου Παπαδόπουλου και η τοποθέτηση του Γ. Μπάκου στο Β' Σώμα Στρατού, καθώς ο τελευταίος είχε εκφράσει την άποψη να μην πολεμήσουμε κατά των Γερμανών και τις δύσκολες στρατηγικές αποφάσεις, συμπεριλαμβανομένων των υποχωρήσεων και της προσπάθειας να διασωθούν όσο το δυνατόν περισσότερα τμήματα του ελληνικού στρατού. Παρά τις συντονισμένες προσπάθειες για να διασωθούν όσο το δυνατόν περισσότερες δυνάμεις, αρκετοί αξιωματικοί εξέφρασαν παράπονα, νιώθοντας εγκαταλελειμμένοι από την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία. Υπήρξαν ωστόσο και αξιωματικοί, όπως ο Κωνσταντίνος Μπακόπουλος, που επέδειξαν αίσθημα ευθύνης και συνέπειας, ενώ επιστολές στρατηγών νομιμοποίησαν τη συνθηκολόγηση και φρόντισαν για τη διάσωση του στρατού. Ο επιτελάρχης του στρατηγού Γ. Τσολάκογλου, Αθανάσιος Χρυσόχου, με την αποστολή του στην Αθήνα, ανέδειξε το βάρος των αποφάσεων εκείνων των ημερών, σε ένα περιβάλλον εξουθένωσης και αποδιοργάνωσης του ελληνικού στρατού. Παρά τις προσπάθειες άμυνας, η γερμανική προέλαση ήταν ταχεία και η κατάσταση του στρατού χειρότερη διαρκώς, με συνεχείς απώλειες και άτακτη σύμπτυξη προς την Ήπειρο.

Ο Γ. Τσολάκογλου συνέχισε την απολογία τους διαβάζοντας αναφορές διαφόρων αξιωματικών, στις οποίες επιβεβαιωνόταν ότι ο όγκος και η ισχύς του γερμανικού

οπλισμού έκαναν τον αγώνα άνισο, και σημείωσε ότι «μόνο όσοι έζησαν εκείνες τις στιγμές μπορούν να αποτιμήσουν την ψυχολογία του στρατού στο μέτωπο».

Υποστήριξε ότι, ευρισκόμενος αντιμέτωπος με ταχεία κατάρρευση του μετώπου, απηύθυνε έκκληση σε δραματικούς τόνους προς την κυβέρνηση, ζητώντας την υπογραφή συνθηκολογήσεως με τις γερμανικές δυνάμεις²⁹². Τελικά, η εσωτερική διαμάχη και οι μεγάλες απώλειες άφησαν ανεξίτηλες πληγές, με χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, ενώ κυρίαρχος στόχος ήταν να διατηρηθούν όσα ελάχιστα είχαν απομείνει.

Ειδικότερα, περιέγραψε ότι τη Μεγάλη Παρασκευή τον επισκέφθηκαν πολλοί ανώτεροι αξιωματικοί, οι οποίοι, αφού του εξέθεσαν τη σοβαρότητα της κατάστασης στο μέτωπο και τους κινδύνους που αντιμετώπιζε ο στρατός, τον παρακάλεσαν να λυπηθεί «τα παιδιά τους», δηλαδή τους στρατιώτες, και να προχωρήσει σε συνθηκολόγηση. Δήλωσε ότι δεν συμμεριζόταν την αγωνία τους, προσπάθησε να τους καθησυχάσει και τους είπε πως δεν σκόπευε να συνθηκολογήσει, δίνοντάς τους όμως προθεσμία 36 ωρών για να σκεφτούν ψύχραιμα και να του αναφέρουν εκ νέου τη γνώμη τους. Την επόμενη ημέρα επέστρεψαν και του γνωστοποίησαν ότι τάσσονταν υπέρ της συνθηκολόγησης· διευκρίνισε ωστόσο ότι δεν επιθυμεί να ενοχοποιήσει κανέναν, αναλαμβάνει πλήρως την ευθύνη των πράξεών του και απλώς σημειώνει ότι, κατά την άποψή του, το σύνολο του στρατεύματος ήταν υπέρ της ανακωχής.

Την ίδια ημέρα, τη Μεγάλη Παρασκευή, τον κάλεσε τηλεφωνικά ο Ιωάννης Πιτσίκας και, με ιδιαίτερα δραματικό ύφος, του ανέφερε ότι είχε μιλήσει με τον πρωθυπουργό Αλ. Κοριζή, ο οποίος είχε υποσχεθεί πως μέσα σε δύο ημέρες θα έδινε οπωσδήποτε λύση στην κατάσταση· ο αντιστράτηγος Ι. Πιτσίκας περίμενε με αγωνία αυτή την εξέλιξη, αλλά αντί γι' αυτήν πληροφορήθηκε την αυτοκτονία του πρωθυπουργού, την οποία σχολίασε ως ενδεχόμενη «απάντησή» του. Στη συνέχεια, αναφερόμενος στα γεγονότα της ανακωχής, υποστήριξε ότι δεν ήταν δυνατόν να εκδοθεί διαταγή ανακωχής από την Αθήνα, εξαιτίας του χάους που επικρατούσε εκεί.

Το απόγευμα του Μεγάλου Σαββάτου έλαβε τηλεφώνημα και στη συνέχεια επιστολή του αντιστράτηγου Γ. Μπάκου, με την οποία εκείνος, από κοινού με τον στρατηγό Παν. Δεμέστιχα, του ανέθεταν τη διοίκηση της Στρατιάς Ηπείρου και τον εξουσιοδοτούσαν να συνάψει το ταχύτερο ανακωχή. Επανερχόμενος στα γεγονότα του τέλους της Μεγάλης Εβδομάδας, ανέγνωσε επιστολή του Αθαν. Χρυσοχόου από την

²⁹² Ο Γ. Τσολάκογλου είχε σημειώσει ότι υπογράφει ως τελών εν αιχμαλωσία και όχι με τη θέλησή του

Αθήνα, στην οποία επισημαίνονταν η αναποφασιστικότητα του αρχιστρατήγου Αλ. Παπάγου και η δήλωσή του ότι «να αναλάβουν πρωτοβουλία οι διοικητές», καθώς και η επιμονή του Βασιλιά να μη συναφθεί ανακωχή. Υποστήριξε ότι δεν είχε λάβει τη βασιλική διαταγή της 15ης Απριλίου για αντίσταση «μέχρις εσχάτων» και τόνισε ότι διαταγή για συνθηκολόγηση από την κυβέρνηση ούτε περίμενε, ούτε όφειλε να περιμένει, ούτε και θα έπρεπε να εκδοθεί. Τέλος, διάβασε επιστολή του μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, που είχε σταλεί τη Μεγάλη Πέμπτη 17 Απριλίου 1941 προς τον αντιστράτηγο Ιωάννη Πιτσικά, με την οποία τον προέτρεπε να ενεργήσει για ανακωχή πριν να είναι αργά ²⁹³. Κατέληξε δε, λέγοντας ότι αν δεν υπογραφόταν η ανακωχή, σήμερα δεν θα βρισκόταν στο εδώλιο, αλλά θα έφερε στη συνείδησή του το βάρος πως υπήρξε υπαίτιος μιας μεγάλης καταστροφής· το ολοκαύτωμα μιας φρουράς ή ενός λόχου είναι νοητό, πρόσθεσε, αλλά ολοκαύτωμα ολόκληρης γενιάς δεν μπορεί να γίνει. Εξήγησε ότι οι κήρυκες της ανακωχής έφεραν γραπτή εξουσιοδότηση και ότι ζητήθηκε η διαφύλαξη της τιμής των ελληνικών όπλων. Διευκρίνισε ότι όταν όλοι βρίσκονταν σε απόγνωση, ο Γερμανός στρατηγός μέσω του ιατρού Βλαβιανού, τον ρώτησε αν είναι διατεθειμένοι να αναλάβουν την διακυβέρνηση οι στρατηγοί. Σε συνεννόηση με τον στρατηγό Παν. Δεμέστιχα και τον Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, αποτάθηκαν στους στρατηγούς και όλοι δέχθηκαν, με στόχο τη διάσωση του λαού από την πείνα και την αποφυγή διορισμού «γκαουλάιτερ». Μάλιστα ανέφερε ότι ο κ. Στυλ. Γονατάς του υπέδειξε να αποχρωματίσει την κυβέρνηση για να έχει την υποστήριξη των φιλελευθέρων, οι τραπεζίτες Μπενιζέλος Ρούφος και Δημήτριος Μάξιμος υποσχέθηκαν να τον βοηθήσουν στα οικονομικά, ο κ. Αλέξανδρος Σβώλος τον ενεθάρρυνε και οι κ.κ. Ι. Χατζηγιάννης, Θεόδωρος Τουρκοβασίλης και Γεώργιος Καρτάλης τον υποστήριζαν.

Αναφορικά με τον σχηματισμό της κυβέρνησης, ο Γ. Τσολάκογλου περιέγραψε τις τραγικές συνθήκες στα Ιωάννινα, με λεηλασίες εφοδίων και βιαιοπραγίες από τους Γερμανούς. Ανέφερε ότι η κυβέρνησή σχηματίστηκε κυρίως από στρατιωτικούς, με εξαίρεση τον Σωτ. Γκοτζαμάνη και τον Κων. Λογοθετόπουλο (ο πρώτος προτάθηκε από επιφανείς Μακεδόνες, ενώ ο δεύτερος ειδοποιήθηκε από τους Γερμανούς την τελευταία στιγμή). Από τον Οκτώβριο του 1941, ο Σωτ. Γκοτζαμάνης άρχισε να

²⁹³ Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά την εξέταση του μάρτυρα κατηγορίας Σ. Γυαλίστρα, παρουσίασε το πρωτότυπο πρωτόκολλο ανακωχής που είχε φυλάξει, διευκρινίζοντας ότι υπέγραψε παύση πυρός για τη στρατιά Ηπείρου και όχι ολόκληρου του ελληνικού στρατού, ενώ ενεργούσε ως "ανελεύθερος" καταθέτοντας έγγραφο διαμαρτυρίας προς τον Γερμανό στρατηγό Ντήτριχ.

δημιουργεί υπόνοιες, αλλά ο Αλ. Σβώλος και αρκετοί πολιτικοί τον στήριζαν αρχικά. Ο Θ. Τουρκοβασίλης προσφέρθηκε να συμμετάσχει στην κυβέρνηση, όμως η πρότασή του απορρίφθηκε.

Συνεχίζοντας την απολογία του, ο πρώην πρωθυπουργός, ανέλυσε διεξοδικά τη λογική και τα κίνητρα των διοικητικών του επιλογών όταν ανέλαβε την πρωθυπουργία υπό τραγικές συνθήκες. Υποστήριξε τη σημασία της πειθαρχίας και της ενότητας, παρουσιάζοντας τα μέτρα του ως αναγκαία για τη διατήρηση της συνοχής και της λειτουργίας του κράτους σε περίοδο κατάρρευσης. Αναφέρθηκε στις προσπάθειες συνεννόησης με στρατιωτικούς και πολιτικούς ηγέτες και στηρίχθηκε σε εισηγήσεις ανωτάτων αξιωματικών αλλά και σε γνωματεύσεις τοπικών ηγετών, τονίζοντας ότι οι ενέργειές του ήταν αποτέλεσμα συλλογικών αποφάσεων και ανάγκης. Τόνισε πως η πραγματικότητα της εποχής απαιτούσε επώδυνες αποφάσεις για τη σωτηρία όσων δυνάμεων είχαν απομείνει και παραδέχτηκε τα διχαστικά αποτελέσματα που επέφεραν οι επιλογές αυτές, υπογραμμίζοντας το τεράστιο κόστος σε ανθρώπινες απώλειες. Έτσι, προσπάθησε να παρουσιάσει τις πράξεις του ως επιλογές μονόδρομου με στόχο την προφύλαξη της χώρας και την αποφυγή μιας απόλυτης καταστροφής.

Όπως ανέφερε, μετά τον σχηματισμό της κυβέρνησης, ξεκίνησαν τα προβλήματα με τα μαρτύρια των Μακεδόνων και Θρακών, γεγονός που οδήγησε σε παραιτήσεις στελεχών, όπως ο στρατηγός Αν. Ρουσσόπουλος, ο Ιάσων Παπαδόπουλος, ο Χαρ. Κατσιμήτρος και ο Ν. Μάρκου.

Όταν οι Γερμανοί και οι Ιταλοί σύμβουλοι έφτασαν στην Αθήνα, ο Γ. Τσολάκογλου ανέφερε ότι υπέβαλε την παραίτησή του, αλλά αναγκάστηκε να παραμείνει λόγω του κινδύνου να αναλάβουν τη θέση του αμφιλεγόμενα πρόσωπα. Τελικά παραιτήθηκε όταν κατάλαβε ότι κάθε προσπάθειά του ήταν μάταιη. Ισχυρίστηκε ότι οι δηλώσεις του υπέρ του Άξονα ήταν «πολιτικότητας και προσποίηση» για να εξαπατήσει τους κατακτητές και αποκάλυψε μάλιστα ότι το καλοκαίρι του 1943, η αγγλική μυστική υπηρεσία τον πρότεινε ξανά για πρωθυπουργό και τον έφερε σε επαφή με πρόσωπα που δρούσαν για λογαριασμό των Άγγλων στη γερμανική πρεσβεία. Όταν αποκαλύφθηκε το όνομά του σε τηλεγράφημα που έπεσε στα χέρια των Γερμανών, αναγκάστηκε να κρυφτεί για να προστατέψει τη ζωή του.

Ανέφερε προσπάθειες του για την οργάνωση εθνικού στρατού κατά τις οδηγίες της κυβέρνησης του Καΐρου και τα μέτρα κατά του μαυραγοριτισμού, τον οποίο χαρακτήρισε ως τον «κακό δαίμονα του ελληνικού λαού».

Τέλος ανέφερε ότι μέχρι σήμερα, ουδέποτε μετανόησε, διότι δεν έβλαψε τον συμμαχικό αγώνα, πράγμα το οποίο και οι Άγγλοι αναγνώρισαν και αναρωτήθηκε:

«..Πού βρισκόταν τότε οι κατηγοροί μου; Βρίσκω ομοιότητες με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον πολυμήχανο Οδυσσέα. Ο Κολοκοτρώνης είπε: «Αν δεν μπορείς να κινήσεις τον ταύρο από τα κέρατα πιάστον απ' τα αχамνά». Τον δίκασαν κι εκείνον σαν προδότη με εντολή πάλι άλλου βασιλιά. Θα χαρακτηρίζαν άραγε προδότη τον Οδυσσέα επειδή χάρισε στους Τρώες τον Δούρειο Ίππο αν δεν έπεφτε η Τροία; ...».

7.2 ΠΛΑΤΩΝ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ

Υπουργός Εθνικής Οικονομίας & προσωρινώς Οικονομικών

Ο πρώην υπουργός αρνήθηκε τις πράξεις που του αποδίδονταν με το κατηγορητήριο, υποστηρίζοντας ότι κλήθηκε από τον κατηγορούμενο Γ. Τσολάκογλου, χωρίς καν ο τελευταίος να τον γνωρίζει, και ότι του προτάθηκε, για πατριωτικούς –όπως είπε– λόγους, να αναλάβει το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Δέχθηκε, κατά τα λεγόμενά του, το υπουργικό αξίωμα όχι από φιλοδοξία, αλλά αποκλειστικά και μόνο για να υπηρετήσει την πατρίδα.

Υποστήριξε ότι εργάστηκε ανιδιοτελώς, σε βάρος της υγείας και της προσωπικής του εργασίας, ότι έκανε ό,τι ταίριαζε σε Έλληνα για την Πατρίδα του και ότι πολέμησε και αντέδρασε με όλες του τις δυνάμεις κατά των κατακτητών, από τους οποίους κακοποιήθηκε και ο ίδιος και η οικογένειά του. Υποστήριξε ότι κατέβαλε προσπάθειες για την αποδέσμευση των εμπορευμάτων και για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επιβράδυνση του πληθωρισμού. Εισηγήθηκε τη συγκέντρωση των μάρκων κατοχής και των μεσογειακών δραχμών και πέτυχε, κατά τους ισχυρισμούς του, τον διαχωρισμό των εξόδων κατοχής από τις προκαταβολές. Αντέδρασε στην απαίτηση των Γερμανών να αποκτήσουν το 51% των μετοχών των εταιρειών και, τυπικά, και στο ζήτημα του καπνού, επιτυγχάνοντας –όπως είπε– να μην στερηθεί η καπνοβιομηχανία μας καπνά, ενώ ο σχετικός νόμος είχε συνταχθεί από τους Γερμανούς.

Ανέγνωσε έγγραφο των Πέππα, Μαγκριώτη, Αλεβίζου και Μακρόπουλου, το οποίο απαντούσε σε σχετικό ερώτημά του και στο οποίο επισημαινόταν ότι το κατοχικό καθεστώς, με το διάταγμα της 18ης Ιουλίου 1941 για την επιβολή φόρου στα καπνά της σοδειάς του 1940, επεδίωκε την πλήρη απογύμνωση της χώρας από καπνά. Κατά την άποψή του, με το διάταγμα αυτό οι κατακτητές έθεταν σε κίνδυνο το σύνολο της

καπνοπαραγωγής, ενώ ο ίδιος προσπάθησε, όπως υποστήριξε, να ανατρέψει ή τουλάχιστον να μετριάσει τις σχετικές ρυθμίσεις.

Υποστήριξε ότι με το σύστημα των δηλώσεων για τη συγκέντρωση των καπνών αποσκοπούσε πρωτίστως στη διασφάλιση της πληρωμής των παραγωγών, καθώς με την υποβολή της δήλωσης οι αγρότες εισέπρατταν την αξία των καπνών τους και, σε δεύτερο χρόνο, λάμβαναν επιπλέον 3–5 δραχμές σε ζάχαρη· με τον ίδιο μηχανισμό, πρόσθεσε, αποτράπηκε η μαζική ανεργία χιλιάδων εργατών και υπαλλήλων του κλάδου. Τόνισε ακόμη ότι, όταν ανέλαβε το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, βρήκε το προσωπικό σε κατάσταση αδράνειας και επιχείρησε να το ενεργοποιήσει, επισημαίνοντας πως «ήμεθα δούλοι και δεσμώνται, αλλά διαχειρισταί μιας εξαιρετικά δύσκολης συγκυρίας».

Ισχυρίστηκε, εξάλλου, ότι μερίμνησε για τον επισιτισμό και τον ανεφοδιασμό της χώρας. Αντέκρουσε την κατηγορία της εισηγητικής έκθεσης του Κολυβά, σύμφωνα με την οποία οι υπουργοί της Κατοχής ανέλαβαν την εξουσία για να προδώσουν τη χώρα και μόνον χάρη στην επισιτιστική βοήθεια των Συμμάχων αποφεύχθηκε ο λιμός, επισημαίνοντας ότι από τον Μάιο του 1941 έως και το τέλος του 1942 δεν πραγματοποιήθηκε καμία εισαγωγή από το εξωτερικό και ότι οι διαθέσιμες ποσότητες ήταν μόλις 6.000 τόνοι σίτου, 6.000 τόνοι κριθαριού, 3.000 σάκοι αλεύρι και λίγα βαγόνια τροφίμων, άλλα λεηλατημένα και άλλα ακατάλληλα.

Κατά τους ισχυρισμούς του, για να αποτραπεί ο λιμός, προέβη σε κατάλληλες ενέργειες προς τον Γερμανό επιτετραμμένο Άλτεμπουργκ και στη συνέχεια απευθύνθηκε στον Αμερικανό πρεσβευτή Μακ Βη για τη μεταφορά σιτηρών στην Ελλάδα· ο πρώτος υποσχέθηκε ότι οι κατοχικές αρχές δεν θα πείραζαν τα αποστελλόμενα φορτία, ούτε θα κατάσχουν το πλοίο, ενώ ο δεύτερος, όπως είπε, συγκινήθηκε μέχρι δακρύων. Τέλος, ανέφερε ότι ο Πανούτσος απεστάλη στην Ελβετία, όπου ήλθε σε επαφή με τον Οίκο Ευμορφόπουλου στο Λονδίνο, ο οποίος συνεργαζόταν με αγγλικούς οίκους για τη διασφάλιση επιπλέον ποσοτήτων τροφίμων.

Επίσης ανέφερε ότι ο ίδιος μετέβη στη Γερμανία και πέτυχε, όπως ισχυρίστηκε, την αποστολή καυσίμων (γαιανθράκων και βενζίνης), ζάχαρης και σιτηρών –ήτοι την εισαγωγή 57.000 τόνων σίτου και 59.000 τόνων οσπρίων– καθώς και, εκ μέρους της Ιταλίας, αλεύρων, ενώ παράλληλα εξασφάλισε τη μεταφορά σιτηρών εκ μέρους των Συμμάχων, θέτοντας, κατά τα λεγόμενά του, τη βάση του εξωτερικού εφοδιασμού της χώρας. Πρόβαλε ότι εξασφαλίσθηκαν ορισμένα βασικά είδη και ότι ξεκίνησε η

λειτουργία της ελληνοτουρκικής εμπορικής εταιρείας «Ελλατούρκ», η οποία, μεταξύ άλλων, μεριμνούσε διά την εισαγωγή τροφίμων επί τη βάσει ανταλλαγών.

Κατά τους ισχυρισμούς του, ωργάνωσε την αλιεία και τις αλυκές, ηγωνίσθη να εκπληρώσει πλήρως το καθήκον του, δεν ηυνόησε ουδένα, σεβάσθη τις ορθές εισηγήσεις της υπηρεσίας, προέταξε την προστασία των υπαλλήλων και, γενικώς, «δεν αφήκε», όπως είπε, να παραλύσει η Εθνική Οικονομία, την οποίαν εθεώρησε ότι ωφέλησε ουσιωδώς. Τελειώνοντας, ανέφερε ότι διηφώνησε προς τον Γκοτζαμάνη επί του ζητήματος της επιτάξεως και, αφού δι' ιδίων οφθαλμών διεπίστωσε την κατάσταση εν Μακεδονία και, εν συνεχεία, τη συγκέντρωση των πέντε παραγωγικών υπουργείων εις το πρόσωπο του κατηγορουμένου Γκοτζαμάνη, απεχώρησε της κυβερνήσεως.

Ανακεφαλαιώνοντας, ετόνισε ότι ενήργησε συμφώνως προς το καθήκον του, ουδένα ηυνόησε, απεδέχθη πάντοτε τας ορθάς εισηγήσεις, προστάτευσε εκάστοτε τον καλόν υπάλληλον και εμερίμνησε, μοχθήσας, διά τον εφοδιασμόν της χώρας, αποδεικνυομένης της ανιδιοτελείας του εκ του ότι πάντα ταύτα έπραξε, ως είπε, επί βλάβη των ιδίων οικονομικών συμφερόντων και της υγείας του. «Έπραξα ό,τι ηδυνήθην ως Έλλην πολίτης· δεν μεταμελούμαι διότι επολιτεύθην ως επολιτεύθην. Ουδείς εκ των χιλιάδων βιομηχάνων ευρέθη να με κατηγορήσει· την εθνικήν οικονομίαν την ωφέλησα. Οι κατακτηταί κατεδίωξαν την οικογένειάν μου και εφυλάκισαν τον υιόν μου, διότι εις την οικίαν μου ελάμβανον χώραν συνεδριάσεις διά την εθνικήν αντίστασιν».

7.3 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΕΜΕΣΤΙΧΑΣ

Αντιστράτηγος, Διοικητής του Α' Σώματος Στρατού: Υπουργός Εσωτερικών

Ο αντιστράτηγος Παναγιώτης Δεμέστιχας στην απολογία του δήλωσε ότι αρνείται τις πράξεις που του αποδίδονται με το κατηγορητήριο και αναφέρθηκε στη μακρόχρονη στρατιωτική του διαδρομή ως Διοικητής Σωμάτων Στρατού στην Αλβανία. Τόνισε πως από την πρώτη στιγμή ήταν υπέρ της αντίστασης εναντίον των Γερμανών και είχε λάβει συγχαρητήρια τηλεγραφήματα για τη δράση του από τον Βασιλιά και τον αρχιστράτηγο Παπάγο.

Υποστήριξε ότι στις 6/3/1941 μετατέθηκε από το Β' στο Α' Σώμα Στρατού, όπου εξέδωσε διαταγές με τις οποίες ενίσχυσε το ηθικό των μονάδων του, που ήταν υψηλό όταν οι Γερμανοί επιτέθηκαν στις 6/4/1941 και παρέμεινε καλό μέχρι τις 10/4/1941.

Τόνισε ότι η κατάρρευση της Σερβίας και η κατάληψη της Θεσσαλονίκης οδήγησαν σε πτώση του ηθικού, για την οποία ενημέρωσε το Τ.Σ.Η., και στις 11/4 εξέδωσε ημερήσια διαταγή για συνέχιση του αγώνα. Την επομένη 12/4/1941 έλαβε και κοινοποίησε στις μονάδες του το διάγγελμα του Βασιλιά και στις 15/4/1941, η Α΄ Μεραρχία του Β΄ Σώματος Στρατού δίστασε να εκτελέσει διαταγή, ενώ το ίδιο βράδυ διαδόθηκε ότι οι μεραρχίες του Τ.Σ.Δ.Μ. είχαν αιχμαλωτιστεί. Το πρωί της 16/4/1941 το Τ.Σ.Η. διέταξε τη σύμπτυξη του Α΄ Σώματος, η οποία πραγματοποιήθηκε κανονικά μέχρι τα σύνορα.

Στις 18/4/1941 πληροφορήθηκε, ότι άνδρες του 85ου Συντάγματος εγκατέλειπαν τις θέσεις τους χωρίς δικαιολογία και εξέδωσε αυστηρότατη διαταγή για την αναζήτηση των λιποτακτούντων. Το μεσημέρι της ίδιας μέρας έλαβε τηλεφώνημα από τον στρατηγό Μπάκο, για συμμετοχή σε σύσκεψη το ίδιο βράδυ στο Καλπάκι όπως και έγινε. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, ο Γ. Μπάκος του εξέθεσε τη δύσκολη κατάσταση των μονάδων και του είπε ότι η μόνη λύση ήταν η ανακωχή, οπότε συμφώνησαν να ζητήσουν από την κυβέρνηση εξουσιοδότηση για σύναψη ανακωχής. Στη συνέχεια συντάχθηκε σχετικό τηλεγράφημα από τον Μπάκο, το οποίο όμως ΔΕΝ εστάλη και κρατήθηκε ως προσωρινό μέτρο, μέχρι να ενημερωθεί ο αρχηγός του και, εφόσον το ενέκρινε, να αποσταλεί. Κατά την εκδοχή του, η Γ΄ Μεραρχία βρισκόταν σε κίνηση και είχε ήδη υπαχθεί στο Τ.Σ.Η., ενώ η Δ΄ Μεραρχία τελούσε επίσης υπό την ευθύνη του και κάλεσε μόνο τον διοικητή της Β΄ Μεραρχίας, όχι όμως τον Χ. Κατσιμήτρο, επειδή τον είχε δει δύο μέρες νωρίτερα και γνώριζε την κατάσταση της μονάδας του.

Στις 19/4/1941 ήρθαν οι συνταγματάρχες του Β΄ Σώματος Στρατού Κουρκουλάκος και Γιαννακόπουλος, οι οποίοι συμερίζονταν την άποψη του υπέρ της ανακωχής, την οποία θεωρούσε ως μοναδική λύση, υπό την προϋπόθεση όμως ότι θα ήταν νομικά κατοχυρωμένη και ότι ο ίδιος δεν θα υπερέβαινε τα όρια της νομιμότητας. Ισχυρίστηκε ότι δεν γνώριζε τι ακριβώς συνέβη κατά το διήμερο 18–20/4/1941. Στις 21/4/1941, κατά τα λεγόμενά του, μετά από διαταγή του αντιστράτηγου Γ. Τσολάκογλου, μετέβη στις 22/4 στα Ιωάννινα· όπου τον συνάντησε και διαμαρτυρήθηκε επειδή είχε τεθεί η υπογραφή του σε κείμενο χωρίς τη συγκατάθεσή του, ο δε Τσολάκογλου του απάντησε ότι ο Μπάκος είχε πει πως ήταν σύμφωνος. Από αλληλεγγύη προς τους άλλους στρατηγούς και, όπως είπε, από αυτοθυσία, υπέγραψε αργότερα τη σχετική εγκύκλιο, ενώ δήλωσε ότι δεν θυμάται πώς υπέγραψε το δεύτερο και τρίτο πρωτόκολλο.

Στις 26/4/1941 κλήθηκε από τη Φιλιπιάδα στα Ιωάννινα, όπου ο Τσολάκογλου τον ενημέρωσε ότι οι Γερμανοί, μέσω του στρατηγού Μπίλλερ, ζητούσαν τον σχηματισμό κυβέρνησης, αλλιώς η Ελλάδα θα μετατρεπόταν σε ιταλικό προτεκτοράτο. Στις 27/4/1941 ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων, τους υπέδειξε ότι είχαν υποχρέωση να σχηματίσουν κυβέρνηση προς εξυπηρέτηση της Πατρίδας, και ο Τσολάκογλου αναχώρησε για τη Θεσσαλονίκη για να συναντήσει τον στρατηγό Λιστ. Από τη Μεγάλη Πέμπτη και μετά, όπως ισχυρίστηκε, δεν υπήρχε επικοινωνία με την Αθήνα· γι' αυτό αναχώρησαν αεροπορικώς από τα Ιωάννινα περίπου δέκα άτομα για την Αθήνα και πληροφορήθηκαν ότι είχε ήδη σχηματιστεί κυβέρνηση 5–6 προσώπων.

Στις 30/4/1941 ορκίστηκε Υπουργός Εσωτερικών ενώπιον του Πρωθυπουργού Τσολάκογλου, ο οποίος τους διαβεβαίωσε ότι οι όροι ήταν καλοί και ότι όλοι έπρεπε να βοηθήσουν. Υποστήριξε ότι ως υπουργός φρόντισε, να τοποθετηθούν αργότερα ως νομάρχες κατάλληλα πρόσωπα και στη συνέχεια του ανατέθηκε να εγκρίνει τους Ιταλούς και Γερμανούς υποψηφίους. Όταν όμως άρχισε, κατά την περιγραφή του, η απογοήτευση επειδή δεν τηρήθηκαν οι όροι της ανακωχής, όταν οι Βούλγαροι εισήλθαν στη Μακεδονία και οι Ιταλοί σε άλλα τμήματα της Ελλάδας και εκδηλώθηκαν πολλές διαμαρτυρίες, θεώρησε ότι δεν μπορούσε πλέον να προσφέρει τίποτε, ενώ παράλληλα τέθηκε και το ζήτημα των ομήρων.

Επιπλέον, όπως υποστήριξε, όταν «έμαθε» ότι ο γενικός γραμματέας του Δήμου Πειραιά, Βοβολίνης, διασκεδάζε με τον Γερμανό φρούραρχο Λίτκε και συμμετείχε στη μαύρη αγορά, τον αντικατέστησε με τον Δασκαλάκη, όμως, ύστερα από παρέμβαση του Λίτκε και ενέργειες του Υπουργικού Συμβουλίου προς τη γερμανική πρεσβεία, ο Λίτκε απομακρύνθηκε από τη θέση του και τελικά ο Βοβολίνης αντικαταστάθηκε, αφού προηγουμένως κλήθηκε και υπέβαλε την παραίτησή του.

Υποστήριξε ότι όλα αυτά τα γεγονότα τον οδήγησαν τελικά σε παραίτηση. Στις 29/12/1941 υπέβαλε, όπως είπε, μακροσκελές υπόμνημα προς Γερμανούς και Ιταλούς, διαμαρτυρόμενος για τις θανατικές ποινές, και ότι ενθάρρυνε πολλούς αξιωματικούς – μαζί με τον επιτελάρχη, τον υπασπιστή και τέσσερις ανιψιούς του – να μεταβούν στη Μέση Ανατολή. Τέλος, ισχυρίστηκε ότι δημοσίευσε δύο άρθρα, στις 7/5/1941 και 16/6/1941, επειδή πίστευε ότι ο πόλεμος θα ήταν μακροχρόνιος, ότι η επιβίωση του Έθνους εξαρτιόταν τότε από τους κατακτητές και ότι έργο του ήταν να καλλιεργήσει

κλίμα εμπιστοσύνης προς αυτούς, ώστε να μπορέσει ο λαός να ζήσει και, μακροπρόθεσμα, να τεθούν οι βάσεις μιας γενικότερης εξέγερσης.

Επесήμανε τις δυσκολίες και τη γερμανική εισβολή, επιρρίπτοντας ευθύνες στον στρατηγό Πιτσικά για την απροθυμία του να αναλάβει την πρωτοβουλία συνθηκολόγησης. Δικαιολόγησε τη συμμετοχή του στην κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου λέγοντας ότι ήταν ανάγκη προκειμένου να μην μετατραπεί η Ελλάδα σε ιταλικό προτεκτοράτο. Ολοκληρώνοντας επεσήμανε την πίεση και την επιρροή των Ιταλογερμανών στην ελληνική διοίκηση, αναφέρθηκε στη διαχείριση των ομήρων και στα λύτρα που ζητούσαν οι Γερμανοί, ενώ τόνισε ότι τα άρθρα του είχαν σκοπό να παραπλανήσουν τους κατακτητές και να μετριαστούν τα κατασταλτικά μέτρα.

7.4 ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΣ

Υποστράτηγος, διοικητής της 8ης Μεραρχίας Πεζικού: Υπουργός Εργασίας και προσωρινώς Γεωργίας στην κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου

Ο υποστράτηγος Χαράλαμπος Κατσιμήτρος, διοικητής της 8ης Μεραρχίας Ηπείρου, αναφέρθηκε στην πολυετή στρατιωτική του πορεία και στη σημασία της οργάνωσης της άμυνας στην Ήπειρο πριν την ιταλική επίθεση. Περιέγραψε λεπτομερώς την κατάσταση του μετώπου, τις ελλείψεις σε υλικά και τα περιορισμένα οικονομικά μέσα, εξηγώντας πώς με την επιμονή του και με τη συμβολή του τοπικού πληθυσμού κατόρθωσε να οργανώσει ένα σταθερό αμυντικό μέτωπο. Υπογράμμισε τη συμβολή της μεραρχίας του στις πρώτες επιτυχίες του ελληνοϊταλικού πολέμου, στην Τρεμπεσίνα και στο Καλπάκι, αναφέροντας ότι οι άνδρες του, με εξαιρετικό ηθικό, απέκρουσαν τις ιταλικές επιθέσεις και οδήγησαν τα στρατεύματα του Ρόσσι σε πλήρη υποχώρηση. Εξήρε τον ηρωισμό των στρατιωτών του, τη βοήθεια των κατοίκων της Ηπείρου και τα πολεμικά λάφυρα που κατασχέθηκαν.

Αναφερόμενος στην υπογραφή της ανακωχής, ο Κατσιμήτρος υποστήριξε πως δεν είχε καμία γνώση ή συμμετοχή, δηλώνοντας ότι πολεμούσε ακόμη με τους άνδρες του όταν ενημερώθηκε από το ραδιόφωνο για τη σύσταση της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου, στην οποία διορίστηκε υπουργός Γεωργίας χωρίς να του ζητηθεί η γνώμη. Προσπάθησε να παρουσιάσει τη συμμετοχή του στην κατοχική κυβέρνηση ως πράξη καλής πίστης προς την πατρίδα και τους συμπολεμιστές του, τονίζοντας τον ανιδιοτελή και πατριωτικό χαρακτήρα της πολιτείας του. Παραδέχθηκε ότι υπήρξε απογοητευμένος

από τις εξελίξεις και δήλωσε ότι δεν είχε ποτέ προτείνει συνθηκολόγηση, διαψεύδοντας τους ισχυρισμούς του Δεμέστιχα. Ζήτησε από το δικαστήριο να τον αποκαταστήσει ηθικά, υποστηρίζοντας πως μοναδική του παρακαταθήκη στον γιο του ήταν το «λευκό του όνομα».

7.5 ΙΑΣΩΝ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας

Ο Ιάσων Παπαδόπουλος ο οποίος απολογήθηκε τελευταίος, ανέφερε ότι κλήθηκε στις 29 Απριλίου 1941 να αναλάβει το Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας και, ύστερα από δισταγμούς, αποδέχθηκε την πρόταση έπειτα από παροτρύνσεις πολλών προσώπων. Η μόνη του πρόθεση, όπως υποστήριξε, ήταν να προβάλλει αντίσταση στους Γερμανούς και Ιταλούς και να υπηρετήσει την πατρίδα. Τρεις λόγοι, σύμφωνα με τον ίδιο, τον ώθησαν να αναλάβει το αξίωμα: η ιδιότητά του ως αξιωματικού, η παράδοση της στρατιωτικής του σταδιοδρομίας και το φιλότιμο. Δεν υπήρχε προσωπική φιλοδοξία, παρά μόνο το αίσθημα καθήκοντος προς τη χώρα.

Στις 8 Μαΐου 1941 ανέλαβε επίσημα τα καθήκοντά του και βρέθηκε μπροστά σε κατάσταση χάους· οι έφεδροι ήταν άστεγοι και σχεδόν όλα τα πλοία είχαν βυθιστεί. Η διαταγή της 5ης Μαΐου προς την Ένωση Εφοπλιστών, που καλούσε τα πλοία να επιστρέψουν ή να κινηθούν προς ουδέτερους λιμένες, είχε ήδη τεθεί σε εφαρμογή. Την επομένη πληροφορήθηκε ότι Γερμανός αξιωματικός είχε ζητήσει κατάλογο εφοπλιστών και πλοίων· επικοινώνησε αμέσως μαζί του και επιχείρησε να αποτρέψει την επίταξη του εμπορικού στόλου, χωρίς αποτέλεσμα.

Αργότερα, ως Υπουργός Δημόσιας Ασφάλειας, διόρισε τον Άγγελο Έβερτ διευθυντή της Αστυνομίας και τον προστάτευσε από τους Γερμανούς, όταν εκείνος βοήθησε έναν Πολωνό πατριώτη με πλαστή ταυτότητα. Κατέθεσε μάλιστα στο δικαστήριο και τις επιστολές των αστυνομικών διευθυντών κ.κ. Αγγελου Έβερτ και Ρακιντζή σχετικά με τη δράση του ως υπουργού. Τέλος παραδέχθηκε ότι υπέγραφε τους νόμους της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου χωρίς να τους διαβάξει, ενεργώντας «με καλή πίστη».

7.6 ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΜΟΥΤΟΥΣΗΣ

Αντιστράτηγος, διοικητής Πυροβολικού του Γ' Σώματος Στρατού και της 13ης Μεραρχίας Πεζικού, Υπουργός Σιδηροδρόμων και Αυτοκινήτων και προσωρινός Συγκοινωνίας

Ο αντιστράτηγος Σωτ. Μουτούσης, υπουργός Συγκοινωνιών στις κυβερνήσεις Γ. Τσολάκογλου και Κων. Λογοθετόπουλου, απολογήθηκε εκφράζοντας την πικρία του για το γεγονός ότι, μετά από 35 χρόνια εθνικής προσφοράς, βρέθηκε να κατηγορείται πως βοήθησε τον εχθρό. Δήλωσε έτοιμος να απαντήσει στην κατηγορία και τόνισε πως η στρατιωτική του δράση μιλά από μόνη της. Περιέγραψε όλη τη στρατιωτική του πορεία, από τους Βαλκανικούς Πολέμους ως τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο, όπου ως διοικητής της 13ης Μεραρχίας ηγήθηκε στη μάχη του Ιβάν και του Μοράβα. Κατά την επίθεση των Γερμανών, η μεραρχία του αντιμετώπισε την πρώτη ιταλική επίθεση κι έπειτα από έντεκα μέρες αιχμαλώτισε 800 στρατιώτες. Ακόμη, ανέφερε ότι η διοίκησή του αναγκάστηκε ξαφνικά να αποσυρθεί λόγω των γερμανικών μηχανοκίνητων μονάδων, αλλά κατάφερε να μεταφέρει με ασφάλεια αρκετούς στρατιώτες στην Αθήνα. Ανέφερε ότι στις 20 Απριλίου πληροφορήθηκε την συνθηκολόγηση και κλήθηκε να αναλάβει το Υπουργείο Συγκοινωνιών. Ανέφερε τους ενδιασμούς του να συμμετάσχει στην κυβέρνηση, όμως –όπως είπε– η παρότρυνση των φίλων του αφενός και, αφετέρου, το γεγονός ότι η πρόσκληση προερχόταν από τον ίδιο τον αρχηγό του, σε ειρήνη και πόλεμο, στρατηγό Γ. Τσολάκογλου, τον κλόνισαν και τελικά αποδέχτηκε. Πρόσθεσε ότι ο Γ. Τσολάκογλου, κατά τη διάρκεια του πολέμου, είχε ως σύνθημα το «όχι» προς κάθε κατεύθυνση και ότι του επαναλάμβανε συχνά πως νικητής θα είναι εκείνος που θα γελάσει τελευταίος – και ότι τελευταία θα γελάσει η Αγγλία.

Η κυβέρνηση που σχηματίστηκε τότε, κατά την περιγραφή του, είχε ως πρόγραμμα να συνεχίσει, υπό νέες συνθήκες, το έργο που είχε διακοπεί στην Αλβανία, να περιορίσει όσο ήταν δυνατό τα δεινά του λαού κάτω από τον ξένο ζυγό, να μεριμνήσει για την πρόνοια και την περίθαλψη των θυμάτων του πολέμου και να εφαρμόσει τα πρωτόκολλα που είχαν υπογραφεί με τον εχθρό, δηλαδή την απόλυση των στρατιωτών και την επιστροφή της Μακεδονίας στην ελληνική κυριαρχία. Υποστήριξε ότι η κυβέρνηση όφειλε να προλάβει την πλήρη εξαθλίωση όλων.

Με βάση αυτά, έκρινε ότι δεν του επιτρεπόταν να διστάσει και, όπως είπε, ρίχτηκε χωρίς δισταγμό σε έναν νέο αγώνα, παρά την ψυχική και σωματική κούραση που είχε ήδη υποστεί. Κατά την άποψή του, αν αρνιόταν, θα θεωρούνταν «ρίψασπις» και θα κατηγορούνταν ότι εγκατέλειψε τη θέση του ενώπιον του εχθρού, αφού ο εχθρός συνέχιζε να βρίσκεται πάνω στο ελληνικό έδαφος.

Γι' αυτό και θεώρησε την πρόσκληση του στρατηγού Γ. Τσολάκογλου ως διαταγή που απευθυνόταν στον ίδιο, ως μέραρχο. Ανέβηκε λοιπόν τον Γολγοθά με τον σταυρό του μαρτυρίου στον ώμο, συμπαραστάτης της αιμόφυρτης πατρίδας, όπως είχε πει στους υπαλλήλους του υπουργείου του την ημέρα που ανέλαβε τη διοίκησή του.

Αναφέρθηκε στο έργο του στο υπουργείο για την προστασία του εθνικού πλούτου απέναντι στη βουλιμία των κατακτητών. Συγκεκριμένα, προσπάθησε να αποτρέψει την εξαγορά των ΣΠΑΠ από τους Ιταλούς, τη μεταβίβαση των οργανισμών ηλεκτροφωτισμού, αεριοφωτός και των τροχιόδρομων Θεσσαλονίκης, της διώρυγας της Κορίνθου κτλ. Μνημόνευσε επίσης τη γραμμή Αग्रινίου–Αμφιλοχίας, εξιστορώντας πώς οι Ιταλοί επιδίωξαν την κατασκευή της, για τη χρηματοδότηση της οποίας εκείνος αντέδρασε από την αρχή. Μάλιστα ανέφερε ότι, αν η γραμμή αυτή φτιαχνόταν, θα ολοκληρωνόταν τη στιγμή που οι Ιταλοί θα έφευγαν από την Ελλάδα και έτσι θα έμενε σε εμάς, ενώ κατά κοινή ομολογία η γραμμή είναι εξαιρετικά σημαντική και το Γενικό Επιτελείο είχε επανειλημμένα ταχθεί υπέρ της κατασκευής της.

Επισήμανε ότι, αν στην αλβανική εκστρατεία υπήρχε σιδηροδρομική γραμμή μέχρι τα Ιωάννινα, διαφορετική θα ήταν η έκβαση του πολέμου, γιατί το βασικό πρόβλημα του στρατού ήταν οι μεταφορές. Για το έργο είχε ψηφιστεί νόμος, αλλά μετά από λίγο καιρό οι Ιταλοί γνωστοποίησαν ότι δεν μπορούσαν να μεταφέρουν από την Ιταλία τα απαραίτητα υλικά, όπως είχε συμφωνηθεί, και εκδόθηκε δεύτερος νόμος που ακύρωνε τον πρώτο. Λίγο αργότερα όμως πληροφορήθηκε ότι οι Ιταλοί είχαν ξεκινήσει το έργο. Διαμαρτυρήθηκε στον αρμόδιο Ιταλό στρατηγό και ζήτησε να ανατεθεί το έργο ύστερα από διαγωνισμό και όχι απευθείας σε εργολάβο. Πάντως, εξασφάλισε ευνοϊκότερους όρους, απομακρύνοντας τον εργολάβο που είχαν επιλέξει οι Ιταλοί και μειώνοντας το ποσοστό κέρδους τους από 25% σε 14%, όπως είχε προβλεφθεί στον πρώτο διαγωνισμό.

Παρόμοια προσπάθεια, είπε, έκανε και για την ανέγερση του κτηρίου δίπλα στον σταθμό Λαρίσης. Ανέφερε ακόμη ότι δεν δημεύτηκε η περιουσία των 3.000 εφédρων και μόνιμων αξιωματικών που έφυγαν στην Αίγυπτο και ότι μάλιστα βοήθησε πολλούς από αυτούς να διαφύγουν. Τόνισε τη συμβολή του στη συντήρηση 7.000 ανéργων ναυτεργατών και 80 φυματικών, στη διοργάνωση συσσιτίων για τους υπαλλήλους και στη διάσωση διάφορων Ελλήνων που βρίσκονταν στα χέρια των κατακτητών. Κατέληξε λέγοντας ότι όχι μόνο δεν διευκόλυνε τον εχθρό, αλλά αντίθετα τον πολέμησε, όπως είχε πολεμήσει στην Αλβανία και την Καστοριά.

Τέλος, δήλωσε ότι αναλαμβάνει πλήρως την ευθύνη των πράξεών του και ζήτησε να κριθεί με βάση την προσφορά του στην πατρίδα.

7.7 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ

Υπουργός Δικαιοσύνης και προσωρινώς Αγορανομίας Υπουργός Δικαιοσύνης, και προσωρινώς Εργασίας, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εθνικής Οικονομίας

Ο κ. Λιβιεράτος τόνισε ότι παραιτήθηκε από την κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου όταν η Γερμανία βρισκόταν στο απόγειο των επιτυχιών της, με τον στρατάρχη Ρόμελ να «κρούει τις θύρες» της Αλεξάνδρειας και τον Μπράουχιτς να ευρίσκεται προ των πυλών της Μόσχας. Υποστήριξε ότι το έργο του έτυχε γενικής επιδοκιμασίας από τον ελληνικό λαό και είχε πάντοτε ως γνώμονα το όφελος του Έλληνα και το συμφέρον του Έθνους.

Δικαιολόγησε το διάταγμα έκπτωσης του Βασιλέα ως απάντηση σε κοινό πόθο των πολιτικών κομμάτων και απαίτηση της κοινής γνώμης, χαρακτηρίζοντάς το πράξη εσωτερικής σημασίας εναντίον της τυραννικής διακυβέρνησης που κατήργησε τις λαϊκές ελευθερίες.

Επιχείρησε να δικαιολογήσει το διάγγελμα του Γ. Τσολάκογλου, υποστηρίζοντας πως οι πραγματικοί υπεύθυνοι για την εθνική καταστροφή ήταν όσοι άφησαν την Ελλάδα απροετοίμαστη, χωρίς αεροπλάνα και αεροδρόμια, και διέταξαν επίθεση σε μια συγκυρία που οι Ιταλοί δεν είχαν ισχυρή αντίσταση. Εξήγησε επίσης ότι η φράση του διαγγέλματος περί «μόνης νόμιμης κυβέρνησης» αφορούσε μόνο τα εδάφη υπό κατοχή και όχι το ελληνικό κράτος συνολικά.

Αποκάλυψε ότι ο μάρτυρας κατηγορίας Ταμπακόπουλος είχε τεθεί υπό την προστασία της γερμανικής φρουράς και βοήθησε σημαντικά τα γερμανικά συμφέροντα, παρουσιάζοντας σχετική επιστολή του πληρεξουσίου της Γερμανίας, καθώς και αλληλογραφία του με γνωστούς πολιτικούς. Προχώρησε σε ανάλυση των σχετικών νόμων της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου και παρουσίασε πλήθος εγγράφων και τηλεγραφημάτων που καταδείκνυαν την αναγνώριση και ευγνωμοσύνη εργατικών οργανώσεων για το ενδιαφέρον του υπέρ της εργατικής τάξης.

Ισχυρίστηκε πως το διάγγελμα ανάληψης της εξουσίας από τον Γ. Τσολάκογλου δεν είχε σκοπό να απαξιώσει τον συμμαχικό αγώνα, αλλά να προστατεύσει το λαό από τους άμεσους κινδύνους. Ο νόμος για τις απολύσεις κρατουμένων αποτέλεσε απάντηση στις αυθαιρεσίες των κατακτητών που αποφυλάκιζαν άκριτα και απειλούσαν το κύρος της

δικαιοσύνης, ενώ ο νόμος για την απαγόρευση εκδηλώσεων αποσκοπούσε στην αποτροπή συλλήψεων και βασανισμών από τις αρχές κατοχής.

Κατέθεσε επιστολές και σημειώματα των πολιτικών όλων των κομμάτων οι οποίοι επικοινωνήσαν μαζί του και του ζητούσαν διάφορες διευκολύνσεις. Για τον κ. Κολυβά ανέφερε ότι αν και θεωρούσε την νομοθέτηση της κατοχικής κυβέρνησης προδοτικής, εξυπηρετήθηκε προσωπικά από τον νόμο περί ενοικιοστασίου και μάλιστα του απεύθυνε και ευχαριστήρια επιστολή.

Ανέφερε ότι κανένας μάρτυρας κατηγορίας δεν κατέθεσε εις βάρος του και δεν προέκυψε κανένα επιβαρυντικό στοιχείο για τον ίδιο. Κατηγόρησε όλους τους μάρτυρες κατηγορίας ότι δεν εκφράστηκαν επί Κατοχής εναντίον του έργου της Κυβερνήσεως. Ανέφερε το ενδιαφέρον του για τους Επτανήσιους και την πεποίθησή του για τον θρίαμβο του συμμαχικού αγώνα, ενώ καυτηρίασε τον μάρτυρα κ. Ταμπακόπουλο για τον οποίο κατέθεσε έγγραφο του Γερμανικού Φρουραρχείου που τον αποκαλούσε «εξαιρετικό φίλο των Γερμανών, προσφέροντα πολλές υπηρεσίες στα γερμανικά συμφέροντα». Τόνισε ότι ολόκληρος ο πολιτικός κόσμος βρισκόταν σε διαρκή επαφή με την κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου.

7.8 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΡΚΟΥ

Υφυπουργός Δημοσίας Ασφαλείας, Υπουργός Δικαιοσύνης

Ο κ. Ν. Μάρκου ανέφερε ότι υπηρετεί την πατρίδα από το 1909 και ότι το δικαστήριο μπορεί να πληροφορηθεί λεπτομέρειες για τη δράση του από το φύλλο ποιότητάς του. Υπήρξε διοικητής της 6ης Μεραρχίας και, κατά την εαρινή επίθεση, αντιμετώπισε το κύριο βάρος των ιταλικών δυνάμεων. Μετά τη σύμπτυξη, ενημερώθηκε για τη σύναψη της ανακωχής και κλήθηκε να συνεχίσει την υπηρεσία του ως υφυπουργός Δημόσιας Ασφάλειας υπό τον ένδοξο ηγέτη της Στρατιάς Ηπείρου, κ. Γ. Τσολάκογλου, αποδεχόμενος την πρόσκληση. Τόνισε ότι ο τρόπος με τον οποίο εργάστηκε στο Υπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας και αργότερα στο Υπουργείο Δικαιοσύνης είναι γνωστός και δεν χρειάζεται περαιτέρω ανάλυση. Κατέληξε δηλώνοντας ότι υπήρξε στρατιώτης της πατρίδας του και επιθυμεί, όπως και οι υπόλοιποι στρατηγοί, να κριθεί ως τέτοιος.

7.9 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΟΛΥΖΟΣ

Συνταγματάρχης, Διοικητής του 10ου Συντάγματος Πεζικού, υπουργός Αγορανομίας και αργότερα Επισιτισμού

Ο πρώην υπουργός Επισιτισμού στην κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου αναφέρθηκε στις προσπάθειές του να εξασφαλίσει τρόφιμα για τον πληθυσμό, ενώ υποστήριξε ότι οι ανοργάνωτες κινήσεις αντίστασης χωρίς ενιαία τακτική προκάλεσαν σοβαρές απώλειες στη χώρα. Επανερχόμενος στην περίοδο της 4ης Αυγούστου ανέφερε πως, αν και ο ίδιος είχε εξοριστεί, αναγνώριζε τις ικανότητες και την προσφορά του Ιωάννη Μεταξά. Τόνισε ότι η βασική αποστολή της κυβέρνησης Γ. Τσολάκογλου ήταν η διάσωση του ελληνικού έθνους και όλες οι ενέργειες κινήθηκαν προς αυτήν την κατεύθυνση. Εξήγησε ότι τα άρθρα του είχαν σκοπό να μετριάσουν τη σκληρότητα των Γερμανών και Ιταλών, εκφράζοντας παράπονο για τη λογοκρισία που αλλοίωνε το περιεχόμενό τους. Τέλος, δήλωσε πως αναλαμβάνει την πλήρη ευθύνη για όσα δημοσίευσε και έπραξε.

7.10 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΡΟΥΣΣΟΠΟΥΛΟΣ

Υποστράτηγος, διοικητής της 17ης Μεραρχίας Πεζικού, Υπουργός Εργασίας

Ο στρατηγός Αναστάσιος Ρουσσόπουλος, εξήρε τη δράση των ελληνικών δυνάμεων στη Μάχη της Τρεμπεσίνας και στο στενό της Κλεισούρας. Δήλωσε ότι δεν γνώριζε για την υπογραφή της ανακωχής και επέλεξε να εισέλθει στην κυβέρνηση Γ. Τσολάκογλου με δική του πρωτοβουλία, πιστεύοντας πως αυτή λειτουργούσε με στόχο τη σωτηρία του λαού, παρόμοια με τη Φιλική Εταιρία. Παραιτήθηκε όταν ο στρατηγός Γ. Τσολάκογλου, εμφανώς συγκινημένος, ανακοίνωσε στους υπουργούς τις ωμότητες που διέπραξαν οι Βούλγαροι και την απαράδεκτη συμπεριφορά των Ιταλών στα Επτάνησα. Τέλος, αναφέρθηκε στα βασανιστήρια που υπέστη ο ίδιος ως κρατούμενος στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου, όπου έμεινε για αρκετούς μήνες.²⁹⁴

7.11 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΙΖΟΣ -ΡΑΓΚΑΒΗΣ

Υποστράτηγος, Υπουργός - Γενικός Διοικητής Μακεδονίας

²⁹⁴ Η Καθημερινή. (1945, 26 Απριλίου).

Ο αντιστράτηγος Ν. Ραγκαβής παρουσίασε τα γεγονότα που προηγήθηκαν της κατοχής εξιστορώντας τις δραματικές συνθήκες τις οποίες έζησε η πόλη της Θεσσαλονίκης πριν την κατάληψή της από του Γερμανούς.. Αnéφερε ότι είχε ληφθεί απόφαση για στρατιωτική εκκένωση της Θεσσαλονίκης και, ως στρατιωτικός διοικητής, είχε εκδώσει τις σχετικές διαταγές. Την καθορισμένη όμως ημέρα, οι υπάλληλοι της Γενικής Διοίκησης εγκατέλειψαν τις θέσεις τους, προκαλώντας ανείπωτο πανικό και σύγχυση στους κατοίκους, οι οποίοι συνέρρεαν μαζικά στον σιδηροδρομικό σταθμό για να φύγουν. Ταυτόχρονα, η μεταφορά των χρηματικών διαθεσίμων του υποκαταστήματος της Τράπεζας της Ελλάδος προκάλεσε νέο κύμα πανικού στις υπόλοιπες τράπεζες της πόλης, το προσωπικό των οποίων έσπευδε να επιβιβαστεί στα ελάχιστα διαθέσιμα πλοία. Τότε, από παντού του απευθύνθηκαν εκκλήσεις να παραμείνει. Ο Μητροπολίτης, διάφοροι πρόκριτοι και εκπρόσωποι σωματείων του ζήτησαν να μη φύγει, αλλά να φροντίσει για την τάξη και την ασφάλεια του πληθυσμού. Οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί συνεχίζονταν, στρατιωτικές εγκαταστάσεις είχαν ήδη καταστραφεί, ενώ είχαν ανατιναχθεί λιμενικά έργα και αποθήκες. Η εικόνα της πόλης ήταν, όπως περιέγραψε, αφάνταστα τραγική. Παραμένοντας στη Θεσσαλονίκη, βρέθηκε ο μόνος στρατιωτικός στην πόλη, την ώρα που οι γερμανικές μηχανοκίνητες φάλαγγες προέλαυναν και η τύχη της μακεδονικής πρωτεύουσας είχε ουσιαστικά κριθεί. Ο Γερμανός διοικητής τον ενημέρωσε εγγράφως ότι, αν η πόλη δεν παραδινόταν, θα βομβαρδιζόταν. Μετά από συνεννόηση με τον κ. Μπακόπουλο, έλαβε εντολή να συναντήσει τον Γερμανό διοικητή, κάτι που και έκανε. Εκ μέρους του κ. Μπακόπουλου είχε ήδη σταλεί για τη συνθηκολόγηση ο συνταγματάρχης πυροβολικού κ. Πετίνης.

Στη συνέχεια περιέγραψε αναλυτικά τα γεγονότα έως την επίτευξη της συμφωνίας για την παράδοση της πόλης. Επιστρέφοντας στη Θεσσαλονίκη, ειδοποίησε τον Μητροπολίτη, τον Δήμαρχο και τον καθηγητή κ. Βιζουεΐδη να μεταβούν στα όρια της πόλης για τον σκοπό αυτό. Επρόκειτο για την 9η Απριλίου, αλλά, επειδή απουσίαζαν τόσο ο Μητροπολίτης όσο και ο Δήμαρχος, η παράδοση πραγματοποιήθηκε από τον ίδιο.

Ολοκληρώνοντας, αναφέρθηκε στην υπογραφή της ανακωχής από τον στρατηγό Μπακόπουλο, ο οποίος –όπως είπε– είχε λάβει από την Αθήνα ρητή διαταγή να προχωρήσει σε συνθηκολόγηση επί τόπου. Με το πρωτόκολλο που υπογράφηκε αναγνωρίστηκε ότι τα ελληνικά στρατεύματα πολέμησαν ηρωικά και ότι, τη στιγμή της ανακωχής, εξακολουθούσαν να κατέχουν τις κύριες θέσεις τους, αλλά ο αγώνας έπρεπε

να σταματήσει για να αποφευχθεί νέα αιματοχυσία. Ο αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Μπακόπουλος ζήτησε, επιπλέον, πέρα από τη διατήρηση των ξιφών των αξιωματικών, να παραμείνει και το πυροβολικό στην κατοχή τους, ως ένδειξη αναγνώρισης του επικού αγώνα που είχε δοθεί.²⁹⁵

7.12 Α. (ΛΕΩΝΙΔΑΣ) ΤΣΙΡΙΓΩΤΗΣ

Προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εσωτερικών, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Δικαιοσύνης, Υφυπουργός Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας

Ο κ. Τσιριγώτης μίλησε για τις μαζικές απολύσεις νομαρχών και την επίμονη παρέμβαση των Ιταλών στις ελληνικές διοικητικές υποθέσεις κατά την Κατοχή. Καταδίκασε ως ύποπτη τη δράση του Αλέξανδρου Σβώλου, ο οποίος, ενώ εμφανιζόταν ως πρόεδρος των Θρακών και Μακεδόνων, πολιτικοποιούνταν με τρόπο που προκάλεσε αντιδράσεις· ανέφερε πως είχε σκοπό να τον συλλάβει, αλλά η παρέμβαση του στρατηγού Γ. Τσολάκογλου το απέτρεψε.

Στην προσπάθεια της κατοχικής κυβέρνησης να εκπληρώσει το έργο της, οι αρχές κατοχής αντιδρούσαν συστηματικά, πραγματοποιώντας συλλήψεις μόνο εθνικιστών και ευνοώντας τους κομμουνιστές για να ενισχύσουν τον διχασμό στην ελληνική κοινωνία.

Ο κ. Τσιριγώτης άσκησε δριμεία κριτική στις ηγετικές τάξεις των πολιτικών, στρατιωτικών και πανεπιστημιακών· τους κατηγόρησε ότι, ενώ ζητούσαν από την κυβέρνηση προσωπικά οφέλη, παρέμεναν αδιάφοροι απέναντι στον δοκιμαζόμενο ελληνικό λαό.

7.13 ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΟΥΛΑΚΑΚΗΣ

Υπουργός - Γενικός Διοικητής Κρήτης

Απολογούμενος ανέφερε στο δικαστήριο ότι, έπειτα από την επίμονη παράκληση του Ι. Κούνδουρου, εκπροσώπου των Κρητών πολιτευομένων, και του «γενναίου και τιμημένου στρατιώτη, στρατηγού Γ. Τσολάκογλου», αποδέχτηκε να υπηρετήσει την πολύπαθη πατρίδα του ως γενικός διοικητής Κρήτης.

²⁹⁵ Η Καθημερινή. (1945, 27 Απριλίου). *Εθνος* (1945, 26 Απριλίου).

Σε ερώτηση του Προέδρου εξήγησε ότι δεν αποδέχτηκε τη νομοθετική εξουσιοδότηση, προκειμένου να είναι σαφής η αδιάσπαστη ενότητα της Κρήτης με την υπόλοιπη Ελλάδα, αλλά και για να αποφύγει τόσο τις πιέσεις των κατακτητών όσο και τις αξιώσεις των κατοίκων. Δέχτηκε μόνο αρμοδιότητες Υπουργού, με εξαίρεση όσες σχετίζονταν με τη Δικαιοσύνη και υποστήριξε ότι ενήργησε αντίθετα προς τις κατοχικές αρχές, με αποτέλεσμα να αφεθούν ελεύθεροι οι κρατούμενοι στο στρατόπεδο συγκέντρωσης αιχμαλώτων.

Ανέφερε ακόμη ότι οργάνωσε στην Αθήνα το Γραφείο Κρητικών Υποθέσεων, ώστε να μεριμνήσει για την περίθαλψη των εφέδρων Κρητών που είχαν παραμείνει εκεί, οι οποίοι ήταν άστεγοι και χωρίς μέσα διαβίωσης. Ισχυρίστηκε ότι ιδρύθηκαν συσσίτια, μοιράστηκαν στολές και βρέθηκε εργασία για πολλούς από αυτούς. Συνέχισε λέγοντας ότι, μέσα σε τέσσερις μήνες, κατόρθωσε να στεγάσει στην Κρήτη όλους τους βομβόπληκτους και να οργάνώσει τα συσσίτια με τρόπο που, όπως είπε, προκάλεσε την έκπληξη των αντιπροσώπων του Ερυθρού Σταυρού.

Κλείνοντας, δήλωσε πως δεν ζητά επιείκεια αλλά δικαιοσύνη και ότι, για τον σκοπό αυτό, απευθύνει μια συγκινητική, γεμάτη ηθική ανύψωση έκκληση προς το Δικαστήριο, στο οποίο εμπιστεύεται την εθνική του τιμή, ζητώντας να τον αποδώσει «λευκό» στην κοινωνία.

7.14 ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ

Υπουργός Γεωργίας και προσωρινώς Επισιτισμού

Ο κ. Καραμάνος υπερασπίστηκε τη δημοσίευση του φιλοαξονικού του άρθρου, τονίζοντας ότι ήταν αντιφασιστικής φύσεως και ασκούσε κριτική στην οικονομική και πολιτική κυριαρχία της Αγγλίας, για την οποία πίστευε ότι σύντομα θα έληγε οριστικά. Ανέφερε επίσης πως την ίδια περίοδο είχε δημοσιεύσει παρόμοιο κείμενο και ο κ. Γεώργιος Παπανδρέου στο περιοδικό «Κουαδρίβιο» (Quadrivio) προπαγανδιστικό περιοδικό των ιταλικών δυνάμεων κατοχής (1941-1943)²⁹⁶.

²⁹⁶ Το Κουαδρίβιο αποτελεί την ελληνόγλωσση έκδοση της ιταλικής εφημερίδας *Τίβερις*. έντυπο ασχολείται με θέματα λογοτεχνίας και ιστορίας συχνά όμως περιλαμβάνονται και κείμενα με πολιτικό περιεχόμενο. Στόχος της έκδοσης ήταν να προωθήσει την ιταλο-ελληνική συνεργασία και να αναδείξει τα κοινά σημεία ανάμεσα στους δύο πολιτισμούς.

7.15 ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΛΛΗΣ

Πρωθυπουργός από 7.4.1943 έως 12.10.1944

Ο πρώην πρωθυπουργός άρχισε την απολογία του δηλώνοντας ότι η δύσκολη αποστολή του ολοκληρώθηκε στις 12 Οκτωβρίου 1944, όταν παρέδωσε την εξουσία υπό ευνοϊκές προοπτικές για τη νεοαπελευθερωμένη Ελλάδα. Απέρριψε τον χαρακτηρισμό της κυβέρνησής του ως «κυβέρνηση κατοχής» και στη συνέχεια αναφέρθηκε στην πολιτική του πορεία, υποστηρίζοντας ότι δεν υπήρξε κουίσλινγκ, ούτε παρακινήθηκε από μάταιη φιλοδοξία για την κατάληψη της εξουσίας.

Ανέφερε ότι, μετά τη γερμανική επίθεση και τη συνακόλουθη συνθηκολόγηση, η συνέχιση του πολέμου στην Ελλάδα ήταν αδύνατη. Μόνο «εξαμμένα μυαλά», ²⁹⁷όπως είπε, ζητούσαν από τον λαό, μαζί με γυναίκες και παιδιά, να καταφύγει στα βουνά για να συνεχίσει τον αγώνα. Στη συνέχεια αντέκρουσε την κατηγορία περί συνεργασίας με τον εχθρό, υποστηρίζοντας ότι αντιστάθηκε σε όλες τους τις απαιτήσεις και ότι βοήθησε τον λαό όσο μπορούσε. Αναγνώρισε ότι αρκετοί ισχυρίστηκαν πως δεν ζήτησαν από τον ίδιο βοήθεια, τόνισε όμως ότι το ουσιώδες είναι πως βοήθεια δόθηκε και αυτό έχει σημασία. Στη συνέχεια επικαλέστηκε καταθέσεις μαρτύρων, οι οποίοι βεβαίωσαν ότι συνεργάστηκε με την εθνική οργάνωση ΕΔΕΣ, προσθέτοντας ότι, αν σήμερα κάποιοι για λόγους σκοπιμότητας αρνούνται αυτή τη συνεργασία, η στάση τους συνιστά ανανδρία.

Στη συνέχεια επικαλέστηκε, προς ενίσχυση της θέσης του, ιστορικά παραδείγματα, όπως τον Πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο, ο οποίος συνεργάστηκε με τον Μωάμεθ τον Πορθητή προς όφελος του Γένους. Ανέφερε επίσης ότι και οι μεγάλοι διερμηνείς συνεργάζονταν με τους Τούρκους κατακτητές για να υπηρετήσουν τα συμφέροντα του έθνους τους και αναρωτήθηκε ρητορικά: «Ήταν προδότες οι Υψηλάντηδες, οι Μουρούζηδες, οι Μαυρογένηδες;».

Κατόπιν αντέκρουσε τον ισχυρισμό, που διατυπωνόταν στην εισηγητική έκθεση της συντακτικής πράξης, ότι «διάχυτη» είναι η απαίτηση της Κοινής Γνώμης για την τιμωρία των δωσιλόγων. Αναρωτήθηκε πώς ο συντάκτης του νόμου κατόρθωσε να «σταθμίσει τα αστάθμητα» και από πού αντλούσε το δικαίωμα να εμφανίζεται ως

²⁹⁷ Η φράση «εξαμμένα μυαλά» σημαίνει μυαλά «αναμμένα», δηλαδή ανθρώπους που είναι υπερβολικά ενθουσιασμένοι, φανατισμένοι ή παρασυρμένοι από το πάθος τους και δεν σκέφτονται ψύχραιμα και νηφάλια.

τιμητής, προσθέτοντας ότι δεν ήταν τίποτε περισσότερο από ένας τυχάρπαστος βουλευτής Ζακύνθου.

Ανέφερε ότι, με τη συντακτική πράξη βάσει της οποίας παραπέμφθηκε, προσβλήθηκε η τιμή του και απειλείται η ζωή του, κατά παράβαση των γραπτών και άγραφων κανόνων δικαίου που διατυπώνουν ρητά την αρχή «καμία ποινή χωρίς νόμο», αρχή που θεσπίστηκε ήδη το 338 π.Χ. από το αττικό δίκαιο. Επικαλέστηκε, προς ενίσχυση της θέσης του, και τη γνώμη του Λόρδου Ραϊ, προέδρου του Συμμαχικού Δικαστηρίου για την εκδίκαση των εγκληματιών πολέμου, ο οποίος είχε δηλώσει ότι και ο ίδιος και το επιτελείο του γνωμοδότησαν με βάση την αρχή «ουδεμία ποινή άνευ νόμου», παρότι το δικαστήριο επρόκειτο να δικάσει καταστροφείς της ανθρωπότητας και του πολιτισμού.

Ρώτησε, στη συνέχεια, πώς είναι δυνατόν να θεωρείται αδίκημα το γεγονός ότι ανέλαβαν την πρωθυπουργία κατά την Κατοχή: «Πότε το ακούσατε αυτό, κύριοι δικαστές; Ποιος νόμος το ορίζει;». Τόνισε ότι αξιόπιστοι μάρτυρες, στελέχη του ενός από τα δύο μεγάλα κόμματα της χώρας, βεβαίωσαν πως τουλάχιστον ο μισός λαός επιθυμούσε τον σχηματισμό κυβέρνησης. Από την άλλη πλευρά, το ίδιο – όπως είπε – επιβεβαίωσε και ο κ. Ρέντης, εξέχον στέλεχος του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Ανέφερε, ακόμη, ότι επανειλημμένα τον επισκέφθηκαν επιτροπές κάθε λαϊκής προέλευσης, οι οποίες τον επέκριναν επειδή αρνιόταν να αναλάβει την πρωθυπουργία. Κατά την άποψή του, αυτή ήταν η πραγματική, διάχυτη κοινή γνώμη.

Ανέφερε ότι, μετά τη γερμανική επίθεση και την αποχώρηση της νόμιμης κυβέρνησης, «η Ελλάς αμύνθηκε» και ότι μόνος του βρέθηκε ανάμεσα στον λαό και στον κλήρο, υπό το βάρος των αναγκών της εποχής. Υποστήριξε ότι είναι πεπεισμένος πως και μετά την αποχώρησή του συνεχίστηκε η αντίσταση κατά των κατακτητών και ότι «δόθηκαν αγώνες προς όφελος πολιτικών και στρατιωτικών», προσθέτοντας πως πολλοί έλεγαν ότι «δεν υπήρξατε ποτέ Γερμανός».

Ανέφερε ότι ο κ. Λούβαρις δέχτηκε να συμμετάσχει στην κυβέρνηση ύστερα από πιέσεις του Αρχιεπισκόπου Αθηνών, ο οποίος είναι σήμερα αντιβασιλέας. Στη συνέχεια περιέγραψε τις συνθήκες υπό τις οποίες ανέλαβε την εξουσία, λέγοντας ότι, όταν οι κατακτητές μπήκαν στην πρωτεύουσα, κλήθηκε στη γερμανική πρεσβεία αλλά δεν πήγε και, για να μη συλληφθεί, κατέφυγε στο σπίτι του Π. Μαυρομιχάλη. Κάθε φορά

που αργότερα ήρθε σε επαφή με τους κατακτητές – όπως υποστήριξε – το έκανε μόνο για να ζητήσει να μην εκδοθούν καταδικαστικές αποφάσεις σε βάρος του κ. Κουντουριώτη ή του κ. Ζάννα. Ανέφερε μάλιστα ότι είπε σε Ιταλό στρατηγό: «Αν καταδικάσετε σε θάνατο έναν απόγονο του Ανδρέα και του Λάζαρου Κουντουριώτη, τον γιο του Παύλου Κουντουριώτη, δυόμισι χιλιάδες Ιταλοί θα πληρώσουν με το αίμα τους τη ζωή του», και πρόσθεσε ότι, τελικά, δεν εκδόθηκαν θανατικές καταδίκες.

Τον Νοέμβριο του 1942, όταν οι κατακτητές τον ρώτησαν αν θα δεχόταν να αναλάβει την κυβέρνηση στη θέση του κ. Γ. Τσολάκογλου, απάντησε: «Δεν θα δεχόμουν να διοριστώ πρόεδρος της κυβέρνησης από τους εκπροσώπους της Κατοχής. Δεν δέχομαι να με διορίσει κανείς· προτίθεμαι να διορίσω εγώ ο ίδιος τον εαυτό μου».

Επισήμανε ότι στο εξωτερικό είχε καλλιεργηθεί και ενισχυθεί η εντύπωση πως η κυβέρνησή του αποτελούνταν από προδότες και συνεργάτες των κατακτητών. Ωστόσο, όπως ανέφερε, οι Σύμμαχοι αργότερα αναγνώρισαν ότι είχαν πέσει θύματα πλάνης και σκευωρίας. Τόνισε επίσης ότι οι περισσότεροι Έλληνες πολιτικοί συμφωνούσαν με τη βασική κατεύθυνση της κυβέρνησής του, διαφωνώντας μόνο σε ορισμένες λεπτομέρειες, αλλά εκ των υστέρων υποστήριξαν διαφορετικές «λύσεις», γνωρίζοντας, όπως είπε, πως καμία από αυτές δεν θα ωφελούσε περισσότερο τη χώρα.

Αναφερόμενος στις κατηγορίες ότι εξέδωσε 1.967 νόμους, υποστήριξε πως μόνο 12 εξ αυτών δεν είχαν καθαρά ελληνική σκοπιμότητα, ενώ οι υπόλοιποι θεσπίστηκαν με στόχο την ενίσχυση του δοκιμαζόμενου ελληνικού λαού.

Σε σχέση με την κυβέρνηση Δαμασκηνού υποστήριξε ότι η συγκρότησή της εξασφάλισε τη συνέχεια του κράτους και την επιρροή της δικής του πολιτικής γραμμής, για την οποία – όπως είπε – αισθάνεται κυρίως υπεύθυνος. Δήλωσε ότι δεν υπήρξε ποτέ «υπηρέτης» των κατακτητών, αναγνωρίζοντας ωστόσο ότι και στην τότε δημόσια διοίκηση υπήρχαν πρόσωπα στενά συνδεδεμένα με τους Γερμανούς, αλλά ο ίδιος «δεν θα εξυπηρετούσε ποτέ το έθνος τους». Αντιθέτως, χαρακτήρισε «προδότες» τους Μουρούζη και Μανουσάκη και υποστήριξε ότι προσπάθησε, μέσα στα δεδομένα της «συντακτικής τάξης», να υπερασπιστεί την τιμή και την υπόληψη των παραγόντων της κοινής γνώμης.

Στο πλαίσιο αυτό, ισχυρίστηκε ότι η «πρακτική της συντακτικής τάξης» και η δική του στάση στόχευαν να αποτρέψουν την «χρεωκοπία της πολιτικής», την οποία συνέδεσε

με το μίσος και τους διωγμούς εναντίον της ενότητας του ελληνικού έθνους. Δηλώνοντας πως, κατά τη δική του κρίση, δεν ήταν λόγος αυτός για να «συντριβεί» η πολιτική τάξη μέσω της εγκαθίδρυσης του κομμουνισμού, ανέφερε ότι δεν είχε ποτέ συνείδηση πως υπηρετεί τέτοιο σκοπό και ότι, αντιθέτως, επιδίωξε να διασφαλίσει την ασφάλεια των εργαζομένων και να σώσει όσους συνεργάστηκαν μαζί του.

Απαντώντας σε ερωτήσεις του Προέδρου, παραδέχθηκε ότι κατά την Κατοχή η κομμουνιστική ιδεολογία κυριάρχησε σε μεγάλο μέρος των εργαζομένων, αποδίδοντας το γεγονός αυτό στις συνθήκες που δημιουργήσε η γερμανική βία. Υποστήριξε ότι «επικράτησε η γραμμή του 1940», δηλαδή ότι η κυβέρνηση Ράλλη δεν προσήλθε για να υπηρετήσει «τυραννία και εκμετάλλευση», αλλά για να διατηρήσει το κράτος και τον λαό. Δήλωσε πως ουδέποτε υπήρξε άνθρωπος «σκληρής γραμμής» και ταυτόχρονα κατηγορήσε τους κομμουνιστές για αυθαιρεσίες κατά την κατοχή.

Ερμηνεύοντας έτσι την πολιτική του επιλογή, ανέφερε ότι το «δόγμα της τιμής και της πίστης στην πατρίδα» όφειλε να εκδηλωθεί και μέσα στις συνθήκες της Κατοχής και ότι, για την κυβέρνηση Ράλλη, κύριος στόχος ήταν η διατήρηση της χώρας και του λαού, ώστε να αποφευχθεί η πλήρης διάλυση μετά την αποχώρηση των κατακτητών. Υποστήριξε ότι αυτή ήταν η «ιδεολογική γραμμή» που ο ίδιος επιδίωξε να υπηρετήσει, δηλώνοντας πως γι' αυτόν τον λόγο αποδέχθηκε να συμμετάσχει στο υπουργείο και να γίνει πολιτικός αρχηγός της κυβέρνησης Ράλλη, παρά τις, όπως είπε, μεταγενέστερες «ιδεολογικές γραμμές» που τους αποδόθηκαν και δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα.

Τέλος, αναφερόμενος στην κυβέρνηση του Λιβάνου, υποστήριξε ότι δεν κρίθηκε δίκαια η κυβέρνηση Ράλλη, καθώς – όπως δήλωσε – τελούσε υπό την έγκριση των κατοχικών αρχών, οι οποίες όμως δεν άλλαξαν πολιτική στάση. Αναφέρθηκε ακόμη επικριτικά στον Τσουδερό και τον Κοτζιά, υποστηρίζοντας ότι η δική τους στάση δημιούργησε συνθήκες «διχόνοιας» και ότι δεν υπήρξαν συνεργοί των κατακτητών, αλλά αντίπαλοι της δικής του πολιτικής.

Ο κ. Ράλλης διάβασε επιστολή με ημερομηνία 14 Απριλίου 1945, του υπαρχηγού του ΕΔΕΣ συντ/χη Π. Μεταξά που εκφράζει τις ευχαριστίες του στον Ράλλη για την ενίσχυση που έδωσε στον ΕΔΕΣ. «Ουδέποτε μου αρνηθείκατε οιαδήποτε βοήθεια στο έργο μου» όπως ανέφερε. Ανέφερε επίσης ότι ο Μ. Αντιβασιλέας «τη αιτήσει» του κ.

Ράλλη έπεισε τον κ. Λούβαρη να γίνει υπουργός. Επίσης, αποκάλυψε ότι ο κ. Παπανδρέου έστειλε 3 ή 4 εκθέσεις στο Κάϊρο με καταγγελίες εναντίον του ΕΑΜ. Την γνωστή επιστολή που καλούσε τους αντάρτες να παραδώσουν τα όπλα την αποκάλεσε «πολιτικωτάτη» και επικαλέσθηκε το άρθρο του Γ. Βλάχου στην εφημερίδα Καθημερινή.

Δήλωσε ότι θεώρησε καθήκον του να σχηματίσει κυβέρνηση και τα Τάγματα Ασφαλείας, θυσιάζοντας την πολιτική του σταδιοδρομία και το οικογενειακό του όνομα, προκειμένου – όπως υποστήριζε – να προστατεύσει τον δοκιμαζόμενο λαό, τον οποίο «εξαγριωμένα πνέυματα» ωθούσαν να πάρει τα βουνά. Υπερασπίστηκε τον μάρτυρα ναύαρχο Οικονόμου, εξηγώντας ότι ακολούθησε «φαναριώτικη πολιτική», ως τη μόνη κατάλληλη για τις περιστάσεις.

Ισχυρίστηκε ότι κατέλαβε την αρχή de facto αφού «ίδρωσε δια να εκδιώξει τον Λογοθετόπουλον» και να ενισχύσει τον συνταγματάρχη Ψαρρό ²⁹⁸ και τις άλλες εθνικιστικές οργανώσεις. ²⁹⁹

Ο κ. Ράλλης αποκάλεσε τον Υπουργό Δικαιοσύνης κ Κολυβά «τυχάρπαστο», ενώ εξύμνησε τους κ.κ. Μάξιμο, Θεοτόκη, Στράτο, Ρέντη, Πάγκαλο και Γιαννόπουλο επιτελείς και συναρχηγούς του Λαϊκού Κόμματος που την επαύριο θα κυβερνήσουν την Ελλάδα. Μάλιστα κατηγόρησε τον πρώην υπουργό Κολυβά για την παραπεμπτική συντακτική πράξη, η οποία, όπως είπε, έθεσε σε κίνδυνο τη ζωή και την τιμή του, παραβιάζοντας τη θεμελιώδη αρχή της δικαιοσύνης ότι «ουδεμία ποινή χωρίς νόμο». Υποστήριζε ότι η αρχή αυτή αναγνωρίζεται και από τη Διεθνή Επιτροπή Εγκλημάτων Πολέμου. Επιπλέον, άσκησε κριτική στην κυβέρνηση Τσουδερού, την οποία κατηγόρησε ότι εγκατέλειψε τον ελληνικό λαό απροστάτευτο και έρμαιο της Κατοχής.

Υπεραμύνθηκε της άποψης ότι τα Τάγματα Ασφαλείας απέτρεψαν την πλήρη επικράτηση του ΕΛΑΣ και υποστήριξε πως είχε τη σύμφωνη γνώμη των υπόλοιπων πολιτικών αρχηγών, τόσο για την ίδρυσή τους όσο και για την ανάληψη της

²⁹⁸ Την επόμενη μέρα (3/5/1945) δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ δήλωση της Διοίκησης της ΕΚΚΑ ότι οι ισχυρισμοί του κ. Ράλλη για την ενίσχυση του συνταγματάρχη Ψαρρού και του 542 συντάγματος, δεν ευσταθούν καθώς «ουδεμίαν ποτέ έλαβον ενίσχυσιν εξ οιονδήποτε των τριών κυβερνήσεως της κατοχής»

²⁹⁹ Μακεδονία. (1945, 3 Μαΐου).

πρωθυπουργίας από τον ίδιο. Δήλωσε ότι τα συγκρότησε κατόπιν υπόδειξης του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου, με διοικητή τον συνταγματάρχη Νικόλαο Παπαδόπουλο, τον οποίο χαρακτήρισε ηρωικό πολεμιστή της μάχης του Ρίμινι.

Απαντώντας στην κατηγορία πως στόχος τους ήταν η πρόκληση εμφυλίου πολέμου, υποστήριξε ότι οι άνδρες των ταγμάτων πολέμησαν για την ασφάλεια του πληθυσμού και κατηγόρησε τους αντιπάλους του ότι επιβραβεύουν «εγκληματίες και σφαγείς». Ανέφερε με παράπονο ότι ο ραδιοφωνικός σταθμός του Καΐρου τον παρουσίαζε ως «προδότη» μαζί με τους άνδρες των ταγμάτων, γεγονός που τον οδήγησε να επισκεφθεί τον Θεμιστοκλή Σοφούλη προκειμένου να τον συμβουλευτεί αν επρεπε να ακολουθήσει την πρόταση του κ. Παπανδρέου και να διαλύσει τα Τάγματα Ασφαλείας. Ο Σοφούλης, όμως τον προειδοποίησε ότι «θα πράξετε ατιμία αν διαλύσετε τα Τάγματα Ασφαλείας».

Επικαλέστηκε δηλώσεις πολιτικών που εξήραν την προσφορά των ταγμάτων, και διάβασε έκθεση του αντιστράτηγου Σπανόπουλου, στρατιωτικού διοικητή Αττικής, που ζητούσε να δημιουργηθούν και οπλιστούν και στη Θεσσαλονίκη δύο Τάγματα.

Κατά τη διάρκεια των μπλόκων, οι Γερμανοί συνέλαβαν χωρίς διάκριση τόσο κομμουνιστές όσο και εθνικόφρονες πολίτες. Με έγγραφό του, ο Ιωάννης Ράλλης ζήτησε να γίνεται διαλογή ώστε να συλλαμβάνονται αποκλειστικά οι κομμουνιστές, κάτι που, όπως υποστήριξε, εφαρμόστηκε στη συνέχεια. Κατά τα γεγονότα των Δεκεμβριανών, όταν κινδύνευσε η ζωή του στις φυλακές Αβέρωφ, ανέφερε ότι ο Γεώργιος Παπανδρέου «αγνόησε τις εκκλήσεις» του. Πρόσθεσε πως η «Θεία Πρόνοια» τον διέσωσε, προκειμένου να μπορέσει να καταθέσει στις επόμενες γενιές ότι «άνθρωποι τυχαίοι έθεσαν σε κίνδυνο τα συμφέροντα του Έθνους».

Τέλος, ανέγνωσε έγγραφα του Κομμουνιστικού Κόμματος σχετικά με τα «λαϊκά δικαστήρια», τα οποία, όπως υποστήριξε, προέβλεπαν μαζικές εκτελέσεις και διώξεις συγγενών εθνικιστών³⁰⁰.

Κλείνοντας την απολογία του, υπογράμμισε ότι όλες του οι πράξεις υπήρξαν καρπός ενός συνεχούς αγώνα «για το καλό της πατρίδας». Τόνισε πως δεν μπορεί να αποδεχθεί την κατηγορία της προδοσίας, ωστόσο, αν το δικαστήριο τον κρίνει ένοχο «πέραν

³⁰⁰ Ριζοσπάστης. (1945, 2 Μαΐου).

πάσης ελπίδας», ζήτησε να του επιβληθεί, μαζί με τους συνεργάτες του, η εσχάτη των ποινών. Κατέληξε δηλώνοντας πως, ανεξάρτητα από την τελική έκβαση της υπόθεσής του, θα αισθάνεται πάντοτε υπερηφάνεια για τη δράση και τις αποφάσεις του.³⁰¹

7.16 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Υπουργός Δικαιοσύνης, προσωρινώς Εθνικής Οικονομίας και προσωρινώς Υφυπουργού Εργασίας στην κυβέρνηση Ράλλη

Ο Κωνσταντίνος Πournάρας, πρώην υπουργός Δικαιοσύνης και Αρεοπαγίτης, τόνισε ότι μετά από πολυετή προσφορά στη δικαστική υπηρεσία ανέλαβε το υπουργείο από πατριωτικό ενδιαφέρον. Υποστήριξε ότι έθεσε σε εγρήγορση όλες του τις πνευματικές και ηθικές δυνάμεις για να προασπίσει τη λειτουργία της δικαιοσύνης. Επισήμανε πως το ενδιαφέρον του για το δικαστικό σώμα ήταν διαρκές και ότι όλες του οι ενέργειες ως υπουργού στόχευαν στη διασφάλιση της δικαιοσύνης και την προστασία των λειτουργιών της σε μια ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο.

7.17 ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ

Συνταγματάρχης Μηχανικού, Υπουργός Εργασίας στην κυβέρνηση Ράλλη

Ο πρώην Υπουργός, απευθυνόμενος προς το δικαστήριο, ζήτησε να πληροφορηθεί για ποιον λόγο κατηγορείται, καθώς – όπως υποστήριξε – κανένας μάρτυρας δεν κατέθεσε κάτι εναντίον του. Δήλωσε ότι έχει καθίσει στο εδώλιο περισσότερες ημέρες απ’ όσες υπηρέτησε ως υπουργός. Ανέφερε ότι κλήθηκε από τον Ιωάννη Ράλλη, τον οποίο είπε πως θαυμάζει για τον πατριωτισμό του, να αναλάβει το Υπουργείο Εργασίας. Ωστόσο, ύστερα από δεκαπέντε ημέρες, όταν άκουσε τις ύβρεις του ραδιοφωνικού σταθμού του Καΐρου, αισθάνθηκε βαθιά ψυχική προσβολή και υπέβαλε την παραίτησή του.

7.18 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΥΒΑΡΙΣ

Υπουργός Θρησκευμάτων και προσωρινώς Υπουργού Εθνικής Προνοίας

Ο κ. Λούβαρις παρουσίασε την επιστημονική του πορεία και αποκάλυψε ότι, ως υφυπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση Μεταξά, παραιτήθηκε επειδή ο Ι. Διάκος

³⁰¹ Η Καθημερινή. (1945, 21 Απριλίου).

αρνιόταν να εγκρίνει διδακτικά βιβλία νεότερου συγγραφέα, με τον οποίο, όπως είπε, τον συνέδεε πνευματική συγγένεια. Υποστήριξε ότι ως υπουργός Παιδείας, δεν συμμετείχε προσωπικά στην άσκηση της εξουσίας, επειδή το έργο του συνδεόταν κυρίως με τη διδασκαλία και το πνευματικό κλίμα. Αnéφερε ακόμη ότι στις 29 Απριλίου 1941 δέχτηκε τηλεφωνική κλήση από τον Μπάκο, ο οποίος του πρότεινε να συμμετάσχει στην κυβέρνηση. Στη συνέχεια επισκέφθηκε τον πρεσβευτή Έρμπαχ και άλλους σημαίνοντες Γερμανούς και σχημάτισε την εντύπωση ότι η Ανατολική Μακεδονία είχε ήδη παραχωρηθεί στους Βουλγάρους. Την επόμενη ημέρα συνάντησε τον κ. Σβώλο, ο οποίος τον επέκρινε επειδή αρνήθηκε να αναλάβει υπουργικό αξίωμα³⁰², χωρίς όμως αυτό να τον αποτρέψει – όπως τόνισε – από το να ενεργεί υπέρ των ελληνικών συμφερόντων και υπέρ διαφόρων πολιτών, ενώ άλλοι τον συνεχάρησαν για την άρνησή του³⁰³. Παρουσίασε επίσης το ιστορικό της υπουργοποίησής του και αποκάλυψε ότι αποδέχθηκε τελικά να συμμετάσχει στην κυβέρνηση Ράλλη ύστερα από πιέσεις του Δαμασκηνού.

Μόλις ανέλαβε το υπουργείο, προχώρησε – κατά την κατάθεσή του – σε δίωξη όλων όσοι είχαν συνεργαστεί με τους κατακτητές. Ανέλαβε το υπουργείο Παιδείας για να υπηρετήσει την πνευματική ζωή της χώρας, χωρίς καμία σύνδεση με πολιτικές σκοπιμότητες ή με τις κρατικές αρχές. Περιέγραψε ότι συμμετείχε σε σύσκεψη με όλους τους πρυτάνεις και διακεκριμένους νομικούς και ότι ήταν πεπεισμένος πως η ελευθερία της πνευματικής δραστηριότητας είχε διασφαλιστεί πλήρως.

Υποστήριξε ότι διατηρούσε πνευματικούς δεσμούς με τη Γερμανία, την οποία θεωρούσε φορέα του ιδεώδους των γερμανικών σπουδών, και ότι το “γερμανικό πνεύμα” είχε ιστορικά εκδηλωθεί υπέρ της Ελλάδας, ήδη από την περίοδο της

³⁰² Από την πλευρά το ο κ. Σβώλος, με επιστολή του σε εφημερίδα στις 3/5/1945, διέψευσε τον ισχυρισμό ότι είχε αρνηθεί να αναλάβει υπουργικό αξίωμα στην κυβέρνησή Λογοθετόπουλου,, χαρακτηρίζοντας τον συγκεκριμένο ισχυρισμό αβάσιμο.

³⁰³ Και ο Γκύντερ Αλτενμπουργκ, επιτετραμμένος του Ράιχ στην Ελλάδα, έμεινε με την ...απορία: «...Ιδιαίτερα με ξένισε η δικαστική δίωξη που ασκήθηκε κατά του καθηγητή Λούβαρι. Αυτός μόνο μετά από προτροπή του Δαμασκηνού δέχθηκε να αναλάβει το Υπ. Πολιτισμού στην κυβέρνηση Ράλλη, χωρίς ωστόσο ο αρχιεπίσκοπος, ο οποίος στο μεταξύ είχε αναλάβει αντιβασιλέας, να πάρει το μέρος του κατά τη διάρκεια της δίκης. Αντίθετα, στην Αγγλία για παράδειγμα, η βρετανική κυβέρνηση ευχαρίστησε επίσημα, μετά τον πόλεμο, τις προσωπικότητες εκείνες, οι οποίες στην κατοχή ορισμένων νησιών της Μάγχης είχαν συνεργαστεί με τις γερμανικές αρχές κατοχής προς όφελος των συμπατριωτών τους» (βλ. Φλάισερ, Χ. (1988). *Στέμμα και σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941–1944* (τ. Α'). Εκδόσεις Παπαζήση. σ. 31)

Βαυαροκρατίας, μέσα από ευνοϊκές μορφές προστασίας. Τόνισε, ωστόσο, ότι παρά τους δεσμούς αυτούς αντιτάχθηκε στον Χιτλερισμό, προκαλώντας – όπως ανέφερε – την οργή του Ρόζενμπεργκ. Κατά τους χιτλερικούς, σημείωσε, ο σύγχρονος ελληνισμός αντιμετωπιζόταν με περιφρόνηση, με τον Ρόζενμπεργκ να αναφέρεται επανειλημμένα με μειωτικούς χαρακτηρισμούς στους Έλληνες και να αναγνωρίζει μόνον την αρχαία Ελλάδα, πάνω στα επιτεύγματα της οποίας θεωρούσε ότι είχε θεμελιωθεί η γερμανική σκέψη. Για το χιτλερικό καθεστώς ισχυρίστηκε ότι το είχε δημοσίως επικρίνει και ότι είχε δημοσιεύσει σχετικά άρθρα εναντίον του, ενώ περιέγραψε και τη δράση του κατά τη διάρκεια του πολέμου, επιμένοντας πως διαπνεόταν από αντιχιτλερικό πνεύμα και χαρακτηρίζοντας τον χιτλερικό φιλελληνισμό “παραμύθι”..

Κατά τη γνώμη του, ο σχηματισμός κατοχικής κυβέρνησης ήταν αναπόφευκτος. Για τα Τάγματα Ασφαλείας υποστήριξε ότι, μέσα στις συνθήκες της Κατοχής, η δράση τους θεωρήθηκε ως κίνημα «απελευθέρωσης» απέναντι στο χάος της κατάστασης και δήλωσε ότι λυπήθηκε για τις συνέπειες των ενεργειών του ΕΑΜ. Πρόσθεσε ότι ο ίδιος δεν ήρθε ποτέ σε άμεση επαφή με τους Γερμανούς.

Εξετάζοντας τη στάση του Τύπου, ανέφερε ότι επέκρινε τις υπερβολές των εφημερίδων της Κατοχής. Τέλος, αναφερόμενος στην πολιτική του σε σχέση με τα Τάγματα Ασφαλείας, εξήγησε ότι, κατά την άποψή του, δεν υπήρξε συνεργασία με τους κατακτητές, αλλά μόνο προσπάθεια περιορισμού των ενεργειών των συγκεκριμένων σχηματισμών.

7.19 ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ ΓΕΡΟΝΤΑΣ

Αντιναύαρχος, Υπουργός Συγκοινωνίας και προσωρινώς Εμπορικής Ναυτιλίας στην κυβέρνηση Ράλλη

Ο κος Γέροντας αναφέρθηκε στις προσπάθειές του να περιορίσει τα έξοδα κατοχής. Ανέφερε το σκάνδαλο μιας κυρίας που είχε αναλάβει εργολαβία ύψους 25 δισεκατομμυρίων δραχμών για τη διάλυση πέντε εκτροχιασμένων ατμομηχανών. Είπε επίσης ότι οι Ιταλοί ζήτησαν να μην εφαρμοστεί ο νόμος που ρύθμιζε τα ζητήματα του αερίου φωτισμού, και ότι στην υπόθεση αυτή αναμίχθηκε η ιταλική πρεσβεία ύστερα από ενέργειες του δημάρχου Αθηναίων κ. Γεωργάτου. Τέλος, ανέφερε ότι 1.500 όπλα,

τα οποία επρόκειτο να διανείμει σε διάφορα πρόσωπα ο στρατηγός κ. Σπηλιωτόπουλος, μεταφέρθηκαν με το αυτοκίνητό του.

7.20 EMMANOYHΛ KANAKOYΣAKHΣ

Συνδικαλιστής, φορτοεκφορτωτής, Υπηρεσιακός Υφυπουργός Υπουργείου Εργασίας

Στην απολογία του, ο κατηγορούμενος περιέγραψε τη ζωή του ως βιοπαλαιστή λιμενεργάτη και ανέφερε ότι, ακόμη και όταν ανέλαβε υπουργικά καθήκοντα ως υφυπουργός Εργασίας στην κυβέρνηση Ράλλη, διέθετε το μεγαλύτερο μέρος των αποδοχών του για τους άπορους συναδέλφους του. Περιέγραψε τις προσπάθειές του για τη διάσωση ογδόντα συναδέλφων του από το εκτελεστικό απόσπασμα οι οποίοι κατηγορούνταν για σαμποτάζ στο αεροδρόμιο της Ελευσίνας, τονίζοντας ότι κανείς τους δεν γνώριζε πως στόχος ήταν η διακοπή της τροφοδοσίας των Γερμανών και τόνισε ότι έδωσε αγώνα με τις γερμανικές αρχές, προκειμένου να μη σταλούν Έλληνες εργάτες στη Γερμανία. Ειδικότερα, δήλωσε ότι είχε δραστηριοποιηθεί σε αντιφασιστικές και αντικομμουνιστικές οργανώσεις και ότι, κατά την περίοδο της 4ης Αυγούστου, δεν θέλησε να εκδηλωθεί ούτε υπέρ ούτε κατά του καθεστώτος. Υποστήριξε ότι αγωνίστηκε εναντίον των Τσαρδή και Καλομοίρη και παρουσίασε αναλυτικά τις φάσεις και τις διαιρέσεις του εργατικού κινήματος, επισημαίνοντας ότι ανήκε στη Β' Διεθνή, όπου είχε αναπτυχθεί τάση για τη δημιουργία «Διόμισυ Διεθνούς». Χρησιμοποιώντας ρητά της Αγίας Γραφής, υπογράμμισε το ενδιαφέρον του για την εργατική τάξη και υποστήριξε ότι, αν δεν είχε αναλάβει το Υπουργείο Εργασίας, το κίνημα θα είχε περιέλθει στους κομμουνιστές, οι οποίοι, όπως είπε, είχαν ήδη δολοφονήσει 114 εργατικά στελέχη, μεταξύ των οποίων και τον Καλύβα.

Παρουσίασε διάφορες ενέργειές του υπέρ φυλακισμένων εργατών, ανέργων και υπαλλήλων, χαρακτηρίζοντας την περίοδο 1941–1942, κατά την οποία διετέλεσε υφυπουργός, ως τη δυσκολότερη της ζωής του, αλλά και ως περίοδο κατά την οποία, όπως είπε, συμμετείχε «σε όλον τον αγώνα» που διεξαγόταν τότε από τον ημερήσιο Τύπο υπέρ των εργαζομένων. Στη συνέχεια ανέφερε ότι ο νόμος 1038 για τις απολύσεις εργατών δεν ήταν δικό του δημιούργημα, αλλά προϋπήρχε, και πως –σύμφωνα με όσα του είχε πει ο Λογοθετόπουλος– είχε καταρτιστεί από τους Γερμανούς στο Εθνικό Τυπογραφείο και υπογράφηκε από αυτούς. Ισχυρίστηκε όμως ότι ο ίδιος παρενέβη στην εφαρμογή του νόμου, ώστε να τροποποιηθεί και να εξαιρεθούν κατηγορίες

εργαζομένων, ιδίως όσοι επρόκειτο να σταλούν για εργασία στη Γερμανία μετά την αποστολή των 6.000 εργατών. Επισημάνε ότι για τον νόμο αυτό έγιναν επανειλημμένα διαβήματα και επικαλέστηκε εκθέσεις αξιόπιστων μαρτύρων, υποστηρίζοντας ότι η πρόθεσή του ήταν να ενισχύσει οργανώσεις γνήσιας εθνικής αντίστασης.

Τέλος, ανέφερε ότι, ως πρώτος γραμματέας της ΓΣΕΕ, μετά τη δολοφονία Καλύβα, οι εργάτες ζήτησαν από τον Ράλλη να του αναθέσει το Υπουργείο Εργασίας. Παρά τις αντιρρήσεις του, ανέλαβε αφού απήχθη από εργάτες που τον έντυσαν και τον οδήγησαν να ορκιστεί. Εξήρε την πατριωτική δράση του Ιωάννη Ράλλη και την μέριμνά του για τους εργαζομένους, και ανέλυσε τα μέτρα που έλαβε για την προσαρμογή μισθών και ωρομισθίων στον αυξανόμενο τιμάρημο, καθώς και για την οργάνωση συσσιτίων. Διαβεβαίωσε ότι στόχος του ήταν η στήριξη των εργατών, η ανύψωση του ηθικού τους και η διατήρηση της ελπίδας απελευθέρωσης, εφαρμόζοντας τις διδασκαλίες του Χριστού.

Πρόσθεσε ότι «η μόνη κακή πράξη» του, όπως είπε χαρακτηριστικά, ήταν ότι δεν φρόντισε αρκετά την οικογένειά του. Κατά την περίοδο της πείνας έχασε την κόρη του από αστία, γεγονός που –όπως παραδέχτηκε– ίσως να είχε αποφευχθεί αν είχε δείξει μεγαλύτερη «ευαισθησία» απέναντι στις απαιτήσεις των κατακτητών. Ανέφερε ακόμη ότι τα παράπονά του προς τις γερμανικές αρχές σχετίζονταν με την έντονη πίεση που ασκούσαν στις ελληνικές οικογένειες και με τον κίνδυνο πλήρους οικονομικής και κοινωνικής κατάρρευσης της χώρας. Κατέληξε δηλώνοντας ότι εμπιστεύεται πλήρως την κρίση του Δικαστηρίου.³⁰⁴

7.21 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ

Υπουργός Εθνικής Προνοίας στην κυβέρνηση Ράλλη

Ο κατηγορούμενος κ. Β. Καραπάνος απολογήθηκε παρουσιάζοντας τη δράση του στην κατοχή και επισημαίνοντας πως ήταν αντίθετος με τα Τάγματα Ασφαλείας.

³⁰⁴ Εθνός, 3/5/1945

7.22 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

Αντισυνταγματάρχης, Γενικός Διευθυντής Ασφαλείας του Υπουργείου Εσωτερικών και Υπουργός Εσωτερικών στην Κυβέρνηση Ράλλη

Ο κ. Μπακογιάννης ξεκίνησε την απολογία του εξιστορώντας πώς αποσπάστηκε από τη Νομαρχία Πατρών και ανέλαβε κατόπιν σχετικής πρόσκλησης του τότε πρωθυπουργού, υφυπουργός Ασφαλείας στην κυβέρνηση Ράλλη και στη συνέχεια υπουργός Εσωτερικών. Στη δικαιοδοσία του υπάγονταν μόνο τα δύο αστυνομικά σώματα και η Πυροσβεστική Υπηρεσία και όχι τα Τάγματα Ασφαλείας, με τα οποία, όπως τόνισε, δεν είχε καμία σχέση. Κατέθεσε στο δικαστήριο ότι ήταν συνδεδεμένος και ενεργούσε για λογαριασμό του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής από τις πρώτες κιόλας ημέρες και ότι ο ίδιος, μέσω του αστυνόμου Μπουραντά, παρέλαβε τα όπλα που στάλθηκαν από το Κάιρο, τα οποία και παρέδωσε στον κ. Σπηλιωτόπουλο, τον οποίο βοήθησε με ποικίλους τρόπους στο έργο του. Στη συνέχεια ανέφερε ότι ασχολήθηκε με τις τοποθετήσεις των αρχηγών των σωμάτων ασφαλείας, επιδιώκοντας – όπως υπογράμμισε – να επιλέγει όσους διακρίνονταν για τη νομιμοφροσύνη και τον πατριωτισμό τους. Εξαίροντας ιδιαιτέρως το μηχανοκίνητο τμήμα του Μπουραντά, τον χαρακτήρισε «περίλαμπρο αξιωματικό».

Ανέφερε ότι απέλυσε τους νομάρχες Μεσολογγίου και Άρτας και τιμώρησε ανώτερους αξιωματικούς που αρνήθηκαν να μεταβούν στις επαρχίες. Υποστήριξε ότι οι εκβιασμοί που, όπως είπε, διαπράττονταν τότε σε βάρος πολιτών και εμπόρων δεν βάραιναν ούτε τη Χωροφυλακή ούτε τους άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας, αλλά κακοποιά στοιχεία που φορούσαν στολές προκειμένου να ληστεύουν τους πολίτες. Τόσο στην Αθήνα όσο και στην Πάτρα, πρόσθεσε, ενήργησε σύμφωνα με το καθήκον του και είναι, κατά την άποψή του, γνωστή η εθνική του δράση κατά την περίοδο της Κατοχής.

Αναφερόμενος στα «μπλόκα» κατά τα οποία συλλαμβάνονταν Έλληνες που είτε οδηγούνταν στη Γερμανία είτε εκτελούνταν, υποστήριξε ότι οι επιχειρήσεις αυτές διεξάγονταν από τους Γερμανούς και ότι δεν μετείχαν σε αυτές ελληνικές δυνάμεις. Σε ερώτηση του Επιτρόπου αν είχε γνώση για επιτόπιες εκτελέσεις Ελλήνων από Έλληνες – θέμα για το οποίο το Υπουργείο Εσωτερικών είχε εκδώσει σχετική ανακοίνωση – δήλωσε ότι δεν γνώριζε τίποτε.

8. Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΩΝ ΔΟΣΙΛΟΓΩΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΩΝ ³⁰⁵

Την 31η Μαΐου 1945, ακριβώς εκατό μέρες μετά την έναρξη της Δίκης (όσες δηλαδή διήρκησε το να φτάσουμε από την αποθέωση του Ναπολέοντα στην πανωλεθρία του στο Βατερλό, όπως αναφέρει στο κύριο άρθρο του ο εκδότης της εφημερίδας ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Πάνος Κόκκας στο φύλλο της επόμενης μέρας), εκδόθηκε η υπ' αριθ. 49/31-5-1945 απόφαση του Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων Αθηνών³⁰⁶.

Η απόφαση αυτή συνιστά μνημειώδες κείμενο ως προς την αποτύπωση των λεπτομερειών του εθνικού δράματος των ετών 1940-1941 και, ως εκ τούτου, αποτελεί για τον ιστορικό του μέλλοντος πολύτιμη πηγή πληροφόρησης, τόσο από νομικής όσο και από καθαρά ιστορικής πλευράς.

Από το πρωί, πλήθος κόσμου είχε συγκεντρωθεί μπροστά από το Δικαστήριο για να παρακολουθήσει την τελευταία συνεδρίαση του Ειδικού Δικαστηρίου και είχαν ληφθεί έκτακτα μέτρα από την Αστυνομία. Κατά διαταγή του Ειδικού Επιτρόπου, απαγορεύθηκε η είσοδος του κοινού, και επιτράπηκε η είσοδος μόνο «στους παρακολουθώντας την δικήν δημοσιογράφους».

Όλοι οι κατηγορούμενοι, που είχαν μεταφερθεί υπό αυστηρή συνοδεία από τις 9:30, φαίνεται πως ήταν εμφανώς νευρικοί και περίμεναν με αγωνία την έκδοση της απόφασης. Ακόμη και εκείνοι, για τους οποίους, μετά την αγόρευση του Επιτρόπου, η τύχη τους είχε ουσιαστικά κριθεί, μόλις και μετά βίας συγκρατούσαν την ανυπομονησία τους. Οι συνήγοροι ήταν όλοι παρόντες, παρέμεναν δίπλα τους και συνομιλούσαν μαζί τους, προσπαθώντας να μετριάσουν τη νευρικότητά τους. Απόντες ήταν οι πέντε κατηγορούμενοι που είχαν διαφύγει στο εξωτερικό, οι οποίοι, ως νομίμως κλητευθέντες, δικάστηκαν ερήμην (Κ. Λογοθετόπουλος, Σ. Γκοτζαμάνης, Ε. Τσιρονίκος, Α. Ταβουλάρης και Ι. Πασσαδάκης).

³⁰⁵ *Εφημερίδες Εμπρός. (1945, 1 Ιουνίου). Ελευθερία. (1945, 1 Ιουνίου). Η Καθημερινή. (1945, 1 Ιουνίου).*

³⁰⁶ Το σχετικό τεκμήριο βρίσκεται στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.) - GR ELIA-MIET A.E. 16/98 Αρχείο 1915-1959

Σημειώνεται ότι η Διάσκεψη για την έκδοση της απόφασης που καθόρισε τον βαθμό ενοχής των κατηγορουμένων, διήρκησε ένα 10ήμερο.

Η κατηγορία ενός εκάστου των κατηγορουμένων ήταν συνοπτικά η εξής:

- Ο Γ. Τσολάκογλου, ως πρωθυπουργός της Κατοχής, κατηγορήθηκε για τη σύναψη της ανακωχής και για τη διευκόλυνση του εχθρού μέσω νομοθετημάτων και προπαγάνδας.
- Ο Κ. Λογοθετόπουλος κατηγορήθηκε για τη διευκόλυνση του εχθρού μέσω νομοθετημάτων και προπαγάνδας.
- Ο Ι. Ράλλης κατηγορήθηκε για τη διευκόλυνση του εχθρού με τον ίδιο τρόπο, καθώς και για την υποκίνηση εμφυλίου πολέμου, καθώς συγκρότησε τα Τάγματα Ασφαλείας.
- Την ίδια κατηγορία αντιμετώπισε και ο αντιστράτηγος Παναγιώτης Δεμέστιχας, επιπλέον όμως κατηγορήθηκε και για τη σύναψη ανακωχής.
- Οι κατηγορούμενοι Χαρ. Κατσιμήτρος, Νικ. Μάρκου, Σωτ. Μουτούσης, Αν. Ρουσσόπουλος, Δημ. Πολύζος και Νικ. Ραγκαβής κατηγορήθηκαν για τη σύναψη της ανακωχής και για τη διευκόλυνση του εχθρού μέσω νομοθετημάτων και προπαγάνδας.
- Εναντίον των υπόλοιπων υπουργών, Αν. Λιβιεράτου, Ιωαν. Καραμάνου, Σωτ. Γκοτζαμάνη, Λεων. Τσιριγώτη, Εμμ. Λουλακάκη, Ιασ. Παπαδοπούλου, Πλ. Χατζημιχάλη, Ι. Πασσαδάκη, Δημ. Μπακογιάννη, Εκτ. Τσιφονίκου, Αναστ. Ταβουλάρη, Βασ. Καραπάνου, Νικ. Λούβαρη, Εμμ. Κανακουσάκη, Αγ. Γέροντα και Ιωάν. Γρηγοράκη, απαγγέλθηκε κατηγορία για διευκόλυνση του εχθρού μέσω νομοθετημάτων και προπαγάνδας.
- Οι λοιποί κατηγορούμενοι κατηγορήθηκαν επιπλέον για υποκίνηση εμφύλιας σύγκρουσης μέσω των Ταγμάτων Ασφαλείας.

8.1 ΤΟ ΣΚΕΠΤΙΚΟ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ

Η τελευταία συνεδρίαση του δικαστηρίου ξεκίνησε στις 31/5/1945 στις 10 π.μ. Πρόεδρος ανέγνωσε το σκεπτικό της απόφασης από χειρόγραφο, διαδικασία που

διήρκεσε περίπου δύο ώρες, και στη συνέχεια προχώρησε στην ανάγνωση του διατακτικού, η οποία κράτησε επιπλέον 2½ ώρες.

Η απόφαση είχε χωριστεί σε τρία κεφάλαια ενοχής για όλους τους κατηγορουμένους, αδιακρίτως εξουσίας την οποία άσκησαν:

1. Συνεργασία (διευκόλυνση) με τον εχθρό
2. Πρόκληση εμφυλίου πολέμου
3. Προπαγάνδα υπέρ του εχθρού

Επιπρόσθετα είχε δημιουργηθεί και ένα ειδικό κεφάλαιο κατηγορίας με δυο επιμέρους κεφάλαια: (Α': Συνθηκολόγηση με τον εχθρό και Β': Εγκατάλειψη θέσεως προ του εχθρού), αφορούσε ειδικά τους δικάζομενους στρατηγούς Γ. Τσολάκογλου, Δεμέστιχα, Μουτούση κλπ.³⁰⁷

Ακροπολις 1/6/1945

Η δομή και η παρουσίαση της απόφασης του Δικαστηρίου ανέφερε ιεραρχικά τα εξής:

A. Ερημοδικία απόντων

Από τα αποδεικτικά επίδοσης της 12ης Φεβρουαρίου του δικαστικού επιμελητή του Πρωτοδικείου Αθηνών κ. Θ. Μωκάκου προέκυψε ότι οι κατηγορούμενοι Σ. Γκοτζαμάνης, Κ. Λογοθετόπουλος, Α. Ταβουλάρης, Ε. Τσιρονίκος και Ι. Πασσαδάκης κλητεύθηκαν νόμιμα και εμπρόθεσμα, ώστε να εμφανιστούν ενώπιον του

³⁰⁷ Από αυτό άρχιζε το σκεπτικό της απόφασης, δεχόμενο ότι κανείς εκ των στρατηγών δεν υπέπεσε εις το στρατιωτικό έγκλημα της εγκατάλειψης θέσεως. Εκτός αυτού τους απήλλαξε εκ της κατηγορίας της συνθηκολογήσεως (εσχάτης προδοσίας), πλην του στρατηγού Τσολάκογλου, τον οποίο και εκήρυξε ένοχο.

Δικαστηρίου στις 21 Φεβρουαρίου 1945 για την εκδίκαση των σε βάρος τους κατηγοριών, πλην όμως δεν εμφανίστηκαν και συνεπώς δικάσθηκαν ερήμην.

Β. Θεμελίωση της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου στις Συντακτικές Πράξεις και συνάφεια των εγκλημάτων

Η απόφαση ανέφερε, ειδικότερα, ότι, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 12 της Συντακτικής Πράξης 6/1945, όπως τροποποιήθηκε με την παρ. 1 του άρθρου 7 της Συντακτικής Πράξης 12/1945, η ανάκριση για τα εγκλήματα που προέβλεπε η πρώτη πράξη –καθώς και για κάθε συναφές έγκλημα– δεν αναλαμβάνονταν από ειδικά ή έκτακτα στρατιωτικά δικαστήρια, αλλά από τις ανακριτικές και προανακριτικές αρχές του κοινού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Η ρύθμιση αυτή κάλυπτε και βαρύτερα αδικήματα ή πράξεις που υπό κανονικές συνθήκες θα υπάγονταν σε ειδικές διαδικασίες, όταν αυτό επιβαλλόταν από τη φύση του αδικήματος ή από την ιδιότητα των κατηγορουμένων.

Σε συνδυασμό με τα άρθρα 5, 9 παρ. 2 και 12 παρ. 4 της ίδιας Συντακτικής Πράξης προέκυπτε ότι, όταν στο εδώλιο οδηγούνταν πρόσωπα που είχαν διατελέσει Πρωθυπουργοί, Υπουργοί ή Υφυπουργοί κατά τη διάρκεια της Κατοχής και κατηγορούνταν για κάποιο από τα εγκλήματα της Συντακτικής Πράξης 6/1945, το Ειδικό Δικαστήριο της πράξης αυτής καθίστατο αρμόδιο να κρίνει και κάθε συναφές έγκλημα που προβλεπόταν από άλλον ποινικό νόμο, συμπεριλαμβανομένης της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας. Η επέκταση αυτή συνεπαγόταν τροποποίηση, κατά το αντίστοιχο μέρος, των σχετικών διατάξεων του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα, όπως ενδεικτικά εκείνων του άρθρου 47 κ.ε., ώστε να διασφαλίζεται ενιαία ποινική αντιμετώπιση της συνολικής αντικατοχικής συμπεριφοράς των ανώτατων πολιτικών και στρατιωτικών στελεχών.

Στη συνέχεια η απόφαση διευκρίνιζε τον τρόπο λειτουργίας της συνάφειας εγκλημάτων στην ποινική δίκη. Τόνιζε ότι οι μορφές συνάφειας που αναφέρονται ρητά στο άρθρο 34 ΚΠΔ δεν αποτελούσαν κλειστό κατάλογο, αλλά είχαν ενδεικτικό χαρακτήρα: υποδείκνυαν υπό ποιες γενικές προϋποθέσεις μπορεί να ανατεθεί στο ίδιο δικαστήριο η ανάκριση και η εκδίκαση περισσότερων εγκλημάτων, υπό τον όρο ότι η συνεκδίκαση δεν θα βλάψει τον κατηγορούμενο, όπως απαιτεί το άρθρο 22 ΚΠΔ. Σκοπός του θεσμού

της συνάφειας ήταν ο πλήρης και ακριβής έλεγχος της ενοχής του κατηγορουμένου μέσω ενιαίας αξιολόγησης όλων των σχετικών πράξεων.

Γι' αυτό το δικαστήριο δεν δεσμευόταν μόνο από τα τυπικά παραδείγματα του νόμου, αλλά, λαμβάνοντας υπόψη τα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά κάθε επιμέρους υπόθεσης, θα μπορούσε να αναγνωρίσει συνάφεια και σε άλλες, μη ρητά προβλεπόμενες, περιπτώσεις. Όταν έκρινε ότι τα επιμέρους εγκλήματα συνδέονται στενά μεταξύ τους και ότι η ταυτόχρονη αντιμετώπισή τους εξυπηρετούσε την ορθή απονομή της δικαιοσύνης, είχε τη δυνατότητα να διατάζει ενιαία ποινική δίωξη και συνεκδίκαση.

Γ. Η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου επί συναφών αδικημάτων πρώην πρωθυπουργών και υπουργών κατοχικών κυβερνήσεων

Ειδικά ως προς τους στρατιωτικούς κατηγορουμένους όπως ο Γ. Τσολάκογλου κ.λπ., πέρα από τις λοιπές παραβάσεις των εδαφίων α, β και ε του άρθρου 1 της Συντακτικής Πράξης 6/1945 που αναφέρονταν στο κλητήριο θέσπισμα, τους αποδόθηκε και το έγκλημα που προβλέπει το άρθρο 199 της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας, δηλαδή η συνθηκολόγηση σε ανοικτό τόπο με τον εχθρό. Το έγκλημα αυτό θεωρήθηκε συναφές με τις προαναφερόμενες πράξεις, αφενός λόγω συρροής και της, εξ αυτού, επιβαλλόμενης συνεκδίκασης σύμφωνα με το άρθρο 109 του Ποινικού Νόμου και το άρθρο 5 της Συντακτικής Πράξης 6/1945, αφετέρου λόγω του εσωτερικού δεσμού της πράξης αυτής με τις διωκόμενες παραβάσεις των εδαφίων α και β του ίδιου άρθρου. Η απόφαση ανέφερε ότι όπως προέκυψε από την αποδεικτική διαδικασία, και ειδικότερα από τις προσκομισθείσες επιστολές του αποβιώσαντος κατηγορουμένου Γ. Μπάκου, καθώς και από τις καταθέσεις του Μητροπολίτη Ιωαννίνων και του Κ. Βλάχου, όσα έγιναν μεταξύ των υπαιτίων της συνθηκολόγησης συνδέονταν με την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τους ίδιους, και γι' αυτό επιβλήθηκε η σύγχρονη ανάκριση και συνεκδίκαση της ευθύνης των κατηγορουμένων στους οποίους αποδίδονταν αυτές οι πράξεις.

Επομένως, ανέφερε η απόφαση, το παρόν Δικαστήριο, για τους παραπάνω λόγους, ήταν αρμόδιο λόγω συναφείας να δικάσει και την πράξη της συνθηκολόγησης που

εισήχθη ενώπιόν του, και η ένσταση που υποστήριζε το αντίθετο απορριπτόταν ως αβάσιμη.

Δ. Το στρατιωτικό πλαίσιο – εγκώμιο του Ελληνικού Στρατού

Στη συνέχεια η απόφαση ανασυνθέτει λεπτομερώς την κατάσταση στο μέτωπο. Αναφέρει ότι από τη συνολική συζήτηση στο ακροατήριο, και ειδικότερα από τις καταθέσεις των μαρτύρων, τις απολογίες των κατηγορουμένων και τα έγγραφα που προσκομίστηκαν, προκύπτει ότι η κατάρρευση της αντίστασης του σερβικού στρατού αμέσως μετά την έναρξη της γερμανικής επίθεσης στις 6 Απριλίου 1941 και η, ως συνέπεια αυτής, διείσδυση των γερμανικών στρατευμάτων μέσω της κοιλάδας του Αξιού, η κατάληψη της Θεσσαλονίκης από αυτά και η προέλασή τους προς την Κεντρική Μακεδονία έφεραν σε στρατηγικά δυσχερή θέση τα τμήματα των στρατιών Δυτικής Μακεδονίας και Ηπείρου. Αυτά, έπειτα από αγώνα πάνω από επτά μήνες, ένδοξο και νικηφόρο, εναντίον υπέρτερων ιταλικών δυνάμεων, κινδύνευαν, την ώρα που εξακολουθούσαν με αμείωτη επιτυχία και θάρρος να αντιμετωπίζουν προς δυσμάς τις ιταλικές στρατιές, να δεχθούν στα νώτα τους επίθεση ισχυρών γερμανικών δυνάμεων. Η έτσι διαμορφωμένη κατάσταση και οι κίνδυνοι που προέκυπταν από αυτήν προκάλεσαν από τις 10 Απριλίου συζητήσεις σχετικά με τη σκοπιμότητα μη συνέχισης του αγώνα και αντιπειθαρχικές εκδηλώσεις μικρού αριθμού ανδρών του μετώπου, οι οποίοι απαιτούσαν από τους ανωτέρους τους να βρουν και να επιβάλουν λύση αντίθετη προς το στρατιωτικό καθήκον, για τον τερματισμό των εχθροπραξιών. Από τις 12 Απριλίου, η έναρξη της σύμπτυξης κατέληξε στη διάλυση των μονάδων του Τ.Σ.Η., του οποίου ο διοικητής, αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, έφτασε στα Ιωάννινα στις 16 Απριλίου μαζί με το στρατηγείο του, έχοντας πια απολέσει κάθε σύνδεσμο με τα υπολείμματα των μονάδων του που είχαν κινηθεί προς την Πίνδο. Αντίθετα, οι μονάδες που ανήκαν στο Α΄ και Β΄ Σώμα Στρατού πραγματοποίησαν, κατά κανόνα με επιτυχία, τον διαταγμένο ελιγμό υποχώρησης, αποκρούοντας τις επιθετικές ενέργειες του ιταλικού στρατού που εκδηλώθηκαν κατά την εκτέλεσή του και συλλαμβάνοντας μάλιστα και αιχμαλώτους.

Ε. Το Γενικό Στρατηγείο και ο Βασιλιάς απαγόρευσαν ρητά κάθε σκέψη συνθηκολόγησης, επικαλούμενοι «τιμή της Ελλάδος» και συμμαχικές υποχρεώσεις.

Στη συνέχεια η απόφαση ανέφερε ότι για την ακριβή κατάσταση στο μέτωπο της Ηπείρου, το Γενικό Στρατηγείο ενημερωνόταν καθημερινά, ενώ του υποβλήθηκαν και οι απόψεις των διοικητών των σωμάτων στρατού, σύμφωνα με τις οποίες ήταν ενδεδειγμένη η σύναψη ανακωχής. Σε απάντηση των αναφορών αυτών, στις 15 Απριλίου 1941 εκδόθηκαν προς το Τ.Σ.Η. οι ακόλουθες διαταγές του Αρχιστρατήγου και της Α.Μ. του Βασιλιά, οι οποίες, αφού λήφθηκαν την ίδια ημέρα, κοινοποιήθηκαν αυθημερόν από το Τ.Σ.Η. στις μονάδες του με την υπ' αριθ. 9356/1249/15-4-41 διαταγή . Ο Αρχιστράτηγος Παπάγος ανέφερε ότι παρά τη δυσχερή θέση στην οποία περιήλθε ο ελληνικός στρατός, απευθύνει έκκληση και διατάζει, για λόγους ύψιστου εθνικού συμφέροντος, να καταβληθεί κάθε ανθρώπινη προσπάθεια για τη συγκράτηση των τμημάτων, την επαναφορά της πειθαρχίας και την άμυνα του πατρικού εδάφους βήμα προς βήμα, καθώς η πατρίδα αναμένει από όλους τους Έλληνες αξιωματικούς, από τον ανώτατο μέχρι τον τελευταίο βαθμοφόρο, να εκτελέσουν μέχρι τέλους το καθήκον τους.

Από την πλευρά του ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' ανέφερε στη διαταγή του ότι, από την αναφορά του Αρχιστρατήγου γνωρίζει πλήρως την κατάσταση, όπως εξελίσσεται. Ωστόσο, η τιμή, το συμφέρον της Ελλάδας και η τύχη του έθνους αποκλείουν κάθε σκέψη συνθηκολόγησης, η ηθική καταστροφή από την οποία θα ήταν ασύγκριτα χειρότερη από κάθε άλλη συμφορά, και απεύθυνε έκκληση στον πατριωτισμό τους, ως στρατιωτικών και Ελλήνων, να πράξουν το καθήκον τους μέχρι τέλους μέσα στο παραπάνω πνεύμα, καθώς δεν πρέπει να λησμονείται ότι ο αγγλικός στρατός εξακολουθεί να μάχεται υπερασπίζοντας ελληνικό έδαφος.

ΣΤ. Η μυστική πρωτοβουλία Γ. Μπάκου – Π. Δεμέστιχα – Γ. Τσολάκογλου, η χρήση πλαστής διαταγής, η αποστολή κηρύκων, οι διαπραγματεύσεις με τους Γερμανούς και την υπογραφή τριών πρωτοκόλλων συνθηκολόγησης

Συνεχίζοντας η απόφαση αναφέρει ότι οι ανωτέρω διαταγές, πέρα από το αυτονόητο για κάθε Έλληνα στρατιώτη καθήκον της υπεράσπισης του πατρίου εδάφους μέχρις εσχάτων, υποδείκνυαν με σαφήνεια και τους λόγους που απέκλειαν τη συνθηκολόγηση με τον εχθρό, η ορθότητα των οποίων ήταν ήδη τότε εμφανής και επιβεβαιώθηκε αργότερα από την τελική έκβαση του συμμαχικού αγώνα. Παρ' όλα αυτά, οι

κατηγορούμενοι αντιστράτηγος Π. Δεμέστιχας, διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού, ο αποβιώσας υποστράτηγος Γ. Μπάκος, διοικητής του Β΄ Σώματος Στρατού, και ο από 17 Απριλίου 1941 αναλαβών με διαταγή του Τ.Σ.Η. τη διοίκηση του ανασυσταθέντος Γ΄ Σώματος Στρατού αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, στους οποίους μέχρι τότε μόνο έπαινοι οφείλονταν για την πιστή εκτέλεση των καθηκόντων τους στη διοίκηση μεγάλων μονάδων στον άνισο αγώνα που είχε αναλάβει σύσσωμη η Ελλάδα, άρχισαν από τις 18 Απριλίου να σχεδιάζουν, κατά παράβαση των στρατιωτικών τους καθηκόντων, την επίτευξη πραξικοπηματικής λύσης που ανέτρεπε τις προϋποθέσεις της νίκης. Θεωρούσαν ότι ήδη, λόγω της συνεχούς αποδυνάμωσης των δυνάμεων στο πεδίο, ο αγώνας για την Ελλάδα είχε κριθεί και ότι η είσοδος γερμανικών στρατευμάτων προς τα Ιωάννινα θα είχε ως συνέπεια την πλήρη διάλυση των δυνάμεων στην Ήπειρο και την αιχμαλωσία τους από τον Ιταλό. Οι δύο πρώτοι, το βράδυ της 18ης Απριλίου, συναντήθηκαν στο Καλακάκι, συνέταξαν και υπέγραψαν αντιπειθαρχικό τηλεγράφημα προς τον Πρωθυπουργό, τον Υπουργό των Στρατιωτικών και τον Αρχιστράτηγο, με το οποίο έθεταν προθεσμία 12 ωρών για συνθηκολόγηση, απειλώντας ότι, σε αντίθετη περίπτωση, θα αναλάμβαναν οι ίδιοι την ευθύνη της σύναψης ανακωχής με τον γερμανικό στρατό. Το τηλεγράφημα αυτό, για λόγο που δεν εξακριβώθηκε, δεν στάλθηκε από τον αντιστράτηγο Δεμέστιχα, στον οποίο είχε ανατεθεί η αποστολή του, όπως προκύπτει από την επιστολή του Γ. Μπάκου της 20-4-1941.

Τη νύχτα 18 προς 19 Απριλίου, ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων μετέβη στην έδρα της διοίκησης του Β΄ Σώματος Στρατού, με σκοπό να συμβάλει κυρίως στην αποτροπή νέων δεινών για τον άμαχο πληθυσμό της Ηπείρου από τη συνέχιση των αεροπορικών βομβαρδισμών και των μαχών στο ηπειρωτικό έδαφος. Αφού απέτυχε σε επανειλημμένες προσπάθειές του στα Ιωάννινα να πείσει τον αντιστράτηγο διοικητή του Τ.Σ.Η. Πιτσικά να αναλάβει πρωτοβουλία συνθηκολόγησης με τον γερμανικό στρατό, στράφηκε προς τους σωματάρχες του μετώπου, αξιοποιώντας, για τον σκοπό αυτό, το κύρος που προσέδιδε στη γνώμη του η μακρόχρονη εθνική δράση του στην Ήπειρο. Βρήκε σύμφωνο προς τις αντιλήψεις του τον ήδη προκρίνοντα οχληρές λύσεις υποστράτηγο Γ. Μπάκο και μαζί του αναχώρησε με αυτοκίνητο το πρωί της 19ης Απριλίου 1941 για να συναντήσουν τον αντιστράτηγο Π. Δεμέστιχα. Λόγω όμως της έντονης εχθρικής αεροπορικής δράσης αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στον σταθμό διοίκησης του Β΄ Σώματος Στρατού, απ' όπου ο υποστράτηγος Μπάκος έστειλε στον

αντιστράτηγο Δεμέστιχα την υπ' αριθ. 109/4-1941 επιστολή, με την οποία τον προέτρεπε, από 19-4-1941, να αναλάβει τη διοίκηση του Τ.Σ.Η., παραμερίζοντας τον νόμιμο διοικητή του, αντιστράτηγο Πιτσικά, και σχηματίζοντας μαζί με τον Μητροπολίτη Ιωαννίνων κυβέρνηση, η οποία αμέσως μετά θα συγκροτούσε επιτροπή αξιωματικών για την έναρξη διαπραγματεύσεων συνθηκολόγησης με τους Γερμανούς.

Το βράδυ της ίδιας ημέρας, ο υποστράτηγος Μπάκος, επιτυγχάνοντας τηλεφωνική σύνδεση με τον αντιστράτηγο Γ. Τσολάκογλου, ο οποίος είχε την έδρα του στο Βοτονόσι της περιοχής Μετσόβου, συνεργάστηκε μαζί του, ώστε ο τελευταίος να αναλάβει τη διοίκηση των στρατιών Ηπείρου και Μακεδονίας, να σχηματισθεί κυβέρνηση υπό την προεδρία του Μητροπολίτη Ιωαννίνων με τη συμμετοχή τους και με τη συμμετοχή του Π. Δεμέστιχα και να αποσταλούν κήρυκες προς τα γερμανικά στρατεύματα που προέλαυναν στην Καλαμάτα για διαπραγματεύσεις συνθηκολόγησης.

Ο Γ. Μπάκος, μη μπορώντας λόγω της διακοπής των τηλεγραφικών επικοινωνιών να έρθει σε επαφή με τον Π. Δεμέστιχα και «θεωρώντας», όπως γράφει στην από 20-4-1941 επιστολή του προς αυτόν, η γνησιότητα της οποίας επιβεβαιώθηκε στο ακροατήριο από τον μάρτυρα συνταγματάρχη Θρασύβουλο Τσακαλώτο, επιτελάρχη τότε του Β' Σώματος Στρατού, ότι είναι «απολύτως σύμφωνος» με τις σκέψεις του, έθεσε αυτοβούλως την υπογραφή του Π. Δεμέστιχα σε λευκό φύλλο χαρτιού, πάνω στο οποίο επρόκειτο να συνταχθεί το πληρεξούσιό του προς τους κήρυκες της συνθηκολόγησης και ένα σχέδιο γραμματίου προς τον Χίτλερ. Με αυτό, οι τρεις στρατηγοί και ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων, ως προσωρινή ελληνική κυβέρνηση, θα ζητούσαν την κατάπαυση των εχθροπραξιών και θα επικαλούνταν τη μεγαλοψυχία του στη ρύθμιση της τύχης των Ελλήνων.

Τα δύο αυτά έγγραφα, μαζί με την προαναφερθείσα τηλεγραφική επιστολή της 19-4-1941 του Γ. Μπάκου προς τον Γ. Τσολάκογλου, μετέφεραν με αυτοκίνητο τη νύχτα 19 προς 20 Απριλίου 1941 στο Βοτονάσι ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων και ο συνταγματάρχης Πυροβολικού Ν. Μπαλής και τα παρέδωσαν στον Γ. Τσολάκογλου. Στις 5.45 το πρωί της 20ής Απριλίου 1941, ο αντιστράτηγος Τσολάκογλου τηλεγράφησε στον στρατηγό Πιτσικά ότι, κατόπιν εξουσιοδότησης των διοικητών του Α' και του Β' Σώματος Στρατού και «σχετικής διαταγής» του Γενικού Στρατηγείου, θα προέβαινε μέσα στο πρωί της 20ής στην αποστολή κηρύκων προς τον γερμανικό

στρατό. Η «διαταγή» του Γενικού Στρατηγείου, την οποία επικαλέστηκε ο στρατηγός Τσολάκογλου, είχε, όπως την ανακοίνωσε στον Πιτσικά, το εξής περιεχόμενο: «Φρουραρχείο Ζ (δηλαδή Γ' Σώμα Στρατού), προσωπικά για τον αντιστράτηγο. Η ενέργεια επ' αυτού ανήκει στην αρμοδιότητα της Στρατιάς. Αν αναλάβετε εσείς, πρέπει προηγουμένως να ζητήσετε εξουσιοδότηση των λοιπών διοικητών σωμάτων στρατού. Φρουραρχείο Θ (δηλαδή Γενικό Στρατηγείο)». Από το περιεχόμενό της προκύπτει ότι η διαταγή αυτή δεν προερχόταν από το Γενικό Στρατηγείο και, όπως αποδείχθηκε, ήταν πλαστή, μη εκδοθείσα από αυτό.

Στις 6 το πρωί, στο Τ.Σ.Η. έφθασε διαταγή του Γενικού Στρατηγείου με την οποία γνωστοποιούνταν ότι στις 12 της ίδιας ημέρας θα έφθανε στα Ιωάννινα ο αντιστράτηγος Γυαλίστρας, ως εκπρόσωπος του νέου Προέδρου της κυβέρνησης, για την εκτίμηση της κατάστασης και ότι έπρεπε να βρίσκονται στα Ιωάννινα και οι διοικητές των σωμάτων στρατού. Η διαταγή αυτή διαβιβάστηκε αμέσως στους στρατηγούς Τσολάκογλου και Μπάκο, οι οποίοι υποσχέθηκαν ότι θα ήταν το μεσημέρι στα Ιωάννινα. Επιπλέον, διαβεβαίωσαν τον διοικητή της Στρατιάς ότι τυχόν έλεγχος του αντιστράτηγου Γυαλίστρα θα εμπόδιζε τη συνέχιση ενεργειών για συνθηκολόγηση. Ως προς τις υποσχέσεις προς τον ιεραρχικά προϊστάμενό του, ο αντιστράτηγος Τσολάκογλου αθέτησε αυτά που είχε συνομολογήσει, παρασυρμένος σε αυτό από τον υποστράτηγο Μπάκο, όπως προκύπτει από την από 20-4-1941 επιστολή του Γ. Μπάκου προς τον Π. Δεμέστιχα. Στις 8.45 απέστειλε επιτροπή τριών αξιωματικών για να συναντήσει τα γερμανικά στρατεύματα. Η επιτροπή αυτή, επιβαίνοντας σε αυτοκίνητο, ήρθε σε επαφή με γερμανικές δυνάμεις στις 10.15 το πρωί, περίπου 500 μέτρα πέρα από τη σήραγγα της Κατάρας, και έδωσε στον γερμανό αξιωματικό που προσήλθε για τη συνάντηση, εκτός από το πληρεξούσιο και τηλεγράφημα προς τον Χίτλερ, άγνωστου περιεχομένου και υπογραφής.

Η παράδοση τέτοιου τηλεγραφήματος προκύπτει με βεβαιότητα από την έκθεση για το ιστορικό της συνθηκολόγησης που συνέταξε ο συνταγματάρχης Πυροβολικού Ν. Μπαλής, πρόεδρος της επιτροπής, αντίγραφο της οποίας προσκομίστηκε στη δίκη. Ο ίδιος, όμως, στις καταθέσεις του στο ακροατήριο, επικαλούμενος εξασθένηση της μνήμης του λόγω παρόδου του χρόνου, δεν θέλησε να διαφωτίσει το Δικαστήριο για το σημείο αυτό.

Στις 19.00 της ίδιας ημέρας, ο Γερμανός υποστράτηγος Ντίτριχ προσήλθε στο Βοτονάσι, όπου υπογράφηκε πρωτόκολλο συμφωνίας κατάπαυσης των εχθροπραξιών μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας από τις 18.00, μεταξύ αυτού, ως εκπροσώπου του γερμανικού στρατού, και του αντιστράτηγου Τσολάκογλου, ως εκπροσώπου του ελληνικού στρατού. Προβλέφθηκε έτσι κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας, αφού με τη μεσολάβηση του Γερμανού αρχιστρατήγου παρεμβάλλονταν γερμανικές δυνάμεις μεταξύ ιταλικού και ελληνικού στρατού για να διευκολυνθεί η αποχώρηση, μέσα σε 10 ημέρες, των ελληνικών στρατευμάτων ως τα ελληνοαλβανικά σύνορα. Προβλέφθηκαν, επιπλέον, η αποστράτευση των στρατών Ηπείρου και Μακεδονίας, η παράδοση του οπλισμού τους σε αποθήκες, η επιστροφή τους στις εστίες τους και η τμηματική διατήρηση της εξάρτησης και του οπλισμού από τους αξιωματικούς, οι οποίοι δεν θα θεωρούνταν αιχμάλωτοι πολέμου.

Την επομένη, 21 Απριλίου, στα Ιωάννινα, παρουσία Γερμανών στρατιωτικών αξιωματούχων, ο αντιστράτηγος Τσολάκογλου υπέγραψε δεύτερο πρωτόκολλο, με το οποίο, ενεργώντας πλέον όχι ως εκπρόσωπος του συνόλου του ελληνικού στρατού αλλά μόνο των στρατών Ηπείρου και Μακεδονίας, αποδέχθηκε την άνευ όρων παράδοσή τους στον εχθρό και αναγνώρισε ότι οι ανήκοντες σε αυτή τη στρατιά είναι αιχμάλωτοι πολέμου και ότι τα όπλα και το πολεμικό υλικό της αποτελούν λάφυρα του γερμανικού στρατού. Στις 23 Απριλίου 1941, ο ίδιος αντιστράτηγος Τσολάκογλου υπέγραψε στη Θεσσαλονίκη και τρίτο πρωτόκολλο παράδοσης, στο οποίο συμμετείχε και εκπρόσωπος του ιταλικού στρατού.

Ζ. Ερμηνεία του άρθρου 199 της ΣΠΝ

Σύμφωνα με το άρθρο 199, εδάφιο α, της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας, τιμωρείται κάθε στρατηγός, οποιουδήποτε βαθμού, ή διοικητής ενόπλου στρατεύματος, ο οποίος σε ανοικτό τόπο συνθηκολογεί, αν συνεπεία της συνθηκολόγησης καταθέσει τα όπλα το στράτευμα ή αν, πριν διαπραγματευθεί προφορικά ή εγγράφως, δεν έχει εξαντλήσει ό,τι του υπαγορεύουν το καθήκον και η στρατιωτική του τιμή. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει σαφώς ότι θεσπίζονται δύο διακεκριμένες περιπτώσεις αξιόποινης συνθηκολόγησης: η περίπτωση κατά την οποία, με τη συνθηκολόγηση, συμφωνείται και επέρχεται κατάθεση των όπλων του

στρατεύματος και η περίπτωση κατά την οποία δεν καταθέτει μεν τα όπλα το στράτευμα συνεπεία της συνθηκολόγησης, προκύπτει όμως από αυτήν ότι ο στρατηγός ή διοικητής στρατεύματος προσέρχεται σε διαπραγματεύσεις για συνθηκολόγηση χωρίς να έχει προηγουμένως εξαντλήσει ό,τι του υπαγορεύουν το καθήκον και η στρατιωτική τιμή.

Στην κρινόμενη περίπτωση συνθηκολόγησης συντρέχουν και οι δύο παραπάνω περιπτώσεις, διότι και η κατάθεση των όπλων της Στρατιάς Ηπείρου επήλθε συνεπεία της συνθηκολόγησης και το στρατιωτικό καθήκον επέβαλλε στους συνθηκολογήσαντες στρατηγούς να υπακούσουν στις οδηγίες που τους είχαν δοθεί από τον Αρχιστράτηγο και τον Βασιλιά για το εθνικά ασύμφορο της συνθηκολόγησης και για την ανάγκη συνέχισης της αντίστασης, έστω και για μικρό χρονικό διάστημα, απέναντι στη γερμανική επίθεση, διότι εξακολουθούσαν να υπάρχουν συγκροτημένες μεγάλες μονάδες στη Στρατιά Ηπείρου, ικανές, σύμφωνα με τις βεβαιώσεις των διοικητών τους, να αντιτάξουν, έστω και ασθενή, άμυνα και κατά των Γερμανών.

Ο ισχυρισμός ορισμένων μαρτύρων και κατηγορουμένων ότι από τις 18 Απριλίου και μετά το Γενικό Στρατηγείο επιθυμούσε επίσης συνθηκολόγηση με πρωτοβουλία μονάδων του μετώπου αποδεικνύεται αναληθής από τις διαταγές της 20ής Απριλίου 1941 υπ' αριθ. 1639 Α.Π. του Αρχιστράτηγου Α. Παπάγου και Ε.Π. 120, διαταγή του Βασιλιά προς τον Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης Α. Σακελλαρίου, καθώς και από την υπ' αριθ. 1645/21-4-41 διαταγή του Αρχιστράτηγου, η οποία εκδόθηκε ταυτόχρονα με την αναγγελία των ενεργειών του αντιστράτηγου Τσολάκογλου για συνθηκολόγηση. Με τη διαταγή αυτή, ο Αρχιστράτηγος, παραμένοντας στις προηγούμενες διαταγές του, διέταξε την άμεση αντικατάσταση του Γ. Τσολάκογλου.

Από τα παραπάνω αποδεικνύεται ότι ένοχοι για το αποδιδόμενο έγκλημα της συνθηκολόγησης είναι ο υποστράτηγος Γ. Μπάκος, για τον οποίο, λόγω θανάτου, κηρύχθηκε αποσβεσμένη η ποινική δίωξη, και ο κατηγορούμενος αντιστράτηγος Γ. Τσολάκογλου, ο οποίος πρέπει να κηρυχθεί ένοχος για την πράξη αυτή. Αντίθετα, πρέπει να κηρυχθεί αθώος από την κατηγορία αυτή ο κατηγορούμενος Π. Δεμέστιχας, διότι, όπως αποδείχθηκε, δεν συναίνεσε εκ των προτέρων στην αποστολή κηρύκων από τον Τσολάκογλου, ούτε τον εξουσιοδότησε γι' αυτό. Η μεταγενέστερη αποδοχή, μετά τη συνθηκολόγηση, αυτής ως τετελεσμένου γεγονότος και η κοινή εγκύκλιος της 8-6-1941, που υπέγραψε μαζί με τους Τσολάκογλου και Μπάκο προς τους

αξιωματικούς των πρώην στρατιών Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας, με την οποία διακήρυσσε ότι και ο ίδιος συντάσσεται με τις ενέργειές τους περί συνθηκολόγησης, δεν αναιρούν τη σαφή απόδειξη που προκύπτει από την νωρίτερα χρονολογημένη επιστολή του Γ. Μπάκου της 20-4-1941.

Πρέπει επίσης να κηρυχθούν αθώοι από την κατηγορία της συνθηκολόγησης οι κατηγορούμενοι Σ. Μουντούσης, Χ. Κατσιμήτρος, Ν. Μάρκου και Α. Ρουσσόπουλος, διότι από την αποδεικτική διαδικασία προέκυψε ότι ούτε ερωτήθηκαν, ούτε παρείχαν εξουσιοδότηση στον Γ. Μπάκο ή τον Γ. Τσολάκογλου να διαπραγματευθούν ανακωχή χωρίς προηγούμενη συναίνεση των προϊσταμένων τους.

Η κατάπαυση των εχθροπραξιών με συνθηκολόγηση συνιστά το ειδικά προβλεπόμενο από το άρθρο 199 της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας έγκλημα και δεν στοιχειοθετεί σωρευτικά και τα εγκλήματα που προβλέπονται από τα άρθρα 200 (εγκατάλειψη θέσης ενόπιον του εχθρού) και 208 (παράβαση στρατιωτικής εντολής) του ίδιου νόμου. Επομένως, πρέπει να κηρυχθούν όλοι οι κατηγορούμενοι αθώοι από την κατηγορία ότι, με τη συνθηκολόγηση, παρέβησαν τη διαταγή του αρχηγού του στρατού για συνέχιση του αγώνα και έτσι εγκατέλειψαν τη θέση τους ενόπιον του εχθρού.

Η. Η έννοια «συγκράτηση των εχθρών» – σχηματισμός κυβερνήσεων

Το Δικαστήριο παρέπεμψε στις σκέψεις των προηγούμενων αποφάσεων 2/1945 και 10/1945 ως προς το κύρος των Συντακτικών Πράξεων 6 και 12/1945 και την αληθινή έννοια του άρθρου 1 της πρώτης εξ αυτών. Με βάση αυτή την έννοια, εξετάζοντας τις διατάξεις της σχετικής παραγράφου του μη καταργηθέντος άρθρου, έκρινε ότι ως «συγκράτηση» των εχθρών της πατρίδας από τον αναλαμβάνοντα τον σχηματισμό κυβέρνησης υπό ξένη κατοχή δεν νοείται η απλή ανοχή, εκ μέρους των αρχών κατοχής, του προσώπου που αυτοβούλως αναλαμβάνει τον σχηματισμό κυβέρνησης και την προεδρία της, αλλά η ανάθεση, κατόπιν συμφωνίας, από τις αρχές κατοχής του σχηματισμού κυβέρνησης σε πρόσωπο που αποδέχεται να συνεργαστεί μαζί τους και αντλεί την κυβερνητική του εξουσία αποκλειστικά από τη βούληση του εχθρού που κατέλαβε τη χώρα.

Με τους παραπάνω όρους αποδείχθηκε ότι οι κατηγορούμενοι Γ. Τσολάκογλου, Κ. Λογοθετόπουλος και Ι. Ράλλης ανέλαβαν τον σχηματισμό κυβέρνησης και την προεδρία της, αποδεχόμενοι εντολή των πολιτικών αντιπροσώπων στην Αθήνα των εχθρικών προς την Ελλάδα κρατών, Γερμανίας και Ιταλίας. Η πράξη αυτή κρίθηκε επιζήμια για τα συμφέροντα του ελληνικού λαού, ο οποίος, ομοφώνως και μετά την κατάληψη της πατρίδας από τον εχθρό, εξακολουθούσε να θεωρεί ότι ο πόλεμος για την Ελλάδα δεν είχε λήξει και συνέχιζε τον συμμαχικό αγώνα στο εξωτερικό. Οι οργανώσεις αντίστασης και οι αιματηρές θυσίες των υπολειμμάτων ή των νεοσυγκροτημένων ελληνικών πολεμικών δυνάμεων, ενώ στο εσωτερικό σχηματίζονταν κυβερνήσεις από Έλληνες συνεργαζόμενους με τον κατακτητή, παρουσίαζαν διεθνώς την Ελλάδα ως αποσπασμένη από τους συμμάχους και, παρά τη σύσσωμη αντίθετη θέληση του ελληνικού λαού, ως ενταγμένη στη «νέα τάξη πραγμάτων» που προπαγάνδιζε ο εχθρός και στον δήθεν υπέρ όλης της Ευρώπης αγώνα του Άξονα.

Δεν αποδείχθηκε από την αποδεικτική διαδικασία ότι κατά την εκτέλεση της πράξης αυτής οι τρεις παραπάνω κατηγορούμενοι είχαν πρόθεση προδοσίας της πατρίδας με την έννοια της συνειδητής υποβοήθησης του εχθρού προς προσβολή της αυτονομίας ή της ακεραιότητας της χώρας. Αποδείχθηκε, όμως, ότι οδηγήθηκαν στην αποδοχή της εντολής διακυβέρνησης λόγω της εσφαλμένης αντίληψης ότι ο αγώνας είχε λήξει, ότι ο πόλεμος είχε ήδη κριθεί υπέρ του Άξονα και ότι η Ελλάδα, μετά την ειρήνη, θα συνεργαζόταν φιλικά με αυτόν. Ενήργησαν δε με πλήρη γνώση ότι έτσι έρχονταν σε αντίθεση με τη θέληση του ελληνικού λαού και ότι η στάση τους ήταν ηθικά επιλήψιμη, εφόσον από τους νόμιμους εκπροσώπους του ελληνικού κράτους δεν είχε συναφθεί ειρήνη.

Η αντίληψη αυτή των κατηγορουμένων αποδεικνύονταν σαφώς: για τον Γ. Τσολάκογλου, ιδίως από το διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό της 29ης Απριλίου 1941, αμέσως μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας· για τον Κ. Λογοθετόπουλο, από το γεγονός ότι, ενώ ως αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Τσολάκογλου γνώριζε πως κύρια αιτία της αποδοχής εκ μέρους του τελευταίου της επίμαχης εντολής ήταν το οικονομικό αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει η Ελλάδα λόγω των ακόρεστων οικονομικών απαιτήσεων του εχθρού, εντούτοις αποδέχθηκε και ο ίδιος κυβερνητική εντολή και διατήρησε στη θέση του υπουργού Οικονομικών τον Σ. Γκοτζαμάνη για τον Ι. Ράλλη,

τέλος, από το ότι, μολονότι ήταν από τους πολιτευόμενους που είχαν ήδη από 18 Αυγούστου 1942 επισημάνει εγγράφως στον Γ. Τσολάκογλου τις συνέπειες των υπέρ τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας προκαταβολών προς τις αρχές κατοχής, εντούτοις αποδέχθηκε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης χωρίς να απαιτήσει τη διακοπή των προκαταβολών αυτών, οι οποίες μάλιστα συνεχίστηκαν και επί της πρωθυπουργίας του με εντατικότερο ρυθμό, ενώ πρόσθετα διόρισε υπουργό των Οικονομικών τον υποδεικνυόμενο από τις γερμανικές αρχές και αναδειχθέν, κατά τις μαρτυρικές καταθέσεις, σε όργανό τους, Τσιρονίκο.

Συνεπώς, οι τρεις ανωτέρω κατηγορούμενοι έπρεπε να κηρυχθούν ένοχοι για την αποδιδόμενη σε αυτούς παράβαση του εδαφίου α του άρθρου 1 της Συντακτικής Πράξης 6/1945, ενώ συντρέχει και η επιβαρυντική περίπτωση του εδαφίου ιγ του ίδιου άρθρου, λόγω των διευκολύνσεων που, όπως εκτίθεται κατωτέρω, παρείχαν στον εχθρό.

Θ. Πράξεις διευκόλυνσης του εχθρού

Η απόφαση ανέφερε ότι, κατά την ορθή έννοια του άρθρου 1 εδ. β της Συντακτικής Πράξης 6/1945, όπως είχε τροποποιηθεί με το άρθρο 1 παρ. 1 της όμοιας Συντακτικής Πράξης 12/1945, οι διατελέσαντες υπουργοί και υφυπουργοί των κυβερνήσεων της περιόδου της κατοχής μπορούσαν να θεωρηθούν ένοχοι παραβίασής του, εφόσον και στον βαθμό που, κατά τη διάρκεια της κατοχής και όσο άσκησαν υπουργικά καθήκοντα, προέβησαν σε πράξεις με τις οποίες διευκολύνθηκε η ενέργεια έργου του εχθρού. Απαιτείτο, επίσης, οι πράξεις αυτές να είχαν τελεστεί θελημένα και με επίγνωση εκ μέρους τους ότι συνιστούσαν πράγματι διευκολυντικές πράξεις, εξυπηρετικές του έργου του εχθρού.

Δεδομένου ότι η παραπάνω Συντακτική Πράξη δεν περιείχε ειδικούς ορισμούς για τον τρόπο κρίσης της συμμετοχής πολλών κατηγορουμένων στην τέλεση μίας συγκεκριμένης πράξης διευκόλυνσης και, εφόσον στην παρ. 4 της προβλεπόταν η εφαρμογή των διατάξεων του Ποινικού Νόμου περί συμμετοχής, η ευθύνη τους κρινόταν είτε βάσει των άρθρων 57 επ. του Ποινικού Νόμου, εφόσον συνέτρεχαν οι όροι τους, είτε, σε αντίθετη περίπτωση, ανάλογα με την εξωτερική συμβολή του καθενός στην τέλεση κάθε συγκεκριμένης πράξης.

Οι διάφορες πράξεις διευκόλυνσης του εχθρού που αναφέρονταν κατωτέρω είχαν τελεστεί είτε με απλή εξωτερική ενέργεια ενός ή περισσότερων κατηγορουμένων είτε με την υπογραφή, από το σύνολο των υπουργών, ορισμένων νόμων. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, η υπογραφή του νόμου από κάθε υπουργό τον καθιστούσε αυτοτελώς υπεύθυνο για την παράβαση του ανωτέρω άρθρου της Συντακτικής Πράξης, διότι με την υπογραφή του συνέβαλλε στη διαμόρφωση και ύπαρξη της συγκεκριμένης ρύθμισης. Δεν επρόκειτο, συνεπώς, για ευθύνη απορρέουσα από πράξη άλλου, αλλά για ευθύνη που πηγάζει από δική του πράξη. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση έπρεπε να εξεταστεί αν ο κάθε υπογράφων υπουργός, με βάση το περιεχόμενο του νόμου και τα προσωπικά του προσόντα και γνώσεις, μπορούσε να αντιληφθεί τον χαρακτήρα και τον προσανατολισμό της ρύθμισης, δηλαδή ότι με αυτήν εξυπηρετούνταν ο εχθρός ή αν, αντίθετα, βρισκόταν σε δικαιολογημένη και συγγνωστή πλάνη ως προς το περιεχόμενό της, οπότε δεν ήταν δυνατό να του αποδοθεί ευθύνη για την τέλεση της πράξης αυτής.

I. Οικονομικές – χρηματοπιστωτικές διευκολύνσεις

Κατά τα άρθρα 48 και 49 του Κανονισμού για τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου στην ξηρά, που προσαρτήθηκε και έγινε δεκτός στις δύο Διεθνείς Διασκέψεις Ειρήνης της Χάγης (1899 και 1907) και θεωρείται γενικώς ως εθιμικό δίκαιο, οι δαπάνες διοίκησης ενός κράτους και των υπηρεσιών του, όπως προβλέπονται από την εσωτερική του νομοθεσία, βαρύνουν καταρχήν το ίδιο, ενώ η κατοχική δύναμη δικαιούται να επιβάλλει φόρους ή να εισπράττει εισφορές μόνο για τις ανάγκες του στρατού κατοχής και της διοίκησης του κατεχόμενου εδάφους, και πάντοτε σε αναλογία προς τους πόρους της κατεχόμενης χώρας. Υπό το καθεστώς αυτό, οι κατοχικές κυβερνήσεις στην Ελλάδα όφειλαν να καταβάλλουν χρηματικά ποσά στους Γερμανούς και Ιταλούς μόνο εντός των ορίων των διατάξεων αυτών· σε περίπτωση δε που οι κατακτητές επέμεναν σε ευρύτερες αξιώσεις, οι Έλληνες κυβερνώντες όφειλαν να παραιτηθούν αμέσως από τα αξιώματά τους, ώστε να μην καταλήξουν, με την υπογραφή τους, να συντελούν στην καταβάρθρωση της δραχμής και, μέσω αυτής, στην πτώση και τον εξευτελισμό της αξίας της.

Από τις ένορκες καταθέσεις, την έγγραφη έκθεση του οικονομολόγου Σμπαρούνη και τους πίνακες που απέστειλε ο υπουργός Οικονομικών στον επίτροπο του Δικαστηρίου προέκυψε ότι, **κατά τους 41 μήνες της ξένης κατοχής στην Ελλάδα, καταβλήθηκαν στους Γερμανούς και Ιταλούς, τόσο μέσω του κρατικού προϋπολογισμού όσο και**

μέσω της Τραπέζης της Ελλάδος, συνολικά 134.555.688.732.630.113,02 δραχμές, ποσό που, μετατρεπόμενο σε χρυσές λίρες Αγγλίας, αντιστοιχούσε σε 9.097.947 λίρες.

Το ποσό αυτό δεν αποτελούσε το οριστικό σύνολο, διότι, όπως προέκυπτε από τους ίδιους πίνακες, είχαν καταβληθεί και άλλα ποσά τα οποία δεν είχαν ακόμη πλήρως εκκαθαριστεί, ενώ η μετατροπή σε λίρες είχε γίνει με βάση τη μέση τιμή της λίρας κατά τη διάρκεια του μήνα μέσα στον οποίο πραγματοποιήθηκε κάθε πληρωμή.

Από τα ίδια αποδεικτικά μέσα, και ιδίως από την έκθεση και κατάθεση του Σμπαρούνη, γενικού διευθυντή του Υπουργείου Οικονομικών, προέκυψε ότι ο στρατός κατοχής στην Ελλάδα ανερχόταν κατ' ανώτατο όριο σε περίπου 50.000 άνδρες, δηλαδή σε τέσσερις πλήρεις μεραρχίες σε σύνθεση ειρηνικής περιόδου. Για τη συντήρηση αυτού του στρατού επαρκούσε, σύμφωνα με τον πίνακα του επιμελητή του Ελληνικού Στρατού, υποστρατήγου Σκαρβέλη, το ποσό των 100.000 λιρών τον μήνα, επομένως για τους 41 μήνες κατοχής απαιτούνταν 4.100.000 χρυσές λίρες. Αντί αυτού του ποσού, που ήταν το ανώτατο επιτρεπτό βάσει της Σύμβασης της Χάγης, καταβλήθηκαν, όπως αναφέρθηκε, 9.097.947 λίρες, δηλαδή επιπλέον 4.997.947 χρυσές λίρες Αγγλίας.

Το επιπλέον αυτό ποσό κατανέμονταν ως εξής: κατά το διάστημα της πρωθυπουργίας του Τσολάκογλου (Μάιος 1941 – Δεκέμβριος 1942), 1.753.658,09 λίρες· κατά την πρωθυπουργία του Λογοθετόπουλου (Δεκέμβριος 1942 – Απρίλιος 1943), 630.376,63 λίρες· και κατά την πρωθυπουργία του Ράλλη (Απρίλιος 1943 – Οκτώβριος 1944), 2.613.912,45 λίρες. Αντίστοιχα, στο διάστημα που διετέλεσε υπουργός Οικονομικών ο Σ. Γκοτζαμάνης (Ιούλιος 1941 – Απρίλιος 1943) καταβλήθηκαν 2.390.036,72 λίρες, ενώ στο διάστημα της θητείας του Τσιρονίκου (Απρίλιος 1943 – Σεπτέμβριος 1944), 2.613.912,45 λίρες.

Από τα στοιχεία της δικογραφίας προέκυπτε ότι το παραπάνω συνολικό ποσό δεν αντιστοιχούσε μόνο στις δαπάνες συντήρησης των στρατευμάτων κατοχής στην Ελλάδα, κάτι που επιβεβαιωνόταν και από τη συμφωνία της Ρώμης της 19-1-1942, με την οποία οριζόταν ότι, για έξοδα κατοχής, οι δυνάμεις κατοχής θα ελάμβαναν μηνιαίως μόνο 1.500.000.000 δραχμές ή 150.000 λίρες (εκ των οποίων τα μισά οι Γερμανοί και τα μισά οι Ιταλοί), ενώ πέραν αυτού θα καταβάλλονταν και πρόσθετα ποσά με τη μορφή προκαταβολών. Τα ποσά αυτά των προκαταβολών χρησιμοποιούνταν προφανώς όχι μόνο για τις ανάγκες του στρατού κατοχής στην

Ελλάδα, αλλά και για τη συντήρηση και οχύρωση διαφόρων στρατιωτικών θέσεων, για την κάλυψη των αναγκών των πολυάριθμων δυνάμεων που διατηρούσαν στην Ελλάδα ως βάση των επιχειρήσεών τους στα νησιά και στην Αφρική, καθώς και για την αγορά ελληνικών προϊόντων προς εξαγωγή στη Γερμανία και την Ιταλία.

Τα επιπλέον αυτά ποσά οι ανωτέρω κατηγορούμενοι είχαν κάθε λόγο και δυνατότητα να αρνηθούν να τα καταβάλλουν στους κατακτητές, παραιτούμενοι, αν χρειάζονταν, από τα αξιώματά τους σε περίπτωση επιμονής των τελευταίων. Τη στάση αυτή, άλλωστε, υπέδειξαν στον Γ. Τσολάκογλου και τον Σ. Γκοτζαμάνη οι πολιτικοί αρχηγοί Σοφούλης, Καφαντάρης, Γονατάς, Μάξιμος, Παπανδρέου, Ι. Ράλλης και Θ. Πάγκαλος με την από 18 Αυγούστου 1942 επιστολή τους, στην οποία τόνιζαν ότι η συνέχιση των προκαταβολών θα οδηγούσε στην οικονομική καταστροφή της Ελλάδας και στην εξαθλίωση του ελληνικού λαού.

Παρά ταύτα, οι προκαταβολές συνεχίστηκαν με τον ίδιο ρυθμό μέχρι τον Δεκέμβριο του 1942, οπότε τελικώς παραιτήθηκε ο πρώτος κατοχικός πρωθυπουργός Γ. Τσολάκογλου. Ο Σ. Γκοτζαμάνης δεν επηρεάστηκε από τις προειδοποιήσεις αυτές, αλλά συνέχισε τις προκαταβολές μέχρι τον Μάρτιο του 1943, οπότε απομακρύνθηκε από τις αρχές κατοχής, ενώ ο Ι. Ράλλης, που μετέβη στο Βερολίνο τον Σεπτέμβριο του 1942, αντί να αναδείξει με αποφασιστικότητα τη δυσχερή οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και να δηλώσει στους Γερμανούς ότι η χώρα δεν μπορούσε να καταβάλει πλέον τίποτε, αποδέχθηκε τους όρους που του προτάθηκαν, χωρίς ουσιαστική βελτίωση της οικονομικής θέσης της χώρας, και στη συνέχεια ανέλαβε ο ίδιος την πρωθυπουργία, καταβάλλοντας ακόμη μεγαλύτερα ποσά από εκείνα που είχαν καταβληθεί επί Τσολάκογλου.

Το γεγονός αυτό οδήγησε τον Θ. Πάγκαλο να του απευθύνει την από 15 Ιουλίου 1943 επιστολή του, με την οποία του υπενθύμιζε τι είχε ο ίδιος γράψει προηγουμένως στον Τσολάκογλου και ότι το καθήκον του ήταν να παραιτηθεί, εφόσον δεν θα μπορούσε να πείσει τους κατακτητές να μειώσουν τα ποσά που λάμβαναν από αυτόν ως προκαταβολές· αντί όμως να παραιτηθεί, συνέχισε τις προκαταβολές για ακόμη δεκαπέντε μήνες. Από όλα αυτά προκύπτει, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, η ευθύνη των κατηγορουμένων Ε. Τσιρονίκου και Σ. Γκοτζαμάνη, οι οποίοι, ως υπουργοί Οικονομικών, πραγματοποίησαν τις καταβολές προς τους κατακτητές, καθώς και των Γ. Τσολάκογλου, Κ. Λογοθετόπουλου και Ι. Ράλλη, διότι αυτοί, ως πρωθυπουργοί,

είχαν πλήρη γνώση των εκάστοτε καταβολών και τις ενέκριναν, ενώ, αν διαφωνούσαν, μπορούσαν είτε να παύσουν τους υπουργούς Οικονομικών είτε να παραιτηθούν οι ίδιοι. Για το ότι, με τις καταβολές αυτές σε χρήμα, γνώριζαν πως διευκόλυναν τον εχθρό, δεν απομένει κατά το Δικαστήριο καμία αμφιβολία, ενώ οι λοιποί υπουργοί των παραπάνω κυβερνήσεων δεν μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνοι, διότι, απασχολημένοι με τις υποθέσεις των υπουργείων τους, δεν αποδείχθηκε ότι παρακολουθούσαν και γνώριζαν πλήρως τις επίμαχες καταβολές, όπως έπραξαν οι προαναφερθέντες.

ΙΑ. Εκμετάλλευση πόρων – συμβάσεις (βαμβάκι, ρητινη, καπνα κλπ.)

Η παρουσίαση του σκεπτικού της απόφασης συνεχίστηκε με το ζήτημα της εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας. Από τις ένορκες καταθέσεις των μαρτύρων και, ιδίως, από τα σχετικά έγγραφα που προσκομίστηκαν, προέκυψε ότι ο κατηγορούμενος Γ. Τσολάκογλου διέταξε, με την από 10-6-1941 επιστολή του, την ΚΥΔΕΠ (Κεντρική Υπηρεσία Διαχείρισης Εγχώριας Παραγωγής) να παραδώσει στη γερμανική εταιρεία Bremer Raummolle 5.000 τόνους ακατέργαστου βαμβακιού, οι οποίοι και παραδόθηκαν, και στη συνέχεια ζήτησε την επικύρωση της απόφασης αυτής με την υπ' αριθ. 45/41 απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου και το υπ' αριθ. 210/41 Νομοθετικό Διάταγμα.

Επιπλέον, το Υπουργείο Γεωργίας, με υπουργό τον Ι. Καραμάνο, αποδέχθηκε στις 10/12/1942 να παραδώσει στους Γερμανούς το 60% της ελληνικής παραγωγής βαμβακιού, δηλαδή άμεσα 4.200 τόνους από την ποσότητα που είχε ήδη συγκεντρωθεί από την ΚΥΔΕΠ, ενώ το υπόλοιπο θα παραδιδόταν σταδιακά, όσο θα συνεχίζονταν οι συγκεντρώσεις από την ίδια υπηρεσία· για την παράδοση αυτή και τους όρους της συντάχθηκε πρακτικό της 10/12/1942, το οποίο, κατ' εντολή του υπουργού, υπέγραψε ο υπάλληλος του Υπουργείου Γεωργίας Ολυμπίτης. Με την παραπάνω παράδοση βαμβακιού, προϊόντος που διευκόλυνε τον εχθρό, καθώς αποστελλόταν αμέσως στις χώρες του Άξονα και χρησιμοποιούνταν για τις ανάγκες των λαών και των στρατών τους, το Δικαστήριο έκρινε υπεύθυνο, για την πρώτη περίπτωση των 5.000 τόνων, τον κατηγορούμενο Τσολάκογλου, επειδή έδωσε την εντολή παράδοσης υπερβαίνοντας την αρμοδιότητα του καθ' ύλην αρμόδιου υπουργού Χ. Κατσιμήτρου, και για τη δεύτερη περίπτωση τον κατηγορούμενο Καραμάνο, ο οποίος αποδέχθηκε την παράδοση του βαμβακιού της εσοδείας 1941/1942, ενώ οι λοιποί υπουργοί δεν κρίθηκαν υπεύθυνοι, διότι στην πρώτη περίπτωση βρέθηκαν προ τετελεσμένου

γεγονότος και στη δεύτερη δεν αποδείχθηκε ότι γνώριζαν τις σχετικές συμφωνίες και παραδόσεις.

Από τα ίδια αποδεικτικά μέσα, και ιδίως από το υπ' αριθ. 5293/1945 έγγραφο του Υπουργείου Γεωργίας και τη σύμβαση της 23/2/1942, που υπογράφηκε μεταξύ των Γερμανών, αφενός, και των κατηγορουμένων Τσολάκογλου και Καραμάνου, αφετέρου, προέκυψε ότι η Ελλάδα παραχώρησε στους Γερμανούς το αποκλειστικό δικαίωμα αγοράς, αποθήκευσης και διάθεσης (εσωτερικά και εξωτερικά) ρητίνης, κολόφωνιου και τερεβινθελαίου στη Βόρεια Ελλάδα, με υποχρέωσή τους να διαθέτουν στο εσωτερικό μόνο το 15% των ποσοτήτων που αγόραζαν, καθώς και το δικαίωμα ρητινεύσεως στα δημόσια δάση της ίδιας περιοχής για δέκα έτη. Ακολούθως, με τη σύμβαση της 20/7/1942, που υπογράφηκε μεταξύ των Ιταλών και του υπουργού Σ. Γκοτζαμάνη, παραχωρήθηκε στους Ιταλούς το δικαίωμα ρητινεύσεως στα δημόσια δάση της Νότιας Ελλάδας, επίσης για μία δεκαετία.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι και οι δύο αυτές συμβάσεις ήταν διευκολυντικές για τον εχθρό: στην πρώτη, ως προς την παραχώρηση αποκλειστικού δικαιώματος αγοράς ρητίνης και παραγώγων στους Γερμανούς, τον αποκλεισμό κάθε άλλου εμπόρου, τον περιορισμό της εσωτερικής διάθεσης στο 15% και τη δεκαετή παραχώρηση του δικαιώματος ρητινεύσεως· στη δεύτερη, για ανάλογους λόγους υπέρ των Ιταλών. Υπεύθυνοι για τις συμβάσεις αυτές θεωρήθηκαν οι υπογράψαντες Γ. Τσολάκογλου, Ι. Καραμάνος και Σ. Γκοτζαμάνης, οι οποίοι παρέδωσαν στους Γερμανούς και τους Ιταλούς την εκμετάλλευση της από ιδιώτες παραγόμενης ρητίνης προς ίδιο όφελος και το δικαίωμα ρητινεύσεως των δημόσιων δασών για δέκα χρόνια.

Από όλα αυτά πρόκυπτε σαφώς ότι διευκολύνθηκε η παραλαβή των ελληνικών καπνών από τους Γερμανούς, σχεδόν χωρίς αντάλλαγμα, αφού για τα καπνά που κατασχέθηκαν δεν καταβλήθηκε κανένα τίμημα, όπως αναφερόταν και στην εγκύκλιο, ενώ για τα καπνά που αγόραζαν οι Γερμανοί οι τιμές ήταν εκείνες του 1939. Όμως, με τον καλπάζοντα πληθωρισμό και την επακόλουθη υποτίμηση της δραχμής, οι τιμές αυτές κατέληξαν εντελώς εξευτελιστικές, σε σημείο που, όπως κατέθεσαν κάποιοι μάρτυρες, οι παραγωγοί δεν πήγαιναν καν στα Ταμεία Παρακαταθηκών και Δανείων για να εισπράξουν το τίμημα που τους αναλογούσε. Αν και ο κατηγορούμενος υπουργός Πλ. Χατζημιχάλης ισχυρίστηκε ότι στους παραγωγούς παρασχέθηκε και ποσότητα ζάχαρης, αυτό δεν αποδείχθηκε. **Επί της ουσίας, λοιπόν, διευκολύνθηκαν οι**

Γερμανοί, διότι δεν ήταν δυνατόν να εντοπίσουν μόνοι τους όλες τις ποσότητες καπνών και, κατ' αυτόν τον λόγο, απευθύνθηκαν στους κατηγορούμενους, οι οποίοι, με τους προαναφερθέντες νόμους, διαταγές και εγκυκλίους, επέτρεψαν στις ελληνικές υπηρεσίες να εντοπίζουν τα καπνά, να τα κατάσχουν και να τα παραδίδουν στους Γερμανούς. Ως υπεύθυνους για τη διευκόλυνση αυτή το Δικαστήριο έκρινε: 1) τον κατηγορούμενο Χατζημιχάλη, ο οποίος εξέδωσε τις παραπάνω εγκυκλίους, 2) όλους τους Υπουργούς που υπέγραψαν τον νόμο 1117/1942, δηλαδή τους Γ. Τσολάκογλου, Αντ. Λιβιεράτο, Σωτ. Γκοτζαμάνη, Πλ. Χατζημιχάλη, Σωτ. Μουτούση, Ι. Καραμάνο και Ν. Μάρκου. Το περιεχόμενο του νόμου ήταν τόσο σαφές και προφανές, ώστε ακόμη και μη ειδικός μπορούσε να αντιληφθεί ότι με αυτόν διευκολυνόταν ο εχθρός, πολύ περισσότερο μάλιστα αφού για το ζήτημα του καπνού είχε συγκληθεί ειδικό Υπουργικό Συμβούλιο, όπως παραδέχθηκε ο κατηγορούμενος Πλ. Χατζημιχάλης, και συνεπώς όλοι είχαν πλήρη γνώση του ζητήματος.

Για την έκδοση της υπ' αριθ. 9033/42 εγκυκλίου υπεύθυνος ήταν ο κατηγορούμενος Πλ. Χατζημιχάλης, ως υπογράφων αυτήν. Όσον αφορά την υπογραφή του νόμου 1943/42, που υπέγραψαν και οι Λογοθετόπουλος και Τσιριγώτης, το Δικαστήριο έκρινε ενόχους μόνο τους Γ. Τσολάκογλου, Σωτ. Γκοτζαμάνη και Σωτ. Μουτούση και όχι τους Κ. Λογοθετόπουλο και Λεων. Τσιριγώτη, διότι το περιεχόμενο του νόμου αυτού, που αναφερόταν στον νόμο 1117 (τον οποίο δεν είχαν υπογράψει), δεν ήταν σαφές και εύκολα κατανοητό, ώστε να αποκλείεται ενδεχόμενη πλάνη τους. Όπως προέκυψε από τον πίνακα του αρμόδιου υπαλλήλου του Υπουργείου Οικονομικών, που βρίσκεται στη δικογραφία, τα καπνά που παραδόθηκαν στους Γερμανούς από το 1940 έως το 1943 ανήλθαν σε 120.200.000 κιλά, η δε αξία τους, με τις τιμές του 1939, έφτανε τα 7.600.000.000 δραχμές, ή 7.600.000 χρυσές λίρες.

Με την υπ' αριθ. 121.906/41 αγορανομική διάταξη του κατηγορουμένου Καραμάνου επιβλήθηκε η συγκέντρωση των δερμάτων και η υποχρεωτική πώλησή τους σε ορισμένους οίκους, οι οποίοι είχαν το δικαίωμα να τα εξάγουν στη Γερμανία και την Ιταλία, ενώ προβλέφθηκε ποινή για όσους αρνούνταν να τα πουλήσουν. Στη συνέχεια ο κατηγορούμενος Έκτορας Τσιρονίκος εξέδωσε την όμοια υπ' αριθ. 9657/43 διάταξη, με την οποία ρυθμίστηκε εκ νέου η συγκέντρωση των δερμάτων, υποχρεώθηκαν οι κρεοπώλες να τα παραδίδουν σε ονομαστικές εταιρείες που τα διέθεταν στους Γερμανούς και Ιταλούς, οι κάτοχοι να δηλώσουν τις ποσότητες που κατείχαν, οι

κτηνίατροι να παρακολουθούν τα σφαζόμενα ζώα και να υποβάλλουν καταστάσεις, οι βυρσοδέψες να τηρούν βιβλίο σφραγιζόμενο από τις κατοχικές αρχές και ορίστηκε ρητά ότι τα παραδιδόμενα δέρματα προορίζονταν για εξαγωγή στις δύο χώρες. Κατά το Δικαστήριο, τα παραπάνω συνιστούσαν πλήρη διευκόλυνση των κατακτητών, διότι οι κατηγορούμενοι, αποδεχόμενοι να οργανώσουν κρατικά τη συγκέντρωση και παράδοση των δερμάτων, υποκατέστησαν ουσιαστικά τις κατοχικές αρχές, οι οποίες δεν θα μπορούσαν από μόνες τους να συγκεντρώσουν τις σχετικές ποσότητες· κατά τον μάρτυρα Σμπαρούνη, μέχρι τον Νοέμβριο 1941 είχαν εξαχθεί περίπου 2.500 τόνοι δερμάτων, με συνέπεια η Ελλάδα να αντιμετωπίσει τρομακτική έλλειψη πρώτης ύλης για υποδήματα.

Ο ίδιος κατηγορούμενος Καραμάνος εξέδωσε, ως υπουργός Επισιτισμού, την υπ' αριθ. 143556/41 αγορανομική διάταξη, με την οποία επιβλήθηκε η συγκέντρωση των σύκων της περιφέρειας Καλαμών και ορίστηκε ότι ποσότητα έως 4.000 τόνους από τα συγκεντρωμένα σύκα θα παραδίδονταν στις γερμανικές και ιταλικές αρχές, ενώ οι υπόλοιπες ποσότητες θα διατίθεντο στο εσωτερικό μόνο «εφόσον και καθ' όσον» απομένουν, απαγορευόμενης της μεταφοράς σύκων μέχρι την παραλαβή των 4.000 τόνων από τους κατακτητές. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η ρύθμιση αυτή ήταν προφανώς διευκολυντική για τους εχθρούς, αφού το κράτος αναλάμβανε να συγκεντρώσει και να τους παραδώσει το προϊόν και, παρά την ένορκη κατάθεση του μάρτυρα Τερζάκη, δέχθηκε ότι η πρωτοβουλία ανήκε στους Γερμανοϊταλούς, οι οποίοι πρότειναν στις ελληνικές αρχές να αναλάβει το κράτος τη συγκέντρωση, γιατί, αν μπορούσαν να την επιτύχουν μόνοι τους, θα το είχαν ήδη πράξει.

Ως υπουργός Γεωργίας, ο Καραμάνος συνήψε στις 9-11-1941 με τη γερμανοϊταλική εταιρεία «Σουντοστρούπα» σύμβαση, με την οποία συμφωνήθηκε ότι, για όσο διήρκεσε ο πόλεμος, θα τίθετο στη διάθεση της εταιρείας ολόκληρη η ελληνική εσοδεία κουκουλιών πρώτης ποιότητας μέχρι ανώτατου ορίου 10% της συνολικής ετήσιας παραγωγής, με το ελληνικό Υπουργείο να υποχρεώνεται να εξαναγκάζει την Αγροτική Τράπεζα να συγκεντρώνει, με τον κρατικό μηχανισμό, την εσοδεία σύμφωνα με τις υποδείξεις της εταιρείας· η σύμβαση αυτή κυρώθηκε με το υπ' αριθ. 1449/1941 Νομοθετικό Διάταγμα. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι επρόκειτο για σαφώς διευκολυντική σύμβαση, αφού ο εχθρός χρησιμοποιούσε τις ελληνικές υπηρεσίες για τη συγκέντρωση των κουκουλιών και την παράδοσή τους, και έκρινε μόνο τον

Καραμάνο υπεύθυνο, ως υπογράφοντα και δεσμεύσαντα το Δημόσιο μέσω της νομοθετικής κύρωσης.

Σύμφωνα με τα έγγραφα της δικογραφίας, ο κατηγορούμενος Σωτ. Γκοτζαμάνης, κατά τη μετάβασή του στο Βερολίνο τον Σεπτέμβριο 1942, συνήψε σύμβαση με τους Γερμανούς για την ίδρυση της εταιρείας «Ντεγκρήκες» και, πιθανότατα, παρόμοια σύμβαση με τους Ιταλούς για την ίδρυση της «Σασίκ», με βάση τις οποίες ορίστηκε ότι τα 3/7 των εισπραττόμενων ποσών θα κατατίθεντο στην Τράπεζα της Ελλάδος για την κάλυψη μέρους των εξόδων κατοχής και τα 4/7 θα διατίθεντο από τις εταιρείες για τη μείωση των ελληνικών χρεών προς τη Γερμανία και την Ιταλία. Η σύναψη των συμβάσεων αυτών κρίθηκε διευκολυντική για τους εχθρούς, διότι: α) τους κατέστησε απόλυτους ρυθμιστές του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με τις χώρες τους, επιτρέποντάς τους να μειώνουν τις τιμές των εξαγόμενων εμπορευμάτων και να αποσπούν πολύτιμα εισαγόμενα προϊόντα έναντι προϊόντων δευτερεύουσας σημασίας για την ελληνική κατανάλωση, β) οι εταιρείες υποκατέστησαν το κράτος στην είσπραξη δασμών, καθώς η προσαύξηση που εισέπρατταν αποτελούσε φορολογική επιβάρυνση της κατανάλωσης, γ) εμπόδισαν το ελληνικό κράτος να αυξήσει τους δασμούς κατά την κατοχή, ώστε να διατηρούν για τις ίδιες μεγαλύτερο περιθώριο προσαύξησης, και δ) τους παρείχαν τη δυνατότητα να ρυθμίζουν τη φορολογία αυτή κατά το δοκούν και κατά τρόπο χαριστικό· οι συμβάσεις κυρώθηκαν με το Νομοθετικό Διάταγμα 2033/1942 και οι εταιρείες λειτούργησαν σε όλη τη διάρκεια της κατοχής, αλλά τα έγγραφα της λειτουργίας τους καταστράφηκαν κατά την αποχώρηση των Γερμανών, γεγονός που δεν επέτρεψε τον ακριβή υπολογισμό της ζημίας. Υπεύθυνος θεωρήθηκε ο υπουργός Οικονομικών Σωτ. Γκοτζαμάνης, ως μόνος που, λόγω της ιδιότητάς του, μπορούσε να αντιληφθεί τη ζημία και τη διευκόλυνση που παρείχαν στους κατακτητές.

Τέλος, με τον νόμο 790/1943 είχε επιτραπεί στον υπουργό Οικονομικών να εκποιεί, χωρίς δημοπρασία, μεταλλικά νομίσματα που ανήκαν στο κράτος, με συμβάσεις· σε εκτέλεσή του ο κατηγορούμενος Εκτ. Τσιρονίκος, ως υπουργός Οικονομικών, παρέδωσε στους Γερμανούς 28.797 κιλά χρυσών κερμάτων και 53.031 κιλά νικελινού νομίσματος και στους Ιταλούς 8.382 κιλά χρυσών και 7.195 κιλά νικελινού νομίσματος. Ως αντάλλαγμα καταβλήθηκαν από τους Γερμανούς 123.791,98 μάρκα (29.112.868 δραχμές) και από τους Ιταλούς 3.288,92 μάρκα και 43.470 δραχμές, ποσό

που, σε σχέση με την τεράστια ποσότητα των μετάλλων, κρίθηκε από το Δικαστήριο εντελώς ασήμαντο, ώστε πρακτικά τα πολύτιμα μέταλλα να είχαν χαριστεί στους Γερμανοϊταλούς. Η ενέργεια αυτή χαρακτηρίστηκε αναμφίβολα διευκολυντική προς τον εχθρό, και η ευθύνη αποδόθηκε στον Εκτ. Τσιρονίκο, ως υπογράφοντα τις συμβάσεις, καθώς και στον τότε πρωθυπουργό Ι. Ράλλη, ο οποίος, υπογράφοντας τον νόμο, όφειλε να παρακολουθήσει και την εφαρμογή του. Οι λοιποί συνυπογράφωντες υπουργοί δεν θεωρήθηκαν υπεύθυνοι, καθώς ούτε το περιεχόμενο του νόμου ήταν εμφανώς διευκολυντικό, ούτε αποδείχθηκε ότι γνώριζαν τις επίμαχες παραδόσεις.

ΙΒ. Κατασταλτικές πράξεις – Τάγματα Ασφαλείας και Διώξεις

Τον Αύγουστο του 1941 ο κατηγορούμενος Γ. Τσολάκογλου κοινοποίησε εγκύκλιο σε όλα τα Υπουργεία, με την οποία τα καλούσε να μεριμνήσουν ώστε οι υπάλληλοι να υπογράψουν την ακόλουθη δήλωση:

«Υπόσχομαι ενώπιον του Θεού και της Πατρίδας ότι θα εκπληρώσω τα καθήκοντά μου με συνείδηση και ότι θα παρέχω κάθε νόμιμη συνεργασία στις στρατιωτικές και πολιτικές ιταλικές αρχές προς το συμφέρον του Ελληνικού Έθνους και του Ελληνικού Λαού».

Από την αποδεικτική διαδικασία προέκυψε ότι τη δήλωση αυτή την υπέγραψε η πλειονότητα των υπαλλήλων.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η ενέργεια αυτή του Τσολάκογλου συνιστούσε διευκόλυνση προς τον εχθρό, επειδή, με τον τρόπο αυτό, επιδίωκε να δεσμεύσει τους υπαλλήλους ώστε να τον βοηθούν και να συνεργάζονται μαζί του στην εφαρμογή, ιδίως, των νόμων που οι κυβερνήσεις της Κατοχής εξέδιδαν για να διευκολύνουν τους κατακτητές. Χαρακτηριστικά των προθέσεων των κατηγορουμένων Γ. Τσολάκογλου και Σωτ. Γκοτζαμάνη να διευκολύνουν τους εχθρούς ήταν και τα εξής γεγονότα:

1. Από το υπ' αριθ. 10517/26-9-1942 έγγραφο του Τσολάκογλου, ως Πρωθυπουργού και Υπουργού Οικονομικών, προέκυψε ότι διέταξε το Υπουργείο Εργασίας να διαθέσει στους Ιταλούς, κατόπιν αιτήματός τους προς την κυβέρνηση κατοχής, 535 σιδηροδρομικούς εργάτες και 8.950 εργάτες οδοποιίας από τους απολυόμενους υπαλλήλους, ενώ, αν οι ανάγκες τους δεν καλύπτονταν πλήρως, να γίνει πολιτική επιστράτευση υπαλλήλων με σχετικές αποφάσεις των αρμόδιων Υπουργείων. Η διάθεση και η επιστράτευση αυτή δεν

πραγματοποιήθηκε, επειδή αντέδρασαν οι υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας.

2. Από το υπ' αριθ. 160/42 εξαιρετικά επείγον έγγραφο του Γ. Τσολάκογλου προς το Υπουργείο Οικονομικών, σε απάντηση της πρότασης του Υπουργού Σωτ. Γκοτζαμάνη προς το Υπουργικό Συμβούλιο για κήρυξη γενικής πολιτικής επιστράτευσης, προέκυψε ότι δεν συνέτρεχε λόγος έκδοσης γενικού νόμου, αφού το σχετικό δικαίωμα ανήκε μόνο στον Υπουργό Οικονομικών βάσει του νόμου 1160/42, αν και δήλωσε ότι, σε κάθε περίπτωση, θα συμφωνούσε να εισηγηθεί επειγόντως ειδικό νομοθέτημα για την πολιτική επιστράτευση. Οι προτάσεις αυτές δεν υλοποιήθηκαν, λόγω της τότε επικείμενης λαϊκής εξέγερσης.

Εξίσου χαρακτηριστική των προθέσεων των κατηγορουμένων Ιωαν. Ράλλη και Εκτ. Τσιρονίκου υπήρξε και η υπογραφή, κατόπιν αιτήματος των Γερμανών, του νόμου 1038/1944, με τον οποίο δινόταν το δικαίωμα στις επιχειρήσεις να απολύουν το σύνολο ή μέρος του προσωπικού τους, ύστερα από έγκριση του Συμβουλίου Συντονισμού, στο οποίο μετείχαν οι ίδιοι και ο Υπουργός Εργασίας. Σκοπός του νόμου αυτού ήταν, όπως επιδίωκαν οι ίδιοι, να προκληθούν απολύσεις εργατών, να δημιουργηθεί ανεργία και, ως αποτέλεσμα, να εξαναγκαστούν οι εργάτες να μεταβούν στη Γερμανία για εργασία. Ο πρώην πρωθυπουργός Ι. Ράλλης, με ανακοίνωσή του στον καθημερινό τύπο (Ελεύθερον Βήμα 21/1/1944), είχε καταστήσει σαφές ότι ο νόμος αυτός υπηρετούσε ακριβώς αυτόν τον σκοπό, αν και η εφαρμογή του περιορίστηκε, λόγω των αναιτιολόγητων απολύσεων που πραγματοποιούσαν οι γερμανικές αρχές και της αντίδρασης των υπηρεσιών του Υπουργείου Εργασίας.

Από τη μυστική εγκύκλιο υπ' αριθ. 364/139 της 27ης Ιουλίου 1944 του κατηγορουμένου Ι. Ράλλη, ως Υπουργού Εθνικής Άμυνας, προς όλες τις διοικήσεις αξιωματικών των επαρχιών, προέκυψε ότι ενέκρινε να διαθέτουν οι εν λόγω διοικήσεις αξιωματικούς όπλων και σωμάτων στα εθελοντικά σώματα που επρόκειτο να συγκροτηθούν ή είχαν συγκροτηθεί στην Κεντρική Ελλάδα, χωρίς προηγούμενη έγκριση του Υπουργείου, εφόσον και οι αρχές κατοχής είχαν ανάγκη τέτοιων αξιωματικών στις περιοχές όπου υπηρετούσαν ή διέμεναν. Περαιτέρω, διέταξε ότι οι αρχές που διέθεταν αξιωματικούς όφειλαν εκ των υστέρων να ζητούν την έγκριση του Υπουργείου. Από τη διαταγή αυτή προέκυψε, κατά την κρίση του Δικαστηρίου,

διευκόλυνση και συνεργασία με τον εχθρό, αφού παρασχέθηκε η δυνατότητα στους Γερμανούς να ενισχύσουν με Έλληνες αξιωματικούς τα εθελοντικά ελληνικά τάγματα. Υπεύθυνος για αυτό κρίθηκε ο κατηγορούμενος Υπουργός Ι. Ράλλης, που υπέγραψε την εγκύκλιο.

Επίσης, από το υπ' αριθ. 9853/12-4-1944 έγγραφο του Υπουργού Εργασίας Ε. Κανακουσάκη προς το Γραφείο Πρωθυπουργού προέκυψε ότι στις 29 Μαρτίου 1944 οι Γερμανοί συνέλαβαν τον ταγματάρχη Παναγιωτόπουλο (του Υπουργείου Εσωτερικών) και ότι ο υπάλληλος του Υπουργείου Εργασίας Αντώνιος Δημ. παραδόθηκε στις 6 του ιδίου μήνα στις γερμανικές αρχές και κρατήθηκε στις φυλακές Χαϊδαρίου. Ο Υπουργός ζήτησε να γνωστοποιηθεί στις υπηρεσίες του ότι, από την μέχρι τότε έρευνα για τον υπάλληλο, δεν διαπιστώθηκε τίποτε σε βάρος του· αντιθέτως, η διαγωγή του κρινόταν άμεμπτη. Από το έγγραφο αυτό το Δικαστήριο συμπεράνει ότι ένοπλη υπηρεσία του Υπουργείου Εσωτερικών συνέλαβε Έλληνες πολίτες και τους παρέδωσε αδιακρίτως στους Γερμανούς. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώθηκε και από τους μάρτυρες Χ. Ρουχωτά (ο οποίος κατέθεσε ότι ο ιδιώτης Γ. Μαρκάτος και ο αξιωματικός Βενιζέλος συνελήφθησαν από την Ειδική Ασφάλεια και παραδόθηκαν από αυτήν στους Γερμανούς) και Κ. Τριανταφυλλόπουλο, καθηγητή. Οι πράξεις αυτές υπήρξαν προφανώς διευκολυντικές για το έργο των Γερμανών, διότι ελληνικές υπηρεσίες τέθηκαν στη διάθεσή τους για τη σύλληψη πολιτών λόγω των φρονημάτων τους, και υπεύθυνο γι' αυτές το Δικαστήριο θεώρησε τον τότε Υπουργό Εσωτερικών και Ασφαλείας Α. Ταβουλάρη.

Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο έκρινε υπεύθυνο τον Αναστ. Ταβουλαρή και για την έκδοση της υπ' αριθ. 34/1/1, από 1ης Οκτωβρίου 1943, διαταγής του, με την οποία γνωστοποίησε στο Αρχηγείο Αγροτικής Ασφαλείας, τη Χωροφυλακή, την Αστυνομία Πόλεων και τη Διεύθυνση Πυροσβεστικής ότι, από την ημερομηνία αυτή και εφεξής, ανεξάρτητα από την άσκηση του δικαιώματος καθοδήγησης και εποπτείας όλων των ελληνικών αρχών και των αστυνομικών σωμάτων, συμπεριλαμβανομένων του Τάγματος Ασφαλείας Ευζώνων, της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας, των Σωμάτων Αγροτικής Ασφάλειας και του Λιμενικού Σώματος, ο Ανώτατος Αρχηγός των Ταγμάτων Ασφαλείας και της Αστυνομίας στην Ελλάδα, ταξίαρχος Στρώοπ, θα είχε και το δικαίωμα διάθεσης των δυνάμεων αυτών στον αγώνα εναντίον των συμμάχων. Η διευκόλυνση αυτή, που παρασχέθηκε στον ανωτέρω μέσω της διαταγής, ήταν

προφανής, καθώς συνεπαγόταν παραχώρηση, από Έλληνα Υπουργό, του ειδικού δικαιώματος να διατάσσονται οι εν λόγω δυνάμεις για πολεμικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα.

Με το Νομοθετικό Διάταγμα της 13/15 Μαΐου 1941 απαγορεύτηκε η κριτική των πράξεων των στρατευμάτων κατοχής και κάθε εκδήλωση των πολιτών σχετική με τον διεξαγόμενο πόλεμο, με ποινή φυλάκισης και εκτόπισης, ενώ προβλέπονταν κυρώσεις και για τα αστυνομικά όργανα που θα επέδειχναν ολιγωρία στην εφαρμογή του. Με το ομοειδές Διάταγμα 136 της 6/7 Ιουνίου 1941 οι διατάξεις αυτές τροποποιήθηκαν προς το αυστηρότερο. Στη συνέχεια, με το Νομοθετικό Διάταγμα 178 της 14/16 Ιουνίου 1941 καταργήθηκαν και τα δύο, ορίστηκαν όμως νέες ποινές και, με το Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθ. 373 της 8/11 Αυγούστου 1941 και προστέθηκαν, μεταξύ άλλων, μέτρα εκτόπισης, αποβολής σπουδαστών από σχολές και σχολεία, καθώς και κλείσιμο γραφείων, καταστημάτων και εργοστασίων των παραβατών. Ο προφανής σκοπός του περιεχομένου αυτών των νόμων ήταν να διευκολύνουν το έργο της κατοχής, μέσω της καταστολής και της αποδυνάμωσης της αντίστασης του λαού με τις απειλούμενες ποινές.

Υπεύθυνοι για αυτή τη διευκόλυνση, όπως τιμωρείται από τα εδάφια γ, α και β του άρθρου 1 της Συντακτικής Πράξης υπ' αριθ. 6/1945, κρίθηκαν οι υπογράψαντες τα επίμαχα Νομοθετικά Διατάγματα, δηλαδή ο Πρωθυπουργός Γ. Τσολάκογλου και οι Υπουργοί Α. Λιβεράτος, Π. Δεμέστιχας, Κ. Λογοθετόπουλος, Πλ. Χατζημιχάλης, Σ. Μουτούσης, Χαρ. Κατσιμήτρος, Δ. Πολύζος, Ν. Μάρκος, Ι. Παπαδόπουλος και Σωτ. Γκοτζαμάνης. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, η ιδιότητα και η πνευματική τους στάθμη δεν επέτρεπαν να θεωρηθεί ότι στερούνταν της απαιτούμενης γνώσης για τις συνέπειες των νομοθετημάτων αυτών, όπως προκύπτει και από τη σαφή, λεπτομερή διατύπωση των σχετικών διατάξεων. Αντιθέτως, η ίδια παράβαση δεν καταλογίστηκε στον Δ. Ρουσσόπουλο διότι από την αποδεδειγμένη πορεία του ως Υπουργού Εργασίας επί μόλις 45 ημέρες, την παραίτησή του με καυστική κριτική κατά της στάσης των κατακτητών, καθώς και τη μετέπειτα φυλάκισή του λόγω της φιλοσυμμαχικής δράσης του, αποδείχθηκε ότι του έλειπε η απαιτούμενη γνώση της επίμαχης διευκόλυνσης.

Με τα Νομοθετικά Διατάγματα 102 της 29ης Μαΐου και 409 της 21/28ης Αυγούστου 1941 ορίστηκε ότι οι απαγορεύσεις και κυρώσεις των άρθρων 251 και 303 του Εμπορικού Νόμου δεν ίσχυσαν όταν πλοία ελληνικής ιθαγένειας μεταβιβάζονταν στο γερμανικό ή ιταλικό κράτος. Το περιεχόμενο των διατάξεων αυτών υπήρξε προφανώς διευκολυντικό για το έργο της ξενικής κατοχής, ανεξάρτητα από το αν αποδείχθηκε συγκεκριμένη μεταβίβαση πλοίων, αφού αρκούσε η δημοσίευσή τους. Υπεύθυνοι για αυτή τη διευκόλυνση, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, κρίθηκαν, μεταξύ των υπογραψάντων, ο Πρωθυπουργός Γ. Τσολάκογλου και ο Υπουργός Σωτ. Γκοτζαμάνης, ως ενεργήσαντες εν γνώσει της, δεδομένου ότι ο πρώτος άσκησε, ως Πρωθυπουργός, τον ουσιαστικό έλεγχο στη δημοσίευση και ο δεύτερος ήταν ο καθ' ύλην αρμόδιος Υπουργός. Για τους λοιπούς Υπουργούς, Α. Λιβεράτο, Π. Δεμέστιχα, Σ. Μουντούση, Χαρ. Κατσιμήτρο, Α. Ρούσσοπουλο, Πλ. Χατζημιχάλη, Ν. Μάρκο και Ι. Παπαδόπουλο, ως μη αρμοδίους για την εφαρμογή του μέτρου, δεν αποδείχθηκε δόλια πρόθεση ικανή να αποκλείσει τη συγγνωστή πλάνη, αφού η διευκολυντική διάταξη είχε παρεισφρήσει ύποπτα στα διατάγματα, τα οποία, από τον τίτλο τους, αφορούσαν κυρίως την καταβολή τελών χαρτοσήμου και άλλων φόρων.

Με τα Νομοθετικά Διατάγματα 104 και 105 της 27/31 Μαΐου 1941 επιτεύχθηκε η μεταβίβαση 9.690 μετοχών της εταιρείας «Ικαρος» σε γερμανική εταιρεία, η οποία απέκτησε, ουσιαστικά χαριστικά, το προνόμιο εκμετάλλευσης των αεροπορικών μεταφορών στην Ελλάδα, χωρίς να παραδοθεί το αεροσκάφος που είχε υποσχεθεί ως αντάλλαγμα. Υπεύθυνος για τη διευκόλυνση αυτή του εχθρού, όπως προέκυψε από το περιεχόμενο των διαταγμάτων και τον σημαντικό σκοπό που επετεύχθη, κρίθηκε, από τους υπογράψαντες, ο Πρωθυπουργός Γ. Τσολάκογλου, ο οποίος ενήργησε εν γνώσει, αποδεχόμενος τις σχετικές προτάσεις των αρχών κατοχής. Αντιθέτως, για τους Υπουργούς Α. Λιβεράτο, Σ. Γκοτζαμάνη, Π. Δεμέστιχα, Πλ. Χατζημιχάλη, Σ. Μουντούση, Χαρ. Κατσιμήτρο, Α. Ρουσσόπουλο, Ν. Μάρκου και Ι. Παπαδόπουλο, δεν αποδείχθηκε δόλια πρόθεση, ικανή να αποκλείσει τη συγγνωστή πλάνη, διότι, από τη διαδικασία, μπορούσε ευλόγως να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι παραπλανήθηκαν, καθώς από το περιεχόμενο του διατάγματος δεν προέκυπτε σαφώς το πρόσωπο υπέρ του οποίου γινόταν η μεταβίβαση, ώστε να εγερθεί στον καθένα η υποψία που θα οδηγούσε σε προφύλαξη.

Επιπρόσθετα, όπως αναφέρει η Απόφαση του Δικαστηρίου, με το Νομοθετικό Διάταγμα 109 της 29/31 Μαΐου 1941 θεσπίστηκαν βαριές κυρώσεις, ακόμη και θανατική ποινή, σε βάρος κάθε Έλληνα που ζούσε στη κατεχόμενη χώρα και μετείχε ή επιχείρησε να μετάσχει σε εχθροπραξίες κατά των γερμανικών και ιταλικών δυνάμεων. Το περιεχόμενο του διατάγματος στόχευε στην καταστολή ή αποδυνάμωση της αντίστασης των Ελλήνων, ήταν κατάδηλα διευκολυντικό της κατοχής και αντεθνικό, και το Δικαστήριο έκρινε ότι, για τη στοιχειοθέτηση της διευκόλυνσης, αρκούσε και μόνη η απειλή τόσο σκληρών κυρώσεων. Υπεύθυνοι για την πράξη αυτή θεωρήθηκαν όλοι οι υπογράψαντες: ο Πρωθυπουργός Γ. Τσολάκογλου και οι Υπουργοί Λιβεράτος, Π. Δεμέστιχας, Σ. Μουτούσης, Χαρ. Κατσιμήτρος, Δ. Πολύζος, Ν. Μάρκος και Ι. Παπαδόπουλος, αφού η ιδιότητά τους και η πνευματική τους στάθμη απέκλειαν την έλλειψη της απαιτούμενης γνώσης ότι διευκόλυναν τον εχθρό, όπως προέκυπτε και από το ίδιο το περιεχόμενο του διατάγματος.

Τέλος, το Δικαστήριο δεν θεώρησε βάσιμο τον ισχυρισμό των κατηγορουμένων ότι το ανωτέρω διάταγμα εκδόθηκε τάχα προκειμένου να καταστούν αρμόδια τα ελληνικά δικαστήρια να δικάζουν τις σχετικές πράξεις για εθνικούς λόγους, ούτε ότι δεν αποκλείονταν η παραπομπή των παραβατών και στα γερμανικά δικαστήρια κατοχής, ως αρμόδια για ζητήματα ασφαλείας των στρατευμάτων κατοχής. Αντιθέτως, από την κατάθεση του μάρτυρα Κ. Τριανταφυλλόπουλου αποδείχθηκε ότι Έλληνες οδηγήθηκαν σε τέτοια δικαστήρια και ότι γνώριζαν πως ακόμη και ο «δικός» τους νόμος, της κυβέρνησης κατοχής, τους τιμωρούσε αυστηρά για την ίδια πράξη.

ΙΓ. Λοιπές Διευκολύνσεις –εταιρία TELEFUNKEN

Με το Νομοθετικό Διάταγμα 126 της 2/4 Ιουνίου 1941 κυρώθηκε η από 25 Ιανουαρίου 1938 σύμβαση μεταξύ της γερμανικής εταιρείας «Telefunken» και του εκπροσώπου του Ελληνικού Δημοσίου Κ. Νικολόπουλου, Υφυπουργού Συγκοινωνιών, με την οποία στην εταιρεία αυτή παρασχέθηκε το δικαίωμα και η υποχρέωση να αναλάβει την υπηρεσία, λειτουργία και εκμετάλλευση των ραδιοφωνικών πομπών και της ραδιοφωνίας στην Ελλάδα, γεγονός που συνεπάγεται προφανή οικονομική διευκόλυνση του εχθρού. Από τα προσκομισθέντα έγγραφα, ιδίως την κατάθεση του μέχρι την Κατοχή Γενικού Διευθυντή Ραδιοφωνίας Ανδρέα Βούλτσου και την έκθεση

του συνταγματάρχη Μπουλάλη, προέκυψε ότι η εν λόγω σύμβαση δεν είχε καταρτιστεί το 1938, όπως βεβαίωσε και η Ολομέλεια του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, αλλά υπήρχαν μόνο διαπραγματεύσεις, ενώ η υπηρεσία Ραδιοφωνίας ήταν από το 1939 κρατική και λειτουργούσε προς όφελος του Κράτους και του κοινού, αποφέροντας έσοδα. Ως ενδεικτικό στοιχείο της πρόθεσης των ενόχων κατηγορουμένων να διευκολύνουν την ξένη κατοχή, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η υπογραφείσα σύμβαση υπήρξε δυσμενέστερη από εκείνη που βρισκόταν υπό διαπραγμάτευση το 1938, διότι δεν περιέλαβε ευνοϊκούς για το Δημόσιο όρους οι οποίοι, κατά τις προτάσεις που είχαν προηγηθεί της κύρωσης, είχαν γίνει δεκτοί από τον αντιπρόσωπο της αναδόχου εταιρείας Ιωάννη Βουλπιώτη. Περαιτέρω, με το Νομοθετικό Διάταγμα 129 της 5/6 Ιουνίου 1941, που εκδόθηκε δύο ημέρες μετά την υπογραφή και κύρωση της σύμβασης, παραχωρήθηκε στην εταιρεία «Telefunken», εκπροσωπούμενη επίσης από τον Ι. Βουλπιώτη, το δικαίωμα να υποκαταστησει την αγγλική εταιρεία «Cable & Wireless Limited». Η τελευταία, με τον Α.Ν. 705/1937, κατείχε το αποκλειστικό προνόμιο εκμετάλλευσης της τηλεγραφικής επικοινωνίας μεταξύ Ελλάδας και εξωτερικού, με αντάλλαγμα την καταβολή 60.000 λιρών στην αγγλική εταιρεία, ποσό που πράγματι καταβλήθηκε.

Η ευθύνη για τη διευκόλυνση αυτή, όπως προέκυψε από τα Νομοθετικά Διατάγματα 126 και 129, αποδόθηκε μόνο στους μετέχοντες στην κατάρτιση της κυρωθείσας σύμβασης, ήτοι στον Πρωθυπουργό Γ. Τσολάκογλου και στους αρμόδιους Υπουργούς Συγκοινωνιών Σωτ. Γκοτζαμάνη και Σ. Μουτούση, για τους οποίους αποδείχθηκε ότι γνώριζαν τη διευκόλυνση, ενώ η προβαλλόμενη από μέρους τους αντίσταση έναντι του Ι. Βουλπιώτη δεν κρίθηκε αποδεδειγμένη. Αντίθετα οι λοιποί μη αρμόδιοι Υπουργοί, Α. Λιβιεράτος, Π. Δεμέστιχας, Πλ. Χατζημιχάλης, Χαρ. Κατσιμήτρος, Αν. Ρουσσόπουλος, Δ. Πολύζος, Ν. Μάρκος και Ιάσων Παπαδόπουλος, απαλλάχθηκαν, διότι, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, τους έλειπε η απαιτούμενη πρόθεση.

Επιπλέον, με την παράγραφο 1 του άρθρου 14 του Ν.Δ. 255/2-5 Ιουλίου 1941 παραχωρήθηκε στον Υπουργό Δικαιοσύνης η εξουσία να απολύει κρατούμενους, ώστε οι κατάδικοι να μπορούν να απολυθούν πριν εκτίσουν ολόκληρη την ποινή και οι υπόδικοι να απαλλάσσονται από την προσωρινή κράτηση. Από την αποδεικτική διαδικασία και τα προσκομισθέντα έγγραφα προέκυψε ότι απολύθηκαν περίπου τριακόσιοι κρατούμενοι, μεταξύ των οποίων και πολλοί καταδικασμένοι για βαριά

εγκλήματα, και ότι η, κατόπιν αιτήματος των αρχών κατοχής, απόλυσή τους συνιστούσε προφανή διευκόλυνση προς αυτές, αφού μπορούσαν πλέον να τους χρησιμοποιήσουν, απαλλαγμένους από κάθε περαιτέρω δίωξη.

ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

Α. Έννοια της προπαγάνδας και νομικό πλαίσιο

Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου (εδάφιο ε' του άρθρου 1 της υπ' αριθ. 6/1945 Συντακτικής Πράξης), ως συνειδητό όργανο του εχθρού για τη διάδοση της προπαγάνδας θεωρήθηκε όποιος, γνωρίζοντας την προσπάθεια του εχθρού, με συγκεκριμένες διαδόσεις επιχείρησε να πείσει τον λαό για το δήθεν δίκαιο της επίθεσής του, για το υποτιθέμενο όφελος όλων των ευρωπαϊκών κρατών από τον πόλεμο που διεξήγαγε, για τη βεβαιότητα της τελικής του νίκης και για τον φερόμενο ως αντιλαϊκό χαρακτήρα του αγώνα των Συμμαχικών Κρατών, διαδίδοντας με οποιονδήποτε τρόπο απόψεις που εξυπηρετούσαν την εχθρική προπαγάνδα.

2. Πεποιθήσεις και στάση των κατηγορουμένων

Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι κατηγορούμενοι (κυρίως οι κυβερνήσεις Γ. Τσολάκογλου και Κ. Λογοθετόπουλου) πίστεψαν στην τελική νίκη του Άξονα, γοητευμένοι από τις στρατιωτικές του επιτυχίες. Επιπρόσθετα, αγνόησαν ότι η νόμιμη ελληνική κυβέρνηση και τμήματα του στρατού, στόλου και αεροπορίας συνέχισαν τον πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων, και δημιούργησαν την εσφαλμένη πεποίθηση ότι ο πόλεμος για την Ελλάδα είχε κριθεί και κάθε συνέχισή του ήταν μάταιη.

Ειδικότερα, η αντίληψη αυτή των κατηγορουμένων για τα γεγονότα δεν προκύπτει μόνο από τα επιμέρους δημοσιεύματά τους, αλλά και από την προκήρυξη της 29/4/1941 προς τον ελληνικό λαό του Γ. Τσολάκογλου, ως Προέδρου της από αυτόν σχηματισθείσας κυβέρνησης Αθηνών (ΦΕΚ Α' 146), στην οποία αναφέρει ότι «*οι υπεύθυνοι της εθνικής συμφοράς έφυγαν από τις Αθήνες... απαιτούν από όλους μας να συνεχιστεί ο αγώνας, το μάταιο του οποίου έχετε κατανοήσει*» και ότι, «*μετά την κατάληψη των Αθηνών από τον γερμανικό στρατό και τη φυγή των Άγγλων δεν μπορεί πλέον να γίνεται λόγος για συνέχιση του αγώνα*». Πιστεύοντας στην οριστική νίκη του

Άξονα και σχηματίζοντας κυβέρνηση δήθεν για την εξυπηρέτηση του ελληνικού λαού, πολλοί από αυτούς όχι μόνο αγνόησαν την Ελλάδα που εξακολουθούσε να μάχεται εκτός των ορίων του κράτους, αλλά και επιχείρησαν, με δημοσιεύματα και ραδιοφωνικούς λόγους, να μεταδώσουν αυτές τις εσφαλμένες και εξυπηρετούσες την εχθρική προπαγάνδα πεποιθήσεις στον ελληνικό λαό, του οποίου όμως το φρόνημα και η δύναμη αντίστασης απέναντι στους βάρβαρους κατακτητές παρέμειναν μέχρι τέλους αδιάφθορα και ακλόνητα. Καλούσαν τον ελληνικό λαό σε συνεργασία με τις Αρχές Κατοχής, παρουσιάζοντας τη θέση της Ελλάδας δίπλα στη Γερμανία και την Ιταλία και παρουσίαζαν τα συμμαχικά κράτη ως δεσποτικά και καπιταλιστικά, εξυμνούσαν τον «αγώνα του Άξονα» κατά των κεφαλαιοκρατών και του «εβραϊκού καπιταλισμού» και παρουσίαζαν τον συμμαχικό αγώνα ως χαμένο, ενσταλάζοντας ηττοπάθεια.

Συμπερασματικά, οι κατηγορούμενοι χωρίς να αμφισβητούν τα προαναφερθέντα δημοσιεύματα ισχυρίστηκαν ότι απλώς εξέφραζαν προσωπικές απόψεις και ότι έκαναν δηλώσεις για να εξευμενήσουν τους κατακτητές, ώστε να μειωθούν τα δεινά του λαού (δέσμευση τροφίμων, όμηροι, παροχή τροφίμων). Το Δικαστήριο απέρριψε αυτούς τους ισχυρισμούς ως αβάσιμους, γιατί τα δημοσιεύματα ξεπερνούσαν τις «φιλοφρονήσεις» και αποκαλύπτουν τον εσωτερικό κόσμο και την πραγματική πεποίθηση των κατηγορουμένων υπέρ του Άξονα. Και κατέληγε ότι, όταν εξυμνείται το έργο του κατακτητή, υποτιμάται ο συμμαχικός αγώνας και καλείται ο λαός να ταχθεί με τον Άξονα, τότε πρόκειται σαφώς για συνειδητή υπηρεσία στην εχθρική προπαγάνδα. Συνεπώς οι κατηγορούμενοι θεωρούνται ότι εν γνώσει τους εξυπηρέτησαν την προπαγάνδα του εχθρού και έγιναν συνειδητά όργανα του.

Αναλυτικότερα, η απόφαση του Δικαστηρίου ανέφερε αναλυτικό για κάθε ένα από τους κατηγορούμενους τις δράσεις τους σχετικά με την διάδοση της προπαγάνδας του εχθρού:

1. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Ο Γεώργιος Τσολάκογλου, ως Πρόεδρος της κατοχικής κυβέρνησης, άσκησε συστηματική και συνειδητή προπαγάνδα υπέρ του Άξονα, μέσω άρθρων, δημοσίων δηλώσεων και ραδιοφωνικών λόγων. Κεντρικός άξονας της στάσης του υπήρξε η εξύμνηση του έργου του κατακτητή και η απαξίωση του συμμαχικού αγώνα.

Πιο συγκεκριμένα στην απόφαση του Δικαστηρίου αναφέρονταν τα ακόλουθα τεκμήρια:

α) Με ημερήσια διαταγή του προς τον στρατό, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Εστία» στις 5/5/1941, αναφέρονταν ότι ο γερμανικός στρατός ήρθε στην Ελλάδα για να διώξει τους Άγγλους, οι οποίοι, «για κακή μας τύχη», προσκλήθηκαν στο εθνικό μας έδαφος από την «εγκληματική» κυβέρνηση.

β) Σε δηλώσεις του πρώην πρωθυπουργού που δημοσιεύτηκαν στο φύλλο της εφημερίδας «Καθημερινή» στις 8/10/1941, υποστηρίζονταν ότι μόνο ο Άξονας ενδιαφέρονταν για την Ελλάδα και φρόντιζε για τη διατροφή του ελληνικού πληθυσμού. Αντίθετα, η ελληνική κυβέρνηση που βρίσκονταν στο Λονδίνο, όχι μόνο αδιαφορούσε, αλλά και εμπόδιζε την αποστολή αλεύρων και τροφίμων.

γ) Σε άρθρο του που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα» στις 7.12.1941, τόνισε ότι η Ελλάδα θα εξασφάλιζε το μέλλον της, αν ο λαός της καταλάβαινε τη σημασία του αγώνα της Γερμανίας και της Ιταλίας εναντίον της Αγγλίας, και επισήμανε ότι η θέση της χώρας βρισκόταν στο πλευρό των «σταυροφόρων» σύγχρονων ηγετών, οι οποίοι είχαν αναλάβει τον γιγαντιαίο αγώνα για την Ευρώπη και τον πολιτισμό της.

δ) Σε διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό στις 25.3.1942, που δημοσιεύτηκε στην «Καθημερινή», χαρακτήρισε τον πόλεμο που είχε κάνει η Ελλάδα «άφρονα και ατυχή» και συμβούλεψε να μη βυθιστεί το έθνος μαζί με την Αγγλία.

ε) Σε ραδιοφωνικό λόγο του, δημοσιευμένο στο φύλλο της «Καθημερινής» της 26.3.1942 και απευθυνόμενο προς τους νέους, ύμνησε τον αγώνα της Ιταλίας και της Γερμανίας κατά του καπιταλισμού και του κομμουνισμού, υποστήριξε ότι η Ελλάδα μπορούσε να ευτυχήσει μόνο με τις «νέες ιδέες» στο πλαίσιο της νέας ευρωπαϊκής και μεσογειακής τάξης πραγμάτων και κάλεσε τη νεολαία να τις υιοθετήσει.

στ) Σε λόγο του στη Λιβαδειά, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Καθημερινή» της 7.7.1942, συνέστησε νομιμοφροσύνη προς τις Αρχές Κατοχής, τις οποίες εμφάνισε ως τις μόνες που ενδιαφέρονταν για την Ελλάδα, εξέφρασε την πεποίθηση ότι η χώρα θα ζούσε ελεύθερη και ανεξάρτητη μέσα στην «Πανευρώπη» που δημιουργούνταν με τις λαμπρές νίκες της Γερμανίας και της Ιταλίας και κάλεσε

τον λαό να συνεργαστεί με τις αρχές κατοχής, υποστηρίζοντας ότι η θέση της πατρίδας βρισκόταν στο πλευρό του Άξονα

ζ) Σε άλλον λόγο του, που εκφώνησε στη Λάρισα και δημοσιεύτηκε στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας της 8.7.1942, αφού επανέλαβε περίπου τα ίδια, κάλεσε τον λαό να στραφεί προς τον Άξονα, εξύμνησε το ενδιαφέρον της Ιταλίας για την Ελλάδα, παρουσίασε τον ελληνικό λαό ως υποστηρικτή του αγώνα του Άξονα κατά του κομμουνισμού και ανακοίνωσε ότι προσφέρθηκε να στείλει «Λεγεώνα» για να εκφραστεί, τάχα, η γνώμη των Ελλήνων κατά των συμμάχων Ρώσων, αποκρύπτοντας ότι η προσπάθεια αυτή ματαιώθηκε λόγω της μαζικής αντίστασης του ελληνικού λαού και αποδίδοντας την αποτυχία της σε τεχνικούς λόγους.

η) Με παρόμοιο πνεύμα μίλησε σε άλλο λόγο του, που εκφώνησε στον Βόλο και δημοσιεύτηκε στο φύλλο της «Καθημερινής» της 10.7.1942.

θ) Σε άλλο λόγο του, που εκφώνησε στα Τρίκαλα και δημοσιεύτηκε στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας στις 12/7/1942, υμνεί το έργο της Γερμανίας και της Ιταλίας που πολεμούν στη Λιβύη για να απαλλάξουν την Ευρώπη από τον καπιταλισμό και την κυριαρχία των χρηματιστηρίων του Λονδίνου και της Νέας Υόρκης, τα οποία, όπως ισχυρίζεται, για πολλά χρόνια εκμεταλλεύτηκαν τον ελληνικό λαό, και υποστηρίζει ότι πρέπει να προχωρήσουμε «σφιχτά αγκαλιασμένοι» με τους Ιταλούς για να δημιουργήσουμε ένα κοινό μέλλον, δόξα και ευημερία για τους δύο ιστορικούς λαούς.

ι) Με το ίδιο πνεύμα απευθύνεται στον λαό της Καρδίτσας και των Φαρσάλων σε λόγο του που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της «Καθημερινής» στις 14/7/1942.

ια) Σε ραδιοφωνικό λόγο του, δημοσιευμένο στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» της 4/9/1942, ο κατοχικός πρωθυπουργός υποστήριξε ότι οι δύο πλουτοκρατικές δυνάμεις, η Αμερική και η Αγγλία – με ψυχρό και ιδιότυπο, όπως έλεγε, τρόπο σκέψης η δεύτερη – κρατούσαν «δεμένους χειροπόδαρα» από τον προηγούμενο παγκόσμιο πόλεμο τους δύο ισχυρότερους λαούς της Ευρώπης, Γερμανούς και Ιταλούς. Τόνιζε ότι η αγγλική πολιτική παρέμενε αμετακίνητα εχθρική προς την ιδέα μιας ενωμένης Ευρώπης, την οποία αντιμετώπιζε ως χώρο απλής οικονομικής εκμετάλλευσης. Ισχυρίστηκε εξάλλου στο λόγο του ότι η Ελλάδα σπρώχτηκε στον πόλεμο από δικτατορία πιστή υπηρέτη των βρετανικών συμφερόντων και παρασύρθηκε σε σύγκρουση με την Ιταλία και τη Γερμανία, παρά τη γνώμη του

«φιμωμένου» ελληνικού λαού και των πολιτικών ηγετών του, και κατέληξε ότι η Ελλάδα στεκόταν «σχετικά» στο πλευρό της Γερμανίας και της Ιταλίας στον νικηφόρο, κατά την άποψή του, αγώνα τους για τον πολιτισμό και την ελευθερία των ευρωπαϊκών εθνών, με την πεποίθηση ότι θα ευημερούσε στην «Πανευρώπη» του Άξονα.

Επιπλέον, δεν περιορίστηκε στη διατύπωση αυτών των απόψεων, αλλά επιχείρησε ήδη από τις πρώτες ημέρες της πρωθυπουργίας του να τις επιβάλει στις πνευματικές αρχές του κράτους και σχεδόν σε όλους τους εκπροσώπους του ελληνικού λαού. Όπως προέκυψε από τα πρακτικά της συνεδρίασης του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών της 5ης Μαΐου 1941, ο πρωθυπουργός Τσολάκογλου κάλεσε στο γραφείο του τον πρόεδρο του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών Άγγ. Σταυρόπουλο, τον πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών Φωτεινό, τον πρόεδρο της Ακαδημίας Σωτηρίου, τον εκπρόσωπο της Αρχαιολογικής Εταιρείας και καθηγητή του Πανεπιστημίου Γ. Οικονόμου, τον πρόεδρο του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών Καρζή, τον πρόεδρο του Πανελληνίου Ιατρικού Συλλόγου Ορφανό και πολλούς προέδρους σωματείων που εκπροσωπούσαν τον εμπορικό, βιοτεχνικό και εργατικό κόσμο. Παρόντες ήταν, επίσης, ο κατηγορούμενος Π. Χατζημιχάλης, ως Υπουργός Οικονομικών, και ο Γοκαρίνης, ως ανώτερος υπάλληλος του Πρωθυπουργικού Γραφείου.

Στη σύσκεψη αυτή ο Τσολάκογλου ανέπτυξε τους λόγους για τους οποίους θεώρησε ότι έπρεπε να αναλάβει την εξουσία και ζήτησε από όλους να ταχθούν στο πλευρό της κυβέρνησης, αποστέλλοντας, με ανάλογο πνεύμα, τηλεγραφήματα προς τον Φύρερ της Γερμανίας, Αδόλφο Χίτλερ, με τα οποία, μεταξύ άλλων, τον παρακαλούσαν να περιβάλει την Ελλάδα με την «υψηλή του προστασία», διαβεβαιώνοντας ότι μόνο υπό γερμανική προστασία θα «ξαναζωντάνευε» η ελληνική γη.

2. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΕΜΕΣΤΙΧΑΣ

Ο πρώην Υπουργός Εσωτερικών, με άρθρα του που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα» της 7.5.1941 και της 14.6.1941 κρίθηκε ένοχος για προπαγάνδα υπέρ του εχθρού. Στο πρώτο άρθρο, αποδίδοντας την ευθύνη για την απόφαση κήρυξης πολέμου κατά της Ιταλίας και της Γερμανίας σε κυβέρνηση που είχε φιμώσει τον ελληνικό λαό και σε Βασιλιά ο οποίος «εγκληματικά» στέρησε από τον λαό το δικαίωμα επιλογής του εθνικού του δρόμου, εξύμνησε τη στρατιωτική μηχανή που

«καθάρισε» την Ευρώπη. Παρουσίασε τον Άξονα ως δύναμη που δεν επιδίωξε να κατακτήσει την Ελλάδα ούτε να προσβάλει την πολιτική ανεξαρτησία και την εδαφική της ακεραιότητα, εμφάνισε την αγγλική κυριαρχία και το εγωιστικό, υποκριτικό σύστημα που αυτή συμβόλιζε ως ιστορικά καταδικασμένα και, τέλος, ειρωνεύτηκε το ελληνικό έθνος σε περίπτωση που δεν κατανοούσε ότι ο αιώνας είχε ήδη διαμορφώσει, με κέντρο το Βερολίνο και τη Ρώμη, τη νέα ευρωπαϊκή ζωή στην οποία καλείτο να προσαρμοστεί.

Με το δεύτερο άρθρο, με τίτλο «Με ανοιχτά χαρτιά», χαρακτήρισε τη νόμιμη κυβέρνηση και τον Βασιλιά εγκληματίες και πράκτορες των βρετανικών συμφερόντων στην Ελλάδα, υποστήριξε ότι η Ευρώπη είχε παύσει οριστικά να βρίσκεται υπό την κυριαρχία της Αγγλίας και κατέκρινε έντονα τη στάση που τήρησε η Ελλάδα απέναντι στον αγώνα της Ιταλίας να «διώξει τους Άγγλους από την Ευρώπη». Χαρακτήρισε ως ακατανόητο το μίσος του ελληνικού λαού απέναντι στους Ιταλούς και, τελικά, κάλεσε τον λαό να προσαρμοστεί στον Άξονα και να αγαπήσει τους Γερμανούς και τους Ιταλούς ειλικρινά και έντιμα, διότι, κατά την άποψή του, από την Ιταλία και τη Γερμανία «εξαρτιόταν» η ζωή των Ελλήνων.

3. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΟΛΥΖΟΣ

Και αυτός, ως υπουργός, με άρθρο του που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» στις 15/6/1941, εξυμνούσε τις ιδέες του Χίτλερ και το έργο των Γερμανών. Επιτιθέμενος στην πολιτική που ακολουθούν οι Άγγλοι, τους θεωρούσε ως τους λιγότερο κατάλληλους από όλους για να κυβερνήσουν την ανθρωπότητα. Επιπρόσθετα, υποδείκνυε ότι η θέση της Ελλάδας ήταν κοντά στον Άξονα, με αποτέλεσμα να καταστεί συνειδητό όργανο διάδοσης της εχθρικής προπαγάνδας.

4. ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗΣ

Ο κατηγορούμενος Σ. Γκοτζαμάνης, ως υπουργός, έγραψε και δημοσίευσε σειρά άρθρων σε ελληνικές και ξένες εφημερίδες, από τα οποία προέκυψε σαφώς ότι αποτέλεσε συνειδητό όργανο του εχθρού για τη διάδοση της προπαγάνδας του. Ειδικότερα, στην απόφαση του Δικαστηρίου αναφέρονταν τα ακόλουθα:

α) Σε άρθρο του που δημοσιεύτηκε στην ιταλική εφημερίδα «Quadrivio», με αφορμή την άφιξη του Μουσολίνι στην Αθήνα, εξυμνούσε τον τελευταίο και τόνιζε τους δεσμούς που, όπως υποστήριζε, ενώνουν τον ελληνικό με τον ιταλικό λαό.

β) Σε άρθρο του με τίτλο «Σώπα Γεώργιε», στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» της 25.9.1941, επιτέθηκε σκληρά στο πρόσωπο του Βασιλιά Γεωργίου Β΄, χλευάζοντας την εξωτερική και εσωτερική πολιτική κατεύθυνση που είχε ακολουθήσει η Ελλάδα και αποδίδοντας σε αυτόν τις ευθύνες για την «άδικη» επίθεση της Ιταλίας και της Γερμανίας κατά της χώρας.

γ) Με άλλο άρθρο του, στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας της 9.11.1941, δικαιολόγησε την επίθεση Ιταλών και Γερμανών εναντίον της Ελλάδας και απέδωσε την ευθύνη για τη συμφορά που ακολούθησε στον Βασιλιά και στην κυβέρνηση Μεταξά, οι οποίοι, όπως υποστήριζε, είχαν παρασυρθεί από τον διεθνή καπιταλισμό και την αγγλοεβραϊκή προπαγάνδα.

δ) Σε άλλο άρθρο στην ίδια εφημερίδα εξύμνησε το ενδιαφέρον του Άξονα για την Ελλάδα, θαύμασε τις πολεμικές του επιτυχίες «από το Νάρβικ μέχρι τη Σιγκαπούρη» και χλεύασε τους Άγγλους ως εκείνους που παρέσυραν τους λαούς στην καταστροφή.

ε) Σε άρθρο με τίτλο «Των οικιών ημών εμπιπραμένων», στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» της 12.4.1941, επανέλαβε ουσιαστικά τα ίδια, υποτιμώντας τον συμμαχικό αγώνα και επαινώντας το έργο του Άξονα.

στ) Με άρθρο του στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας της 2.2.1943 απέδωσε φόρο θαυμασμού στο έργο του Χίτλερ.

ζ) Με άλλο άρθρο, με τίτλο «Η απελευθέρωσις της Μεσογείου», που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Καθημερινή» της 2.7.1942, εξύμνησε τις επιτυχίες του Άξονα, χλεύασε τις πολεμικές προσπάθειες της συμμάχου Αγγλίας, την οποία παρουσίασε ως τοκογλύφο δανειστή, και υποστήριξε ότι η θέση της Ελλάδας βρισκόταν στο πλευρό του Άξονα και ότι όφειλε να χαίρεται για τις επιτυχίες του.

Συμπερασματικά, με την ιδιότητα του Υπουργού Οικονομικών, συνέχισε, έως και την παραίτησή του, να γράφει και να δημοσιεύει σε διάφορες εφημερίδες άρθρα στο ίδιο πνεύμα υπέρ του Άξονα.

5. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Κ. Λογοθετόπουλος, με διάφορα δημοσιεύματά του, άλλοτε εξέφρασε την «ευγνωμοσύνη» του ελληνικού λαού προς τις αρχές κατοχής για το ενδιαφέρον τους και άλλοτε επέκρινε έντονα τον κομμουνισμό, εναντίον του οποίου – όπως υποστήριζε – μάχονταν η Γερμανία και η Ιταλία, τονίζοντας τους κινδύνους από την επικράτησή του. Ακόμη και αν δεν κριθεί ότι με τα άρθρα αυτά άσκησε ευθέως προπαγάνδα υπέρ του εχθρού, θεωρήθηκε αναμφισβήτητα ένοχος παραβίασης του άρθρου 1 εδ. ε' της Συντακτικής Πράξης 6/1945 για τις παρακάτω πράξεις:

α) Σε επικήδειο λόγο του για τα θύματα του βομβαρδισμού του Πειραιά, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» της 16/6/1942, εξύμνησε το έργο της Γερμανίας και της Ιταλίας και ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι *«η Ελλάδα, που σκεπάζει το πρόσωπό της σαν άλλη Νιόβη από τον πόνο για τους θανάτους των παιδιών της, έχει μία μόνο παρηγοριά: ότι ο πόνος της γίνεται σεβαστός από τους ισχυρούς που δημιουργούν τον νέο κόσμο (εννοώντας προφανώς τους Γερμανούς και τους Ιταλούς), στα χέρια της μεγαλόψυχης δικαιοσύνης των οποίων το πεπρωμένο έχει αφήσει το μέλλον της»*.

β) Σε λόγο του προς συγκέντρωση εργαζομένων, που δημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερον Βήμα» της 22.1.1943, αφού τόνισε τις συμφορές που είχε φέρει ο πόλεμος και υποσχέθηκε ότι οι υπεύθυνοι θα λογοδοτούσαν κάποτε στον λαό, εξύμνησε το ενδιαφέρον των αρχών κατοχής για τον ελληνικό λαό και καταδίκασε έντονα την αγγλική κυβέρνηση και τους Έλληνες του Λονδίνου, επειδή – όπως ανέφερε – απέρριψαν πρόταση των αρχών κατοχής, οι οποίες δήλωσαν ότι «ανέχονταν» την άφιξη φορτίων σιτηρών από την Αλεξάνδρεια για τη διατροφή του ελληνικού πληθυσμού.

γ) Σε ραδιοφωνικό λόγο του, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας της 25.2.1943, σχολιάζοντας τον κίνδυνο του κομμουνισμού, όχι μόνο επιτέθηκε στους συμμάχους Ρώσους, παρουσιάζοντάς τους ως απειλή που θα κατέστρεφε την Ευρώπη

και θα εξαφάνιζε όλα τα ανθρώπινα ιδανικά, αλλά και εξύμνησε το έργο των Γερμανών και Ιταλών, οι οποίοι πολέμουσαν εναντίον της – τότε συμμάχου – χώρας.

6. ΕΚΤΩΡ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΣ

Ο Έκτωρ Τσιρονίκος, ως Υπουργός Οικονομικών και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης,

α) αφού υποδέχθηκε επίσημα στην Αθήνα καθηγητές της Νομικής Σχολής της Βιέννης, προέβη σε δηλώσεις που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Γερμανικά Νέα» και αναδημοσιεύτηκαν στο φύλλο της «Καθημερινής» της 18.4.1944. Στην αρχή ανέφερε: *«Πίνω στην υγεία της δόξας και της ευημερίας της Γερμανίας και του μεγάλου Φύρερ της. Πίνω στην υγεία της γερμανικής νίκης, την οποία ευχήθηκα από τα βάθη της ψυχής μου»*. Στη συνέχεια χαρακτήρισε μια πιθανή νίκη της Σοβιετικής Ρωσίας ως «θάνατο της ελληνικής φυλής» και, τονίζοντας τον κίνδυνο από τον «σοβιετικό χείμαρρο», δήλωσε ότι πίστευε πως η νίκη της Γερμανίας εγγυόταν για τον ελληνικό λαό σταθερή και ομαλή εξέλιξη μέσα στα φυσικά και εθνογραφικά του σύνορα, στο πλαίσιο μιας ριζικά αναδιοργανωμένης και πειθαρχημένης Ευρώπης.

β) Σε άλλες δηλώσεις του προς εκπρόσωπο του γερμανικού πρακτορείου, που δημοσιεύτηκαν στο φύλλο της «Καθημερινής» της 11/6/1944 και με αφορμή την απόβαση των Συμμάχων στη Νορμανδία, ανέφερε ότι «πίστευε ακράδαντα πως η γερμανική νίκη θα έσωζε την Ευρώπη και ότι μαζί της θα σωζόταν και η πατρίδα του από τον φοβερότερο κίνδυνο που είχε διατρέξει ποτέ στη διάρκεια όλης της ιστορίας της».

γ) Στις 9/8/1944 δέχθηκε, σύμφωνα με το αντίστοιχο φύλλο της «Καθημερινής», τις ευχαριστίες του Φύρερ για τα συγχαρητήρια που του είχε αποστείλει με αφορμή τη διάσωσή του.

δ) Επιπλέον, ύστερα από πρόταση των Γερμανών, αποδέχθηκε και υπέγραψε το από 20/5/1944 κανονιστικό διάταγμα «περί επισημάνσεως γραμματοσήμων υπέρ των βομβοπλήκτων Πειραιώς», με το οποίο επετράπη η επισήμανση 1.000.000 γραμματοσήμων με την ένδειξη «Βομβαρδισμός Πειραιώς 11/1/44», με σκοπό να στιγματιστεί η αεροπορική επιδρομή των Άγγλων στον Πειραιά.

7. ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΣΣΑΔΑΚΗΣ

Ο Ιωάννης Πασσαδάκης, ως Υπουργός – Γενικός Διοικητής Κρήτης,

α) με διάγγελμά του προς τον κρητικό λαό, που δημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερον Βήμα» της 10.2.1943, εξήρε το έργο των δυνάμεων του Άξονα, υποστήριξε ότι η «μοίρα» της Ελλάδας δεν μπορούσε να είναι στο πλευρό των Άγγλων και των Αμερικανών, οι οποίοι – όπως ανέφερε – στήριζαν τα εγκληματικά σχέδια των μπολσεβίκων, και κάλεσε τον πληθυσμό να βοηθήσει τα γερμανικά και ιταλικά στρατεύματα στον δύσκολο «αγώνα τους για την Ευρώπη».

β) Σε άρθρα του, το πρώτο στον «Παρατηρητή Χανίων» (που αναδημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερον Βήμα» της 13/5/1944) και το δεύτερο στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας της 26/11/1943, ύμνησε το έργο των Γερμανών, οι οποίοι – κατά τα λεγόμενά του – συγκρατούσαν τις «μπολσεβικικές ορδές» και έσωζαν τους λαούς της Ευρώπης από την υποδούλωση και την εξάρτηση, εκφράζοντας την πεποίθηση ότι ο κίνδυνος για την Ευρώπη και την Ελλάδα θα αποτρεπόταν χάρη στις προσπάθειές τους.

γ) Σε λόγο του της 25ης Μαρτίου 1944, που δημοσιεύτηκε στην «Καθημερινή» στις 29/3/1944, μίλησε στο ίδιο πνεύμα και θεώρησε ότι η σωτηρία της Ευρώπης θα ερχόταν όταν από τους «νικηφόρους γερμανούς μαχητές» ακουγόταν το χαρμόσυνο μήνυμα «νικήσαμε».

δ) Σε άλλο λόγο του, που εκφώνησε στην Αθήνα, στο Ηρώδειο, και δημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερον Βήμα» της 18/6/1944, τόνισε εκ νέου τον κίνδυνο του μπολσεβικισμού και κάλεσε τους Έλληνες να μη περιμένουν τη σωτηρία τους μόνο από τον γερμανικό στρατό, αλλά να πολεμήσουν και οι ίδιοι τον μπολσεβικισμό με όλη τη δύναμη της ψυχής τους.

8. ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΑΛΛΗΣ

Ο Ι. Ράλλης ισχυρίστηκε ότι, όταν ανέλαβε να σχηματίσει κυβέρνηση στις 7/4/1943, η στροφή του πολέμου σε βάρος του Άξονα ήταν φανερή, αφού οι Γερμανοί υποχωρούσαν στη Ρωσία και οι Άγγλοι είχαν αναλάβει τη νικηφόρα αντεπίθεσή τους στην Αφρική. Συνεπώς, υποστήριξε ότι θα ήταν παράλογο να πιστεύει τότε στη νίκη

της Γερμανίας και ότι μοναδικός του σκοπός, σχηματίζοντας κυβέρνηση, ήταν, αφενός, να εξυπηρετήσει τον ελληνικό λαό και να μειώσει τα δεινά της Κατοχής και, αφετέρου, να επιβάλει την τάξη με τη δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας· έτσι, κατά τον ίδιο, αποκλείεται να βοήθησε συνειδητά τις αρχές κατοχής ή να ενήργησε με δόλο για τη διάδοση της προπαγάνδας τους.

Ο ισχυρισμός αυτός κρίθηκε αβάσιμος από το Δικαστήριο, όχι μόνο επειδή την ίδια εποχή συνεργάτες του στην κυβέρνηση, όπως ο αντιπρόεδρος και υπουργός Οικονομικών Έκτωρ Τσιρονίκος και ο γενικός διοικητής Κρήτης Ιωάννης Πασσαδάκης –άνθρωποι επίσης ικανοί και με αντίληψη– πίστευαν στη νίκη του Άξονα και ασκούσαν απροκάλυπτη προπαγάνδα υπέρ του, αλλά και επειδή από τις δικές του δηλώσεις και δημοσιεύματα φαινόταν καθαρά ο σκοπός για τον οποίο ειπώθηκαν και γράφτηκαν.

Δεν του καταλογίστηκε ευθύνη:

- Ούτε για ραδιοφωνικό λόγο του, που δημοσιεύτηκε στο «Ελεύθερον Βήμα» στις 7/1/1944, όπου επιτέθηκε πολύ σκληρά στο πρόσωπο του Βασιλιά Γεωργίου Β΄, αρχηγού των ελληνικών δυνάμεων που πολεμούσαν εκτός Ελλάδας στο πλευρό των Συμμάχων, και στη νόμιμη κυβέρνηση, επειδή με διάταγμα ο Βασιλιάς στέρησε από τον ίδιο, τον Λογοθετόπουλο, τον Τσολάκογλου και τους υπουργούς τους την ελληνική ιθαγένεια· για την επίθεση στο πρόσωπο του Βασιλιά δήλωσε στο ακροατήριο ότι μετανόησε.
- Ούτε για άλλα δημοσιεύματά του, με τα οποία επιτιθόταν στις κομμουνιστικές οργανώσεις, που τουλάχιστον τότε αποτελούσαν, μαζί με άλλες οργανώσεις, ενεργές δυνάμεις αντίστασης.

Ωστόσο:

α) Με διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό, με αφορμή την αμνηστία που έδωσαν οι αρχές κατοχής με τον όρο να κατατεθούν τα όπλα, και δημοσιεύτηκε στην «Καθημερινή» στις 5/5/1943, ανακοίνωσε ότι οι Γερμανοί ανέλαβαν να «καθαρίσουν» τη χώρα από τις «συμμορίες που ρημάζουν την Ελλάδα», εννοώντας όλες τις ομάδες της αντίστασης, οι οποίες –κατά τα λεγόμενά του– παρασύρονταν από διάφορους, είτε από ανθρώπους που ζούσαν σε ασφάλεια και ευημερία, υπαινισσόμενος τη νόμιμη ελληνική κυβέρνηση στο Κάϊρο.

Στη συνέχεια:

- Εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του προς τις αρχές κατοχής, που, ενώ διεξήγαν πόλεμο, «δεν δίσταζαν» να δείξουν τη συμπάθειά τους προς τον ελληνικό λαό.
- Υπενθύμισε με έμφαση ότι, «με γενναιόδωρη χειρονομία» Γερμανών και Ιταλών, ο ελληνικός στρατός αφέθηκε ελεύθερος και δεν θεωρήθηκε αιχμάλωτος πολέμου.
- Ισχυρίστηκε ότι ο ελληνικός λαός, εγκαταλελειμμένος και αποκλεισμένος, θα πέθαινε από την πείνα, αν οι δυνάμεις του Άξονα δεν τροφοδοτούσαν τη χώρα «από το υστέρημά τους» και ότι έστειλαν μάλιστα και «ειδικούς» για να τον σώσουν από την πείνα.
- Κάλεσε τον λαό να υπακούσει στις προκηρύξεις των αρχών κατοχής, να παραδώσει τα όπλα και να επιστρέψει στα σπίτια του.

Ο Ι. Ράλλης ισχυρίστηκε ότι έκανε αυτό το διάγγελμα για να σώσει κρατούμενους που επρόκειτο να εκτελεστούν, αλλά το Δικαστήριο έκρινε ότι, ακόμη κι αν αυτό ήταν αληθινό, θα μπορούσε να επιδιωχθεί με άλλους τρόπους και δεν αποτελούσε επαρκή δικαιολογία για μια πράξη που τόσο ξεκάθαρα υπηρετούσε τον εχθρό και την προπαγάνδα του.

β) Σε δηλώσεις του προς δημοσιογράφους, που δημοσιεύτηκαν στο «Ελεύθερον Βήμα» στις 12/1/1944, σχετικά με την αεροπορική επιδρομή των Άγγλων στον Πειραιά, είπε κατά λέξη: «Δεν πρόκειται για πολεμική επιχείρηση, αλλά για τρομοκρατική επίθεση εναντίον του λαού του Πειραιά, που έπεσε θύμα της βάρβαρης αυτής ενέργειας». Χαρακτήρισε την επιχείρηση αυτή των Άγγλων –που ήταν σύμμαχοί μας– «ξέσπασμα παράνοιας» και κατέληξε: «Ύψωσα κραυγή διαμαρτυρίας μπροστά στην ανθρωπότητα για αυτό το πρωτοφανές ανοσιούργημα, που δεν μπορούσε να μείνει ατιμώρητο όταν θα ερχόταν η ώρα της δικαιοσύνης».

γ) Επιπλέον, ως πρόεδρος της κυβέρνησης, δέχτηκε και υπέγραψε –ύστερα από απαίτηση των Γερμανών, όπως ομολόγησε στο ακροατήριο ο συγκατηγορούμενος υπουργός Συγκοινωνιών Α. Γερόντας– το κανονιστικό διάταγμα της 20/5/1944 με τίτλο «Περί επισήμανσης γραμματοσήμων υπέρ των βομβοπλήκτων Πειραιώς», με το οποίο επιτράπηκε να σφραγιστούν 1.000.000 γραμματόσημα με την ένδειξη «Βομβαρδισμός Πειραιώς 11/1/44», με προφανή σκοπό να στιγματιστεί η αγγλική αεροπορική

επιδρομή ως βάρβαρη και απάνθρωπη πράξη. Την ίδια στιγμή, ενώ Έλληνες εκτελούνταν μαζικά από τους Γερμανούς και ολόκληρες κωμοπόλεις καταστρέφονταν, ο Ράλλης δεν προσκόμισε ούτε επικαλέστηκε ούτε μία, έστω τυπική, διαμαρτυρία του προς τους Γερμανούς για αυτές τις εκτελέσεις.

Από το σύνολο της αποδεικτικής διαδικασίας δεν αποδείχτηκε καμία άλλη πράξη των ακόλουθων πέντε κατηγορουμένων που να συνιστούσε το αδίκημα του άρθρου 1 εδ. ε της Συντακτικής Πράξης 6/1945, **και έπρεπε να κηρυχθούν αθώοι** για τη σχετική κατηγορία της προπαγάνδας υπέρ του εχθρού που τους αποδιδόταν.

Α) Για τον Ιωάννη Καραμάνο, κατηγορία θα μπορούσε να στηριχτεί σε άρθρο του, δημοσιευμένο στα φύλλα της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» της 26 και 27/8/1941, όπου ανέφερε ότι η Ελλάδα οδηγήθηκε με σκόπιμη εγκληματική ενέργεια στη δίνη του πολέμου από μια δικτατορική κυβέρνηση και από έναν Βασιλιά που ενεργούσε για το προσωπικό του συμφέρον, ως τυφλό όργανο της αγγλικής πολιτικής, την οποία επέκρινε δριμύτατα, και πρότεινε προσέγγιση με τις δυνάμεις του Άξονα, Βερολίνου–Ρώμης. Όμως η πράξη αυτή έγινε πριν αναλάβει υπουργικό αξίωμα (το ανέλαβε λίγες μέρες αργότερα, στις 29/9/1941) και δεν ασκήθηκε γι’ αυτήν ποινική δίωξη ενώπιον του Δικαστηρίου.

Β) Για τον Δ. Μπακογιάννη, επίσης θα μπορούσε να στηριχτεί κατηγορία, γιατί σε λόγο του, δημοσιευμένο στο «Ελεύθερον Βήμα» της 16/6/1944, εξήρε το έργο των Γερμανών που πολεμούσαν κυρίως εναντίον της Ρωσίας «για τη σωτηρία της Ευρώπης». Όμως και αυτή η πράξη έγινε πριν αναλάβει υπουργικό αξίωμα (το ανέλαβε στις 21/7/1944) και δεν ασκήθηκε για αυτήν ποινική δίωξη ενώπιον του Δικαστηρίου.

Γ) Για τον Αghσ. Γέροντα, επίσης θα μπορούσε να στηριχτεί κατηγορία, καθώς ως υπουργός Συγκοινωνιών, συνυπέγραψε το κανονιστικό διάταγμα της 20/5/1944 «περί επισήμων γραμματοσήμων υπέρ των βομβοπλήκτων Πειραιώς 11/1/44». Λαμβάνοντας υπόψη ότι, όπως προέκυψε από τη σχετική αλληλογραφία, προέβαλε κάποια αντίσταση στους Γερμανούς που ζήτησαν μέσω του Τσιρονίκου την έκδοσή του και αρνήθηκε να μπει η ένδειξη «Τρομοκρατικός βομβαρδισμός του Πειραιώς 11/1/44», το Δικαστήριο δέχτηκε πιο επιεική εκδοχή, αμφέβαλε αν υπήρχε από μέρους του δόλια πρόθεση

διάδοσης προπαγάνδας και έκρινε ότι πρέπει να απαλλαγεί από κάθε ποινή για την πράξη αυτή.

Δ) Για τον Ιάσωνα Παπαδόπουλο, επίσης θα μπορούσε να στηριχτεί κατηγορία καθώς σε ανακοίνωση προς τα ελληνικά πλοία, δημοσιευμένη στο φύλλο της «Εστίας» της 15/5/1941, ως υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας, ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι *«κάθε πλους προς την Αγγλία αντίκειται στα ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδας»*, επειδή τα πλοία εκτίθενται σε μεγάλους κινδύνους από τα πολεμικά μέτρα του Άξονα και είναι αδύνατη η αντικατάστασή τους, και ότι *«απαγορεύεται η λήψη αντίθετων διαταγών από ιδιωτική πρωτοβουλία ή μη εξουσιοδοτημένες αρχές»*. Η ανακοίνωση αυτή, με δεδομένο ότι στόχευε –όπως αναφερόταν στην αρχή της– στην εξυπηρέτηση του επισιτισμού του ελληνικού πληθυσμού μέσω διασφάλισης εμπορικής ναυτιλίας και, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γραικού και την αλληλογραφία Υπουργείου–Γερμανικών αρχών, στην αποτροπή του εξαναγκασμού των πλοιοκτητών από τους Γερμανούς να στείλουν πλοία σε ουδέτερα λιμάνια, δεν θεωρήθηκε ούτε διευκόλυνση των γερμανικών αρχών ούτε στοιχείο ενοχής για πράξη προπαγάνδας υπέρ του εχθρού, και έπρεπε να απαλλαγεί από κάθε ποινή.

Ε) Για τον Α. Ταβουλάρη, επίσης θα μπορούσε να στηριχτεί κατηγορία καθώς με άρθρο του στην ιταλική εφημερίδα «Κουαδρίβιο» με τίτλο «Το ιστορικό σταυροδρόμι», αφού ανέλυσε τον τρόπο με τον οποίο στο παρελθόν ενισχύθηκαν οι δεσμοί φιλίας Ελλάδας–Ιταλίας και υποστήριξε ότι η Ελλάδα παρασύρθηκε «βλακωδώς» από κυβερνήσεις που ρυμουλκούνταν από την αγγλική πολιτική. Απέδωσε την ατυχία της χώρας στον «άφρονα βασιλομεταξικό συνδυασμό της 4ης Αυγούστου», ο οποίος, αφού διέφθειρε τη χώρα και «λέρωσε» την ιστορία ενός ελεύθερου λαού, την παρέσυρε σε πόλεμο κατά της Ιταλίας χωρίς να υπάρχει εθνική αιτία. Στη συνέχεια υποστήριξε ότι οι Ιταλοί, με πνεύμα ανωτερότητας του μεγάλου αρχηγού τους, δεν ήρθαν ως κατακτητές και εχθροί, αλλά για να αποκαταστήσουν τη φιλία με την Ιταλία, και κατέληξε ότι, ύστερα από διάφορα δραματικά γεγονότα για τα οποία δεν ευθυνόταν ο ελληνικός λαός αλλά «το πολιτικό ευνούχισμα της επονείδιστης 4ης Αυγούστου», η Ελλάδα βρέθηκε στο «ιστορικό σταυροδρόμι» όπου θα συναντιούνταν οι ιταλικός και ο ελληνικός πολιτισμός και θα έκαναν «θαύματα». Όμως, όπως προέκυψε από την ένδειξη «πρώην υπουργός» κάτω από το άρθρο, η

πράξη αυτή έγινε όταν δεν ήταν υπουργός και δεν ασκήθηκε για αυτήν ποινική δίωξη ενώπιον του Δικαστηρίου.

Ως προς τους κατηγορουμένους 1) Σωτ. Μουτούση, 2) Χαρ. Κατσιμήτρο, 3) Ν. Μάρκου, 4) Α. Ρουσσόπουλο, 5) Ν. Ραγκαβή, 6) Δ. Τσιριγώτη, 7) Εμμ. Λουλακάκη, 8) Κ. Πουρναρά, 9) Ν. Λούβαρη, 10) Ι. Γρηγοράκη, 11) Β. Καραπάνο, 12) Ε. Κανακουσάκη, 13) Α. Λιβιεράτο και 14) Π. Χατζημιχάλη, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι δεν αποδείχθηκε καμία πράξη που να συνιστά το αδίκημα για το οποίο κατηγορήθηκαν, δηλαδή την παράβαση του άρθρου 1 εδ. ε της Συντακτικής Πράξης 6/1945, και **έπρεπε να κηρυχθούν αθώοι από αυτή την κατηγορία.**

Για το αδίκημα της οικονομικής ενίσχυσης του εχθρού, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του Ποινικού Νόμου, αφού ο εχθρός βρισκόταν ως κατοχική δύναμη μέσα στην Ελλάδα και όχι «εκτός χώρας», και έτσι όλοι απαλλάσσονται από αυτή την κατηγορία.

Ειδικότερα, η απόφαση ανέφερε ότι από το άρθρο 123 παρ. 8 του Ποινικού Νόμου προέκυπτε ότι βασικό στοιχείο του εκεί προβλεπόμενου αδικήματος, που στρεφόταν «κατά της ίδιας της Πολιτείας», ήταν η ενίσχυση του εχθρού με την αποστολή χρημάτων και τροφίμων, προς εχθρό που βρισκόταν εκτός του τόπου από όπου γινόταν αυτή η ενίσχυση. Το στοιχείο αυτό δεν συνέτρεχε στην περίπτωση της κατηγορίας για «συνδρομή με χρήματα και τρόφιμα» προς τον εχθρό, ο οποίος εδώ δεν βρισκόταν εκτός Ελλάδας, αλλά κατείχε στρατιωτικά τη χώρα· επομένως δεν πληρώνονταν τα στοιχεία του νόμου και όλοι οι κατηγορούμενοι έπρεπε να απαλλαγούν από την κατηγορία της παράβασης του άρθρου 123 παρ. 8 ΠΚ.

Απαραίτητο στοιχείο του αδικήματος της παρ. ζ του άρθρου 1 της Συντακτικής Πράξης 6/1945 ήταν οι πράξεις βίας σε βάρος Ελλήνων να είχαν γίνει «εξαιτίας της δράσης τους κατά του εχθρού». Αντίστοιχα, για το αδίκημα του άρθρου 125 ΠΚ απαιτούνταν δόλια πρόθεση με σκοπό τη διέγερση εμφυλίου πολέμου, δηλαδή κατάστασης όπου πολίτες της χώρας συγκρούονται μεταξύ τους και ο ασθενέστερος υποτάσσεται στη βούληση του ισχυρότερου.

Για τα Τάγματα Ασφαλείας, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η κυβέρνηση Ράλλη τα οργάνωσε με επίσημο σκοπό την «αποκατάσταση της τάξης» και όχι ρητά τη δίωξη αγωνιστών ή τη διέγερση εμφυλίου· γι' αυτό δεν καταδικάζεται γι' αυτό το

συγκεκριμένο αδίκημα, παρότι ο εξοπλισμός και η δράση των Ταγμάτων στην πράξη εξυπηρέτησαν τα γερμανικά σχέδια.

Αναλυτικότερα, η απόφαση ανέφερε ότι, από την αποδεικτική διαδικασία προέκυψε ότι η συγκρότηση των Ταγμάτων Ευζώνων (Ταγμάτων Ασφαλείας) από τον Ι. Ράλλη και την κυβέρνησή του δεν αποσκοπούσε, κατά τη δική τους βούληση, ούτε στην άσκηση βίας εναντίον Ελλήνων λόγω της δράσης τους κατά Γερμανών και Ιταλών, ούτε στη διέγερση εμφυλίου πολέμου. Σκοπός τους, όπως προβλήθηκε, ήταν η αποκατάσταση της δημόσιας τάξης στην ύπαιθρο και στις πόλεις, όπου από το καλοκαίρι του 1942 είχε σημειωθεί επικίνδυνη αναταραχή λόγω δράσης «κακοποιών στοιχείων» (καταλήψεις αρχών, δολοφονίες οργάνων τάξης και πολιτών, εμπρησμοί δημοσίων καταστημάτων), με αποτέλεσμα πολλοί κάτοικοι της υπαίθρου να αναγκαστούν να μετακινηθούν προς τα αστικά κέντρα για λόγους ασφάλειας. Τα σώματα αυτά εξοπλίστηκαν από τους Γερμανούς, οι οποίοι επιδίωκαν, για δικούς τους σκοπούς, να ενισχύσουν τη διαίρεση μεταξύ των Ελλήνων και έτσι να εξασφαλίσουν την παραμονή τους στην Ελλάδα. Όμως μια τέτοια πρόθεση δεν υπήρχε στη βούληση της κυβέρνησης που συγκρότησε τα Τάγματα· έτσι, η κυβέρνηση εξυπηρέτησε τις προθέσεις του εχθρού «αθέλητα». Γι' αυτό οι κατηγορούμενοι για αυτή την τελευταία πράξη έπρεπε να απαλλαγούν (ο Λ. Τσιριγώτης είχε μάλιστα περιληφθεί εκ παραδρομής ως μέλος της κυβέρνησης Ράλλη).

Από τη συζήτηση στο ακροατήριο, και ειδικότερα:

- 1) από την έκθεση της 2/6/1944 του υποστράτηγου Παπαθανασόπουλου,
- 2) από δύο αναφορές του διοικητή της Σχολής Χωροφυλακής Αθηνών προς το Υπουργείο Εσωτερικών (20/4/1944 και 17/3/1944),
- 3) από ανακοίνωση του Υπουργείου Εσωτερικών στην «Καθημερινή» της 28/4/1944
- 4) από ανακοίνωση του Ανωτάτου Αρχηγού Ταγμάτων Ασφαλείας και Αστυνομίας στην «Ακρόπολις» της 28/11/1943,

βεβαιώθηκε ότι όργανα των Ταγμάτων Ασφαλείας και της Χωροφυλακής, ασκώντας δημόσια εξουσία, προχώρησαν σε πράξεις που περιείχαν στοιχεία αδικημάτων του

κοινού Ποινικού Νόμου, όπως εκτελέσεις συλληφθέντων Ελλήνων χωρίς προηγούμενη νόμιμη καταδίκη. Όμως για αυτές τις πράξεις και την τυχόν ευθύνη των κατηγορουμένων δεν μπορούσε να επιληφθεί το παρόν Δικαστήριο, γιατί δεν είχε ασκηθεί επ' αυτών ειδική ποινική δίωξη, ούτε αυτή μπορούσε να θεωρηθεί καλυμμένη από τη γενική φράση του κλητηρίου ότι «επακολούθησε θάνατος Ελλήνων και συμμάχων» από τις τελευταίες πράξεις για τις οποίες διώκονταν.

Τέλος, το Δικαστήριο δεχόταν ότι κατά την εκτέλεση των πράξεων για τις οποίες κρίθηκαν ένοχοι οι Χ. Κατσιμήτρος, Δ. Πολύζος, Ι. Παπαδόπουλος, Κ. Πουρναράς, Ν. Λούβαρης, Δ. Γέροντας και Β. Καραπάνος, συντρέχαν ελαφρυντικές περιστάσεις: για τους τρεις πρώτους, ότι παραιτήθηκαν οικειοθελώς από το υπουργικό αξίωμα ύστερα από σχετικά σύντομο χρόνο, και για τους υπόλοιπους, η μικρότερη σημασία των διευκολύνσεων που παρείχαν στον εχθρό.

Τα στοιχεία που επικαλέστηκαν οι κατηγορούμενοι –και πράγματι αποδείχθηκαν– ότι με παρεμβάσεις τους προς τις αρχές κατοχής πέτυχαν την αποφυλάκιση ή τη διάσωση από εκτέλεση Ελλήνων κρατουμένων, ότι έδειξαν μέριμνα για την κοινωνική πρόνοια και ότι, με διαμαρτυρίες και αντιπροπαγάνδα, αντέδρασαν στις ωμότητες και στις εδαφικές αξιώσεις των Βουλγάρων, δεν αρκούσαν για να αρθεί το αξιόποινο των διευκολύνσεων που προσέφεραν στον κατακτητή εχθρό, εξαιτίας των οποίων ο ελληνικός λαός υπέστη μεγαλύτερες στερήσεις και ζημίες. Μπορούσαν μόνο να ληφθούν υπόψη για τον προσδιορισμό του ύψους των ποινών.

Σημειώνεται ότι το σκεπτικό της απόφαση ανέφερε ότι δεν υπήρχε νόμιμη βάση για καταβολή αποζημίωσης στους κατηγορουμένους που απαλλάχθηκαν, για την έως τότε προφυλάκισή τους με αφορμή τις πράξεις για τις οποίες είχαν διωχθεί.

8.2 ΟΙ ΕΠΙΒΛΗΘΕΙΣΕΣ ΠΟΙΝΕΣ

Όταν το δικαστήριο επανήλθε, ο πρόεδρος κ. Καλέλης ανακοίνωσε ότι:

Για το αδίκημα της Συνθηκολόγησης:

1. Ο Αντγος ε.α. **Γεώργιος Τσολάκογλου** κηρύχθηκε ένοχος, κρίθηκε ένοχος ότι, ως αντιστράτηγος και διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού, συνθηκολόγησε σε ανοικτό τόπο με τα γερμανικά στρατεύματα στο Βοτονάσι (20/4/1941) και στα Ιωάννινα (21/4/1941), χωρίς προηγουμένως να έχει εξαντλήσει όλα όσα του υπαγόρευε το καθήκον. Από τη συνθηκολόγηση αυτή τα στρατεύματα του Γ' Σώματος Στρατού και του Τμήματος Στρατιάς Ηπείρου κατέθεσαν τα όπλα.
2. Αντίθετα, οι Σ. Μουτούσης, Χ. Κατσιμήτρος, Ν. Μάρκου, Π. Δεμέστιχας και Α. Ρουσσόπουλος κηρύχθηκαν αθώοι για την κατηγορία της συνθηκολόγησης σε ανοικτό τόπο. Οι ίδιοι αυτοί κατηγορούμενοι, όπως και ο Τσολάκογλου, αθωώθηκαν επίσης από την κατηγορία ότι, ενώ ήταν στρατηγοί και διοικητές σωμάτων στρατού και μεραρχιών στην Ήπειρο το διάστημα 16–21 Απριλίου 1941, εγκατέλειψαν τη θέση τους μπροστά στον εχθρό, παρά την εντολή του Αρχηγού του Στρατού να συνεχίσουν τον αγώνα.

Για τον σχηματισμό Κυβέρνησης και ανάληψη καθηκόντων πρωθυπουργού

Έκρινε ένοχους τον Γ. Τσολάκογλου, τον Κ. Λογοθετόπουλο και τον Ι. Ράλλη, γιατί ο καθένας τους, σε διαφορετικό χρόνο, στην Αθήνα, όσο η Ελλάδα βρισκόταν υπό γερμανική και ιταλική κατοχή, ανέλαβε –με τη σύμφωνη γνώμη των εχθρικών δυνάμεων– να σχηματίσει κυβέρνηση και να γίνει πρόεδρός της, ασκώντας καθήκοντα πρωθυπουργού.

Ειδικότερα:

1. **Για τον Γ. Τσολάκογλου** κρίθηκε ότι:
 - Κατά παράβαση των άρθρων 48 και 49 της Σύμβασης της Χάγης χορήγησε στους Γερμανούς και Ιταλούς, από 1/5/1941 έως 1/12/1942, χρηματικά ποσά σε

δραχμές που αντιστοιχούσαν σε τουλάχιστον 1.753.658,09 χρυσές λίρες Αγγλίας.

- Στις 1/6/1941 διέταξε να παραδοθούν στους Γερμανούς 5.000 τόνοι βαμβάκι, πράγμα που πραγματοποιήθηκε.
- Στις 23/2/1942, με σύμβαση που υπέγραψε, παραχώρησε στους Γερμανούς το αποκλειστικό δικαίωμα αγοράς ρητίνης και παραγώγων (μόνο 15% θα πωλούνταν στο εσωτερικό) και τους έδωσε για μία δεκαετία το δικαίωμα ρητίνευσης στα δάση της Βόρειας Ελλάδας.
- Με τα Ν.Δ. 1117/1942 και 1493/1942 επέβαλε ποινές λαθρεμπορίας και δήμευσης καπνών σε παραγωγούς και εμπόρους που δεν θα παρέδιδαν τον καπνό τους στους Γερμανούς.
- Τον Αύγουστο 1941 ζήτησε από τους δημόσιους υπαλλήλους να δώσουν γραπτή υπόσχεση συνεργασίας με τους Ιταλούς.
- Με τα Ν.Δ. 33, 136 και 373/1941 όρισε φυλάκιση, εκτόπιση, αποβολή σπουδαστών, κλείσιμο γραφείων, καταστημάτων, εργοστασίων και έκπτωση από επαγγέλματα για όσους επέκριναν τις πράξεις των στρατευμάτων κατοχής ή εκδηλώνονταν σχετικά με τον πόλεμο.
- Με τα Ν.Δ. 102 και 409/1941 ανέστειλε άρθρα του Εμπορικού Νόμου ώστε να επιτραπεί η μεταβίβαση ελληνικών πλοίων στο γερμανικό και ιταλικό κράτος.
- Με τα Ν.Δ. 104 και 105/1941 πούλησε 9.690 μετοχές της εταιρείας «Ίκαρος» σε γερμανική εταιρεία, που έτσι απέκτησε το προνόμιο εκμετάλλευσης των αεροπορικών συγκοινωνιών της Ελλάδας.
- Με το Ν.Δ. 109/1941 καθόρισε βαριές κυρώσεις, ακόμη και θανατική ποινή, για Έλληνες στην κατεχόμενη Ελλάδα που θα συμμετείχαν ή θα επιχειρούσαν να συμμετάσχουν σε εχθροπραξίες κατά γερμανικών και ιταλικών δυνάμεων.
- Με τα Ν.Δ. 126 και 129/1941 παραχώρησε στην εταιρεία «Telefunken» το δικαίωμα κατασκευής, λειτουργίας και εκμετάλλευσης των ραδιοφωνικών πομπών και της ραδιοφωνίας της Ελλάδας, καθώς και το δικαίωμα να υποκαταστήσει την αγγλική «Cable & Wireless» στην αποκλειστική εκμετάλλευση της διεθνούς τηλεγραφικής επικοινωνίας, αναλαμβάνοντας χρέος 60.000 αγγλικών λιρών.
- Με το Ν.Δ. 427/1941 όρισε ποινές αποστρατείας, απόλυσης, στέρησης σύνταξης, δήμευσης περιουσιών και εκτόπισης μελών οικογενειών

στρατιωτικών, δημοσίων υπαλλήλων και ιδιωτών που θα έφευγαν χωρίς άδεια στο εξωτερικό, σε χώρες που πολεμούσαν τον Άξονα.

2. Για τον Κ. Λογοθετόπουλο κρίθηκε ότι:

- Κατά παράβαση των άρθρων 48 και 49 της Σύμβασης της Χάγης χορήγησε στους Γερμανούς και Ιταλούς, από τον Δεκέμβριο 1942 έως τον Απρίλιο 1943, ποσά σε δραχμές που αντιστοιχούσαν τουλάχιστον σε 600.776,63 χρυσές λίρες.
- Διευκόλυνε τον εχθρό υπογράφοντας τα Ν.Δ. 33, 136 και 373/1941 (ποινές φυλάκισης, εκτόπισης, έκπτωσης κατά πολιτών που επέκριναν τις πράξεις κατοχικών στρατευμάτων ή εκδηλώνονταν για τον πόλεμο) και το Ν.Δ. 427/1941 με τις προαναφερθείσες βαριές κυρώσεις για όσους έφευγαν σε συμμαχες χώρες.

3. Για τον Ι. Ράλλη κρίθηκε ότι:

- Κατά παράβαση των άρθρων 48 και 49 της Σύμβασης της Χάγης παρέδωσε στους Γερμανούς και Ιταλούς, από Μάιο 1943 έως Οκτώβριο 1944, ποσά σε δραχμές που αντιστοιχούσαν τουλάχιστον σε 2.613.912,45 χρυσές λίρες.
- Το 1943 παρέδωσε στους Γερμανούς, αντί ελάχιστου τιμήματος, 28.597 κιλά ασημένια και 7.195 κιλά νικέλινα κέρματα.
- Με εγκύκλιό του (27/6/1944, ως υπουργός Εθνικής Άμυνας) ζήτησε να τοποθετούν οι γερμανικές στρατιωτικές αρχές Έλληνες αξιωματικούς στα εθελοντικά ελληνικά τάγματα.
- Διευκόλυνε το έργο του εχθρού με τον νόμο 190/1943, με τον οποίο οι διατάξεις του Ν.Δ. 427/1941 και του εκτελεστικού διατάγματος της 14/11/1941 επεκτάθηκαν και σε δημόσιους υπαλλήλους που προσχωρούσαν στα σώματα ανταρτών, καθώς και στα μέλη των οικογενειών τους.
- Με τον νόμο 289/1943 επέκτεινε τις ίδιες κυρώσεις και σε όσους συγκροτούσαν «συμμορίες», συνεργάζονταν ή δρούσαν μαζί τους για πράξεις βίας ή σαμποτάζ κατά των στρατευμάτων κατοχής.

Για τη διευκόλυνση του έργου των κατοχικών δυνάμεων έκρινε ενόχους :

1. **Τον Αντώνιο Λιβιεράτο**, γιατί ως υπουργός:

- διευκόλυνε τους Γερμανούς στην παραλαβή των καπνών, υπογράφοντας το Ν.Δ. 1117/1942, με το οποίο επιβάλλονταν ποινές λαθρεμπορίας και δήμευσης σε παραγωγούς και εμπόρους που δεν ήθελαν να παραδώσουν τα καπνά τους στους Γερμανούς.
- διευκόλυνε το έργο της Κατοχής, υπογράφοντας τους νόμους 33, 136 και 373/1941, που προέβλεπαν φυλάκιση, εκτόπιση, αποβολή σπουδαστών, κλείσιμο γραφείων και καταστημάτων και έκπτωση από επαγγέλματα για πολίτες που επέκριναν τις πράξεις των στρατευμάτων κατοχής ή εκδηλώνονταν σχετικά με τον πόλεμο.
- διευκόλυνε την Κατοχή με την υπογραφή του νόμου 255/1941 (άρθρο 14 §1), που όριζε ποινές αποστρατείας και απόλυσης στρατιωτικών, στέρηση συντάξεων στρατιωτικών και δημοσίων υπαλλήλων, δήμευση περιουσιών στρατιωτικών, δημοσίων υπαλλήλων και ιδιωτών και εκτόπιση των οικογενειών τους, αν έφευγαν χωρίς άδεια στο εξωτερικό, σε χώρες που ήταν σε πόλεμο με τον Άξονα.
- διευκόλυνε την Κατοχή με την υπογραφή του νόμου 109/1941, που προέβλεπε βαριές ποινές και θανατική καταδίκη για Έλληνες στην κατεχόμενη Ελλάδα, οι οποίοι συμμετείχαν ή επιχειρούσαν να συμμετάσχουν σε εχθροπραξίες κατά των γερμανικών και ιταλικών δυνάμεων.

2. **Τον Πλάτωνα Χατζημιχάλη**, γιατί ως υπουργός:

- διευκόλυνε τους Γερμανούς με την υπογραφή και αποστολή της εγκυκλίου 4216/1941 προς τους εφόρους και με ανακοινώσεις στον ημερήσιο Τύπο, με τις οποίες επέκτεινε υπέρ των Γερμανών τη δέσμευση και στα καπνά της σοδειάς 1939 και παλαιότερων ετών, παρουσιάζοντας μάλιστα την πρόθεση των Γερμανών ως δήθεν ωφέλιμη για τους παραγωγούς, μέσω της υποχρεωτικής πώλησης των καπνών σε αυτούς.
- διευκόλυνε τους Γερμανούς στην παραλαβή των καπνών, υπογράφοντας τον νόμο 1117/1942, με τον οποίο επιβάλλονταν ποινές λαθρεμπορίας σε όσους δεν παρέδιδαν τα καπνά τους.

- διευκόλυνε την Κατοχή με την υπογραφή των νόμων 33/1941 και 427/1941, με τα ίδια κατασταλτικά μέτρα κατά πολιτών και φυγάδων.

3. **Τον Σωτήριο Μουτούση**, γιατί ως υπουργός:

- με την υπογραφή των Ν.Δ. 1117/1942 και 1493/1942 διευκόλυνε τους Γερμανούς στην παραλαβή των καπνών, αφού με αυτά επιβάλλονταν ποινές λαθρεμπορίας και δήμευσης στους παραγωγούς που δεν τα παρέδιδαν.
- διευκόλυνε την Κατοχή, υπογράφοντας τα Ν.Δ. 33, 136, 373, 109 και 427/1941, καθώς και τα 126 και 129/1941, με τα οποία θεσπίζονταν διώξεις κατά αντιστασιακής δράσης, μεταβιβάσεις ελληνικών πλοίων και άλλες διευκολύνσεις προς τον εχθρό.

4. **Τον Νικόλαο Μάρκου**, γιατί:

- με την υπογραφή των Ν.Δ. 1117 και 1493/1942 διευκόλυνε τους Γερμανούς στην παραλαβή των καπνών.
- διευκόλυνε την Κατοχή, υπογράφοντας τα Ν.Δ. 33, 136, 373 και 109/1941.

5. **Τον Σωτήριο Γκοτζαμάνη**, γιατί ως υπουργός Οικονομικών, Εργασίας και Επισιτισμού:

- κατά παράβαση των άρθρων 48 και 49 της Σύμβασης της Χάγης, χορήγησε στους Γερμανούς και Ιταλούς, από Ιούνιο 1941 έως Απρίλιο 1943, ποσά σε δραχμές που αντιστοιχούσαν σε 2.390.602,76 χρυσές λίρες Αγγλίας.
- με την υπογραφή των Ν.Δ. 1117 και 1493/1942 διευκόλυνε τους Γερμανούς στην παραλαβή καπνών, όπως αναφέρθηκε και για τους λοιπούς.
- με την εγκύκλιο 9033/1942 προς εφόρους και αστυνομικές αρχές διέταξε να κατάσχουν τα καπνά όσων ιδιοκτητών δεν ήθελαν να τα παραδώσουν στους Γερμανούς και να τα παραδίδουν οι ίδιοι σε αυτούς.
- με τις συμβάσεις που υπέγραψε με τις εταιρείες DEGRIGES και SACIG διευκόλυνε Γερμανούς και Ιταλούς να εξάγουν πολύτιμα ελληνικά προϊόντα προς Γερμανία και Ιταλία και να εισάγουν στην Ελλάδα είδη μικρής σημασίας για τις ανάγκες του ελληνικού λαού.

- με σύμβαση του 1942 παραχώρησε στους Ιταλούς το δικαίωμα ρητίνευσης των δημόσιων δασών της Νότιας Ελλάδας για μία δεκαετία.
- διευκόλυνε την Κατοχή, υπογράφοντας:
 1. τα Ν.Δ. 373, 409, 126, 129 και 427/1941, με τα οποία ρυθμιζόνταν, μεταξύ άλλων, σκληρές κυρώσεις κατά αντιστασιακών και μεταβιβάσεις υποδομών στον εχθρό,
 2. το Ν.Δ. 1427/1942, με το οποίο καθοριζόταν η συνδρομή του ελληνικού Δημοσίου στη μεταφορά εργατών που μετανάστευαν στη Γερμανία: το κράτος αναλάμβανε τη σιδηροδρομική μεταφορά τους ως τα σύνορα, διευκολύνοντας έτσι την αποστολή εργατικού δυναμικού προς τον εχθρό.

6. **Τον Κ. Λογοθετόπουλο** γιατί:

- εκφώνησε επικήδειο λόγο για τα θύματα του βομβαρδισμού του Πειραιά, ο οποίος δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» στις 16 Ιουνίου 1942,
- εκφώνησε λόγο σε συγκέντρωση εργατών, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας στις 22 Ιανουαρίου 1943
- εκφώνησε ραδιοφωνικό λόγο, ο οποίος δημοσιεύτηκε στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας στις 25 Φεβρουαρίου 1943.

7. **Τον Έκτωρα Τσιρονίκο** γιατί:

- έκανε δηλώσεις που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Γερμανικά Νέα» και αναδημοσιεύτηκαν στο φύλλο της εφημερίδας «Καθημερινή» στις 18 Απριλίου 1944,
- έκανε δηλώσεις προς εκπρόσωπο του Γερμανικού Πρακτορείου, οι οποίες δημοσιεύτηκαν στις 11 Ιουνίου 1944 στην ίδια εφημερίδα,
- έστειλε συγχαρητήριο τηλεγράφημα στις αρχές Αυγούστου 1944 προς τον Αδόλφο Χίτλερ για τη διάσωσή του από την απόπειρα εναντίον του
- υπέγραψε στις 20 Μαΐου 1944 κανονιστικό διάταγμα «περί επισήμων γραμματοσήμων υπέρ των βομβοπλήκτων Πειραιώς».

8. Τον Ιωαν. Πασσαδάκη γιατί:

- απηύθυνε διάγγελμα προς τον κρητικό λαό, το οποίο δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» στις 10 Φεβρουαρίου 1943
- έγραψε άρθρο που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της ίδιας εφημερίδας στις 13 Μαΐου 1944,
- εκφώνησε λόγο που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της «Καθημερινής» στις 29 Αυγούστου 1944,
- εκφώνησε άλλον λόγο στην Αθήνα, ο οποίος δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Ελεύθερον Βήμα» στις 18 Ιουνίου 1944.

9. Τον Ιωάννη Ράλλη γιατί:

- απηύθυνε διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό, το οποίο δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Καθημερινή» στις 5 Μαΐου 1943,
 - έκανε δήλωση προς τους δημοσιογράφους, η οποία δημοσιεύτηκε στο φύλλο του «Ελευθέρου Βήματος» στις 12 Ιανουαρίου 1944,
 - υπέγραψε στις 20 Μαΐου 1944 το κανονιστικό διάταγμα «περί επισήμανσης γραμματοσήμων υπέρ των βομβοπλήκτων Πειραιώς».
- **Για την κατηγορία ότι έγιναν συνειδητά όργανα του εχθρού για τη διάδοση της προπαγάνδας του στην Αθήνα και αλλού, μέσα στα παρακάτω χρονικά διαστήματα κατά τα οποία άσκησαν τα καθήκοντά τους ως υπουργοί ή υφυπουργοί έκρινε αθώους :**
- Τον Α. Λιβιεράτο από 30 Απριλίου 1941 έως τον Μάρτιο 1942,
 - τον Π. Χατζημιχάλη από 30 Απριλίου 1941 έως 23 Μαρτίου 1942,
 - τον Σ. Μουτούση από 30 Απριλίου 1941 έως 7 Απριλίου 1943,
 - τον Χ. Κατσιμήτρο από 30 Απριλίου 1941 έως 20 Σεπτεμβρίου 1941,
 - τον Ν. Μάρκου από 30 Μαΐου 1941 έως 23 Ιουνίου 1941,
 - τον Ι. Παπαδόπουλο από 8 Μαΐου 1941 έως 20 Σεπτεμβρίου 1941,
 - τον Ν. Ραγκαβή από 1 Μαΐου 1941 έως 12 Δεκεμβρίου 1941,
 - τον Α. Τσιριγώτη από 21 Δεκεμβρίου 1941 έως 10 Μαρτίου 1943,
 - τον Ε. Λουλακάκη από 1 Αυγούστου 1941 έως 13 Ιανουαρίου 1943,

- τον Α. Ταβουλάρη από 2 Δεκεμβρίου 1942 έως 29 Σεπτεμβρίου 1944,
- τον Ι. Καραμάνο από 20 Σεπτεμβρίου 1942 έως 23 Μαρτίου 1942,
- τον Κ. Πουρναρά από 7 Απριλίου 1943 έως 12 Οκτωβρίου 1944,
- τον Ν. Λούβαρη από 7 Απριλίου 1943 έως 12 Οκτωβρίου 1944,
- τον Α. Γέροντα από 12 Απριλίου 1943 έως 29 Δεκεμβρίου 1943,
- τον Ι. Γρηγοράκη από 17 Απριλίου 1943 έως 4 Ιουλίου 1944,
- τον Β. Καραπάνο από 29 Απριλίου 1943 έως 15 Ιουνίου 1944,
- τον Ε. Κανακουσάκη από 7 Φεβρουαρίου 1944 έως 12 Οκτωβρίου 1944,
- τον Δ. Μπακογιάννη από 20 Ιουλίου 1944 έως 12 Οκτωβρίου 1944.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον ήταν το σκεπτικό του Ειδικού Δικαστηρίου αναφορικά με το σκοπό συγκρότησης «των Ταγμάτων Ασφαλείας». Ο Ι. Ράλλης, Κ. Πουρναράς, Κ. Ταβουλάρης, Ε. Τσιρονίκος, Κ. Γέροντας, Ι. Γρηγοράκης, Β. Καραπάνος, Εμμ. Κανακουσάκης, Δ. Μπακογιάννης, Λ. Τσιριγώτης και Ι. Πασσαδάκης αθωώθηκαν για την ίδρυση και την δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας. Κατά τους δικαστές οι ταγματασφαλίτες αποσκοπούσαν στην εμπέδωση της δημόσιας τάξης, η οποία είχε καταλυθεί από το καλοκαίρι του 1942, όταν άρχισε ουσιαστικά η δράση των ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ. και του Ε.Δ.Ε.Σ.

Στο σχετικό χωρίο της δικαστικής απόφασης αναφέρεται:

« Ως αποδείχθη εκ της διαδικασίας η υπό του Ι. Ράλλη συγκρότησις των Ταγμάτων Ευζώνων (=των ταγματασφαλιτών) δεν απεσκοπεί ούτε εις την άσκησιν βίας καθ' Ελλήνων ένεκα της δράσεώς των κατά των Ιταλογερμανών ούτε εις διέγερσιν εμφυλίου πολέμου, αλλά εις την αποκατάστασιν της δημοσίας τάξεως εν τη υπαίθρῳ και εις τας πόλεις, ήτις είχεν επικινδύνως από του θέρους του 1942 διασαλευθεί ως εκ της δράσεως κακοποιών στοιχείων εκτραπέντων εις την κατάλυσιν των αρχών, εις φόνους οργάνων της τάξεως και πολιτών και εις εμπρησμούς δημοσίων καταστημάτων και ετέρων. Αποτέλεσμα της εκρύθμου αυτής καταστάσεως υπήρξεν ο εξαναγκασμός πολλών

κατοίκων της υπαίθρου εις μετοικεσίαν προς ασφάλειάν των εις τα κέντρα (=τις πόλεις). Τα σώματα ταύτα εξωπλίσθησαν υπό των Γερμανών, οι οποίοι απέβλεπον εις άλλους σκοπούς, ήτοι εις την υποβοηθούσαν την ασφάλειάν των εν Ελλάδι παράτασιν της διαιρέσεως μεταξύ των Ελλήνων, αλλά τοιαύτη πρόθεσις δεν υπήρχε εν τη θελήσει της συγκροτησάσης τα Τάγματα Ασφαλείας Κυβερνήσεως, αθελήτως εν τούτοις εξυπηρετησάσης τας προθέσεις του εχθρού. Διά ταύτα ο Ι. Ράλλης και η κυβέρνησίς του απαλλάσσονται της κατηγορίας ως προς τα Τάγματα Ασφαλείας»³⁰⁸

Από όλους τους καταδικασθέντες ο Γ. Τσολάκογλου (καθώς όλοι απαλλάχθηκαν απ' αυτή την κατηγορία), ήταν ο μόνος που είχε δικαίωμα να ασκήσει ένδικα μέσα σε βάρος της αποφάσεως, κηρύχθηκε ένοχος διότι, όπως αναφέρει το σκεπτικό των δικαστών:

Σε όλους τους καταδικασθέντες επιβλήθηκε στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων

Ουδείς εκ των κατηγορουμένων εκτελέστηκε.³⁰⁹ κλείνοντας έτσι τον κύκλο του αίματος που είχε σφραγιστεί από τη «δίκη των έξι», 23 χρόνια νωρίτερα.

Το Δικαστήριο παραδέχθηκε ότι οι πρωθυπουργοί και οι υπουργοί των τριών κατοχικών κυβερνήσεων προέβησαν σε πράξεις, οι οποίες διευκόλυναν τους κατακτητές, όμως δεν καταλόγισε σ' αυτούς πρόθεση εξυπηρετήσεως του εχθρού και απέκλεισε παντελώς την ύπαρξη δόλου στις πράξεις τους.

Οι καταδικασθέντες άκουσαν τις ποινές αμίλητοι, ενώ στους αθωωθέντες συγκεντρώθηκε πλήθος κόσμου για συγχαρητήρια. Η διαδικασία έκλεισε τυπικά, οι καταδικασμένοι οδηγήθηκαν στη φυλακή, και ανακοινώθηκε πως η στρατιωτική καθαίρεση θα πρέπει να πραγματοποιηθεί εντός επτά ημερών, αλλά μπορεί να γίνει αργότερα, ακόμα και λίγο πριν την εκτέλεση της ποινής θανάτου αν αυτό τελικά συμβεί.

³⁰⁸ *Εφημερίδες Ελευθερία. (1945, 1 Ιουνίου). Ριζοσπάστης. (1945, 1 Ιουνίου). Εμπρός. (1945, 1 Ιουνίου).*

³⁰⁹ Οι θανατικές ποινές μετατρέπονταν αυτοδίκαια σε ισόβια, μετά την παρέλευση πενταετίας από την έκδοση της απόφασης, βάσει του Νόμου 3861 της 11-2-1929. Η ποινική μεταχείριση των δωσίλογων πρωθυπουργών, στη μεγάλη μεταπολεμική δίκη της άνοιξης του 1945, υπήρξε εμφανώς ασύμμετρη – με κοινό χαρακτηριστικό τον εγκλεισμό τους στις πολυτελείς φυλακές Ζελιώτη, («κρατητήρια» - διαμερίσματα του 4ου ορόφου σύμφωνα με την *Ακρόπολις. (1945, 20 Φεβρουαρίου)* στο κέντρο της Αθήνας, και όχι στα άθλια «σωφρονιστικά» καταστήματα όπου σωριάζονταν σαν σαρδέλες οι κοινοί θνητοί.

Μετά τη δίκη, τόσο ο Υπουργός Δικαιοσύνης όσο και αρκετές εφημερίδες σχολίασαν αρνητικά την επιείκεια που επέδειξε το δικαστήριο απέναντι στους δωσίλογους της κατοχής, τονίζοντας ότι από εθνική και ηθική άποψη αυτή η επιείκεια δεν ήταν δικαιολογημένη. Τονίστηκε ότι οι πράξεις των αξιωματούχων της κατοχικής διοίκησης θα έπρεπε να έχουν αντιμετωπιστεί πολύ πιο αυστηρά και άμεσα, αμέσως μετά την απελευθέρωση. Το επόμενο χρόνια, πολλοί συνεργάτες των κατακτητών καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης που θεωρήθηκαν ήπιες σε σύγκριση με το μέγεθος των εγκλημάτων, ενώ αρκετοί βασανιστές και εκτελεστές κυκλοφορούσαν ελεύθεροι. Το αποτέλεσμα ήταν να αμβλυνθεί το αίσθημα της δίκαιης οργής του λαού και να υπερισχύσει τελικά η ανθρώπινη επιείκεια στη στάση του δικαστηρίου.

Είμαστε μια γενιά που κληρονομήσαμε από τους γονείς μας
μια τεράστια περιουσία από σιωπή.

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Η συζήτηση σχετικά με τη δίκη των δωσιλόγων πρωθυπουργών και υπουργών δεν κατόρθωσε να καταλάβει θέση στη δημόσια ζωή της χώρας, σε αντίθεση με άλλες καθοριστικές στιγμές της νεοελληνικής ιστορίας, όπως ο Εθνικός Διχασμός, η Μικρασιατική Καταστροφή ή η Εθνική Αντίσταση (1941-1944). Ακόμη και οι καθιερωμένες περιοδολογήσεις την παραλείπουν, αντιμετωπίζοντάς την είτε ως απλό απόηχο της Αντίστασης, είτε ως προοίμιο του Εμφυλίου Πολέμου, είτε, τέλος, ως μια ανεπιθύμητη «μαύρη τρύπα», η οποία θεωρείται προτιμότερο να αποσιωπάται ή, στην καλύτερη περίπτωση, να εξωραϊζεται.

Ας μην λησμονούμε ότι την περίοδο εκείνη τέθηκαν τα θεμέλια της μεταπολεμικής δικαιοσύνης και ξεκίνησαν οι διοικητικές εκκαθαρίσεις οι οποίες διαμόρφωσαν τη θεσμική συνέχεια του κράτους εντός ενός ευρύτερου πολιτικού πλαισίου το οποίο χαρακτηριζόταν ήδη από έντονες πολιτικές και κοινωνικές αντιθέσεις.

Όπως σημειώνει ο Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *“Η μεταπολεμική μνήμη επικεντρώθηκε στα κατορθώματα του ελληνικού στρατού στο αλβανικό μέτωπο, ενώ η συνεργασία των Ελλήνων στρατηγών με τους κατακτητές ξεχάστηκε πολύ γρήγορα”*³¹⁰

Βέβαια, στη δημιουργία αυτού του κλίματος συνέβαλε σημαντικά ένταση που επικράτησε τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια στον ελληνικό χώρο, καθώς και εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε. Οι νέες συνθήκες ευνόησαν ιδιαίτερα τους δοσιλόγους και ιδιαίτερα αυτούς που ανήκαν στο φιλοκυβερνητικό χώρο. πολιτικός κόσμος, απορροφημένος τιάρα με τα προβλήματα που σχετίζονταν με την εξάλειψη του «κομμουνιστικού κινδύνου», σταδιακά απαρνείται τις πρώτες μετακατοχικές δηλώσεις του, που ευαγγελίζονταν την παραδειγματική τιμωρία των δοσιλόγων, με συνέπεια το θέμα των δοσιλόγων να μετατραπεί σε ταμπού από την ελληνική κοινωνία.

Η επίκληση της «παθητικής συνεργασίας» λειτούργησε και εδώ ως μέσο μετριασμού των ευθυνών, παρουσιάζοντας τους συνεργάτες όχι ως ενεργά όργανα του κατακτητή,

³¹⁰ Χαραλαμπίδης, Μ. (2023). *Οι δωσίλογοι: Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

αλλά ως αναγκαστικούς διαμεσολαβητές, οι οποίοι αποδέχθηκαν έναν ρόλο χωρίς ουσιαστική ελευθερία επιλογής.

Η απόφαση του Ειδικού Δικαστηρίου είναι μνημειώδης ως προς την αποτύπωση, με εξαιρετική λεπτομέρεια, του εθνικού δράματος των ετών 1940-41 και αποτελεί για τον ιστορικό του μέλλοντος πολύτιμη πηγή, τόσο από νομική όσο και από καθαρά ιστορική άποψη.

Η συνθηκολόγηση της Ελληνικής Στρατιάς στο βορειοηπειρωτικό μέτωπο αποτελεί σημείο έντονης διχογνωμίας μεταξύ των ιστορικών. Από τη μία πλευρά, αντιμετωπίζεται ως προδοτική ενέργεια της στρατιωτικής ηγεσίας, σε σύμπραξη με εκκλησιαστικούς κύκλους, που οδήγησε στον σχηματισμό της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης, ενώ από την άλλη προβάλλεται ως πράξη εθνικής ανάγκης, με σκοπό τη διάσωση των στρατιωτών, η οποία πραγματοποιήθηκε υπό πίεση και εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες, και σε συνάρτηση με την αδράνεια του ΓΕΣ να διατάξει εγκαίρως την υποχώρηση των δυνάμεων.

Ο ίδιος ο Γ. Τσολάκογλου υπερασπίστηκε την απόφασή του, δηλώνοντας υπερήφανος για την αποτροπή μιας καταστροφής³¹¹. Ωστόσο, η συνθηκολόγηση, αν εξεταστεί απομονωμένα, μπορεί να θεωρηθεί επιτυχής από στρατιωτική άποψη, καθώς επέτρεψε την οργανωμένη παράδοση των δυνάμεων και την αποφυγή άτακτης διάλυσης του μετώπου. Παραμένει, βέβαια, ανοιχτό το ζήτημα του πώς θα διαχειρίζονταν οι αρχές κατοχής τους Έλληνες αιχμαλώτους, υπό ένα καθεστώς που, όπως έδειξε η συνολικότερη εμπειρία του πολέμου, συχνά συνεπαγόταν σκληρές και απάνθρωπες συνθήκες κράτησης. Ωστόσο, αλλά το κρίσιμο σφάλμα έγκειται στη μετέπειτα συγκρότηση κυβέρνησης συνεργασίας με τους κατακτητές, η οποία απέτυχε να διαχειριστεί την επισιτιστική κρίση, να στηρίξει τον πληθυσμό και να προστατεύσει την εδαφική ακεραιότητα της χώρας. Ευθύνες ωστόσο φέρει επίσης και η ανώτατη στρατιωτική και πολιτική ηγεσία της περιόδου, λόγω καθυστερημένων και

³¹¹ Ο ίδιος ο στρατηγός Γ. Τσολάκογλου, στα απομνημονεύματά του, εκθέτει την προσωπική του θέση ως εξής: «Ευρέθην αντιμέτωπος ιστορικού διλήμματος: ή να αφήσω να συνεχισθή ο αγών και να γίνη ολοκαύτωμα ή, υπείκων εις τας παρακλήσεις όλων των ηγητόρων του στρατού, να αναλάβω την πρωτοβουλίαν της συνθηκολογήσεως... Τολμήσας δεν υπελόγισα ευθύνας... Μέχρι σήμερον δε μετενόησα διά το τόλμημά μου. Τουναντίον, αισθάνομαι υπερηφάνειαν...».

λανθασμένων στρατηγικών επιλογών, όπως η προσκόλληση στην υπεράσπιση της Γραμμής Μεταξά έναντι της ευέλικτης τακτικής των Γερμανών.

Γενικότερα όμως, η τιμωρία των δοσίλογων και των συνεργατών των κατοχικών δυνάμεων κυριάρχησε ως λαϊκό αίτημα σε όλες τις διαδηλώσεις της περιόδου της «μεσοαπελευθέρωσης», δηλαδή στο διάστημα ανάμεσα στην Απελευθέρωση και στα Δεκεμβριανά. Ωστόσο, το κεντρικό αυτό αίτημα της πλειονότητας του ελληνικού λαού για τιμωρία των παντός είδους δοσιλόγων, δεν υλοποιήθηκε εντός αυτού του διαστήματος.

Θα πρέπει να τονίσουμε βεβαίως ότι για τους εκπροσώπους των προπολεμικών ελίτ και τους αντικομμουνιστές πολιτικούς, φιλελεύθερους ή βασιλόφρονες, που είχαν την πλειοψηφία στην κυβέρνηση, ο ποινικός ορισμός της συνεργασίας με τον εχθρό (δοσιλογισμός) αφορούσε κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων κι όσους «ανέλαβαν υπηρεσία» απευθείας στις αρχές κατοχής, κατασκόπους, καταδότες, πληροφοριοδότες, βασανιστές των SS ή «γερμανοντυμένους». Αντίθετα, για το ΕΑΜ ήταν ένα κατεξοχήν πολιτικό, κρατικό έγκλημα που αφορούσε, κατ' αρχήν τα Σώματα Ασφαλείας αλλά και όλους όσοι συνεργάστηκαν πολιτικά ή οικονομικά με το κατοχικό κράτος των Αθηνών.

Η υιοθέτηση της αρχής της ατομικής ευθύνης που αποτέλεσε την βασική καινοτομία της διεθνούς δικαιοσύνης και το συγκριτικό πλεονέκτημα της ποινικής αντιμετώπισης των εγκλημάτων ήταν ότι προσέφερε ένα μέσο εκτόνωσης του αιτήματος για τιμωρία, που ταυτόχρονα αποπολιτικοποιούσε τις υποθέσεις που κρίνονταν και περιόριζε τον αριθμό όσων τελικά θα διώκονταν και τιμωρούνταν. Όπως, καταδικάζοντας κάποια μέλη της ηγεσίας του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος, οι δίκες της Νυρεμβέργης «έσβησαν» από τη δημόσια σφαίρα την ενεργή συμμετοχή και στήριξη του γερμανικού λαού στην πολιτική του Χίτλερ, έτσι και η τιμωρία μέρους μόνο όσων κατηγορήθηκαν για συνεργασία με τους κατακτητές, έθεσε τα θεμέλια των λογής μεταπολεμικών εθνικών μύθων περί καθολικής αντίθεσης και αντίστασης στη φασιστική κατοχή. Τα Ειδικά Δικαστήρια Δοσιλόγων εφάρμοσαν και προσάρμοσαν αυτό το μοντέλο δικαιοσύνης στις συνθήκες και τις νομικο-πολιτικές παραδόσεις της χώρας.

Ας μην ξεχνάμε ότι η κατάσταση που βιώνουμε σήμερα, μας αναγκάζει να επαναφέρουμε στη μνήμη ιστορικά γεγονότα με τη δράση και τη στάση των τριών κατοχικών κυβερνήσεων και την συνεργασία τους με τους Γερμανούς. Στην

πραγματικότητα δεν ήταν αμέτοχες για όσα γίνονταν εις βάρος του ελληνικού λαού, αλλά υπεύθυνες και συνένοχες όπως ακριβώς και αρκετές σύγχρονες ελληνικές κυβερνήσεις που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, με σκοπό “δήθεν” για να σώσουν τον ελληνικό λαό.

Η πολλαπλά διακηρυγμένη και σε πολλαπλούς τόνους διαδικασία κάθαρσης, λογοδοσίας και τιμωρίας των δοσιλόγων κυβερνήσεων ως ηθική αναγκαιότητα, υποχώρησε σταδιακά και ξεθώριασε μετά την ολοκλήρωση της δίκης των δοσιλόγων πρωθυπουργών. Μέσα σε μια δεκαετία, την πιο κρίσιμη για τη διαμόρφωση για τη διαμόρφωση της πολιτικής ταυτότητας της μεταπολεμικής Ελλάδας οι περισσότεροι καταδικασθέντες είχαν επιστρέψει στο σπίτι τους ή και στις θέσεις που κατείχαν προπολεμικά όπως ο Λουβαρις. Στις ασκήσεις εξαγνισμού εντάσσονται και διαμάχες των ιστορικών για το θέμα της συνθηκολόγησης και της κάθαρης, αν και οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις βολευτηκαν με τη σιωπή και τη συλλογική αμνησία που τους επέτρεπε η γενικότερη πολιτική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί με τον εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε.

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η πράξη της συνθηκολόγησης, εξεταζόμενη απομονωμένα, αποτέλεσε επιτυχία της στρατιωτικής ηγεσίας της χώρας, η οποία, παρά τις δυσμενείς περιστάσεις, επέτυχε τη διάσωση και διατήρηση ολόκληρης σχεδόν της γενιάς των Ελλήνων στρατιωτών, ανεξαρτήτως των προθέσεων του κατακτητή. Η φυσική και ηθική εξόντωση της νικηφόρας Ελληνικής Στρατιάς της Ηπείρου, την οποία επιζητούσε μετ’ επιτάσεως ο Μουσολίνι, θα συνιστούσε μια ακόμα τραγική υπερβολή στον ήδη απάνθρωπο χαρακτήρα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Εντούτοις, το σφάλμα του Γ. Τσολάκογλου και των υπολοίπων ανωτάτων στρατιωτικών στελεχών δεν έγκειται στη συνθηκολόγηση αυτή καθαυτή, αλλά στην απόφασή τους να προχωρήσουν στη συγκρότηση πολιτικής κυβέρνησης υπό κατοχή. Η συνεργασία τους με τις δυνάμεις του Άξονα δεν περιόρισε απλώς την ελληνική κυριαρχία αλλά απέτυχε πλήρως στο πεδίο της επισιτιστικής και ανθρωπιστικής διαχείρισης, με ολέθρια αποτελέσματα κατά τον λιμό του χειμώνα 1941–1942. Επιπλέον, η κυβέρνηση αυτή υπέσκαψε τη νομιμότητα της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης, καλλιέργησε κλίμα ηττοπάθειας στον πληθυσμό και απέτυχε να αποτρέψει τόσο τον εδαφικό κατακερματισμό της χώρας όσο και την στοχευμένη καταπίεση των πλέον ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ηλικιωμένοι, γυναίκες, παιδιά).

Από την άλλη πλευρά, σοβαρές ευθύνες φέρουν και ο Αρχιστράτηγος Αλ. Παπάγος, καθώς και η τότε πολιτική ηγεσία, εξαιτίας της αδράνειάς τους να διατάξουν έγκαιρη υποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων προς τον νότο. Εν μέρει, η στάση τους μπορεί να αποδοθεί στον αιφνιδιασμό που προκάλεσε η κεραυνοβόλα προέλαση των γερμανικών τεθωρακισμένων μονάδων — ένας αιφνιδιασμός που δεν ήταν μοναδικό φαινόμενο σε εκείνον τον πόλεμο. Παρ' όλα αυτά, η στρατηγική επιλογή της επιμονής στην υπεράσπιση της Γραμμής Μεταξά, έναντι ενός ευέλικτου και τεχνολογικά ανώτερου στρατού, υπήρξε λανθασμένη και κατέδειξε την υστέρηση της ελληνικής ηγεσίας ως προς τη δυνατότητα προσαρμογής στις εξελίξεις του σύγχρονου πολέμου. Είναι αναμφισβήτητο ότι αποτελεί εξαιρετική καινοτομία μετά το τέλος του Β' ΠΠ υπήρξαν τόσο οι δικαστικές όσο και οι διοικητικές εκκαθαρίσεις όσων συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις Κατοχής. Θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε με τον ερευνητή - ιστορικό Δ. Κουσουρή, ότι όπως και τα Διεθνή Στρατιωτικά Δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο, οι ποινικές εκκαθαρίσεις αυτές που εφαρμόστηκαν ταυτόχρονα σε όλα τα κράτη τα οποία είχαν εμπλακεί στον πόλεμο, αποτέλεσαν ίσως το πιο εκτεταμένο πείραμα διαδικασιών “μεταβατικής δικαιοσύνης”, το οποίο στόχευε στην αποκατάσταση των προπολεμικών κρατικών δομών αλλά και στη νομιμοποίηση των διάδοχων καθεστώτων. Έτσι λοιπόν, με τον τρόπο αυτό, διασφαλίστηκε και συγκροτήθηκε ταυτόχρονα η “ιστορία του προγραμματισμού της ποινικής ασυλίας” του Μεσοπολεμικού κράτους.³¹² .

Συνοπτικά λοιπόν, μπορούμε να αναφέρουμε ότι είναι αυτονόητο ότι πολύ λίγοι πλήρωσαν ελάχιστα για τις πράξεις τους και μάλιστα διέπρεψαν στα επόμενα χρόνια ως πολιτικοί ή επιχειρηματίες. Ο αριθμός των δοσιλόγων που τιμωρήθηκαν, έστω τύποις, στην Ελλάδα, είναι από τους χαμηλότερους στην Ευρώπη. Η Ιταλία θεωρείται η μοναδική χώρα στην οποία το ποσοστό τιμωρίας των δωσιλόγων ήταν μικρότερο όπου είχε δοθεί αμνηστία από το 1946, καθώς ο Υπουργός Δικαιοσύνης Παλμίρο Τολιάτι ως παραδέχθηκε ότι ήταν πρακτικά αδύνατο να διωχθούν όλοι όσοι είχαν λάβει ταυτότητα του Φασιστικού Κόμματος ³¹³.

³¹² Κουσουρή, Δ. (2009). Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944–1949). Στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Ανασυγκρότηση, εμφύλιος, παλινόρθωση, 1945–1952* (τ. Δ1, σ. 105–130). Βιβλιόραμα

³¹³ Ο Παλμίρο Τολιάτι ως υπουργός του χριστιανοδημοκράτη πρωθυπουργού Ντε Γκασπερι αμνήστευσε κάθε πολιτικό αδίκημα που τελέστηκε μετά τη συνθηκολόγηση, δίνοντας ουσιαστικά συγχωροχάρτι σε πολλούς φασίστες εγκληματίες. Στόχος του ήταν ο προσεταιρισμός ή έστω ο κατευνασμός των μεσαίων κυρίως στρωμάτων, που είχαν αποτελέσει τη ραχοκοκαλιά του φασιστικού καθεστώτος.

Η βασική ελληνική ιδιαιτερότητα είναι πως οι ένοπλοι δοσίλογοι ενσωματώθηκαν στον κρατικό μηχανισμό και εισχώρησαν στις πτυχές του καθεστώτος πριν προλάβουν να δικαστούν, ήδη από το Δεκέμβριο του 1944. Στην πολιτική δίκη των κυβερνήσεων οι βασικοί κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν, αλλά κανείς δεν εκτελέστηκε, όπως συνέβη π.χ. στη Γαλλία, στην Τσεχοσλοβακία, στη Νορβηγία και αλλού. Το δικαστήριο επέβαλε την ποινή του θανάτου για τον κατοχικό πρωθυπουργό Γ. Τσολάκογλου και άλλους δύο, ισόβια δεσμά στους κατοχικούς πρωθυπουργούς Ράλλη και Λογοθετόπουλο, ισόβια σε τρία ακόμη πρόσωπα, φυλάκιση 20 ετών σε δύο κατηγορούμενους, φυλάκιση έντεκα ετών σε τρεις κατηγορούμενους, και 5 ½ ετών σε πέντε κατηγορουμένους. Και σε ελάχιστα χρόνια ήταν όλοι ελεύθεροι με διάφορα μέτρα επιείκειας ³¹⁴. Τέλος, ας μη λησμονούμε ότι επτά κατηγορούμενοι απαλλάχτηκαν. Η απόφαση θεωρήθηκε (και ήταν) εξαιρετικά επιεικής – και σε σύγκριση με ό,τι συνέβη σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με παρόμοιο πρόβλημα.

Στο κύριο άρθρο της εφημερίδας *ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ* (φύλλο της 1^{ης} Ιουνίου 1945), την επόμενη μέρα από την έκδοση της δικαστικής απόφασης συνοψίζεται η πικρή γεύση που έμεινε στον κόσμο:

«[...] Εντός εκατόν ακριβώς ημερών η ελληνική δικαιοσύνη απέδειξε ότι δεν έχει καμμία επαφή με το λαϊκόν αίσθημα επί του προβλήματος της τιμωρίας των δοσίλογων κυβερνητών της Κατοχής [...]. Η απόφασίς της θ' αποτελή εσαεί την ευγλωττοτέραν προτροπήν προς την εθνικήν προδοσίαν. Είθε ποτέ άλλοτε να μη δουλωθή αυτή η χώρα. Αν όμως μέσα εις των αιώνων τον ρουν δοκιμάση και άλλοτε το πικρόν ποτήριον της δουλείας, τότε όλοι οι Έλληνες θα είναι προδόται. Ο λαός, ο οποίος βλέπει πολύ απλά τα πράγματα, ανέμενεν ότι έκαστος εκ των κατηγορουμένων θα κατεδικάζετο 20.000 φορές εις θάνατον».

Όπως αναφέρει σε συνέντευξή του στο ΑΠΕ -ΜΠΕ ο Δ. Κουσουρής: «οι διώξεις των δωσιλόγων έλαβαν τέλος κάπου στις αρχές της δεκαετίας του 1950, σε μια διαδικασία που ο ιστορικός Νόρμπερτ Φράι συνόψισε με το τρίπτυχο «αμνήστευση, επανενσωμάτωση, αποστιγματισμός». [...] Ας μην λησμονούμε ότι στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1940, η ιδεολογία των «δύο άκρων» αποτέλεσε καταρχήν κατασκευή της «γκρίζας ζώνης» των αστικών ελίτ της Κατοχής - εκείνων δηλαδή που αν και

³¹⁴ Για παράδειγμα ο Έ. Τσιρονίκος παραδόθηκε στους Αμερικανούς το 1945. Το 1947 μεταφέρθηκε στην Ελλάδα και έμεινε στη φυλακή ως το 1952, οπότε του δόθηκε χάρη.

συμβιβάστηκαν ή συνεργάστηκαν με τους νέους κυρίαρχους της χώρας, προτίμησαν να μην εκτεθούν ιδιαίτερα και να διατηρήσουν επαφές με παράγοντες των Συμμάχων και της εξόριστης κυβέρνησης. Στα Ειδικά Δικαστήρια παρακολουθούμε πώς αυτή η οπτική μετατρέπεται σε επίσημη κρατική ιδεολογία, επιτρέποντας στις κρατικές και πολιτικές ελίτ της εθνοκοφροσύνης να ενσωματώσουν και σταδιακά να ελέγξουν τους πρώην δοσιλόγους αλλά και να δεχτούν άφθονη υλική και πολιτική στήριξη από ΗΠΑ και Μεγάλη Βρετανία για να συντρίψουν το εαμικό κίνημα.”³¹⁵

Αντίθετα με άλλες χώρες, στη Ελλάδα, οι δωσίλογοι μέσω του Εμφυλίου Πολέμου όχι μόνο επανεντάχθηκαν αρκετά γρήγορα στην κοινωνία και σε επίσημες θέσεις αλλά κάποιοι από αυτούς έγιναν σε λιγότερο από 15 χρόνια μέλη της Ακαδημίας Αθηνών. Έτσι, με έναν τρόπο αποτέλεσαν έναν πυρήνα ενός πολιτικού προσωπικού αλλά και μιας οικονομικής και πνευματικής ελίτ, οι οποίοι πήραν στα χέρια τους το μεταπολεμικό κράτος. Ας μην ξεχνάμε ότι το 1950, ο πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας, αναγκάστηκε να παραιτηθεί αμέσως μετά το λόγο που έβγαλε στην Τήνο στις 15 Αυγούστου, για τα «μέτρα επιείκειας» και τις αντιδράσεις που προκάλεσαν. Ωστόσο, τα ανακοινωθέντα μέτρα επιείκειας είχαν ήδη εφαρμοσθεί μόνο προς την πλευρά των δοσιλόγων και των ταγματασφαλιτών.

Όλα λοιπόν τα ανωτέρω, συνηγορούν στη διαπίστωση ότι ο δοσιλογισμός στην ελληνική κοινωνία αποτέλεσε (και αποτελεί;) όπως και αλλού ένα ταμπού αλλά πολύ ισχυρότερο. Όπως γράφει ο Ηλίας Νικολακόπουλος ³¹⁶ «...είναι πλέον καιρός να μελετήσει κανείς, με ψυχραιμία και χωρίς ιδεολογικές προκαταλήψεις, ένα φαινόμενο που αποτελεί ίσως μια από τις πιο σκοτεινές πλευρές της νεώτερης ελληνικής ιστορίας – κάτι που έχει άλλωστε επιχειρηθεί, εδώ και αρκετές δεκαετίες, στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Και για τη μελέτη αυτή οι απλουστευτικές και ατεκμηρίωτες προσεγγίσεις που ερμηνεύουν τον δοσιλογισμό ως απότοκο της «κόκκινης βίας» απλώς αναπαράγουν την απολογητική ιστοριογραφία της δεκαετίας του '50.

Τέλος θα πρέπει να αναφέρουμε ότι θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να μελετήσουμε τις αποτυπώσεις του δοσιλογισμού στη δημόσια συλλογική μνήμη (αγάλματα, ονομάτα

³¹⁵ Αντωνόπουλος, Θ. (2015, 21 Ιανουαρίου). Η δίκη των δοσιλόγων: Η ρίζα της ελληνικής διχόνοιας (και των δεινών που ακολούθησαν). *LiFO*. <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/i-diki-ton-dosilogon-i-riza-tis-ellinikis-dihonoias-kai-ton-deinon-poy-akoloythisan>

³¹⁶ Νικολακόπουλος, Η. (2004, 22 Μαΐου). Η κόκκινη βία και ο εξαγνισμός των δοσιλόγων. *Τα Νέα*. Αναδημοσίευση στο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος 1943–1949. Ανακτήθηκε 1 Φεβρουαρίου 2025, από <https://ellinikosemfilios.blogspot.com/2012/04/h.html>

δρόμων κλπ), όπου ενδεχομένως θα διαπιστώναμε και εδώ διαφοροποιήσεις και ιδιαιτερότητες κατά τόπους, κατά περιοχές, κατά πληθυσμιακές ή εθνοτικές ομάδες κ.λπ.³¹⁷ Για μεγάλο διάστημα η επιστημονική έρευνα περιορίστηκε στις συνέπειες για των αποφάσεων των έκτακτων στρατοδικείων και λιγότερο για τη λειτουργία και τις πρακτικές τους.

Η Ευρώπη ξαναχτίστηκε μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέσα από έναν συνδυασμό μνήμης και λήθης ανάλογα με τον λαό: αλλού επιτυχή, αλλού όχι τόσο. Για το λόγο αυτόν μια δόση λήθης, μια δόση συλλογικής αμνησίας είναι πάντα φάρμακο ώστε να κοιτάμε μπροστά. Χωρίς αυτήν τη δόση, θα είμαστε πάντα δέσμιοι του παρελθόντος. Χωρίς αυτή τη δόση, «η εκπληκτική μεταπολεμική ανάκαμψη της Ευρώπης δεν θα ήταν εφικτή», όπως γράφει ο Τόνυ Τζαντ. Η μνήμη είναι απαραίτητη, αλλά μνήμη είναι και η λήθη, «λήθη απαραίτητη». Δεν μπορούμε συνέχεια να βαδίζουμε με γνώμονα την «καθαρή» μνήμη. Διότι αν έχουμε μόνο τη μνήμη οδηγό, τότε αυτή από πυξίδα γίνεται βαρίδι.

Σημειώνεται ότι ακόμη και σήμερα, εκλείπουν σχεδόν ολοκληρωτικά οι εργασίες για τη μνήμη του δωσιλογισμού στην ελληνική κοινωνία. Πρόκειται μάλλον για ένα ταμπού της δημόσιας μνήμης του πολέμου. Ωστόσο, η ιδέα πως «εδώ, σε αντίθεση ίσως με αλλού, οι δωσίλογοι δεν τιμωρήθηκαν επαρκώς», αποτελεί κοινό τόπο σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες μετά τον πόλεμο, όπως π.χ. η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ιταλία ή η Αυστρία. Τα φιλελεύθερα κοινοβουλευτικά καθεστώτα της δυτικής Ευρώπης ανακύκλωσαν εν πολλοίς τα υλικά του ναζισμού και των συνεργατών του κι η Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαίρεση στον κανόνα. Απλά στην Ελλάδα έγινε πολύ πιο γρήγορα και πολύ πιο απροκάλυπτα.

Το γεγονός πως στη χώρα μας η μοίρα των δωσιλογών συνδέεται με το τραύμα ενός αιματηρού και μακρόχρονου εμφυλίου κι ενός αυταρχικού καθεστώτος που διήρκεσε μέχρι το 1974, έκανε το ταμπού πιο ανθεκτικό και πιο δύσκολο να σπάσει. Σήμερα, η απενεχοποίηση του δωσιλογικού παρελθόντος ασφαλώς συνδέεται με την επιρροή και την αντοχή της νεοναζιστικής Χρυσής Αυγής, την αναβίωση αυταρχικών κρατικών πρακτικών επιτήρησης κι ελέγχου των λαϊκών κινητοποιήσεων ή τη συγκρότηση

³¹⁷ Τσέκου, Κ., & Κακουριώτης, Σ. (χ.χ.). Διοικητικός δωσιλογισμός στην κατεχόμενη Ελλάδα: Απολογισμός ενός συνεδρίου. *20ός αιώνας: Κοινωνική, ιστορική και πολιτική επιθεώρηση*. Ανακτήθηκε 1 Φεβρουαρίου 2025, από <https://eikostosaionas.gr/apologismos-syndriou/>

ρατσιστικών και δολοφονικών μηχανισμών αντιμετώπισης της μετανάστευσης, όπως η Frontex.

Και όπως αναφέρει ο ιστορικός Δημήτρης Κουσουρής: *“Αν η εμπειρία του Εμφυλίου συνεχίζει να αποτελεί ένα παρελθόν στο οποίο καταφεύγουν τα σύγχρονα πολιτικά υποκείμενα, ένθεν κακείθεν του πολιτικού φάσματος για να αντλήσουν την πολιτική τους ταυτότητα για τις μάχες του σήμερα, τούτο είναι μάλλον σύμπτωμα μιας επιμόλυνσης του παλαιού τραύματος από την ανοιχτή πληγή της σημερινής κρίσης”*.³¹⁸

Στα τέλη της δεκαετίας του 1940, όταν πια η τιμωρία αλλά και η διαδικασία μετενσωμάτωσης των δοσίλογων είχε πλέον ολοκληρωθεί, ο περιορισμός του αριθμού των ενόχων σε έναν μικρό αριθμό εγκληματιών λείαινε τις πραγματικές αντιθέσεις, διευκόλυνε και διαμόρφωνε το μεταπολεμικό μύθο της «καθολικής αντίστασης» ενάντια στη φασιστική εισβολή, ο οποίος και τελικά επικράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Θα συμφωνήσω με τον Δ. Κουσουρή ότι συχνά αποκρύπτεται ότι ένα κομμάτι της πολιτικής, οικονομικής και πνευματικής ελίτ συνεργάστηκε με τους Γερμανούς, ενίοτε δε με πολιτική και ιδεολογική ταύτιση. Όχι πάντα αλλά συχνά. Ωστόσο, το γεγονός ότι οι συνεργάτες του εχθρού ήταν λίγοι και όλοι παραπέμφθηκαν σε δίκη ήταν ένα αφήγημα το οποίο για διαφορετικούς λόγους, βόλεψε τα δυο στρατόπεδα του Εμφυλίου Πολέμου. Τους «νικητές» διότι απέκρυπτε τον ομφάλιο λώρο που τους συνέδεε με το παρελθόν της Κατοχής και του δωσιλογισμού. Οι «ηττημένοι» της Αντίστασης, επειδή αποκλείστηκαν μεταπολεμικά από το πολιτικό σύστημα, αξιοποίησαν το κύρος που αντλούσαν από την πατριωτική τους δράση και τη συμμετοχή τους στον αγώνα, προβάλλοντας το αφήγημα της εθνικής τους πρωτοπορίας.

Έτσι, στο εξής ο όρος «δωσίλογου», που συγγέονταν συχνά με τους εγκληματίες πολέμου, θα αποκτούσε σταδιακά δύο αντιθετικές όψεις.

Α) Για τους αντικομμουνιστές, που καταδίκάζαν τις συλλήψεις οι οποίες διενεργούνταν από τον ΕΛΑΣ ως «επιχειρήσεις αναρμόδιων» ενταγμένες σ' ένα εαμικό σχέδιο εξόντωσης των πολιτικών του αντιπάλων, υπογράμμιζε το τεκμήριο αθωότητας των φερομένων ως συνεργατών του εχθρού.

³¹⁸ Χατζηβασιλείου. Β. (2015, Ιούνιος 5). Στην Ελλάδα οι δοσίλογοι έμειναν ατιμώρητοι. LiFO. <https://www.lifo.gr/now/greece/stin-ellada-oi-dosilogoi-emeinan-atimoritoi>

Β) Για το ΕΑΜ ήταν όρος συνώνυμος της συνεργασίας με τον εχθρό και χρησιμοποιούνταν για να καταγγείλει την υπόθαλψη και την ασυλία την οποία απολάμβαναν οι φορείς της από το επίσημο κράτος.

Συμπερασματικά, μπορούμε να τονίσουμε ότι η εφαρμοσθείσα κατά τη δίκη «στρατηγική της έντασης» διασφάλιζε τη διαιώνιση των δικτύων και των μηχανισμών συσσώρευσης πλούτου που είχαν εμφανιστεί στην Κατοχή, ενώ ταυτόχρονα επέτρεπε σε οικονομικούς παράγοντες και κρατικούς λειτουργούς που ελέγχονταν για το κατοχικό τους παρελθόν να κερδίσουν χρόνο και να εδραιώσουν τις θέσεις τους. Σε αντάλλαγμα, οι πρώην ταγματασφαλίτες και οι λογής παραστρατιωτικές συμμορίες της Άκρας Δεξιάς ενσωματώθηκαν σταδιακά με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στους μηχανισμούς ασφαλείας του καθεστώτος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βιβλία – μονογραφίες

- Αλιβιζάτος, Ν. Κ. (1995). *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922–1974): Όψεις της ελληνικής εμπειρίας* (3η έκδ.). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Αβτζιγιάννης, Κ. Ε., & Ταυγέτης, Χ. (2006). *Ο ελληνικός στρατός στη Μέση Ανατολή, 1941–1944*. Αθήνα: Αμυντική Γραμμή.
- Auswärtiges Amt. (1969). *Akten zur deutschen auswärtigen Politik, 1918–1945. Serie D: 1937–1941, Bd. XII/2: Die Kriegsjahre, fünfter Band, zweiter Halbband: 6. April bis 22. Juni 1941*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Βελλιάδης, Α. (2008). *Κατοχή: Γερμανική πολιτική διοίκηση στην κατεχόμενη Ελλάδα 1941–1944*. Αθήνα: Ενάλιος.
- Βερέμης, Θ. Μ., & Κολιόπουλος, Ι. Σ. (2006). *Ελλάς: Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Βοβολίνης, Κ. Α. (1952). *Η Εκκλησία εις τον αγώνα της ελευθερίας 1453–1953*. Αθήνα: Παν. Αθ. Κλεισιούνης.
- Βουρνάς, Τ. (2000). *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας: Πόλεμος 1940–1941, Κατοχή, Εθνική Αντίσταση, Απελευθέρωση – Δεκέμβριος 1944 – Βάρκιζα* (τ. 3, 4η έκδ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Γασπαρινάτος, Σ. Γ. (1998). *Η Κατοχή: Η κατοχική περίοδος μέχρι τον Οκτώβριο 1943* (Τόμ. Α). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Γασπαρινάτος, Σπ. Γ. (2015). *Οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις: Δίκες κατοχικών δοσιλόγων και εγκληματιών πολέμου*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Γκόντζος, Χ., & Αναστασάκος, Κ. (1985). *Οι εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση*. Αθήνα: Δίπτυχο.
- Γκρέζος, Μ. (2006). *Εθνική Αντίσταση 1940–1945: Κατοχή – Εθνική Αντίσταση – Εμφύλιος Πόλεμος* (Τόμ. Β'). Αθήνα: Στοχαστής.
- Γρηγοριάδης, Φ. Ν. (1964). *Το αντάρτικο: ΕΛΑΣ – ΕΔΕΣ – ΕΚΚΑ – 5/42* (τ. 1). Αθήνα: Κ. Χ. Καμαρινόπουλος.
- Γρηγοριάδης, Σ. Ν. (1986). *Συνοπτική ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941–45)*. Αθήνα: Κ. Καπόπουλος.
- Γρηγοριάδης, Σ. Ν. (2009). *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, 1941–1974* (επανέκδ., τ. 4). Αθήνα: Polaris.
- Δεμέστιχας, Π. Π. (2002). *Αναμνήσεις 1900–1950*. Αθήνα: Πελασγός.

- Δημητράκος, Β. Δ. (1956). *Νέον λεξικόν, ορθογραφικόν και ερμηνευτικόν της ελληνικής γλώσσης*. Αθήνα: Δημητράκου.
- De Rochebrune, R., & Hazera, J.-C. (2013). *Les patrons sous l'Occupation* (repr. de l'éd. orig. 1995). Paris: Odile Jacob.
- Διβάνη, Λ. (1991). *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941–1944*. Αθήνα–Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Fleischer, H. (1986). *Im Kreuzschatten der Mächte: Griechenland 1941–1944* (Bd. 1–2). Frankfurt am Main–Bern–New York: Lang.
- Goebbels, J. (1983). *The Goebbels diaries, 1939–1941* (F. Taylor, επιμ. & μτφ.). New York, NY: G. P. Putnam's Sons.
- Χαραλαμπίδης, Μ. (2023). *Οι δωσίλογοι: Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Καγκιατζής, Α. (2010). Συμφωνία της Βάρκιζας – Ισχύς συντακτικών πράξεων: ΣτΕ 1683/2009 Τμ. Γ'. Constitutionalism.gr. (μονογραφικό ηλεκτρονικό κείμενο).
- Κακουμανούδης, Σ. Α. (2006). *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθισιών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*. Αθήνα: Ερμής.
- Κατσούλης, Γ. Δ. (1975). *Το κατεστημένο στη νεοελληνική ιστορία*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Κεφάλαια συνταγματικής ιστορίας (Παντελής, Α., Κουτσουμπίνας, Σ., & Γεροζήσης, Τ.). (1993). *Τόμος 2*. Αθήνα–Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.
- Κογιάς, Ν. (2015). *Ένοχοι χωρίς αποδείξεις* (Τόμ. 2). Βέροια: χ.ο.
- Κοντογιαννίδης, Τ. Κ. (2006). *Ήρωες και προδότες στην κατοχική Ελλάδα*. Αθήνα: Πελασγός.
- Κοντογιαννίδης, Τ. Κ. (2016). *Ήρωες και προδότες στην κατοχική Ελλάδα* (Γ' έκδ.). Αθήνα: Πελασγός.
- Κοτζιάς, Κ. Γ. (1947). *Ελλάς: Ο πόλεμος και η δόξα της*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Κουμάνος, Ν. Ε. (2021). Η απονομή της δικαιοσύνης στην Ελλάδα επί Κατοχής. Στο *Αρετήν την καλλίστην* (τ. Α'). Αθήνα–Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Κουράκης, Ν. Ε. (2021). Η απονομή της δικαιοσύνης στην Ελλάδα επί Κατοχής. Στο *Αρετήν την καλλίστην* (τ. Α', σσ. 421–431). Αθήνα–Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Κούκουνας, Δ. (2012). *Η ελληνική οικονομία κατά την Κατοχή και η αλήθεια για τα κατοχικά δάνεια*. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός.
- Κούκουνας, Δ. (2016). *Η δίκη Τσολάκογλου: Σύμφωνα με τα επίσημα πρακτικά*. Αθήνα: Historia.
- Μαθιόπουλος, Β. (1980). *Η ελληνική αντίσταση (1941–1944) και οι «σύμμαχοι»*. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Μαζάουερ, Μ. (2003). *Μετά τον πόλεμο: Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943–1960*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Μαργαρίτης, Γ. (2003). *Κατοχή & Αντίσταση 1941–1945*. Αθήνα: Ελευθεροτυπία.
- Μαργαρίτης, Γ. (2009). *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων... Ο πόλεμος στην Αλβανία*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μανουσάκης, Β. Γ. (2014). *Οικονομία και πολιτική στην Ελλάδα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1940–1944)* (Διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Μορφωτικό Ίδρυμα ΕΣΗΕΑ & Ελληνογερμανική Αγωγή. (2023). *1940–1944: Η αντίσταση και ο αγώνας των δημοσιογράφων για την ελευθερία*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Μπακόπουλος, Κ. Θ. (1948). *Η ομηρία των πέντε αντιστρατήγων: Η ζωή των – στρατόπεδα συγκεντρώσεως*. Αθήνα, Ελλάδα.
- Olshausen, K. (1973). *Zwischenspiel auf dem Balkan*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Papastratis, P. (1984). *British Policy towards Greece during the Second World War, 1941–1944*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Παμπούκας, Γ. (1946). *Το έργο μου εν τω Υπουργείω της Γεωργίας κατά την Κατοχήν*. Αθήνα: χ.ε.
- Παντελής, Α. Μ. (2007). *Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου: Βασικές έννοιες – Συνταγματική ιστορία* (2η έκδ.). Αθήνα: Λιβάνης.
- Παπανδρέου, Γ. Α. (χ.χ.). *Η απελευθέρωση της Ελλάδος* (3η έκδ.). Αθήνα: Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία Α.Ε.
- Πάπυρος. (χ.χ.). *Λεξικό της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Πάπυρος.
- Πυρομάγλου, Κ. (1965). *Ο Γεώργιος Καρτάλης και η εποχή του, 1934–57*. Αθήνα: Ιστορική Έρευνα.
- Πυρομάγλου, Κ. (1980). *Ο Δούρειος Ίππος: Η εθνική και πολιτική κρίσις κατά την Κατοχή*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Ragougneau, A. (2020). *Νιλς* (Μ. Πιμπλής, μτφρ.). Αθήνα: Στερέωμα.
- Richter, H. A. (1973). *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution (1936–1946)*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Richter, H. A. (1997). *Griechenland im Zweiten Weltkrieg August 1939–Juni 1941*. Bodenheim: Syndikat.
- Ράλλης, Γ. Ι. (1947). *Ο Ιωάννης Δ. Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου*. Αθήνα: Ι. Γ. Παπανικολάου.
- Ροδάκης, Π. Δ. (2004). *Η ιστορία της Ελλάδας, 20ός αιώνας, τ. Β΄: 1923–1942*. Αθήνα: Γόρδιος.

- Σακελλαρίου, Α. Ε. (1945). *Η θέση της Ελλάδος εις τον Δεύτερον Παγκόσμιον πόλεμον* (τ. 1). Αθήνα: Δημητράκος.
- Σμπαρούνης, Α. Ι. (1950). *Μελέται και αναμνήσεις εκ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Τσολάκογλου, Γ. (1959). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Ακρόπολις.
- Τσουδερός, Ε. Ι. (1950). *Διπλωματικά παρασκήνια 1941-1944*. Αθήνα: Αετός.
- Voigt, F. A. (1949). *Pax Britannica*. London: Constable.
- Wouters, N. (2016). *Mayoral collaboration under Nazi occupation in Belgium, the Netherlands and France, 1938-46*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Xydis, S. G. (1963). *Greece and the Great Powers, 1944-1947: Prelude to the "Truman Doctrine"* (σσ. 3-66). Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.

2. Κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους

- Δορδανάς, Σ., & Καλογρηάς, Β. (2010). Έξι στιγμές του εικοστού αιώνα: 4. Κατοχή – Αντίσταση 1941-1944. Στο Ηλ. Νικολακόπουλος & Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ειδική έκδοση για την εφημερίδα Τα Νέα* (σσ. 117-118). Αθήνα.
- Κουσουρή, Δ. (2009). Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944-1949). Στο Χ. Χατζιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Ανασυγκρότηση – Εμφύλιος – Παλινόρθωση, 1945-1952* (τ. Δ1, σσ. 105-130). Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μαθιόπουλος, Β. (1989). Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής. Στο Χ. Φλάισερ & Ν. Σβορώνος (επιμ.), *Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία – Κατοχή – Αντίσταση* (σσ. 248-257). Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ.
- Μαζάουερ, Μ. (2006). Συνεργασία: Το ευρωπαϊκό πλαίσιο. Στο *Εχθρός εντός των τειχών* (σσ. ; στοιχεία έκδοσης όπως στο βιβλίο). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μανουσάκης, Β. (2020). Το εμπόριο ελαιολάδου στην κατεχόμενη Ελλάδα, 1941-44. ΓΣΕΒΕΕ, Συλλογικός Τόμος GSE
- Μαργαρίτης, Γ. (χ.χ.). Η Κατοχή 1941-1944. Στο *Κατοχή & Αντίσταση 1941-1945* (σσ. 37-38). Αθήνα: Ελευθεροτυπία.
- Παπαναστασίου, Ν. (2006). Δωσίλογοι εναντίον μεταξικών «δωσιλόγων και καταχραστών». Στο Ι. Μιχαηλίδης κ.ά. (επιμ.), *«Εχθρός» εντός των τειχών* (σσ. 107-122). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαστράτης, Π. (2003). Η εκκαθάριση του Πανεπιστημίου μετά την Απελευθέρωση. Στο Μ. Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο: Η ανασυγκρότηση...* (σσ. 73-85). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Τασόπουλος, Γ. (2004). Ο κανόνας και οι εξαιρέσεις: Το Σύνταγμα του 1952 και η (α) συνέχεια της συνταγματικής μας παράδοσης. Στο Μ. Τσαπόγα & Δ. Χριστόπουλος

(επιμ.), *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953–2003: Από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης* (σσ. 28 επ.). Αθήνα: Καστανιώτης.

Φλάισερ, Χ. (1984). Επαφές μεταξύ των γερμανικών αρχών κατοχής και των κυριοτέρων οργανώσεων της ελληνικής αντίστασης. Στο Ι. Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940–1950* (σσ. 91–115). Αθήνα.

Φλάισερ, Χ. (2000). Κατοχή και Αντίσταση, 1941–1944. Ο δοσιλογισμός. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΣΤ, σσ. 43–47). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

3. Διπλωματικές εργασίες – διδακτορικές

Βατάλης, Κ. (2020). *Το φαινόμενο του δοσιλογισμού στην Κοζάνη κατά τη διάρκεια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

Μανουσάκης, Β. Γ. (2014). *Οικονομία και πολιτική στην Ελλάδα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1940–1944)* (Διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

Ρίζος, Κ. (2021). *Οι δοσιλογικές κυβερνήσεις και η τιμωρία των κατοχικών πρωθυπουργών στην ελληνική ποινική δικαιοσύνη* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία). Αθήνα: Πάντειο.

Σταυρουλάκης, Δ. (2021). *Η ιδιαιτερότητα του μεταπολεμικού Συντάγματος του 1952* (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα: ΕΚΠΑ.

4. Επιστημονικά άρθρα – νομικές/ιστορικές επιθεωρήσεις

Κολιόπουλος, Ι. Σ. (1977). Η στρατιωτική και η πολιτική κρίση στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 1941. *Μνήμων*, 6, 53–74.

Κουτσομπίνης, Σ. Ι. (2004). Τα τρία καθεστώτα της περιόδου της Κατοχής (1941–1944). Στο *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.

Μαθιόπουλος, Β. (1989). Το νομικό καθεστώς των κυβερνήσεων της Κατοχής. Βλ. ανωτέρω, κεφάλαιο σε συλλογικό τόμο.

Παπαστυλιανού, Χ. (2008). Μετακατοχικές κυβερνήσεις και Σύνταγμα: Σχόλιο στο πρακτικό ΣτΕ Ολ. 2/1945. *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, 2008, 436 επ.

Συμβούλιο της Επικρατείας. (1942). Αποφάσεις 97/1942 και 98/1942. *Θέμις*, ΝΣΤ', 41–45.

Αναγκαστικός νόμος 539/1945: Περί αποκαταστάσεως προσώπων κατηγορηθέντων επί δοσιλογισμώ κ.λπ. *Φύλλον Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*, Α' 229/6.9.1945.

5. Εφημερίδες – Τύπος (ιστορικά φύλλα)

Ακρόπολις

Ακρόπολις. (1945, 20 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Ασύρματος

Ασύρματος. (1945, 21 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Ελεύθερον Βήμα

Ελεύθερον Βήμα. (1941, 8 Μαΐου). Αθήνα.

Ελευθερία

Ελευθερία. (1944, 7 Οκτωβρίου). Αθήνα.

Ελευθερία. (1944, 12 Οκτωβρίου). Αθήνα.

Ελευθερία. (1944, 14 Οκτωβρίου). Αθήνα.

Ελευθερία. (1944, 7 Οκτωβρίου έως 1945, 15 Ιουνίου). Αθήνα.

Ελευθερία. (1945, 7 Φεβρουαρίου). Αθήνα.

Ελευθερία. (1945, 20 Ιανουαρίου). Αθήνα.

Ελευθερία. (1945, 20 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Ελευθερία. (1959, 18 Ιανουαρίου). Αθήνα.

Έθνος

Έθνος. (1941, 23 Απριλίου). Αθήνα.

Έθνος. (1945, 20 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Εμπρός

Εμπρός. (1945, 22 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Ελληνικόν Αίμα

Ελληνικόν Αίμα. (1945, 9 Ιουνίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Εστία

Εστία. (1945, 15 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Καθημερινά Νέα

Καθημερινά Νέα. (1945, 20 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Η Βραδυνή

Η Βραδυνή. (1945, 24 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Η Καθημερινή

Η Καθημερινή. (1941, 30 Απριλίου). Αθήνα.

Η Καθημερινή. (1945, 17 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Η Καθημερινή. (1997, 14 Σεπτεμβρίου). Αθήνα.

Η Καθημερινή. (1998, 14 Σεπτεμβρίου). Αθήνα.

Η Καθημερινή. (1999, 19 Μαΐου). Αθήνα.

Μακεδονία

Μακεδονία. (1945, 7 Ιουνίου). Θεσσαλονίκη.

Μακεδονία. (1945, 3 Μαΐου). Θεσσαλονίκη.

Μεγάλη Ελλάς

Μεγάλη Ελλάς. (1945, 21 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Πρωία

Πρωία. (1941, 7 Μαΐου). Αθήνα.

Ριζοσπάστης

Ριζοσπάστης. (1944, 27 Οκτωβρίου). Αθήνα.

Ριζοσπάστης. (1944, 3 Νοεμβρίου). Αθήνα.

Ριζοσπάστης. (1945, 21 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Αθήνα.

Το Βήμα

Το Βήμα. (1943, 7 Μαρτίου). Αθήνα.

Το Φως

Το Φως. (1945, 23 Φεβρουαρίου έως 2 Ιουνίου). Θεσσαλονίκη.

The Times

The Times. (1941, April 30). London.

6. Αρχειακές / επίσημες πηγές

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [PA AA]. (1941, 26. April). R 29880, Unterstaatssekretär, Akten betreffend Griechenland..., KR HSF an das Auswärtige Amt, Gldt. Major Christian, „Amerikazug“.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [PA AA]. (1941, 26. August). R 29880, Unterstaatssekretär, Akten betreffend Griechenland vom Februar 1940 bis September 1942, RAM 366/R, Nr. 894.

Αναγκαστικός νόμος 539/1945: Περί αποκαταστάσεως προσώπων κατηγορηθέντων επί δοσιλογισμώ κ.λπ. ΦΕΚ, Α' 229/6.9.1945.

Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.) - GR ELIA-MIET A.E. 16/98
Αρχείο 1915-1959

Συμβούλιο της Επικρατείας. (1942). Αποφάσεις 97/1942 και 98/1942. Θέμις, ΝΣΤ', 41-45.

7. Διαδικτυακές και λοιπές πηγές

Αθηναϊκή Μπιενάλε. (2021). *Εκθεσιακοί χώροι | AB7: ECLIPSE*. Ανακτήθηκε από <https://eclipse.athensbiennale.org/venues.html>

Βαθύ Κόκκινο. (2020, 15 Μαρτίου). 21 Φλεβάρη 1945 αρχίζει η δίκη-παρωδία των αρχιδοσιλόγων. Ανακτήθηκε από <http://vathikokkino.gr/archives/129838>

Βικιπαίδεια. (χ.χ.). *Εθνική αναξιοτήτης*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από https://el.wikipedia.org/wiki/Εθνική_αναξιοτήτης

Βικιπαίδεια. (χ.χ.). *Ελεύθερη Ελλάδα*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από https://el.wikipedia.org/wiki/Ελεύθερη_Ελλάδα

Βικιπαίδεια. (χ.χ.). *Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από https://el.wikipedia.org/wiki/Γερμανική_εισβολή_στην_Ελλάδα

Η ιστορία της κρατικής ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ. – Ε.Ρ.Α.) ως τις μέρες μας (1923–2008). (2013, 23 Ιουνίου). Στο *Ιστορικά Θέματα*. Ανακτήθηκε 11 Φεβρουαρίου 2025, από <https://www.istorikathemata.com/2013/06/The-history-of-Greek-public-radio-ERA-1923-2008.html>

Δασκαλοπούλου, Ν. (2014, 29 Δεκεμβρίου). Δημήτρης Κουσουρής: «Η εγχώρια ελίτ διέσωσε χιλιάδες δωσίλογους». *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/9344_dimitris-koysoyris-i-eghoria-elit-diesose-hiliades-dosilogoys

Καϊδατζής, Α. (2010). Συμφωνία της Βάρκιζας – Ισχύς συντακτικών πράξεων: ΣτΕ 1683/2009 Τμ. Γ'. *Constitutionalism.gr*. Ανακτήθηκε από <https://www.constitutionalism.gr/1588-symfwnia-tis-barkizas-ishys-syntaktikwn-praxewn/>

Καμπύλης, Τ. (2007, 4 Νοεμβρίου). Οι «άνθρωποι-σκιές» του δωσιλογισμού. *Η Καθημερινή*.

Καπούτσης, Χ. (χ.χ.). Χαράλαμπος Κατσιμήτρος: Από ήρωας συνεργάτη των Γερμανών. *Militaire.gr*. Ανακτήθηκε από <https://www.militaire.gr/charalampos-katsimitros-apo-iroas-synergatis-ton-germanon/>

Κυριαζοπούλου, Α. (2024, 13 Ιανουαρίου). Η τιμωρία των δωσίλογων στην Ευρώπη. *Offline Post*. Ανακτήθηκε από <https://www.offlinepost.gr/2024/01/14/i-timoria-ton-dosilogon-stin-europi/>

Lawspot. (χ.χ.). Άρθρο 303 – Αστικός Κώδικας: Υποχρέωση σε λογοδοσία. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2025 από <https://www.lawspot.gr/nomikes-pliories/nomothesia/astikos-kodikas/arthro-303-astikos-kodikas-ypohreosi-se-logodosia>

MLP. (2024, 11 Μαρτίου). ΜΕΓΑΛΑ ΕΙΔΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΖΕΛΙΩΤΗ. *MLP Blo-G-Spot*. Ανακτήθηκε από <https://mlp-blo-g-spot.blogspot.com/2024/03/zeliwths.html>

Νικολακόπουλος, Η. (2004, 22 Μαΐου). Η κόκκινη βία και ο εξαγνισμός των δωσίλογων. *Τα Νέα*. Αναδημοσίευση στο ιστολόγιο *Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος 1943–1949*. Ανακτήθηκε από <https://ellinikosemfiliios.blogspot.com/2012/04/h.html>

Παπαδάκης, Κ. (2024). Δωσίλογοι: Όταν η Ιστορία αποδίδει δικαιοσύνη. *Kommon*. Ανακτήθηκε από <https://kommon.gr/istoria/item/15533-dosilogoi-otan-i-istoria-apodidei-dikaiousyni-tou-kosta-papadaki>

Πάνω Κάτω η Πατησίων.... (2017, 1 Οκτωβρίου). *Το Κουτί της Πανδώρας*. Ανακτήθηκε από <https://www.koutipandoras.gr/article/pano-kato-i-patision/>

Πολεμικό Ναυτικό. (χ.χ.). Πλοίαρχος Αγησίλαος Γέροντας ΠΝ. *Διατελέσαντες Αρχηγοί ΓΕΝ – Πολεμικό Ναυτικό*. Ανακτήθηκε από <https://hellenicnavy.gr/diatelesantes-archigoi-gen/ploiarchos-agisilaos-gerontas-pn/>

Σκληρή τιμωρία όσων συνεργάστηκαν με τον κατακτητή. (χ.χ.). *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/420045/article/epikairothta/kosmos/sklhrh-timwria-oswn-synergasthkan-me-ton-katakthth>

Τιμούν έναν δωσίλογο στρατηγό. (χ.χ.). *e-Πρόλογος*. Ανακτήθηκε 29 Ιανουαρίου 2026 από <https://www.e-prologos.gr/τιμούν-έναν-δωσίλογο-στρατηγό/>

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2023, 27 Απριλίου). *Δελτίο Τύπου*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : ΦΕΚ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ ΥΠ. ΑΡΙΘΜ. 1/06-11-1944

(Καταργηθείσα με την ύπ' αριθ.6/1945 Συντακτική Πράξη)

31

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εν' Αθήναις τῇ 6 Νοεμβρίου 1944

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 12

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντακτικαὶ Πράξεις

Σ. Π. 1. Περὶ ἐπιβολῆς ποινικῶν κυρώσεων κατὰ τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. 1

Διατάγματα

Περὶ καθορισμοῦ περιφερείας τῶν Ἀστυνομικῶν Δ/σεων Ἀθηνῶν—Πειραιῶς. 2

Διορθώσεις ἡμερησίων

Διορθώσεις ἡμερησίων εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 1933) 44 Νόμον. 3

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ὑπ' ἀριθ. 1.

Περὶ ἐπιβολῆς ποινικῶν κυρώσεων κατὰ τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ ἐχθροῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφασίσαντες καὶ διατάσσοντες:

Ἄρθρον 1.

Ὅστις κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐχθρικής κατοχῆς συνεργάσῃ ἐκ προθέσεως ποδοτικῶς μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐντεῦθεν δὲ πρόκειται νὰ ἐκτελεσθῇ ἐπὶ αὐτῶν ἡ ζημία εἰς τὸν Ἕθνικόν ἢ τὸν Συμμαχικόν ἀγῶνα ἢ εἰς Ἑλληνικὰς πολίτας, ἢ εἰς πολίτας Συμμαχοῦ Κράτους, τιμωρεῖται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος νόμου.

Ἄρθρον 2.

Ὡς ἐνοχοὶ τοῦ ἀδικήματος τοῦ ἀρθροῦ 1 τιμωροῦνται ἱδίαι:

α) Ὅσοι διετέλεσαν Πρόεδροι ἢ μέλη Κυβερνήσεων Κρατῶν.

β) Ὅσοι κατέχοντες δημόσιον θέσιν, στρατιωτικὴν, διοικητικὴν, δικαστικὴν ἢ ἄλλην, ἐγένοντο συνειδητὰ ὄργανα τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἔκριναν τὸ λειτουργημα τῶν κατὰ τρόπον πιστικῶν διὰ τὸν Λαόν ἢ διευκολύνοντα τὸ ἔργον τῆς Κατοχῆς.

Ὡς ἰδιόμοια ἐπιβαρυντικὰ περιπτώσεις θεωρεῖται ἡ ἀνάληψις τοῦ ἀξιώματος διαρκούσης τῆς Κατοχῆς.

Ἡ διάταξις αὕτη ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ὄργανα τῆς αὐτοδιοικήσεως αἰρετὰ ἢ μὴ, ὡς καὶ τοὺς διοικητὰς, διευθυντὰς καὶ ὑποαλλήλους Νομικῶν Προσώπων Δημοσίου ἢ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου.

γ) Ὅσοι ἀνέλαβον ὑπερσίαν παρὰ ταῖς Ἀρχαῖς Κατοχῆς καὶ ἐνήργησαν κατὰ τρόπον πιστικόν διὰ τὸν Λαόν ἢ διευκολύνοντα τὸ ἔργον τῆς Κατοχῆς.

δ) Ὅσοι ἐγένοντο συνειδητὰ ὄργανα τοῦ ἐχθροῦ πρὸς διάδοσιν τῆς προπαγάνδας τοῦ, ἐξαιρουντὲς τὸ ἔργον τοῦ κατακτητοῦ ἢ προκαλυνόντες τὴν ἡττοπικίαν παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ Λαῷ ἢ τὴν περιτροπὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἢ συμμαχικοῦ ἀγῶνος. Ἡ ἰδιότης τῶν ὁραντῶν ὡς ἐκστῶν, διευθυντῶν ἢ ἐπιμελητῶν ἢ Περιόδοις ἢ δημοσιογράφοις ἀποελαύνει ἰδιαίτερον ἐπιβαρυντικὴν περιπτώσιν.

ε) Ὅσοι κατέδωκαν εἰς τὸν ἐχθρόν ἑλλήνας ἢ ξένους ὑπηκόους ἐπισημαίνοντες χάριν τοῦ συν. καὶ ἡ Συμμαχικῶν ἀγῶνος ἢ ἐνήργησαν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν ἢ συλλήψεσιν τῶν.

Ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον ἐπιβαρυντικὴν περιπτώσιν ἡ τυχὼν κατὰ τὴν καίσιμον ἐπὶ τῇ συλλήψεσιν τῶν.

στ) Ὅσοι προσέσχον εἰς πρῶτες βίας ἐν συμπράξει ἢ μετὰ τῶν ὁραντῶν τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς εἰς βλάβην Ἑλλήνων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατὰ τὸν ἐχθρόν.

Ἰδιαίτερα ἐπιβαρυντικὴ περιπτώσις θεωρεῖται ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ στρατοῦ παρὰ τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς.

Ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον ἐπιβαρυντικὴν περιπτώσιν διὰ τὰ ἀδικήματα τῶν ἐσφίον ὃ καὶ ὃ τοῦ παρόντος ἀρθροῦ ἡ ἰσότης τοῦ στρατοῦ ὡς ἀντικείμενος εἰς τὰς ἐνοχλήσεις ὁνομασίας τῆς χώρας ἢ τὰ Λεωκτα Ἀσφαλείας.

Ἐάν ἐκ πράξεων προβλεπόμενων εἰς τὰ ἀνω ἐδάφια ἐπὶ τὸν θάνατον Ἑλλήνων ἢ Συμμάχων, ἀποκλείεται ἡ παρὰ τὴν ἐπιβαρυντικὴν περ. σ. ἀσθεν κατὰ τὸ ἀρθρον 3.

ζ) Ὅσοι παρέσχον συστηματικῶς εἰς τὸν ἐχθρόν πληροφορίας περὶ κινήσεων ἀτόμων ἢ ὁργανώσεων ἐργαζομένων διὰ τὸν Ἕθνικόν ἢ Συμμαχικόν ἀγῶνα.

η) Ὅσοι παρηγοῦσαν δι' αἰσθητικῶν μέσων Ἑθνικὴν ἢ Συμμαχικὴν πολεμικὴν ἐν γένει ἐνέργειαν.

θ) Ὅσοι ἐν συνεργασίᾳ καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐχθροῦ ἐγένοντο ἀρχηγοὶ ἢ ὄργανοι κινήσεως τεινέσεως εἰς προσβολὴν τῆς ἀκεραιότητος τῆς χώρας.

ι) Ὅσοι ἐπὶ σκοπῷ πλουτισμοῦ ἐκμεταλλευθέντες τὴν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ οικονομικὴν αὐτῶν συνεργασίαν προκατέλαβον ζήμιαν εἰς τὸν Ἑλληνικόν Λαόν ἢ Ἑλληνικὰς πολίτας καὶ ὡς ἐπὶ βοήθησαν οὐσιαστικῶς τὴν πολεμικὴν τοῦ ἐχθροῦ προσπάθειαν.

Άρθρον 3.

Οι ένοχοι πράξεων προβλεπομένων εν τοις άρθροις 1 και 2 του παρόντος τιμωρούνται αναλόγως της ιδιότητος ή της θέσεως ήν κατείχον ή της σοβαρότητος ή των αποτελεσμάτων της πράξεως των με την ποινήν του θανάτου ή των ισόβιων ή των προσωρινών δεσμών ή με την ποινήν προκαίρου ή ισόβιου υπερβίας, συντρέχουσιν δ' έλαφρυτικών περιστάσεων με την ποινήν της εírκτης. Το Δικαστήριον επιβάλλει επίσης εις τον κατηγορούμενον ένοχον μερικὴν ή όλικήν δήμευσιν της περιουσίας του, κατά τὰς περιστάσεις.

Άρθρον 4.

Η καταδίκη επί αδικήματι προβλεπομένην εν τοις άρθρ. 1 και 2 επιφέρει αυτοδικαίως τὰς συνεπείας των άρθρων 21, 22 και 23 του ποινικού Νόμου Ισθμίας, και αν έπι το έκδον την απόρριψιν Δικαστηρίον παραλείψη να άπαγγείλῃ ταύτας.

Η στέρησις των πολιτικών δικαιωμάτων επέρχεται αυτοδικαίως και εις περίπτωσιν άπαλλαγής λόγω πλήρους συγχώσεως.

Άρθρον 5.

Με φυλάκισιν τολλάγιστον εξ μηνών και με ισόβιον στέρησιν των πολιτικών δικαιωμάτων τιμωρείται επί έθνικῃ ἀναξιοτήτι όστις, καίτοι μη υποπεσών εις αδικήμα φέρον άπαντα τὰ στοιχεία των άρθρων 1 και 2, συναργάσθῃ εν τούτοις μετά του έχθρου κατά τρόπον άνόμιον Έθελκος Πολίτου θίγοντα την έθνικήν αξιοπρέπειαν και δικηκόλυνον οίτω τὸ έργον της Κατοχής.

Απαγορεύεται ή μετατροπή εις χρηματικὰς και ή ανακύλις των δυνάμει του παρόντος Νόμου επιβαλλομένων ποινών.

Άρθρον 6.

Έν περιπτώσει καθ' ήν μετά των κατά τ' άνωτέρω έγκλημάτων συντρέχει και αδικήμα του κοινού ποινικού Νόμου έπαιμίζονται: α) γενικά άρχαι περί συρροής αδικημάτων, θεωρουμένων πάντως ως βαρυτέρων των εν άρθροις 1 και 2 έγκλημάτων. Η εν άρθρῳ 5 στέρησις πολιτικών δικαιωμάτων επιβάλλεται και αν τὸ συρρέον βαρύτερον κοινόν αδικήμα δεν συνεπάγεται ταύτην.

Άρθρον 7.

Αι διατάξεις των περί εϋθύνες Υπουργών νόμων δεν έχουσιν έφαρμογήν κατά των άποκηδόντων καθήκοντα Υπουργού διαρκούσης της Κατοχής.

Άρθρον 8.

Τ' αδικήματα τὰ προβλεπόμενα υπό των άρθρων 1, 2 και 5 θεωρούνται παραγεγραμμένα 6 μηνάς από της λήξεως της έθνηκής Κατοχής εάν δεν άσκηθῇ ποινική άγωγή άυτεπαγγέλτως ή εάν δεν υποβληθῇ κατά των ένόχων μήνυσις.

Άρθρον 9.

Περί όσων δεν προβλέπει ειδικώς ή παρούσα ισχύουσιν αι διατάξεις του Γεν. Μέρους του Κοινού Ποινικού Νόμου.

Σύστασις και συγκρίτησις του Δικαστηρίου.

Άρθρον 10.

1. Πρὸς έκδικασιν των υπό του παρόντος νόμου προβλεπομένων αδικημάτων συνιστώνται εις την έξραν έκάστου Έρε-

ταιου ή, εν ανάγκη, Ειρωτοδικείου εν η πλειονα ειδικά Δικαστηρια συγκροτούμενα εξ ενός δικαστικού λειτουργού από του βραχίον του Ειρωτοδικου ή αντεπισταγμένου Ειρωτοδικου και άνω ή συμβουλιου της Διτμήτωτικης Δικαιοσύνης από άλλου βραχίον ως Ειρωτοδου, εκ του ασωματικού ενός μόνιμου και ενός εφευρου από του βραχίον του υπολλουχάτου και άνω όλων των όλων και τουσάρων πολιτών εκλεγμένων ως κατωτέρω. Έξ ενός οικιακού λειτουργού ή συμβουλιου υπερί. Δικαιοσύνης των αυτών ως άνω βραχίον ως Ειρωτοδου Επικρατού και ενός ή πλειονών αντεπισταμένων εκ δικαστικών λειτουργών ή συμβουλιων στρατιωτικής Δικαιοσύνης ως άνω λαμβανόμενων, ασκούντων καθήκοντα Εισαγγελέως και αντεπισταγμένου ως και εξ ενός γραμματικού εχόντος βραχίον δικαστικού γραμματικού ή ταςως άποσπασμένου δι αποσπασεως του Ειρωτοδου των Ερετων ή Ειρωτοδικων της εσχας του Δικαστηρίου. Οι Ειρωτοδου και οι ειδικαι επιτροπαι και αντεπιστοραι των δικαστηρίων τούτων ορίζονται δι' αποφάσεως του Επικρατικού Συμβουλιου λαμβανόμενοι κατά προτιμήριον εκ των επιστάμενων ομοσυνταγμένων εσπαιρων Έθνικην διαγωγήν κατά την διαρκείαν της Κατοχής. Τα στρατιωτικά μέλη των δικαστηρίων λαμβανονται καιμ προτιμήριον εκ των συμπαρασχεσμένων ενεργως του κατά της Ιταλίας και Έθνηκής πολέμου, του εσχάτου σπασελευθερωτικού αγώνος εν τῷ εσωτερικῷ και εν τῷ Μιστῇ Ανατολή.

2. Έντες δεκα ήμερων από της αναρσεως της ισχύος της β' ρυθμής τα Ειρωτοδικα Επικρατικά ομοσυνταγμένοι δια την συνύπνοι εκαστου δικαστηρίου εις το Επικρατικόν της Δικαιοσύνης ονομαστικῶν καταστάσων δεκα μόνιμων ασωματικών και έκα εφευρων εκαστου, εκ των συγκατεμένων τα εν τη παρ. 1 του παρόντος άρθρου προυντα και οιαμενονταν εν τη εσχῃ έκαστου Ερεταιου ή Ειρωτοδικείου. Όμοιαν καταστάσιν δεκα μελών αυτών δια την συνύπνοι εκαστου δικαστηρίου επιλογόμενων εκ των επιστάμενων εσπαιρων Έθνικην διαγωγήν κατά την περίδον της Κατοχής ομοσυνταγμένοι εις το Επικρατικόν Δικαιοσύνης: 1) τὰ σωματεία ελευθερίων επαγγελματικῶν (επικρατικοί και ιατρικοί σύλλογοι και τεχνικά έπιμελητήρια), η οι γεωργικοί συνεταιρισμοί, 2) αἱ έργατικά οργανώσεσις (Συνμοσπονδία έργατων ή Έργατικά Εσπαιρα), 3) επαγγελματικῆς Συνομοσπονδία ή Όμοσπονδία ή επαγγελματικά Έπιμελητήρια και 4) τὰ εμποροβιομηχανικά Έπιμελητήρια ή εμπορικοί σύλλογοι. Ο τρόπος της υποδείξεως παρα των οικείων σωματείων των μελών αυτών καθορισθήσεται διὰ κοινῆς αποφάσεως του Ειρωτοδου της Κυβερνήσεως και του Επικρατού της Δικαιοσύνης.

3. Τὰς εν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ καταστάσεις διαβιβάζει άμελλησί τὸ Επικρατικόν της Δικαιοσύνης εις τὸς οικείους Ειρωτοδους των Ειδικῶν Δικαστηρίων. Ο Πρόεδρος συντάσσει επί τῇ βάσει τούτου εξ ονομαστικῶς καταλόγους των υποδεικνυομένων ως καταλλήλων να εκπληρώσων έργα δικαστοῦ, ένα των μόνιμων ασωματικών, ένα των εφεδρων αξιοματικών, ένα των ασκούντων ελευθέρων επαγγέλμα ή των γεωργών, ένα των έργατών, ένα των επαγγελματιῶν και ένα των εμποροβιομηχανικών. Οι κατάλογοι ούτοι τοιχοκολλώνται εις τὸ άκροατήριον του Ειδικού Δικαστηρίου και κατατίθενται εις τὸ γραφεῖον του γραμματέως αὐτοῦ.

4. Την προτεραιάν έκάστης δίξης ο Πρόεδρος του Ειδικού Δικαστηρίου εν τῷ άκροατηρίῳ προυντα του Ειδικού Επικρατού και του γραμματέως, έτι δὲ του συνγράφου του κατηγορουμένου, προσκαλούμενον επί τούτω επί του Προέδρου έγκαιρως, προβαίνει εις την κλήρωσιν, εκ μὲν των καταλόγων των στρατιωτικῶν δύο μόνιμων και δύο εφεδρων, εν οι δύο πρώτοι κληρωθέντες, μόνιμος και εφεδρος, είναι τὰ τοκτικά μέλη του Δικαστηρίου, οι δὲ δύο δεύτεροι κληρωθέντες, μόνιμος και εφεδρος, τὰ άναπληρωματικά, εκ δὲ του καταλόγου των πολιτών έκτώ εξ έκάστου καταλόγου, εν οι τέσσαρες πρώτοι

κληρωθέντες εξ εκάστου καταλόγου είναι τα τακτικά λαϊκά μέλη του Δικαστηρίου, οι δε λοιποί τέσσαρες τα αναπληρωματικά. Οι κληρωθέντες ειδοποιούνται σύμφωνα με το Ειδικό Έκτετακτικό και προσκαλούνται να εμφανισθούν την επόμενη τριήμερη σύγκληση των καθηκόντων των.

5. Πρώτος ενόρκιος της Συνεδριάσεως ο Γραμματέας εντολή του Προέδρου, εκσυνεί τα θέματα των κληρωθέντων τακτικών μελών και τρία θέματα εν των αναπληρωματικών, είναι τα τριών απόντων τακτικά μέλη. Αν συντρέχει περίπτωση, εισουλίζεται και η διάταξη της παρ. 2 της άρθρου 18. Ο Πρόεδρος και τα μέλη του Δικαστηρίου ανατείνοντες την γνώμη και του Προέδρου άσυνυλλόντως, θέτουν εν τη άκροατική εν έφε δεχόν: α) Ορκίζονται ότι θα εκπέσω τιμώς και εύσυνειδήτως τα καθήκοντά μου ως μέλους του Ειδικού Δικαστηρίου Ένωσ όπ' ήλει τήν συνείδησιν του άγνωσθέντος Έλληνικού Λαού και την τιμήν του Έθνους.

Άρθρον 11.

Αι αποφάσεις του Έκτετακτικού Συμβουλίου διοικείται δικαστική λειτουργία από του βαθμού του Άντιεπιτελικού Έρετών και άνω ή Στρατιωτικής Δικαστικής Σύμβουλος άναλόγου βαθμού ως Γενικός Έπίτροπος των Ειδικών Δικαστηρίων, εις έν άνατίθεται η γενική έποπεία της λειτουργίας των Ειδικών Δικαστηρίων με δικαιοδοσίαν έντός έδαφους της Έπικρατείας έν έχει ο Εισαγγελέας Έρετών έν τη περιφέρειά του Έρεταίου κατά την Ποινικήν Δικονομίαν και τών Οργανισμών των Δικαστηρίων.

Παρά τώ Γενικό Έπίτροπο τοποθετούνται Άντιέπιτροποι άναλόγου βαθμού και Γραμματείς άποσπώμενοι δι' αποφάσεις του Έκτετακτικού της Δικαιοσύνης.

Άρθρον 12.

Παρά τώ Ειδικώ Έπίτροπο άποσπείται παρά του Εισαγγελέως του Πρωτοδικείου της Έξρας του Δικαστηρίου τούτου εις δικαστικές υπάλληλους με βαθμύν γραμματέως β' τάξεως δια την έκτέλεσιν των καθηκόντων του Γραμματέως.

Τά άναγκαίον βοηθητικά και υπηρετικά προσωπικά του άνω Δικαστηρίου διορίζεται υπό του Προέδρου και του Ειδικού Έπίτροπου επί βαθμύ και μεθ' όχλ άνωτέρω Έκτετακτικού άκαλόθου της δαπάνης, βαρυνούσης τόν προϋπολογισμόν του Έκτετακτικού Δικαιοσύνης.

Άρθρον 13.

Η άποζημίωσις ή άντιστάσις των λαϊκών μελών του Δικαστηρίου ως και των Ειδικού Έπίτροπου, Άντιεπιτρόπων και Γενικού Έπίτροπου, έφ' όσον δέν τυγχάνουσι έμισθοι δημόσιοι υπάλληλοι, κανονίζεται υπό του Έκτετακτικού της Δικαιοσύνης.

Άρμοδιότης Δικαστηρίου.

Άρθρον 14.

Άρμόδια πρὸς προανάκρισιν, έκδίκασιν και άπόφασιν επί των δια του παρόντος Νόμου προβλεπομένων άδικημάτων, ως και πάντων των συναφών πρὸς ταύτα τυγχάνουσιν αι άνακριτικές και προανακριτικές όργαι και τα Ειδικά Δικαστήρια κατά τάς διατάξεις της κοινής Ποιν. Δικονομίας.

Διά τά άδικήματα του παρόντος Νόμου τά διαπραχθέντα έν τη άλλοδαπή παρ' ήμεδαπό κατοικούντος ή διαμένοντος εις την άλλοδαπήν, άρμόδιον τυγχάνει τώ Ειδικόν Δικαστήριον της Πρωτεύουσας.

Μετάξυ πλείονων συνεπιλαβανόμενων και επίσης άρμόδιον Δικαστηρίων και επί της προανακρίσεως υπάλληλων προτι-

μάται ή ποτέσον καλέσασα τόν κατηγορούμενον ή διατάξασα την σύλληψιν ή φυλάκισιν τούτου Άσφ. Σύγκρουσις καταστατική ή άποστατική μετάξυ των επί της προανακρίσεως υπάλληλων και Ειδικών Δικαστηρίων αίρεται δι' άποφάσεως του επί της Δικαιοσύνης Έκτετακτικού έντός των ήμερών από της εις τούτον άνακοινώσεως της συγκρούσεως.

Αι περί έπ' αφορμής δικαιοδοσίας διατάξεις της κοινής Ποινικής Δικονομίας και παντός άλλου ειδικού νόμου δέν έγουν έν ποικιλήν έρραμενόν. άπόντων των κατηγορουμένων άσφ. της ιδιότητος. βαθμού υπηρεσίας, λειτουργήματος και θέσεως, ύπαγονμένων εις την δικαιοδοσίαν και άρμοδιότητα του Ειδικού τούτου Δικαστηρίου.

Άρθρον 15.

Ο Ειδικός Έπίτροπος έν τη άσκήσει του λειτουργήματος του έχει πάντα τά δικαιώματα και καθήκοντα του Εισαγγελέως Πρωτοδικών επί των υπάλληλων του Ειδικού Δικαστηρίου και των επί της προανακρίσεως υπάλληλων της περιφέρειας του παρ' ή διαταλεί Ειδικ. Δικαστηρίου, όσον άποσά την έκτέλεσιν των καθηκόντων τούτων των εκ του παρόντος Νόμου άπορρέοντων.

Π ρ ο δ ι κ α σ ί α

Άρθρον 16.

Τήν ποινικήν άγωγήν επί των άνωτέρω άδικημάτων άσκει ο Ειδικός Έπίτροπος άτεπαγγέλτως ή μετά καταμήνυσιν προφορικήν ή έγγραφον. Πάς άνακριτικός υπάλληλος ύποχρεούται νά δεχθαι τάς ύποβαλλόμενας μηνύσεις και νά συντάσσει τοιαύτας διαβιβάζων παραγούμα τῷ άρμοδίῳ Ειδικῷ Έπίτροπῳ ταύτας, συντασσάμενης της σχετικής έκθέσεως έγγραφίως.

Ο Ε. Ε. άσκών την ποινικήν άγωγήν παραπέμπει τόν κατηγορούμενον ένώπιον του άκροατηρίου του Ε. Δ. δι' άπ' εθέας κλήσεως, μετά ή άνευ προανακρίσεως, έντός 20 ήμερών. Τήν προανάκρισιν ενεργεί ο Έπίτροπος ή οι Άντιέπιτροποι ή άλλο άνακριτικός ή προανακριτικός δογάνον ειδικός όπ' αὐτοῦ δοξόμενος. Έπίσης δύνανται νά έρισθώσιν όπ' αὐτοῦ πρὸς ένέσγειαν προανακρίσεως και διοικητικοί υπάλληλοι έγγοντες βαθμύν γραμματέως α' τάξεως και άνω.

Εάν ύποβληθῇ μήνυσις εκ μέρους έπαγγελματικού Σωματείου δύνανται κατά την κρίσιν του Ειδικού Έπίτροπου νά παρεμβῇ ή ύπόθεσις εις τὸ Άκροατήριον άνευ προανακρίσεως. Διαταγθεύσης προανακρίσεως αὕτη περατοῦται τὸ έραδότερον έντός 15 ήμερών από της έγγραφείσεως της μηνύσεως ή της ένάρξεως της άτεπαγγέλτου δίωξεως του κατηγορουμένου.

Η προανάκρισις θεωρεῖται περαιωμένη και άνευ άπολογίας του κατηγορουμένου.

Ο κατηγορούμενος καλούμενος εις άπολογία, δικαιοῦται νά παραστῇ μετά συντήρου, ή μετά του όποίου έπικοινωνία έν σέβει περιπτώσει άπαγορεύεται. Ο κατηγορούμενος δύνανται νά ζητήσῃ πρὸς άπολογία προθεσίαν τὸ πολύ 24 ώρών, μετά την πάροδον της όποιας ύποχρεούται νά άπολογηθῇ. Ο κατηγορούμενος ή ο συνήγορος αὐτοῦ δέν δικαιοῦται νά λάβῃ γνώσιν της δικαιογραφίας μέχρι της επί άκροατηρίου κλητεύσεως του.

Εις τόν κατηγορούμενον δέν έπιτρέπεται είσέλπει προσφυγή ή διασυνία κατά των πράξεων του Ειδικού Έπίτροπου ή του προανακριτικού υπάλληλου.

Ο Ειδικός Έπίτροπος δικαιοῦται κατά την κρίσιν του νά διατάξῃ την προφυλάκισιν του κατηγορουμένου, έκδίκων τά

ογερτικά ένδελματα συλλήψεως και προφυλάξεως, καθ' ὅν οὐδὲν ἔνδικον μίσην τακτικὴν ἢ ἔκτακτον ἐπιτρέπεται.

Ἀπόλοις προσωρινῇ ἐπὶ ἔγγυθι ἀπαγορεύεται ἀπολύτως, δύναται ὅμως ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος νὰ διακόψῃ τὴν παρ' αὐτοῦ διαταχθεῖσαν προφυλάκισιν.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐφ' ὅσον ἤθελε κριθεῖν περὶ τῆς ἀποθέσεως τοῦ κατηγορουμένου, δύναται ἐπίσης νὰ υποβάλῃ τὴν δικαιογραφίαν μετὰ ἠμερολογημένης προτάσεως τοῦ πρὸς ἔκδοσιν ἀπαλλακτικῶς βουλευμένου εἰς Συμβούλιον ἀπορριζόμενον ἐκ τοῦ Προέδρου καὶ 2 μελῶν τοῦ Δικαστηρίου, ἧτοι ἐνὸς στρατιωτικοῦ καὶ ἐνὸς λαϊκοῦ, τῶν δύο τελευταίων λαμβανόμενων διὰ κληρώσεως ἀνεργουμένης ὑπὸ τοῦ Προέδρου ἀματῇ ὑποβολῇ τῆς προτάσεως τοῦ Ἐπιτρόπου. ἐκ τῶν ἐν ἀρθρῷ 10 παρ. 2 καταλγῶν κατὰ τὰ ἐν αὐτῷ θετζόμενα.

Εἰς περιπτώσιν ἀπορίσεως παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς ποσότητός τοῦ ἢ διαταχθείσης τυχὸν συμπληρωματικῆς ἀνακρίσεως ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου δὲν ἐπαναστέλλεται ἡ ὑπόθεσις καὶ αὐτὴ εἰς τὸ Συμβούλιον, ἀλλὰ παραπέμπεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος δι' ἀπ' αὐθείας κλήσεως εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος καὶ ὁ κατὰ παραγγέλιαν τοῦτου ἐνεργῶν τὴν προανάκρισιν, εἰς ἐκτάκτους καὶ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, δύναται νὰ ἐνεργήσῃ πᾶσαν ἀνακριτικὴν πρᾶξιν καὶ ἀνεῖν τῆς συμπράξεως γραμματέως ἢ μαρτύρων.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος δύναται νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ἑτέραν δικαστικὴν περιφέρειαν πρὸς ἐνέργειαν πῶσης ἀνακριτικῆς πράξεως ἢ νὰ παραγγέλλῃ τὴν ἐνέργειαν τούτων παρ' ἀνακριτικοῦ ὑπαλλήλου τῆς περιφέρειας, ἐν τῇ ὑποφ' ἀρμόκειαι νὰ ἐνεργήσῃ αὐτῇ.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐνεργεῖ πάντα τὰ ὑπὸ τῆς Κ. Π. Δ. διατασσόμενα διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ διωκομένου ἀδικήματος.

Ἄρθρον 17.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος καλεῖ τὸν κατηγορούμενον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου δι' ἐπιδοσεως αὐτῷ κλητηρίου θεσπίσματος περιέχοντος τὰ ἐν ἀρθρῷ 265 τῆς Κ. Π. Δ. ὁριζόμενα, τρεῖς τοὐλάχιστον πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικασίμου, ἐφ' ὅσον ὁ κατηγορούμενος διαμένει ἐν τῇ ἐδρᾷ τοῦ Δικαστηρίου καὶ ὅκτω πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικασίμου εἰς πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν. Αἱ αὗται προθεσμίαι ἰσχύουσιν ὅσον ἀρροφῇ τὴν κλήτευσιν τῶν μαρτύρων κατηγορίας.

Εἰδικαὶ διατάξεις ὅσον ἀρροφῇ τὴν κλήτευσιν καὶ ἐξέτασιν μαρτύρων κατὰ τὴν προδικασίαν καὶ τὴν ἐπ' ἀκροατηρίου συζήτησιν δὲν ἔχουσιν ἐν προκειμένῳ ἐφαρμογὴν, ἐφαρμοζόμενων διὰ πάντας, ἀσχετῶς, ἰδιότητος καὶ λειτουργήματος τοῦ μαρτύρου τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος.

Ἐὰν ὁ κατηγορούμενος εἶναι ἀγνώστου διανομῆς, τὸ κλητήριον θέσπισμα ἐπιδίδεται εἰς τὸν ἱερέα τῆς τελευταίας αὐτοῦ κατοικίας ἢ διαμονῆς, ὅκτω πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικασίμου.

Ἀρμόδια ὄργανα διὰ τὴν κλήτευσιν καὶ ἐπίδοσιν παν-ὅς εἶδους δικονόμου τυγχάνουσιν οἱ ὁμιθοὶ καὶ ἑμισθοὶ δικαστικοὶ κλητῆρες, τὰ ὄργανα ἀσφαλείας καὶ ἀγορευλικῆς.

Ἡ ἐπίδοσις τοῦ κλητηρίου θεσπίσματος καὶ τῶν κλήσεων τῶν μαρτύρων ὡς καὶ παντὸς δικονόμου διενεργουμένη κατὰ τὰ λοιπὰ συμφώνως πρὸς τὰ ἐν ἀρθροῖς 145 καὶ 146 τῆς Π.Κ.Δ. ὁριζόμενα.

Ἄρθρον 18.

Ἀπαγορεύεται εἰς τὸν κατηγορούμενον αἰτήσεις περὶ ἐξαι-

ρέσεως μέλους τοῦ δικαστηρίου. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζονται αἱ περὶ ἐξαιρέσεως διατάξεις τῆς στρατιωτικῆς ποινικῆς νομοθεσίας.

Διαδικασία ἐπ' ἀκροατηρίου.

Ἄρθρον 19.

Ἡ ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ διαδικασία διέπεται ὑπὸ τῶν ἀπαρτιζομένων τῆς στρατιωτικῆς ποινικῆς Νομοθεσίας, ἐφ' ὅσον δὲν ὁρίζεται ἄλλως διὰ τοῦ παρόντος.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου δικαιοῦται, ὡς ἂν προβλέπει διὰ τὴν δίκαν θὰ διαρκέσῃ πλείονας ἡμέρας, νὰ ὁρίσῃ ἐν στρατιωτικῶν καὶ ἐν λαϊκῶν ἀνακληρωματικῶν μέλῳ πρὸς παρακολούθησιν τῆς δίκαν, ὅτινα ἀνακληροῦνται τὰ τακτικὰ μέλη εἰς περιπτώσιν δεδικασολογημένης ἀποχωρήσεως τῶν.

Ἄρθρον 20.

Κατὰ τοῦ κύρους τῆς προδικασίας οὐδεμία ἐνστάσις συγχωρεῖται εἰς τὸν κατηγορούμενον.

Ἄρθρον 21.

Κληθεύμενος νομίμως καὶ μὴ ἐμφανισθέντος μάρτυρος, τὸ Δικαστήριον δύναται νὰ διατάξῃ τὴν βίαιαν προσαγωγήν αὐτοῦ ἐφ' ὅσον δὲν προσέρχεται ἐξ ἀπειθείας, διακοπτομένης ἐν ἀνάγκῃ τῆς συνεδριάσεως μέχρι 48 τοῦ πολὺ ὥρων. Κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν καὶ ἐν ἐπὶ δὲν διαταχθῇ ἡ τοιαύτη ἀναβολὴ τῆς συνεδριάσεως, τὸ Δικαστήριον καταδικάζει τὸν ἐξ ἀπειθείας μὴ ἐμφανισθέντα μάρτυρα εἰς φυλάκισιν, μέχρι δύο ἐτῶν καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν ὅλων τῶν ἐκ τῆς μὴ ἐμφανίσεώς του προκληθέντων ἐξόδων, διατάσσον ἅμα, ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς, τὴν βίαιαν τοῦτου προσαγωγήν κατὰ τὴν νύκιν δικάσιμον.

Κατὰ τῆς ἀποφάσεως τούτης ἐπιτρέπεται τὸ ἔνδικον μίσην τῆς ἀνακοπῆς κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Κ.Π.Δ.

Ἄρθρον 22.

Ὁ κατηγορούμενος παρίσταται ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου ὑποχρεωτικῶς μετὰ συγγέρου, μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ διόρισῃ πλείονας τῶν δύο. Εἰς τὴν περίπτωσιν στερεῖται συγγέρου διαρίζεται αὐτοπαγγέλτως τοιοῦτος ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Δικαστηρίου.

Ἄρθρον 23.

Ἐὰν ἐξ ἀνωτέρας βίας ὁ κατηγορούμενος δὲν δύναται νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν δίκαν, ὑποχρεοῦται νὰ εἰδοποιήσῃ προηγουμένως τὸν Εἰδικὸν Ἐπίτροπον, ὅστις μετὰ διαπίστωσιν τοῦ λόγου ἀνωτέρας βίας, ἀποσύρει τὴν δικαιογραφίαν καὶ ὁρίζει νύκιν δικάσιμον.

Ἐπ' ἀκροατηρίου ἀναγιγνώσκονται αἱ κατὰ τὴν προδικασίαν τυχὸν ληφθεῖσαι ἐντοχὴν καταθέσεις τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διατρίβόντων μαρτύρων, μὴ κλητευομένων, ὡς καὶ τῶν κλητευθέντων καὶ μὴ ἐμφανισθέντων μαρτύρων.

Ἄρθρον 24.

Ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς δίκαν, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόλυσις ἐπὶ ἔγγυθι.

Ἄρθρον 25.

Ἐάν, διαρκούσης τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας, ἐγερθεῖσιν ὑπόνοιαι κατὰ τινος μάρτυρος ἐπὶ ψευδορκίᾳ, ὁ Πρόεδρος

τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου ἢ ἡ Εἰδικὴ Ἐπίτροπος δύναται νὰ διατάξῃ τὴν κράτησιν τοῦτου μέχρι πέρατος τῆς συζήτησεως, ὅτε καὶ εἰσάγεται ἐνώπιον τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου πρὸς ἐκδίκασιν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐπὶ φευδαίριον κατηγορία.

Ἄρθρον 26.

Εἰς περίπτωσιν ἀδωδέως τοῦ κατηγορουμένου τοῦ Δικαστηρίου ὅπου ἐξέδωκεν ἀπόφασιν, ἀποφαίνεται διὰ τῆς βίας τοῦ ἀποφάσεως ὑποχρεωτικῶς, ἐὰν ἡ κατὰ τοῦ μηνυτοῦ υποβληθεῖσα μήνυσις ᾗτο ψευδὴς καὶ βολία, ὅποτε κατὰ τὴν αὐτὴν συζήτησιν τοῦ δικαστηρίου εἰσάγεται καὶ ἐκδικάζεται ἢ ἐπὶ φευδαί κατηγόνησι· κατηγορεῖται κατὰ τοῦ μηνυτοῦ. Ἡ τελευταία φευδὴς καταμνήσεις τιμωρεῖται διὰ φυλάκισις τοῖς ἑξῆς: αὐτῶν καὶ διὰ τῶν ἐν ἄρθροις 23 καὶ 24 τοῦ Π. Ν. παρεπομένων ποινῶν, καταφύγεσθαι τῶν τελῶν καὶ ἐξόδων τῆς κατὰ τοῦ ἀδωδεύοντος κατηγορουμένου βίτης. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἐκτεκτὸν μέσον ἐπιτρέπεται, μὲν τῆς ἀνακοπῆς ἐξαιρουμένης.

Πολιτικαὶ ἀπαιτήσεις.

Ἄρθρον 27.

Ὁ οἰσώρησις ἐκ τοῦ δικασμένου ἀδικήματος ἀπέσις ζημιῶν ἢ ἀδικηθεὶς δύνανται νὰ παραστή ὡς πολιτικῶς ἐνάγων ἐνώπιον τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου, διὰ τὴν ἣν ὑπόστη φυγικὴν ἐδύννη, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐκ τοῦτου προελθοῦσαν θετικὴν ἢ ἀποθετικὴν περιουσιακὴν ζημίαν, διὰ προφορικῆς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου δηλώσεως, καταχωρουμένης εἰς τὰ πρακτικὰ καὶ ἀνεὺ οἰσώρησις προδικασίας, γινόμενης δὲ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ἐνάρξιν τῆς πρώτης ἐπ' ἀποκατήρως συζήτησεως. Τὸ Δικαστήριον ὑπογράφεται, ἐν περιπτώσει καταβίτης τοῦ κατηγορουμένου, νὰ ἐκδικήσῃ ταύτας, ἀπαγορευμένης τῆς δι' οἰσώρησις λένον παρεπομένης τῶν τοιούτων ἀξιόσεως εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια.

Ἄρθρον 28.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος, ὅπου τῇ ἐνασχόσει τῆς ποινικῆς ἀγωγῆς, λαμβάνει πᾶν συντηρητικὸν μέτρον ἐπὶ πάσης κινήσεως ἢ ἀκινήτου περιουσίας τοῦ κατηγορουμένου, εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἢ εἰς χεῖρας παντὸς τρίτου, δι' ἀπλῆς ἐγγράφου αὐτοῦ ἐντολῆς, καταχωρουμένης, προκειμένου περὶ ἀκινήτων, εἰς τὰ οἰκία τῶν ὑποθηκῶν βιβλία, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου προβλεπόμενης ἀμοιβῆς καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν πολιτικῶν ἀπαιτήσεων τῶν ζημιωθέντων. Ὡσαύτως, ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐγγράφῳ ἐντολῇ, καὶ ἐν χρηρηγομένη εἰς τὸν κατηγορουμένον οἰσώρησι παρ' οἰσώρησις Ταμείου (Νομοῦ Προσώπου Δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου) ἀραιομένη σύνταξις ἢς οὗτος ἰσοβίως στερεῖται, εἰς ἥς περιπτώσεις, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος, ἐπιβάλλεται ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας του.

Πᾶσα κινήσις ἢ ἀκινήσις περιουσίας τῆς αὐτοῦ, τῶν ἀνέναντων, τῶν κατιόντων καὶ ἀδελεῶν τοῦ κατηγορουμένου, κτηθεῖσα κατὰ ἢ μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ δικασμένου ἀδικήματος, θεωρεῖται ἀνήκουσα καὶ αὕτη εἰς τὸν κατηγορουμένον.

ὑποκειμένη εἰς τὴν δήμευσιν πρὸς ὅρατος τοῦ Δικαστοῦ καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πολιτικῶν ἀπαιτήσεων ἐν γένει, ἐκταρμυζομένων καὶ ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης τῶν ἀνωτέρω καθοριζομένων συντηρητικῶν μέτρων.

Τὸ Εἰδικὸν Δικαστήριον διὰ τῆς ἀποφάσεως του ἀποφαίνεται ἀπακλήτως περὶ τῶν ἐπιβληθέντων τοιούτων συντηρητικῶν μέτρων.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζεται τὸ ἄρθρον 11 τοῦ ἐπὶ 29-12-1924 φηρίματος τῆς Δ' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυντακτικῆς, ὡς τοῦτο ἐτροποποιήθη διὰ μεταγενεστέρων νόμων.

Ἐνδίκαι μέτρα.

Ἄρθρον 29.

Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ δικαστηρίου τοῦτου οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἐκτεκτὸν ἐνδίκαιον μέσον ἐπιτρέπεται, ὅτε ἀνακοπῇ.

Ἐκτέλεισις ἀποφάσεων.

Ἄρθρον 30.

Ἡ ἐκτέλεισις τῶν ἀποφάσεων τοῦ διὰ τοῦ παρόντος νόμου οἰστωμένου δικαστηρίου γίνεται ἐπιμελῆς τοῦ Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδιότητος τοῦ καταδικασθέντος.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις τοῦ ἄρθρου 143 τῆς Σύνταγματικῆς Ποινικῆς Νομοθεσίας.

Ἄρθρον 31.

Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος νόμου δὲν ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις τοῦ νόμου 811 περὶ προσωρινῆς ἀπολύσεως τῶν καταδικῶν ἐκ τῶν φυλακῶν ὡς καὶ αἱ διατάξεις τοῦ νόμου περὶ φυγικῶν καὶ ἀπόντων.

Ἄρθρον 32.

Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος νόμου ἡ χορήγησις ἀμνηστίας δὲν ἐπιτρέπεται.

Ἄρθρον 33.

Χάρις δύνανται νὰ χορηγηθῇ μόνον κατόπιν ἀποφάσεως, εἰσχυμένης τὴν χορήγησιν χάριτος τοῦ Συμβουλίου Χάριτων τῆς συνθέσεως του, ἐπιβλημένης εἰδικῶς διὰ τὰ κατὰ τὸν παρόντα νόμον ἐπιβαλλόμενα διὰ Διατάγματος προτάσει τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης. Ἐὰν παρέλθουν 15 ἡμέραι ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως καὶ δὲν χορηγηθῇ χάρις, ἡ ἀπόφασις ἐκτελεῖται.

Ἄρθρον 34.

Καταδικαστικαὶ ἀποφάσεις, ἐπ' ὅσων διὰ τούτων καταγινώσκονται ποινὴ ἐπανορθωτικὴ, παραγράφονται μετὰ δεκαετίαν, αἱ δὲ λοιπαὶ μετὰ εἰκοσαετίαν ἀπὸ τῆς τελευταίας.

Γενικὸι ὅροιμοι.

Ἄρθρον 35.

Αἱ διατάξεις τῆς Ποινικῆς Δικονομίας ἐφαρμόζονται ἐν

γίνει εις τήν προκειμένην διαδικασίαν, ἐφ' ὅσον ἄλλως ρη-
τῶς δὲν ὁρίζεται ἢ δὲν τροποποιεῖται διὰ τοῦ παρόντος.

Ὅπου αἱ διατάξεις τῆς Ποινικῆς Δικονομίας ἢ τῆς Στρα-
τιωτικῆς Ποινικῆς Νομοθεσίας ὁμιλοῦν περὶ δικαστηρίων
Κακοουργηθῆναι, Πλημμελειοδικῶν ἢ Στρατοδικείων νο-
εῖται ἐνταῦθα εἰς τὴν παρόντι Εἰδικὴν Δικαστήριον. Ὅ-
που αἱ αὐτοὶ ὡς ἄνω νόμοι ὁμιλοῦν περὶ Εἰσαγγελίων ἢ
Π. Ἐπιτρόπων νοεῖται ἐνταῦθα εἰς Εἰδικὸν Ἐπίτροπον.
Τὰ ἐντάλματα συλλήψεως, προφυλακίσεως τὰ ἐκδοθε-
μένα ὑπὸ τῶν Εἰδικῶν Ἐπιτρόπων διὰ τὰς περὶ δυν' εἰ-
παρῶν νόμους πράξεις καὶ ἀρρογῶντα στρατιωτικῶς ἐν γένει,
ἐκτελοῦνται ἀπ' αὐθείας ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου,
ἢ δὲ φυλακίσεως τούτων γίνεται ἐν ταῖς κοιναῖς φυλακαῖς εἰς
αἷς θέλει ἐκτίσθαι καὶ ἡ ποινή. Ἡ κλήτευσις τῶν στρατιω-
τικῶν ἐν γένει καὶ τῶν δημοσίων πολιτικῶν ὑπαλλήλων ὡς
μαρτύρων ἢ κατηγορουμένων κατὰ τὴν ἐν τῇ προδικασίᾳ καὶ τὴν
ἐν' ἀφ' ὁμοτιμῶν διαδικασίᾳ, γίνεται ἐπικρατῶν τοῦ ἀρμοδίου
Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου, ὅπου μεσολαβήσεως τῆς προϋπαρ-
χούσης καλομένην Ἀρχῆς.

Ἄρθρον 36.

Διατηροῦνται ἐν ἰσχύϊ τὰ ἀπὸ 11)23 Ὀκτωβρίου 1834
Διατάγματα περὶ ποινικῆς διατηρήσεως καὶ τὰ ἀπὸ 11)23 Μαρ-
τίου 1835 τοιαῦτα περὶ ἐκκαθαρίσεως ἐξόδων τῆς ποινικῆς
δικαιοδοσίας, ἀρρογῶντα καὶ ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ παρόντος
Νόμου προδιαγεγραμμένων περιπτώσεων, ὡς ταῦτα συνεπληρώθη-
σαν ἢ ἐτροποποιήθησαν μεταγενεστέρως. Ἡ ἐκκαθάρισις
τῶν τελῶν καὶ ἐξόδων γίνεται ὅπως τῆς ἐνώπιον τοῦ Κακορ-
γηθῆναι διαδικασίας.

Ἄρθρον 37.

Τὰ διὰ τοῦ παρόντος νόμου συνιστάμενα Εἰδικὰ Δικαστήρια
συνεδριάζουν εἰς τὴν αἴθυσαν τῶν Συνεδριάσεων τοῦ Πλημ-
μελειοδικείου τῆς ἑξέως τῶν εἰς ἡμέραν καὶ ὥραν ὑπὸ τῶν
παρ' αὐτοῖς Ἐπιτρόπων ὁριζομένης.

Εἰς περιπτώσεων καθ' ἣν δι' αἰονόηποτε λόγον καθίσταται
ἀδύνατος ἡ συνεδρίασις τούτων ὡς ἀνωτέρω, ὁ τόπος τῶν συνε-
δριάσεων ὁρίζεται διὰ κοινῆς ἀποφάσεως Προέδρου καὶ Ἐ-
πιτρόπου δημόσιας ἐκδομένης ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας εἰς μίαν
τῶν ἐντοκίων ἐκδομένων καθημερινῶν ἡμερησίων καὶ ἐν
ἐλλείψει τούτων διὰ τοιχογραφίσεως ταύτης εἰς τὴν αἴθυσ-
σαν τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἐρετείου ἢ Πρωτοδικείου τῆς
ἑξέως τοῦ περὶ οὗ πρόκειται Εἰδικοῦ Δικαστηρίου τρεῖς τοῦ-
λάχιστον ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συνεδριάσεων τοῦ.

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου καὶ τοῦ παρ' αὐτῷ
Ἐπιτρόπου ἐγκαθίστανται εἰς τὰ κτίρια τοῦ Πρωτοδικείου,
Ἐρετείου, καὶ τῶν Εἰσαγγελιῶν τούτου, ἐν ἀδυναμίᾳ δὲ ἡ τυ-
χὸν δι' ἐλλείψει τοῦ ἀπαιτούμενου χώρου, ἐπιτρέπεται ἐπίταξις
ἀναλόγων οἰκημάτων, γινόμενῃ κατ' ἐξῆρας τῆς ἰσχύουσας
διαδικασίας, διὰ κοινῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ
Ἐπιτρόπου, τοῦ καταβληθέντος μισθώματος κανονιζομένου
δι' ἀποφάσεως τοῦ οἰκίου Προέδρου Πρωτοδικῶν.

Μεταδοτικαὶ διατάξεις.

Ἄρθρον 38.

1. Αἱ μέχρι σήμερον γενόμεναι συλλήψεις καὶ κρατήσεις ἐν
ταῖς φυλακαῖς ὑπόπτων τελείως τῶν ἐν τῷ παρόντι προδια-
γεγραμμένων ἀδικημάτων κερδύνται. Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐντὸς
8 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος ἀποφασίζει περὶ τῆς
προφυλακίσεως ἢ ἀπολύσεως τῶν κρατουμένων.

2. Πᾶσαι αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος δύνανται νὰ καταργῶν-
ται ἢ νὰ τροποποιῶνται διὰ νόμου, ἐκτὸς τῆς περὶ ἀπορρι-
σεως ἀνηρησίας διατάξεως.

Ἄρθρον 39.

Ὁ παρὼν νόμος ἰσχύει ἀπὸ τῆς δημοσίευσός του εἰς τὴν
Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Νομβρίου 1944.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Τὰ μέλη

Ν. ΑΒΡΑΑΜ, Φ. ΜΑΝΟΥΗΛΙΑΝΗΣ, Π. ΧΑΤΖΗΠΙΑΝΟΣ,
Α.Α. ΣΒΩΛΟΣ, Η.Α. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ, Ν. ΑΣΚΟΥΤΣΗΣ,
ΑΥΓ. ΘΕΟΔΩΡΙΤΗΣ, ΣΤ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. ΖΕΥ-
ΓΟΣ, Κ. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, Δ. ΔΟΝΤΟΣ, ΠΕΤΡ. ΡΑΔΛΗΣ,
Μ. ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΗΣ, Π. ΚΑΝΕΛΑΟΠΟΥΛΟΣ, Π. ΦΙ-
ΚΙΩΡΗΣ, Γ. ΚΑΡΤΑΛΗΣ, Κ. ΒΛΑΧΟΘΑΝΑΣΗΣ, Φ. ΔΡΑ-
ΓΟΥΜΗΣ, Π. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑΣ, ΑΥΓ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ,
Α. ΔΑΜΗΡΙΑΝΙΔΗΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐπέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Νομβρίου 1944.

Ὁ ἐπὶ τῆς Διοικήσεως Ὑπουργός
Ν. ΑΒΡΑΑΜ

ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

(2)

Περὶ καθορισμοῦ περιφερείας τῶν Ἀστυνομικῶν
Διευθύνσεων Ἀθηνῶν—Πειραιῶς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐχόντες ἐπ' ὅλην τὰ ἄρθρον 1 τοῦ κοινοποιηθέντος Νό-
μου 4971)1931 καὶ 1 τοῦ Νόμου 3278)1925, προτάσει τοῦ
Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργοῦ, ἀπερροσισμένου καὶ
διατάσσουσαν :

Ἄρθρον μόνον.

1. Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων Ἀθηνῶν
περιλαμβάνονται πλὴν τῶν ἐν τῷ ἀπὸ 24)27 Δ)βρίου 1944
Δ)τι καὶ τῶν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Νόμου 3278)
1925 ἐκδοθεῶν ἀποφάσεων τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑ-

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εν Αθήναις τῇ 20 Ἰανουαρίου 1945

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμός φύλλου 12

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

Ἐπὶ τῆς Συντακτικῆς πράξεως περὶ ἐπιβολῆς κυρώσεων κατὰ τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Πρὸς

τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ υποβάλω ὑπὸ τὴν ἐγκρίσιν Ὑμῶν τὸ Νομοσχέδιον «Περὶ ἐπιβολῆς ποινικῶν κυρώσεων κατὰ τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ ἐχθροῦ».

Τὸ Νομοσχέδιον τοῦτο καταρτίζει τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 Σ.Π. Νόμου γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Νόμος «περὶ δοσιλόγων». Ὁ Νόμος οὗτος τῆς προκατοῦ Κυβερνήσεως ἦτο κατὰ τὸ πρῶτον ἄρτιος, ἐάν δὲ σήμερον προβαλόμενος εἰς ὠρισμένας τροποποιήσεις αὐτοῦ πρῶτον μὲν αὐτὸ, ἀφ' ἐνὸς μὲν χάριν ἀποσαφήνσεως ὠρισμένων αὐτοῦ διατάξεων, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ προκύβῃ ἀμφισβήτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης θεωρεῖ ὅτι, θὰ πρέπει νὰ δοθῶν εἰς τοὺς θανατοῦμενους μείζονες ἐγγυήσεις πηγάζουσαι ἐκ τῆς ἐκδικάσεως τῶν υποθέσεων αὐτῶν ὑπὸ ἀνεπαρκῶν δικαστῶν. Θὰ ἦτο βεβαίως ἐδικαιώτερον ἀντὶ νὰ καταργήτωμεν ἐξ ὁλικότητος τὸ νομοθέτημα τῆς προκατοῦ Κυβερνήσεως νὰ προβῶμεν εἰς τροποποιήσεις αὐτοῦ, ἐπρωτιμώσαμεν ὅμως τὸ σύστημα τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Νόμου διὰ λόγους νομοτεχνικούς καὶ διὰ νὰ ὑπάργῃ ἐν ἐνιαζίῳ Νομοθέτημα.

Αἱ ἐπιφερόμεναι τροποποιήσεις εἰς τὸν ἀρχαῖον Νόμον εἶναι ἰδίως αἱ ἀκλουθοί.

1) Καταργούμεν ἐκ τοῦ πρῶτον ἐστέρου Νόμου τὸ ἄρθρον πρῶτον τὸ ὁποῖον περὶ τὴν ἐν ὑποσιν κτελευτηρίου διατάξεως, δι' ὁλικότητος τὸ Νομοθέτημα καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ τὴν ἀμφισβήτησιν, μήπως αἱ Κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς οὐδεμίαν ἔρουν εὐθύνην ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπῆρξαν Κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς διὰ συνεννόσεως μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ὅτι πρὸς καταλογισμὸν τῆς εὐθύνης ἀπικεῖται νὰ ἀποδείχθῃ δόλος. Ἐάν τὸ τελευταῖον τοῦτον ἦθελαν γίνῃ δεκτὸν θὰ διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ ἀπώλῃται πλάσῃ εὐθύνῃς αἱ Κυβερνήσεις Ἑλλάδος Κατοχῆς, ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἀποδεικνύεται δόλος πρὸς προδοσίαν τῆς Πατρίδος. Ἐν τούτοις μόνον καὶ μόνον τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρξαν Κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς διὰ συνεννόσεως μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς Πατρίδος δημιουργεῖ δι' αὐτάς βαρυτάτας εὐθύνας.

Πρὸς ἄρσιν πάσης ἀμφισβήτησιν ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀποσαφήνισαμεν τὸ ζήτημα τοῦτο διὰ τῆς διαγραφῆς τῆς κατελευτηρίου διατάξεως τοῦ ἁρθροῦ τοῦ ἰσχύοντος Νόμου.

Καὶ ὅτι μὲν αἱ Κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς δὲν

ἦσαν Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις, ἀλλὰ Κυβερνήσεις τῶν κατακτητῶν, ὑπέχουσαι βαρυτάτας εὐθύνας, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφισβήτης διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους.

1) Κατὰ τὸ ἄρθρον 43 τοῦ παραρτήματος τῆς Συνθήσεως τῆς Χάγης, ἀπεριεχόμενης τῆς νομίμου ἐξουσίας πράγματι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κατέχοντος τὴν Χώραν, αὐτὸς πλέον βαρύνεται νὰ λάβῃ ὅλα τὰ μέτρα τὰ ὅποια ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ τὴν τάξιν, καὶ τὴν δημοσίαν ζωὴν, σεβόμενος, ἐξ ἀρρέσει ἀπολύτου ἀκολύματος, τοὺς ἰσχύοντας Νόμους. Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης συνάγεται 1) Ὅτι πᾶσαι αἱ ἐξουσίαι περιέχονται εἰς τὸν κατακτητὴν καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐξουσία δυναμένη αὐτοτελῶς νὰ ἀσκήσῃ παρ' ἄλλων. Ἐπομένως αἱ Κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς δὲν ἔσχον ἐξουσίαν ἰδίῳ δυνάμει. Εἰς οὐδένα ἄλλωστε Ἑλληνικὸν Νόμον ὑπάρχει διατάξις περὶ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως διαρκούσης τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς. Συνεπῶς αἱ σχηματιζόμεναι Κυβερνήσεις διαρκούσης τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς ἦσαν Κυβερνήσεις στηριζόμεναι εἰς τὴν θέλησιν τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς.

Ἄλλωστε ἡ ὑπαρξὶς πολιτικῆς Κυβερνήσεως εἶνε de facto, ἀνεφικτός. Ἡ ὑπαρξὶς πολιτικῆς Κυβερνήσεως προϋποθέτει ἄσκησιν ἀνεξαρτήτου πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ Ἑλληνικῆς Κυριαρχίας. Ἡ τελευταία αὕτη, καὶ ἂν ἦτο ἐκ κινήσεως θεωρηθῇ, ὅτι ὑφίσταται διαρκούσης τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς, πάντως ἀρνεῖται. Ἐντεῦθεν συνάγεται ἀβυσσῶς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἀποτελεσάντες τὰς λεγόμενας Ἑλληνικὰς Κυβερνήσεις ἦσαν τὰ κυριώτερα ὄργανα, δι' ὧν ἡσυχία ἡ ἐξουσία τοῦ κατακτητοῦ ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. 2) Οἱ ἐκδιδόμενοι νόμοι παρὰ τῶν Κυβερνήσεων τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς δὲν εἶναι νόμοι Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ νόμοι τῆς Κατοχῆς, ὅργανον τῆς ὁποίας ἦσαν αἱ ἐκαστοὶ δὲθεν Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις.

Αἱ Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις, ἐκδίδουσαι νόμους ἐνέργουν ὡς ὄργανα τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς, ἀφ' οὗ ὁ δικαίωμάς τὴν ἐξουσίαν δικαιοῦνται νὰ ἐκδίδῃ νόμους ἀπορρίπτοντας τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ μόνον ἐν περιπτώσει ἀπολύτου ἀνάγκης νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἄλλους νόμους, κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα. Ἐρ' ὅσον συνεπῶς οἱ νόμοι θεωροῦνται ὡς νόμοι Ἑλλάδος Κατοχῆς, σαφῶς συνάγεται, ὅτι οἱ ἐκδίδοντες τοὺς νόμους τοὺτους ἐνέργουν ὡς ὄργανα Ἑλλάδος Κατοχῆς. Τὴν ἀντιλήψιν αὐτὴν ἀποδέχεται καὶ τὸ ἀνώτατον Ὀλλανδικὸν Δικαστήριον, διὰ τῆς ἀπὸ 12-1-1942 ἀποφάσεως του (Ποινικὸν τμήμα) δεχθέν, ὅτι ἡ παρὰ τῆς Γερμανικῆς Κατοχῆς ἐκδόσις ἐν Ὀλλανδίᾳ Κυβερνήσεως δὲν θέτει κανόνας δικαίου ἰδίῳ δυνάμει, ἀλλὰ τοὺς θέτει ἡ κατέχουσα Πολιτεία. Συνεπῶς οἱ ἐκδιδόμενοι νόμοι θεωροῦνται ὡς νόμοι Ἑλλάδος Κατοχῆς καὶ οἱ τοὺς ἐκδίδοντες ἐνέργουν ἐν δυνάμει τῆς Ἑλλάδος Κατοχῆς. Συνεπῶς αἱ Κυβερνήσεις ἐπὶ Ἑλλάδος Κατοχῆς ἦσαν ὄργανα τῶν Γερμανῶν.

3) Είναι εις όλους γνωστόν, ότι αι Κυβερνήσεις τῆς ξένης Κατοχῆς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξουν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Γερμανῶν. Εἶναι γνωστόν εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας, ὅτι οἱ ἀναλαμβάνοντες τὴν Κυβέρνησιν, προσήρχοντο εἰς προηγουμένως συνεννοήσεις μετὰ τῶν Γερμανῶν. Ὁ Στρατηγὸς Τσολάκογλου εἰς τὸ Διάγγελμά του τῆς 29-4-1941 ἐμφανίζει τὴν Κυβέρνησιν του ὡς σχηματισθεῖσαν τῇ συγκατάθεσει τῶν Γερμανικῶν Ἀρχῶν. Εἶναι ὁμῶς φανερόν, ὅτι ὑπὸ τὴν συγκατάθεσιν αὐτὴν τῶν Γερμανῶν κρύπτεται ὁ πραγματικὸς διορισμὸς τῆς Κυβερνήσεως. Ἐλευθερία ἔλλοιπε πρὸς ἐκδήλωσιν ἑσώ και ἀπλῆς γνώμης δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ λογοκρασία ἦτο στυγνὴ. Ἐλευθερία πρὸς ἀνάδειξιν δι' ἐκλογῶν Κυβερνήσεως δὲν ὑπῆρχε. Στρατὸς πρὸς βιαιάν στήριξιν μιᾶς Κυβερνήσεως δὲν ὑπῆρχε. Ποῖον λοιπὸν ἦτο τὸ στήριγμα τῶν Κυβερνήσεων τούτων ἂν δὲν ἦτο τὸ στήριγμα τῶν Γερμανῶν; Ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ λόγου οἱ Κυβερνήσαντες ἐπὶ τῆς ξένης Κατοχῆς ὑπέχουν βαρεῖας εὐθύνας.

Λέγεται ὅτι αι Κυβερνήσεις τῆς ξένης Κατοχῆς ἐπεχείρησαν νὰ κατοχυρωθοῦν ἐπὶ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, ὅστις ὁμῶς ἀναλογιζόμενος τὰς εὐθύναις του δὲν ἤθελε νὰ ἐμφανισθῇ ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Δὲν γνωρίζομεν ἂν τοῦτο εἴναι ἀληθές. Ὅσονδήποτε ὁμῶς καὶ ἂν αι Κυβερνήσεις αὗται ἐξοφλοῦσαν τὴν συγκατάθεσιν τοῦ πολιτικοῦ κόσμου παραμένει ἀνεπὶ φῶν τὸ γεγονός, ὅτι ἦσαν Κυβερνήσεις τῶν Γερμανῶν, κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα. Ἡ ἐνδεχομένη παρῳδήσις τῶν πολιτευομένων πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας οἰοῦντοτε ἄλλου ἀξιώματος δὲν μεταβάλλει οὐδὲ κατὰ κελεύει τὴν μορφήν τῶν Κυβερνήσεων τούτων, ὡς Κυβερνήσεων τῶν Γερμανῶν, οὐδὲ μετρίζει τὴν εὐθύνην αὐτῶν. Ἐλησμονήθη ἔξ ολοκλήρου ὅτι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκειτο εἰς ἐμπόλεμον κατὰστατον μετὰ τῶν Γερμανῶν καὶ ὅτι οἱ παρέχοντες ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος διαπραχτοῦν ἀδικήματα οὐχὶ πολιτικόν, ἀλλ' ἀδικήματα τοῦ κοινῶς Ποιν. Δικαίου. Ἐὰν ὁ πόλεμος διεξήγετο ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ποῖος θὰ ἦδυνάτο νὰ υποστηρίξῃ, ὅτι ὁ παρέχων τὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἐχθρὸν δὲν ὀὐδὲ ἦτο ἐνοχὸς ἐσχάτης προδοσίας; Ἡμποροῦν βεβαίως αι Κυβερνήσεις αὗται νὰ υποστηρίξουν, ὅτι τὸ ἐπράξαν χάριν τοῦ καλοῦ τῆς Πατρίδος. Ἀλλὰ τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος, τὸ ὁποῖον ἐπικαλοῦνται ὅλοι συνήθως οἱ τύραννοι, δὲν εἶναι κινὸν ἀντικειμενικὸν κριτήριον. Δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς κριτήριον ἡ ὑποκειμενικὴ κρίσις.

Ἡ Ἑλλάς συνέχισε τὸν πόλεμον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ, ἐσωτερικῇ δὲ διὰ τῶν Ἀγγλικῶν βομβαρδισμῶν καὶ τῶν συμμαχικῶν ὁργανώσεων.

Εἶναι ἄλλοτε βέβαιον, ὅτι αι Κυβερνήσεις αὗται ὡδεῖαν ἠδύναντο νὰ προσφέρουν ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς Ἑλλάδος ἦσαν τὸ ἐπισιτιστικὸν πρόβλημα καὶ ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ἀγριοτήτων τῶν Γερμανῶν. Εἶναι ὁμῶς βέβαιον ὅτι ἂν δὲν μᾶς ἐπέσπευον οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς θὰ ἀπέθνησκεν ἐν πείνῃ. Ἐξ ἄλλου αι Κυβερνήσεις αὗται οὔτε τὴν διηρέαν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξουδετερώσουν οὔτε τὰς ὁμιδικὰς ἐκτελέσεις. Ἐπὶ τῶν Κυβερνήσεων αὐτῶν ἐξεδιγλώθη καὶ διετηρήθη ἡ κατοχὴ τῆς Πατρίδος μας ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Βουλγάρων. Τὰ ραδιόφωνα τῆς συμμαχικῆς Ὑπηρεσίας ἀπεκάλουν τὰς Κυβερνήσεις αὐτὰς Κυβερνήσεις προδοτῶν καὶ Κούτσικων. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Καίρου ἐσέφησεν τοὺς συμμασχοῦντας εἰς παρομοίας Κυβερνήσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἰθαγενείας ὡς ἀνηγγέλθη διὰ τοῦ ραδιοφώνου. Ὅτι παρέμεινεν εἰς τὰς Κυβερνήσεις αὐτὰς ἦτο ἡ καθημερινὴ ρουσφετολογία καὶ ἡ προδοσία κατὰ τῆς Πατρίδος. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον τοῦτο. Αἱ κυβερνήσεις αὗται παρέιχον κἄκιστον παράδειγμα εἰς τοὺς πολίτας. Ὅταν οἱ πολῖται ἐβλεπον, ὅτι Ἕλληνες οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦντο ὡς προσωπικότητες, ἀναλαμβάνον νὰ γίνουν ὄργανά τῶν Γερμανῶν, διὰ τί τάχα οἱ ἄλλοι πολῖται δὲν θὰ ἐπρεπε καὶ αὐτοὶ νὰ προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς Γερμανοὺς, εἴτε ἀπὸ Γερμανοφιλίας, ὅπως οἱ Κυβερνήται των, εἴτε ἀπὸ ἰδιωτέλειαν οικονομικῇ; Διὰ ποῖον λόγον πρέπει νὰ ζητῶμεν εὐθύναις

ἀπὸ τοὺς συνεργασθέντας μετὰ τῶν Γερμανῶν πολίτας, ὅταν οἱ Κυβερνήται ἐδίδον τὸ παράδειγμα καὶ τὸν τόνον τῆς συνεργασίας; Μόνη συνεπὴς ἡ ἀνάλυσις τῆς Κυβερνήσεως ἀποτελεῖ τυπικὸν ἀδικήμα χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ἀπαιτεῖται ἀπόδειξις δόλου. Ἀρκετὸν εἶναι, ὅτι οἱ ἰδιῶται αὐτοὶ συνεννοήθησαν μετὰ τῶν Γερμανῶν καὶ ἐδέχθησαν νὰ γίνουν ὄργανα αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων συνάγεται, ὅτι οἱ διατελέσαντες Προϋπουργοὶ τῶν τριῶν Κυβερνήσεων τῆς Κατοχῆς τεθέντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κατακτητοῦ τῆς Πατρίδος μας, ἐγένοντο ὄργανα τοῦ κατακτητοῦ πρὸς ἄσκησιν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐξουσίας τούτου. Διὰ τῆς ἐνεργείας δὲ ταύτης διηυκόλυναν τὰ μέγιστα τὸν κατακτητὴν εἰς τὸ διέθρην διὰ τῶν Ἑλλήνων ἔργον του. Διὰ τὸν λόγον τούτον, μόνον τὸ γεγονός τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐντολῆς ἐκ μέρους τοῦ κατακτητοῦ πρὸς σχηματισμὸν Κυβερνήσεως ἀποτελεῖ ἀδικήμα. Ἐλευθερία ὑποχρεοῦμενοι ἀκόμη νὰ πρῶξομεν τοῦτο, διὰ νὰ δώσωμεν τόσον εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπιγενομένας γενεάς, τὸ παράδειγμα, ὅτι δὲν δύναται τις ἀπωροῦντι νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος.

Πρὸς τὴν ἀντίληψιν ταύτην συνετέθησαν ἐπιφανεῖς νομικοὶ καὶ νομοδιδάκαλοι. Κατὰ τὰς δὲ περιπτώσεων ἡ Κυβέρνησις χειρίζομένη τὸ προνόμιον τῆς χάριτος εἶχε τὴν ὑλῆσιν νὰ ἀποσπῇ χάριν μεριάζουσα ἢ ἀναιρούσα τὰς ποινάς, ἐν λόγῳ πολιτικοῦ ἢ ἀνθρωπιστικοῦ ἐπιβάλλοντος τοῦτο.

Ἡ δευτέρα οὐσιώδης καινοτομία εἶναι, ὅτι ὀρίζονται κατὰ πλειοψηφίαν τακτικοὶ δικασταὶ πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ἀδικημάτων τούτων. Τὸ ἀδικήμα τοῦτο δὲν εἶναι πολιτικόν, ἀλλὰ κοινὸν ποινικὸν δικαίον. Ἐὰν ὑπαρχούσης ἐμπολέμου καταστάσεως ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους Ἕλληνες προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὸν ἐχθρὸν τὸ ἐγκλημα τοῦτο θὰ ἦτο ποινικὸν καὶ θὰ ἐξεδικάζετο ὑπὸ τῶν στρατοδικείων. Διὰ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς ἐκδικάσεως τοῦ ἀδικήματος τούτου εἰς τακτικούς δικαστάς θέλομεν μόνον νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς δικαζομένους τὰς ἐγγυήσεις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς δικαιοσύνης. Εἰς τὴν χώραν μας καλῶς εἰσιστοῦργησεν ἡ δικαιοσύνη. Ἐλπίζομεν, ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ πρῶξῃ τὸ καθήκον τῆς.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς
Ν. ΚΟΛΙΒΑΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ὑπ' ἀριθμ. 6.

Περὶ ἐπιβολῆς κυρώσεων κατὰ τῶν συνεργασθέντων μετὰ τοῦ ἐχθροῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Προτάζει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἀπεφασίσαιεν καὶ διατάσσειεν.

Ἄρθρον 1.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους καὶ τὰς προϋποθέσεις τοῦ παρόντος Νόμου διώκονται καὶ τιμωροῦνται.

α) Ὅσοι διαρκούσης τῆς ξένης Κατοχῆς ἀνέλθουν τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως καὶ τὴν προεδρίαν αὐτῆς τῇ συγκατάθεσι τῶν ἐχθρῶν τῆς Πατρίδος. Ἡ πρόθεσις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐχθροῦ ἀποτελεῖ ἐπιβαρυντικὴν περίπτωσιν.

β) Ὅσοι διετέλεσαν Ὑπουργοὶ ἢ Ὑφυπουργοὶ τῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ξένης Κατοχῆς Κυβερνήσεων διευκολύναντες οὕτω τὸ ἔργον ταύτης.

γ) Ὅσοι κατέχοντες δημοσίαν θέσιν στρατιωτικὴν, διοικητικὴν, δικαστικὴν ἢ ἄλλην ἐγένοντο συνεπιδεῖκα ὄργανα τοῦ ἐχθροῦ ἢ ἠσχυσαν τὸ λειτουργημὰ των πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῆς Κατοχῆς, κατὰ τρόπον πιεστικόν, διὰ τὸν Λαόν, ἢ ὁπωσδήποτε διηυκόλυναν τὸ ἔργον τῆς Κατοχῆς.

Ὡς ἰδιώτουσα ἐπιβαρυντικὴ περίπτωσις θεωρεῖται ἡ ἀνάληψις δημοσίου ἀξιώματος διαρκούσης τῆς Κατοχῆς.

Ἡ διάταξις αὕτη ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ὄργανα τῆς αὐτοδικοῦ

κήσεως αίρετά ή μή, ως και τούς διοικητάς, διευθυντάς και υπαλλήλους Νομικών προσώπων Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου.

δ) "Όσοι ανέλαβον υπηρεσίαν παρά ταίς Αρχαίς Κατοχίς και ένήργησαν κατά τρόπον πιστικόν διά τόν Λαόν ή διευκόλυναν τό έργον τής Κατοχής.

ε) "Όσοι έγένοντο συνειδητά όργανα του έχθρου πρός διάδοσιν τής προπαγάνδας του, εξαίροντες τό έργον του κατακτιτού ή προκαλούντες τήν ήττοπάθειαν παρά τή Έλληνική Λαή ή τήν περιφρόνησιν του Έθνικού ή Συμμαχικού άγώνος. Η Ιδιότης του δράστου ως ενδότου, διευθυντού ή μεριδός ή Περιοδικού ή δημοσιογράφου, άποτελουν ιδιαιτέρην επιβαρυντικήν περίπτωσιν.

στ) "Όσοι κατέδωκαν εις τόν έχθρον Έλληνας ή ξένους διηκόους, έργαζομένους χάριν του Έθνικού ή Συμμαχικού άγώνος ή ένήργησαν διά τήν ανακάλυψιν ή σύλληψιν των.

Άποτελεί ιδιαιτέρην επιβαρυντικήν περίπτωσιν ή τυχόν καταδίκη του καταθεθέντος ή συλληφθέντος.

ζ) "Όσοι προέδωκαν εις πράξεις βίας συμπτύξει ή μη μετά τών όργάνων των Αρχών Κατοχής εις βίρας Έλληνων ένεκα τής δράσεώς των κατά του έχθρου. Ιδιαιτέρα επιβαρυντική περίπτωσις θεωρείται δέξωπλισμός του δράστου παρά των Αρχών Κατοχής.

Άποτελεί ιδιαιτέρην επιβαρυντικήν περίπτωσιν διά τά άδικήματα των άρθρων 5 και 6 του παρόντος άρθρου ή ιδιότης του δράστου ως άνήκοντος εις τάς ενόπλους δυνάμεις τής χώρας.

Έάν εκ πράξεων προβλεπομένων εις τά άνω άρθρα έπηλθε θάνατος Έλληνο ή Συμμάχου, αποκλείεται ή παροχή ελαφρυντικών περιπτώσεων κατά τό άρθρον 2.

η) "Όσοι παρέσχον συστηματικώς εις τόν έχθρον πληροφορίας περί κινήσεων απόμων ή άρμυνώσεων, έργαζομένων διά τόν Έθνικόν ή Συμμαχικόν άγώνα.

θ) "Όσοι παρημπούσαν δι' ούουδήποτε μέσου Έθνικήν ή Συμμαχικήν πολεμικήν έν γένει ενέργειαν.

ι) "Όσοι έν συνεργασία και με τήν βοήθειαν του έχθρου έγένοντο άρχηγοί ή όδηγοί κινήσεως, τεινούσης εις τήν προσβολήν τής άκεραιότητος τής χώρας.

ια) "Όσοι εκμεταλλευθέντες τήν μετά του έχθρου οικονομικήν αὐτῶν συνεργασίαν προκάλεσαν ζημίαν εις τόν Έλληνικόν Λαόν ή Έλληνας Πολίτας ή ύπεροίθησαν όπωςδήποτε τήν πολεμικήν του έχθρου προσπάθειαν ή απέκομισαν άσυνήθη οικονομικά όφελήματα.

ιβ) "Όσοι κατά τήν διάρκειαν τής έθνοικής Κατοχής συνεργασθέντες μετά του έχθρου όφελήθησαν όπωςδήποτε ή έζημίωσαν τόν συμμαχικόν άγώνα ή Έλληνας πολίτας ή πολίτας Συμμαχικού Κράτους και.

ιγ) Κατά πάσας τάς άνωτέρω περιπτώσεις ή διευκόλυνσις του έχθρου, έφ' όσον δέν άποτελεί στοιχείον του άδικήματος άποτελεί επιβαρυντικήν περίπτωσιν.

Άρθρον 2.

Οί ένοχοι πράξεων, προβλεπομένων έν τῷ άρθρῳ 1 του παρόντος τιμωροῦνται αναλόγως τής ιδιότητος ή τής θέσεως ήν κατείχον, ή τής σοβαρότητος ή τῶν άποτελεσμάτων τής πράξεως των με τήν ποινήν του θανάτου ή τῶν ισόβιων ή προσκαιρίων δεσμών ή με τήν ποινήν είρκτης, προσκαιρίου τοδλάχιστον 5 έτών ή ισόβιου ύπερορίας, συντρεχουσῶν δ' ελαφρυντικών περιπτώσεων με τήν ποινήν τής είρκτης. Τά Δικαστήριον δύναται νά επιβάλῃ επίσης εις τόν κινυθέντα ένοχον μερικὴν ή όλικήν δήμευσιν τής περιουσίας του, αναλόγως τής βαρύτητος τής πράξεως.

Η περίπτωσις α' του άρθρου 1 τής παρούσης κρίνεται αλσθνήροτερον έν τῇ έπιμετρήσει τής ποινής.

Άρθρον 3.

Η καταδίκη επί άδικήματι προβλεπομένη έν τῷ άρθρῳ 1 επιτίθεται αυτοδικαίως τάς συνεπείας τῶν άρθρων 21, 22 και 23 του Ποινικού νόμου Ισοβίου και άν έτι τό εκδόν τήν άπόφασιν Δικαστήριον παραλείψῃ νά απαγγείλῃ ταῦτα.

Η στέρησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων επέχεται αυτοδικαίως και εις περίπτωσιν απαλλαγῆς λόγω πλήρους συγχύσεως.

Άρθρον 4.

Με φυλάκισιν τοδλάχιστον 6 μηνῶν και με ισόβιον στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τιμωρεῖται επί Έθνική άναξίωτητι, όστις καίτοι μή ύποπεσόν εις άδικήμα τέρον άπαντα τά στοιχεία του άρθρου 1, συνειργάσθῃ έν τούτοις μετὰ του έχθρου κατά τρόπον άνάξιον Έλληνο Πολίτου θύγοντα τήν Έθνικήν αξιοπρέπειαν και ζητηκόλυνεν ούτω τό έργον τής Κατοχής.

Απαγορεύεται ή μετατροπή εις χρηματικές και ή άναστολή τῶν δυνάμει του παρόντος νόμου επιβαλλομένων ποινῶν.

Άρθρον 5.

Έν περιπτώσει καθ' ήν μετά τῶν, κατά τά άνωτέρω έγκλημάτων συντρέχει και άδικήμα του Ποινικού Νόμου, εφαρμόζονται αί γενικαί άρχαί περί συρροῆς άδικημάτων θεωρουμένων πάντως ως βαρυτέρων τῶν έν άρθροις 1 έγκλημάτων.

Η έν άρθρῳ 3 στέρησις πολιτικῶν δικαιωμάτων επιβάλλεται και άν τό συρρέον βαρύτερον κοινόν άδικήμα δέν συνεπάγεται ταύτην.

Άρθρον 6.

Αί δικτάξεις τῶν περί εθόντης Υπουργῶν Νόμων δέν έχουσιν εφαρμογήν κατά τῶν άσκησάντων καθήκοντα Υπουργοῦ διαρκούσης τής Κατοχής.

Άρθρον 7.

Τά άδικήματα τά προβλεπόμενα υπό τῶν άρθρων 1 και 4 θεωροῦνται παραγεγραμμένα 6 μηνῶν από τής δημοσιεύσεως τής παρούσης έάν δέν ήσκηθῇ ποινική άγωγή αὐτεπαγγέλτως ή έάν δέν ύπεδικήθῃ κατά τῶν ένόχων μήνυσιν.

Άρθρον 8.

Περί όσον δέν προβλέπει ειδικῶς ή παρούσα ισχύουσιν αί δικτάξεις του γενικοῦ μέρους του Κοινού Ποινικού Νόμου.

Σύστασις και Συγκρότησις του Δικαστηρίου.

Άρθρον 9.

1. Πρός έκδίκασιν τῶν υπό τής παρούσης Συντακτικῆς Πράξεως προβλεπομένων άδικημάτων συνιστῶνται εις τήν έδραν έκάστου Έφετείου έν ήν πλείονα ειδικά Δικαστήρια, συγκροτούμενα εξ εξ(6) μελῶν του Έφετείου και τριῶν Λαϊκῶν Μελῶν έριζομένων ως κατωτέρω:

Τά τρία τῶν μελῶν του Έφετείου δύνανται νά αναπληρωθῶσιν διά Πρόεδρου Πρωτοδικῶν ή Πρωτοδικῶν εκ τῶν έν τῇ έδρᾳ του Έφετείου όργανικῶς τυποθετημένων ή άπεσπασμένων:

2. Έξαιρετικῶς προκειμένου περί κατηγορουμένου του άρθρου 1 περίπτωσις α' και β' τής παρούσης τό ειδικόν Δικαστήριον συντίθεται εξ ένός Άρεοπαγίτου ως Προέδρου, 5 Έφετῶν και 3 Λαϊκῶν μελῶν έριζομένων ως κατωτέρω:

3. Διά τήν συγκρότησιν τῶν έν παρ 1 και 2 δικαστηρίων δ Πρόεδρος και δ Εισαγγελεὺς του Άρείου Πάγου διά κοινῆς πράξεως τῶν έντός 5 ήμερῶν από τῆς είσερχῆς τής παρούσης έκδομένης, έρίζουσι εκ τῶν έν τῇ έδρᾳ του Έφετείου ύπηρετούντων όργανικῶς τοποθετημένων είτε άπεσπασμένων Προέδρων και Δικαστῶν τά Μέλη έκάστου τῶν άνωτέρω συνιστωμένων ειδικῶν Δικαστηρίων και αναλόγον αριθμόν αναπληρωτῶν, έτι δέ και τόν κατά τήν παράγραφον 2 Πρόεδρον και ένα αναπληρωτὴν τούτου.

4. Έντός τῆς αὐτῆς ὥς ἂν προθεσμίας τῶν 5 ἡμερῶν ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου διὰ κοι- νῆς πράξεως ἐκλέγουσιν ἐκ τοῦ ἰσχύοντος καταλόγου τῶν ἐνόρ- κων ἢ τοιοῦτου μὴ ὑπάρχοντος ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ προ- ηγουμένου ἔτους 30 ἐνόρκους ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ὄνματα τῶν 15 παρόντων κατὰ σειράν ἐκφωνήσεως κατὰ τὴν ἐναρξίν τῆς ἐκδικάσεως ἐκάστης ὑποθέσεως τίθενται ἐν τῇ κληρωτίδι ἐξ ὧν ὁ Πρόεδρος ἐξελεῖται τρεῖς κλήρους διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου.

Ὁ Πρόεδρος ἐφ' ὅσον κατὰ τὴν κρίσιν του ἡ δίκη ἤθελεν εἶναι μακρὰς διαρκείας δέον ὅπως κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὀρίξει καὶ ἑτέρους δύο ἐνόρκους ὡς ἀναπληρωτὰς τῶν λαϊ- κῶν μελῶν ὅτινες παρευρίσκονται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς συζητήσεως καὶ οὐκ ἀναπληροῦσιν κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἐ- ξαγωγῆς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν τὸν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως ὁὕτως ἀποχωρήσαντα λαϊκὸν δικαστήν. Ὁ κα- τηγορούμενος δικαιτοῦται ὑπὸ τοὺς ἔρους καὶ τὰς προϋποθέ- σεις τῶν περὶ ἐξαίρεσεως διατάξεων τῆς Κ.Π.Δ. νὰ αἰτήσῃ- ται ἐφ' ἅπαρ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν κληρωθέντων λαϊκῶν τα- κτικῶν ἢ ἀναπληρωματικῶν μελῶν τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου, ἢ δὲ περὶ ἐξαίρεσεως αἰτήσῃ, ἐκδικαζομένη παρὰ τῶν ὑπο- λοπιῶν μελῶν τοῦ δικαστηρίου, δεκτὴ καθισταμένη ἐν ἑλλῷ ἢ ἐν μέρει, ὅπουρεσθαι τὸν πρόεδρον εἰς τὴν συνέχισιν τῆς κληρώσεως μέχρις οὗ συμπληρωθῇ ὁ κατὰ τὴν παράγραφον 1 ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς τῶν λαϊκῶν μελῶν τῶν εἰδικῶν δι- καστηρίου.

5. Διὰ τῆς αὐτῆς πράξεως διορίζονται καὶ ὁ Ἐπίτροπος καὶ ὁ τοῦλάχιστον Ἀντεπίτροποι ἀναπληρωταί· τούτου, ἐκ- τὸν ἐν τῇ ἑρμ. τοῦ Ἐφετερίου ὑπηρετούντων ὁργανικῶς ἢ ἀπεσπασμένων Εἰσαγγελέων καὶ Ἀντεισαγγελέων Ἐφετῶν καὶ Πρωτοδικῶν.

6. Ἡ πράξις διορισμοῦ τῶν δικαστῶν καὶ Ἐπιτρόπων ἢ Ἀντεπιτρόπων τῶν Εἰδικῶν Δικαστηρίων ἀποστέλλεται τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου αὐθιμερῶν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης ὅπου καὶ ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ἀμεινον κοινοποιήσιν διὰ τοῦ ταχυτέρου μέσου εἰς τε τοὺς διοριζομένους ὡς καὶ τὸν Εἰσαγγελεᾶ Ἐφετῶν.

* Ἀρθρον 10.

Διὰ πράξεως τοῦ Προέδρου καὶ Εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου διορίζεται δικαστικὸς λειτουργὸς ἔχων τοῦλάχιστον βαθμὸν Ἐφετῶν ἢ Ἀντεισαγγελέως Ἐφετῶν ὡς Γενικὸς Ἐ- πίτροπος τῶν Εἰδικῶν Δικαστηρίων, εἰς ὃν ἀνατίθεται ἡ Γε- νικὴ Ἐπιμετεία τῆς λειτουργίας τῶν Εἰδικῶν Δικαστηρίων με δικαιοδοσίαν ἐντὸς ὁλοκλήρου τῆς Ἐπικρατίας ἣν ἔχει ὁ Εἰσαγγελεὺς Ἐφετῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Ἐφετερίου κατὰ τὴν κοινὴν ποινικὴν Δικονομίαν καὶ τὸν Ὀργανισμὸν τῶν Δικαστηρίων.

Παρὰ τῇ Γενικῇ Ἐπιτροπῇ τοποθετοῦνται Ἀντεπίτροποι ἀναλόγου βαθμοῦ καὶ Γραμματεῖς ἀποσπόμενοι διὰ κοινῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου καὶ Εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου.

* Ἀρθρον 11.

Παρὰ τῇ Εἰδικῇ Ἐπιτροπῇ ἀποσπᾶται παρὰ τοῦ Εἰσαγ- γελέως Πρωτοδικῶν εἰς Δικαστικὸς ὑπάλληλος με βαθμὸν Γραμματέως ὁ τῆς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων τοῦ Γραμματέως.

Πρὸ ἐκάστη Γραμματεία τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου καὶ τοῦ Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου ἀποσπῶνται εἰς ἡ πλείους δικαστι- κοὶ ὑπάλληλοι καὶ κλητῆρες ποινικοί, ἢ ἐμισθοὶ ἐκ τῶν ὑπηρετούντων ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Ἐφετερίου ἢ τοῦ Πρω- τοδικείου ἐντὸς τῆς ἐπείας ἐδρεῖται τὸ Εἰδικὸν Δικαστήριον, δι' ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου ἢ τοῦ Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου.

* Ἀρμодиότης τοῦ Δικαστηρίου

* Ἀρθρον 12.

1. Ἀρμόδιοι πρὸς ἀνάγκησιν ἐπὶ τῶν διὰ τοῦ παρόντος προδεδειγμένων ἀδικημάτων ὡς καὶ πάντων τῶν συναφῶν

πρὸς ταῦτα τυγχάνουσιν αἱ Ἀνακριτικαὶ καὶ προανακριτικαὶ Ἀρχαὶ κατὰ τὰς διατάξεις τῆς κοινῆς Ποινικῆς Δικονομίας. Διὰ τὴν ἐνέργειαν προανακρίσεως διορίζονται διὰ πράξεως τοῦ Εἰσαγγελέως καὶ Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀνάλογος ἀριθμὸς Πρωτοδικῶν καὶ Ἀντεισαγγελέων Πρωτοδικῶν ἐκ τῶν ἐν τῇ ἑρμ. τῶν Εἰδικῶν Δικαστηρίων ὁργανικῶς τοπο- θετημένων ἢ ἀπεσπασμένων τοιοῦτων.

2. Διὰ τὰ ἀδικήματα τῆς παρούσης Συντακτικῆς πράξεως τὰ διαπραχθέντα ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ παρ' Ἡμεδαπῶν κατοι- κούντος ἢ διαμείνοντος εἰς τὴν Ἀλλοδαπὴν, ἀρμόδιον τυγ- χάνει τὸ Εἰδικὸν Δικαστήριον τῆς Πρωτεύουσας.

3. Μεταξὺ πλείονων συνεπιλαμβανομένων καὶ ἐπίσης ἁρ- μοδίων Δικαστηρίων καὶ ἐπὶ τῆς προανακρίσεως ὑπαλλήλων προτιμᾶται ἡ πρότερον καλέσασα τὸν κατηγορούμενον ἢ διατάξασα τὴν σύλληψιν ἢ φυλάκισιν τούτου Ἀρχή. Σύγ- κρουσις καταφατικῇ ἢ ἀποφατικῇ μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῆς προανακρίσεως ὑπαλλήλων καὶ Εἰδικῶν Δικαστηρίων ἀφ- ρεῖται ἐν ἀποφάσεως τοῦ Εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς εἰς τοῦτον ἀνακοινώσεως τῆς συγκρούσεως.

4. Αἱ περὶ ἰδιαζούσης δικαιοδοσίας διατάξεις τῆς κοινῆς ποινικῆς Δικονομίας καὶ παντὸς ἄλλου εἰδικοῦ νόμου δὲν ἔχουσιν ἐν προκείμενῳ ἐφαρμογὴν, ἀπάντων τῶν κατηγορου- μένων ἀσχετῶς ἰδιότητος, βαθμοῦ ὑπερσίας, λειτουργήμα- τος καὶ θέσεως ὑπαγομένων εἰς τὴν δικαιοδοσίαν καὶ ἁρμο- διότητα τοῦ Εἰδικοῦ τούτου δικαστηρίου, οἱ δὲ κατηγοροῦμε- νοὶ τῶν περιπτώσεων α'. καὶ β' τοῦ ἀρθροῦ 1 δοστικῶς ἀπο- κλειστικῶς ἐνώπιον τοῦ ἐν παρ. 2 τοῦ ἀρθροῦ 9 Εἰδικοῦ ἐν Ἀθήναις ἐδρευνόντος Δικαστηρίου.

* Ἀρθρον 13.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ λειτουργήματός του ἔχει πάντα τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τοῦ Εἰσαγγε- λέως Πρωτοδικῶν κατὰ τὰς ἰσχυούσας διατάξεις τοῦ Ὀργα- νισμοῦ τῶν Δικαστηρίων καὶ Ποινικῆς Δικονομίας ἐπὶ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου καὶ τῶν ἐπὶ τῆς προ- ανακρίσεως ὑπαλλήλων τῆς περιφερείας τοῦ παρ' ὃ διατελεῖ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθη- κόντων τούτων τῶν ἐκ τοῦ παρόντος νόμου ἀπορρεόντων.

* Ἀρθρον 14.

1. Τὴν ποινικὴν ἀγωγὴν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἀδικημάτων ἀσκαὶ ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος αὐτεπαγγέλτως ἢ μετὰ μήνυσιν. Πᾶς ἀνακριτικὸς ὑπάλληλος ὀφχεῖται νὰ δέχῃται τὰς ὑποβαλλομένας μνηήσεις καὶ νὰ συντάσσῃ τοιαύτας διαβιβά- ζων παρὰ τὸν Εἰδικὸν Ἐπιτρόπον τῆς ἐκτέλεσεως, συν- τασσόμενης τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως ἐγγχειρίσεως.

2. Ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὸ βραδύτερον ἀπὸ τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης αἱ ἀρμόδιοι ὑπερρεῖσαι τῶν Ὑπουργείων Οἰκονομι- κῶν, Ἑθνικῆς Οἰκονομίας, Συγκοινωνίας, Ἐμπορικῆς Ναυ- τιλίας, Ἐπισιτισμοῦ, οἱ Διοικηταὶ τῶν Τραπεζῶν, Ἐθνικῆς, Ἀγροτικῆς καὶ Τραπεζικῆς τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ἐμπορικῶν, Βιομηχανικῶν καὶ Τεχνικῶν Ἐπιμελητηρίων, προσωπικῶς ὑποχρεοῦνται ὅπως διαβιβάσωσιν εἰς τὸν ἀρμό- διον Εἰδικὸν Ἐπίτροπον λεπτομερῆ καὶ κατὰ τὸ ἐρικτὸν ἐξηκριβωμένα στοιχεῖα α) περὶ τῶν ἐκτελεσθέντων διαρκού- σης τῆς Ἐχθρικῆς Κατοχῆς Δημοσίων ἔργων στρατιωτικοῦ ἢ μὴ σκοποῦ, β) τῶν συναφθεισῶν συμβάσεων μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ Ἀρχῶν Κατοχῆς ἢ Ἑλλήνων φυσικῶν ἢ Νομικῶν προσώπων καὶ Ἀρχῶν Κατοχῆς, μετα- διδάσεως καθ' ὁσονδήποτε τρόπον εἰς φυσικὰ ἢ νομικὰ πρό- σωπα ἐχθρικῶν χωρῶν μετοχῶν ἐπιχειρήσεων ἢ ἐκμεταλλεύ- σεων ἀσκουμένων ὑπὸ μερῇ Ἀνωνύμων Ἐταιρειῶν, γ) τῶν ὁνομάτων διοικητικῶν Συμβουλίων Ἀνωνύμων Ἐταιρειῶν ἐν οἷς μετεῖχον διειρηνοὺς τῆς Κατοχῆς καὶ ὑπήκοοι ἐχθρικῶν Κρατῶν, δ) εἰσαγωγῶν ἐκ Γερμανίας, Ἰταλίας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Αὐστρίας, Οὐγγαρίας καὶ Ρουμανίας ὡς καὶ τῶν εἰσαχθέντων ειδῶν, ε) ὀνομάτων πλοιοκτητῶν ὧν ἐπωσθῇ

που εχρησιμοποιήθησαν υπό των Ἀρχόν Κατοχῆς τὰ κατὰ θάλασσαν μεταφορικά μέσα, στὶς δυνάμεις τῶν ὑπὲρ αὐτὸν ἐπιβαλλομένων τῶν Ἀρχόν Κατοχῆς ἀπολαυστικῶς ἐπατρέσκει ἢ συγκεντρώνει, ἐμπορική ἢ διαθέσιμη εἰς τὴν κατανάλωσιν Γενεργικῆν ἢ Κτηνοτροφικὴν προϊόντων, ζῆ διορισμὸν τῶν ἰδιωτῶν ἢ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, αὐτὸς ἐργάσθηται διὰ λογαριασμὸν τῶν Ἀρχόν Κατοχῆς εἴτε ἐξ ὀλοκλήρου εἴτε κατὰ σημαντικὸν τμήμα τῆς Ἐπιχειρήσεως αὐτῶν, ὅ) κατὰ λογὸν μηχανικῶν ἐπιχειρηματιῶν νοσητῶν καὶ λοιπῶν τεχνικῶν ἐργασθέντων εἰς ὑπηρεσίας τῶν Ἀρχόν Κατοχῆς.

Οἱ ἀνωτέρω παραλείποντες τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ υποχρεώσεων τῶν τιμωροῦνται ὡς οὐκ ἐπὶ τῶν ἐν ἀρθρῷ Ι καὶ 4 τῆς παρούσης πράξεως συμφωνήσας πρὸς τὰς διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 71 καὶ 72 τοῦ Ποιν. Νόμου.

Ὁ ἀποκτὴν ποινικὴν ἀγωγὴν προσημειώσας περὶ τῶν περιπτώσεων α' καὶ β' τοῦ ἄρθρου Ι τῆς παρούσης πράξεως παραπέμπει ὑποχρεωτικῶς τὸν κατηγορούμενον ἐνώπιον τοῦ ἀκρατοῦ τοῦ Ε.Δ. δι' ἀπ' αὐθείας κλήσεως καὶ ἀνευ προανακρίσεως ἐντός 15 ἡμερῶν, ἀπὸ τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν περιπτώσεων τῶν ἀρθρῶν Ι καὶ 4 παραπέμπει δι' ἀπ' αὐθείας κλήσεως εἰς τὸ ἀκρατοῦ τῶν Ε.Δ. μετὰ ἢ ἀνευ προανακρίσεως.

Ἡ προανακρίσις θεωρεῖται περατωμένη καὶ ἀνευ ἀπολογίας τοῦ κατηγορουμένου.

Ὁ κατηγορούμενος καλούμενος εἰς ἀπολογία δικάζεται νὰ παρευθῇ μετὰ συνήγορου ἢ συνηγῶν οὐχὶ πλείονων τῶν δύο, ἢ μετὰ τῶν ὁρίων ἐπικεινηνῶν ἐν αὐτῇ περιπτώσει ἀπαγορεύεται ὁ κατηγορούμενος θύναται νὰ ζητήσῃ πρὸς ἀπολογίαν προθροῖαν τὸ πλὴν 24 ὥρων, μετὰ τὴν παρέλθον τῆς ὁποίας ὑποχρεοῦται νὰ ἀπολογηθῇ. Ὁ κατηγορούμενος ἢ ὁ συνήγορος αὐτοῦ δικαιώσεται νὰ λάβῃ γνώσιν τῆς δικηγρησίας μετὰ τὴν ἀπολογίαν.

Εἰς τὸν κατηγορούμενον δὲν ἐπιτρέπεται εὐθέως προσφυγὴ ἢ διαφωνία κατὰ τὸν πρῶτον τοῦ Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου ἢ τοῦ Προανακριτικοῦ ὑπαλλήλου.

Περὶ τῆς προφυλακίσεως τοῦ κατηγορουμένου ἀποφαίνεται δ, τε ἐνέργειαν τὴν προανακρίσιν καὶ ὁ Ἐπίτροπος. Ἐν περιπτώσει διαφωνίας προανακρίνοντος καὶ Ἐπιτρόπου ἀποφαίνεται Συμβούλιον συντιθέμενον ἐκ τριῶν δικαστῶν τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου, ἐκ τῶν τριῶν ἀρχαιοτέρων μετὰν αὐτοῦ.

Ἀπόλυσις προσωρινῇ ἐπὶ ἐγγυησὶ ἀπαγορεύεται ἀπολύτως θύναται ἕως συμπτῶν α' Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου καὶ προανακρίνοντος νὰ διακοπῇ ἢ διαταχθῇ προφυλακίσις. Ὁ εἰδικὸς ἐπίτροπος ἐπ' ὅσον ἤθελε κινήσῃ περὶ τῆς αὐθιότητος τοῦ κατηγορουμένου θύναται ἐπίσει: νὰ υποβάλῃ τὴν δικογραφίαν μετὰ ἡμερολογημένης προτάσεως τῆς πρὸς ἐλθεῖν ἀπαλλακτικῶς βουλεύματος εἰς συμβούλιον ἀκριτοῦρα νῶν ἐκ τριῶν τῶν ἀρχαιοτέρων μετὰν τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος καὶ ὁ κατὰ παράκλησιν τοῦτο ἐνεργῶν τὴν προανακρίσιν, εἰς ἐκτάκτους καὶ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις θύναται νὰ ἐνεργήσῃ πᾶσαν ἀναιρετικὴν πρᾶξιν καὶ ἀνευ τῆς συμπράξεως γράμματις ἢ μαρτύρων.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος καὶ Ἀντιεπίτροπος, Ἀνακριτὴ καὶ τὸ προσωπικὸν αὐτῶν θύναται νὰ μεταβιβάσιν εἰς ἐπὶ δυνάμει δικαστικῆν παρεμπόδισιν πρὸς ἐνέργειαν πᾶσης ἀνακριτικῆς πρᾶξιν ὡς χρησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο ἐλευθέρως καὶ ὡρεῖν πᾶν μεταφορικὸν μέσον ἀνῆκον εἴτε εἰς τὸ ἄγχιόσιν εἴτε εἰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ἐπὶ τῇ ἀπλῇ ἐπιθέσει τῆς ταυτοτήτος τῶν.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐνεργεῖ πάντα τὰ ὑπὸ τῆς κοινῆς Ποιν. Δικονομίας δικαιοσύμιν διὰ τὴν ἀνακρίσιν καὶ δεδαιώσιν τοῦ δικαζομένου ἀδικήματος.

Ἄρθρον 15.

Κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου ἐκδομένων Βουλευμάτων οὐδὲν ἱκανὸν ἢ ἐκπαικτὸν ἐνδοκὸν μέσον ἐπιτρέπεται.

Ἄρθρον 16.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος καλεῖ τὸν κατηγορούμενον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ ἀκρατοῦ τοῦ εἰδικοῦ Δικαστηρίου ἐπὶ ἐπιθέσει αὐτοῦ κλητικῶν θέσεως περιέχοντες τὰ ἐν ἀρθρῷ 265 τῆς Κ. Π. Ν. ὁριζόμενα, τρεῖς τοὐλάχιστον πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικασίμου ἐπ' ὅσον ὁ κατηγορούμενος διακρίνῃ ἐν τῇ ἐξοχῇ τοῦ δικαστηρίου, καὶ ὁκτὼ πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικασίμου εἰς πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν. Αἱ αὐταὶ προθεσμίαι ἰσχύουσιν ὅσον ἀφορᾷ τὴν κλήσειν τῶν μαρτύρων κατηγορίας.

Ἐξοχα διατάξεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν κλήσειν καὶ ἐξέτασιν μαρτύρων κατὰ τὴν προδικασίαν καὶ τὴν ἐπ' ἀκρατοῦ τοῦ συστήματος δὲν ἔχουσιν ἐν προκειμένῳ ἐφαρμογὴν, ἐφαρμοζομένων διὰ πάντας τοὺς μάρτυρας, ἀρχίτας ἰδιωτῆς καὶ λειτουργήματος τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος.

Ἐὰν ὁ κατηγορούμενος εἴναι ἀγνώστου διανομῆς, τὸ κλητικὸν θέσιμα ἐπιτίθεται εἰς τὸν ἱερὰ τῆς τελευταίας αὐτοῦ κατοικίας ἢ ἀκριτοῦ, ὁκτὼ πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικασίμου.

Ἀρμόδια ὅργανα διὰ τὴν κλήσειν καὶ ἐπιθέσει παντὸς εἴδους δικογράφου τογγήσουσιν αἱ ἀμειβοὶ καὶ ἐμειβοὶ δικ. κλητικῆς, τὰ ὅργανα ἀσφαλείας καὶ ἀγροφυλακίας.

Ἡ ἐπιθέσις τοῦ κλητικῶν θέσιματος καὶ τῶν κλήσεων τῶν μαρτύρων, ὅ: καὶ παντὸς δικογράφου διενεργοῦνται κατὰ τὰ λοιπὰ συμφωνήσας πρὸς τὰ ἐν ἀρθρῷ 145 καὶ 146 τῆς Κ. Π. Ν. ὁριζόμενα, τῆς τοῦ ἐλλείψεως αὐθιότητος τῶν συγχεῖν μὴ συνεπαγμένης τὴν ἀκρίτητα, τῆς κλητικῆς αἰ μὴ μόνον ὅσον ἐκ τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως ὑπάρχῃ κατὰ τὴν ἐλλείψεως κλητικῆς. Ἐν περιπτώσει ἀκρίτου κλητικῆς καὶ ἀντιθέτου ἀναβολῆς τῆς δίαις καταδικάζεται ὁ ἐπιθεὶς τὴν κλήσειν δι: τῆς αὐτῆς ἀπαιτήσεως τοῦ δικαστηρίου εἰς φυλάκισιν τοὐλάχιστον τριῶν μηνῶν. Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις ὑπόκειται εἰς μόνον τὸ ἐνδοκὸν μέσον τῆς ἀνακομῆς κατὰ τὰ ἐν τῇ Ποινικῇ Δικονομίᾳ ὁριζόμενα ἐνδοκὸν τοῦ αὐτοῦ εἰδικοῦ Δικαστηρίου.

Ἄρθρον 17.

Ὁ κατηγορούμενος δικαιώσεται νὰ ποιήσῃ τὴν χρῆσιν τοῦ κατὰ τὴν κοινὴν Π. Δικονομίας δικαιοῦματος δικῆς ἐξαιτήσεως τὴν ἐξέτασιν ὅσον μόνον τῶν μετὰν τοῦ δικαστηρίου καὶ ἐπ' ἀπὸ μόνον. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεως ἀποφαίνεται τὸ εἰδικὸν δικαστήριον κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Κ. Π. Ν.

Ἄρθρον 18.

Ἡ ἐν τῇ ἀκρατοῦ διὰ δικαιοῦς ἐκτελεσθῇ ὑπὸ τῶν διατάξεων τῶν ἀρθρῶν 363-403 τῆς Κοινῆς Ποιν. Δικονομίας ἐπ' ὅσον εἰδικὸς δὲν τροποποιεῖται διὰ τῆς παρούσης. Ὁ μνηστής ἐμφανισθῆναι ἐπ' ἀκρατοῦ ὑποχρεοῦται νὰ παραμείνῃ μέχρι πέρους τῆς συνεδριάσεως.

Ὁ κατηγορούμενος δὲν δικαιώσεται νὰ γνωστοποιήσῃ ὡς μάρτυρας ὑπερασπίσεως πλείονας τῶν 10. Εἰς περιπτώσιν καὶ ὅν αἱ μάρτυρες κατηγορίας εἴναι πλείονες τῶν δέκα δικαιώσεται καὶ ὁ κατηγορούμενος νὰ ἐξετάσῃ ἴσον ἀριθμὸν.

Ἄρθρον 19.

Κατὰ τὸν κῆρυς τῆς προδικασίας οὐδεμίαν ἐνστάσιν συγχερεῖται εἰς τὸν κατηγορούμενον.

Ἄρθρον 20.

Κλητικῶν νόμιμος καὶ μὴ ἐμφανισθέντος μάρτυρος τὸ δικαστήριον θύναται νὰ διατάξῃ τὴν δικίαν προσφυγὴν αὐτοῦ δικαστηρίου ἐν ἀνάγκῃ τῆς συνεδριάσεως μέχρι 48 ὡρῶν μετὰ τὴν κλήσειν. Κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν καὶ ἐν αὐτῇ δὲν διαταχθῇ ἢ τοιαύτη ἀναβολὴ τῆς συνεδριάσεως τὸ δικαστήριον καταδικάζεται τὸν ἐξ ἀπειθείας μὴ ἐμφανισθέντα μάρτυρα εἰς φυλάκισιν μέχρι 2 ἐτῶν καὶ εἰς πληρωμὴν ὅλων τῶν ἐκ τῆς μὴ ἐμφανίσεως του προκληθέντων ἐξόδων, διατάξεων ἀμα ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς, τὴν δίαιαν τοῦτο προσφυγῆν.

κατά την νέαν δικάσιμον. Κατά της αποφάσεως ταύτης επιτρέπεται τὸ ἐνδίκον μέσον της ἀνακοπῆς κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Κ. Π. Δ.

Ἄρθρον 21

Ὁ κατηγορούμενος παρίσταται ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου υποχρεωτικῶς μετὰ συνηγόρου, μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ διορίσῃ πλείονας τῶν 3. Εἰς τὴν περίπτωσιν στερεῖται συνηγόρου διορίζεται αὐτεπαγγέλτως τοιοῦτος ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Δικαστηρίου.

Ἄρθρον 22

Ἐὰν ἐξ ἀνωτέρως βίας ὁ κατηγορούμενος δὲν δύναται νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν δίκην, υποχρεοῦται νὰ εἰδοποιήσῃ προηγουμένως τὸν εἰδικὸν ἐπίτροπον ὅστις μετὰ διαπίστωσιν τοῦ λόγου ἀνωτέρως βίας ἀποσύρει τὴν δικογραφίαν καὶ ὀρίζει νέαν δικάσιμον. Ἐπ' ἀκροατηρίου ἀναγιγνώσκονται αἱ κατὰ τὴν προδικασίαν τυχόν ληφθεῖσαι ἐντοχὶ καταθέσεις τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διατρίβοντων μαρτύρων μὴ κλητευομένων ὡς καὶ τῶν κλητευθέντων καὶ μὴ ἐμφανισθέντων ἐν τῇ ἡμεδαπῇ διαμενόντων μαρτύρων.

Ἄρθρον 23

Ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς δίκης, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ επιτρέπεται ἡ ἀπόλυσις ἐπὶ ἐγγυήσει.

Ἄρθρον 24

Ἐὰν διαρκούσης τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας, ἐγερθῶσιν ὑπόνοιαι κατὰ τινος μάρτυρος ἐπὶ ψευδορκίᾳ ὁ Πρόεδρος τοῦ εἰδικοῦ Δικαστηρίου ἢ ὁ εἰδικὸς ἐπίτροπος δύναται νὰ διατάξῃ τὴν κράτησιν τοῦτου μέχρι πέρατος τῆς συζητήσεως, εἰσαγομένων τῶν ἐπὶ ψευδορκίᾳ κατηγορουμένων εἰς τὸ ὡς ἀνω εἰδικὸν Δικαστήριον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν διαδικασίαν.

Ἄρθρον 25

Εἰς περίπτωσιν ἀθώωσης τοῦ κατηγορουμένου τὸ Δικαστήριον ὑπερ ἐξέδωκεν ἀπόφασιν, ἀποφαίνεται διὰ τῆς ἰδίας του ἀποφάσεως υποχρεωτικῶς ἐν τῇ ἡμεδαπῇ τοῦ μηνυτοῦ υποβληθεῖσα μὴνυσις ἥτο ψευδὴς καὶ ὁλοῖα ὅποτε κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίασιν τοῦ δικαστηρίου εἰσάγεται καὶ ἐκδικάζεται ἡ ἐπὶ ψευδῇ καταμηνύσει κατηγορία κατὰ τοῦ μηνυτοῦ.

Ἡ τοιαύτη ψευδὴς καταμηνύσις τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τουλάχιστον 2 ἐτῶν καὶ διὰ τῶν ἐν ἀρθροῖς 23 καὶ 24 τοῦ Π.Ν. παρεπομένων ποινῶν, καταψηφισθέντων τῶν τελῶν καὶ ἐξόδων τῆς κατὰ τὸ ἀθωωθέντος κατηγορουμένου δίκης. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἐκτακτὸν μέσον επιτρέπεται πλὴν τῆς ἀνακοπῆς, ἥτις ἀσχυρμένη κατὰ τὰς διατάξεις τῆς κοινῆς Ποινικῆς Δικονομίας συγχωρεῖται μόνον ἐφ' ὅσον ὁ καταδικασθεὶς μὴνυτής δὲν ἐνεφανίσθῃ κατὰ τὴν δικάσιμον καθ' ἣν ἐξεδόθη ἡ κατ' αὐτοῦ διὰ ψευδῇ καταμηνύσειν καταδικαστικὴ ἀπόφασις.

Ἄρθρον 26

Ὁ ὁποσδήποτε ἐκ τοῦ δικημένου ἀδικήματος ἀμέσως ζημιωθείς δύναται νὰ παραστή ὡς πολιτικῶς ἐνάγων ἐνώπιον τοῦ εἰδικοῦ Δικαστηρίου διὰ τὴν ἡν ὑπέστη ψυχικὴν ἐδύνην, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐκ τοῦτου προελθούσαν θετικὴν ἢ ἀποθετικὴν περιουσιακὴν ζημίαν, διὰ προφορικῆς ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου δηλώσεως καταχωρουμένης εἰς τὰ πρακτικὰ ἀνευ εἰσαγγέλλουτος προδικασίας γινομένης δὲ τὸ δραστώτερον κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς πρώτης ἐπ' ἀκροατηρίου συζητήσεως. Τὸ Δικαστήριον υποχρεοῦται ἐν περιπτώσει καταδικῆς τοῦ κατηγορουμένου νὰ ἐπιδιόσχῃ ταύτας, ἀπαγορευομένης τῆς δι' οἰονδήποτε λόγον παραπομπῆς τῶν τοιούτων ἀξιώσεων, εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια. Ὁ πολιτικῶς ἐνάγων ἔχει τὰ ἐκ τῆς Ποινικῆς Δικονομίας προβλεπόμενα αὐτῷ δικαιώματα δὲν δύναται ὅμως νὰ προτείνῃ πρὸς ἐξέτασιν πλέον τῶν 5 μαρτύρων.

Ἄρθρον 27.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος, ἅμα τῇ ἐνασχήσει τῆς ποινικῆς ἀγωγῆς λαμβάνει πᾶν συντηρητικὸν μέτρον ἐπὶ πάσης κινήσεως ἢ ἀκινήτου περιουσίας τοῦ κατηγορουμένου, εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἢ εἰς χεῖρας παντὸς τρίτου δι' ἀπλῆς ἐγγράφου αὐτοῦ ἐντολῆς, καταχωρουμένης, προκειμένου περὶ ἀκινήτων, εἰς τὰ οὗσα τῶν υποθηκῶν βιβλίᾳ, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου προβλεπομένης δημεύσεως καὶ ἱκανοποίησιν τῶν πολιτικῶν ἀπαιτήσεων τῶν ζημιωθέντων. Ὡσαύτως, ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐγγράφῳ ἐντολῇ, παύει χορηγουμένη εἰς τὸν κατηγορουμένον οἰαδήποτε παρ' οἰουδήποτε Ταμείου (Νομικοῦ προσώπου δημόσιου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου) ὀφειλομένη σύνταξις, ἥς οὗτος ἰσοδύναμ' ἀπαιτεῖται, εἰς ἀς περιπτώσεις κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος ἐπιβάλλεται ἡ δημεύσις τῆς περιουσίας του.

Πᾶσα κινήσις ἢ ἀκίνητος περιουσία τῆς συζύγου, τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων καὶ ἀδελφῶν τοῦ κατηγορουμένου κληθεῖσα μετὰ τὴν διαπράξιν τοῦ δικημένου ἀδικήματος θεωρεῖται κατὰ μαχητῶν τεκμήριον ἀνήκουσα καὶ αὕτη εἰς τὸν κατηγορουμένον υποκειμένη εἰς τὴν δημευσιν πρὸς ὅφελος τοῦ Δημοσίου καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πολιτικῶν ἀπαιτήσεων ἐν γένει, ἐφαρμοζομένων καὶ ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης τῶν ἀνωτέρω καθοριζομένων συντηρητικῶν μέτρων.

Τὸ Εἰδικὸν Δικαστήριον διὰ τῆς ἀποφάσεώς του ἀποφαίνεται ἀμετακλήτως περὶ τῶν ἐπιβληθέντων τοιούτων συντηρητικῶν μέτρων. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζεται τὸ ἄρθρον 11 τοῦ ἀπὸ 29(12)1924 ψηφίσματος τῆς Δ' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνελεύσεως, ὡς τοῦτο ἐτροποποιήθη διὰ μεταγενεστέρων νόμων.

Ἐνδικο μέσα

Ἄρθρον 28

Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου τοῦτου οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἐνδίκον μέσον επιτρέπεται, οὔτε ἀνακοπὴ.

Ἐκτελέσεις ἀποφάσεων.

Ἄρθρον 29

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων τοῦ διὰ τοῦ παρόντος νόμου συντάττομένου Δικαστηρίου γίνεται ἐπιμελείᾳ τοῦ Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδιότητος τοῦ καταδικασθέντος.

Ἄρθρον 30

Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος νόμου δὲν ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις τοῦ νόμου 411 «περὶ προσωρινῆς ἀπόλυσεως τῶν καταδίκων ἐκ τῶν φυλακῶν» ὡς καὶ αἱ διατάξεις τοῦ νόμου περὶ φυγοδίκων καὶ ἀπόντων.

Ἄρθρον 31

Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος νόμου ἡ χορήγησις ἀμνηστίας δὲν επιτρέπεται.

Ἄρθρον 32

Χάρις δύναται νὰ χορηγηθῇ μετὰ προηγουμένην γνωμοδότησιν τοῦ Συμβουλίου τῶν Χαρτῶν εἰδικῶς συντιθέμενον ἐκ τοῦ Εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὡς Προέδρου, Προέδρου καὶ Εἰσαγγελέως Ἐφετών, Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Ἰπουργείου Δικαιοσύνης καὶ τοῦ Γεν. Διευθυντοῦ Σωφρονιστικῆς Διοικήσεως Ἰπουργείου Δικαιοσύνης καὶ τινος τῶν Τμηματάρχων τῆς αὐτῆς Γεν. Διοικήσεως ὡς Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου.

Ἐὰν παρέλθουν 15 ἡμέραι ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως καὶ δὲν χορηγήθῃ χάρις ἡ ἀπόφασις ἐκτελεῖται.

Ἄρθρον 33

Καταδικαστικαὶ ἀποφάσεις, ἐφ' ὅσον διὰ τούτων καταγιγνώσκονται ποινὴ ἐπανόρθωτικὴ παραγράφονται μετὰ δεκαετίας, αἱ λοιπαὶ δὲ μετὰ εἰκοσαετίας ἀπὸ τῆς τελεσιδικίας.

Γενικοί έριμοι

*Άρθρον 34.

Αι διατάξεις τής ποινικής δικονομίας εφαρμόζονται εν γένει εις την προκειμένην διαδικασίαν, εφ' όσον άλλως ρητώς δέν έρίζεται ή δέν τροποποιούνται διά του παρόντος.

*Όπου αι διατάξεις τής Ποινικής Δικονομίας έμειλουν περί Δικαστηρίου κακουργοδικείου, πλημμελειοδικείου νοείται ένταύθα τό έν τή παρόντι είδικόν Δικαστήριον. *Όπου εϊ αυτοί ός άνω νόμοι έμειλουν περί Είσαγγελέων νοείται ένταύθα ό Είδικός Έπίτροπος. Τά έντάλματα συλλήψεως, προφυλάκισως, τά εκδιδόμενα υπό των προανακριτών διά τας περί όν ό παρών νόμος πράξεις και άφρόντια στρατιωτικούς έν γένει εκτελούνται άπ' εύθείας υπό του έρμοδίου είδικού. Έπιτρόπου, ή δέ φυλάκισις τούτων γίνεται έν ταις κοιναίς φυλακαίς εις ός θέλει εκτίεσθαι ή παύνη. Η κλήτευσις των στρατιωτικών έν γένει και των δημοσίων πολιτικών υπαλλήλων ός μαρτύρων ή κατηγορουμένων κατά την προδικασίαν και την επ' άκροατηρίφ διαδικασίαν γίνεται επιμελείφ του έρμοδίου Είδικού Έπιτρόπου, άνευ μεσολαβήσεως τής προϊσταμένης των καλουμένων Αρχής.

*Άρθρον 35.

Διατηρούνται έν ισχύ τό από 11)23 'Οκταβρίου 1894 Δίμα περί ποινικής διατιμήςσεως και τό από 11)23 Μαρτίου 1895 τοιούτον περί εκκαθαρίσεως έξέδων τής ποινικής δικαιοδοσίας, εφαρμόζόμενα και επί των υπό του παρόντος Νόμου προβλεπομένων περιπτώσεων, ός ταύτα συνεπλήρωθησαν ή έτροποποιήθισαν μεταγενεστέρως.

*Άρθρον 36.

Τά διά του παρόντος νόμου συνιστώμενα Είδικα Δικαστήρια συνεδριάζουν εις την αίθυσαν των Συνεδριάσεων του Έφετείου τής Έδρας των εις ήμέραν και ώραν υπό των παρ' αυτοίς Έπιτρόπων έρίζομένων. Αί έρσιθεσαι υπό των Έπιτρόπων δικάσιμοι έκάστου 15ήμέρου ανακοινούνται παρ' αυτού εις τά κατά τό άρθρ. 9 εκλεγέντα λαϊκά μέλη του Δικαστηρίου άτινα υποχρεούνται νά παρίστανται εις έκάστην συνεδρίασιν.

Οί άνατιολογήτως μή εμφανιζόμενοι τιμωρούνται παρ' του Ειδ. Δικαστηρίου συντιθέμένου άνευ των λαϊκών μελών διά τής ποινής τής εірκής 8—10 έτών. Κατά τής άποφάσεως ταύτης ούδέν ένδίκον μέσον άσκήται πλην τής άνακοπής συγχωρουμένης μόνον λόγω άνωτέρας είας.

Εις περίπτωσιν καθ' ήν δι' ειονδήποτε λόγον καθίσταται αδύνατο, ή συνεδρίασις τούτων ός άνωτέρω, ό τρόπος των συνεδριάσεων έρίζεται διά κοινής άπιφάσεως προέδρου και Έπιτρόπου δημοσιευμένης επί τρείς συνεχείς ήμέρας εις μίαν των έντοπίων εκδιδομένων καθημερινών εφημερίδων και έν έλλείψει τούτων διά τοιχοκολλησεως ταύτης εις την αίθυσαν των συνεδριάσεων του Έφετείου ή Πρωτοδικείου τής Έδρας του περί ού πρόκειται είδικού δικαστηρίου τρείς τουλάχιστον ήμέρας πρό τής έναρξεως των συνεδριάσεών του.

Αί υπηρεσίαι του Είδικού Δικαστηρίου και του παρ' αυτού Έπιτρόπου εγκαθίστανται εις τά κτίρια του Πρωτοδικείου Έφετείου και των Είσαγγελιών τούτου, έν άδυναμίφ δέ ή τυχόν δι' έλλειψιν του απαιτουμένου χώρου, επιτρέπεται επίταξις αναλόγων οικημάτων, γινόμενη κατ' έξάρεσιν τής Ισχυούσης διαδικασίας, διά κοινής άποφάσεως του Προέδρου και του Έπιτρόπου, του καταβαλλομένου μισθώματος κανονιζομένου δι' άποφάσεως του οικείου Προέδρου Πρωτοδικών.

*Άρθρον 37

Αί μέχρι σήμεραν γενόμεναι συλλήψεις και κρατήσεις έν ταις φυλακαίς υπόπτων τελείσεως των έν τή παρόντι προβλεπομένων άδικημάτων κυρούνται, δύνανται όμως διά συμφώνου άποφάσεως του άρχαιοτέρου των τακτικών μελών του Είδικού Δικαστηρίου και του Είδικού Έπιτρόπου νά διαταχθή ή προσωρινή άπόλυσις των υπό κρίσιν των μή βαρυνομένων δι' έπαρκών ένδείξεων.

Αί μέχρι σήμεραν παρ' ανακριτών ενεργηθεσαι τακτικά ανακρίσεις δι' άδικήματα έμπίπτοντα εις τας διατάξεις τής παρούσης συντακτικής πράξεως ή διά συναφή πρὸς αυτά περατούνται διά τής υποβολής των σχηματισθεισών δικογραφών εις τον είδικόν έπίτροπον και άν ό έοθείς εις αυτά διά τής υπό του Είσαγγελέως των Πλημμελειοδικών άσκήθεισης ποινικής άγωγής χαρακτηρισμός είναι διάφορος και άπασαι αι άνακριτικά πράξεις αι μέχρι σήμεραν παρ' των Ανακριτών γενόμενα θεωρούνται έγκυροι και τά παρ' των ανακριτών εκδοθέντα κατά τας διατάξεις τής Κ. Π.Δ. ή τής όπ' αριθ. 1)1944 συντακτικής πράξεως έντάλματα συλλήψεως και φυλάκισως διατηρούν την ισχύν των θεωρούμενα ός παρ' του Είδικού Έπιτρόπου και προανακριτού εκδοθέντα.

Οί άνακριταί υποχρεούνται νά υπεβάλλουν άμελητι διά των Είσαγγελέων των πλημμελειοδικών τας όπ' αυτών περί των πράξεων τούτων σχηματισθείσας δικογραφίας εις τον είδικόν έπίτροπον όστις θέλει ενεργήσσει επ' αυτών τά άνωτέρω έρίζόμενα.

Πάσαι αι διατάξεις τής παρούσης δύνανται νά καταργώνται ή νά τροποποιώνται διά νόμου έκτός τής περί άπαγορεύσεως άμνηστίας διατάξεως.

*Άρθρον 38.

*Η Συντακτική πράξις όπ' αριθ. 1)1944 και πάσα ταύτης τροποποιητική διάταξις καταργούνται.

*Άρθρον 39.

*Η παρούσα συντακτική πράξις Ισχύει άπό τής δημοσιεύσεώς της εις την Εφημερίδα τής Κυβερνήσεως.

Έν Αθήναις τή 20 'Ιανουαρίου 1945.

Έν όνόματι του Βασιλέως

Ο Αντιβασιλεύς

† Ο Αθηνών ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Τό Υπουργικόν Συμβούλιον

Ο Πρόεδρος

Ν. ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ

Τά Μέλη

Ι. ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ*, Ν. ΚΟΥΤΡΑΣ, ΠΕΡΙΚΛ. ΠΑΛΛΗΣ, Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ, Γ. ΣΙΔΕΡΗΣ, Ι. ΓΚΑΛΑΝΗΣ, ΛΟΥΚΑΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. ΜΕΛΑΣ, ΛΕΩΝ. ΣΠΑΝΗΣ, Θ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ, Π. ΒΗΧΟΣ.

*Εθωρήθη και έτέθη ή μεγάλη του Κράτους σφραγίς.

Έν Αθήναις τή 20 'Ιανουαρίου 1945.

Ο επί τής Δικαιοσύνης Υπουργός

Ν. ΚΟΥΤΡΑΣ

Ἀριθμὸς φύλλου 224

1. Οι ένοχοι πρόξενος προεπιλεγμένοι εν τῷ άρθρῳ 1 τοῦ παρόντος, τιμωρισμένοι ἀναλόγως τῆς βίαιότητος ἢ τῆς θέσεως ἡ κατεύθυνσιν, ἢ τῆς σοβαρότητος ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν πράξεων τῶν μὴ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου ἢ τῶν λοιπῶν ἢ προσωπικῶν ζημιῶν, συνερχομένων δι' ἐλαφροτέρων περιστάσεων μὴ τῶν ποινῶν τῆς ἀρετῆς, ἢ λοιπῶν ἢ προσωπικῶν τοῦλάχιστον πέντε εἰς ἀποκρίσεις, οἷα νοεῖται ἢ τῇ γρηγορίᾳ τῆς δικαιοσύνης ἀντιμέτωποι ἐπὶ τῇ κατεστάσει τῶν ἐκτελεσθέντων ἐκείνων.

ογαστικά ένδελματα συλλήψεως και προφυλάξεως, καθ' ὃν οὐδὲν ἐνδίκον μίσην τακτικὴν ἢ ἐκτακτὴν ἐπιτρέπεται.

Ἀπόλοις προσωρινῇ ἐπὶ ἐγγυήσῃ ἀπαγορεύεται ἀπολύτως, δύναται ὅμως ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος νὰ διακρίβῃ τὴν παρ' αὐτοῦ διαταχθεῖσαν προφυλάκισιν.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐφ' ὅσον ἤθελε πεισθῇ περὶ τῆς ἀθεότητος τοῦ κατηγορουμένου, δύναται ἐπίσης νὰ υποβάλῃ τὴν δικηγορίαν μετὰ ἠτιολογημένης προτάσεως τοῦ πρὸς ἐκδοσιν ἀπαλλοτρίου βουλευματός εἰς Συμβούλιον ἀποσπείζοντον ἐκ τοῦ Προέδρου καὶ 2 μελῶν τοῦ Δικαστηρίου, ἧτοι ἐνὸς στρατιωτικοῦ καὶ ἐνὸς λαϊκοῦ, τῶν δύο τελευταίων λαμβανόμενων διὰ κληρώσεως ἐνεργημένης ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ τῇ υποβολῇ τῆς προτάσεως τοῦ Ἐπιτρόπου. ἐκ τῶν ἐν ἀρθρῷ 10 παρ. 2 καταλόγων κατὰ τὰ ἐν αὐτῷ ὁριζόμενα.

Εἰς περιπτώσιν ἀπορρίψεως παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς προτάσεως τοῦ ἢ διαταχθεῖσης τυχὼν συμπληρωματικῆς ἀνακρισεως ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου δὲν ἐπαναστέλλεται ἡ ὑπόθεσις καὶ αὐτὴ εἰς τὸ Συμβούλιον. ἀλλὰ παραπέμπεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος δι' αὐτὴς κλήσεως εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος καὶ ὁ κατὰ παραγγελίαν τοῦτου ἐνεργῶν τὴν προανάκρισιν, εἰς ἐκτάκτους καὶ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, δύναται νὰ ἐνεργήσῃ πᾶσαν ἀνακριτικὴν πρᾶξιν καὶ αὐτὴ τῆς συμπτύξεως γραμματέως ἢ μαρτύρων.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος δύναται νὰ μεταβάλῃ εἰς ἐτέραν δικαστικὴν περιφέρειαν πρὸς ἐνέργειαν πάσης ἀνακριτικῆς πράξεως ἢ νὰ παραγγέλλῃ τὴν ἐνέργειαν τούτων παρ' ἀνακριτικοῦ ὑπαλλήλου τῆς περιφέρειας, ἐν τῇ ὁποίᾳ πρόκειται νὰ ἐνεργηθῇ αὕτη.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐνεργεῖ πάντα τὰ ὑπὸ τῆς Κ. Π. Δ. διατασσόμενα διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ βεβαίωσιν τοῦ δικαιωμένου ἀδικήματος.

Ἄρθρον 17.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος καλεῖ τὸν κατηγορούμενον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου δι' ἐπιτάσεως αὐτοῦ κλητηρίου θεσπίσματος περιέχοντος τὰ ἐν ἀρθρῷ 285 τῆς Κ. Π. Δ. ὁριζόμενα, τρεῖς τοὐλάχιστον πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικάσεως, ἐφ' ὅσον ὁ κατηγορούμενος διαμένει ἐν τῇ ἐστῇ τοῦ Δικαστηρίου καὶ ἐκτὸς πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικάσεως εἰς πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν. Αἱ αὗται προθεσμίαι ἰσχύουσιν ὅσον ἀφορᾷ τὴν κλήτευσιν τῶν μαρτύρων κατηγορίας.

Εἰδικὰ διατάξεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν κλήτευσιν καὶ ἐξέτασιν μαρτύρων κατὰ τὴν προδικασίαν καὶ τὴν ἐπ' ἀκροατηρίου συζητήσιν δὲν ἔχουσιν ἐν προκειμένῳ ἐφαρμογὴν, ἐφαρμοζομένων διὰ πάντας, ἀσχετῶς, ιδιότητος καὶ λειτουργήματος τοῦ μάρτυρος τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος.

Ἐὰν ὁ κατηγορούμενος εἶναι ἀγνώστου διαμονῆς, τὸ κλητήριο θεσπίσμα ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ὅρον τῆς τελευταίας αὐτοῦ κατοικίας ἢ διαμονῆς, ἐκτὸς πλήρεις ἡμέρας πρὸ τῆς δικάσεως.

Ἀρμόδια ὄργανα διὰ τὴν κλήτευσιν καὶ ἐξέτασιν παντὸς εἰδους δικηγόρου τυγχάνουσιν οἱ ὁμοῖοι καὶ ἑμμεῖοι δικαστικοὶ κλητῆρες, τὰ ὄργανα ἀφαλείας καὶ ἀγορευτακτῆς.

Ἡ ἐπίδοσις τοῦ κλητηρίου θεσπίσματος καὶ τῶν κλήσεων τῶν μαρτύρων ὥς καὶ παντὸς δικηγόρου διανεργεῖται κατὰ τὰ λοιπὰ συμφώνως πρὸς τὰ ἐν ἀρθροῖς 145 καὶ 146 τῆς Π.Κ.Δ. ὁριζόμενα.

Ἄρθρον 18.

Ἀπαγορεύεται εἰς τὸν κατηγορούμενον αἰτήσεις περὶ ἐξαι-

ρέσεως μέλους τινὸς τοῦ δικαστηρίου. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζονται αἱ περὶ ἐξαιρέσεως διατάξεις τῆς στρατιωτικῆς ποινικῆς νομοθεσίας.

Διαδικασία ἐπ' ἀκροατηρίου.

Ἄρθρον 19.

Ἡ ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ διαδικασία διέπεται ὑπὸ τῶν διατάξεων τῆς στρατιωτικῆς ποινικῆς Νομοθεσίας, ἐφ' ὅσον δὲν ὁρίζεται ἄλλως διὰ τοῦ παρόντος.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου δικαιούται, ὡς καὶ προβλέπεται ἐν τῇ δίκῃ θὰ διαρμόσῃ πλείονας ἡμέρας, νὰ ὁρίσῃ ἐν στρατιωτικῶν καὶ ἐν λαϊκῶν ἀνακληρωματικῶν μέλῳ πρὸς παρακολούθησιν τῆς δίκης, ἅπαντα ἀνακληρούσι τὰ τακτικὰ μέλη εἰς περιπτώσιν διεδικηολογημένης ἀποχωρήσεως τῶν.

Ἄρθρον 20.

Κατὰ τοῦ κύρους τῆς προδικασίας οὐδεμία ἐνστάσις συγχωρεῖται εἰς τὸν κατηγορούμενον.

Ἄρθρον 21.

Κλητεθέντος νομίμως καὶ μὴ ἐμφανισθέντος μάρτυρος, τὸ Δικαστήριον δύναται νὰ διατάξῃ τὴν βίαν προσαγωγῇ αὐτοῦ ἐφ' ὅσον δὲν προσέρχεται ἐξ ἀπειθείας, διακοπτομένης ἐν ἀνάγκῃ τῆς συνεδριάσεως μέχρι 48 τὸ πολὺ ὥρων. Κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν καὶ ἐν ἐπὶ δὲν διαταχθῇ ἡ τοιαύτη ἀναβολὴ τῆς συνεδριάσεως, τὸ δικαστήριον καταδικάζει τὸν ἐξ ἀπειθείας μὴ ἐμφανισθέντα μάρτυρα εἰς φυλάκισιν, μέχρι δύο ἐτῶν καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν ὧρων τῶν ἐκ τῆς μὴ ἐμφανίσεώς του προκληθέντων ἐξόδων, διατάσσον ἀμα, ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς, τὴν βίαν τοῦτου προσαγωγῇ κατὰ τὴν νέαν δικάσιμον.

Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἐπιτρέπεται τὸ ἐνδίκον μίσην τῆς ἀνακοπῆς κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Κ.Π.Δ.

Ἄρθρον 22.

Ὁ κατηγορούμενος παρίσταται ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου ὑποχρεωτικῶς μετὰ συνηγόρου, μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ διόρισῃ πλείονας τῶν δύο. Εἰς τὴν περίπτωσιν στερεῖται συνηγόρου διὰρίζεται αὐτεπαγγέλτως τοιοῦτος ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Δικαστηρίου.

Ἄρθρον 23.

Ἐὰν ἐξ ἀνωτέρας βίας ὁ κατηγορούμενος δὲν δύναται νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν δίκην, ὑποχρεοῦται νὰ εἰδοποιήσῃ προηγουμένως τὸν Εἰδικὸν Ἐπίτροπον, ὅστις μετὰ διαπίστωσιν τοῦ λόγου ἀνωτέρας βίας, ἀποστέλλει τὴν δικηγορίαν καὶ ὁρίζει νέαν δικάσιμον.

Ἐπ' ἀκροατηρίου ἀναγιγνώσκονται αἱ κατὰ τὴν προδικασίαν τυχὼν ληφθεῖσαι ἐντοχὲς καταθέσεις τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διατρίβόντων μαρτύρων, μὴ κλητευσμένων, ὥς καὶ τῶν κλητευθέντων καὶ μὴ ἐμφανισθέντων μαρτύρων.

Ἄρθρον 24.

Ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς δίκης, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόλυσις ἐπὶ ἐγγυήσῃ.

Ἄρθρον 25.

Ἐὰν, διαρκούσης τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας, ἐνεργῶσιν ὑπὸντοι κατὰ τινος μάρτυρος ἐπὶ ψευδορκίᾳ, ὁ Πρόεδρος

τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου ἢ ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος δύναται νὰ διατάξουν τὴν κράτησιν τοῦτου μόνον πέρατος τῆς συζητήσεως, ὅτε καὶ εἰσάγεται ἀνώγειον τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου πρὸς ἐκδίκασιν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐπὶ φευδερικῇ κατηγορίᾳ.

Ἄρθρον 26.

Εἰς περίπτωσιν ἀθωώσεως τοῦ κατηγορουμένου τὸ Δικαστήριον ὅπου ἐξέδωκεν ἀπόφασιν, ἀποφαίνεται διὰ τῆς ἰδίας του ἀποφάσεως ὑποχρεωτικῶς, ἐὰν ἢ παρὰ τοῦ μηνυτοῦ ὑποβληθῇ σὺ μὴνυσις ἔξω φευδῆς καὶ δολία, ὅποτε κατὰ τὴν αὐτὴν συνάδρῃσιν τοῦ δικαστηρίου εἰσάγεται καὶ ἐκδικάζεται ἢ ἐπὶ φευδῇ καταμηνύσει· κατηγορία κατὰ τοῦ μηνυτοῦ. Ἡ τριαστὴ φευδῆς καταμηνύσις τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως τοῦλάχιστον δύο ἐτῶν καὶ διὰ τῶν ἐν ἄρθροισι 23 καὶ 24 τοῦ Π. Ν. παρεπομένων ποινῶν, καταμηνυομένων τῶν τελῶν καὶ ἐξόδων τῆς κατὰ τοῦ ἀθωωθέντος κατηγορουμένου δίκης. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἐκτακτικὸν μέσον ἐπιτρέπεται, μηδὲ τῆς ἀνακοπῆς ἐξαιρουμένης.

Πολιτικαὶ ἀπαιτήσεις.

Ἄρθρον 27.

Ὁ οἰσώδηποτε ἐκ τοῦ δικαιώματος ἀδικήματος ὁμολογεῖται ἢ ἀδικηθεὶς δύναται νὰ παραστή ὡς πολιτικῶς ἐνόχων ἐνώπιον τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου, διὰ τὴν ἢν ὑπέστη φρικτὴν ἔδωκν, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐκ τοῦτου προεβύδαται θεικτὴν ἢ ἀποθετικὴν περιουσιακὴν ζημίαν, διὰ προσφορικῆς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου δηλώσεως, καταχωρουμένης εἰς τὰ πρακτικὰ καὶ ἀντὶ οἰσώδηποτε προδικασίας, γινωσκόμενης δὲ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς πρώτης ἐπ' ἀκροατηρίου συζητήσεως. Τὸ Δικαστήριον ὑποχρεῖται, ἐν περιπτώσει καταδίκης τοῦ κατηγορουμένου, νὰ ἐπιδικάζῃ ταύτας, ἀπαγορευμένης τῆς δι' οἰσώδηποτε λέναν παραπομπῆς τῶν τοιούτων ἀφώσεων εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια.

Ἄρθρον 28.

Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος, ὅσα τῇ ἐνασχέσει τῆς ποινικῆς ἀγωγῆς, λαμβάνει πᾶν συντηρητικὸν μέτρον ἐπὶ πάσης κινήσεως ἢ ἀκινήτου περιουσίας τοῦ κατηγορουμένου, εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἢ εἰς χεῖρας παντὸς τρίτου, δι' ἀπλῆς ἐγγράφου αὐτοῦ ἐντολῆς, καταχωρουμένης, προκειμένου περὶ ἀκινήτων, εἰς τὰ οἰκία τῶν ὑποθηκῶν βιβλία, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου προβλεπόμενης δημεύσεως καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν πολιτικῶν ἀπαιτήσεων τῶν ζημιωθέντων. Ὡσαύτως, ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐγγράφῳ ἐντολῇ, παύει χρησιμοποιεῖται εἰς τὸν κατηγορουμένον οἰσώδηποτε παρ' οἰσώδηποτε Ταμείου (Νομικοῦ Προσώπου δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου) ὀφειλομένη σύνταξις ἢς οὗτος ἰσχυρῶς σπεύσκει, εἰς ὅς περιπτώσεις, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος, ἐπιβάλλεται ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας του.

Πᾶσα κινήτῃ ἢ ἀκινήτῃ περιουσία τῆς τε αὐτοῦ, τῶν ἀνέντων, τῶν κατεόντων καὶ ἀδελφῶν τοῦ κατηγορουμένου, κτηθείσα κατὰ ἢ μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ δικαιώματος ἀδικήματος, θεωρεῖται ἀνέχουσα καὶ αὕτη εἰς τὸν κατηγορουμένον,

ὑποκειμένη εἰς τὴν δήμευσιν πρὸς ὄφελος τοῦ Δημοσίου καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πολιτικῶν ἀπαιτήσεων ἐν γένει, ἐφαρμοζομένων καὶ ἐπὶ τῆς περιπτώσεως ταύτης τῶν ἀνωτέρω καθοριζομένων συντηρητικῶν μέτρων.

Τὸ Εἰδικὸν Δικαστήριον διὰ τῆς ἀποφάσεώς του ἀπαρτίζεται ὁμακτικῶς περὶ τῶν ἐπιλεχθέντων τοιούτων συντηρητικῶν μέτρων.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζεται τὸ ἄρθρον 11 τοῦ ἀπὸ 29-12-1924 φηγίσματος τῆς Δ' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνελεύσεως, ὡς τοῦτο ἐτροποικισθῇ διὰ μεταγενεστέρων νόμων.

Ἐνδικοὶ μέσοι.

Ἄρθρον 29.

Κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ δικαστηρίου τοῦτου οὐδὲν τακτικὸν ἢ ἐκτακτικὸν ἐνδικοὺν μέσον ἐπιτρέπεται, οὔτε ἀνακοπῇ.

Ἐκτέλεισις ἀποφάσεων.

Ἄρθρον 30.

Ἡ ἐκτέλεισις τῶν ἀποφάσεων τοῦ διὰ τοῦ παρόντος νόμου συνιστωμένου δικαστηρίου γίνεται ἐπιμελίᾳ τοῦ Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδιότητος τοῦ καταδικασθέντος.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις τοῦ ἄρθρου 143 τῆς Στρατιωτικῆς Ποινικῆς Νομοθεσίας.

Ἄρθρον 31.

Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος νόμου δὲν ἐφαρμόζονται αἱ διατάξεις τοῦ νόμου 811 περὶ προσωρινῆς ἀπολύσεως τῶν καταδίκων ἐκ τῶν φυλακῶν ὡς καὶ αἱ διατάξεις τοῦ νόμου περὶ εὐνοίας καὶ ἀπόντων.

Ἄρθρον 32.

Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων τοῦ παρόντος νόμου ἡ χορήγησις ἀμνηστίας δὲν ἐπιτρέπεται.

Ἄρθρον 33.

Χάρις δύναται νὰ χορηγηθῇ μόνον κατὰ τὴν ἀποφάσεως, εἰσχωμένης τὴν χορήγησιν χάριτος τοῦ Συμβουλίου Χαρίτων τῆς συνθέσεώς του, ἐριζομένης εἰδικῶς διὰ τὰ κατὰ τὸν παρόντα νόμον ἐπιτελλόμενα διὰ Διατάγματος προτάσει τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης. Ἐὰν παρέλθουν 15 ἡμέραι ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως καὶ δὲν χορηγηθῇ χάρις, ἡ ἀπόφασις ἐκτελεῖται.

Ἄρθρον 34.

Καταδικαστικαὶ ἀποφάσεις, ἐφ' ὧν διὰ τούτων καταγινώσκεται ποινὴ ἀπανορθωτικῇ, παραγράφονται μετὰ δεκαετίαν, αἱ δὲ λοιπαὶ μετὰ εἰκοσαετίαν ἀπὸ τῆς τελεσιδικίας.

Γενικοὶ ὁρισμοί.

Ἄρθρον 35.

Αἱ διατάξεις τῆς Ποινικῆς Δικονομίας ἐφαρμόζονται ἐν

γίνει εις τὴν προκειμένην διαδικασίαν, ἐφ' ὅσον ἄλλως ρε-
τὼς δὲν ὀρίζεται ἢ δὲν τροποποιεῖται διὰ τοῦ παρόντος.

Ὅπου αἱ διατάξεις τῆς Ποινικῆς Δικονομίας ἢ τῆς Στρα-
τιωτικῆς Ποινικῆς Νομοθεσίας ἐμπελύνει περὶ δικαστηρίου
Κακούργουδικείου, Πλημμελειοδικῆς ἢ Στρατοδικείου νο-
εῖται ἐνταῦθα τὸ ἐν τῷ παρόντι Εἰδικὸν Δικαστήριον. Ὁ-
που αἱ αὐτοὶ ὡς ἄνω νόμοι ἐμπελύνει περὶ Εἰσαγγελίου ἢ
Β. Ἐπιτρόπου νοεῖται ἐνταῦθα ὁ Εἰδικὸς Ὑπὲρτροπος.
Τὰ ἐντάλματα συλλήψεως, προφυλάξεως τὰ ἐκδοθε-
μένα ὑπὸ τῶν Εἰδικῶν Ἐπιτρόπων διὰ τὰς περὶ ὧν ὁ
παρὼν νόμος πράξεις καὶ ἀφορῶντα στρατιωτικῶς ἐν γένει,
ἐκτελοῦνται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου,
ἢ δι' ἐντολῆς τούτων γίνεται ἐν ταῖς κοιναῖς φυλακαῖς εἰς
ἃς θέλει ἐκτίθεσθαι καὶ ἡ ποινή. Ἡ κλήτευσις τῶν στρατιω-
τικῶν ἐν γένει καὶ τῶν δευτέρων πολιτικῶν ὑπαλλήλων ὡς
μαρτύρων ἢ κατηγορουμένων κατὰ τὴν ποινικὴν καὶ τὴν
ἐπ' ἀκροατηρίᾳ διαδικασίαν, γίνεται ἐπικρατῶς τοῦ ἀρμοδίου
Εἰδικοῦ Ἐπιτρόπου, ὅπου μεσολαβήσεως τῆς προϊσταμένης
τῶν καλουμένων Ἀρχῆς.

Ἄρθρον 36.

Διατεροῦνται ἐν ἰσχύϊ τὸ ἀπὸ 11)23 Ὀκτωβρίου 1834
Διάταγμα περὶ ποινικῆς διατηρήσεως καὶ τὸ ἀπὸ 11)23 Μαρ-
τίου 1835 τοιοῦτον περὶ ἐκκαθαρίσεως ἐξόδων τῆς ποινικῆς
δικαιοσύνης, ἐφαρμοζόμενα καὶ ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ παρόντος
Νόμου προβλεπόμενων περιπτώσεων, ὡς κατὰ συνεκλήρωθη-
σιν ἢ ἐτροποποιήθησαν μεταγενεστέρως. Ἡ ἐκκαθάρισις
τῶν τελῶν καὶ ἐξόδων γίνεται ὅπως τῆς ἐνώπιον τοῦ Κακούρ-
γουδικίου διαδικασίας.

Ἄρθρον 37.

Τὰ διὰ τοῦ παρόντος νόμου συσταζόμενα Εἰδικὰ Δικαστήρια
συνεδριάζουν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν Συνεδριάσεων τοῦ Πλημ-
μελειοδικείου τῆς ἑξέως των εἰς ἡμέραν καὶ ὥραν ὑπὸ τῶν
παρ' αὐτοῖς Ἐπιτρόπων ἐπιζομένων.

Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δι' οἰονδήποτε λόγον καθίσταται
ἀδύνατος ἡ συνεδρίασις τούτων ὡς ἀνωτέρω, ὁ τόπος τῶν συνε-
δριάσεων ὁρίζεται διὰ κοινῆς ἀποφάσεως Προέδρου καὶ Ἐ-
πιτρόπου δημόσιουμένης ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας εἰς μίαν
τῶν ἐντοκίων ἐκδοθέντων καθημερινῶν ἐφημερίδων καὶ ἐν
ἐλλείψει τούτων διὰ τοῦ συγκολληθέντος ταύτης εἰς τὴν αἴθου-
σαν τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἐρετείου ἢ Πρωτοδικείου τῆς
ἑξέως τοῦ περὶ οὗ πρόκειται Εἰδικοῦ Δικαστηρίου τρεῖς τοῦ-
λάχιστον ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συνεδριάσεων του.

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Εἰδικοῦ Δικαστηρίου καὶ τοῦ παρ' αὐτῷ
Ἐπιτρόπου ἐγκαθίστανται εἰς τὰ κτίρια τοῦ Πρωτοδικείου,
Ἐρετείου, καὶ τῶν Εἰσαγγελιῶν τούτων, ἐν ἀδυναμίᾳ δὲ ἡ τυ-
χὼν δι' ἄλλωθεν τοῦ ἀπαιτουμένου χώρου, ἐπιτρέπεται ἐπιταχίς
ἀναλόγων οἰκημάτων, γινόμενη κατ' ἐξάφρην τῆς ἰσχυροῦς
δικαιοσύνης, διὰ κοινῆς ἀποφάσεως τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ
Ἐπιτρόπου, τοῦ καταβεβλημένου μισθώματος κληρονομήσαντος
δι' ἀποφάσεως τοῦ οὐκείου Προέδρου Πρωτοδικῶν.

Μεταδοτικαὶ διατάξεις.

Ἄρθρον 38.

1. Αἱ μέχρι σήμεραν γενόμεναι συλλήψεις καὶ κρατήσεις ἐν
ταῖς φυλακαῖς ὑπόπτων τελείως τῶν ἐν τῷ παρόντι προβλε-
πομένων ἀδικημάτων κερδύνται. Ὁ Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐντὶς
8 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος ἀποφασίζει περὶ τῆς
προφυλάξεως ἢ ἀπολύσεως τῶν κρατούμενων.

2. Πᾶσαι αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος δύνανται νὰ καταργώ-
νται ἢ νὰ τροποποιεῖν διὰ νόμου, ἐκτὸς τῆς περὶ ἀπεργου-
σίας ἀνηρησίας διατάξεως.

Ἄρθρον 39.

Ὁ παρὼν νόμος ἰσχύει ἀπὸ τῆς δημοσίευσός του εἰς τὴν
Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Νομβρίου 1944.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Τὰ μέλη

Ν. ΑΒΡΑΑΜ, Φ. ΜΑΝΟΥΗΛΙΑΝΗΣ, Π. ΧΑΤΖΗΠΑΝΟΣ,
Α.Α. ΣΒΩΛΟΣ, Η.Α. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ, Ν. ΑΣΚΟΥΤΣΗΣ,
ΑΥΓ. ΘΕΟΔΩΓΙΤΗΣ, ΣΤ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. ΖΕΥ-
ΓΟΣ, Κ. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, Δ. ΔΟΝΤΟΣ, ΠΕΤΡ. ΡΑΔΛΗΣ,
Μ. ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΗΣ, Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Π. ΦΙ-
ΚΙΩΡΗΣ, Γ. ΚΑΡΤΑΛΗΣ, Κ. ΒΛΑΧΟΒΑΝΑΣΗΣ, Φ. ΔΡΑ-
ΓΟΥΜΗΣ, Π. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑΣ, ΑΥΓ. ΑΙΤΣΙΔΟΠΟΥΛΟΣ,
Α. ΔΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ.

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Νομβρίου 1944.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸς
Ν. ΑΒΡΑΑΜ

ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

(2)

Περὶ καθορισμοῦ περιγραφείας τῶν Ἀστυνομικῶν
Διευθύνσεων Ἀθηνῶν—Πειραιῶς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐχόντες ἐπ' ὅφει τὰ ἀρθρὰ 1 τοῦ καθιερωθέντος Νό-
μου 4971)1931 καὶ 1 τοῦ Νόμου 3278)1925, προτάσει τοῦ
Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργοῦ, ἀπερασφαμέναι καὶ
διατάσσμεν :

Ἄρθρον μόνον.

1. Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων Ἀθηνῶν
περιλαμβάνονται πλὴν τῶν ἐν τῷ ἀπὸ 24)27 Δ)βρίου 1944
Δ)σι καὶ τῶν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρθροῦ 1 τοῦ Νόμου 3278)
1925 ἐκδοθεισῶν ἀποφάσεων τῶν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑ-

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV: ΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ³¹⁹

(Κατά την διάρκεια της Εχθρικής Κατοχής της Χώρας)
Από 30.4.1941 έως 10.10.1944

ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Από 30.4.1941 έως 2.12.1942

30 Απριλίου 1941: Διορισμός:

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΥ	Υπουργού Δικαιοσύνης και προσωρινώς Αγορανομίας
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΕΜΕΣΤΙΧΑ	Υπουργού Εσωτερικών
ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ	Υπουργού Εθνικής Οικονομίας και προσωρινώς Οικονομικών
ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΜΟΥΤΟΥΣΗ	Υπουργού Σιδηροδρόμων και Αυτοκινήτων και προσωρινώς Συγκοινωνίας
ΚΩΝ/ΝΟΥ ΜΠΙΑΚΟΥ	Υπουργού Εθνικής Αμύνης (Στατιωτικών, Ναυτικών και Αεροπορίας)
ΚΩΝ/ΝΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ	Υπουργού Προνοίας και προσωρινώς Παιδείας
Χ. ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΥ	Υπουργού Εργασίας και προσωρινώς Γεωργίας
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΡΚΟΥ	Υφυπουργού Δημοσίας Ασφαλείας
1 Μαΐου 1941: Διορισμός:	
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΡΑΓΚΑΒΗ	Υπουργού Γενικού Διοικητού Μακεδονίας

5 Μαΐου 1941: Διορισμός:

³¹⁹ «Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων | ΡΑΛΛΗ ΙΩΑΝΝΟΥ». *gslegal.gov.gr*. Ανακτήθηκε στις 26 Ιουνίου 2024.

Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ	Αντιπροέδρου Υπουργικού Συμβουλίου, Υπουργού Εθνικής Προνοίας και προσωρινώς Παιδείας
6 Μαΐου 1941: Διορισμός:	
Δ. ΠΟΛΥΖΟΥ	Υπουργού Αγορανομίας
8 Μαΐου 1941: Διορισμός:	
Α. ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ	Υπουργού Εργασίας
Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	Υπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας
26 Μαΐου 1941: Διορισμός:	
ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗ	Υπουργού Οικονομικών
25 Ιουνίου 1941: Παραίτησις:	
Α. ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ	Υπουργού Εργασίας
25 Ιουνίου 1941: Διορισμός:	
Α. ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΥ	Υπουργού Δικαιοσύνης και προσωρινώς Εργασίας
29 Ιουνίου 1941: Παραίτησις:	
Δ. ΠΟΛΥΖΟΥ	Υπουργού Επισιτισμού
21 Οκτωβρίου 1941: Διορισμός:	
Α. ΤΣΙΡΙΓΩΤΗ	Υφυπουργού παρά τη Γενική Διοικήσει Μακεδονίας
22 Νοεμβρίου 1941: Παραίτησις:	
Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	Υπουργού Εσωτερικών και προσωρινώς Δημοσίας Ασφαλείας
22 Νοεμβρίου 1941: Ενάσκησις παρά:	
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	(Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου) καθηκόντων Υπουργού Εσωτερικών και Δημοσίας Ασφαλείας
12/16 Δεκεμβρίου 1941: Παραίτησις:	
Ν. ΡΑΓΚΑΒΗ	Υπουργού Γενικού Διοικητού Μακεδονίας
13/17 Δεκεμβρίου 1941: Ενάσκησις παρά:	

Α. ΤΣΙΡΙΓΩΤΗ	(Υφυπουργού παρά τη Γενική Διοικήσει Μακεδονίας προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εσωτερικών
23/24 Μαρτίου 1942: Παραίτησις:	
ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ	Υπουργού Εθνικής Οικονομίας
Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ	Υπουργού Γεωργίας και προσωρινώς Επισιτισμού
2 Απριλίου 1942: Παραίτησις:	
ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΥ	Υπουργού Δικαιοσύνης
2 Απριλίου 1942: Ενασκησις υπό:	
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	(Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου) προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Δικαιοσύνης
16 Απριλίου 1942: Διορισμός:	
ΛΕΩΝΙΔΑ ΤΣΙΡΙΓΩΤΗ	Υφυπουργού παρά τω Προέδρω της Κυβερνήσεως
17 Σεπτεμβρίου 1942: Ενάσκησις παρα:	
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	(Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου) προσωρινώς ενασκήσεως των καθηκόντων του Υπουργού Οικονομικών Σ. Γκοτζαμάνη
2 Δεκεμβρίου 1942: Παραίτησις:	
Στρατηγού Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου
ΑΝΑΘΕΣΕΙΣ	
29 Ιουνίου 1941:Ανάθεσις εις:	
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	(Πρόεδρον Υπουργικου Συμβουλίου) προσωρινώς καθηκόντων Επισιτισμού
22 Σεπτεμβρίου 1941: Ανάθεσις εις:	
Α. ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΝ	(Υπουργόν Δικαιοσύνης) και προσωρινώς Εργασίας, προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εθνικής Οικονομίας
27 Νοεμβρίου 1941: Ανάθεσις εις:	
Σ. ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗΝ	Υπουργόν Οικονομικών προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εθνικής Προνοίας και Παιδείας

18 Ιανουαρίου 1942: Αναπλήρωσις υπό:

Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

(Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου) από του Κ. Λογοθετόπουλου Υπουργού Εθνικής Προνοίας και προσωρινώς Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

4 Ιουνίου 1942: Αναθεσις εις:

Γ. ΜΠΑΚΟΝ

(Υπουργόν Εθνικής Αμύνης) προσωρινώς καθηκόντων Υπουργου Εσωτερικών

5 Ιουνίου 1942: Αναθεσις εις:

Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΝ

(Αντιπρόεδρον Κυβερνήσεως) της Προεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου.

4 Ιουλίου 1942: Αναθεσις εις:

Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΝ

(Αντιπρόεδρον Κυβερνήσεως) προσωρινώς της Προεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου.

Γ. ΜΠΑΚΟΝ

(Υπουργόν Εθνικής Αμύνης) προσωρινώς καθηκόντων Υπουργου Εσωτερικών

ΛΕΩΝΙΔΑ ΤΣΙΡΙΓΩΤΗΝ

(Υφυπουργόν παρά τω Πρωθυπουργώ) προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Δικαιοσύνης

9 Αυγούστου 1942: Ανάθεσις εις:

Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΝ

(Αντιπρόεδρον Κυβερνήσεως) της Προεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου.

Γ. ΜΠΑΚΟΝ

(Υπουργόν Εθνικής Αμύνης) προσωρινώς καθηκόντων Υπουργου Εσωτερικών

ΛΕΩΝΙΔΑ ΤΣΙΡΙΓΩΤΗΝ

(Υφυπουργόν παρά τω Πρωθυπουργώ) προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Δικαιοσύνης

17 Νοεμβρίου 1942: Ανάθεσις εις:

Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΝ

(Αντιπρόεδρον Υπουργικού Συμβουλίου) της Προεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου.

ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ

Από 2.12.1942 έως 7.4.1943

2 Δεκεμβρίου 1942: Διορισμός:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ	Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου
A. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ	Υπουργού Εσωτερικών
ΕΚΤΟΡΟΣ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ	Υπουργού Γεωργίας και προσωρινώς Επισιτισμού
N. ΜΑΡΚΟΥ	Υπουργού Δικαιοσύνης
N.ΚΑΛΥΒΑ	Υφυπουργού Εργασίας

26 Ιανουαρίου 1943: Παραίτησις:

E. ΛΟΥΛΑΚΑΚΗ	Υπουργού Γενικού Διοικητού Κρήτης

26 Ιανουαρίου 1943:Διορισμός:

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΣΣΑΔΑΚΗ	Υπουργού Γενικού Διοικητού Κρήτης

1 Απριλίου 1943: Παραίτησις:

ΛΕΩΝΙΔΑ ΤΣΙΡΙΓΩΤΗ	Υφυπουργού παρά τω Προέδρω της Κυβερνήσεως

7 Απριλίου 1943: Παραίτησις:

ΚΩΝ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ	Προέδρου Κυβερνήσεως και Υπουργού Εθνικής Προνοίας και προσωρινώς Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΡΚΟΥ	Υπουργού Δικαιοσύνης
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ	Υπουργού Εσωτερικών
ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΜΟΥΤΟΥΣΗ	Υπουργού Συγκοινωνίας και προσωρινώς Εμπορικής Ναυτιλίας
ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗΝ	Υπουργού Οικονομικών προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εθνικής Οικονομίας

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΚΟΥ

Υπουργού Εθνικής Αμύνης

ΕΚΤΟΡΟΣ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ

Υπουργού Γεωργίας και προσωρινός Επιτιτισμού

Ν. ΚΑΛΥΒΑ

Υφυπουργού Εργασίας

ΑΝΑΘΕΣΕΙΣ

2 Δεκεμβρίου 1942: Ανάθεσις εις:

Σ. ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗΝ

(Υπουργόν Οικονομικών) προσωρινός καθηκόντων
Υπουργού Εθνικής Οικονομίας

ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΠΑΛΛΗ

Από 7.4.1943 έως 12.10.1944

7 Απριλίου 1943: Διορισμός:

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΛΛΗ	Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου και προσωρινώς Υπουργού Γεωργίας, Επισιτισμού και Εθνικής Αμύνης
Κ. ΠΟΥΡΝΑΡΑ	Υπουργού Δικαιοσύνης και προσωρινώς Εθνικής Οικονομίας και προσωρινώς Υφυπουργού Εργασίας
Α. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ	Υπουργού Εσωτερικών και προσωρινώς Εμπορικής Ναυτιλίας και Συγκοινωνίας
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΒΑΡΗ	Υπουργού Θρησκευμάτων και προσωρινώς Υπουργού Εθνικής Προνοίας
ΕΚΤΟΡΟΣ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ	Υπουργού Οικονομικών

12 Απριλίου 1943: Διορισμός:

ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ Π. ΓΕΡΟΝΤΑ	Υπουργού Συγκοινωνίας και προσωρινώς Εμπορικής Ναυτιλίας

15 Απριλίου 1943: Διορισμός:

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΛΛΗ	Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου ως Υπουργού Εθνικής Αμύνης

17 Απριλίου 1943: Διορισμός:

ΕΚΤΟΡΟΣ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ	(Υπουργόν Οικονομικών) προσωρινώς ως Υπουργού Επισιτισμού

Ι. ΓΡΗΓΟΡΑΚΗ	Υπουργού Εργασίας

22 Απριλίου 1943: Διορισμός:

Γ. ΠΑΜΠΟΥΚΑ	Υπηρεσιακού Υφυπουργού παρά τω Υπουργείω Γεωργίας

29 Απριλίου 1943: Διορισμός:

ΒΑΣ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ	Υπουργού Εθνικής Προνοίας

14 Μαΐου 1943: Παραίτησις:

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΣΑΔΑΚΗ

Υπουργού Γενικού Διοικητού Κρήτης

15 Μαΐου 1943: Διορισμός:

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΣΑΔΑΚΗ

Υπουργού Γενικού Διοικητού Κρήτης

16 Ιουνίου 1943: Διορισμός:

ΕΚΤΟΡΟΣ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ

(Υπουργόν Οικονομικών) προσωρινώς Υπουργού
Εθνικής Οικονομίας

5 Ιουλίου 1943: Παραίτησις:

Ι. ΓΡΗΓΟΡΑΚΗ

Υπουργού Εργασίας

17 Ιουλίου 1943: Διορισμός:

Δ. ΔΙΑΛΕΤΗ

Υπηρεσιακού Υφυπουργού παρά τω Υπουργείω
Εθνικής Αμύνης

1 Δεκεμβρίου 1943: Ενάσκησις παρά:

ΙΩΑΝΝΟΥ ΡΑΛΛΗ

(Προέδρου Κυβερνήσεως), καθηκόντων Υπουργού
Εργασίας

1 Δεκεμβρίου 1943: Διορισμός:

Ν. ΚΑΛΥΒΑ

Υφυπουργού Εργασίας

4 Φεβρουαρίου 1944: Διορισμός:

Ε. ΚΑΝΑΚΟΥΣΑΚΗ

Υπηρεσιακού Υφυπουργού παρά τω Υπουργείω
Εργασίας

1 Μαρτίου 1944: Διορισμός:

ΕΚΤΟΡΟΣ ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ

(Υπουργού Οικονομικών) Αντιπροέδρου Κυβερνήσεως

4 Απριλίου 1944: Παραίτησις:

Δ. ΠΑΜΠΟΥΚΑ

Υπηρεσιακού Υφυπουργού Γεωργίας

29 Μαΐου 1944: Παραίτησις:

Α. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ

Υπουργού Εσωτερικών

28 Μαΐου 1944: Ενάσκησις παρά:

Ι. ΡΑΛΛΗ

(Προέδρου της Κυβερνήσεως), καθηκόντων Υπουργού
Εσωτερικών

29 Μαΐου 1944: Διορισμός:

Α. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ

Υπουργού Ανευ Χαρτοφυλακίου

15 Ιουνίου 1944: Παραίτησις:

Β. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ

Υπουργού Εθνικής Προνοίας

28 Ιουνίου 1944: Διορισμός:

Ε. ΚΑΝΑΚΟΥΣΑΚΗ

Υφυπουργου παρά τω Υπουργείω Εργασίας

21 Ιουλίου 1944: Διορισμός:

Δ. ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ

Υφυπουργου παρά τω Υπουργείω Εσωτερικών

7 Οκτωβρίου 1944: Παραίτησις:

Ε. ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ

Αντιπροέδρου Κυβερνήσεως, Υπουργού Οικονομικών και προσωρινώς Υπουργού Εθνικής Οικονομίας, Γεωργίας, Επισιτισμού, Εθνικής Προνοίας

10 Οκτωβρίου 1944: Παραίτησις:

Ι. ΠΑΣΣΑΔΑΚΗ

Υπουργού Γενικού Διοικητού Κρήτης

12 Οκτωβρίου 1944: Παραίτησις:

ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΡΑΛΛΗ

Προέδρου Υπουργικού Συμβουλίου

ΑΝΑΘΕΣΕΙΣ**5 Ιουλίου 1943: Ανάθεσις εις:**

Α. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΝ

(Υπουργόν Εσωτερικών) προσωρινώς καθηκόντων Υπουργού Εργασίας

29 Δεκεμβρίου 1943: Ανάπληρωσις παρα:

Ι. ΡΑΛΛΗ

(Προέδρου Κυβερνήσεως), προσωρινώς Α. Γέροντα Υπουργού Συγκοινωνίας και προσωρινώς Εμπορικής Ναυτιλίας

4 Απριλίου 1944: Ανάθεσις εις:

Ε. ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΝ

(Αντιπρόεδρον Κυβερνήσεως, Υπουργόν Οικονομικών), της Διοικήσεως Υπουργείου Γεωργίας

13 Απριλίου 1944: Αναπλήρωσις υπό:

Ι. ΡΑΛΛΗ

(Προέδρου της Κυβερνήσεως), προσωρινώς του Ν.
Λούβαρη Υπουργού Θρησκευμάτων και Παιδείας

15 Ιουνίου 1944: Ανάθεσις εις:

Ε. ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΝ

(Αντιπρ. Κυβερνήσεως, Υπουργόν Οικονομικών), της
Διοικήσεως Υπουργείου Εθνικής Προνοίας

1 Σεπτεμβρίου 1944: Αναπλήρωσις:

Ε. ΤΣΙΡΟΝΙΚΟΥ

Υπουργού Οικονομικών και προσωρινώς Υπουργού
Εθνικής Οικονομίας, Επισιτισμού, Γεωργίας, Εθνικής
Προνοίας, ως προς τα καθήκοντα Υπουργού
Οικονομικών, Γεωργίας, Επισιτισμού υπό του
Προέδρου Κυβερνήσεως, ως πρός τα καθήκοντα
Υπουργού Εθνικής Οικονομίας υπό Κ. Πουρνάρα
Υπουργού Δικαιοσύνης, ως πρός τα καθήκοντα
Υπουργού Εθνικής Προνοίας υπό του Ν. Λούβαρη
Υπουργού Θρησκευμάτων και Παιδείας
